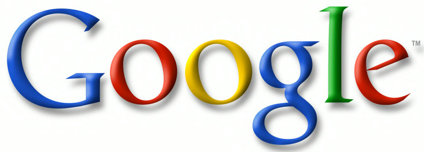
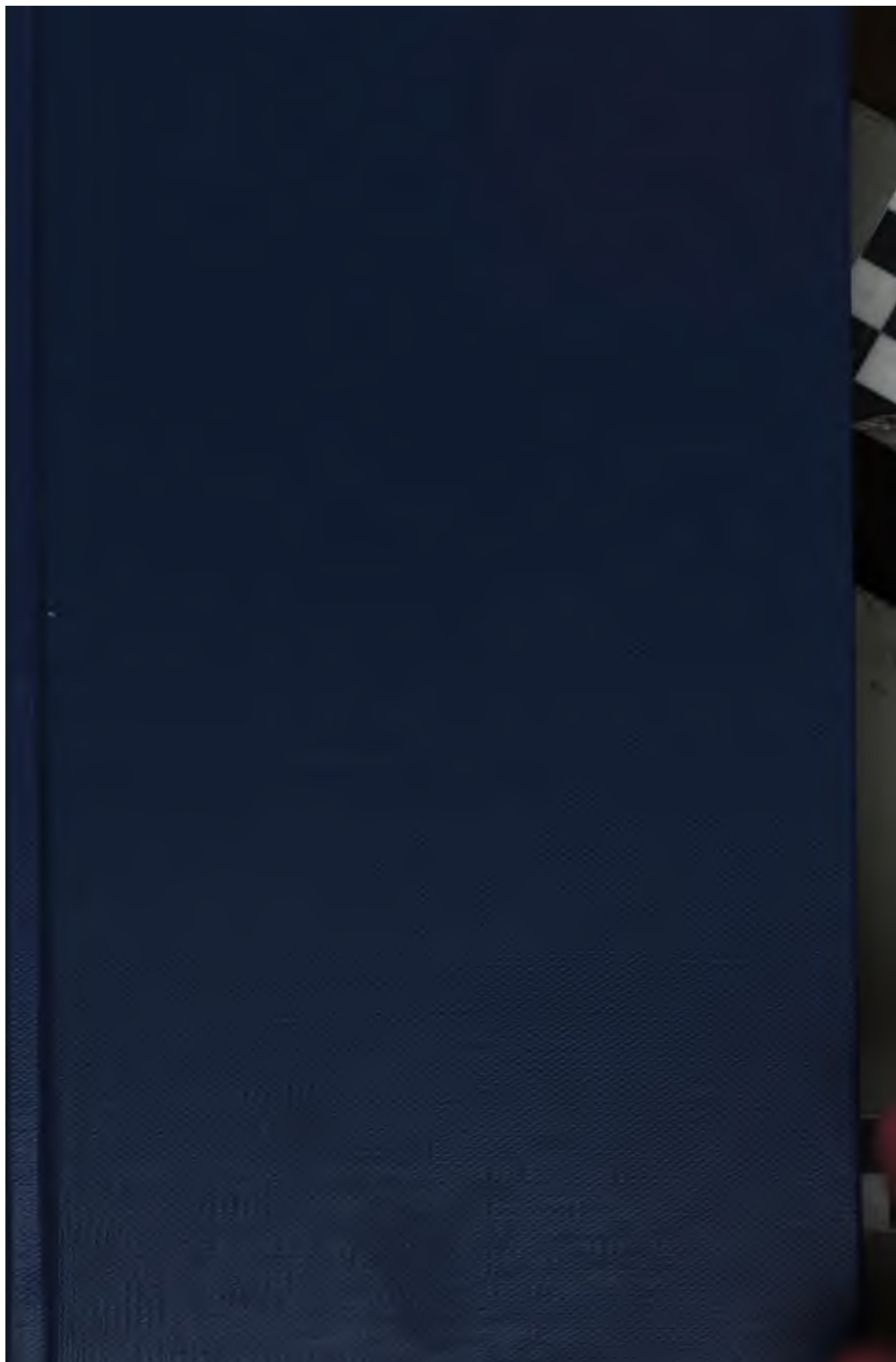

SOUSTAVA

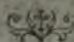
DLOUHÝCH SLABIK KONCOVÝCH

V STARÉ GERMÁNŠTINĚ.

NAPSAL

DR. JOSEF JANKO,

lektor české university v Praze.

V PRAZE 1903.

NÁKLADEM KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NAUK.

V KOMISSI FR. ŘIVNÁČE.

SOUSTAVA

DLOUHÝCH SLABIK KONCOVÝCH

V STARÉ GERMANŠTINĚ.

NAPSAL

DR. JOSEF JANKO,

lektor české university v Praze.

V PRAZE.

NÁKLADEM KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK.

V KOMISI FR. ŘIVNÁČE.

„Die Wahrheit in so verwickelten Fragen zu finden, ist schwer, häufig unmöglich; man muss sich meist mit der blossen Wahrscheinlichkeit begnügen."

Streitberg, Zur germ. Sprachgeschichte pg. 23

Předmluva.

Uveřejňuje práci, kterou jsem se již po delší dobu zanášel, s povděkem vzpomínám veleslavné *Král. České Společnosti náuk*, jejímž přispěním mi vydání spisu teprv umožněno; při tom rád se zmiňuji o zvlášť účinné ochotě třídního tajemníka pana prof. Dra *J. Kalouska*. Velikou zásluhu o dokončení díla získal si vážený učitel můj prof. Dr. *V. E. Mourek*, který nejen že o věc stále a všestranně se zajímal, nýbrž i obětavě vzal na se poslední tiskovou korrekturu. Za mnohou dobrou radu a leckterý vzácný pokyn vděčím i druhému referentu a ctěnému učiteli svému panu prof. Dru *J. Zubatému*, za milou účast pak a přátelská upozornění panu prof. Dru *A. V. Krausovi* a příteli *A. Havlíkovi*. Všem jmenovaným, ač jsem si vědom nedostatků jeho, připisuji skrovný plod svého úsilí, o němž jsem chvílemi uvažoval, nemám-li jej spíše vydati jazykem německým: doufám však, že i v českém rouše prokáže nějakou službu těm, kteří nyní u nás v tak hojném počtu se věnují studiu jazykozpytu a zejména také germanistiky.

Na Smíchově dne 25. října 1903.

J. Janko.

Literatura.

Uvádím zde především v abecedním pořádku *obecné pomůcky* ty, jichž se zpravidla dovolávám a které většinou cituji zkráceně*); příležitostně a jen jednou užité spisy jsou v textu vypsány zevrubně. Na druhém místě podávám *podrobnou literaturu předmětu*, týkající se základní otázky a zobrazující celou historii nauky o dlouhých slabikách koncových v germanštině.

a) Pomůcky obecné:

Aarb(øger) = Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie. København 1866 sl.

AfdA = Anzeiger für deutsches Alterthum u. deutsche Literatur. (Beiblatt zur ZfdA).

AfslPh = Archiv für slavische Philologie.

Amer. Journ. of Phil. = The American Journal of Philology. Baltimore.

Anglia, Zeitschrift für Engl. Philologie. Halle.

Ark. f. n. fil. = Arkiv för nordisk filologi. Christiania (1883 sl.) a Lund (1889 sl.).

Bartholomae Chr. Arisches u. Linguistisches. Göttingen 1891. [separ. výt.].

— Studien zur indogermanischen Sprachgeschichte [Stud. z. idg. Spr.]. Halle I (1890) a II (1891).

BB = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgeg. von *A. Bezzenberger* (u. *W. Prellwitz*). Göttingen.

Bechtel F. Die Hauptprobleme der indogerm. Lautlehre seit Schleicher [Hauptprobl.] Göttingen 1892.

---

*) Jiného druhu *zkráceniny* jsou vůbec obvyklé i vysvětluji jmenovitě jen tyto: ags. = anglosaský (staroanglický), av. = avestský, bav. = bavorský, dor. = dorský, got. = gotský, ievr. = indoevropský, lit. = litevský, lot. = lotyšský, pův. = původní, stfris. = stfriský, sthn(ěm). = starohornoněmecký, stind. = staroindický, stsas. = starosaský, stslov. = staroslovenský atp. Zkrácená jména *textů* neodchylují se rovněž od usu, leda že někde jsou obšírnější: Ben. (Řeh.) = Benediktinská Řehole, Cott. = Cottonianus, Ep. (Epin. gl.) = Epinalské glossy, Ess. gl. = Essenské glossy, Ker. = Keron, Mon. = Monacensis, Ps. = Psalter (Žaltář v rkp. Vespasian A. I), Prag. = Pražský zlomek Helianda, Will. = Williram atp. — *Akut* znamená málokdy přízvuk, nýbrž obyčejně raženou intonaci indoevropskou, kdežto dvojdobost v samé germanštině značím pouze znamením délky (srv. str. 9. p.). — *Citováno* je skorem všude dle stránek.

Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss. = Berichte über die Verhandlungen der kgl. sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Leipzig. Phil.-historische Classe.

Bezzenberger A. Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache etc. Göttingen 1877.

— Untersuchungen über die gotischen Adverbien u. Partikeln [Got. Adv.]. Halle 1873.

Bopp Fr. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send etc. [Vgl. Gramm.] 2. vyd. 1857—63 (I--IV).

Braune W. (*Ahd.*) *Gr.* = Althochdeutsche Grammatik, 2. vyd. Halle 1891.

— *Ahd. Les.* = Althochdeutsches Lesebuch, 3. vyd. Halle 1888.

— *Bruchst.* = Die Bruchstücke der altsächsischen Bibeldichtung etc. von Zangemeister und Braune. Heidelberg 1894.

— *Got. Gr.* = Gotische Grammatik. 4. vyd. Halle 1895.

Brugmann K. Griechische Grammatik v J. Müllerově „Handbuch der klass. Altertumswissenschaft" 2. sv., 2. vyd. 1889 [Griech. Gramm.].

— Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogerm. Sprachen. I Einleitung u. Lautlehre, 1. vyd. 1886 [Brugm. Grdr. I^1], 2. vyd. 1897 [I^2]; II Wortbildungslehre 1889—92 [II].

Bülbring K. D. Altenglisches Elementarbuch, I. Teil: Lautlehre [Altengl. El. I]. Heidelberg 1902.

Bugge S. Norges Indskrifter med de ældre Runer, Christ. 1891 sl. [N. Indskr.].

Burg F. Die älteren nordischen Runeninschriften, Berlin 1885 [Run.].

Burghauser G. Die germanischen Endsilbenvocale u. ihre Vertretung im Gotischen, Altwestnordischen, Angelsächsischen u. Althochdeutschen. Praha 1888 (progr. něm. Karlínské realky).

Cosijn P. J. Altwestsächsische grammatik I (1883) a II (1886), Haag. [Altwests. gr.].

Curt. Stud. = Studien zur griech. u. lateinischen Grammatik, herausg. von *G. Curtius* (u. *K. Brugmann*). Leipzig 1868 sl.

Delbrück B. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogerm. Sprachen, Syntax, 1893 sl. [Grdr. III—V].

Dieter Ferd. Laut- und Formenlehre der altgermanischen Dialekte, Leipzig 1900. [Altgerm. Dial.]. Od něho samého pochází mluvnice agsaská.

Festgr. an Böhtl. = Festgruss an Otto v. Böhtlingk zum Doktorjubiläum. Stuttgart 1888.

Florschütz J. Zur Entstehung des schwachen Praeteritums im Germanischen. Graz 1899.

Gallée J. H. Altsächsische Grammatik I: Laut- u. Flexionslehre 1891 [Alts. Gr.].

Germ. = Germania. Vierteljahrsschrift für deutsche Altertumskunde, sv. I—XXXVII.

GGA = Göttingische gelehrte Anzeigen etc.

Gött. Nachr. = Nachrichten der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften etc. in Göttingen. 1845 sl.

van Helten W. L. Altostfriesische Grammatik. Leeuwarden 1890. [Gr.]

Henry V. Précis de grammaire comparée de l'anglais et de l'allemand, rapportés à leur commune origine et rapprochés des langues classiques. Paris 1893.

Heyne M. *Ulf.* = F. L. Stamm's Ulfilas neu herausgegeben, Text u. Wörterbuch von Dr. Mor. Heyne. 9. vyd., Paderborn 1896.

Hirt H. Der indogermanische Akzent Strassburg 1895. [Akz.]

Holthausen F. Altisländisches Elementarbuch. Weimar 1895; zároveň I. svazek jeho Lehrbuch der altisl. Sprache. [Altisl. El.]
— Altsächsisches Elementarbuch, Heidelberg 1900. [Alts. El.]
IF = Indogermanische Forschungen etc. (K. Brugmann u. W. Streitberg).
IF. Anz. = Anzeiger für indogerm. Sprach- u. Altertumskunde. Beiblatt zu den IF (W. Streitberg).
Jacobi H. Compositum u. Nebensatz. Bonn 1897.
Jellinek M. H. Beiträge zur Erklärung der germ. Flexion, Berlin 1891 [Beitr. z. germ. Fl.].
Jespersen O. Studier over engelske Kasus. København 1891.
Johansson K. F. Beiträge zur griech. Sprachkunde (Upsala Universitets Årsskrift 1890, fil.-hist. část).
— De derivatis verbis contractis linguae Graecae. Upsala 1886.
Journ. Germ. Phil. = The Journal of Germanic Philology (G. E. Karsten). Bloomington 1897 sl.
Kahle B. Altisländisches Elementarbuch, Heidelberg 1900 [Altisl. El.].
Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 6. vyd. 1899 [Et. Wb.].
— Nominale Stammbildungslehre der altgerm. Dialekte, 1. vyd. Halle 1886.
Kock A. Die alt- und neuschwedische Accentuierung unter Berücksichtigung der andern nord. Sprachen, Strassburg 1901 (QF LXXXVII).
— Om några atona. Lund 1879.
Kögel R. Geschichte der deutschen litteratur bis zum ausgange des mittelalters (I), Ergänzungsheft: Die altsächsische Genesis. 1895.
— Über das Keronische Glossar, Halle 1879.
Kurschat F. Beiträge zur Kunde der litt. Sprache, Königsberg. 2 sešity 1843 a 1849.
— Grammatik der litauischen Sprache, Halle 1876. [Gramm.]
KZ = Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogerm. Sprachen (A. Kuhn, pak E. Kuhn a J. Schmidt).
Lfil. = Listy filologické. Praha.
Liter. Centralbl. = Literarisches Centralblatt für Deutschland, Leipzig.
Litteraturblatt für germanische u. romanische Philologie (O. Behaghel u. F. Neumann).
Löwe R. Das schwache Praeteritum des Germanischen (JF IV, 365 sl.).
Lorentz F. Über das schwache Praeteritum des Germanischen, Leipzig 1894 [Praet.].
Ludwig A. Der Rigveda oder die heiligen Hymnen der Brâhmana (překlad, kommentář a úvod). Praha 1876, 6 sv. [RV.]
Mahlow G. Die langen Vocale *AEO* in den europäischen Sprachen, Berlin 1879 (1888).
Michels V. Mittelhochdeutsches Elementarbuch, Heidelberg 1900 [Mhd. El.].
Miklosich F. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, 4 sv. (III² 1876).
MSD = Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII—XII Jahrhundert, herausg. von K Müllenhoff u. W. Scherer, 2 sv.; 3. vyd. [I³, II³] od E. Steinmeyera 1892.
MU = Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der idg. Sprachen von H. Osthoff u. K. Brugmann 1878 sl.

NOREEN A. *Altisl. Gr.* = Altnordische Grammatik I: Altisländische u. altnorwegische Grammatik. 2. vyd. Halle 1892.
— *Altschw. Gr.* = Altnord. Grammatik II: Altschwedische Grammatik. Dosud 3 sešity, Halle [1897 sl.].
— *Ug. Lautl.* = Abriss der urgermanischen Lautlehre mit bes. Rücksicht auf die nordischen Sprachen, Strassburg 1894. Zpracováno dle švédského originalu.
OSTHOFF H. Forschungen im Gebiete der indogerm. nominalen Stammbildung, Jena 1875-76. [Forsch. I, II].
PAUL H. Mittelhochdeutsche Grammatik, 4. vyd. Halle 1894 [Gramm.].
PBB = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache u. Literatur (vyd. PAUL a BRAUNE, nyní SIEVERS). Halle.
PERSSON P. Studia etymologica. Upsala 1886. [Stud. etym.]
P. Grdr. I[1] (*I*[2]) atd. = PAUL H., Grundriss der germanischen Philologie, Strassburg, 1. vyd. 1891 sl., 2. vyd. 1896 sl.
Phil. Stud. = Philologische Studien. Festgabe für SIEVERS (1896). Halle.
PISCH.-GELDNER „*Ved. Studien*“ = PISCHEL und GELDNER, Vedische Studien. Stuttgart I (1889), II (1897).
QF = Quellen u. Forschungen, herausg. von ten BRINK, MARTIN, E. SCHMIDT.
QVIGSTADT J. K. Nordische Lehnwörter im Lappischen. Christiania. 1893 [Nord. Lehnw.]
SB. = Sitzungsberichte tříd fil.-historických Král. České Společnosti náuk v Praze a Cís. Akademie věd ve Vídni.
SCHERER W. Zur Geschichte der deutschen Sprache, 1. vyd. 1868, 2. vyd. 1878 [ZGDS].
SCHLEICHER A. Compendium der vergleichenden Grammatik der idg. Sprachen, 2 sv. 1861—2, vyd. 1. [Compend.].
SCHLÜTER W. Untersuchungen zur Geschichte der altsächsischen Sprache (I. Theil) Göttingen 1892 [Unters.]
SCHMIDT J. Die Pluralbildungen der idg. Neutra, Weimar 1889 [Pluralb.].
— Zur Geschichte des idg. Vocalismus, Weimar 1871, 1875 [Vocal. I, II].
SIEVERS E. (*Ags.*)*Gr.* = Angelsächsische Grammatik 3. vyd. Halle 1898.
— *Phon.*[5] = Grundzüge der Phonetik, Leipzig. 5. vyd. 1901.
— *Tat.* = Tatian lateinisch und deutsch mit ausführlichem Glossar. Paderborn, 1. vyd. 1872.
Skand. Arch. = Skandinavisches Archiv, hrsg. v. E. Th. WALTER. I Lund 1891.
SOLMSEN F. Studien zur lateinischen Lautgeschichte. Strassburg 1894.
STOLZ F. Lateinische Grammatik v J. Müllerově „Handbuch der klass. Altertumswissenschaft, 2. sv., 2. vyd. 1889. [Lat. Gr.]
STREITBERG W. *Germ. Kompar.* = Die germanischen Komparative auf *-ōz-* (program university friburské ve Švýc. 1890.)
— *Got. El.* = Gotisches Elementarbuch. Heidelberg 1897.
— *UG.* = Urgermanische Grammatik. Heidelberg 1896.
— *Zur germ. Spr.* = Zur germanischen Sprachgeschichte. Strassburg 1892.
THOMSEN V. Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen. Aus dem Dänischen von E. SIEVERS. Halle 1870. [Einfl. der germ. Spr.].
Tidskr. f. Phil. = Tidskrift for Philologi og Paedagogik, 1860—1873.

Torp A. Beiträge zur Lehre von den geschlechtlosen Pronomen in den idg. Sprachen. Christ. 1888. [Lehre atd.]
u D. = u Dictera v Laut- u. Formenlehre der altgerm. Dialekte (viz shora).
Uhlenbeck C. C. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache. Amster. 1896 [Et. Wb.].
Ups. Stud. = Uppsalastudier tillegnade Sophus Bugge. Upps. 1892.
Vernaleken Th. Deutsche Syntax, Wien. 2 sv. 1861—63.
Věst. Č. Ak. = Věstník České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění
Walde A. Die germanischen Auslautgesetze. Halle 1900. [Ausl.]
Westphal R. Philosophisch-historische Grammatik der Deutschen Sprache. Jena 1869.
Wiedemann O. Das litauische Praeteritum. Strassburg 1891.
— Handbuch der litauischen Sprache. Strassburg 1897.
Wilmanns O. Deutsche Grammatik I: Lautlehre, 1 vyd. 1893, 2. vyd. 1897; II: Wortbildung 1896. Strassburg [Deut. Gr.].
Wrede F. *Ulf.* = F. L. Stamm's Ulfilas neu herausgegeben. Grammatik von F. Wrede, 9. vyd. Paderborn 1896
Zeitschr. f. d. Gymn. = Zeitschrift für das Gymnasialwesen, 1847 sl.
ZfdA = Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur. Berlin.
ZfdPh = Zeitschrift für deutsche Philologie. Halle.
ZföG = Zeitschrift für österreichische Gymnasien.
Zupitza E. Die germanischen Gutturale, Berlin 1896. V Rödigerových „Schriften zur germ. Phil.", 8. sešit. [Gutt.]

b) Literatura základní otázky (chronologicky):

R. Westphal KZ II, 161 (1853). Týká se koncovek *gotských.*
K. Ebel KZ V, 56 p. a 307 (1856).
A. Schleicher Compend. (1. vyd. 1861—62) passim a zvl. 132 a 279 sl.
W. Scherer ZGDS[1] (1868) str. 99 sl.
(A. Leskien) Zpráva o jeho přednášce v Germ. XVII, 374 sl. neb od Braune v ZfdPh IV, 238 sl. (1872).
W. Braune PBB II, 125 sl. a H. Paul tamže 339 sl. (1875).
H. Sweet Dialects and prehistoric forms of English. Transactions of the Philol. society 1875—76, 543 sl.
A. Leskien Die Deklination im Slavisch-Litauischen u. Germanischen (1876).
R. Heinzel SB. der phil.-hist. Cl. Vídeňské akademie LXXXVII (1877), 343 sl. O koncovkách *severských.*
H. Paul PBB IV, 315 (1877).
E. Sievers PBB IV, 522 sl. a tamže V, 63 sl., dále MU I, 142 (1877—78). Současně:
H. Osthoff MU I, 232 sl.
W. Scherer ZGDS[2] (1878) str. 174 a v dodatku str. 605 sl., zde proti Braunovi a Sieversovi.
G. Mahlow AEO passim (zvl. 51 sl.). 1879.
H. Paul PBB VI, 1 sl. a tamže F. Tamm 400 sl.
H. Möller PBB VII, 482 sl. (1880).
J. Schmidt KZ XXV, 97; KZ XXVI, 20 sl. (42 sl.); KZ XXVII, 302 sl.

A. Leskien Ber. der k. sächs. Ges. d. Wiss. 1884, 100.

F. Burg Die älteren nord. Runeninschriften (1885) passim a k tomu E. BB XI, 177 sl. (1886).

F. Hanssen KZ XXVII, 612 sl. a XXVIII, 216.

O. Bremer PBB XI, 1 sl. (1886). Týká se iovr. ē.

K. Brugmann Grdr. I[1] 514 sl. (1886).

W. Braune Ahd. Gr.[1] § 54 sl. (1886); totéž v 2. vyd. (1891).

G. Burghauser Germ. Endsilbenvocale (1888).

J. Schmidt Festgr. au Böhtlingk 100 sl. (1888).

K. F. Johansson BB XVI, 146 p.

W. Streitberg PBB XIV, 165 sl. a Germ. Kompar. -ōz- (1890), passim.

van Helten Altostfriesische Grammatik, zvl. 48 sl. (1890).

E. Sievers P. Grdr. I[1], 413 (r. 1891); současně:

F. Kluge P. Grdr. I[1], 358 sl. (a jinde porůznu), dále

A. Noreen P. Grdr. I[1], 417 sl. (passim). Atp.

K. Brugmann Grdr. II passim, zvl. 524 sl.

H. Collitz Amer. Journ. of Phil. IX, 42 sl. (= BB XVII, 227 sl.); dále BB 1 sl. Hlavně o koncovém *-ai*.

van Helten PBB XV, 455 sl. a tamže XVI, 272 sl.

M. H. Jellinek Beitr. zur Erkl. der germ. Flexion (1891); k tomu při recense:

G. Mahlow Deutsche Litteraturzeitung 1891, sl. 1708;

H. Hirt Litter.-Bl. f. germ. u. rom. Phil. 1891, sl. 366 sl.;

V. Michels JF. Anz. I 29 sl.; H. Collitz AfdA XVII, 275 sl.;

F. H. Johansson Ark. f. n. fil. XI, 97 sl.;

F. Kauffmann ZfdPh XXVI, 265 sl. Atd.

H. Hirt JF I, 1 sl. a 195 sl. (1892).

W. Streitberg Zur germ. Sprachgeschichte (1892).

G. Kretschmer KZ XXXI, 356 sl.

O. Wiedemann KZ XXXI, 479 sl. a tamže XXXII, 109 násl.

H. Collitz AfdA XVIII, 170 sl. (o Hirtovi).

Kl. Bojunga JF II, 184 sl. Souhlasí s Collitzem.

van Helten PBB XVII, 272 sl. (285 p. 2 o Hirtovi).

O. Wilmanns Deut. Gramm. I[1] (1893), str. 234 sl.

M. H. Jellinek ZföG 1893, 1092 sl.; odpověď k tomu:

W. Streitberg JF. Anz. III, 186 sl. (1894).

V. Henry Précis de grammaire comparée de l'anglais et de l'allemand etc. 1893); k tomu recense: Streitberg JF. Anz. III, 184 sl.

W. Streitberg JF III, 305 sl. (o vzniku „Dehnstufe“).

A. Noreen Ug. Lautl. (1894) passim, zvl. str. 28 a 169 sl.

H. Hirt PBB XVIII, 274 sl. a 519 sl.

F. Lorentz Pract. (1894), zvl. 9 sl.

O. Bremer JF IV, 8 sl. O relativní chronologii. (1894)

H. Möller AfdA XX, 116 sl.: k tomu odpověď:

W. Streitberg JF V, 231 sl. (1895).

F. Lorentz JF V, 380 sl. O délkách *-s*, *-z*.

van Helten PBB XX, 513 sl

F. Kauffmann Deutsche Grammatik (2. vyd., 1895).

Hirt Der idg. Akzent (1895), zvl. str. 52 sl., též 355 sl.
H. Jellinek ZfdA XXXIX, 125 sl.; na to odpověď:
Hirt JF VI, 47 sl. (1896).
Streitberg JF VI, 142 sl. O délkách -s, -z.
Streitberg UG (1896) passim, zvl. 146 sl. a 158 sl. S tím srv.:
H. Jellinek ZfdPh XXIX, 383 sl. a W. Streitberg JF. Anz. VII, 217 pozn.
Burchardi Philol. Studien (1896), str. 112 sl.
Helten PBB XXI, 455 a zvláště 480 sl.; k tomu zas
Hirt PBB XXII, 226 sl.
ʻRanck ZfdA XL, 1 sl.
Wrede Ulf. (1896), str. 351.
olise Stewart BB XXIII, 114 sl. Vlastně o nom. sg. slabých substantiv sth.-německých.
Streitberg Got. Elementarbuch (1897), str. 36 sl.
Brugmann Grdr. I² passim, zvl. 930 sl. (1897).
Kluge P. Grdr. I² (1897 sl.), str. 320 a 415 sl., též 502, tamže A. Noreen 551 sl., Th. Siebs 1237 sl., atd.
Wilmanns Deut. Gramm. I² (1897), str. 316 sl.
Petz Přednáška o germ. přízvuku (ievr. intonaci) v Uherské Akademii. Stručná zpráva v Ethnol. Mitteilungen aus Ungarn V, 43 (1896), srv. i JF. Anz. X, 210.
Dieter Altgerm. Dialekte (1900), zvláště
Behtge 1 sl., 29 sl., 58 sl. a v deklinaci a konjugaci.
Holthausen Alts. El. 52 sl. a B. Kahle Altisl. El. 28 sl. (1900).
Walde Die germ. Auslautgesetze (1900). Recense:
Wrede Deutsche Litteraturzeitung 1901, sl. 2840/1;
H. Jellinek ZföG 1901, 1077 sl.
Michels ZfdPh XXXIV, 114 sl.
Franck AfdA XXVIII, 42 sl.
Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 369 sl.
Bülbring Altengl. El. I, 39 a 142 sl. (1902).
Helten JF XIV, 60 sl. („Zur got. Grammatik"), dále PBB XXVIII, 497 sl. (1903). Obou těchto prací nemohl jsem již užiti; oné dotýkám se aspoň v poznámkách, tuto jmenuji jen zde.

praktickými již Klopstock a A. V. Schlegel. Ale k vědeckému prozkoumání zjevu toho nedošlo ani u Jak. Grimma, který germanské tvary z prajazykových sic odvozoval, avšak pevných zákonů při tom nevyhledával.

Teprve Rud. Westphal r. 1853 (v II. svazku nového tehdy časopisu Kuhnova, str. 161 sl.) první pronesl určitá pravidla, zatím jen *gotštiny* se týkající. Základním principem při vyšetřování jejich jest tu Westphalovi libozvuk či eufonie; shledáváť, že v gotštině nejdříve se jevila snaha po libosti a měkkosti koncovek, tehdy kdy nepohodlné souhlásky se odvrhovaly, načež v pozdějším stadiu vývoje snaha po stručnosti tvarů přivodila ztrátu samohlásek a tím i tvrdost koncovek. Napřed tedy působí konsonantický, potom teprv vokalický „auslautgesetz“.

V podrobnostech výklady Westphalovy nazvati sluší dnešního dne v pravdě „mythickými“, tak jak Comte tomu výrazu rozuměl; zejména hledí sem pravidlo, že souhláska na konci slova může zmizeti (got. *hva*) aneb býti zachována pomocnou samohláskou *-a* (got. *þat-a*). Avšak přes to vše znamenala Westphalova práce tenkráte veliký čin vědecký v oboru poznání jazykozpytného.

Z *dlouhých* samohlásek koncových zná Westphal — dle tehdejšího názoru na prajazyk — jenom tyto: *ā*, *jā* (z obou mizí *a*, tak že dávají *ă*, *jă*), dále *ai*, které zpravidla svého *i* podržeti nemůže a dává *ă*, konečně *au*, jež trvá. Příklady jsou: nom. sg. *giba* z **gibā*; dat. sg. mask. *þamma* prý = stind. *tasmā-i*; ale dativ ženských substantiv *gibai* trvá, poněvadž zde ne *-i*, nýbrž samo *-ai* jest příponou pádovou (srv. stind. *tasjāi*, *asjāi*).

Přesné *chronologie* jednotlivých změn u Westphala ještě není: u něho hláskoslovný zákon (na př. konsonantický) může v téže slabice působiti i dvakráte po sobě. Tak z původní skupiny souhláskové *-nt* v 3. os. plur. odpadlo by nejdříve *t*, potom *n*, i nezbylo by nic; pročež musí Westphal i v praeteritu předpokládati koncovku *-nti*, aby mu zůstalo *-n* (*gēbun*).

§ 3. Nedostatky Westphalových výkladů záhy se pociťovaly a byly odstraňovány doplňky a novými výklady, které přiváděly v původní zákony větší důslednost a přesnost. Tak činili Ebel (KZ V, 56 p. a 307) a Schleicher (Compendium der vergl. Gramm. [vyd. 1.], zvláště na str. 132 sl.) — ale vlastní kritiku oněch zákonů a spolu pronikavou jich změnu provedl r. 1868 Vil. Scherer ve své „Geschichte der deutschen Sprache“ (od str. 99 v prvém, od str. 174

v druhém vydání z r. 1878). Stkvělé jeho nadání kombinační se i tuto osvědčilo.

Scherer pohlížel na změny koncové vůbec pod jiným zorným úhlem než Westphal. Především neobmezil se jediným jazykem gotským, ale rozšířil svá pozorování i na germanštinu *severní a západní* a zejména si hleděl po svém způsobu blíže určiti kvantitu v koncovkách *sthněmeckých*, kteráž dotud podle Grimma stotožňována s kvantitou gotskou. V komolení koncovek pak Scherer nevidí jako Westhal účinek principu eufonického, nýbrž akcentového, tak že zákony :ho platí jen slabikám nepřízvučným a z této příčiny zanikajícím. měny jednotlivé hledí podepříti a osvětliti výkladem fysiologickým z kořene vyvrací theorii o pomocném onom, bezvýznamném *-a*, teré dle Westphala mělo moc zachrániti koncové souhlásky od ztráty. ákon „auslautový" ať souhláskový ať samohláskový působí u Scherera iliko *jednou* a odstraní jen jednoduchou hlásku: z přípony 3. množ. raeter. *-nt* zbude tedy *-n*. Náběh ku přesnější chronologii je tím činěn.

§ 4. Co se obzvláště *dlouhých* samohlásek dotýče, Scherer ystrozrakem neobyčejným rozpoznal rozdíl mezi koncovkami předeším gotskými, z nichž jedny původní *ā* jim připisované krátily, druhé šak zachovávaly dlouhé. Viděl, že nom. sg. *giba* z **gibā* je zkrácen, le gen. pl. *gibō* z **gibān* že vykazuje délku — a tento rozpor pousil se rozluštiti způsobem originalním, na nějž právě vzhledem theoriím nejnovějším třeba upozorniti. Jeť základ těchto již u Schera zhruba položen.

Scherer přirovnává dlouhé koncovky gotské, jež zdánlivě nebyly kráceny, k jistým koncovkám v metrice *vedské*, které dle šetření ohnovýoh KZ IV, 180 sl. čísti bylo dvojslabičně, tak že takové *ā* ylo jaksi dvojdílné a čtlo se *aa*. Týmž způsobem Scherer předpokládal i pro germanštinu vedle obyčejných délek *ā*, skládajících se *aa*, ještě zvláštní délky *â*, obsahující jaksi tři *a*. Ježto pak podle Westphala-Scherera z koncových slabik germanských mizejí všecka *a*, byčejná délka stává se krátkým gotským *a*, kdežto zvláštní délka *â* = *aaa* pozbývá taktéž jednoho *a*, avšak trvá v gotštině jakožto élka obyčejná. Příkladem jest gen. pl. **gibâan*, který dává got. *gibō*, nom. sg. **gibā*, z něhož je got. *giba*.

Scherer označil tento výklad svůj jako jediný možný, na nějž řipadl (ZGDS[2] 207); přes to nedošel obecné obliby a byl — pokud m — bez výhrady přijat pouze Heinzlem ve spise „Über die End-

silben der altnord. Sprache", uveřejněném r. 1877 (viz SB. der phil.-hist. Cl. Vídeňské akademie LXXXVII., 343 sl. a zvláště 372 sl.).

§ 5. V jiném smyslu na Scherera i Westphala navázal, chtěje názory jejich uvésti v soulad s tehdejší indoevropštinou, důmyslný badatel na poli litevsko-slovanském Leskien. Na sjezdu německých filologů v Lipsku r. 1872 překvapil své posluchače theorií z brusu novou, která tenkráte nezavdala sic podnětu k okamžité debattě, ale časem svou jednoduchostí tím více získala přívrženců.

Leskien vycházel ze stanoviska, že byla kdysi jednota *slovansko-německá* (slavodeutsch), a proto také přijímal pro germanštinu podobný vývoj koncových souhlásek i samohlásek jako pro slovanštinu. Theorie jeho týká se především souhlásek, z nichž v době předgermanské se ztrácejí *t*, *d*; potom nosové souhlásky odpadají, než pouze po krátké samohlásce: jako stslov. *vlъkъ* vzniká z původního *-an*, tak got. *dag* z **dagan*.

Záleží však na osudu *nosovek* po *dlouhých* samohláskách. Tu drží se prý déle; později pak, jako v stslov. akkusativu sg. *ženą* z pův. *-ām*, splývají s předchozí délkou v pravou „nosovku", kteráž se v gotštině jako dlouhá slabika udržela, i když konečně zmizela nosovost její. Tedy původní koncové *m*, *n* chránilo délky předchozí: gen. pl. *gibō* zněl jednou **gibōn*, kdežto nom. sg. *giba* pouze **gibā*.

Na základě parallely slovansko-germanské, kteráž ani jinde (na př. ve výkladu „složeného" a „silného" adjektiva) se plně neosvědčila, uplatnil tedy Leskien ve výkladu dlouhých slabik gotských opět princip jiný. Dle toho jen v slabikách *krytých*, t. j. *souhláskou nosovou zavřených*, původní délka se drží, všude jinde však a zvláště v postavení t. zv. absolutním se redukuje a krátí. I obrátiti dá se tato základní věta: všude tam, kde v gotštině zachována je na konci dlouhá samohláska, kdys jistě následovala nosová souhláska, byť nebyla dnes na první pohled zřejmá; *tuggō* vzniklo z *tuggōn*, *namō* z *namōn*, *managei* z *managein* atd. Viz Germ. XVII, 374 sl.

§ 6. Tak stal se Leskien původcem theorie nazvané *nasalní* nebo jak dnes říkáme, *starší*, která až do let devadesátých vládla téměř neobmezeně, ačkoliv i ona jevila četné nesrovnalosti a nedovedla uspokojiti všestranně. Proto též vedle ní a proti ní pronášely se theorie stále nové, samé to pokusy, nejkřiklavější rozpory její překlenouti a jednolitý výklad umožniti.

i sthněmecky je *gëba*. Násobená délka naproti tomu se vyskytuje v gen. pl. got. *dagē* a sthněm. *gëbōno*: obé vzniklo kontrakcí, *dagē* dle zvláštního předpokladu MAHLOWA z *ō* + *om*, tedy z násobeného *ōm*, a *gëbōno* z *ā* + *ōm*, což dává násobené *ām*, pak *ō*. Jest patrno, že v obou příkladech posledních zachovaná délka byla chráněna souhláskou nosovou.

§ 8. Theorii nové vadilo hned z prvu několik *stinných* stránek, tak že nad vládnoucí naukou LESKIENOVOU zvítěziti nemohla. Předně byla analysa koncovek, MAHLOWEM podnikaná, příliš subjektivní a problematická (srv. JELLINEK Beitr. z. germ. Fl. 4 sl.); dále ozval se záhy odpor proti učení jeho, že původní *ē* v germanštině spadlo v jedno s *ō*. Posléze není dle MAHLOWA hlavní příčinou zachování délky v gotštině povaha její jakožto délky násobené, nýbrž souhláska, která po ní následuje; podobalo se tudíž, že MAHLOW tuto svým způsobem a ovšem mnohem spletitěji vyslovuje jen to, co před ním tvrdili zastánci theorie nasalové.

Z té příčiny opakují se pokusy na základech LESKIENOVÝCH dospěti rozřešení otázky již neodbytné, i jest tu jmenovitě vytknouti ještě MÖLLERA, který v PBB VII, 482 sl. jal se věc prohlubovati a propracovávati. Záp.-germanské *a*-*o* MÖLLER chce rozlišiti tak, že by -*a* bylo střídnicí za pův. -*ām*, -*o* za pův. -*ōm*; **gebām* dává sthněm. *gëba*, **gebōnōm* pak *gëbōno*. Při tom jest však nucen pomáhati si předpoklady nepřirozenými, jako že kmeny -*ā* měly v nom. sg. původně -*ō* a nikoliv -*ā*: **gebō* m. **gebā*. Tím arciť theorii „staré“ neposloužil.

§ 9. Této kynulo ostatně vážné nebezpečí v intensivnějších studiích akcentových, jež v letech 80ých se počaly. Jest to hra náhody, že hlavní popud k obratu tomu i v otázce naší zavdal týž učenec, jehož jméno úzce spjato jest s theorií starší — LESKIEN. Ten r. 1881 v AfslPh V, 188 sl. určitě vyslovil zákony, týkající se t. zv. tonu slabikového (Silbenakzent) čili *intonace*[1]) v litevštině: že totiž dlouhé hlásky původní, jež i v litevštině dlouhými zůstaly, jsou intonace tažené (v řečtině bychom řekli cirkumflektované), za to však dlouhé hlásky, které v lit. byly zkráceny, intonace že jsou ražené (dle řeckého označení akuované).

Toť byl důležitý objev, na němž se budovalo dále. Stačí, když další postup zde jen stručně vytknu. V témže Archivu (IV, 577 sl.)

[1]) Termín to SAUSSUREŮV.

dokazoval již před tím Rus Fil. Fortunatov, že oba ty druhy dlouhých hlásek koncových v litevštině jsou původu prastarého — a na základě toho Bezzenberger (BB VII, 66) spojil a stotožnil intonační poměry litevské a řecké. Avšak teprv Bedř. Hanssen (KZ XXVII, 617, srv. tamže XXVIII, 216) přibral ke srovnání též germanštinu a to dlouhé i krátké koncovky gotské. Tím pak, jakkoliv vyšel odjinud, Hanssen dospěl k názorům podobným, jako před ním zastávali již Scherer a Mahlow.

Výsledky srovnání řečtiny s litevštinou a gotštinou u Hanssena jsou krátce tyto: Již v prajazyce byly délky jednak oxytonované, jednak cirkumflektované. Stopy tohoto rozdílu zachovány jsou patrně v slabikách koncových. Cirkumflexu řeckému odpovídá v lit. ton tažený a délka zachovaná, v gotštině rovněž délka zachovaná. Tedy řec. *τιμῆς* rovná se lit. *mergõs* a got. *gibōs.* Za to akutu řeckému odpovídá slabika původně sic dlouhá, jež však v litevštině a tolikéž v gotštině byla zkrácena: nom. sg. *τιμή* se rovná lit. *mergà* a got. *giba.* Hanssen vyčítá tímto způsobem všecky akuty a cirkumflexy oněm třem jazykům společné, ale o podstatě a příčině rozdílů řečených se nešíří a k veškeré germanštině nepřihlíží.

§ **10.** To bylo zajisté příčinou, že našel tak málo ohlasu; jediný Sievers nerozpakoval se r. 1891 k němu se přidati, když spisoval gotskou mluvnici pro Paulův „Grundriss der germ. Phil." (1. vyd.) Jinak theorie nasalní platí dále. Je dokonce kodifikována v Brugmannově „Grundrissu" z r. 1886 a potom v Klugově „Vorgeschichte der altgerm. Dialekte" (rovněž v Paulově Grundrissu z r. 1891, kdež tedy obě protivné theorie zastoupeny). Brugmann i Kluge, každý svou vlastní směřuje cestou, tehdy sice některá úskalí staré theorie šťastně obepluli, než nebezpečí v ní tkvící trvale neodstranili.

Úkolu toho podjímají se dva badatelé stejným a přece od sebe neodvislým způsobem: M. H. Jellinek (ve svých Beitr. zur Erkl. der germ. Flexion 1891) a Lud. van Helten (v PBB XV—XVII, zejm. XVI 310 sl. a XVII 272 sl.). Oba hlavní větu Leskienovu jaksi rozšiřují a hlásají dokonalou „*Deckungstheorie*": netoliko nosové, nýbrž i zubní souhlásky koncové chrání předchozí délky od redukce. Důvodem jest jim hlavně dvojice kmenů *t*-ových *nepōt* a *mēnōt,* jež oba v germanštině přestupují do deklinace *n*-ové s koncovkou jistě samohláskovou a nezkrácenou. Avšak zřejmá nesprávnost jejich tvrzení nebyla ještě ani zvláště prokázána, když pojednou r. 1892 v novém

časopise „Indog. Forschungen“ (I, 1 sl. a 195 sl.) mladý badatel Herm. Hirt hnul celou otázkou a osvětliv ji všestranně a důkladně se stanoviska theorie akcentové, zasadil smrtící ránu nauce starší.

§ 11. Hirt provedl svou práci nejprve na základě obecně srovnávacím: *sledujeť stopy původní dvojí intonace v jednotlivých větvích indoevropských.* K tomu hodí se mu především koncovky řecké a litevské, k nimž v jistých případech jako další doklad řadí i koncovky vedské, kterých již Scherer se dovolával. A slabiky, které ve všech těchto jazycích neb aspoň v prvních dvou co do intonace se shodují, klade tedy Hirt s touž intonací i v prajazyce. Užívá tak methody Hanssenovy a Schererovy zároveň. Jen že vše jde u něho více do hloubky, tak že odpovídá konečně i na otázku, kdy vlastně vzniká intonace tažená čili cirkumflex. A i tu vede si mnohem přesněji, než činil Mahlow.

Takto jsa vyzbrojen, Hirt v *druhé* části své rozpravy přistupuje k jazykům *germanským.* Proti Hanssenovi znamená to opět pokrok, neboť Hirt podrobuje i severní a západní germanštinu své akcentové theorii. Napřed jest mu však *vyvrátiti* theorii nasalovou i dokazuje proto: 1. že také slabiky bez chránící souhlásky nosové zůstávají nezkráceny, na př. got. adverbia jako *hvaprō*, *galeikō* z pův. *-ōt*, jehož *t* záhy odpadlo; *ō* je zde tažené — a 2. že i slabiky nosovkou zavřené bývají zkracovány: sthněm. akk. sg. *gëba* vzniká z **gebān* s intonací raženou proti gen. pl. *gëbōno*, jehož *-o* rovná se gotskému *-ō* vzniklému z *-ōn* s intonací taženou. Poslední dva příklady jsou zároveň zcela uspokojivým objasněním povědomé nám již dvojice koncovek záp.-germanských *a-o.*

Ne tedy chránící nosovka, nýbrž *intonace tažená* (geschleifter Akzent) je příčinou délky, zachované v gotštině, a reflexu jejího v záp. a severní germanštině; na druhé straně redukci délky v samé gotštině i jinde podmiňuje intonace *ražená* (gestoßener Akzent). V každém případě musí se tedy badatel tázati, jakou intonaci jest předpokládati — což zodpověděti nebývá vždy věcí lehkou.

§ 12. Přes to Hirt takřka hravě překonával všecky dosavadní obtíže theorie starší, maje v tom i horlivé pomocníky: Viktora Michelsa a především Vil. Streitberga. Od ostatního světa filologického krok jeho nebyl stejně posuzován; mnozí chovali se zdrželivě, jiní mlčeli, ač nesouhlasili, a Bedř. Kluge pronesl mínění, že vývody Hirtovy budou míti cenu jen historickou. Toliko dva badatelé podnikli

zjevný a otevřený proti HIRTOVI boj: MÖLLER (AfdA XX, 130 sl.) a JELLINEK (ZföG 1893, 1092 sl. a ZfdA XXXIX, 125 sl.). Onen více námitkami všeobecnými, tento i v podrobnostech. MÖLLEROVI odpověděl STREITBERG (JF V, 231 sl.), JELLINKOVI týž (JF. Anz. III, 190 sl.) a HIRT (JF VI, 47 sl. a před tím již PBB XVIII, 526 p.).

JELLINEK, který ve svých „Beiträge" sám celou otázku byl přetřásal (r. 1891), avšak od HIRTA byl předhoněn a překonán, připouštěl sice, že intonace měla závažný vliv na utváření koncovek, ne však v tom rozumu, jak tomu učil HIRT. JELLINEK nechtěl se spokojiti principem jediným — intonací —, nýbrž uznával i vliv chránících souhlásek a konečně (ZfdA XXXIX, 137) utekl se k zastaralé theorii, MAHLOWEM kdys hájené a samým JELLINKEM v „Beiträge" (str. 4.) odsouzené: že totiž ievr. $\bar{o}$ jeví se v gotštině (MAHLOW tvrdil to o germanštině vůbec) jako $\bar{e}$. Tím ovšem věci své neprospěl i zůstává cenná toliko kritika vývodův a dokladů HIRTOVÝCH, která tohoto nutila k odpovědi a k vytříbení leckteré podrobnosti. Neboť nauka HIRTOVA nebyla hned v první podobě ustálena a propracována. „Der große Wurf war gelungen," možno se SCHILLEREM říci, avšak vybývalo mnoho nejistého, nejasného.

§ 13. HIRT sám prohluboval své učení a na konec se ustanovil ve spise „*Der indog. Akzent*" (1895) na tomto znění základních svých pouček (srv. str. 53 sl.): *Intonace ražená i tažená obráží se v germanštině především v poměrech kvantitativních*; slabiky původně cirkumflektované měly v pragerm. platnost *tří* dob, slabiky původně oxytonované platnost *dvou* dob. V *gotštině* se oboje slabiky zkracují a to o jednu dobu, tak že z 3dobých vznikají obyčejně délky 2dobé, délky tedy na pohled beze změny zachované, kdežto z délek 2dobých povstávají krátké hlásky 1dobé. Příklady: gen. pl. *gibō* z *-ōm* a nom. sg. *giba* z *ō*.[2])

To jest stav gotštiny. Pro *sev. a záp. germanštinu* jest třeba uznávati ještě druhé pozdější krácení, opakování jaksi processu, jenž již jednou se udál. Místo gotských délek shledáváme v ostatních jazycích hlásky jen krátké, které však nikdy nemizejí na dobro. A místo bývalých délek dvoudobých, v gotštině zkrácených, všude jinde spatřujeme hlásky buď rovněž zkrácené či jednodobé — anebo slabiky ještě více redukované, tak že samohlásky, rozumí se za určitých podmínek, nadobro odpadají. Sthněm. gen. pl. *gëbōno* vznikl z původního

---

[2]) Takto ($\tilde{o}$, $\bar{o}$) chci značiti délky 3- a 2dobé.

-ōm, *-o* povždy trvá; ale v nom. pl. neutr. máme stsas. *fatu* z pův. *-ō* a vedle toho *wīf* m. *wību*, taktéž z pův. *-ō*.

Jsouc takto stále zdokonalována, theorie Hanssenova a Hirtova pozvenáhlu opanovala a zatlačila nauky dřívější. I do mluvnic a kompendií byla přijata, tak do Kauffmannovy „Deutsche Grammatik" (1895, 2. vyd.) a Wilmannsovy „Deut. Gramm." (1897, 2. vyd.) — především však do Streitbergovy „*Urg. Gramm.*" (1896), kdež důsledně i ve flexi byla provedena, a do 2. vydání „Hláskosloví" v Brugmannově *Grundrissu* (1897), kdež arciť nazvána jest „domněnkou"; neboť hypothesou zůstává i dnes, ovšem velice pravděpodobnou a užitečnou.

§ 14. Nesmiřitelným odpůrcem theorie, jež také „Morentheorie" je nazývána, ukazuje se však Bedř. Kluge i v 2. vydání Paulova Grundrissu z r. 1897 (str. 320 a 415 sl.), kdež provedl sice některé nepatrné opravy a změny, ale odmítavého stanoviska neopustil. Vyvrácení Klugových názorů obsaženo jest už v prvé rozpravě Hirtově i platí podnes (srv. JF I, 195 sl.). Ještě o dvou projevech protivných potřebí se zde zmíniti, které jsou taktéž proti Hirtovi namířeny, neb alespoň na zcela jiném základě zosnovány.

Známý nám již v. Helten v PBB XXI, 480 sl.[3]) po revisi nasalové theorie nevěří, že by se rozdíl ražených a tažených délek byl dochoval až do jazyka pragermanského, i myslí spíše, že již v době předgermanské se rozdíly ty ztratily nebo setřely. Proto sluší prý poměry germ. délek vykládati jaksi z nich samých (totéž tvrdí Kluge l. c. 320 sl.) a hlavně z jejich okolí, t. j. z vlivu *chránících souhlásek koncových*. Dle Heltena nejen nasal zabraňuje krácení, nýbrž i koncové germ. *t* (= pův. *d*), jež prý mnohem později odpadá než germanský spirant některý *þ* neb *đ* neb *z*.

Avšak proti Heltenovi — mám-li to vysloviti krátce — dá se totéž namítati, co Hirt dříve vytýkal Jellinkovi; zejména pak jeho domněnka o zubnicích naprosto jest neodůvodněna. Se stanoviska koncových změn germanských není totiž rozdílu mezi spiranty a explosivami zubními, jak níže ještě vysvitne; oboje odpadají v germanštině dříve, než se vůbec dějí nějaké proměny délek koncových. Srv. také Hirt PBB XXII, 226 sl.[4])

[3]) Týž již v PBB XVII, 285 p. 2. vyslovil se stručně proti Hirtovi.

[4]) Poznamenávám dodatkem, že v nejnovější době (1903) také Helten JF XIV, 66 sl. z přesvědčení se přidal k akcent. theorii, vybradiv si jen některé od ní úchylky, které míní co nejdří e odůvodniti. Učinil tedy totéž co před ním i Jellinek, jak svědčí ZfdPh XXIX, 338 sl. a ještě jasněji ZföG 1901, 1077 sl.

§ 15. Druhý odchylný názor pochází od Collitze, který již r. 1891 (BB XVII, 1 sl.) chtěl ze zvláštní své theorie o vzniku *slabého praeterita germanského*[5]) vyvoditi důsledky pro osudy původních délek vůbec a koncového *ai* zvlášť. A i potom, posuzuje Jellinkovy „Beiträge" (AfdA XVII, 275) a první rozpravu Hirtovu (AfdA XVIII, 170 sl.) jasně nám dává na srozuměnou, že zákony spravující změny koncové on sám stanovil by jediné na základech vlastní theorie praeteritalní. Přes to k tomu dosud nepřikročil, za to žákyně jeho Karolina Stewartová (BB XXIII, 114 sl.) chopila se částečně toho úkolu, nevím ovšem, zda k úplné spokojenosti svého učitele. Ale i základní these Collitzova, dle níž got. *a* rovnalo by se v koncovkách sthněmeckému *a*, není ve většině případů přijatelna ani zastáncům staré, ani přívržencům nové theorie obecné. A rovněž druhá školou Collitzovou navržená rovnice, že by got. *ō* rovnalo se úplně sthněm. stsas. *o*, dnes, kdy tolik rozmanitých koncovek je prokázáno, neobstojí před střízlivou kritikou.

§ 16 Předčí tudíž *nová* theorie, jež obsažena in nuce již u Scherera, Mahlowa a Hanssena, veškery dosavadní pokusy, v té příčině podniknuté. Není pochyby, že jen touto cestou dnes můžeme dojíti žádoucího cíle; vždyť byla akcentová theorie jakýmsi skrytým bodem, k němuž opět a opět vedly mimo jistý vědecký instinkt i důvody závažné. A toto poučení z historie nauky může nás rovněž síliti v přesvědčení, které na druhé straně čerpáme z celé řady zjevů obecných i jednotlivých.

Zjevy ty budou vyžadovati ještě nadále péče a pozornosti stálé; neboť jsou v mnohém ohledu povahy složité, a protože není praemiss, jež bychom bezpečně klásti mohli na místo domněnek našich o prajazyce, dosti problematické. Nicméně stal se v nejnovější době potěšitelný zas pokrok v obsáhlém spise Waidově „*Die germanischen Auslautgesetze*" *z r. 1900*, kdež jednáno, ač ne soustavně, nýbrž v jednotlivých volných statích o většině otázek sem spadajících; zvláštní zřetel jest tu vzat k záp. a sev. germanštině a to za účelem přesnější, hlavně relativní chronologie. V tom je těžiště práce; ale též mnohé výklady nové se tu podávají, arciť že ne vždy bezpečné a ne-

(O Heltekově výkladě některých *gotských* tvarů na uv. m. zmiňuji se příležitostně rovněž v poznámkách.)

[5]) Z 1. 3. os. sg. perf. medii *-ai*, srv. Amer. Journ. of Phil. IX, 42 sl. a BB XVII, 227 sl.

pochybné. Přece však jest WALDOVA kniha nejlepším dokladem plodnosti a prospěšnosti nové theorie.

§ 17. Téže theorie a týchže celkem zásad šetřeno také se strany mé, jak dotknu se ještě toho v následující části „všeobecné“. Neboť, ač neměl jsem příčiny měniti něco na základech theorie samé, přece je nutno, bych zvláště promluvil o theoretickém podkladě výkladů svých specialních, jež podávám v části „soustavné“. Onde tedy objasním stanovisko své se stránky hlavně methodické a vytknu zásadní otázky dosud ne dosti jednotně vyřízené — zde pak hodlám se pokusiti o podrobný výklad důležitých a do jisté aspoň míry jasných případů jednotlivých. *A jako výtěžek všeho toho zkoumání označil bych již na tomto místě, že důrazněji, než dosud se dělo, a v jiném smyslu, než* JELLINEK *a* HELTEN *učinil, pro tak složité problemy žádal bych hned předem dvou principů základních: předně způsobu intonace a za druhé povahy okolí, v němž dotyčná délka se nachází, t. j. zdali a jaký živel souhláskový neb polosamohláskový jí následuje.* Z toho také vyplývá další rozdělení látky.

V podrobnostech snažil jsem se přihlédati k názorům nejlépe zdůvodněným; než jisté subjektivnosti zhostiti jsem se nedovedl. Přál bych si, aby v práci mé uznána byla přibližná úplnost a pak soustavnost, o niž usiloval jsem v takovém rozsahu za tím účelem, aby právě z přehledného a spolu podrobného nazírání na věc vyplynulo mi v jednotlivostech leccos nového, aby i v temnotách kmitl mi paprslek světla. Hypothes nových, efemerních dle možnosti jsem se vystříhal. Vůbec měl jsem na mysli, abych na sklonku půlstoletí, jež uběhlo od objevu WESTPHALOVA, podal résumé všeho toho, co můžeme dnes vyložiti a co naopak musíme přenechati intensivnější práci (a to především v jednotlivých jazycích samých) časů příštích.

Část všeobecná.

O materialu jazykovém.

§ 18. Otázka vývoje dlouhých slabik koncových v germanštině spojena jest s různými *obtížemi*, které při podrobném provedení soustavy celé nejen nemizejí, nýbrž naopak se množí. Z nich nejhlavnější budou vytčeny hned zde, aby se předem ukázalo, na jak kluzké půdě stavěti jest samé základy příslušných theorií. Všimněme si tedy nejprve *materialu jazykového*, na němž znamenáme změny v slabikách koncových a stanovíme zákony je řídící. Jsou to tvary hodnoty nestejné a celkem dvojí: dosvědčené a konstruované.

§ 19. *Dosvědčeny* jsou nejstarší tvary jazyků germanských samých, jak je nalézáme v dávných jich památkách; nejstarobylejší jsou tvary *runové*, obzvláště severské, v nejedné příčině stejně závažné jako záhadné. Často odkázáni jsme na jediný svého druhu tvar, který sám spolehlivě interpretován není, jehož však při historickém výkladu jen tak zlehka obejíti nemůžeme. To platí na př. o praseverském nom. sg. *swestar*, 3. sg. slabého praeterita *wrta* a p.

V runách však máme aspoň jazykový material ryzí před sebou, jejž potřebí jen správně čísti a kriticky rozebrati; jinak je tomu při slovích germanských, která poznáváme teprve prostředím *cizího* jazyka, do něhož byla *přejata*. Jsou to na př. slova, vyskytující se u *latinských a řeckých spisovatelů*, dále germanská slova, jež vypůjčili sobě spolu s předměty příslušnými národové sousední: z části *Slované a Litevci*, měrou nejhojnější však *Finnové a Laponci*.

U slov vypůjčených jest v první řadě v počet vzíti povahu cizího jazyka, který přejímá hotové a charakteristické — ne vždy nominativní — pády, které snaží se bezděčně assimilovati mluvnické soustavě vlastní; při tom i artikulace hlásek nezůstává nezměněna, a hlásky prvotné zastupují se jinými cizími, oněm jen přibližně rovnými neb podobnými. Srv. Quigstad, Nord. Lehnw. 73 sl., Hirt PBB XXIII, 317 sl. Ani to nebývá vždy na jisto postaveno, v které době

a u které větve velikého kmene germanského výpůjčka taková se stala, tak že z nejistoty a hypothes se zde stěží vymaníme.

§ 20. Tuto okolnost s důrazem dlužno vytknouti zvláště vzhledem k četným slovům *finsko-laponským*, jimž po příkladu VIL. THOMSENA (Den gotiske sprogklasses inflydelse på den finske 1869. SIEVERSŮV překlad 1870) zpravidla přisuzována průkaznost pro nejstarší severštinu (z 3. a násled. století), ano pro starší ještě fase germanské příliš veliká. Proti schopnosti takové se stanoviska jazyka laponského vyslovil se zatím (r. 1893) QUIGSTAD, který v uvedeném již spise (l. c.) se domnívá, že pro výklad koncových samohlásek v slovích laponsko-germanských není třeba zacházeti dále než do nářečí staronorvéžského z doby Vikingů.

Věc sama není dnes zralá ani k apodiktickému schválení ani zamítnutí hojného toho materialu jazykového a to proto, že není všestranně s použitím obapolných prostředků badatelských vyšetřena. Avšak i kdyby QUIGSTAD jen částečně, vzhledem k laponštině, měl pravdu, jest tím již víra v starobyle věrný ráz i finštiny (srv. THOMSEN-SIEVERS, str. 116 sl.) valně otřesena a resultuje z toho při nejmenším, jak také STREITBERG (JF. Anz. VI, 92 sl. a UG. 370) správně podotýká, *pocit nedůvěry a nejistoty*. A tomuto novému stanovisku hleděl jsem i v soustavě samé dosti učiniti, nikde pouhého svědectví finštiny (a lap.) se nedovolávaje, naopak vždy akcentuje jen podmíněnou platnost takových dokladův. Tam také na nesnáze chronologické bude možno určitěji poukázati.

§ 21. Ještě více záhad tají se v tvarech pouze *konstruovaných*, které dle dnešního stavu bádání uznáváme pro jazyk indoevropský a z nichž pak vyvozujeme historické tvary skutečné. Jen málo pratvarů jest tu nade vši pochybnost povýšeno, u většiny jeví se kolisání nejen co do počtu, ale i co do znění jejich. Jest tu jakési dilemma: na jedné straně šetřiti se má známé zásady BARTHOLOMAEOVY a nestanoviti zbytečně mnoho pratvarů, na druhé straně jest oprávněn stesk JELLINKŮV (ZföG 1901, 1089), že pestrost a rozmanitost pozdějších koncovek nuceni jsme svádéti na několik málo „prototypů“, většině ievropských jazyků společných. Proto také usuzování z pratvarů těchto musí býti po výtce subjektivní a hypothetické. Jak již v Úvodě napověděno, není tu pevných praemiss podepřených důkazem nějakým z empirie, nýbrž jen dedukce více méně pravděpodobné. Kde ještě celá *kategorie* slov a tvarů témuž nasvědčuje pravidlu, tam přece

není věc bez opory alespoň zevnější: hůře však, když o existenci a znění hláskoslovného zákona rozhodnouti má tvar *ojedinělý*[6]), sám v sobě neprojasněný! Srv. Streitberg JF III, 312, Franck AfdA XXVIII, 44 a j.

Ale to jest konečně osudem *jazykozpytu srovnávacího*, *že přesnosti mathematické nezná a spokojiti se musí jistou dávkou pravděpodobnosti*. Než v našem případě i pouhé sestavování a seřazování historicky zajištěných fakt ze dvou neb více příbuzných nářečí klade zkoumateli mnohdy překážky veliké. Důvod toho spočívá v tom, že nejsme s dostatek zpraveni, které tvary dvou takových nářečí, jako jest na př. gotština a sthněmčina, máme pokládati za střídné a původem (byť ne funkcí) totožné, a které tvary naproti tomu za rozdílné co do původu, ale stejné co do užívání. Poučné příklady jsou tu got. dativ *daga* a sthněm. instr. *tagu*, anebo got. nom. sg. *giba* a sthněm. nom. (= akk.) *gëba*.

Tvary jako oba poslední, které stejně vyznívají a i touž funkci zastávají, totožny přece nejsou: děkujíť za svoji podobu *ne působení zákonů hláskoslovných*, tedy vývoji fysiologickému, *nýbrž účinkům analogie (obdoby)*, činitele to psychologického. Vězí tedy obtíž a zároveň nebezpečí v tom, že přesná hranice mezi vývojem hláskoslovným a analogickým není nám vždy známa — nemajíce starších dokladů dějinných, můžeme se snadno dáti při výkladu zrovna tou cestou, kterou vývoj tvarů ve skutečnosti ani se nebral. Buď spojujeme a stotožňujeme, co bychom měli odloučiti, anebo naopak. Srv. Wilmanns, Deut. Gr. I[1], 236 sl.

O methodě.

§ 22. S nedostatky materialu právě vyznačenými každý vykladatel slabik koncových a priori musí počítati. Čeliti jim může jediné přesnou a neochvějnou *methodou*, tím že vycházeti bude pokaždé z tvarů nepochybných, od převážné většiny badatelů jednomyslně uznávaných: na jejich základě zbuduje si co nejvíce pravděpodobné pravidlo a jemu bude pak subsumovati případy i méně bezpečné.

Správnost methody záleží také v principech, které se připouštějí při výkladu tvarů vůbec. Největší váhu má tu arciť *základní princip*, za nějž již v Úvodě přítomné práce prohlášen způsob intonace a povaha okolí, což obé ještě bližšího dojde objasnění.

---

[6]) Na př. některá adverbia jako got. *faura* a sthněm. *fora* a pod.

Avšak ani základní princip tento, jakkoliv jest výhodný, neuchrání nás ještě všelikých rozpaků, v nichž se v podrobných otázkách ocítáme. Tehdy ohlížíme se mimoděk po dalších nějakých cestách a prostředcích dojíti uspokojivého výkladu. Je potřebí na některé oblíbené prostředky takové blíže poukázati.

§ 23. Jsou badatelé, kteří dnes ještě odchylky a zvláštnosti ve vývoji germanských slabik koncových snaží se vyložiti z dochovaných prý až do germanštiny *akcentových poměrů prajazykových*, jak činí na př. Burchardi Philol. Studien 115 sl. Ten sice rozdíl mezi délkami raženými a taženými taktéž uznává, ale výklad z tohoto principu provésti hodlá jinak než Hanssen a Hirt. Jak, zatím nevyjevil, za to však utíká se u výkladech k rozdílu mezi slabikami v ievropském prajazyce oxytonovanými (na př. v nom pl. ženských substantiv, sthněm. *gëbā*) a slabikami barytonovanými (týž pád u adjektiv sthněm. *blinto*).

Předpoklad takový nedá se však ospravedlniti. Jen považme, co z germanských poměrů samých vyplývá a k čemu se ještě vrátíme, že změny v germ. slabikách koncových jsou výsledkem akcentuace teprve v pragermanštině změněné tak, že silný přízvuk exspiratorní ustálil se na první slabice slov (Streitberg UG. 167 sl.). Nový přízvuk byl sic poznenáhlu, avšak časem jednostejně[7]) proveden, i nedá se dobře mysliti, že by stopy původní akcentuace přesile mocného výdechu onoho celkem neporušeny byly odolaly.

§ 24. Avšak jest otázka, zdali se přec jen nedochovaly v podobě aspoň *„vedlejšího" přízvuku*. Tak totiž pozdním účinkům ievropské akcentuace rozumějí někteří badatelé *severští* a hlavně Noreen (PBB XIV, 77 sl., Paulův Grdr. I² 567 sl. a j.). Noreenovi rovná se exspiratorní vedlejší přízvuk severský původnímu hlavnímu akcentu na koncovce spočívajícímu: stšvéd. *siū* = ἑπτά proti *nīo*, *tīo* = ἐν-νέα, δέκα atp. Než tvrzení Noreenovo bylo vyvráceno a omezeno na slova *krátkokmenná* již tehdy, kdy poprvé svůj názor vyslovil, a to A. Kockem (PBB XIV, 78 p. 1.), který i v nejnovějším souborném svém spise o akcentuaci severské [8]) obmezení to zastává (zvl. str. 115). Tím se však spojitost obojí akcentuace uznává měrou takovou, jež rozhodně k objasnění vážných nějakých odchylek v dlouhých slabikách koncových nepostačí.

---

[7]) Srv. Kock PBB XIV, 78, p. 1.
[8]) Die alt-und neuschwedische Accentuierung (1901), str. 114 sl.

Krom toho nauka severských badatelů ani dnes není tak vy-)ena a specifickými fakty ověřena, abychom se jí bezpečně mohli rolávati. Naopak podobá se, že tehdy, kdy v germanštině poměry zvukové byly vzpomenutou již změnou *principu* akcentuace zcela ŕě utvářeny, také *vedlejší* přízvuk ustálil se znovu jakožto dů- lek přesilného akcentu hlavního. Srv. HIRT Akz. 51, BRUGMANN lr. I[2] 980, WALDE Ausl. 73 sl., 128, 185 sl.

Vedlejší přízvuk možno proto — tak jak dnes se věci mají — výkladu koncovek připouštěti *leda ten, který v germanských po- 'ech samých má svůj vznik a důvod.* Lze tak na př. učiniti *abém germ. praeteritu*, které dle theorie pravdě nejpodobnější vzniklo ienim dvou zprvu samostatně přízvukovaných částí, z nichž pak há, sklesnuvši na pouhou koncovku, pozbyla přízvuku hlavního, podržela jistý přízvuk vedlejší. Srv. však WALDE Ausl. 16 sl. 5 p., potom rozbor praeteritních tvarů samých.

§ 25. Změny v germ. slabikách koncových jsou, jak z části stavné vysvitne, data dosti pozdního a nastaly teprve v *jednotlivých 'cích*; pročež jest třeba vyvozovati je z poměrů vývoj jednotlivých ví předcházejících, t. j. z *poslední fase pragermanské*, kdy jazyky :ily ještě celek více méně jednotný, kdy opravdovými byly „náře- i“. Nemožno tudíž do té fase vnášeti prajazykové (ievr.) zvláštnosti přízvukové ani jiné, na př. hláskoslovné, jak s oblibou dříve se) a i dosavad někdy se děje.

Mínim zejména *rozdíl mezi ievr. -ā a -ō*, který opět a opět se ledává v pragermanštině i nejmladší, kdy nutně v slabikách pří- čných předpokládati se musí splynutí obou v pragerm. *ō*. V sou- rné části bude možno na několika místech dovoditi, že osudy :opského *-ā* v germ. jazycích byly totožny s osudy prvotného *-ō*, y že oboje v určité a to poslední fasi pragermanské se vyrovnalo padlo v *-ō*. Jest tedy odmítnouti i *starší* pokusy rozlišovací (srv. HLOW AEO 34 sl., MÖLLER PBB VII, 482 sl., JELLINEK ZföG 1893, 94, ZfdA XXXIX, 127 sl. a j.), které většinou vyplývaly z nesnází ůsobených záp.-germanskou dvojicí *o-a*, jakož i odsouditi hypothesy *jnovější*, jež buduje na př. BURCHARDI (Philol. Stud. 116 sl.), ačkoliv incip intonace vlastně schvaluje. Proti BURCHARDIMU, který zejména o ablativní adverbia jako got. *ubarō* a ags. *ofere* s jedné a got. *wēniggō* a ags. *ánunga* se strany druhé předpokládá dvojí koncovku r. *-ād* a *-ōd*, kterýžto rozdíl obráží se prý v jediné anglosaštině, lze 'devším namítnouti: Proč řečený rozdíl nejeví se alespoň také v něm-

čině, jež ve všech případech čisté hláskoslovných koresponduje s anglofrištinou dle známých vzorů *a-e*, *o-a*? **Odpověď na otázku tu B. zůstal ovšem dlužen.**

§ 26. Těchto a podobných cest, již samých sebou neschůdných, bude tedy třeba ve vlastních *výkladech* se vystříhati. Jestliže ani pak nebudeme s to vysvětliti specialní zjevy všecky, nepřičteme vinu toho ani tak nedokonalé methodě, jako spíše povaze věci samé. Ano troufám si tvrditi, že naprosté jistoty nedojdeme tu nikdy, že v podobných otázkách vždy zbude residuum problematické. Pravdu má Hirt, když JF VI, 49 praví, že na půdě *historické* nikdo by nebyl na rozpacích, jak si věsti; naproti tomu jest dojista na omylu, mní-li, že dnešní prajazyk konstruovaný můžeme na roveň položiti jiné fasi jazykové, tradicí úplně zabezpečené. Osud Hirtových *vlastních* předpokladů některých nejpádnějším jest tu protidůvodem.

§ 27. Tím nebuď řečeno, že by methoda nynější nebyla již schopna zdokonalení a že by nezbývalo drobné práce s dostatek i pro příště. Souhlasím úplně s Franckem (AfdA XXVIII, 44), jestliže žádá historického studia nářečí, zvláště co se užívání analogie a novotvarů vůbec dotýká. O osudu (apokopě) koncových hlásek jistě rozhoduje mnohdy *analogie* a to analogie též poněkud *jiného* rázu, než jak obyčejné se pojímá, co týž Franck (l. c.) trefně vyjadřuje slovy: in wieweit das Gefühl für die Function eine Endung schützt oder die Unzweckmäßigkeit einer Wortgestalt wirkt. Tane mi tu konkretně na mysli 1. osoba sg. praes., jejíž *-u* v sthněmčině a st. saštině výlučně i po *dlouhé* slabice kmenové (*grīf-u*) se drží, dále sev. (a záp.-germ.) instrumental sg. *-u*: stsev. *kerlingu, blindu* a j. Vším právem vybízí proto Franck také s této stránky zkoumati dialekty domácí a i jazyky cizí, složení co možná jednoduchého, primitivního.

Tolikéž od úsilovnějších studií *fonetických* v jazycích živoucích možno si slibovati jen blahodárný vliv na veškero jazykozpytné bádání praehistorické. Přispějeť fonetika zkušenostmi svými onde nasbíranými jednou k prohloubení vědomostí těchto, což opět jeviti se bude v podrobnostech posud — jak se zdá — nepoddajných. Srv. Jellinek ZföG 1901, 1088 sl. To vše však nejsou požadavky snad nové, nýbrž tužby již dávné, nyní s větším důrazem pronášené. —

§ 28. Správná methoda podmíní konečně v naší otázce i rozdíl mezi koncovými slabikami nepřízvučnými a slovy *jednoslabičnými*,

kterých se dle povahy jejich a potřeby užívá buď pod důrazem nebo mimo důraz. V posledním případě slova jednoslabičná sdílejí, jak z konkretních příkladů bude zjevno, zpravidla osudy koncových slabik slov víceslabičných; pod důrazem však jeví leckteré zvláštnosti, na př. v litevštině co do intonace (viz níže) — a i osudy jejich v germanštině jsou působením přízvuku docela odchylné, tak že i v soustavě naší bude jim vyhrazeno všude zvláštní místo.

O základním principu u výkladech slabik koncových.

§ 29. Při výkladu změn v dlouhých koncových slabikách *starogermanských* kriteriem nad míru důležitým jest rozdíl mezi délkami dvoudobými i třídobými, jenž obráží se v jiných jazycích a dle toho i v ievropském prajazyce jako dvojí rozdílná „intonace“: ražená a tažená (akut a cirkumflex). O tomto podkladě všech dalších vývodů má býti zde poznamenáno aspoň to, čeho potřebí jest na poli jazykovědy germanské; při tom mají dotčeny býti též některé stránky sporné, na něž se při výkladech každým krokem naráží — jichž nelze sice přesně a empiricky hned rozřešiti, které však dlužno míti stále na paměti, chceme-li si opravdu uvědomiti větší neb menší pravděpodobnost svých tvrzení. Pročež pojednám způsobem co *nejstručnějším* o těchto předmětech:

1. O intonaci v koncových slabikách jazykův indoevropských vůbec.
2. O příčině a podstatě změn v dlouhých koncovkách germanských.
3. O intonaci tažené.
4. O intonaci ražené.
5. O některých obdobách intonací indoevropských.

1. O intonaci v koncových slabikách jazykův indoevropských vůbec.

§ 30. Rozdílnou intonaci můžeme stopovati dnes hlavně v *koncových* slabikách některých jazyků indoevropských, kdežto méně jasné jsou nám posud tytéž poměry v slabikách *kmenových*. Srv. Hirt Akz. 119 a 127. V příčině prvé poučují nás z větší části souhlasně

především *dva* jazyky: starořecký a litevský, k nimž pak přistupují s větší menší přesvědčivostí svědectví ještě jiná, na příkl. slovanštiny, st. indičtiny atd. Souhlas oněch dvou jazyků váží tedy nejvíce i můžeme směle na základě jeho předpokládati též prajazykovou intonaci téhož druhu.

§ 31. Podoba a souvislost *intonace litevské*[9]) *a řecké* byla postřehnuta již dříve, a první, kdož přirovnával litevské *wôs* k řeckému *καλῶς*, byl dle Bezzenbergera (BB XXI, 301) Ruhig ve své mluvnici litevské, r. 1747 vydané.[10]) To ovšem nebyl poznatek ještě v pravdě vědecký (srv. Kurschat Gramm. 60), nýbrž teprve zárodek a skrovný začátek jeho. Jasné poznání nalézáme teprve u Kurschata. Ten již od r. 1849 ve svých spisech hlásá a hlavně proti Schleicherovi (srv. Kurschat Gramm. 58) zastává učení o dvojí „akcentuaci", t. j. intonaci v litevštině, a na př. ve své mluvnici z r. 1876 (str. 67.) s plným porozuměním věci uvádí již jinojazyčné parallely dvojí té intonace a to: lotyšskou, řeckou i sanskrtskou. Dalších vývodů spisovatel vzorné empirické mluvnice při nedostatečné své erudici jazykovědecké ze svých pozorování nečinil a činiti ani nemohl.

Jest otázka, kdo vlastně *první* ze souhlasných těchto zjevů a obzvláště z kongruence řečtiny a litevštiny usoudil tytéž poměry — dvojí tedy intonaci — též pro prajazyk indoevropský. Osoboval si tuto zásluhu Möller (AfdA XX, 130 sl.), že prý již v r. 1880[11]) k výkladu germ. tvarů oné zvláštnosti prajazykové se dovolával; ale jak Streitberg JF V, 231 ukázal, chtěl Möller tak vyložiti jenom ojedinělý problem a nikterak neuznával dvojí intonace ve všech obdobných případech.

Za to přísluší zásluha zmíněná jednak Fil. Fortunatovu, jednak Bezzenbergerovi a jednak i Hanssenovi. Fortunatov dle BB XX, 124 sl. byl asi první, jenž předpokládal, byť ne zcela jasně, dvojí druh délek ievropských a již od let 80ých ve svých akademických

---

[9]) V litevštině samé byl rozdíl mezi tonem raženým a taženým dle Kurschata Gramm. 60 pociťován dávno. Jak Bezzenberger Beitr. zur gesch. der lit. spr. 19 (srv. BB XXI, 301) uvádí, byl prý rozpoznán již v 17. století, a jak J. Rozwadowski JF VII, 233 sl. ukazuje, byl popsán a také v písmě znamenán v „Universitas linguarum Litvaniae" r. 1737.

[10]) Míní se tím Ruhigovy „Anfangsgründe einer litt. Gramm.", v Kralovci vydané a obecně pode jménem Mielckeovy mluvnice známé. Mielcke totiž pořídil novější, jen málo pozměněné vydání. Srv. Kurschat, Beiträge zur Kunde der litt. Spr., 2. seš., str. 3. pozn.

[11]) V PBB VII, 507.

vadí aspoň mně při tom způsobem citelným, že není tu vlastně pravidelnosti a důslednosti nijaké, tak že „prodlužování" slabiky (Zerdehnung) může míti i jiný základ a důvod.

V [illegible] [illegible] vše jest ještě mnohem pochybnější a nespolehlivější přes Lorentzovo tvrzení v BB XXI, 153. —

§ 33. Jest tudíž při stanovení *prajazykové* intonace opírati se nám především o doklady řecké a litevské a svědectví tato doplniti i zdůvodniti úvahou theoretickou, až je-li vůbec tajemství tvorby jazykové v určitém případě nám přístupno a odhalitelno. Arciť spoléhati jediné na analysu koncovek, na niž Mahlow svého času byl odkázán (srv. Jellinek ZfdA XXXIX, 127 sl.), a pouštěti se do hypothes *glottogonických* bez podkladu reálního — nebylo by dnes správno ani možno.

O vlastní *podstatě* intonace prajazykové nelze ani tehdy, kdy řečtina a litevština co do *způsobu* jejího (tonu raženého n. taženého) se shodují, bezpečného tvrditi nic; a jestliže se přece positivní o tom pronášejí názory, nemohou to býti než domněnky a hypothesy více méně nejisté. Srv. Hirt JF I, 3 sl., Akz. 99 a 111. Se stanoviska germanštiny jest však nepochybno to, že z povahy dlouhých koncovek *germanských*, kterou nyní poznáme, není vůbec možno o povaze původních „intonací" co uzavírati.

---

2. O příčině a podstatě změn v dlouhých koncovkách germanských.

§ 34. V germanštině o dvojím druhu „intonace" ve vlastním slova smyslu mluviti nelze; obrážíť se tu rozdíl mezi tonem raženým a taženým, v jiných jazycích pozorovaný, v rozdílech hlavně *kvantitativních* mezi koncovkami *dvou-* a *třídobými*.[13] Jsou tudíž poměry germanské — podobně jako litevské (srv. Hirt Akz. 65 a 100) — nejlepším toho dokladem, že mezi intonací a kvantitou slabik jeví se jistá, přesně vymezená vzájemnost, která kořeny svými sahá bezpochyby do dávných dob prajazykových. Viz Hirt l. c. 9.

Změny v dlouhých koncovkách germanských jsou dle toho změny převahou kvantitativní a vlastní příčinou jejich jest silný přízvuk germanský, jenž ustálil se na první čili kmenové slabice slov jednoduchých.[14] Tím, že tato slabika absorbovala největší část proudu ex-

[13] Srv. Úvod § 13.
[14] Viz § 26.

spiratorního, doznávaly následující a obzvláště koncové slabiky újmy v trvání. Pochod *fysiologický* tedy podmiňoval úbytek slabik posledních a bezprostřední příčinou redukce jejich samohlásek byla *nepřízvučnost* (Nachtonigkeit n. Tonlosigkeit). Srv. Jellinek Beitr. z. germ. Fl. 57, Kretschmer KZ XXXI, 465, Streitberg JF III, 314 a j.

§ 35. To netýče se však pouze posledních slabik slov víceslabičných, nýbrž i *enklitických* slov jednoslabičných. Tato srovnávají se v osudech svých s oněmi.

Co se konečně *proklise* dotýká, není při ní nepřízvučnost a redukce samohlásek výsledkem pochodu tak fysiologického jako spíše *psychologického:* mluvící má — aspoň na začátku věty — ještě neztenčený proud exspiratorní k disposici, ale vzhledem k následujícímu slovu závažnému a silně přízvukovanému seslabuje již předem slabiku jaksi předraženou — slovo proklitické. Uprostřed věty pak není vlastně co do nepřízvučnosti ani rozdílu mezi jednoslabičnými slovy proklitickými a enklitickými, a proto také výsledek redukce v obou případech neliší se, v germanštině aspoň, ani dost málo. Dokladem toho budou v části soustavné stati jednající o slovích jednoslabičných, kdež při stanovení zákonů redukci vůbec spravujících nebylo třeba ani lze rozeznávati zvláště proklisi od enklise. —

§ 36. Zbývá promluviti o *podstatě* koncových změn samých.[15]) Vycházeti při tom musíme ze stadia v germanštině jediné dostupného: z *délek dvou- a třídobých*. Ty zas odpovídají prvotným délkám raženým a taženým. Působením přízvuku slovního nastává nejdříve *krácení o jednu dobu*, jehož výsledky zachovala nám *gotština* doby Wulfilovy. Jsou tu zkráceny i délky dvoudobé i třídobé: tyto staly se délkami obyčejnými, ony hláskami krátkými (na př. gen. pl. *gibō* z *-ōm* a nom. sg. *giba* z *-ō*). Důležita je tu podmínka krácení: délky musí býti prosté nebo následovány takovou souhláskou, která sama nezůstává neporušena — jako zubnicí, jež odpadá, nebo nosovkou, která se mění v nosovost (na př. nom. sg. *giba* z *-ō*, 3. sg. opt. *wili* z *-īt*, akk. sg. *giba* z *-ōn*). Krácení však nenastává před *-s*, jež zůstává v got. nezměněno: 2. sg. opt. *wileis*.

Nad tento stav pokročila germanština sev. a západní, kdež i délky původně třídobé staly se hláskami krátkými. Zde tedy nutno předpokládati ještě *druhé krácení*, opět *jednu* dobu ujímající. Bližší podmínky

[15]) Se stanoviska Hirtova osvětleno totéž v Úvodě § 13.

jeho nejsou již v jazycích tytéž; jediná *stará h. němčina* nekrátí před -*s*, je-li na konci zachováno: 2. sg. praeter. *-*ōs* = sthn. *neritōs* proti *-*ēs* = stsev. *tamđer* atp. Tolik zatím o stránce kvantitativní.

§ 37. Je další otázka, zdali nemění se při krácení také *kvalita* délek redukovaných dle toho, byla-li to slabika dvou- či trojdobá. Záporně k tomu odpovídá Hirt JF II, 362 sl., který v germ. i litevštině shledává v nezkrácených délkách ražených a tažených kvalitu touž. A také Walde Ausl. 25 sl. nechtěl by připustiti, že intonace, na př. ton tažený čili dle naší terminologie trojdobost mohla by způsobiti hned předem proměnu jakousi kvalitativní. Jiného názoru zdá se ovšem býti Jellinek, soudíme-li dle jeho nejnovějšího schematu a úvahy v ZföG 1901, 1080 sl.

Chci pronésti názor svůj toliko na základě střídnic v germ. jazycích samých. Snad *původně* délky dvou- i třídobé byly téže kvality, dokud nebyly redukovány; nastala-li však jednou redukce, měnila se zároveň s hodnotou kvantitativní i stránka jejich *kvalitativní*. Při krácení, anebo přesněji řečeno, bezprostředně před krácením hlásky dotyčné stávaly se buď otevřenější nebo zavřenější: z *-*ō* vzniklo got. -*a* (*giba*), z *-*ō̃*(*t*) got. -*ō* (*galeikō*) atd.

Tak a ne jinak představují se střízlivému pozorovateli koncové změny germanské. Jest tím vlastně obnoveno učení i Schererova i Mahlowova. *Nejzřetelnější v tom ohledu jest arciť gotština*, a není nahodilé (což již Streitberg JF VI, 142 poznamenal), že všichni skorem badatelé od Westphala až po Hanssena zrovna k ní obraceli svůj zřetel. Pravda jest, že sev. a záp. germanština samy o sobě sotva by byly poskytly možnosti dopátrati se stěžejného rozdílu mezi délkami dvou- i třídobými. Teprve když v gotštině rozdíl ten byl objeven, připadl ostatním nářečím úkol buď potvrzovati neb vyvraceti these na samotné gotštině založené: a nebyly to již tak očividné rozdíly v kvantitě, nýbrž spíš určité odstíny v kvalitě hlásek, za nimiž prvotné rozdíly se skrývaly. Srv. akk. sg. sthněm. *gëba* = prag. -*ōn* a vedle toho gen. pl. *gëbōno* = prag. -*ō̃n*. Jenom v slabikách chráněných původním -*s* (-*z*), které v gotštině žádných změn neprozrazovaly, stará h. němčina nahradila nám gotštinu, věrně obrážejíc v alemanském nářečí Notkerové ještě kvantity původní v případech, kdy -*z* odpadlo: nom. pl. *gëbā* = prag. -*ō̃z* proti nom. pl. *gesti* = prag. -*īz*. Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 2 a 9, dále JF VI l. c.

---

zjednání rovnováhy v dynamických poměrech mezi jednotlivými slabikami slov. Protož přijmeme za své stanovisko HIRTOVO a STREITBERGOVO (srv. JF III, 310 sl.). Vybývá i pak ještě dost nevyjasněného, co nebude hned rozluštěno. Možno se na př. ptáti, zdali přízvuk či lépe řečeno přízvučnost a nepřízvučnost slabiky je skutečně tu činitelem zcela irrelevantním, dále je-li lhostejná kvantita obou komponentů atp.

§ 40. *b*) Že synkopou (apokopou) a spojenou s ní *ztrátou slabiky* nabývá dlouhá slabika bezprostředně předcházející přízvuku takořka zmocněného a tudíž taženého, postřehl již KOCK (PBB XIV, 72 a XV 263 p. 1), když vykládal stisl. *kuǽn*(R) z **kuǣnir* a připomínal parallely v jazycích jiných starých a i nářečích novějších, na př. nazvanou tak „geminaci" novoseverskou: *brinn* (vysloveno skoro *briinn*) z *brinna*.

Téhož názoru došel pak HIRT (JF I, 9 sl.), a STREITBERG modifikoval a obmezil jej přiměřeně tím, že změna intonace ražené v taženou nastává ztrátou slabiky jen tehdy, když předchozí ona slabika je *přízvučná* a *dlouhá* (JF III, 414). Tehdy náhradou za ztrátu řekněme jedné doby časové při pronášení slova zmohutní předchozí slabika dvoudobá na kvantitě (stane se trojdobou) a zároveň na intonaci (stane se dvouvrcholovou, taženou). Vhodným příkladem jsou genitivy sg. kmenů *-i* a *-u* : **-oi-so* = *-oĩs* a **-ou-so* = *-oũs* : got. *anstais*, *sunaus*. (Více o tom v části soustavné.)

§ 41. HIRT JF I, 13; II, 340 a j. uvádí za příklad též got. *hairdeis* = lit. *gaidỹs*, vysvětluje je podle STREITBERGA z **-ii̯os*, kdež koncová hláska prý již v prajazyce odpadla a náhradou předchozí stažené ī změněno bylo v ĩ.

Také dnes je základní tvar STREITBERGEM navržený ze všech nejpodobnější, avšak ztrátu koncového *-o-* nemáme za prajazykovou, nýbrž toliko za pragermanskou: lit. *-ỹs* a got. *-eis* vzniklo každé vývojem zvláštním, dílem v litevštině (kontrakcí), dílem v pragermanštině (ztrátou slabiky) nastalým. Srv. WALDE 134 sl. a též doleji. Proč však v germanštině nevzniká tuto délka 3dobá, ale jen 2dobá, jak nutně musíme předpokládati? Otázka to jistě oprávněná,[16]) odpověď však nesnadná.

A priori mohlo by se pomýšleti zde na rozdíly *chronologické*, asi takové, že v koncovkách prajazykových tažená intonace zpravidla

[16]) Srv. Jellinek ZföG 1901, 1086.

se vyvíjela, v tvarech sekundarních však, teprve v germ. povstalých — a *hairdeis jest* takový — již nikoliv. A vskutku zdá se mi v tom býti skryto zrnko pravdy. Jestliže totiž krátké hlásky v poslední, třetí slabice (zde *-o-*) vypadávaly teprve v germanštině, dělo se tak zajisté již vlivem akcentuace germanské: tehdáž však již koncové slabiky *přízvučny býti nemohly*, i nemohlo také — dle Streitberga — nastati náhradné nějaké dloužení pro ztrátu slabiky, nýbrž jen kontrakce, splynutí obou živlů *i*-ových v *ī*. Parallelní k tomu zjevy jsou: vok. got. *hairdi*, 2. sg. imper. sthněm. *neri* = **naseįe*, **nasī* atd., pak 1. du. praeter. got. *bēru* = **bēruųe*. Srv. i poučné litevské analogon: *gaidȳs*, ale *žōdis*.

§ 42. *c*) *Náhradným dloužením* (Hirt Akz. 101 a 115) možno nazvati další příčinu vzniku intonace tažené, když totiž za jistých okolností, postavením ve větě podmíněných, mizí z dlouhých dvojhlásek ražených (*ēį*, *ēų* atp.) živel jejich polosamohláskový, kterým může býti: *-į*, *-ų*, (*-m*), *-n*, *-r*. Příklad: akk. sg. (dor.) *βῶν* = **g*ᵘ*ōųm*. Dlouhá dvojhláska taková obsahuje co do kvantity tré dob, dvě připadají samohlásce, jedna polosamohlásce. Ztratí-li se tato, vyrovná se úbytek tím, že dlouhá samohláska stane se 3dobou a nabude tonu *taženého*.

Věc tuto vypozoroval první Kretschmer r. 1890 (KZ XXXI 458, 468) a skorem současně Michels (srv. u Hirta JF I, 13 a 22, u Streitberga JF I, 270 a 280 a j.) — tak že zákon ten Michelsovým-Kretschmerovým se nazývá, pokud totiž oba badatelé v hlavní věci se srovnávají. Než Michels (viz u Hirta JF, I 229 p. a u Streitberga Zur germ. Spr. 42 sl.) omezil potom platnost zákona toho, přijav v něj podmínku, že dotyčná slabika musí býti zároveň *přízvučná*, což pak podstatu *zákona Michelsova* činí (Streitberg JF V 223).

Ale ani tím nejsou všechny nuance jedné a téže theorie vyčerpány. Hirt sám, který souhlasí se zákonem Michelsovým-Kretschmerovým, uznává platnost jeho pouze pro dvojhlásky *-n*, (*-m*) *a -r*, nikoli též pro *-į*, *-ų* (srv. zvl. JF II, 337 a Akz. 101). Pro tyto poslední není prý dosti bezpečných dokladův, a jsou-li jaké, jest prý více než pochybno, zda *oba* ty zákony hláskoslovné působily současně; neboť ani povaha obojích dlouhých dvojhlásek (v *-n*, *-r* s jedné a *-į*, *-ų* s druhé strany) není naprosto stejná a totožná.

§ 43. Rozhodnutí tohoto sporu závisí hlavně na pojetí akkusativních tvarů *střec. βῶν* = *stind. gām a střec. Ζῆν*[17]). Zvláště k prv-

[17]) Řec. *τῇ* vykládá Brugmann Grdr. I² 203 jako lokal sg. z **tēį*; proti tomu však Hirt ne neprávem namítá, že mohlo vzniknouti též z **tēr*.

nimu tvaru se vrátíme a uvidíme, že právě výklady Hirtovy jsou dnes překonány, ano že sám je nazýval „výklady z nouze“ : uspokojiti může jediné odvození tvarů oněch z **-ōu̯m*, **-ēu̯m*, jak Streitberg Zur germ. Spr. 42 a i Brugmann Grdr. I² 203 je předpokládají. V obou případech vymizel před *-m* druhý komponent dvojhláskový *u̯* a náhradou za to bylo zbývající *ō*, *ē* zmocněno a proneseno tonem taženým. Srv. ještě Streitberg JF III, 313 sl.

Tyto doklady, bohužel jediné, musí rozhodnouti; neb nelze jich jinak pojímati [18]). Krom toho hoví stanovisko to *důslednosti*, s níž všecky dlouhé dvojhlásky jindy klademe sobě na roveň a to proto, že se i na jiných stránkách spolu srovnávají a celkem jednostejnou povahu osvědčují. Míním hlavně změnu, které podléhají všechny, přecházejíce na př. v postavení koncovém do jednotlivých jazyků germanských: tehdy nastalým krácením pozbývají své nadbytečné zvučnosti, jak ukázáno bude v části soustavné.

§ 44. Méně sporné než dlouhé diftongy *i*- a *u*-ové jsou v témž ohledu dlouhé dvojhlásky *-n* a *-r*: akk. pl. fem. *-ās* z *-āns*, nominativy sg. lit. *akmũ* z *-ōn*, lit. *vandũ*, got. *watō* z *-ōr*, lit. *sesũ* z *-ōr*, lit. *motė̃* z *-ēr* atp.

Z těchto příkladů všeobecně se uznává pouze prvý, jak svědčí tomu J. Schmidt KZ XXVI, 337 a Meringer ZföG 1888, 137; dále Hirt JF I, 7, Brugmann Grdr. I² 346 a j. Za to o nominativech kmenů *-n* a *-r* vyslovují se někteří badatelé (zvl. Brugmann Grdr. I² 346 a 426, II 528 a 558) dosti skepticky, tak že sice přijímají zde dvoje zakončení, jedno se souhláskou, druhé bez ní — ale zároveň pochybují, udál-li se tu opravdu předpokládaný hláskoslovný vývoj, totiž „fonetické odpadnutí“ koncového *n* neb *r*. Přes to nemusí míti nepravdu Hirt a s ním i Michels (srv. JF I, 22): rozdíl mezi pojetím jejich a Brugmannovým jest pouze ten, že Br. různost v koncovkách od prvopočátku předpokládá, kdežto oni badatelé také hledí, by na základě případů zcela analogických učinili ji nám pochopitelnou.

§ 45. Shrneme-li vše, možno přec jen v zásadě přikloniti se k theorii Kretschmerově nebo lépe Michelsově, ač i tu vybývá ně-

---

[18]) Nanejvýš mohla by se tažená intonace jejich svésti na povahu slov těch jakožto *jednoslabičných*, jež často výminečným cirkumflexem se vyznačují (viz doleji). Než vadí tomu, že není v tomto případě i *dvuhotvarů s tonem taženým*, jež bychom prohlásiti mohli za náležitě intonované.

kolik závažných výjimek.[19]) Vynikne pak tím ostřeji *vyšší jakýs princip*, který všecky kategorie taženého tonu dosud probírané ovládá. Jest to zároveň poslední příčina jich vzniku, ztráta totiž a úbytek na kvantitativní hodnotě slova, které nastávají redukcí — třeba úplnou — některé z jeho slabik. V ekonomii jazyka úbytek takový musí se vynahraditi jinde, na zbývající části slabiky anebo (byla-li ztráta úplná) na slabice jiné, bezprostředně předcházející. Že taková tendence vyrovnávací skutečně v jazyku se jeví, dotvrdíme ještě níže několika analogiemi blízkými. Zatím však pozastavme se u některých dalších případů tonu *taženého*, jež nedají se zahrnouti zákonem oním všeobecným, nýbrž jsou rázu jiného. Mám na mysli některé vokativy sg. a potom slova jednoslabičná.

§ 46. Ve *vokativech* řec. *Λητοῖ*, *Ζεῦ*, lit *vagĩ*, *sūnaũ* atp. jest poslední slabika tvaru silného a zároveň cirkumflektována; tažený ton není zde však způsoben změnou hláskoslovnou, pošinutím kvantitativních poměrů v jednotlivých slabikách, nýbrž jest tu od prvopočátku, jsa podmíněn povahou pádu samého. Ten pak jest zvoláním na konci průtažně proneseným. Srv. Hanssen KZ XXVII, 612, Kretschmer KZ XXXI 356, Bezzenberger GGA 1887, 415 atd.

§ 47. Slova *jednoslabičná* konečně náleží sem proto, že mívají — hlavně v litevštině — zhusta intonaci taženou, kde slova víceslabičná zakončení téhož jeví pravidelně ton ražený, na př. v nom. akk. du. lit. *jũ-du, tũ-du* proti *baltũju-du* atp. Streitberg Zur germ. Spr. 44 soudí, že jest to snad účinkem přízvučnosti slov těch, ačkoliv sám správně uznává, že není tu jistoty vůbec. Naopak slova jednoslabičná jsou — jak Hirt Akz. 66 ukazuje — podoby dosti proměnné [20]) a zvláště často v litevštině ne plně přízvučná a proto dvojdobá, čímž rovnají se pak koncovkám slov víceslabičných, které jeví

[19]) Výjimky ty jsou buď zdánlivé, slabiky to původně nepřízvučné, pro něž zákon Michelsův neplatí, na př. dual *-ó vedle *-ōu; buď skutečné, dosud nevysvětlené, kde přes akcentuaci koncovou tažený ton se nevyvinul. Srv. Hirt Akz. 101. Tyto nepravidelnosti přivedly Bezzenbergera až k názoru, že ztráta druhé složky v dlouhé dvojhlásce *nikdy* nemá v zápětí změny intonace v části zbývající (srv BB XXVI, 152 a j.) Proti tomu svědčí však doklady jasné neb aspoň svrchovaně pravděpodobné, ačkoliv i zde je nutno zkoumati bedlivě *každý* případ o sobě zvlášť.

[20]) Srv. nahoře § 28.

ton *tažený*. Vůbec zdá se, že nejen v litevštině, ale i v řečtině[21]) a snad i v prajazyce slova ona zaujímala postavení výjimečné, že totiž samou povahou svou byla náklonná k průtažnosti, i když v obdobném tvaru víceslabičném tato se nevyvinula. Zdali řečená zvláštnost reflektovala se i v pragermanštině, nedá se prokázati;[22]) při výkladu historických tvarů germanských postačí zajisté, jak vidno bude později, rozdíl mezi slovci přízvučnými a nepřízvučnými.

Na všechen způsob jsou monosyllaba vůbec *materialem v příčině původní intonace ve'ice nespolehlivým* (na př. lit. *kuř*, srv. Hirt Akz. 67), jehož v úvahách theoretických jakož i dokladech skutečných užívati jest jen opatrně. Také tato okolnost jest důvodem, proč slovům jednoslabičným má se dostati výkladu zvláštního a místa v soustavé odděleného.

---

4. O intonaci ražené.

§ 48. Při tonu raženém, který jest původnější než ton tažený,[23]) jest promluviti o *podstatě a účincích jeho*.

Často čteme o germanském tonu raženém, že podobně jako litevský vyznačuje se vlastností, ze samé podstaty jeho vyplývající, aby *krátil* v jednotlivých jazycích dlouhé slabiky koncové. Srv. Hanssen KZ XXVII 612 sl., Hirt PBB XVIII, 274 sl. a Akz. 65 atp. Třeba však vytknouti, že se věc se strany germanštiny tak formulovati a dokonce snad dokázati nedá. Sama povaha koncových změn germanských je svědectvím proti tomu.

Ani v litevštině nemá these taková platnosti bezpodmínečné: jest nápadno, že by byl zde ražený ton toliko v koncových slabikách působil a nikoliv též — jako v srbochorvatštině — v slabikách kmenových. Ostatně jsou v litevštině i 3dobé délky redukovány v 2dobé. Jeví se tudíž i tam krácení koncovek spíše býti účinkem postavení slabik *koncového* a zejména v t. zv. pause (na konci věty), což stává se pak vzorem všelikým posicím jiným. A tím méně správné bylo by nazírání takové v germanštině. To později uznával také Hirt v Akz.

---

21) Řecké akuty *ποὺ*, *ποί*, *πῄ* atp. vysvětlují se enklisí a podružným přízvukem; srv. Hirt Akz. 117.

22) Srv. níže při got. *hē* a *þē* (§ 129 sl.).

23) Vyskytá se v starobylých délkách, zejména také těch, jež vznikly *stupňováním*.

65, ačkoliv jinde — v terminech alespoň — rád se dával svésti lákavou analogií litevskou nebo vlastně jihoslovanskou.

§ 49. V germanštině, jak víme, všeliké krácení koncové pohlcěno jest slovním přízvukem a zasahuje dvoudobé slabiky zrovna tak jako třídobé. Dbáme-li tedy přesného názvosloví, nelze vůbec mluviti o germanském tonu raženém jakožto mocném činiteli a připisovati mu nějaké obzvláštní účinky. Vždyť těch ražený ton *neměl* ani tehdy, kdy dlouhé dvojhlásky prvotné (a i pragermanské) přecházely do jednotlivých jazyků germanských: tenkráte dlouhé dvojhlásky původem i ražené i tažené byly *stejným* způsobem a proto také z *téže* příčiny zkráceny.[24] Příklad: dat. sg. got. *anstai* z *-*ēi* (*i*-kmen) a got. *gibai* z *-*āī* (*ā*-kmen).

§ 50. Zvláštní *účinky tonu raženého* lze jediné předpokládati pro období mnohem dávnější, než je germanština — totiž *prajazykové*. V tom stadiu vývoje ražené dl. dvojhlásky vyznačují se proti taženým tím, že za určitých, ani dnes ještě nám podrobně nepovědomých podmínek a okolností[25]) pozbývají druhého komponentu svého; i vznikají takto větové druhotvary monoftongické, které dle Michelsova zákona měnily po případě též intonaci svoji v taženou, jak výše na svém místě vyloženo. Tuto vlastnost (státi se monoftongy) přiznávají raženým dlouhým dvojhláskám a to *pouze* jim především Bezzenberger BB XII, 79 p., dále Hirt JF I, 220, Streitberg Zur germ. Spr. 48, Johansson BB XX, 94 sl. a jiní; naproti tomu Meringer BB XVI, 221, Bechtel Hauptprobl. 281 a j. se domýšlejí, že totéž dálo se u dlouhých dvojhlásek všech.

Věc sama jest eminentní důležitosti pro posouzení *dativních* tvarů, pokud bývají v souvislost uváděny s prajazykovými *-*ōī* a *-*āī*, jak níže bude ukázáno. Zde běží nám toliko o to rozsouditi, kterému z obou předpokladů stran monoftongování dlouhých dvojhlásek činěných dáti přednost.

V té příčině možno především *fakty* jazykovými doložiti neoprávněnost mínění na druhém místě připomenutého; jsoutě všecky případy ve prospěch jeho vykládané zpravidla původu jiného, mlad-

---

[24]) Srov. nahoře § 43.

[25]) Meringer ZföG 1888, 132 sl. a Bechtel Hauptprobl. 273 a 281 míní, že se tak dělo *před souhláskami*, a Bezzenberger BB XII, 79 p. soudí, že *vždy*; jediný Hirt (JF I, 220 sl., Akz. 118) snaží se zcela správné případy *jednotlivé* ohledati, vystříhaje se při tom předčasné generalisace. Viz tamže literaturu.

šího, jak o stiud. dativech bez -*j* posléze ještě Johansson BB 81 sl. zvláště dokázal.

Theoreticky dá se svédectví fakt podepříti takto: Ač p podstata intonaci prajazykových nám dosud je záhadna a možná, záhadnou i nadále zůstane, přece se podobá, že spíše srovnávalı s povahou kvalit *litevských*[26]) než řeckých; tyto však jsou pra opakem onéch. Dle toho ražená délka prajazyková byla nejspíše sající a jednovrcholová, tažená pak stoupající a dvouvrcholová. (Streitberg JF V, 243 a UG. 158, Hirt Akz. 9, 111 a j.)

Převládal tudíž u délky ražené komponent prvý, podobně j v lit. *várna*, u délky tažené komponent druhý, tak jako v lit. *vari* Z toho plyne dále, že jen ražená dlouhá dvojhláska mohla pozbýti složky druhé (-*i*, -*u*), kdežto dvojhláska tažená právě pro svou vahu i ráz musila ji zachovati. Srv. Streitberg JF I, 299 a j., I Akz. 118. Pročež nemůžeme než souhlasiti s Bezzenbergerem a I tem i přidržeti se názoru, že tažené dlouhé dvojhlásky až do vý jednotlivých větví jazyka indoevropského neporušené *trvají*.

---

5. O některých obdobách intonaci indoevropských.

§ 51. Na konec části všeobecné kladu některé blízké a význ analogie ze života jazykův a nářečí jmenovitě germanských, i tímto způsobem osvětlil theorii akcentovou a ospravedlnil v jádro její — theorii o vzniku délek tažených či 3dobých.

a) Především vytýkám úplný parallelismus mezi původ tonace tažené a vznikem *délky jednoduché*, *povstávající dl* (*Dehnstufe*), jak podmínky toho bližší vymezil a stanovil Str ve známé své rozpravé (JF III, 305 sl.) důvody jistě pozoruhod Po právu přísluší i tu přední zásluha Michelsovi, který již v semestru r. 1889—90 (srv. JF III, 311 sl.) v akademick sk[27]) věnoval úkazu tomu bedlivou pozornost a již tehd sení zákona toto: Ztrátou na kvantitě slova, na př.

[26]) tak, jak Brugmann je definoval. Srv. o tom u Schmidt , 211 sl.
[27]) Brugm. Grdr. I², 496.
[28]) již dříve než Johansson GGA 1890, 765, Bechtel Haup

krátké samohlásky koncové, *prodlouží se* krátká slabika bezprostředně předcházející, je-li přízvučná — řec. *πατήρ* pravděpodobně vzniklo z **pətére* atd. Krátká slabika prodlužuje se dle těchto praemiss o *jednu* dobu, stává se délkou 2dobou, a dlouhá (2dobá) slabika nejinak, jen že dává délku 3dobou intonace tažené. Vyrůstají tedy délky obyčejné i třídobé ze základů jednostejných, ztrátou kvantity a náhradou za ni, a můžeme-li dosavadním dedukcím věřiti (a tuším, že jsou vesměs podepřeny platnými důvody z pravděpodobnosti) — vidíme v těchto dvou zákonech a zjevech jimi vykládaných aspoň z části sňatu roušku s tajemství vývoje jazyka indoevropského, s tajemství, jež jinak jen zřídka se odhalují zraku badatele.[29])

b) Právem svádí tudíž Brenner JF III, 297 původ *zdloužených* i *tažených slabik* na jednoduchou *formuli vývojovou*: *ĕxe—ēx* (dodal bych pro taž. délky: *ēxe—ēx*), dokládaje, že jistě není možno, aby slovo pochodem čistě hláskoslovným některé části své pozbylo *bez* náhrady. Sám vyhledává podobné vyrovnávací tendence vzhledem k poměrům kvantitativním jednotlivých slabik v dnešních bavorských nářečích, v nichž vyslovuje se *fīsch, hūnd*. Brenner ovšem míní, že délka je zde náhradou za ztrátu slabiky pragermanské, na př. *fīsch* za **fiskaz* — neprávem; měl přece spíš se ohlížeti po případech redukce v koncových slabikách novohornoněmeckých a tam pátrati po původě nápadných oněch délek. Srv. Wrede, ZfdA XXXIX, 300 sl.

c) Leskien obrátil pozornost (srv. u Streitberga JF III, 317 a j.) k rodnému svému nářečí *kielskému*, kdež zřetelný u výslovnosti znamenati je rozdíl mezi délkou jednoduchou *brût* („Braut“) a délkou průtažnou *brût* („er brau-et“).

d) Sem patří dále t. zv. *dolnorýnský cirkumflex*, jak jej Nörrenberg již v PBB IX, 402 sl. (srv. AfdA XIII, 377) vyšetřil: nom. *îs* („Eis“) za dativ má *îs* („dem Eise“). Jest to zvláštnost nářečí ripuarského, která i severněji od něho se nachází. Zejména zastupuje tam cirkumflex výslovnosti dvouvrcholové středohornoněmecké diftongy *ie*, *uo*, pak *ē* (vedle *ai*) a *ō* (vedle *ou*). Cirkumflex vzniká tu monoftongováním, jež podstatou svou není nic jiného než stažení. Srv. Wrede ZfdA l. c.

[29]) Analogon v slovanštině je vznik *českého* adv. *ven* z **vъnъ* a subst. *dům* z **domъ* atp.

e) V případě předešlém znamenáme jistý poměr mezi dvojhláskou a cirkumflexem: tento povstává z oné. I opačná přeměna, tedy jakási reciprocita se jeví a to především u *sthněm.* (*stsas.*) *dvojhlásek*, vznikajících z $\bar{e}^2$ a $\bar{o}$: sthn. *hēr* v 8. stol. ještě, ale brzy také *hear, hiar, hier*; podobně *stōl* a *stoal*, *stual*, *stuol* atp. Zde důvodně se domníváme, že, ne-li dříve (a to jest nesnadno dokázati, srv. níže § 132 sl.), tedy jistě ve fasi *staroněmecké*, než ještě ozvaly se tu diftongy, nastala výslovnost délky dvouvrcholová, cirkumflektovaná. Srv. Sievers Phon.[5] 282, Franck ZfdA XL, 50 sl., Behtge u Dietera 6 sl. a j.

f) Totéž platí o vývoji *novohornoněmeckých dvojhlásek ei* a *au*, vzniklých ze starších délek $\bar{\imath}$ a $\bar{u}$: i ony vznikly na základě vzájemnosti řečené podle principu neztenčeného zachování kvantity a počtu dob („Princip des Morenersatzes"), jak dovozuje to Wrede ZfdA XXXIX, 257 a 268 sl.[30])

g) Ode dávna vábila k prozkoumání *akcentuace starošvedská i novošvédská a vůbec severská,* od níž dle dřívějších již prací — hlavně A. Kockových — dalo se očekávati, že vyjeví nám lecco z tajemné dílny oněch jazyků, co týmž směrem bude ozařovati i vývoj jazykový vůbec. I stalo se tak souborně v nejnovějším spise Kockově, jehož již jednou jsme se dovolávali: Die alt- u. neuschwed. Akzentuierung. Dle Kocka přízvukové poměry severské spočívají na základech mnohem starších, zajisté praseverských, v některých případech pragermanských a dokonce prý indoevropských (srv. nahoře § 24). Přízvuk jest hlavně dvojí: jeden příslušející slovům, jež i v švédštině jsou ještě jednoslabičná anebo v st. islandštině, po případě dříve *byla* taková (Einsilbigkeits-Accentuierung, zkráceně akc. 1) — a druhý připadající slovům, která již v st. islandštině byla dvou- i víceslabičná a zůstala jimi dosud (Zwei- und Mehrsilbigkeits-Accentuierung, akc. 2). Příklady: *hùs* („dům"), *hùset* („ten dům") atd. a starý dativ sg. *hùse* = stisl. *hūsi* atp. A k výkladu *historického* poměru mezi akcentuací nynější a prajazykem severským slouží Kockovi především zkušenost, že v novějších sev. nářečích často přízvuk exspiratorně dvouvrcholový a hudebně kombinovaný povstává *ztrátou slabiky méně přízvučné.* Slabika předcházející pak *přejímá* přízvuk slabiky ztracené a nabývá akcentuace *zmocněné*: na př. isl. *steinn*, stšvéd. *stēn* (s akc. 1) = prasev.

[30]) Jest zajímavo, že Wrede podobných o této věci názorů jako Michels, Hirt (JF I, 11, 26 a j.) a Streitberg (JF III, 305 sl., zvl. 414) došel samostatně již r. 1892 v létě, což tehdy jen se svými posluchači sdělil.

**stainăʀ* — isl. 1. pl. praes. *bindum* (s akc. 2) = pragerm. **bindomiz* atd. Srv. Kock l. c. passim a zvl. 106 sl.

Toť tedy opět vydatná posila a pevná opora výkladů dle akcentové theorie výše přednesených, ke kterým, vidouce všude zásadní obdoby a podoby, nyní s tím větší důvěrou můžeme se přidati.

Část soustavná.

§ 52. Dlouhé slabiky koncové, pokud přešly z prajazyka indoevropského do jazyků starogermanských a především do pragermanštiny, byly dosti rozmanity a zakončeny způsobem hlavně *paterým*: dlouhými samohláskami prostými (*A.*), dl. dvojhláskami nosovkovými (*B.*), dvojhláskami *i-* a *u*-ovými (*C.*), dl. dvojhláskami *r*-ovými (*D.*) a dlouhými hláskami krytými *-s*, *-z* (*E.*).

V přehledu tom zahrnuty jsou všecky dlouhé hlásky, které buď bezprostředně nebo nastalou apokopou *jediné* souhlásky následující vydány byly v germanštině pronikavým změnám koncovým, jichž na př. v slabikách *dvěma* souhláskami na konci chráněných neb dokonce v slabikách *vnitřních* již neznamenáme. Srv. 3. sg. opt. pragerm. **bērī(þ)*, což dává sthněm. *bāri*, proti 3. pl. pragerm. **bērīn(þ)*, z čehož je sthněm. *bārīn* atd. V tom smyslu jest naším rozdělením dáno zároveň jisté omezení látky, i takto ještě obsáhlé a mnohotvárné.

Následují nyní jednotlivé skupiny případů vždy s povšechným výkladem předchozím, zvláště se stanoviska akcentové theorie; jiné výklady všeliké, na př. o osudu koncových *souhlásek* jakož i poznámky *chronologické* jsou na svých místech vetkány. Zvláštní rozbor vyhrazen je slovům jednoslabičným.

A. Dlouhé samohlásky prosté.

§ 53. K těm počítáme v našem případě také délky, jež chráněny byly kdysi následující ještě zubnicí, která však v germanštině odpadla. Stalo se tak v době před všelikým krácením dlouhých samohlásek koncových, což usuzujeme z toho, že změny délek prostých, *nekrytých*

a délek chráněných *zubnicí* jsou totožné: gotská 3. osoba sg. opt. *bēri* z *-*īþ* vyznívá tak jako nom. sg. *bandi* z * *ī* atp.

Ještě blíže určiti dobu, kdy apokopa zubnic se udála, jest těžko, ne-li nemožno. Leskien r. 1872 (srv. Germ. XVII, 374) vyslovil thesi, že byla to první skutečná redukce koncová (Auslautkürzung) v pragermanštině. Od toho odchylovali se později Jellinek a v. Helten učíce, že zubnice odpadají později a že chrání dokonce délky koncové — nedovedli však svých hypothes dokázati. Srv. Úvod § 10 a 14. Dnes obyčejně má se za to, že apokopa zubnic je *pozdější* než přechod nosových souhlásek *-m* a *-n* v nosovost: jinak že by ani 3. pl. praet. got. *bērun* z *-*unþ* nebyla mohla zachovati plného svého *n*. Na druhé straně však apokopa prý nastala *dříve*, než v slovích trojslabičných odpadlo koncové *i*, na př. v 3. pl. praes. got. *bairand* z prag. *-*nþi*. Sic byla by apokopa zasáhla také toto na samém konci slova se ocitnuvší *-þ*. Srv. Michels ZfdPh XXXIV, 121.

Než ani tato určení nejsou závazná. Walde Ausl. 163 a j. předpokládá, že při ztrátě koncové hlásky zvyšuje se jaksi náhradou energie souhlásky předchozí, i vysvětluje si tak, že na př. v posledním případě zbylé *-*nþ* proměnilo se vlastně v *-*nþ̄* a zmocněné *-þ̄* že apokopě odolalo. Avšak takové zmohutnění energie souhláskové nedá se přesně ani dokázati ani vyvrátiti, trvá tudíž po mém soudě dřívější nejistota i nadále. —

§ 54. *Změny dlouhých samohlásek* (*-ō*, *-ē*, *-ī*, *-ū*) *samých* řídí se dle toho, jaké intonace byla původně slabika koncová; ano rozdíl kvantity dvoudobé a třídobé právě při této kategorii délek nejvíce vyniká.

Jak již dříve bylo dolíčeno, oboje délky podlehly nejdříve krácení o *jednu* dobu, což jasně obráží se v *gotštině*; máme tu pak hlásky jednodobé krátké, na př. 1. sg. *baira* z *-*ō*, a obyčejné délky dvoudobé, na př. adv. *laggō* z *-*ōþ*. Tento stav v gotštině, pokud ji známe, trvá beze změny i ustálil se, jak obecně se soudívá (srv. Jellinek ZfdA XXXIX, 131 a j.), teprve po odpadnutí koncových samohlásek krátkých,[31]) s nimiž tedy střídnice za prvotné délky dvoudobé se již nesetkaly. Ale ani tento údaj chronologický není naprosto jistý; jak Hirt JF VI, 73 podotýká, mohly samohlásky *původně* krátké: *ă*, *ĕ*, *ĭ*, *ŭ* v touž dobu, kdy z dvoudobých délek staly se samohlásky krátké, samy býti již redukovány v poloviční jakési, nejasně článkované hlásky

[31]) Na př. v got. *tagr* = řec. *δάκρυ* atp. UG. 177.

(„gemurmelte Vocale"), tak že střídnice prvotných délek právě proto s nimi ani splynouti nemohly.

V *sev. a záp. germanštině* oslabování koncovek pokračovalo. Druhým krácením — zase o *jednu* dobu — povstaly z 3dobých délek původních obyčejné samohlásky krátké, které již trvaly (na př. sthn. *lango*); z původních pak délek 2dobých vznikly už *první* redukcí střídnice krátké (subst. **gebu*), které v těchto nářečích buď opravdu se střetly se samohláskami prvotně krátkými aneb aspoň stejné či obdobné s nimi sdílely osudy. Ty záležely dílem v úplné apokopě jako v sev. nom. sg. *giǫf*, dílem v apokopě podmíněné jako v záp.-germ. a zejména ags. *ziefu* vedle *ár*.

§ 55. *Chronologii změn těch podrobnější* možno vystopovati v *severštině*, kde v nápisích praseverských především vidíme redukovány prosté délky 2dobé, které as do r. *600 po Kr.* vůbec zůstávaly netknuty; zda s nimi zároveň byly o *jednu* dobu zkráceny i délky 3dobé, je nejisto. Teprve kolem r. 700 i tyto se oslabují v samohlásky opravdu krátké. Srv. Walde Ausl. 107 a doklady naše dolejší.

Obdobný postup byl bezpochyby také v záp. germanštině, lze i tam aspoň theoreticky předpokládati *současnou* dvojí redukci délek veškerých, jak zpravidla se děje; srv. Walde l. c. 23 sl. a Jellinek ZföG 1901, 1079 sl.

Každým způsobem však dělo se veškero to zkracování teprve v germanských jazycích *jednotlivých*, jak nestejné toho výsledky v nich dotvrzují. Možno proto bezpečně vycházeti z nejmladších poměrů pragermanských a netřeba také rozdílu činiti mezi pův. *-ā* a *-ō*, ježto oboje v jisté fasi pragermanské spadlo v jedno. Tomu právě nasvědčuje stejný pochod redukce u obou: jeť got. subst. *giba* z **-ā* totožno s got. 1. sg. praes. *giba* z **-ō* a tudíž pratvar obou prag. **-ō*. (Srv. Část vš. § 25). Za těchto předpokladů přistupuji hned k jednotlivým druhům délek prostých, jež probírám pořadem: *-ō*, *-ē*, *-ī*, *-ū*, vždycky 2dobé a 3dobé samohlásky téhož druhu pospolu.

I. Pragerm. -ō (= ievr. -ā, -ō).

a. Dvoudobé -ō v slovích jednoslabičných.

§ 56. Dvoudobé *-ō* má jiné osudy v slovích *jednoslabičných přízvučných,* jiné na konci slov *víceslabičných*. Onde trvá beze změny kvantitativní jako délka (got. *sō*, *þō*), zde mění se redukcí v hlásky krátké a po příp. odpadá (got. *waurda* = sthn. *wort*). Se slovy více-

slabičnými souhlasí též jednoslabičná, když nejsou pod důrazem, stojíce v proklisi neb enklisi. Že by v takových případech platily zvláštní nějaké zákony, jak zejména Franck ZfdA XL, 13, p. 1 se domnívá, nedá se ze skrovného materialu dokázati. Příklady doleji.

§ 57. Jaké *kvality* bylo pragerm. -ō? Jistě že původně otevřené; vždyť splynulo v něm ievr. -ā i -ō. Později však přechází, alespoň v některých jazycích, patrně v hlásku užší a užší, až se na konec mění v -ū: stsev. *sú* — ags. *ziefu* atp.

V slovích *jednoslabičných* platí úžení to do jisté míry i v gotštině, kde napsané -ō (*sō*, *þō*) značí hlásku zavřenou (Braune Got. Gr. 6). Arciť ještě více se to jeví v severštině, anglofrištině a částečně snad také v st. saštině,[32]) kde všude dle zákona Mahlowova-Heltenova přízvučné -ō přímo přechází v -ū: stsev. *sú* a j.[33]) V st. h. němčině však na jisto přízvučné -ō zůstává a mění se, jsouc bezpochyby povahy otevřenější a stavši se (jak dříve již podotčeno) dvouvrcholovým či cirkumflektovaným, v *-oa*, *-ua*, *-uo*: na př. v částici *duo*.[34])

Případy *jednotlivé* sem náležité jsou:

§ 58. 1. *Nom. sg. f. zájmena ukazovacího kmene sā —*: got. *sō*, *sōh* (srv. UG. 266); záp.-sev. obecné *sú*, vých.-sev. tak pouze v runách z doby Vikingů (*jen* stdánské je *susi*, původné jistě *sū-si*) a v nejstarším stšvédském rkpise. Noreen P. Grdr. I², 620 a 624.

Jinojazyčné parallely jsou: dor. *ᾱ̃*, stind. *sā́*, lat. *ipsa*. Pratvar ievr. **sā́* (akut značí tu ton ražený) pokládá se za pravzor ženských

[32]) O tom by totiž svědčilo stsas. *hū* (viz níže). Jinak st. saština zachovává ō, které jen v některých rkp. přechází v *-uo*: Schlüter u D. 98 a Holthausen Alts. El. 35.

[33]) Srv. Mahlow *AEO* 61 a Helten PBB XV, 478 p. 2, k tomu i Kluge PBB VIII 336. Mahlow určil svůj zákon jen pro přízv. -ō prosté, souhláskou nekryté, a teprv Helten rozšířil jej na případy s -ō vůbec. Zákon ten obecně se uznává, toliko Jellinek ZfdA XXXIX 141 p. 1. vyslovil pochybnost, že by ta změna právě pod důrazem se byla děla, ježto i substantiva (na př. ags. *cú*) mohou býti enklitická dle Paula Grdr. II¹ 905. Avšak Jellinkovi lze namítnouti, že slova sem spadající jsou povahou svou *viecka především přízvučná*, dále že předpokládaná změna je v souhlase s vývojem ō v slovích víceslabičných. O ags. *cú* později.

[34]) Jinak posuzuje kvalitu toho -ō Braune Ahd. Gr. 25, § 38, p. 3. (liter.) Strany *cirkumflexu* platí zde totéž, co při ē² = sthn. *ia*, *ie*; tam o něm také obšírněji pojednám. Nejvíce zajímá ovšem otázka, není-li cirkumflex pro sthněmčinu předpokládaný snad již pragermanský? To však zde při velkém množství i *vnitroslabičných* diftongovaných ō, jež jistě v pragerm. byla ražena (na př. *bruoder*, *muoter*, *fluot* = **flōduz* a j.) hned předem není dosti pravděpodobno. Srv. však Bethge u D. 179.

nominativů *-ī*.[45] Pragermanské pak **sō*, jsouc v slabice přízvučné, v gotštině trvá[46]) a v severštině nad to se úží dle Mahlowa-Heltena v *só*. Streitberg UG. 271 není si však jist, je-li v *sev*. původní délka opravdu zachována či nebyla-li pro nepřízvučnost zkrácena a potom zase zdloužena, jak někdy také se stává; ano druhý pochod jest mu vzhledem k akk. sg. fem. *þá* pravděpodobnější. Nevím však, zda není první výklad, jímž *přímo* docházíme tu tvarů skutečných, přec jen bližší — podobné jako níže při stsev. *kvé* a *þé* a samém akk. *þá*: i míním se ho proto přidržeti zde i onde.

Gotskému *sō* odpovídá u interrogativa obdobně vytvořené fem. *kō*.

§ 59. 2. *Nom.* (*akk.*) *pl. neutr. zájmena ukazovacího kmene to-*: got. *þō*, vých.-sev. jenom v runách *þusi* (původně jistě *þū-si*), což předpokládá prasev. **þū*. Koncovka, jak uvidíme, je zde vlastně táž jako pod čís. 1, a i výklad je týž, že totiž délka zachována.[47])

§ 60. 3. Sem řadí se dále tvary *číslovek „dvě“ a „obě“*: neutr. ags. *tú*, *bú*, také pospolu *bú-tú* n. *bútwu* (Siev. Gr. 172) a vých.-sev. *tū*.

Výklad *hláskoslovný* zdá se již předem jistý: oboje vzniká z pragerm. **bō* a **twō*, kteráž se dále mění v *bū* a **twū*, a toto ještě v *tū*. Splynutí souhláskového živlu *w* se samohláskou *ū* jest fysiologicky dobře pochopitelno i vyskytá se též v adverbiu anglofriském *hū*: oba ty tvary se navzájem podporují a objasňují.

Zbývá však výklad *tvaroslovný*. Dle PBB XV, 478 p. 2 mohlo by se zdáti, že v. Helten stotožňuje ags. tvary s kategorií pod čís. 2. uvedenou, pokládaje je za skutečné pluraly rodu středního; naproti tomu Kluge (PBB VIII, 336 a P. Grdr. I², 487) a Streitberg UG. 216

[45]) Srv. Jacobi, Compositum u. Nebensatz 121 a B. J. Wheeler Journ. Germ. Phil. II 528 sl.

[46]) Poměr tohoto zájmena v gotštině (*sa*, *sō*) proti zájmenu osobnímu (*is*, *si*) chtěl Streitberg Zur germ. Spr. 9 sl. stanoviti tak, jakoby ono bylo demonstrativní a přízvučné, toto anaforické a nepřízvučné; obrážejíť se prý v got. staré rozdíly prajazykové. Naproti tomu však Jellinek ZföG 1093, 1097 a j. právem ukazuje, že aspoň v got. žádné to zájmeno není výhradně ani přízvučné ani nepřízvučné. Viz o tom více při *i*.

[47]) Möller PBB VII, 486 (srv. i Noreen P. Grdr. I² 621) vidí v got. *þō* vlastní nom. akk. *dualu* r. muž., který později za neutr. pl. byl pojímán. Než jistě prokázán jest v got. jen tvar *neutrální*, s nímž ovšem stejně znící dual po příp. mohl splynouti; jinak se podobá, že v germanském nom. du. *spíše* se obrážel plný tvar **tō*u než větový dvojtvar jeho **tō*, jak při stsev. *þau* uvidíme.

spojují tvary ty přímo s ievr. *dualem* **duō* (vedle **duōu*), zjevným v stind. *dvā*, řec. *δύω* a *δϝώδεκα* atd. Rozhodnutí není nesnadné: ponévadž v ags. maskulinech *twēzen*, *bēzen* a i druhotvaru rodu středního ags. *twā*[38]) možno spatřovati původní formy dualové, jest zachování čísla tohoto také při ags. *tū* pravděpodobnější než utvoření nového útvaru pluralového.

Nepřízvučné pův. **twō* nebo spíše *ags. tū* s analogicky přidaným zas *-w-* [39]) máme ve výše uvedeném ags. *bútwu*; jest to výsledek mladšího již vývoje. Nepřízvučné *původní* **twō* skryto je bezpochyby i v got. neutru *twa*, jen že není docela zřejmo, čím pratvar **twō* jest: zdali zbytkem dualu, či nově přitvořeným pluralem ntr. tak jako fem. *twōs*. Hirt JF XII, 238 rozhodně pomýšlí na dual (= *δύω*) i lze s ním souhlasiti proto, že získáme tak jednotný výklad pro veškery ty tvary ať přízvučné, ať nepřízvučné. Meringer KZ XXVIII, 234 sl. vyvozuje got. *twa* z du. neutr. **duoi*; o důsledcích toho zmíním se při výkladu dvojhlásky *-ai*.

§ **61.** 4. Dále jsou některé *výrazy adverbialní*, *odvozované z instr. sg. zájmen rodu středního*. V got. poznáme později tatáž adverbia s vokalisací jasnější: *hvē*, *þē*. V sev. a záp. germanštině jsou místo toho zastoupeny pratvary **hwō*, **þō*, příbuzné s řec. *πώ* (*οὔ πω*): Brgm. Grdr. II, 627. (O instrumentale samém pojednáme později.)

Z **þō* vznikají skutečné tvary: vzácné stšvéd. *þū* (= dat. neutr.) s druhotvarem *þō*;[40]) ono jest obsaženo také v stisl. spojce *þúat* „neboť“ (Noreen P. Grdr. I² 206). Přechodu v *-ū* nečekáme ovšem v stsas. *thō* a sthn. (stsas.) *thuo*, *duo*, což patrně jsou tvary přízvučné a tudíž i diftongované. Vedle toho však čísti se může ve větě, jak Franck AfdA XXVIII, 48 připomíná, krátké a nepřízvučné sthn. *dō*, kteréž povstalo zajisté zkrácením přímo z hotového již tvaru přízvučného **dō*, než totiž tento byl diftongován.[41]) Konečně ještě třetí příbuzný tvar se uznává, druhotvar sthn. *thō*, *dō* „tu“ nebo „když“ — srv. Braune Ahd. Gr. 25, § 38 p. 1., Brgm. Grdr. I² 151 a j.

---

[38]) O *twá* viz níže § 336, o *twēzen* § 76. Složeným tvarem je též stsev. *tottoyo*, *tuttugu* (§ 211) a *tolf* = **tó-lf* „12“.

[39]) Totéž *-w-* jest analogicky zas ubráno v ags. *búta* (Siev. Gr. 172).

[40]) Srv. Noreen Ark. f. n. fil. VI, 373 p.

[41]) Krácení řečené je mladší, než byla by redukce v **dū*, která by kdysi byla stibla pratvar **þō* (jako **gebō*). O možných střídnicích tohoto způsobu [*duu(u)idaro* Ben. Řeh. atp.] srv. Helten PBB XVI, 295.

Tvar ten se pokládá rovněž za nepřízvučný („angelehnte Form") a to proto, že nenastoupila v něm dvojhláska; týmž způsobem objasňuje HOLTHAUSEN Alts. El. 35 též stsas. *thō* v těch památkách, v nichž čekali bychom *thuo*. Pojetí tomu vadí, že máme pak *dva* tvary nepřízvučné vedle sebe, jeden dlouhý (což nebývá) a druhý krátký (*dŏ*). A právě vzhledem k tomuto *dō* zastával bych se výkladu jiného, který v tomto případě *není* — jako v jednom z předchozích — vzdálený, ale blízký a přirozený: že totiž zkrácené *dŏ*, dostavši se opět do postavení přízvučného, znovu bylo *prodlouženo*, ale nikoliv již v dvojhlásku rozvedeno. Zcela obdobný zjev seznáme svým časem při sthn. *zwō* a *zwuo*. —

§ 62. Následují tvary vzniklé z **hwō*. Jsou to stsev. *hū* a druhotvar jeho *hō* (NOREEN Grdr. I[2] 626), dále anglofris. *hū*, stsas. *hwō*, sthn. *(h)uuo*. Tvary na půdě německé se samy sebou objasňují, ale tvar „*hū*" jest potud záhadný, pokud nebude prokázáno, že *jiný* výklad se vyskytnuvší jest méně pravděpodobný.

A výklad takový hlásají J. SCHMIDT KZ XXXII, 403 a ZUPITZA Gutt. 53: germ. *hū* „*jako*" přímým je prý pokračováním stind. avest. *ku* „*kde*". Avšak již význam obou tvarů je značně od sebe odchylný a to tak, že adverbium *způsobu* nedá se nenuceně vyvoditi z druhého adverbia *místa*. Na druhé straně výklad z **hwō* jest i fysiologicky docela přirozený a v obdobném duale *tū* (z **twō*) s hláskoslovného hlediska *jediné* přípustný, jak shora ukázáno. Pročež úplně souhlasím se STREITBERGEM JF. Anz. II, 50, když výklad SCHMIDTŮV odmítá, a nesdílím nerozhodného stanoviska BEHTGOVA u D. 179 ani WALDOVA Ausl. 49 p. [42])

Ne tak snadno rozřešitelna vidí se mi býti *otázka stsaského hū vedle hwō* (*hu* v Gen. a Ess. Gl.) Toto *hū* prohlásil KOGEL (Gesch. d. deut. litt., Ergänzgsb. str. 19 a JF III, 276 sl.) za *frisonismus.* [43]) Avšak GALLÉE ZfdPh XXIX, 148 na základě dnešních dialektů, v nichž stále dvojice ta se pamatuje, snaží se dokázati, že již ode dávna v saštině byly vedle sebe tvary *hwō* a *hū*, od téhož kmene odvozené, ale různé pády jeho představující. Samo *hū* GALLÉE vysvětloval z instr. sg. **hwu* od nomin. *hwat* (quod); ve tvaru *hwō* viděl adverbialní akk. sg. femin.

[42]) Nejvýše by se mohlo uznati splynutí obou prvotvarů **hwo* a **hu* (ievr. **ku*) v severštině a anglofrištině.

[43]) Srv. též HOLTHAUSEN Alts. El. 15.

Jest však pochybno, zda by vedle přízvučného *hwō* bylo se vyvinulo nepřízvučné stsas. **hwu*, když k obdobnému přízvučnému *thō* vyskytuje se vzpomenuté nahoře *dō* (což podobně možno čísti i v stsaštině). Než nehledíc ani k tomu *není* pro změnu **hwu* — *hū* analogie a opory podobně bezpečné, jako jest pro změnu **hwū* — *hū* v ags. tvarech *tū* „dvě“. Můžeme tedy jako GALLÉE sic míti za to, že stsaské *hū frisonismem není*, ale budeme hledět *na saském území* vyložiti si hláskoslovně jeho vznik týmže způsobem jako v nářečích sousedních. Jen že jest tu závažný rozdíl: to, co na severozápadě od saského území stalo se pravidlem působením obecného zákona hláskoslovného, v st. saštině ujalo se jenom částečně, v jednom jejím obvodu, kdežto jinde opanovalo *hwō*, jež bylo tvarem i hornoněmeckým.

Nyní porozumíme i známým dvěma tvarům *thū* a *dū*, které se čtou v jednom (2.) říkadle Merseburském; kladu je dodatečně právě na toto místo, abych vytkl jich *shodu* s předchozím tvarem starosaským. Při určování původu té památky může i to prospěti.

---

b) Dvoudobé -ō v slovích víceslabičných.

§ 63. Dvoudobé -ō na konci slov víceslabičných bylo, jak již dříve řečeno, kvality původně *otevřené* a takovým zůstalo v *gotštině*, kde střídnicí jeho pravidelnou jest -*a*: nom. sg. *giba* (= 1. sg. praes.) atd. Dalších změn v gotštině není.

V *sev. a záp. germanštině* za to 2dobé -ō se úží a bezpochyby ještě před krácením přechází v -*ū*.[44]) Důkazem toho jsou především samy střídnice ve jmenovaných nářečích, které buďto jsou nebo předpokládají -*ŭ* (ags. *ziefu*, stsev. *giǫf*), dále pak analogický vývoj slov jednoslabičných. Že by však svědčila tomu i germanská slova do cizích jazyků přejatá, jest dosti pochybno. To platí zejména o *finsko laponských* dokladech, k nimž zaujali jsme určité stanovisko zásadní již výše; a jak HIRT Ark. f. n. fil. XVIII, 374 proti WALDOVI Ausl. 58 sl. připomíná, stejnou je chovati nedůvěru i k *slovanským* slovům v té příčině uváděným. Jsou to stslov. slova *buky*, *smoky*, *crъky*, která obecně[45]) na roveň se kladou pragermanskému **bōkō* a pozděj-

[44]) *Jak* vlastně vykonala se ta změna, t. j. *co* bylo zkráceno, zda oprav-lové -*ū* či hodně zavřené -*ō*, nelze všude zjistiti, tak že z toho také ničeho nelze uzavírati pro chronologii změn jazykových. (WALDE Ausl. 58 proti HIRTOVI PBB XVIII, 275 sl.).

[45]) Srv. MÖLLER PBB VII, 487 p., KLUGE P. Grdr. I² 362, WALDE l. c.

šímu *būkū atp. Hirt již v PBB XXIII, 339 poukazoval na obtíže vyvoditi stslov. slova z *gotštiny*, z níž nejspíše byla asi přejata, leda že bychom uznali v gotštině koncovku nosovkovou *ōn, a v Ark. (l. c.) opravdu přistupuje na to, že slov. -*y* odpovídá gotskému -ō, t. j. koncovce slabého nom. sg. ženského jako v *tuggō*. To vše, ač najisto rozsouditi se to nedá, vzbuzuje nedůvěru (při *buky* vadí také nesouhlas stslov. střídnic *u* a *y*) a nabádá zatím k obezřelosti. —

§ 64. Vraťme se tedy k sev. a záp.-germanskému *-ŭ, abychom poznali další jeho osudy. Jsou totožny s osudy původního pragerm. -ŭ, a oboje to -ŭ *v jednotlivých nářečích* nejspíše i časově se setkalo a spadlo v jedno.[46])

To se také dnes, trvám, všeobecně uznává, zejména též vzhledem k *st. saštině*, kde Jellinek AfdA XX, 21 neprávem shledával jakýsi rozpor mezi -*u* z *ō (v případech hojných) a -*o* místo původního -*u* *některých* rkpisů (zvláště v nom. akk. sg. kmenů -*u*). Pochybnosti Jellinkovy rozptýlil však Helten PBB XXI, 483 p. 1., i možno tedy říci, že hláskoslovné shodě obou -*u* nasvědčují *všecky doklady skutečné*. Jsou tyto:

V *prasev.* drží se ještě -*u*, ano v nápisích do r. 600 po Kr. pravděpodobně čteme i -ū (*mīnū liubū*, Opedal), soudíce ovšem dle jiných délek prostých, zejména dle -*a* (= *ǣ*) ve *wrta* (Etelhem). Srov. níže § 157. V *pozdější severštině* však nastala již apokopa, nejdříve as — jako v záp. germanštině — po dlouhých, potom i po krátkých slabikách kmenových, tak že konečný výsledek jest: stisl. *giǫf* s přehláskou *u*-ovou atd.

V *záp. germ.* stojí proti sobě *sthněmecké* ntr. pl. *thisu* (Otfr.) a *wort*; v *st. saštině* týž tvar *grabu* a *word;* ale nejvěrněji zrcadlí se asi původní poměry záp.-germanské v dokladech *anglosaských*, které Sievers PBB V, 133 sl. a Gr. 64 sl. shrnul v těchto vzorcích vza-

[46]) Tomu nemůže, tuším, býti na závadu, jestliže v nejstarší anglosaštině výjimečně přichází ještě od kmenů -*u* s *dlouhou* slabikou kmenovou sem tam nom. akk. -*u*: *ætzāru* Ep., *flōdu* (Siev. Gr. 143), kdežto koncové -*u* vzniklé z *-ō jeví stadium zdánlivě pokročilejší, *úplnou* totiž apokopu: *sorz*, *word* atd. Avšak onen zjev nápadný nemusí míti příčiny zrovna hláskoslovné, může to býti archaismus zachovávaný ještě v písmě a již nevyslovovaný — anebo vyslovovaný a udržovaný *analogií* podle kmenů krátkokmenných (*sunu*), podobně jako máme i v *druhém* případě analogicky zachované -*u* na př. v 1. sg. praes.: *zrǣtu* Ep., *bindu* atp. Zjev *onen* jest jen svědectvím, že poměry vzniklé krácením -*u* urovnávaly se až v samých historických nářečích a že i krácení samo nastalo as teprve v nich. Srv. UG. 177, Kluge P. Grdr. I² 1053, Walde Ausl. 23, Jellinek ZföG 1901, 1082 p. 1.

z feminin: *ziefu—lár*, *monunz—léasunz* a *firen* (got. *fairina*) — *zðu*. Výklad fysiologický viz u WALDA Ausl. 76 p. 1.
Takové byly tedy poměry as původní, pravidelné, kdy rozhodo- pouze povaha slova a zejména dlouhá nebo krátká slabika kmenová. Śry prvotné jsou však namnoze porušeny, obzvláště působením ogie a vlivů jiných, jak v podrobném rozboru uvidíme. Při tom nikde není znamenati jednotného směru, společné nějaké ten- e vyrovnávací, jak WALDE l. c. alespoň pro sthněmčinu se do- á.[47]) Naopak lze v západní a také v sev. germanštině pozorovati *suverenitu jazyka*, která i jinde, na př. v *češtině* se jeví, když nském přechodníku „*nesouc*" a 2. osobě imper. „*buď*" odpadá žité -*i*, ačkoli v případech zcela obdobných se drží.

Případy jednotlivé.

1. Nom. sg. fem. -ō.

§ 65. Nejbezpečnějším dokladem, svorně ode všech i starších retikův uznávaným (viz HIRT JF I, 196), jest *nom. sg. f. sklonění ného a zájmenného*. Parallely jinojazyčné jsou tu podobny jako tvarech jednoslabičných: řec. *θεά*, lit. *gerà* a *geró-ji*, což jasně čí pro intonaci raženou; té dojdeme také, přijmeme-li theorii nou, že totiž pouhý kmen funguje zde jako nominativ sg.[48]) Pra- ievropský tedy: -*ā́* a pragerm.: -*ō*.[49])

---

[47]) Soudí totiž na základě feminin a neuter (nom. sg., resp. plur.), že ze- becňují se tu tvary bez -*u*, že taková je zde „Ausgleichsrichtung". Ale při V. sám je nucen vykládati hned opak v 1. os. sg. praes., kdež zrovna -*u* opa- o; nepohodlné pak tvary instrumentalní -*u* s dlouhou slabikou kmenovou anil z této kategorie vůbec.

[48]) Srv. Brgm. Grdr. II 524 a j. Tím rozumí se odmítáme názor NEISSERův XX, 52), jenž naopak nominativní -*ā* = thema + *ă* má za původnější nežli ı.

[49]) Za svědectví pro prag. -*ō* vydává se někdy TACITOVO *Idisiauiso*, než STREIT- UG. 257 vidí v tom spíše nom. sg. kmene -*n* (= got. -*ō*, pův. -*ōn*). Svědectví nespolehlivé. Totéž možno říci o finském slově *runo*, z germ. (kdy?) pře- ı. Ještě více je na pováženou, vidí-li BRITTOR u. D. 8 ve fin. *niekla* (= got. ı) stopu *pragermanského*, ještě nezatemnělého -*ā*: i kdybychom jinak průkaz- finštiny uznali, bylo by snad lépe pojmouti je jako reflex skutečného tvaru *lho* (východogermanského). Srv. UG. 236.

§ 66. V *gotštině* původní délka je neztenčeně zachována před enklitickým *-hun*: *ainō-hun* (jednou ve Fil. 4, 15 s nenáležitým *-nn*), kteréž ovšem je též akk. sing. Srv. Braune Got. Gr. 66 a Behtof u D. 589. Všude jinde nastalo krácení: *giba, aina* atd.

V *prasev* mimo některé zvlášť nejisté doklady lze uvésti především známé již *mīnū liubū* (Opedal), kdež s Waldem Ausl. 107 uznávám délku; srv. však Noreen P. Grdr. I² 609 a Kock PBB XXVII, 188 sl. Zachované ještě *-ū* hledati snad možno v run. nom. *lapu* (3 ×) = stisl. *lǫð*, *alu* Årstad a j.), *ʒibu* (Sjælland), akk. *strǫntu* „břeh" (Rök).[50]) I finská a lap. slova ze severštiny přejatá na dotvrzenou se uvádějí: fin. *arkku* = stisl. *ǫrk* „skříň", *panku* „spona", *sakko* „pokuta"; lap. *farro* atd. Konečně provedena v další fasi severštiny apokopa *úplná, bezvýminečná*: již v run. akk. *Tanmaurk* (Jaellinge, památka větší) a pak v obecně stseverském nom. (akk.) *giǫf*, *rún* atp.

§ 67. V *záp. germ.* původní stav byl valně porušen, nejméně arciť v *agsaštině* (viz hořejší vzory). Všude jinde a také ve *frištině*, která obyčejně blíží se sousednímu nářečí nejvíce,[51]) náležitý tvar nominativní ustupoval víc a více akkusativu sg., jenž u substantiv pak opanoval téměř úplně. Staré tvary živoří potom jen v skrovných zbytcích, zvláště v úslovích a výrazích adverbialních.

V *st. h. němčině* hledí sem podle Braune Ahd. Gr. 162 sl. (tamže liter.) *chimeinidh* Isid., dále abstrakta *-unc*: *disu scauwunc* Ben. a pod., konečně ustrnulé nominativy, které platí ve všech pádech: *buoz, stunt*, *(h)wīl*, *wīs* a *halb*.[52])

V *st. saštině* máme jediný jistý tvar ve funkci nominativu (a akk.) sg.: *thiod* „lid"; jinak vnikl nominativní tvar do akk. sg., kdež jest doložen ve *hwīl* (1×), *half* (4×), *nuon* a *antswōr* (1×) — ano i do dativu snad, kdež splynul s instrumentaly, jako na př. *wīs* a snad i *nōn*. Srv. Schlüter u D. 700 sl., Gallée Gr. 22 a 59, Kauffmann Germ. XXXVII, 373. Ve skloněni silných adjektiv drží se vůbec: *blind* (= stlhněm. tvaru kratšímu *blint*).

---

[50]) Srv. Noreen Altisl. Gr. 165, strany „*gibu-auna*" Kock l. c. 184 sl. a stran posledního dokladu, který může býti i přejatým dativem (= stisl. *strǫndo*), Noreen P. Grdr. I² 610.

[51]) Že tomu bylo i v naší příčině jednou tak, pěkně ukazuje Heltén Gr. 138 a 163 sl.

[52]) Ve spojení *ze dero wīs* n. *ze zeswūn halb* máme ovšem instr. sg. Srv. Paul PBB XII 552. Totéž platí o ags a stsas. *wīs* (viz v textu níže zde a při instrum.)

V *st. frištině* konečně za stopy původních poměrův u substantiv dlouhokmenných pokládá HELTEN Gr. 138: *merc* „mince“, *sward* „kůže na hlavě“, *stunt* (analogický dat. sg.) — a u adjektiv Gr. 163: *ēn*, *half*, *monich* atp. Ovšem padá zde na váhu i to, že v mladším vývoji frištiny ani akkusativní *-e*, jež nastoupilo na místo nominativu, [53]) nezůstává ušetřeno apokopy; proto SIEBS P. Grdr. I² 1239 ani v stfris. *sward* nebo *sprēk* nechce uznati vývojového stupně staršího. Přes to bych vzhledem k *německým* nářečím za pravdu dal HELTENOVI a to tím spíše, ježto friština i tuto jeví se býti jazykem starobylým, zachovavši v zajímavém, ale dosud ne dosti probádaném nářečí wangeroožském [54]) původní koncovku *-u* v podobě ovšem zdloužené: *snýðû* „pila“ ze **snithō* atp. Srv. Siebs l. c. a 1341.

§ **68.** Zvláštní zmínky zasluhují ještě *záp.-germanské tvary pronominalní*, které zachovávají *-u*, davše obyčejně mu splynouti s kmenovou samohláskou v *-iu*: stsas. *siu*, *thiu*, *thius* (*thus*, *thesu*) SCHLÜTER u D. 713; sthn. *siu*, *diu*, *thisu* Otfr., *desiu* (*disiu*) a obdobou též adjektiva jako *blintiu* — BRAUNE Ahd. Gr. 210 a j. Stfriské je *hiu* (od kmene *hi-*), *thiu*, dále ags. *sío*, *séo* a *hío*, *héo*. Ano náleží sem také vzácné stšvéd. *þy* a dialektické ags. (north.) *ðý*, toto vedle *ðíu*, *ðyu*, *ðío* — ač vzniklo-li opravdu z **þiu*, jak zde a jinde předpokládám. [55])

Výklad tvarů těch všech může býti rozdílný a hlavně při demonstrativu dvojí (buď z kmene germ. **þĕ-* nebo ievr. **ti̯ā-*), jak také WALDE Ausl. 43 sl. trefně ukazuje. Jádrem však bude vždycky faktum, že záhy povstala dvojhláska, kteráž pak koncové *-u*(*-o*) chránila. Dobu, kdy se tak stalo, blíže stanoviti je nesnadno: ve spojení dvojhláskové vejíti mohlo buď *-ū*, jestliže před krácením již existovalo, tak že byl vývoj **þi-ū* a z toho **þîu* — anebo zkrácené teprv *-ŭ*, tak že bezprostředně vzniklo **þiŭ*.

2. Nom. pl. neutr. -ō.

§ **69.** Jak Arn. WINDISCH Curt. Stud. II 265 nejprvé tušil a potom zejména J. SCHMIDT v Pluralb. der Ntra zdůvodnil, jest s nominativem sg. f. kmenů *-ā* co do původu totožný *nom. akk. pl. neuter kmene -o*, který tudíž hned na druhé místo kladu. Klíčem k tomuto zvláštnímu

[53]) SIEBS P. Grdr. I² 1341 připouští při *-e* také hláskoslovný vývoj z pův. *-ō* zkráceného v *-u*, *-o*: zdali právem, je těžko říci.

[54]) Na ostrově Wangeroog. SIEBS l. c. 1169.

[55]) Srv. NOREEN P. Grdr. I² 514 a SIEVERS Gr. 181, p. 4. Strany výkladu toho *-y* viz HELTEN PBB XVI, 287 a níže při *-ēu*.

poměru jest, že množné neutrum nevyjadřovalo se původně pluralem, nýbrž *kollektivy* čísla jednotného a rodu ženského, anebo jak Michels (Germ. XXXVI 132; srv. též Streitberg JF. Anz. III 179) tomu chce, kollektivy vůbec, která brzo v jednotném, brzo v množném významu se pojímala.

Z toho vyplývá i nový názor na tvar neutralní a *intonaci* jeho koncovky. Kdežto ještě sám Schmidt Pluralb. 38 sl. pojímal koncové *ā za kontrakcí vzniklé z kmenového -*o* a přípony pádové *ə*, jež obsažena i v stind pl. *nā́mān-i*:[56]) nelze dnes již na složení takové, jež by přece zároveň příčinou bylo *taženého* tonu, dobře pomýšleti i třeba proto neutralní ievr. -*ā* = prag. -*ō* pokládati za *prostou délku raženou*, zrovna tak jako touž koncovku feminin již vyloženou. Proti ievr. -*ə* = stind. -*i* může nám pak představovati plný a pův. přízvučný stupeň. Srv. Hirt JF I, 15, Streitberg JF III, 376 a UG. 233.

Dedukci tuto, k níž nutně vede theorie Windischova Schmidtova sama, potvrzují též tvary jazyků *příbuzných*, především lit. *keturiólika* (14), ale i stind. *jugā́*, lat. *juga*.[57]) A i germanské střídnice úplně tomuto pojetí odpovídají.

§ **70.** V *gotštině* proti jednoslabičnému *þō* jeví se všude zkrácené -*a*: *juka*, *waurda*, *þrija* (= prag. *þrijō*) atd.

V *prasev.* jest jediný doklad diftongický -*u*, upomínající na podobné doklady záp.-germanské výše i tuto uváděné: *þriú* (= prag. *þri-ō*). Koncovka s kmenovou samohláskou sloučena tu v dvojhlásku, jejíž přízvuk právě za těchto okolností „přeskočil" na složku druhou. Kock PBB XXIII 538 sl.[58]) Tvar *þriú* v záp. sev. trvá, ale východoseversky (i stgutn.) jest *þrȳ*, málokdy *þrū*, *þrī*.[59]) Co by *þrȳ* bylo, není a priori zřejmo; patrno jen tolik, že žádá sobě stejného as výkladu jako stšvéd. *þȳ*, které i v platnosti nominativu sg. f. bylo připomenuto.

Výklady dosud podané jsou kusé. Noreen nazývaje v P. Grdr. I² 620 *þȳ* tvarem vzácným, avšak starým, jen nesměle se dotýká sthně-

[56]) Téhož mínění jest Johansson KZ XXX, 398 sl. a Ups. Studier 1892 48 sl.

[57]) Že dor. κρυφᾶ, ion. κρυφῇ pluralem ntr. býti *nemohou*, vytkl již Hirt l. c. Adverbia ta pokládá Zubatý Věst. Č. Ak. X 514 sl. za rudimenta instrumentalu v řečtině. Srv. i Brgm. Grdr. II 629 sl.

[58]) Noreen P. Grdr. I² 609 a Altisl. Gr. 67.

[59]) Noreen P. Grdr. I² 628.

ıeckého *diu*[60]); a Kock l. c. zase vysvětluje dle zvláštního pravidla ɹrk. f. n. fil. II 42 sl.) pouze tvar *þrȳ* ze staršího *þriū*. Myslím však, že jest tu zření míti k tvarům těm *oběma* a i jiným, jež na svých místech uvedeme, a pravidlu Kockovu dáti znění širší, obecnější: že totiž ze spojení *-iu* vzniknouti může *stažením -ȳ*, jestliže před tím nastalo spodobení obou extremů samohláskových. Analogon toho viděl bych i ve výslovnosti původního *iu* ve stř. h. němčině, kde toto aspoň v rýmech se krylo s přehláskou původního *ū* (Paul Gramm. 7 a j.). —

V pozdější *severštině* pův. *-*u* prozrazuje se toliko přehláskou *u*-ovou: stsev. *bǫrn* (od *barn* „dítě"), *fiǫll* (od fiall „vrch"), *sumor* atd. O stavu starším, kdy *-u* ještě ani po dl. slabice kmenové nezmizelo, mohlo by po příp. svědčiti fin. *joulu* „vánoce" = stsev. *iól*[61]), kdežto runový pl. *ku(m)bl* „hromada kamení" (Glavendrup) spolu s dříve uvedeným fem. *Tanmaurk* jasně nám ukazují pokračující již apokopu, která bezpochyby nejdříve zasáhla *-u* po dlouhé slabice kmenové.

§ 71. V *záp. germ.* jest základní pravidlo, že *-u* po krátké kmenové slabice trvá, po dlouhé odpadá, celkem zachováno, alespoň v *anglofrišt.* a *st. saštině*: ags. *ȝeocubearn*[62]), stfris. *skipu, gerso* m. *greso* — *bēn, riuht*[63]), stsas. *fatu* — *wīf*. Při tom sluší podotknouti, že koncové *u*, jako ostatně ve všech obdobných případech a tudíž také v nom. sg. f. (srv. ags. *séo*, *ȝiefo)*, zaměňuje se někdy koncovým *o*, patrně zavřeným: ags. *hofo* vedle *hofu*, sthněm. *johcho* v gloss. Keronových. Viz Braune PBB II, 160 a Burchardi Phil. Stud. 115 sl.

V *st. h. němč.* arciť nastalo porušení bývalých poměrů a vyrovnání téměř úplné ve prospěch tvarů dlouhokmenných a 3slabičných. Avšak — jak již nahoře v § 64. pověděno — nějaké *obecné* tendence vyrovnávací v tom nespatřuji, naopak myslím, že akcentové a jiné okolnosti nám ne vždy dosti známé v podobných případech způsobily, že uniformace, k níž jazyk vůbec směřuje a jíž odstraňuje přepych tvarový, brala se právě tou a ne jinou cestou.

---

[60]) Jiné záp.-germ. tvary jsou: stsas. *thiu* a podobně od „3": sthn. *driu*, stsas. stfris. *thriu*, ags. *ðrio* (*ðréo*).

[61]) Co však fin. *jukko* „jho" má dosvědčiti, není vůbec jisto; Streitberg JG. 233 arciť myslí na nezkrácené, nezúžené ještě *-ō*. (?)

[62]) V pozdních textech záp.-saských čteme také *wordu, weorcu* atp., což ukazuje nám analogii a i „tendenci" jazyka přímo opačného směru, než jak předpokládá pro st. h. němčinu Walde (srv. výše § 64).

[63]) Sievers P. Grdr. I² 1239 a Helten Gr. 128.

Ostatně můžeme zrovna v našem případě okolnosti ty blíže označiti. St. h. němčina má proti nejbližším svým družkám mnohem větší počet dlouhokmenných substantiv, který analogií ovládl potom i zbývající krátkokmenná. Kluge P. Grdr. I² 424 vhodně dovozuje, že druhým posunutím souhlásek a geminací jich vznikal právě onen větší počet dlouhokmenných, na př. **fazzu*, **sciffu*, která pak docela po právu odvrhla své *-u*: sthn. *faz*, *scif* proti stsas. *fatu*, *skipu* atd.[64])

Jest tudíž *sthněm. nominativ* (*akk.*) *pl. bez koncovky: wort, barn*, *wīb* (Braune Gr. 155). Zbytky toho *-u* udržely se pouze: *a)* u kmenů *ja*-ových, kdež u Tatiana, tedy ve vých.-franckém a ojediněle i alemanském nářečí vedle *kunni* čteme *cunniu* (*cunnu*), *giwātiu*, *gibeiniu*[65]) — a *b)* v deminutivech *-līn*, *-īn*, jichž nom. pl. v horní alemanštině většinou se končí *-iu*: *chindiliu* (vedle obecného *chindilīn*, *chindilī*). Srv. Braune l. c. 156 a 158.

Jako součást dvojhlásky chráněno bylo posléze *-u* v tvarech *pronominalních*, k nimž mimo výše uvedené ještě patří: sthn. stsas. *siu*, sthn. *dësiu*, *disiu* (u Otfr. *thisu*) a p. — —

§ 72. Tatáž koncovka prag. *-ō přistoupila také k neutralním kmenům *n*-ovým, které v stupňované podobě (**auʒōn*) i samy platily kdys za n. a. plur.[66]) Tak vznikl nový, zřetelnější tvar pluralový: prag.* *auʒōn-ō*. Příponu *-ō*, jak v čele této stati podotčeno, považu-

---

[64]) Tomu názoru odporuje ovšem Franck AfdA XV 365 sl. v posudku rozpravy Burghauserovy „Die germ. Endsilbenvocale" (z r. 1888), v níž na str. 15. tuším *poprvé* bylo tím způsobem vykládáno sthněm. *joh*. Avšak Franckova námitka, že by pak v *saštině* příčina krácení byla jiná, není mi dosti srozumitelná, za to věc sama po mém soudě nikterak pravdě nepodobna a i fysiologicky zdůvodněna. Jest také úlohou jazykozpytce, nejen konstatovati, ale dle možnosti i objasňovati analogie v jazyce rozpoznané.

[65]) Walde Ausl. 76 p. 1. správně v tom vidí analogon k agsaštině, vykládaje zachování toho *-u* z germ. přízvuku vedlejšího, který ještě místy v st. h. němčině se pamatoval a analogie nepřipouštěl. O ags. *rīcu* z **rīkiu*, *ʒewǣdu* srv. Helten PBB XXI, 437.

[66]) Srv. Brugm. Grdr. II 682. Někteří vidí stopu tohoto prvotného pluralu ještě ve vzácném sthněm. *ouga*, *herza* — jako na př. Brutge u D. 553. S tím mohl by se po příp. též spojiti stšvéd. plural *hiærta* (u Noreena P. Grdr. I² 613). Avšak ani jeden ten předpoklad není nepochybný. O stšvéd. tvaru *není* dokázáno, že nepovstal cestou jinou než hláskoslovnou, a při sthněmeckém jest příliš *blízka* možnost analogie dle kmenů *o*-ových, u nichž plural ntr. rovnal se singularu (*wort*). Není proto divu, že převážná většina badatelů přidržuje se výkladu z *analogie*. Srv. Möller PBB VII, 541 (výklad o stisl. *augu* tamže není však správný), Schmidt Pluralb. 123, Braune Ahd. Gr. 175, § 224, p. 1, Brugm. Grdr. II 685 p. 1. Atd.

me za silnější stupeň stindického -*i* v *námān-i*, *dhámāni*[67]). Z toho vozují se pak zcela pravidelně všecky tvary skutečné: got. *augōn-a*; isl. *augu* (srv. Kock PBB XV, 244), ale stnorv. *augun*, stšvéd. *öghon* rv. Noreen P. Grdr. I² 613); ags. *éazan*, stsas. *ōgun*, *ōgon*, sthn. *ougun*, *ougon*.

3. Nom. (akk.) dualis -ō.

§ 73. Dvoudobé -*ō* bylo také koncovkou *dualového nominativu* (akk.) *rodu muž.*, který do historické germanštiny ovšem jen ve skrovných zbytcích se dochoval.

Někdejší poměry prajazykové nejsou u tohoto pádu mužských kmenů -*o* ve všem jasné. Pravdě podobno je tolik, že původní ievr. koncovkou jest *ōu*, na př. **oktṓu*, z něhož teprve vzniká -*ṓ*. Známý to výklad Meringerův (KZ XXVIII, 233 a BB XVI, 228 p.), jenž tuší v nominativě dualovém vlastně nom. sg. kmene -*ou*, vytvořený zdloužením přípony jmenotvorné a značící „dvojici . . .“ [68]) Tvar -*ōu* udržel se však jen málo jazycích (stind., staroir., částečně germ., jak seznáme při -*ōu* a př. v got. *ahtau*), ve *většině* jazyků jeví se větový dvojtvar -*ṓ*: v. *vehrka*, řec. *λύκω*, lat. *duo*, *octo*, lit. *vilkù*, stslov. *vlъka*.[69]) A totéž předpokládáme pro řadu případů *germanských*.

Jaké intonace bylo toto -*ō*? Dle svědectví jazyků v té věci měrodárných rozhodně ražené, aspoň v slovích víceslabičných, která především padají na váhu: jeť řecky *θεώ* a lit. *gerù*, *gerūju-du*. Proti tomu jsou tvary jednoslabičné: lit. *jũ-du*, *tũ-du*, *sziũ-du*. Kurschat r. passim.

Fakta tato neshodují se však s theoriemi, aspoň ne se všemi, které dosud o takových úkazech byly proneseny.[70]) Tak dle původní theorie Michelsovy-Kretschmerovy očekávali bychom určitě intonace tažené, tak jak ji nacházíme v jednoslabičných.[71]) Hirt zase rozporem

---

[67]) UG. 259.

[68]) Výklad Meringerův chtěl Brugmann (Grdr. II, 641 p.) s názory dřívějšími kombinovati tak, že by pův. -*ōu* nebylo útvarem nejprvotnějším, nýbrž pozdějším z *-*ō* připojením částice *u*; bylo by tedy jedno praehistorické a druhé historické -*ō*. Proti tomu uvádí však Hirt JF I, 31 dle všeho právem, že bychom kontrakci *ō* + *u* čekali intonaci *taženou*.

[69]) Srv. Brgm. Grdr. I², 204 a II, 640 sl.

[70]) O theoriích těch pojednáno *povšechně* v Části všeob. §. 49.

[71]) Srv. Kretschmer KZ XXXI, 468 sl. Kr. sice míní, že -*u* odpadlo, ale také, že -*ō* dle starší nauky Osthoffovy a Torpovy vzniklo kontrakcí z *o* + *e*. Zároveň učí, že kontrakcí *nemusí* vzniknouti ton tažený, jak také již v Části vš. bylo poznamenáno.

tím jest veden k tomu, že vznik tažené intonace v podobných případech vůbec popírá (JF I, 25 a II, 338), a STREITBERG, jenž taktéž zde požadoval *zprvu* cirkumflexu, uznává v JF I, 275 přenesení intonace ražené z *-ōu* také na *-ṓ* (m. *-ō̃*). Teprve MICHELS připadl na formuli, která případu *tomuto* úplně vyhovuje a proto přijata byla i STREITBERGEM (Zur germ. Spr. 43 a JF III, 375 sl.): že totiž tažený ton vznikal tu jen v slabikách přízvučných (lit. *jã-du* atp.), kdežto v slabikách pův. nepřízvučných intonace se neměnila. A nominativ dualis byl *silným* pádem, nemajícím zprvu přízvuku na koncovce.[72]) Ježto pak slova jednoslabičná ani v tomto případě nejsou svědectvím nijak spolehlivým,[73]) bude lze — aspoň v germ. — vůbec vycházeti z *dvoudobého -ō*.

§ 74. Stop po germanském duale jest několik. První nalezl MÖLLER, který v PBB VII, 486 p. 2. stfriské *alder* „rodiče“ odvozoval ze souhláskového kmene **alþiz-*, k němuž přistoupila dualová přípona *-ō*, od mužských *o*-kmenů přejatá. Ježto později dual upadal, zbylé tvary dvojné, nemajíce opory, přešly ke kategoriím jiným, s nimiž měly stejné vzezření. Proto i *alder* pojímá se za neutr. pl., k němuž je potom utvořen též singular. Výklad po mém soudu pravděpodobný.

Další doklady dualu přičinil pak KLUGE (PBB VIII, 506 sl. a P. Grdr. I[1] 384): jsou to ags. substantiva *nosu*, *duru* a *bréost*. PLATT v Anglii VI, 175 připojil ještě ags. *sculdru* „humeri“ a MÖLLER v KZ XXIV, 429 sev. *tiogu* a *tuttugu* „20“. Promluvím o nich až na poslední *tiogu*, jež pokládám za *u*-kmen,[74]) hned jednotlivě.

§ 75. Ags. *nosu* zdá se BEHTOGOVI u D. 542 býti dokladem nad jiné pravděpodobným, patrně proto, že je zde tak zřetelný význam párový („chřípě“). Avšak totéž lze uvésti při substantivech i ostatních („dveřeje“, „prsa“ atd.) a není se stránky významové vůbec závady. Se stránky hláskoslovné rovněž ne, neboť podoba koncovek potvrzuje jen agsaské vzorce odjinud nám známé. Tvaroslovně však jest ags. *nosu* (stkentsky *nasu*) femininum sklonění *u*-ového a tu je třeba výkladu, kterak tento pův. souhláskový kmen **nās-* mohl tak snadno přestoupiti k *u*-kmenům. Výklad takový vyplývá z parallely: ags. *nosu* ∽ stind. *nā́sa*. Oboje jest původem dual z **-ō* a singularisuje se

[72]) Srv. Brgm. Grdr. II 517.
[73]) Srv. řec. *τώ* a dle toho i germ. *tú*, *bú* (viz nahoře § 60).
[74]) Viz doleji § 211.

ději jako femininum. Srv. Brugm. Grdr. II, 642 a Kluge l. c. Téhož odu, zdá se, jest i stsev. *nos*, kdežto sthn. *nasa* úplně se přetvo-. Behtge l. c.

Ags. *duru* klade Kluge na roveň stindickému *dvárā*, ač pragerm. l byl by **dur-ō*. V ags. opět přešel tvar ten k ženským kmenům vým i platilo by tudíž o něm totéž, co o *nosu*. V northumbr. ná-í je *duru* ostatně také mask. a neutrum (Sievers Gr. 143 sl.).

Ags. *bréost* (taktéž stsas. *briost*) jest nom. pl. neutr. kmene *-o*, -žto got. *brust-s* je nom. (akk.) pl. ženského kmene souhláskového.[75]) ato Kluge tuší vyvoj podobný jako při substantivech předešlých. al **breust-ō*, z kmene silného stupně a podle analogie *o*-kmenů ořený,[76]) pomísil se tu s nominativem pl. ntr., s nímž měl stejné ončení, a z **bréost-u* povstává pravidelné *bréost*.

Ags. *sculdru* jest vedle *sculdra* nom. akk. pl. k substantivu *ldor*. Helten PBB XX, 515 marně se pokoušel uvésti v jakýsi lad tyto tvary, zvláště akk. sg. *þone sculdor* a potom oba pluraly *'dru*, *-a*. Byv upozorněn tamže Sieversem na Plattův výklad nglii (viz nahoře), přijal jej a po delší reflexi dospěl tohoto rozluštění zky: *sculdru* je starý nom. akk. du. kmene *-ro*, pův. tedy **skuldr-ō*, ylo ještě před odpadnutím vzniklého tak *-u*[77]) jako sing. pojato a šlo úplně ke kmenům mužským *-u*. Tím přijalo i skloňování *u*-ové ytvořeny dva nominativy pl.: *sculdra* a *opět sculdru*, toto bezpochyby le *sunu*, *wudu*, *duru*. Zatím odpadlo v sing *-u* a **sculdr* dalo *'dur*, *-or*. To by tedy byl vývoj v agsaštině; sthn. femininum *scul-r)a* neb *scultar(r)a* jest ovšem jiným suffixem utvořeno.

§ 76. Uvedl jsem stopy germanského dualu nejzřetelnější; i skry-í některé se vyhledávají, jako v ags. číslovkách r. muž. *twéзen*, *m*, dále v got. *bajōþs* a po příp. v sthněm. neutru pl. *thiu*. O tom m jen v krátkosti pojednám.

Nejasné dost ags. *twéзen* (*béзen*), kent. *twǽзen*, northumbr. *twǽзe*, *зe* atd[78]) souvisí as v druhé své části se zájmeny značícími erm. „jener" a samo obsahuje kmen „*jeino*". Aspoň Sievers PBB 195 p. a Holthausen tamže XIII, 372 a 590 vidí v tom spřežku

[75]) Srv. Bugge PBB XIII 320 sl. a etymologii kmene **bru(h)st-* „žebro".
[76]) Srv. podobnou analogii v stind. (Brgm. Grdr. II 615).
[77]) Tehdy, kdy i dlouhokmenná substantiva kmene *-u* vycházela v nom. akk. ještě v *-u*, jak se i v nejstarších památkách sem tam pamatuje: *flódu* atp. Sievers Gr. 143, p. 4 a nahoře § 64, p.
[78]) Sievers Gr. 172.

dvou starých dualů: *tųō-jīnō (pragerm.), z toho *twō-jīnu, ags. *twōȝen a přehláskou twǣȝen atd. Tak jest podán výklad jistě přijatelný, s nímž také souhlasí F. Solmsen KZ XXXI, 478, E. Hoffmann-Krayer KZ XXXIV, 145 a j. Ostatní badatelé nepronesli nic positivního.[79])

V got. bajōþs předpokládá *při pojetí dost subjektivním* Bartholomae Stud. z. idg. Spr. I 59 sl.[80]) změtení dvou starých dualů aneb i pluralů: *bajōþō (du. mask.) a *bajaiþai (du. ntr.) v jediný gotský tvar *bajōþa, k němuž přitvořeny další pády dle souhláskového sklonění: nom. bajōþs, dat. -um (~ mēnōþs). Srv. tamže.

Konečně domnívá se Meringer KZ XXVIII 238 sl., že býval kdysi i mužský dual zájmenný sthn. *thiu, který potom pro totožnost formalní pojímán byl jako neutr. pl. thiu. Z toho vzniklo prý známé germ. pravidlo, že ke *dvěma* podmětům *mužského i ženského rodu* náleží kongruentní zájmena neb adjektiva v *neutru plur.*, na př. u Otfrida: thiu hīun „manželé“, thiu selbun . . . fater inti muater. Tento osud původního dualu zajisté je pravděpodobný a jest jen připomenouti, že týž postup na mysli měl i Möller, když v PBB VII, 486 v got. neutru pl. þō shledával *dual,* jak na svém místě bylo podotčeno.

4. Otázka dualu *-dųō.

§ 77. Tvar dualový *-dųō spatřují mnozí v nominativě du. zájmena 1. osoby got. wit, stisl. vit, ags. wit, stsas. wit, sev.-fris. wat — a dle toho i v témže tvaru 2. osoby stisl. it, ags. ȝit, stsas. git, sev.-fris. jat (jæt), hornoněm. bav. es. Výklad ten však neuspokojuje, obzvláště vzhledem ke *gotštině,* i zmiňuji se o tvaru tom jen proto, abych *odmítavé* stanovisko své výslovně zde vytkl.

Vykladatelé, na př. Hirt JF VI, 73 p. a Brugmann Grdr. I² 931 p. 3 a j., mají tu na paměti obdobný tvar litevský vè-du,[81]) který rovněž odvozují z *-dųū, t. j. *-dųṓ jako gotské wit atd. Hledají tedy v got. -t souvislost s číslovkou „2“ jako v lit. -du. Srv. Brugm. Grdr. II 830. Čekali bychom však gotské zakončení -a a nikoliv apokopu; tu vysvětlují tím, že vznikala prý zprvu jen před

---

[79]) Srv. Mahlow AEO 86, Meringer KZ XXVIII, 285, UG. 216, Behtge u D. 563.

[80]) Proti Schmidtovi KZ XXVI, 384 sl., jenž měl bajōþs za komparativ.

[81]) Tvar to dialektický a proto nestejně psaný: vē-du (Streitbg.), vedù (Hirt) a vè-du (Kurschat Gr. 234 a Brgm.). Značí „my dva“ a obsahuje kmen *ųe —.

samohláskami jako v známých příkladech got. *kar-ist*, *qim-ih*, a že teprve později zevšeobecněla. [82])

K tomu jest však podotknouti toto: V *kar-ist* atp. ovšem jest zřejmá apokopa, ale přes to se zde nevyvinulo substantivum **kar* — vždy zůstává samostatné *kara*. Není tedy uváděná parallela úplná a přesvědčivá. Kromě toho jest pochybno, zda z pratvaru **-du̯ō* mohlo zbýti ve veškeré germanštině pouze *-t*? Nebo jinými slovy: Kterak jest vyložiti na př. ags. *wit*, když od kmene **badwō* „boj" je nom. sg. *beadu* a pouze dlouhokmenná jako *mǽd* „louka" vykazují ztrátu koncového *-u*? Srv. Sievers Gr. 135. [83])

To jsou samé nesrovnalosti, které otřásti musí víru ve výklad z **u̯i-tu̯ō* a tím i v *úplnou apokopu ražené délky v gotštině*, k níž nikde jinde nedochází a která byla, jak se zdá, ad hoc zde přijata. To přimělo také Streitberga k tomu, že v UG. 263 nový osnuje výklad, dle něho pravděpodobnější. V lit. *vè-du* je prý spíše složeno prvotné **ved* + *du̯ō* (*-dù*); germanština klade jen první část složeniny té, t. *wit*, jejíž zubnici koncovou v krátké slabice *přízvučné* dle Heltenova zákona (srv. PBB XV, 473 a UG. 146 sl.) zachovává. Těžko však zatím říci, má-li Streitberg pravdu; vadí tu především to, že základní slovo **ved-* ani v jednom ievr. jazyce není samo o sobě doloženo.

Tvary 2. osoby, v gotštině náhodou nedosvědčené (**jut*), snáze bychom si již vyložili z pratvaru *i̯ū* úplným přizpůsobením — i v samohlásce — k 1. osobě. Srv. Streitbg. UG. 265, Kluge P. Grdr. I² 468. Zvláštní tvary sev.-friské předpokládají prafriské **wit*: Siebs P. Grdr. I² 1353 a 1195.

5. *Instrumental sg. -ō.*

§ 78. Koncovka *-ō* připisuje se zpravidla několika kategoriím sev. a záp.-germanských tvarů, které, vyskytujíce se v jednotlivých jazycích jako dativy neb vymírající instrumentaly sg., *vesměs se vykládají jako instrumentaly*. Jsou to kategorie hlavně tyto:

a) *V severštině*: Dat. sg. mask. u zájmen a adjektiv: *honom* (též staré *hónom* a pod. „jemu"), *spǫkom* (od spakr „rozumný") a týž

[82]) Toť výklad Brugmannův; Hirt l. c. praví, že nezná podmínek, kdy apokopa i v gotštině nastala. Scherer poukazoval kdys (ZGDS¹ 253) ne dosti případné na got. *uh* m. *uh* = lat. *que*, klada *wit* = **wi-twa* místo **wi-twō*. Srv. Kluge P. Grdr I² 468.

[83]) Rozumí se, že před tím již zmizelo *w* před *-u*: tedy *beadu* z **bad(w)u* a pod. Siev. Gr. 65.

pád i v adv. *forðom* „před tím“ (Noreen P. Grdr. I² 621 a Behtge u D. 554).

Instr., vlastně dativ sg. jmenný, zachovaný u adjektiv r. středn.: *spǫko* (*spaku*); a instr., vlastně dativ sg. f. kmenů *-ā* jako *sǫg* „pile“, *kerlingo* (*kærlingu*) „staré ženě“, *dǫggo* (*-u*) a *dǫgg* „rose“ atd. Srv. Noreen Altisl. Gr. passim a zvláště sestavení u Walda Ausl. 72 sl.

b) *V záp. germanštině dle hlavních nářečí*:

α) *v ags.*: Dat. sg. mask. i neutr. u zájmen a adjektiv: *him* „jemu“, *mínem* (od *mín*) v památkách prastarých (Siev. Gr. 157 p. 2), jinak *mínum*, *blindum* atd. Fryština souhlasí celkem s ags.[84]) V záp. saštině (starší) jen zřídka, v north. nářečí pravidlem bývá i ženský dativ *ðǽr* a *ðer*. Siev. Gr. 180 sl.

β) *v stsašt.*: Dat. sg. mask i ntr. u zájmen a adj.: *imu*(*o*) — *im*, *him*,[85]) *themu*(*o*) — *them*, *blindumu*, *-emu*, *-um* (*-un*, *-on*). Rozmanitost tato jest abstrahována ze *všech* rkpisů; každý rkp. dává přednost jen *jistým* formám, tak Mon. hlavně tvaru *-umu* a Cott. *-on* atd. Srv. Schlüter u D. 716 p. 3., jinak Holthausen Alts. El. 13.

Dat. sg. fem. jest *theru*(*o*) a *blinderu*(*o*).

Dále instr. sg. jmenný v mask. neutr.: *dagu*(*o*), *hirdiu*; *hugiu* (*i*-km.); *wordu*, *kunniu*; *blindu* (též mask. a neutr.); *thiu*, *hwiu* (rovněž).

Instr., vlastně dativ sg. fem.: *gebu*(*o*) a v Strassb. glossách *an thero wis*, snad také v Cott. *nōn* „odpůldne“, *hell* a *thiod*[86]) vedle *thiodu* v Cott. Mon.

γ) *v st. h. něm.*: Dat. sg. mask. i neutr. u zájmen a adj.: *imu*, po příp. *imo*,[87]) *dëmu*, *hwëmu* a p., *blintemu*.

Dat. sg. f. jest *dëru*(*-o*) a *blinteru*(*-ero*).

Dále instr. sg. jmenný v mask. ntr.: *tagu*(*-o*), *hirtiu* a *hirtu*; *gastiu*, *gestiu* — *gastu* (i-km.); *wortu* a *kunniu*, obyč. *kunnu*; *blintu*, *-o* (též m. ntr.); *diu*, *hwiu* — *wiu* (pouze *ntr.*).

---

[84]) Srv. Heuser PBB XIV 278 a Gr. 49, Siebs P. Grdr. I² 1354 a j.

[85]) [illegible] Schlüter u D. 711, p. 11 a také ags. *him*.

[86]) [illegible] však Schlüter u D. 700 a 701, pak Holth. Alts. El. 102 p. 4. Ob[illegible] [illegible]jidí v žen. dativech bez koncovky *novotvary* buď podle býval[illegible] [illegible]nominativů sg. bez *-u*, které vnikaly i do pádů jiných, jak sv[illegible] [illegible]; anebo podle dativů souhláskových rovněž bez koncovky ([illegible] [illegible]jisté že i tyto vlivy přispívaly, základem však řídkých tvarů těch [illegible] dle adverbialních určení, přece jen *instrumentaly*.

[87]) Výklad toho *-o* viz při *-ō* § 122.

Jaký však jest *poměr* obojích těch tvarů? HIRT JF I, 13 sl., pojednávaje o všech podobách instrumentalu a hledě různící se tvary co nejvíce sjednotiti, dospívá závěru, že suffixem instrumentalu bylo asi *-m*[92]), že tedy *původnější* jsou tvary s *-m*, z nichž teprve v souvislosti větné vzešly útvary prostě zdloužené. U *o*-kmenů bylo by dle toho prvotnější *-ṓm*, po příp. *-ḗm*, u *ā*-kmenů *-ā́m*. Vznikají-li však prostě zdloužené tvary z těchto právě uvedených, měla by dle zákona MICHELSOVA a KRETSCHMEROVA intonace jejich býti tažená.[93]) Avšak většina střídnic, zvláště litevských a germanských, nutně vyžaduje pratvaru *raženého*. Jak jej vyložiti?

Odpověď dávají nám, arci ne zcela uspokojivou, sám HIRT a potom STREITBERG. HIRT JF I 208 sl. tuší zde kompromisní útvar ustrojený na př. z *-ṓm* a *-ō*, t. j. ražený ton byl prý z *-ṓm* přenesen i na druhotvar *-ṓ*, jenž vlastně měl míti ton tažený. Jest to zřejmá obdoba k výkladu STREITBERGOVU, jak navržen byl kdysi pro dualové *-ṓ*. Pročež také Str. možnost jeho připouští, ač není mu na základě lit. *vilkù* = **-ṓ* pravdě nepodobno, že sám tvar *-ṓ* je prvotný, nesložený, kdežto *-ṓm* vzniknouti mohlo z *ṓ* + *m*, kde by *-m* bylo nejnižším stupněm částice, od LESKIENA k vytvoření instrumentalu vůbec postulované.[94]) Vyvine-li se pak ještě z *-ṓm další druhotvar -ō*, nabývá intonace tažené. Více o tom STREITBERG JF I, 272.[95])

Poměry germanské.

§ 80. Z toho, co dosud — byť úryvkovitě, protože jen se vztahem ke germanštině — vyloženo o původních příponách v instr., dá se vytknouti jako jediné zjištěné faktum to, že starodávné poměry jsou tu sice nezřetelny, poněvadž nejspíše vůbec byly změteny, ale že přece ve většině případů dlouhá koncovka bez *-m* byla ražená.

LORENTZ Schw. Praet. 66 sl., ZUBATÝ JF III 126, MICHELS JF. Anz. VI 89, REICHELT l. c. a vedle toho MÜHLENBACH JF XIII 266 atd.

[92]) O tom pochybuje LORENTZ Praet. l. c. vzhledem k tvarům umbrickým kmene souhláskového jako *pur-e* (Brgm. l. c. 626), jichž prý nelze vyložiti z *-m̥* ani *m̥̄*.

[93]) Instrum. *není* pádem silným a měl přízvuk na koncovce *-ṑm*. Intonace pravidelná by dle toho byla v řec. *κρυφῇ*: HIRT JF I l. c., ZUBATÝ Věst. Č. Ak. X 514.

[94]) Srv. „Partikel *-am*“ v Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss. 1884, 100.

[95]) Z vývodů STREITBERGOVÝCH dnes u něho sama již neplatí rovnice: lat. *tum* = ievr. *tṓm*, již v Sprachg. 60 zaměnil jinou, t. *tum* = **tom* (got. *þan*); lit. *tũ* pak jen potvrzuje nauku o slovích jednoslabičných, že bývají tonu taženého, zde tedy = *-ō̃. Srv. WIEDEMANN KZ XXXII 112 sl. a Handb. der lit. Spr. 82, dále PRELLWITZ BB XXV, 287. O got. *þē* doleji.

Totéž se aspoň na první pohled hodí pro *germanštinu*, pro tvary její hořejší, od kmenů *-o* a *-ā* pocházející. V obou případech možno tedy klásti *pragerm.* *-ō*. Základnímu tvaru tomu odpovídají přesně dle známých nám již pravidel *stisl. honom, spękom, forðom* — *sęg* a *dęgg*; *ags. hwatum*; *stsas.* všecky tvary s *-u(o)* po kmenové slabice krátké, bez *-u* po kmenové slabice dlouhé a v slovích 3slabičných jako: *imu, themu, blindum, theru, dagu* (ne však *wordu*), *kunniu, thiu, hwiu*[96]), *gebu* a *wīs;* konečně *sthněm.* tytéž tvary jako stsas.: *dëmu, hwëmu* atd., zejména také *gëbu* vedle *wīs* a *halb*.

§ 81. Avšak přebývá slušný počet tvarů, v nichž faktická střídnice za **-ō nevyhovuje* pravidlům odjinud vyvozeným, zvláště co se severštiny týče, kde ražené (2dobé) délky mají mizeti beze stopy, zatím co *-u* zde zachováno (*spęko, kerlingo* atd.). Tato okolnost a vyplývající z ní marné pokusy Noreenovy (P. Grdr. I² 609 sl.; viz též Walde Ausl. 73 sl.), vysvětliti stav věci působením zvláštního *přízvuku vedlejšího*, který prý *-u* od apokopy chránil, přiměly Walda (l. c.) k tomu, že ohlíží se po pravděpodobném výkladu jiném. V působení analogie dle principu většiny W. rovněž nechce uvěřiti, ježto v sev. i západní germanštině tvary s krátkou slabikou kmenovou činí jen menšinu všech tvarů. Nehodí se mu pak žádný jiný pád než *instrumental*, jemuž i význam v záp. germ. nasvědčuje — a koncovka? Může prý býti jen tažená,[97]) zabarvení temného, tedy **-ū, vzniklé* z **-ōų̆*, o kterém W. se domnívá, že vězí také v záhadných dativech slovanských jako *rabu, kraju, lětu* atd. a ovšem i v srbském „*tȍmū*" = sthn. *dëmu* (ono dle W. s dlouhým *-ū*). Ačkoliv jinde v severštině není znamenati rozdílu mezi raž. a tah. dvojhláskami a tudíž z **-ōų̆* vzniknouti by mělo *-a* rovněž tak jako z **-óų*[98]): přece W., opíraje se s jedné strany o slovanštinu, chce s druhé strany dokázati i pro germanštinu, resp. severštinu, že tah. dvojhláska *-ōų̆* mohla na konci slova dáti: *ōu, ūu, ŭ* a po zkrácení *-u*, které již neodpadalo.

Důkazem singularního zjevu toho jest Waldovi vnitroslabičné raž. *-ōų*, jež v pragermanském **aχtōųða* a **kōųz* (ievr. **gᵛōųs*) *podobně* se změnilo prý v **aχtūða*, **kūz*, z čehož vznikly skutečné tvary: got.

[96]) V posledních 2 tvarech dvojhláska povstalá chránila *-u*.

[97]) Totéž již předpokládal Mahlow *AEO* 55 sl., maje za to, že na př. stsev. *vęku* končilo se pův. délkou *násobenou*, naproti tomu *vęk* a *fęt* jen délkou *jednoduchou*.

[98]) Srv. stisl. *átta* = got. *ahtau* atd. = ievr. **oḱtōų*.

ahtuda, sthn. *ahtodo* a stisl. *kýr*, ags. *cú*.[99]) A vnitřní slabiky ražené *rovnají se* prý hláskoslovně taženým délkám koncovým (WALDE l. c. 84), tak že i střídnice jejich v jednotlivých jazycích jsou stejné. W. (tamže 81) navrženou střídnici za -*ōu̯* podpírá i fysiologicky.

§ 82. Výklad tento jest nyní zkoumati a posouditi.

WALDE učinil jím pokus sice pozoruhodný,[100]) uniknouti všelikým rozporům v povaze germanských tvarů tkvícím, a vším právem opřel se NOREENOVÝM výkladům z působení vedlejších tonů, nejsou-li dosti přirozeny a (dodávám sám) není-li povaha jejich ani v živých nářečích dosud náležitě prozkoumána, aby podkladem býti mohla posuzování fasí starších[101]) — *avšak na místo nesnáší dřívějších nastoupily u něho nesnáze a pochybnosti nové, po mém soudu ještě závažnější.*

§ 83. WALDE, jak řečeno, dovolává se záhadných tvarů slovanských, jsa tím jist, že srbské *tȍmū* svědčí nepopíratelně pro intonaci taženou; k tomu podotýkám jen, že srb. dativ zájmenný *tȍmu*, *kȍmu* a p. dle MIKLOSICHE Vergl. Gramm. der slav. Spr. III, 217 a MARETIĆE Gramatika i stilist. hrvatskoga ili srpskoga knj. jezika 188 sl. nevykazuje ani délky,[102]) která ostatek dle WALDA nebyla ani původní, ale od substantiv přenesena (l. c. 86) — tak že celá dedukce na ní zbudovaná sama sebou sřítiti se musí. V soustavě deklinace germanské ievr. koncovka -*ōū* nezdá se míti pravého místa a tažená intonace její jest dosti těžko vysvětlitelná, což by ostatně nevadilo, kdyby vývoj její byl dokázán nebo bezpečnými parallelami podepřen. Avšak illustrovati střídnici koncového -*ōũ̯* vnitroslabičným -*ṓu̯*-, které ani v této poloze bez výjimky *nedává* žádaného -*ū*-,[103]) nevidí se mi býti

[99]) W. drží se tu BRUGMANNA JF VI, 90 p., jsou však i pojetí jiná. Tak BEHTOK u D. 563 čte got. *ahtūda*, maje *ū* za slabší stupeň proti *au* v *ahtau*, a o *kýr*, *cú* bude podán odchylný výklad doleji. Srv. i HIRT Ark. f. n. fil. XVIII, str. 373.

[100]) Tak soudí MICHELS ZfdPh XXXIV, 122, jen že si od toho i pro budoucnost více slibuje.

[101]) Srv. Č. všeob. § 24. NOREENOVA výkladu zastává se však HIRT Ark. f. n. fil. XVIII, 373; ten deduckím WALDOVÝM nevěří, nýbrž v základních některých věcech — jak dodatečně poznávám — stejné sdílí se mnou pochybnosti.

[102]) WALDE přenesl tu patrně na srbštinu to, co předpokládati jest pro praslovanštinu: **tomū* atp. Srv. FORTUNATOV BB XXII, 182.

[103]) MICHELS ZfdPh XXXIV, 122 omezuje přechod -*ṓu̯*- v -*ū*- slabikami přízvučnými a zavřenými, poněvadž pro přízvučné slabiky otevřené dle STREITBERGA Zur germ. Spr. 93 sl. spíše přijmeme přechod v -*au*-, t. j. jako v slabice koncové: perf. **(se-)slōu̯te* dává germ. **slaut* atd.

methodicky správné, a to proto, že totožnost obojích těchto slabik *není* nezvratně dokázána. V germ. mimo to zastáváme pravděpodobný názor ten, že všecky dlouhé dvojhlásky koncové s -*i*, -*u* na přechodu do jednotlivých jazyků především byly zkráceny a to bez ohledu na pův. intonaci, jak níže bude doloženo: *-*ōũ* mělo tudíž dáti *-*au* jako *-*ōu*. Z toho plyne dále, že i střídnice na př. severské musí býti u všech dl. dvojhlásek tytéž, ať původní intonace byla jakákoliv: v našem případě obé mělo dáti stsev. -*a*. Srv. též nahoře.

Výklad podaný nemůže konečně uspokojiti proto, že W. sám (str. 87 sl.) vedle instr. -*ũ* nucen jest uznati ještě i „starý" způsob tvoření -*ō*, patrně aby objasnil tvary, které ztratily koncovku -*u*. Do soustavy pádové, v jejíž rámec již jeden nový tvar a to *lok. sg.* -*ē* (s jakým zdarem, uvidíme později) přičinil, oním návrhem opět vnáší novou formaci dokonce vedle uznané formy staré, tak že znemožněn výklad *jednotný* i při jedné a téže kategorii tvarů.

§ 84. Tím není ovšem řečeno, že by kritik názoru Waldova mohl hned a i musil podati výklad lepší, bezpečnější. Než alespoň *zkusiti* to jinou cestou smí se snad odhodlati. Walde vyšel ze st. severštiny; já však v přední řadě chci všímati sobě *význačných v té příčině nářečí záp.-germanských a hlavně německých*. Za původní koncovku, neznaje jiné pravděpodobnější, ve všech případech kladu -*ō*, nenáležitá -*u* pak vykládám z „všeobecněním i „analogiemi" v širším slova smyslu (srv. Č. všeob. § 27) a příčiny jich chci z části aspoň postihnouti v každém *jednotlivém* nářečí ve *zvláštních* jeho poměrech, kterých už není v nářečí třeba sousedním a nejblíže mu příbuzném.

§ 85 *V st. h. němčině* tedy tré tvarů se vyvinulo z -*ō*: nom. sg. f., nom. pl. ntr. a — instr. sg., dejme tomu, že nejdřív v rodě mužském a středním. Nom. sg. f. ustoupil až na nepatrné zbytky akkusativu sg., a v nom. pl. ntr. provedla se uniformace ve prospěch tvarů bez -*u*: plural i singular spadly tu v jedno. *Tvar bez koncovky* stal se tedy *význačným* pro nominativ neutra a zejména pro jeho plural: také tvaru *ouga,* vlastně jednotného, užívalo se jako pluralu. To vše bylo řečeno již shora.

Za to v *instr. sg.* příčinami nám dnes již více méně nedostupnými analogie brala se opačným směrem: krátkokmenné *tagu* a vedle něho bezpochyby již z pragerm. dochované *gëbu*[104]) nadobro téměř

[104]) Toto *gëbu* má Hirt JF VI, 77 p. za germ. novotvar **gebō* podle **dagō*.

zvítězilo nad tvary dlouhokmennými, které toliko ve zbytcích jako *ze dero wīs* atp. později se nám ohlašují.[105] Jedním slovem: koncovka *-u* stala se v sthněmč. příznakem, ano nositelem instrumentalu, po případě dativu sing., tak že zevšeobecněla nadobro.[106] Co k tomuto rozšíření jejímu přes prvotné meze i s hláskoslovné stránky přispělo, lze toliko tušiti: snad to byly v oblasti pravých instrumentalů kmeny *ja*-ové, kde *-u* po právu se drželo: *hírtiù*, *kúnniù*, dle toho též *gastiu* a p. Trvanlivější také než jinde bylo *-u* v zájmenném *diu*, *hwiu* a ve spojení jistě hojně užívaném **híu-dagù*, z něhož časem vzniklo **hiuddu — hiutu.*[107])

A v oboru tvarů dativních lze zase lecos objasniti analogií: *gëbu*, samo se řídíc dle *tagu*, tvrdilo *-u* v *dëru* a toto snad i v *dëmu*, ač má-li pravdu Hirt JF VI, 53;[108] a *blintemu* jistě se opíralo o *dëmu*, *imu*, *hwëmu*, *blinteru* pak o *dëru* atp.

§ 86. *V st. saštině* jsou poměry podobny a přece již změněny. Z oné trojice tvarů **ō* nom. sg. f. taktéž vzal za své, avšak v plurale ntr. vyvinulo se celkem pravidelné střídání koncovky *-u* a apokopy. Tedy obojí způsob vedle sebe.

V instr. jmenném vrchu nabylo opět příznačné jaksi *-u*: *dagu* vedle *wordu*, *blindu*, a vedle těchto zas *hirdiu* (*hugiu*), *kunniu*, *thiu* a *hwiu*. Ve femininu sice jsou slabé stopy bývalého zápasu: *an thero wīs* atp., ale jinak ovládlo *gebu — theru — blinderu.*

V dativech zájmenných r. muž. a stř. se jeví kolísání: *imu — im*, *blindumu — blindum* atd. Původně bylo asi postaveno vedle sebe krátkokmenné *imu*, *themu* a 3slabičné *blindum* (jako v nom. sg. f. *hēlag*); obapolným působením vytvořeno ještě *im*, *them* atp. a *blindumu*. K jednostrannému vyrovnání nedošlo.

§ 87. V *agsaštině*, jak povědomo, původní poměry jsou nejvěrněji zachovány v nom. sg. f. a plur. ntr. V instr., který by tím se

---

[105]) Co k zachování těchto zbytků spolupůsobilo, připomenuto již v § 67. Tvary bez *-u*, hojně čítané u Otfr. (*thëm* m. *thëmu* atd.), jsou podružné. Srv. Braune Gr. 209 dole.

[106]) Na tendenci jazyka, rozlišovati tvar *tagu* od nom. a akk. sg. téhož znění, pomýšlel také Brugmann Grdr. I² 519.

[107]) Totéž platí o stsas. *hiudu*, kdežto ags. má *héodæʒ* z jinak pronášeného **hiu-dàʒu*: Kluge PBB XII, 376 a P. Grdr. I² 464, též Paul PBB XII 551.

[108]) Jinak by bylo *dëmu samostatně* utvořeno touž příponou jako *tagu*, aneb jak to Streitberg UG. 269 vyjádřil: *dëmu* podle *tagu* jako got. *þamma* podle *daga*. Srov. i Walde l. c. 86.

stal nezřetelným, je tomu jinak: jazyk nalezl si náhradu v bývalých lokativech *-eī*.[109]) Pouze v dativech adjektiv r. muž. i stř. obstála stará forma instrumentalní: *hwatum* jako *blindum*, kdež ztráta koncovky nečinila újmy zřetelnosti tvarů, jsouc nad to podporována as zájmeny *him* (*z *him-ō?*) a *ðǣm*, *hwǣm*, kteráž byla jiného původu.[110]) Ve femininu zájmenném je zbytkem pův. instrumentalu dat. *ðǣr* (dle toho také *ðer* a *hir*), který však mimo *north.* nářečí časem nadobro ustupuje skutečnému dativu *ðǣre* (*hire*).

Zvláštní zmínky zasluhují instrum. tvary *ðý* a *hwý*, stažené z **þiû* a **hwiû* způsobem nám již povědomým. Výklad viz v § 447. sl.

§ 88. V *st. severštině,* kdež v nom. sg. f. a plur. ntr. koncové **-ō* beze stopy odpadá, pravé instrumentaly rovněž zmizely; že však kdysi existovaly, dosvědčuje adjektivní *spǫku* (*spaku*), jež ve středním rodě zaujalo místo *dativu*. Proč tuto *-u* se zachovalo, není dosti zřejmo; bezpochyby, že je to účinek podobných vlivů jako v st. němčině. Při tom působil as hlavně cit pro *význačnost* toho *-u* jakožto koncovky právě instrumentalní. Tak ustálilo se *-u* ve tvaru, jenž vypadl později ze své kategorie a zastával funkce jiné, dativní.

Pravidelný a sám o sobě význačný tvar je zájmenný dativ r. muž. a zřídka jen středního: *honom*, *spǫkom*. Ten jistě *sdružován* byl (podobně jako v ags.) s dativy podobného vzezření, zakončenými původním **-mi*: *þeim, hueim.*[111])

Konečně v dativech kmenů *-ā* jsou pravidelné tvary bez koncovky, na př. *sǫg,* ve většině (Walde 88); s tvary *-u,* které se zdají Waldovi mizeti, možno však pojímati ještě jinak — jako tvary sic staré, kteréž však *novou* analogií nějakou jsou opět upevňovány. Analogie taková musila míti jisté východisko ve kmenech *-ā* samých; snad jím byly kmeny *-wā*, které i později držely *dǫggo*(*-u*) vedle *dǫgg*.

---

[109]) Srv. doleji při *-eī* § 387.

[110]) Srv. nahoře pozn. 89 k § 79. Möller PBB VII, 490 vidí příponu **-mi* dokonce i v ags. *óðrum* = stsas. *āðrum*, *kristinum* atp., což protivou klade proti stsas. *-emu*, *-umu* z **-ō*. To se však nedá dokázati, ano podoba předchozí samohlásky, odchylná od stslov. *těmъ* (**toi-mi*), spíše svědčí proti tomu a pro pojetí naše.

[111]) I zde — jako v záp. germ. — Möller PBB VII 490 předpokládá příponu **-mi* zase v tvarech jako *óðrum* a p. Platí zde totéž co nahoře. Rovněž tak jest pochybno, chce-li M. jednoduché *-m* v sthn. *dëmo*, stsas. *themu* proti got. *þamma* objasňovati vlivem takových II. instrumentalů, které prý jednou bývaly i v *němčině*. Srv. UG. 270, Behtok u D. 554, též Hirt JF VI, 53 a Brugm. Grdr. I² 779 p. 3.

Zároveň však — bylo to as na přechodu do doby staroseverské — u ženských kmenů *-n* odpadalo koncové *n*, čímž vznikaly 3 pády (gen., *dativ*, akk. sg.) stejně zakončené v *-o(-u)*: *gǫto* (*gatu*) od nom. *gata* „silnice". Noreen Altisl. Gr. 179. Vlivem pak těchto kmenů *-n* posilněna i posice starého dativu *-u* od žen. kmenů *-ā*, tak že tvarů *-u* zas přibývalo a ony zvláště ve vzorech *kerling* a *Ingebiǫrg opanovaly*, ano v posledním vzoru způsobily též analogický *akk. sg. Ingebiǫrgo* a p. Na tento vliv kmenů *-n* první upozornil Jellinek Beitr. z. germ. Fl. 84, jen že dativy (a akk.) *-u* pokládal za tvary teprve nově dle slabé deklinace vytvořené, ne toliko obdobou podle této zachované. Srov. ještě Walde 75.

Tak, trvám, lze pro *všecky* případy zatím vystačiti *jedinou příponou* -ō, dokud výklad nějaký jiný a to pravděpodobnější než tento nebude navržen.

6. Praes. ind. 1. os. sing. -ō.

§. 89. Z tvarů slovesných najisto *1. osoba sg. v praesentu kmenů thematických* sem náleží: pratvar **bherō*. Že intonace je ražená, dokazuje lit. *sukù* vedle reflexivního *sukù-s*; a též germanské střídnice tomu odpovídají. Již Scherer ZGDS[1] 173, jak známo, dovodil, že přípona primarní *-mi* přísluší jen athematickým slovesům, kdežto thematická slovesa kmene *e o dloužil* pouze samohlásku kmenotvornou. A prosté dloužení nemůže podmiňovati než intonaci *raženou*. Srv. Ug. 283.

Tím bychom se mohli spokojiti, kdyby četní badatelé nesnažili se dále proniknouti a dospěti až k *prvotvaru* nějakému, z něhož teprv se vyvinulo *-ō. Pokusů takových stalo se několik, dlužno však vyznati, že opravdu bezpečného nepodáno tu nic. Chci se některých názorů s obzvláštním zřetelem k *intonaci* dotknouti.

§ 90. Kretschmer KZ XXXI, 468 učí, že *-ō* vzniklo kontrakcí, jež ovšem u něho nepodmiňuje vždy tonu taženého. Avšak s našeho stanoviska v Části všeob. zaujatého výklad takový jest *předem* zamítnouti. Srv. Ug. l. c. Spíše možno uvažovati o tom, zdali Hirt činí dobře, když v JF I, 223 opouští dřívější své mínění, že *-ō* vzniklo ve větě z *-om*[11], a vyslovuje domněnku novou, že *-ō* jest větovým dvoj-

[11]) Koncové *-o* představovati mělo asi znak osobní, podobný sekundarní příponě *-m*. Mimochodem podotýkám, že G. H. Müller ještě nyní (v programu gymnasia Saargemündského 1899—1900) hájí názoru, že příponou 1. osoby navskutku bylo *-m*. Srv. IF Anz. XII 150.

tvarem k *-ōį*. Tím chce HIRT patrně uniknouti důsledku dle jeho nauky nezbytnému, že prvé *-ō* z *-ōm* by bylo tažené. Víme však, že podle učení MICHELSOVA-KRETSCHMEROVA i v druhém případě vzniknouti musí *-ō*, leč bychom se přidrželi užšího zákona MICHELSOVA. A to je možno, neboť celá jedna třída slovesná kmene *e/o*, jež právě v germ. má rozhodnou převahu, měla přízvuk na slabice kmenové. UG. 289 sl.

Tytéž eventuality by platily, kdyby pravdu měl BEZZENBERGER (BB XXVI, 152), který theorii KOGELOVU o gotském optativu *-au*[113]) rozšiřuje a také 1. osobu jednotného *indikativu* vyvozuje z pratvaru konjunktivního **bherōų*, rozumí se ztrátou druhé složky dvojhláskové *-ų*. Intonace dle BEZZ. v takových okolnostech se prý vůbec nemění; avšak nám by bylo pojmouti věc jinak a viděti zde buď výjimku z pravidla o vzniku délky tažené, anebo úkaz pravidelný, dle MICHELSA v slabice *nepřízvučné* nastalý.

§. 91. Než buď jak buď, pro *germ.* najisto předpokládáme 2dobé *-ō*. I měly by střídnice v jednotlivých nářečích souhlasiti s pravidly odjinud známými. Avšak jest tomu (aspoň v záp. germ.) naopak; jak skutečné tvary dokazují, *ani zde neodpovídá konečný výsledek analogie*, která tu očividně pronikla, *vyrovnávací tendenci jazyka takové*, jak jí někteří badatelé jinde požadují.[114])

V *gotštině* arciť je vše pravidelné: *baira*, *binda*. Tolikéž v *sev.*, kde jen před suffigovaným *-mk* (= *mik*) a *-m* (= **m[i]* R) udržela se i později původní (prasev.) střídnice **-ū* v podobě ovšem zkrácené: *bindo-mk* a velmi zřídka *tǫko-m*. Obé jest reflexivní i passivní. Jinak pronikla bez výjimky apokopa: stisl. *bind*, *skýt* atd. V *prasev.* možná, že *wijū* „věji" (Kragehul) jeví ještě stav bývalý. Srv. NOREEN P. Grdr. I² 636.

§ 92. V *záp. germ.* zvítězilo *-u* (z toho pak *-o*). V *ags.* bylo zprvu ve všech nářečích obvyklé, ale v jižních dialektech jest záhy zatlačeno příponou optativní *-e*. Tak jest northumbr. *bero*, *bindo*, v Žaltáři (Ps.) *beoru*, *bero* atd.; za to záp.-saské a kentické *binde*, *neri(ȝ)e* atd. Srv. SIEVERS Gr. 188.[115])

---

[113]) Srv. Zeitschr. f. d. Gymn. XXXIV, 406 sl. Více o tom při *-ōu* § 421 sl.

[114]) Viz nahoře § 64.

[115]) PAUL PBB IV, 451 se domnívá, že *-e* pochází z 2. 3. osoby sg. Protože však v těchto osobách *-e-* již v praehistorické době a v některých (již.) dialektech i později bylo synkopováno, jest lépe se přidržeti hořejšího názoru SIEVERSOVA, který také STREITBERG UG. 320 sdílí.

V *st. frištině* vládne již totéž *-e*, jak nám přímo dosvědčují texty vých.-friské; v jiných nářečích, kde tvar ten není u silných sloves dochován, usuzujeme *nepřímo* z konjugace slabé, že tu rovněž *-e* vstoupilo na místo *-u*. Srv. SIEBS P. Grdr. I[2] 1239.

V *st. saštině* a *st. h. němčině* jest bez výjimky *-u*: *nimu*, ale také *bindu*. Odkud tato analogie, zrovna opačná analogii při neutru pl., abych srovnával jen naprosto bezpečné tvary? Odpověď dává WALDE Ausl. 77 p. a FRANCK AfdA XXVIII, 45 ji ještě případněji a psychologicky správněji stilisuje. Souhlasím s FRANCKEM a spatřuji ve výkladech toho druhu i klíč k porozumění tvarům méně snadným. WALDOVI l. c. stačí říci, že je to analogie dle sloves krátkokmenných, při čemž ostatní osoby (1. 2. sg.) vesměs 2slabičné taktéž uplatnily vliv svůj. FRANCK vykládá obšírněji: „Tím, že některá slovesa analogií přejala *-u*, kteréž hláskoslovně nebylo žádáno, a i ostatní osoby zřetelnou jevily příponu osobní, vzmohl se cit pro funkci toho *-u* v 1. os. sing. a zmohutněl tak, že přípona ta i hláskoslovnému zákonu dovedla účinně vzdorovati.“

Táži se: *Není-li cos podobného, byť našim zrakům ne již tak zjevného, možno též při instr. sing.?*

---

7. *Substantiva *mēnōþ a *nefōđ.*

§ 93. Na rozhraní mezi *-ō* a *-ō̃* kladu z důvodů, jež vysvitnou níže, *dva asigmatické nominativy sg. z kmenů souhláskových *-t*, v nichž koncová zubnice záhy odpadla: *pragerm. *mēnō(þ)* a **nefō(đ)*. Kmeny ievr.: **mēnōt-* a **nepōt-*.

Z nominativů asigmatických dlužno vycházeti pro germ. proto, že jest v ní vyložiti přechod týchže nominativů a celých substantiv těch do skloňování *n*-ového, což nejlépe možno tímto předpokladem. Naskytne se nám brzy zjevná parallela při ags. nominativu *here* (srv. při *-ē* § 144 sl.), i platiti bude lecco, co uvedeme zde, též tam a naopak.

Tvary, o něž tuto běží, jsou: *a*) got. *mēna*, stsev. *máne*(*-i*), ags. (stfris.) *móna*, sts. sthn. *māno* — vedle plnokmenných got. *mēnōþ-s*. stisl. *mónođ-r*, pozd. *mánađ-r*, ags. *mónađ*, sthn. *mānōd*; *b*) stsev. *nefe*(*-i*), ags. (stfris.) *nefa*, sthn. *nëvo*. Osvětlíme oboje tvary nejdříve se stanoviska ievropského, potom germanského.

pokládati s nominativním -*s* než bez něho.[120]) Mimo to snaží se Meringer tamže dovoditi, že nom. sg. nemusil ani nutně míti -*t*-; na př. lat. *nepōs* mohlo dle něho býti *ne-pō-s* „nechráněný", a podle toho prý i v germ. by postačilo **népō*, aby nám vysvětlilo přechod k deklinaci *n*-ové, na př. k sthněm. *gomo*. Pro ievropštinu pak Meringer stanoví prvotné sklonění s Fickem takto: nom. **né-pō*, gen. **ne-pət-es* atd.

K tomu jest poznamenati toto: Výklad z **nepōt* jest v germ. rovněž možný, ano více pravděpodobný než výklad z **nepō*. Effektivně ovšem jsou si rovny; neboť i **nepōt* dalo v pragerm. **nepō*, od něhož (*ō* jest tu i onde pův. ražené) třeba vyjíti. Avšak v germ. jistě by obtíže působil zvláštní nominativ *asigmatický* **nepō*, ježto přece kmen je *samohláskový*; a míní-li Meringer, že nominativ i pragermansky byl **nepō-s*, lze namítnouti, že -*s* drželo by se v severštině jako -ʀ(-*r*) a pouze v záp. germanštině by odpadalo i vznikalo by asi *nevo*. Že v germanštině slova pro „synovec" náleží výhradně ke kmenům *n*-ovým, nemůže padati na váhu;[121]) při kmeni **mēnōt*- jest slabá deklinace rovněž úplně provedena, kmen souhláskový však částečně zachován, protože byl zde význam dvojí a jazyk použil obou kmenů k *rozlišení pojmovému*, na příkl. got. *mēna* „Mond" a *mēnōþs* „Monat". Vývoj kmenů **mēnōt*- a **nepōt*- jest právě v germ. tak souběžný, že sama shoda tato je dalším pro oba důvodem; a tak kmeny ty ve spojení ještě s jinými obdobnými, na př. s *ƙalēt* „rek" (ags. *hæle*), **alut* „pivo" (ags. *ealu*, stisl. *ǫl*) atp., navzájem se podporují a opodstatňují.[122])

Tvary germanské.

§ 96. Výklad jejich, ač u obou kmenů patrně *jednotný*, dosti jest obtížný. Kmeny souhláskové vůbec vždy víc a více v germ. jazycích mizejí, podléhajíce v přirozeném vývoji hláskoslovném vlivům kmenů jiných (zde kmenů *n*-ových) a analogiím s tím spojeným. Avšak analogie takové, většinou *praehistorické*, nelze zpravidla vystopovati tak přesně, jak bychom si toho přáli, poněvadž vidíme dnes jen výslednice a nikoli také východiště jejich.

---

[120]) Tedy *nepōs* spíše = **nepōt-s*; a stind. *nápāt* = **nepōt-s* a nikoli, jak Mahlow AEO 97 a 158, Schmidt KZ XXVI, 345 sl., Hirt JF I, 201 a jiní za to mají, pouze **nepōt*. O *nápāt* a arských tvarech vůbec viz Bartholomae l. c. 62 p. 1.

[121]) Kmen obsahující *t* žije ostatně v germ. slovích pro „neť": stisl. *nipt* ags. sthn. *nift* (srv. stind. *naptī*, lat. *neptis*). Viz Noreen Ug. Lautl. 170.

[122]) Více takových kmenů a slov, byť ne vždy naprosto bezpečných, uvádí Noreen l. c. 170 sl.

Ovšem *gotské mēna* vyložíme si snadno pravidelným a ničím nerušeným vývojem z **mēnō(þ)*, jež nadobro se přetvořuje ve kmen *n*-ový: **mēnan-*. Z **mēnō* (*-ō* je dvoudobé) vznikl *nový* nom. sg. *mēna*, ten pak úplně se shodoval s nominativem mužských substantiv vzoru *guma*, kdež *-a* střídnicí bylo za pův. *-ēn*, jak vyjde na jevo doleji.[123])

§ 97. Hůře jest tomu v *sev. a záp. germanštině*. Zde, kdyby pův. **-ō* (zubnice odpadla) bylo se bralo obyčejnou cestou, bylo by dalo *-u*, kteréž po příp. mělo i odpadnouti. Místo toho však nacházíme stsev. *-e*(*-i*), stněm. *-o*, anglofr. *-a*, tedy koncovky tytéž jako při kmenech *-n*, u nichž vedou (srv. níže) k pratvarům *-ēn* (v sev.) a *-ō* (v záp. germ.).

Staly se proto různé pokusy převésti *nenucené* substantiva ta ke kmenům *-n*. Jmenuji pouze tyto:

Již Mahlow *AEO* 97 a 158 vykládá dle svého způsobu, že *nepōt* = germ. **nifaⁿd* dalo **nifa*, jež podlehlo analogii kmenů *-n*. Výklad dnes nemožný.

Brugmann Grdr. II, 537 p. 2. míní (jak Jellinek Beitr. z. germ. Fl. 60 sl. blíže interpretuje), že hláskoslovně náležité tvary sthněm. **mēnu*, **nefu*, přidavše se k nominativu *gomo*, zaměnily prý své *-u* za *-o*. Ale tím není nijak pověděno, proč se tak stalo, není prokázána — abych tak děl — nutnost předpokládané analogie.[124])

Tomuto nedostatku chtěli odpomoci Jellinek l. c. a v. Helten PBB XVI, 311 sl., uživše své domněle správné theorie o *delším* trvání zubnic koncových v germanštině, čímž chráněna prý i předchozí *délka*: ta se ani později *pravidelným* postupem neredukuje, nýbrž dává sthn. *-o* a ags. *-a*. Podobně vykládali oba badatelé (Jellinek zejména l. c. 73 sl.) stav věcí severských.[125])

§ 98. Avšak theorie tyto i se svými důsledky byly — což opětovně podotčeno — odmítnuty, a nové názory o germanských slabikách koncových obrátily především pozornost k intonaci a vůbec k povaze řeče-

---

[123]) Bartholomae l. c. 65 p. 1. praví, že got. *mēna* = lit. *mėnů* je *snad* starý nom. neutr., tedy opět pád bez koncovky **mēnōþ*, jenž přešel potom do rodu muž. ke kmenům *n*-ovým. Avšak při **nepōt-* něco podobného není možno si představiti, proto pravděpodobnější jest zajisté výklad svrchu podaný. — Dle Brugmanna II. 531 spolupůsobil zde i v podobných případech prý i *vok. sing.*, rovněž přípony nemající.

[124]) O jiných při tom nesnázích viz ještě Jellinek l. c. 61 sl.

[125]) Tehdejší vývody své odvolal Jell. v ZfdA XXXIX, 143 sl., protože však tuto klade germ. *-ō* = stsev. *-ē*, nemůže opět dojíti cíle.

ného *-ō (þ, ð). Přechod ke kmenům n-ovým na základě novém první demonstroval HIRT v PBB XVIII, 293 sl. a JF VI, 71. HIRTOVI jest přechod ten pochopitelný jen tehdy, uznají-li se 3 předpoklady:

1. Zubnice záhy odpadla, což dá se dokázati i jinou ještě dedukcí.

2. V pragerm. nutně byly u mužských kmenů n-ových nominativy původně vycházející v -ō, kteréž i do jednotlivých jazyků se dochovaly, ačkoliv se všude neudržely.[126])

3. S těmito nominativy -ō sdružilo se *mēnō, *nefō, jejichž -ō na všechen způsob bylo rázu jiného než pravé -ō dvoudobé na př. v sthn. *biru* atp. Jinými slovy: dotčené -ō bylo intonace *tažené*, platnosti *třídobé* a povahy *otevřené*. Tažený ton pro *mēnō dosvědčuje nám podle HIRTA bezprostředně prý lit. *mėnů* (srv. JF VI, 71), kdežto pro *nepō můžeme se ho dopátrati jen úvahou.

§ 99. Že najisto byl rozdíl co do *jakosti* mezi obyčejným zavřeným -ọ, které se změnilo v -ū (*biru*), a mezi -ō(þ), jež bylo otevřené -ǫ, učí i KLUGE P. Grdr. I² 425, avšak ani on ani HIRT nám nepraví, *proč* asi kvalita neb dříve vlastně *kvantita* (*i intonace*?) oné koncovky se změnila způsobem právě vyloženým.

Odpověď jako ve všech toho druhu případech není na snadě. Přes to, tuším, jest výklad umožněn domněnkou HELTENOVOU, nověji v PBB XXI, 496 p. 4[127]) vyslovenou, kterou formuluji: že nikterak shoda hláskoslovná, ale *isolace* toho (2dobého) -ō jakožto koncovky v mužském nom. sg. nezvyklé způsobila, že koncovka ta nahradila se blízkým a u četných kmenů -n hojně zastoupeným (3dobým) -ō. Stalo se tudíž něco podobného zde jako v *lit.*, kde také ne na svém místě objevuje se ton tažený v *nominativě mėnů*, dle STREITBERGA aspoň (viz shora) rovněž analogií k jiným nominativům přizpůsobeném.

§ 100. Tak nastoupilo v *záp. germanštině* *mānō, *nefō a z toho vzniklo dále sthn. *māno*, *nëvo* a ags. *móna*, *nefa*. Obdobně zněly bezpochyby i v *prasev.* první tvary analogické, snad *mānō, *nefō. Když pak v severštině tvary *-ēn, které vyskytovaly se tu v slabé deklinaci vedle forem *-ō, opanovaly a tyto nadobro zatlačily,[128])

[126]) Srv. o tom při -ō § 103 sl.

[127]) Tím, že přijímám tento náhled HELTENŮV, neměním ovšem stanoviska k celé tehdejší theorii jeho zaujatého.

[128]) O tom všem viz níže, hlavně při -ō; tam také je zmínka o lap. slovích ze sev. vypůjčených.

všecko skloňování *n*-ové a tudíž i **manō*, **nefō* změnu tu provedlo; tak konečně vznikly tvary skutečné *mane*, *nefe* a později ještě *máni*, *nefi*.

Tím podán zároveň pro *sev. a záp. germanštinu* výklad jednotný. Pro *gotštinu* byl svrchu přednesen výklad jiný, kterým se klade přechod ke vzoru *guma* rozhodně do doby mladší nežli v ostatní germanštině. Jelikož však i v gotštině pravděpodobně jest předpokládati u mužských kmenů *n* prvotný nom. sg. **-ō*, místo něhož teprve pak (podobně jako v sev.) nastoupilo **-ēn*, není neoprávněna otázka, zdali postup vylíčený pro severštinu neplatil také v gotštině. Potom by ovšem přechod ten *nebyl* zjevem pozdějším, ale byl by se udál před všelikým krácením délek koncových, t. j. byl by ještě *pragermanský*. Dokázati to jest arciť nemožno: s hlediska gotštiny vadí zde i to, že vedle *mēna* není (ač jen náhodou?) doložen také žádaný souběžný tvar **nifa*.

---

c) Třídobé -ō v slovích víceslabičných.

§ 101. Třídobé *-ō* vyskytá se pravděpodobně jenom v slovích víceslabičných. V tomto postavení doznává pravidelného krácení v germ. jazycích *jednotlivých*, jehož první etapou jsou dlouhé samohlásky 2dobé v *gotštině* (na př. adv. *laggō*), etapou pak druhou krátké, plně *1*dobé samohlásky v *sev. a záp. germanštině*, kteréž již dále se neredukují (na př. sthn. *lango*).

Kvalitativně bylo pragerm. *-ō*, rovněž jako *-ō*, povahy zprvu otevřené: i v něm splývaly 3dobé hlásky *a*- i *o*-ové, jako bezpochyby v tvarech ablativních (srv. níže). Než další vývoj jest pravým opakem vývoje délky 2dobé. Kdežto tato jen v *gotských* slovích víceslabičných zůstává otevřena a všude jinde propadá úžení, má 3dobé *-ō* střídnice tyto: got. *-ō*, patrně zavřené dle Braune Got. Gr. 6 (na př. adv. *galeikō*); sev. *-a* (*glika*); záp.-germ. *-o*, jež trvá v nářečích německých (stsas. *gilīco*, sthn. *gilicho*), avšak v anglofrištině jako obyčejně se dále mění v *-a* (na př. ags. *ánunga*).[129]) Mimo gotštinu všude tedy povaha spíš *otevřená*. Příkladu jediného, který by všemi germ. jazyky procházel, náhodou tu není.[130])

---

[129]) Nejstarší ags. (north.) prameny mají ještě *-o*: mask. nom. sg. *urecko* (= ags. *wrœccea*), *bogo*. Srv. Paul PBB IV, 345 dle Swerta a Siev. Gr. 145 p. 5.

[130]) To ovšem není nedostatkem akcentové theorie, jak někteří a zvláště Jellinek (ZfdA XXXIX, 127) jí kdysi vytýkali, nýbrž výsledkem *rozdílného vývoje* jazyků jednotlivých, jenž podmíněn jest různými činiteli. Srv. i Hirt JF VI, 67.

Případy jednotlivé.

1. *Nom. sg. mužských kmenů -n.*

§ 102. Jest největší předností akcentové theorie Hirtovy (JF I, 22 a j.), že dovede pravděpodobně rozluštiti problem před tím nerozřešený — totiž spletité poměry deklinace *n*-ové. Tak u *muž. kmenů -n* uznává na základě parallel jinojazyčných: řec. *κύων* (*ποιμήν*); stind. *ātmā*, stlat. *hemō* a lit. *akmũ*, že původní tvar *nominativu sg.* mohl býti i v germ. dvojí, dílem *n*-ový (pragerm. -*ōn*, po příp. -*ēn*), dílem druhotvar samohláskový s intonací a kvantitou jako v litevštině změněnou (pragerm. -*ō̃*) O způsobu, jak vzniklo toto -*ō̃*, pojednáno jest již nahoře (Č. všeob. § 44); zde chci jen theorii Hirtovu poněkud rozvésti a po příp. zdůvodniti.

Dle Hirta neb vlastně Michelsa (JF I, l. c.) vzniklo *-*ō̃* z pův. *-*ōn* (*ἡγεμών*) tím, že v souvislosti větné před jistými asi souhláskami *ztrácelo se -n*, při čemž intonace slabiky zároveň se měnila v taženou. Proč však právě v tomto případě povstával ton tažený, kdežto jinde, na př. v instr. sg. *-*ṓ* (taktéž z *-*ōn*) se neobjevoval, jest záhadno. Ale má-li Michels pravdu, že dělo se tak v slabikách toliko přízvučných, možno to snad i v nom. sg. dotvrditi odkazem ke dvěma prokázaným starým substantivům *n*-ovým, která přešla do germanštiny: sthn. *gomo* atd. (stlat. *hemō*) a sthn. *ohso* (stind. *ukṣā*). Obě zřejmě svědčí pro koncovou slabiku pův. *přízvučnou.*[131])

§ 103. Nom. sg. *-*ō̃* zřetelně je zachován *v záp. germanštině*: sthn. *gomo*, stsas. *gumo*, ags. *ȝuma*, stfris. *breidgoma* atd.[132]) Výklad jiný než z *-*ō̃* není možný, ježto *-*ōn* by dalo sthn. stsas. -*a* (ags. -*æ*, -*e*) jako v akk. sg. f. *gëba*, *geba* (*ȝiefe*) a j.

Záp.-germanskému nominativu *-*ô* odpovídá v *ostatních nářečích* tvar nikoli totožný, ale jen blízce příbuzný: pro gotštinu mohli

[131]) Srv. Brugm. Grdr. I² 415 a Hirt Akz. 234. — O mužských kmenech -*n* vůbec a kategorii jich „nomina agentis“ zvláště srv. Osthoff Forsch. II, 101 sl. a PBB III, 1 sl. s jedné a Hirt JF VII, 114 sl. s druhé strany. Hirt vykládá vznik četných nomin agentis z komposice: sthn. *heri-zogo* (-*zoho*), kdežto Osth. má je za přímé pokračování ievr. kmenů -*en*. — Historicky zajímavo jest, že Hanssen v proslulé rozpravě své vysvětloval taž. ton v lit. *akmũ* „kámen“ podle jednoslabičného *szũ* „pes“ (Hirt JF I, 21).

[132]) Nejstarším ags. zakončením bylo -*o* (srv. nahoře pozn. 129 k § 101). Vedle toho v anglofrištině vyskytující se -*e* jest oslabením z -*a*: Sievers Gr. 145 p. 5 a Siebs P. Grdr. I² 1344.

bychom sic předpokládati *-ōn (= *gum-a*), avšak vzhledem k severštině, jak ještě bude dovozeno, raději položíme *-ēn, tedy stsev. *hane(i)* = got. *guma* - řec. *ποιμήν*. Proti hořejším ievr. koncovkám *třem* máme tudíž v germanštině jen *dvojí*: *pragerm.* -ō a -ēn.

§ **104**. *I vzniká otázka, která z obou koncovek je starší.* Hirt PBB XVIII, 290 sl. míní, že *-ēn vzniknouti mohlo analogickým vyrovnáním mezi původním nom. sg. *-ōn a šikmými pády, na př. genitivem *-*enos*; pročež nevidí nutkavého důvodu pro to, že by již v ievr. bylo bývalo *-ēn, ba ani pro pragermanštinu nemá to za dokázáno.

Za to existence koncovky *-ō již v pragerm. a tudíž také ještě v nejstarších fasích jednotlivých jazyků dá se dle Hirta (l. c. 293 sl.) i jiných pravděpodobně dovoditi několika momenty *závažnými*. V záp. germ. není po zakončení *-*en* ani sledu, za to v got. a sev. vedle něho s velkou pravděpodobností předpokládáme i *-ō, jež arciť časem v těchto jazycích zcela ustoupilo mladšímu *-ēn. Ke konklusi této vedou nás *nepřímo* kmeny **mēnōt*-, **nepōt*-, jejichž přechod do deklinace *n*-ové (jak víme) nedal by se jinak vyložiti, alespoň ne v severštině; [133]) a *přímo* zdají se tomu nasvědčovati i skutečná slova jednak gotská, jednak finská a laponská, ze severštiny přejatá.

§ **105**. V oblasti *gotské* jsou to dle Jellinka Beitr. z. germ. Fl. 75 sl. vlastní jména *ostrogotská*, jež zaznamenává Wrede „Die Sprache der Ostgoten in Italien“ : [134]) *Bauto*, *Bojo*, *Riggo* a pod. Zdali plným právem, nesnadno ovšem říci. Srv. ještě Hirt l. c a Helten PBB XXI, 496, p. 3.

Severštině zase svědčí vzácná slova *finská* jako *mako* „žaludek“ - stsev. *mage* (tvar pozdější obecný) = sthn. *mago*, *mato* „červ“ - stsev. (*maðkr*) = got. *maþa* = sthn. *mado* [135]) — a slova *laponská* jako *loahppo*, *lopo* „dlaň“ - stisl. *lófe* a j.[136]) Stanovisko naše vůči dokladům toho druhu je známo. Praecisoval bych je v ten rozum, že z *nepatrných* rozdílů kvalitativních, na př. mezi -*o* a -*u*, které i v tomto

---

[133]) Srv. nahoře zvl. § 100.

[134]) Viz QF LXVIII, 73, 111, 147, 157.

[135]) Srv. Thomsen Einfl. der germ. Spr. atd. 107, 153 a 155.

[136]) Srv. Noreen P. Grdr. I² 612 a Qvigstad Nord. Lehnw. 221. Laponských slov est více a není nezajímavo, že co do *temné*, v nářečích mnohdy až převahu mající koncovky souhlasí s nimi též *mánno*, *mānu* „měsíc“. Viz Quigstad l. c. 231 a 54.

případě se v cizích jazycích vyskytují,[137]) netroufal bych si nic závažného pro germ. (stsev.) poměry uzavírati. Avšak zde — pokud vůbec smíme těm slovům věřiti — padá na váhu *temné* zabarvení koncovek v *obou* cizích jazycích, kteréž sotva může platiti za reflex koncovky šikmých pádů stsev. *-a* nebo dokonce pozdějšího nominativu sg. *-i* (*-e*) z pův. **-ēn*: *maga* n. *magi* atd. Neboť těmto severským tvarům odpovídá zajisté spíše finské i laponské *-a* (na př. fin. *maha* „žaludek") anebo finské *-i* a lap. *-e* (na př. fin. *tuomari* „soudce" = stsev. *dómari*, lap. *stadde* „kovadlina" = stsev. *steđi* atd.). Může tedy tenkráte pravoplatnost těchto svědectví se snad uznati.

Nejjistějším však kriteriem právě pro předsev. nominativ **-ō* zůstává na dále ona dvojice kmenů několikráte již připomenutá: **mēnōt-*, **nepōt-*; neb severština *sama* tvarů z pův. **-ō* už nemá.

2. *Nom. sg. ženských kmenů -n.*

§ 106. Sem spadá i otázka po původě tvaru tohoto. Není prosta všelikých záhad. V sev. a záp. germanštině ovšem nominativy stisl. *tunga*, sthn. *zunga*, ags. *tunze* snadno si vyložíme z pův. *-ōn*,[138]) avšak gotské *tuggō* zdánlivě žádá *hláskoslovného výkladu* z **-ō*. Byl by to pak tvar zcela obdobný mužskému nom. sg. *-ō*, povstalý jako tento uprostřed věty z *-ōn*. Srv. Hirt JF I, 207 a zvl. Streitberg UG. 183 a 257.

Ale bezpečiti se tím nelze; ježto všecky pády gotských „slabých" feminin vykazují *-ōn-* a jediný nom. sg. by činil výjimku, jest mnohem pravděpodobnější, že jeho délka není náležitá, nýbrž analogická dle ostatních pádů, tak že původně i zde nom. sg. zněl **-ōn*, což mělo míti střídnicí gotské *-a*: **tugga*.[139]) Předpoklad tento můžeme tím spíše přijmouti, čím jednotnější stane se pak výklad germanské deklinace *n*-ové vůbec: jako v nom. mask. dožadovali jsme se obecně germanského (pragerm.) tvaru *-ō*, tak nyní pro nom. fem. vyplývá nám jako pragerm. útvar *-ōn*. Pro analogický výklad v gotštině vyslovil se především Schmidt Pluralb. 116 i drží se ho většina badatelů: Hirt

---

[137]) Na př. lap. *loahppo* a (*kiehta-*)*lōhpu*, obé „dlaň" Quigst. 221. S tím pak srv. doklady dříve při nom. sg. f. (§§ 65 sl.) uvedené: fin. *runo*, *sakko*, *arkku* — a to, co se z toho vyvozovalo.

[138]) Viz při *-ōn* § 232 sl. Co Hirt JF I, 229 jen jako domněnku pronáší, že by *zde* proti mask. *-ō* mohlo býti *-u* analogické dle pádů šikmých, není pro obtíže chronologické pravděpodobno a Hirtem samým v pozdějších výkladech pominuto, zvl. v PBB XVIII, 291 sl.

[139]) Dle Hirtovy theorie, jak uslyšíme, **tuggu*.

PBB XVIII, 294 sl. a také již JF I, 207, Jellinek ZfdA XXXIX 150 sl., Walde Ausl. 172 a j.

Tím však nesnadná ta otázka není vyčerpána. *Jde tu o poměr germ. deklinace n-ové k původním kmenům indoevropským a potom o poměr nominativu sg. f. k ostatním pádům v dalším vývoji germanském.* Chci se o obou alespoň potud zmíniti, pokud přispívají k osvětlení otázky naší celkové.

§ 107. V ievr. prajazyce zprvu *nebylo* as rozdílu mezi muž. a ženskými kmeny *n*-ovými *ani v nom. sg.*, byl tudíž tehdejší stav podoben pozdějšímu ještě latinskému, kdy mask. jest *homō* a fem. *ratiō*. Teprve v germanštině odlišilo se fem. od mask. také tvarem i bylo využitkováno k tomu původní rozmanitosti tvarové, kdy vedle sebe v nom. sg. stálo *-ōn* a *-ō*.[140]) Tak stalo se, co nahoře bylo předpokládáno, že mužské kmeny ustálily se v jisté fasi pragermanské na koncovce *-ō*, ženské pak na *-ōn*. Ostatní druhotvary vznikly vývojem pozdějším. Srv. o tom Osthoff PBB III, 1 sl., Hirt PBB XVIII l. c. a JF VII, 111 sl., Helten PBB XXI, 494[141]) a j.

§ 108. Co se obzvláště tkne slabých *feminin*, jest ze srovnání s ostatní ievropštinou zjevno, že germanské ženské kmeny *n*-ové téměř do jednoho jsou původu poměrně mladšího; jak Brugmann Grdr. II, 320 sl. a 339 sl. šíře vykládá, jsou to buď mladší ievr. abstrakta kmene *-i̯ōn* (na př. got. *gariudjō* „stydlivost") anebo substantiva kmene *-ōn* a *-i̯ōn*, která teprve v germ. vznikla na základě starých ženských kmenů samohláskových *-ō* a *-i̯ō*: na př. got. *qinō(n)* vedle řec. *γυνή*, stslov. *žena* atp. V tom smyslu také valná většina badatelů na ženské kmeny *-n* v germ. pohlíží, vidouc v nich po výtce rozšířené kmeny *-ā*, a první podnět k tomu *přetvoření* spatřuje v (záp.-)germanském

---

[140]) Podnětem k tomu rozlišení byla snad také potřeba *přechylovati* substantiva, t. j. tvořiti feminina jako got. *arbjō* vedle mask. *arbja* atp. Srv. Kluge Nomin. Stammb. 18, Brugm. Grdr. II, 334.

[141]) Helten l. c. přeje si odpovědi na otázku, *proč* dle akcentové theorie v jednotlivých germ. jazycích nastalo různé *konečné* upravení nominat. koncovek mužských i ženských, tak v předgotské době pro mask. *-ēn* a fem. *-ō*, v předsev. době pro mask. *-ēn* a fem. *-ōn*, konečně v předzáp.-germ. době pro mask. *-ō* a fem. *-ōn*, i nechce uvěřiti v nahodilé rozlišení. Odpověď podávají výklady hořejší i další: původní rozlišení bylo dle všeho jednotné ve všech jazycích germanských i zachovala je právě nářečí záp.-germanská as neporušeně. Gotština a st. severština však braly se každá cestou svou, lišíce se tak nejen od záp. germanštiny, ale také mezi sebou.

genitivě pl. *-ōnōn = sthn. *gëbōno* atd. A i v *jiných* ievrop. jazycích blízké vztahy takové mezi obojími kmeny se objevují, buď že analogické nebo i skutečné tvary obsahující kmenové *-n* byly přivtěleny v původní sklonění substantiv *-ā*. [142])

§ **109.** Jak řečeno, jest těsný tento poměr zejména v germanštině významný, ano z něho právě je možno novou a od mužského sklonění zřejmě odchylnou *deklinaci ženskou* objasniti. Ta totiž ve všech pádech vykazuje pragerm. *-ōn-* (got. gen. *tuggōns*, dat. *tuggōn* atd.) proti stupňování ve sklonění mužském (got. gen. *gumins*, akk. sg. *guman* atd.). Mnozí a také Walde Ausl. 172, p. 1 shledávají v onom *-ōn-* působení žen. kmenů *-ā*: neboť význačnou pro tyto samohláskou koncovou bylo pragerm. *-o-* (v nom. gen. akk. sg. a v celém plur.), a tento „znak" feminina přešel prý i do kmenů *n*-ových.

Ani takto nejsou veškery *obtíže* odklizeny. Dejme tomu, že v celém sklonění pragermanském vládla již samohláska *-ō-*, tak že byl nom. sg. *-*ōn*, gen. *-*ōn-iz*, atd. Co mělo nastati ještě *před* přechodem do jednotlivých jazyků? Zajisté, že dle Streitberga Zur germ. Spr. 103 sl. a Michelsa ZfdPh XXXIV, 119 zkrácení téže slabičného, nepřízvučného *ōn* a *ōm*, tak že bychom očekávali gen. sg. **tugg-an-s*, dat. **tugg-an* atd., dat. pl. **tugg-am*, ale ovšem gen. pl. **tugg-ō-nōn* (a nom. sg. **tugg-ōⁿ*). Místo toho nacházíme však ve všech germ. jazycích pratvary s *-ō-*, které mohly jediné povstati cestou analogickou podle tvarů, v nichž *-ō*, nejsouc ve spojení dvojhláskovém, délku svoji zachovávalo. Michels l. c. myslí při tom na gen. plur. *-*ō-nōⁿ*, ale také na nom. sg. *-*ōⁿ*; možná však, že i tehdáž působily rodem příbuzné a dl. samohláskou *-ō-* stále vyznačené ženské kmeny *-ā*.

§ **110.** Rozhodně tedy v té fasi *znovuzavedení* toho *-o-* uznati musíme. Vždyť stav ten repraesentuje nám především *gotština,* v níž analogií podle týchže pádů vysvětlovali jsme si nahoře koncovku nominativní *-ō* (*tuggō*). Totéž předchozí stadium předpokládati jest *v sev. a záp. germanštině.* Ve skutečnosti ovšem *jediné prasev. Igivon*

[142]) Srv. v té příčině slovanský gen. sg. kmenů *-ā*: *-y* (*ryby*) a lotyšský gen. sg. týchže kmenů *-*ūs*, *-*us* (hornolot. *garys dinys*) z pův. *-*ōns* a j. v. O slov. tvarech jedná J. Mikkola v BB XXII, 249 sl., o slov., lot. a podobných zjevech J. Zubatý v SB. der k. böhm. Ges. der Wiss. 1897, XVII vůbec a zvl. 20 sl. — O germ. kmenech *-n* viz ještě Möller PBB VII, 541 sl., Bratke BB XIII, 42 sl., Brugm. Grdr. II l. c. a tamní literaturu, Beuthe u D. 566 atd.

(Stenstad) jest podle Bugga, Kocka a Walda[143]) úplně as totožno s got. genitivem sg. *(tugg-)ōns*; pravidelné stsev. *-u*, *-o* (*tungu*, *-o*) lze pak vyvoditi zcela zákonitě zatemněním z **-ōn*. Srv. Walde l. c. Zatemnění podobné předem jest uznávati — mimo agfrištinu — též pro záp. germanštinu: sthn. *zungūn*, stsas. *tungun* a analogií dle maskulina *tungon* (ve většině pádů). Jednotného výkladu tu není; Walde, který naposled se tím obšírně zabýval (l. c.), z nejběžnějších theorií přidržel se nauky Klugovy (P. Grdr. I² 423), podle kteréž zatemňuje se *-ō-* po právu před *těžeslabičným -n*.[144])

§ **111.** Diskusse o této otázce není dosud ukončena. Dle Michelsa (l. c.) naskytají se tu záhady hlavně dvě: *a*) Což záp.-germanské *-ūn* nezkracuje se dále v sthněm. sklonění, kdežto v slovích *jung* a *friunt* ano? — a *b*) Jsou-li sthněm. dativy *zungōm*, *gëbōm* opravdu hláskoslovně náležité?

Pokusím se i k tomu odpověděti a Waldovy vývody jaksi doplniti. Streitberg Zur germ. Spr. 103 sl. ukazuje, jak porušení zákonem žádaných hláskoslovných změn a analogické obnovení *-ō-* mohlo se díti opětovně, v mladších a mladších fasích. A jako původní *-ōn-*, *-ōm-* krátilo se v pragerm. v *-an-*, *-am* (got. infin. *waknan*, 1. os. pl. *waknam* atp.), tak mladší analogické *-ōn-* redukováno bylo dle Streitberga uvnitř slova v *-un-*: sthn. *friunt*.[145]) Tomu by však odporovalo sthněm. sklonění *n*-ové (skorem výhradně *zungūn*) a zvláštní postavení by krom toho zaujímal dativ téhož sklonění: *zungōm*. Jak to vysvětliti?

Domnívám se, že jest znatelný rozdíl mezi tvarem *friunt* (podobně i *jung*) a pravidelnými pády *n*-ovými. V obou případech stalo se sice předpokládané zatemnění, ale v *zungūn* potrvalo *dlouhé -ūn*, jsouc podporováno genitivem pl. *-ōno*, který platil i u kmenů *-ā*; naproti tomu ve *friunt* z **friōnt* nastalo zkrácení, poněvadž různoslabičné samohlásky tíhly k sobě, by splynuly ve dvojhlásku (srv.

---

[143]) Srv. Ausl. 166 sl. a udanou tam literaturu.

[144]) Jiné theorie přednesli: Streitberg PBB XIV, 220 a UG. 258, jenž přirovnává stslov. feminina *-ynji*: *bogynji*; dále Jellinek Beitr. atd. 86; pak Helten PBB XV, 463, dle něhož jest to účinkem staré přehlásky *u*-ové; konečně Kluge-Walde, srv. nahoře, ale také Franck AfdA XXVIII 54 a Michels ZfdPh XXXIV, 119. — Behtge u D. 527 a 567 (před ním podobně již Möller PBB VII, 542 sl.) předpokládá tu alespoň z části souvislost s kmeny *u-* a *ṷa*-ovými: got. *swaihro* (kmen **sṷehrūn*) a got. *tugg(w)ō* (kmen **tunȝūn*). Pak by to byla ovšem změna pragermanská!

[145]) Srv. i Michels JF. Anz. I, 30 p.

též Walde Ausl. 44), při čemž snad na zkrácení koncového -ū- vliv měla také dvojice souhlásková, po něm následující.

Dativy zungōm a pod., které patrně nepodlehly pravidelnému zatemnění, *považoval bych za analogické podle dativu kmenů -ā: gëbōm atd., jež samy měly zas oporu v genitivě význačném a náležitém gëbōno*. Tím je pak docílena shoda i se třetím zákonem Streitbergovým (viz tamtéž), že takové, stálou analogií udržované -ō- v st. h. němčině již trvá beze změny, v *gëbōm* tak jako na př. v *sa'bōnt*.

---

3. Nom. sg. středních kmenů -n.

§ 112. Koncovku touž jako feminina jeví *v gotském nom. sg.* i *neutra kmene -n*, na př. *augō*, *hairtō*. V ostatní germanštině, opět jako u feminin, jsou koncovky tyto: stsev. -*a*, stlm. stsas. -*a* (anglofris. -*e*). Sev. a záp.-germanské koncovky dají se beze všeho odvoditi z *-ōn,[146]) gotské -*o* pak, alespoň na první pohled, z *-ō̃. Avšak při bližším poznání vývoje, kterým prošly střední kmeny *n*-ové, vynořuje se právě tuto dosti věcí záhadných, kteréž jen tenkráte poněkud se objasní, přihlédneme-li k onomu *vývoji* arciť jen se stanoviska germanštiny blíže.

Již u feminin se ukázalo, že koncové -ō v gotském nom. není původní, ale že bezpochyby vzniklo analogií dle pádů ostatních. Tažme se nyní přímo, zdali neutralní -ō povstalo opravdu z *-ō̃ čili taktéž jen analogií nějakou; neboť podoba se ženským nom. -ō jest hned předem patrná.

Jak zejména J. Schmidt ve svém obsažném spise „Pluralbildungen der Neutra" (zvl. na str. 21, 92 a 106 sl.) vyložil, máme původních ievropských neuter dochovaných do germanštiny jen několik: jsou to slova „jméno, voda; oko, ucho, srdce" a ještě to neb ono. A starých nominativů, jež v prajazyce nebo podle jiných ievropských jazyků i v pragerm. můžeme důvodně položiti s -ō̃, jest dokonce jen dvé: **namō̃* a **watō*. Je třeba o obou zvláště pojednati.[147])

a) Nom. sg. **namō̃*.

§ 113. Prvotný nom. sg. tohoto neutra kmene -*men* (jest mezi germ. neutry toho druhu jediné) vycházel pravděpodobně v -*mn̥*; vi-

---

[146]) Srv. při -*ōn* § 236 sl.

[147]) Společno jest oběma to, že jako prastará neutra jeví v gotštině starobylé tvary pluralní: gen. *namnē*, dat. *watnam* a p. Brugm. u D. 579.

dímeť stopy toho v stind. *náma*, řec. *ὄνομα*, lat. *nōmen* a p. Brugm. Grdr. II 345. Když později staré kmeny *-men* přecházely v germ. ke kmenům *-mo* (stind. ntr. *śárma* = got. mask. *hilms*, záp.-germ. *helm* atd.), nastala potřeba nového nom. sg. a za takový vzat byl kollektivní *nom. plur.* **-mōn*, jenž vedle sebe měl — podobně jako mužský nom. sg. *-ōn*, srv. výše — větový dvojtvar **-mō̃* s koncovkou přízvučnou a intonací patřičně změněnou. Střídnicí posledního tvaru jest snad ved. *námā*[148]) a pak got. *namō*. Délka gotská vznikla tu z původní koncovky 3dobé, jest tedy *náležitá* a mimo to má vedle sebe pravidelnou střídnici záp.-germanskou *-o*: sthn. stsas. *namo*, ags. stfris. *noma*. Jen že v těchto nářečích, v nichž u všech ostatních neuter ovládlo v nom. **-ōn* (*ouga*, *ōga*, *ćaze*), náležitý nominativ, nemaje se oč opříti, osamotněl a přidal se k *muž.* nominativům, rovněž tak zakončeným (*namo* tedy mask. jako *gomo* atd.). Srv. o tom všem Schmidt Pluralb. ještě 82 a 117, dále Hirt PBB XVIII, 295 a Akz. 236, UG. 208 a 258, Behtoe u D. 545.[149])

b) Nom. sg. **watō̃*.

§ 114. Náleží k substantivům heteroklitickým kmene *-r* a *-n*, jejichžto původní sklonění docela bezpečně ještě není objasněno. Kdyby však objasněno bylo, byla by tím rozhodnuta i jiná otázka všeobecná: zdali heteroklisis je zjevem prvotným či podružným? Bartholomae BB XV, 30 sl. a Johansson BB XVIII, 6 sl. a j. domnívají se, že pův. sklonění bylo jednotné a že teprve hypostasí pádů *n*- a *r*-ových vznikaly kmeny rozdílné: kmen *n*-ový z lok sg. jako ved. *udán*, kmen *r*-ový z lok. *ὕδωρ*. Naproti tomu zvláště H. Pedersen KZ XXXII, 240 sl.[150]) a před ním již Möller PBB VII, 547 a O. Jespersen „Studier over engelske Kasus" 41 sl. vidí zrovna v takových paradigmatech zachovaný stav původní.

---

[148]) Srv. však Brugm. Grdr. II, 557 sl.

[149]) Máme sice ještě více takových sthněm. maskulin *-o*, jimž v příbuzných ievr. jazycích neb ostatních germ. nářečích odpovídají substantiva r. střed.: na př. sthn. stsas. *sāmo* (m.) stojí vedle lat. *sēmen*, stsl. *sěmę* (obé ntr.), řec. *ἧμα* (n.) a *ἥμων* (m.): Brugm. Grdr. II, 347; anebo sthn. *nioro* (m.) vedle stsev. *nýra* (n.). Brugm. l. c. 331 sl. a 334. Protože však v těchto a pod. případech není v germ. prokázáno také ntr. **-ō̃*, není tu as vývoje takového jako při *namo*, nýbrž jest zde hned zprvu předpokládati dvojí parallelní formaci *rozličného* rodu jako řec. *χεῖμα* a *χειμών* a p. Brugm. l. c. 343.

[150]) Týž uvádí všechny dosavadní názory (od str. 262 počínajíc); a Pedersena se zase přidržel Streitberg Zur germ. Spr. 45.

Na každý způsob doplňoval se v jisté fasi prajazykové, jak *první* jasně poznal J. Schmidt v Pluralb. 202 sl. (srv. UG. 210), *dvojí* kmen v jedno paradigma: kmen *-r* pádů přímých a kmen *-n* pádů šikmých. Sklonění to zračí se v řečt.: nom. *ὕδωρ*, gen. *ὕδατος* (z **ὕδντος* m. **ὕδνος* = stind. *udnás*, srv. i got. *watins*) atd. *Jaké však intonace bylo nominativní -ōr?*

§ **115.** Hirt JF I, 23 a 201, navazuje na Brugmanna (Griech. Gr. § 71 a pozn.), klade *ὕδωρ* = *σκῶρ* „skvrna", tedy s intonací taženou; nicméně soudím, že vedle *ὕδρ-ος*, *ὕδρ-α*, dále *ὕδερ-ος* můžeme v onom *-ōr* shledávati pouze stupňování obyčejné, t. j. *dloužení*, zvláště kdybychom přijali výklad podobný Schmidtovu, jenž v Pluralb. 212 sl. podán jest o zcela obdobném subst. *νύκτωρ*: že jest to totiž kollektivní plural vyvozený z lok. sg. *-r.*[151]) Obyčejným dloužením však nemůže vzniknouti než délka ražená, která ovšem v slově jednoslabičném — a att. *σκῶρ* jest takovým — snadno pozmění se v taženou. Srv. o tom více při *-ōr* § 460.

Ražené neb dvoudobé *-ōr* máme tudíž v řec. *ὕδωρ* a mimo to v sthn. *wazzar*, stsas. *watar*, ags. *wæter*, kteréžto tvary, jak poznáme, vznikly pravidelným v germ. krácením první součásti dlouhé dvojhlásky. Záp.-germanské **watar* je tedy tvar starobylý; je-li jím také gotské *watō*, lit. *vandū̃* (dial. *undū̃*), lat. *unda* a stsl. *voda*, kdež všude schází *-r*? V té příčině myslím, že dosud dá se držeti proporce, kterou v JF I, 296 Streitberg postavil proti Hirtovi, kladoucímu tehdy i později (srv. JF II, 363 a PBB XVIII, 295) gotské *watō* na roveň stslov. *voda*, a kteráž zní:

vandū̃, *undū̃*: *unda* = *watō*: *voda*.

Unda, *voda* patrně jsou si koncovkou blízky a možná již v dávných dobách přešly ke kmenům *-ā*;[152]) na druhé straně *vandū̃* a gotské *watō* srovnávají se v tom, že mají koncovku dlouhou a zajisté v obou případech pův. třídobou.

§ **116.** Jest podati výklad její. Hirt l. c. nechce uznati Schmidtovy theorie (Pluralb. 202 sl.), již *watō* přímo se spojuje s *ὕδωρ*, tak že by *-r* bylo odpadlo teprve ve spojitosti větné, a raději přijímá druhou možnost, že nominativ *-ō* vytvořen byl z kmene *n*-ového, tedy z **-ōn*

[151]) Srv. Johansson BB XVIII, 6 a 16.

[152]) Srv. stran *unda* Brugm. Grdr. I² 347 a stran *voda* týž Grdr. II, 335 a 559, dále Zubatý SB. der k. böhm. Ges. der Wiss. 1897, XVII, 22 p. (liter.).

ztrátou koncového *n* jako v **namō*. Téhož mínění byl JF I, 275 sl. též STREITBERG, maje jak *vandũ* tak *watō* za novotvary vyrostlé ze sklonění *n*-ového pádů šikmých. Avšak v UG. 183 STREITBERG mění výklad svůj způsobem, který dříve nezdál se mu býti pravděpodobným, který však po mém soudu teprve je způsobilý objasniti *úplné* přimknutí slova *watō* i v pádech přímých k deklinaci *n*-ové: že totiž dle zákona MICHELSOVA-KRETSCHMEROVA i z raženého *-ōr* ztrátou sonorní hlásky *-r* povstati může a zde povstává délka tažená ievr. *-ō̃*: pragerm. **watō̃*, lit. *vandũ*.

Tím pak jest SCHMIDTOVA theorie, sama sebou nenepodobná, v pravý souhlas uvedena s novou theorií akcentovou, a není pochyby, že i dnes můžeme bez rozpaků setrvati při výkladu témž, ačkoliv jest to pro *tuto* kategorii taženého tonu v germanštině příklad *jediný*, ale tak přirozený, že každý jiný způsob řešení toho problemu připadá hledaný a strojený.

c) Ostatní neutra.

§ 117. Dva staré nominativy slabých neuter vycházely tedy již v pragerm. v *-ō̃*: **namō* a **watō̃*. Kterak se utvářily ostatní? SCHMIDT Pluralb. 21 sl. pronikl svým bystrozrakem i jejich prvopočátky, kdy přešla do pragermanštiny ještě další tři neutra stará: pozdější gotské *augō*, *ausō* a *hairtō*. I jejich vývoj není bez záhad. SCHMIDT l. c. vykládá, jak z původně jednoslabičných ievr. nominativů (srv. stind. ještě *hṛd-*, řec. *κῆρ[δ]*, lat. *cor[d]*) *rozšířením* povstaly v pragermanštině kollektivní bezpochyby nominativy (akk.) *-ā*: na př. **ougā*, **hertā*, které opět rozmnoženy byly o *-n*, nejspíše analogií podle pádů šikmých, jež samy jevily kmen *-n*.[153]) Tak můžeme již pro pragermanštinu klásti nom. sg. **auzōn* atp. Tvar ten se ovšem co do koncovky docela podobá slabému femininu, a proto i střídnice jeho jsou celkem tytéž, zvláště v sev. a záp. germanštině, jak v čele této stati jest ukázáno (stsev. *auga*, sthn. *ouga* atd.). Jen v gotštině opět není vývoj zcela jasný.

§ 118. Vyjděme z pratvaru **auzōn*. Ten byl by v gotštině dal dle našich pozdějších předpokladů **-a* (nebo dle HIRTA **-aú*), místo něhož však ve skutečnosti nastoupilo *-ō*, kdy, ovšem nevíme. Přes to jest velice pochybno, že by ještě ve fasi *předgotské* byl se vyvinul

[153]) STREITBERG Zur germ. Spr. 64 snaží se zejmena got. *hairtō*, *hairtins* bráti jakožto schema kompromisní z **k̂ērd* a **k̂rnés*. Srv. též JOHANSSON BB XVIII, 27.

větový dvojtvar -ō,[154]) tak jak jej v poměrech mnohem *starších* předpokládáme na př. pro nom. sg. mask. -ō (viz shora) a **namō*, a jediné pravděpodobno je tu působení *analogie* — záleží jen na tom, *které*.

U feminin kmene -*n*, jak seznali jsme dříve, byl to vliv pádů ostatních, jenž i v nom. sg. způsobil -ō; ale u neuter v pádech těch i do gotštiny zachovalo se původní stupňování: gen. sg. *augins*, dat. *augin*, gen. plur. *auganē*, a arciť také n. pl. *augōna* (a ne jako u oněch nejstarších neuter: *namna*, **watna*). Nezbývalo by tedy než přijmouti analogii dle *nom. akk. plur.*, jak po případě na ni pomýšlí Walde Ausl. 172. Než bližší a zároveň hlubší jest výklad jiný: analogie ženských substantiv -ō a neuter *namō*, *watō*. Obou těchto analogií chápe se Hirt v PBB XVIII, 295 sl., pouze poslední v JF VI, 72. Zdůvodniti se dá věc takto:

§ **119.** Substantiva neutralní, jak Schmidt Pluralb. 21 a i Hirt l. c. ukazují, ode dávna byla v těsnějším spojení s téhož druhu femininy; a když tato měnila koncovku nominativní *-*a* v -ō (m. **tugga* ... *tuggō*), taktéž neutra dosadila -ō: *augō* atd., kterážto změna byla tím snazší, čím častěji se užívalo prastarých neuter -ō: *namō* a *watō*. Lze tedy plným právem přijmouti názor Hirtův, že oba ty momenty *spolu* působily, a možno to i *nepřímo* na sev. a záp. germanštině dokázati. Tam totiž, kde ani stará neutra v *-ō jakožto taková se nedochovala ani feminina sama nijaké nepodlehla analogii (stsev. *tunga*), také neutra mladší nepropadala již žádným změnám dalším (stsev. *hiarta*).

Zajisté že Hirt — až na výklad nominativu *watō* — dobře se vmyslil v poměry pragotské a že pravdu má, když při *watō*, *namō* všelikou *analogii*, při ostatních neutrech zvláštní *starobylost* odmítá požadavkem, aby odpůrci jeho názoru — a jsou to Helten PBB XVII, 285 a Jellinek ZföG 1893, 1092 — nejdříve dokázali původnost gotského nominativu -ō při neutrech rozhodně mladších, čehož, jak dnes na věc nazíráme, sotva lze docíliti. Pročež s velkou pravděpodobností tvrdíme, že reflex skutečně starého -ō (a to dvojího původu) obsažen v gotském *namō* a *watō*, že však nominativy ostatních gotských neuter vznikly pouhou obdobou teprve ve fasi jazykové předcházející dobu Wulfilovu.

---

[154]) Ten uznávají Streitberg UG. 190 a Walde Ausl. 172 (srv. níže v textu).

4. *Ablativní tvary -ō (þ, t).*

§ 120. Třídobé -ō, po němž následovala původně zubnice, která již v pragerm. odpadla, shledáváme dnes také v *ablativních tvarech č. jedn. kmenů o-ových,* pokud reflexy jejich vůbec do germ. se dochovaly. Intonace koncovky té byla nepochybně tažená; dokazuje to lit. genitiv (abl.) sg. *vil̃ko* atp. a *jednoslabičné* téhož pádu tvary, zde snad plně průkazné: *tō* (stind. *tád*), *jō* a *sziō.* Střídnice jinojazyčné pak jsou: stind. *vṛ́kād*, lat. *Gnaivōd*, stslov. gen. *vlьka* atd. Výklad ovšem je tu pouze možný *kontrakcí* kmenové samohlásky *-o* s příponou vlastní buď *-*ed* (Hirt Akz. 115) nebo *-*aᵡd* (UG. 229; srv. i Brugm. Grdr. II 588).

Která koncovka *původně* z toho vznikala, nedá se tak snadno rozhodnouti: *jisto* je právě jen tolik, že pouze u kmenů *-o* ablativní tvary byly již prajazykové. Obyčejně však vedle *-ēd,*[155]) kteréž as v pozdější fasi nějaké vyvinulo se z jiného stupně thematu *-*e* + *ed* (viz o tom níže), uznává se ještě *dvoje* zakončení temnější: *-ād* (-ā), a *-ōd.* První formace nejhorlivěji zastával se Mahlow *AEO* 130 a to na základě lit. *vil̃ko*, stsl. *vlьka* (což prý se dá vyvoditi jenom z *-ād*), dále prařec. adverbií *-ā* (nevlastně psaných -ᾳ) jako δημοσίᾳ, κοινῇ atp. a lat. adverbií *extrād, suprād, intrā* atd.[156]) S Mahlowem souhlasí Kretschmer KZ XXXI, 459, Hirt JF I, 24 a zejména Streitberg UG. 229, jenž má za prvotnou koncovku *-ād,* vedle něhož jest prý *ōd* (a rovněž *-ēd*) nejspíše již *indoevropským* novotvarem.

Proti Mahlowu ozvali se mnozí, nejdůrazněji O. Wiedemann KZ XXXII, 115 sl., který dokazuje neoprávněnost koncovky *-ād*, potom Bezzenberger BB XXIV 320, jenž není sice proti *-ād* (*-āt*), avšak zároveň jest pro *-ōd* atd. Jednoty tu není, ale pro germ. na štěstí otázka tato není aktualní: tam v každém případě můžeme za koncovku uznati *-ōþ* n. *-ōt.* Ojedinělý pokus Burchardiho, různiti též v germanštině *-ād* a *-ōd,* odmítnut byl již nahoře (Č. všeob. § 25) i vrátíme se k němu ještě doleji. —

§ 121. Jako ablativy pak, které dle nové theorie akcentové zvláště vhodně byly interpretovány, sluší uvésti *tré* tvarů: *a*) sthn. stsas. dativy zájmenné *demo, hwemo* atp.; *b*) germ. adverbia směru:

[155]) Budiž připomenuto, že zde a i v ostatních koncovkách ablativních mnozí kladou místo *-d* rovněž prajazykové *-t*, na př. Streitberg Zur germ. Spr. 26 a j. Tamm PBB VI, 404 sl. nemůže toho rozhodnouti a má ablat. tvary vůbec za dosti hypothetické.

[156]) Dle Mahlowa bylo i ve skloňění *substantiv* původně v abl. sg. **equād,* na jehož místě teprve analogií dle ostatních pádů ujalo se *-*ōd*: *equō(d)*.

got. *hvaþrō* a pod.; *c*) germ. adverbia způsobu odvozená od adjektiv: got. *galeikō* atd.

a) *Stněm. dativy zájmenné.*

§ **122**. Dle pojetí M. H. Jellinka v Beitr. z. germ. Fl. 62 sl.[157]) jsou *sthněm.* zájmenné dativy r. muž. a stř. *-emo* (*demo*, *hwemo*, *blintemo* a p.) v těch starých rkpisích, v nichž *nelze -emo považovati za seslabení* z *-emu*,[158]) zachovalé ještě střídnice starých forem ablativních **-ōd*: sthn. *dëmo* = stind. *tásmād*, pragerm. **þemōt*, srv. Hirt JF VI, 53. Tatáž zvláštnost, že totiž koncovka *-emo* nedá se vyvoditi z parallelního *-emu*, vyskytá se ostatek i ve všech menších památkách *stsaských*, jak Schlüter Unters. 174 sl. ukazuje; i mohla by tedy hypothesa Jellinkova, ač je-li jinak pravděpodobna, platiti též pro ně, a to tím spíše, ježto Schlüter sám zde tuší a uznává rozdíly dialektické (175).

Běží tudíž o hodnotu hypothesy samé. Hláskoslovně není námitky (prag. **-ō[t]* = stněm. *-o*), rovněž ne se stránky syntaktické, poněvadž také ablativ přejímá druhdy funkce dativní. Není proto divu, že názor ten je dnešního dne téměř *všeobecně* přijat, na př. i od Heltena, jenž ještě PBB XVII, 280 měl *-(e)mo* za oslabení, ale již PBB XXI, 486 p. 2 na roveň je klade **-zmōt*; zvláště však jest názor akceptován také od hlasatelů nové theorie,[159]) do jejíž osnovy tvar ten bez násilí se dal vpraviti, ačkoliv Jellinek sám zprvu zde předpokládal chránící vliv koncové zubnice. Srv. Beitr. 64.

Tvary ablativní *-emo* jevily by se dle toho v živoucí flexi germanské pouze na území německém jakožto pozdní stopy ojedinělé; a i tu je nutno *vedle nich*, jak Jellinek činí a jak svrchu také na to pamatováno (§ 85), uznávati ještě instrumentalní tvary z 2dobého *-ō*, které vycházely v *-emu(o)*. —

b) *Germ. adverbia směru.*

§ **123**. Významu a taktéž *tvaru* ablativního — jak už Bopp Vgl. Gr. I, 352, Scherer ZGDS² 601, Mahlow 57 a 130 sl., J. Schmidt Festgr. an Böhtl. 102 a jiní se domnívali – jsou velice

---

[157]) Srv. i AfdA XX, 21.

[158]) Jsou to zejména: Hrabanův glossář, Mons. zlomky, menší bav. památky a Otfrid.

[159]) Viz na př. UG. 183 a 270, Wilmanns Deut. Gr. I² 323 a j.

pravděpodobně germanská a především *gotská adverbia směru na otázku „odkud?“*, jako: *hvaþrō* „odkud“, *þaþrō* „odtud“, *aljaþrō* „odjinud“; *undarō* „zdola“, *ufarō* „shora“ atp.

§ **124**. Adverbia tato jsou, jak patrno, dvojí. Jedna skupina jest odvozena od kmenů utvořených ze zájmen neb předložek suffixem komparativním *-tero*, *-tro*: na př. *hva-þrō-* od kmene *hvaþ(a)ro-*, a úplně se kryje s lat. adverbii téže struktury jako *ex-trād* (Mahlow l. c.). Přípona **-trăd* (** trŏd*) byla po právu při kmenech předložkových a obzvláště zájmenných a rozšířila se potom analogicky i jinam: got. *alja-þrō*, *alla-þrō* (srv. Hirt JF VI, 67 sl.).[160])

Druhá skupina nemá suffixu **-tr-*, jemuž Jellinek ZföG 1893, 1093 mylně přikládal význam směrový „odkud“, [161]) nýbrž pouze **-(o)r-*; analoga zjevná jsou stind. *ádhar-ād*[162]) = got. *undarō*, dále lat. *s-uprā(d)* ~ got. *ubarō* atd. Mahlow l. c.

§ **125**. Adverbia ta *vůbec* byla, jak řečeno, již od Boppa počínajíc pokládána za ustrnulé ablativy **-ōd*, odporovala však běžným theoriím „auslautovým“, jmenovitě Leskienově nasalní, protože byla v nich zachována gotská délka přes to, že neobsahovala *-n*. Pročež činěny nové a nové pokusy vyložiti je jinak i jest nejznámější Osthoffův KZ XXIII, 90 sl., který tato a pod. adverbia má za ustrnulý akk. sg. f. *-ām*. Než Osthoffa vyvrátil Mahlow l. c. a i předpoklady akcentové theorie *nynější* svědčí proti němu: z **-ām*, kteréž by bylo pův. ražené, musila by vzniknouti gotská hláska *krátká*.[163]) Za to táž theorie nová ospravedlnila teprv i *hláskoslovně* hypothesu Boppovu, použivši právě jí za význačný doklad a důkaz nesprávnosti theorie nasalové. Srv. Úvod § 11.

---

[160]) Gotské *hvaþrō* (pův. **qotrōd*) samo o sobě můžeme snad docela na roveň položiti umbr. adverbiu (*sei-*) *podruh* (*-pei*) „utroque“. Význam cílový nemůže při *adverbiu*, jak ještě doleji uvidíme, býti tomu na závadu. Brugmann Grdr. II 627 má řečené adverbium ovšem za útvar instrumentalní. Viz tamže i 815.

[161]) Streitberg JF. Anz. III 190 dokazuje naproti tomu, že *-tra* v stind. *tá-tra* a pod. má význam místní na ot. „kde?“ Srv. také Bartholomae Stud. z. idg. Sprachg. I, 57 p. 2.

[162]) Proti UG. 146 kladu zde *ádharād*, které podle Schmidta l. c. spíše prý odpovídá pův. nepřízvučnému zakončení *-ōd*, kdežto *adharād* by svědčilo původně přízvučnému *-ēd*.

[163]) Z jiných pokusů uvádím ještě dva: Jellinkův (týž výklad jako při hořejším *demo*) a Streitbergův prvotný v Germ. Kompar. *-ōz* 87 (z instr. sg. *-om*).

O jinogermanských pak střídnicích těchto adverbií, pokud se vyskytují (sthn. stsas. *ubaro*, ags. *ofere* atp.), platí totéž, co uvedeno bude při adverbiích hned následujících.

c) Germ. adverbia způsobu.

§ 126. S adverbii směru v germanštině co do koncovek souhlasná jsou adverbia *způsobu*, od adjektiv odvozená a proto také nejčetnější. Jsou ve všech germ. jazycích zastoupena a až na střídnice anglofriské, které by měly končiti se *-a* (srv. výše § 101), všude odpovídají v koncovce trojdobému *-ō̃*. Tak od adjektiva gotského *galeiks* máme adverbium got. *galeikō*, stsev. *líka, glíka*,[164]) sthn. *gilīcho*, stsas. *gilīko*, avšak ags. *ȝelíce*, stfris. (*un*)*līke* (HELTEN Gr. 181).

Ano u některých adjektiv a to zejména v kategorii, utvořené příponami **-inȝō̃* neb **-unȝō̃* a DELBRÜCKEM v Grdr. III, 635 za prastarou prohlášené, též *anglosaské* tvary střídné svědčí základnímu útvaru *-ō̃*: na př. got. *unwēniggō* „neuadále", stsas. *wissungo* „jistě", ags. *wéninȝa* „snad", *ánunȝa* (*áninȝa*) „naprosto" atd.[165]) Podobně z kategorie adverbií jiných: sthn. stsas. *sāno* vedle ags. *sóna*, *ȝeára* a pod.

Prvotná koncovka byla tedy ve *všech* nářečích as **-ō̃*. Starší výklady její jsou celkem tytéž jako při adverbiích sub *b*) a jen novější se rozcházejí. Nejstarší výklad (z abl.) pochází od BOPPA Vgl. Gr. I, 353 i opakuje se pak u SCHERERA ZGDS² 598 a jiných i se všemi nesnázemi hláskoslovnými. Následují opět pokusy o výklad jiný: OSTHOFFŮV nám již známý, kde spojují se adverbia naše s lat. *coram*, *perperam* a pod.; dále JELLINKŮV (z *-ām*) v ZfdA XXXIX 149, jenž odmítnut byl HIRTEM v JF VI, 69 sl.; konečně STREITBERGŮV (z instr. *-ōm*) v Germ. Kompar. 37, jím samým později odvolaný.

§ 127. Zbývají výklady založené na *nové* theorii akcentové. HIRT JF I, 207 a V, 252 přirovnává germ. adverbia k řeckým adv. *-ῶ(ς)*[166])

[164]) HIRT dříve (ne však již JF VI, 71) viděl v *stsev.* *-a* náležitou střídnici za **-ē̃(þ)*, tak že severštinu v té příčině po bok stavěl agfrištině.

[165]) Ze vzácných *stfriských* dokladů dle HELTENA Gr. 181 dva jsou zakončeny v *-e* (na př. *unwarlinge*) a jeden v *-a* (*a sunderinga*). Patrně rozmohla se zde analogie dle adverbií ostatních, koncovka *-a* však mohla by býti prvotná (= **-ō̃*); jinak ovšem HELTEN l. c.

[166]) V těchto má *-ς* za pozdější přídavek, jak tomu učí BRUGMANN Grdr. II 589 sl. (liter.); ovšem jiní a ze syntaktických důvodů i DELBRÜCK Grdr. III, 559 sl. berou celé *-ως* za koncovku ablativní. Dle DELBRÜCKA je adv. *οὕτως* původem abl., blízké *οὕτω* instr. sg. Srv. i J. ZUBATÝ Lfil. XXVII, 1 sl.

i spatřuje ve všech těch slovcích instrumentaly sg. *-*ōm*, které ztrativše svou nosovku nabyly intonace tažené, kdežto agfriské tvary -*e* a rovněž stsev. -*a* (srv. pozn. 164 k § 126) jsou prý týmiž pády se zachovanou nosovkou anebo střídnicemi za -*ē*. Naproti tomu Streitberg, vrátiv se k Boppovi, shledává v adverbiích -*ō* pragerm. ablativ -*ōt* a k dotvrzení, že význam jejich *neodpírá* ablativnímu původu, připomíná stind. *paščāt* „od zadu = vzadu", *samantāt* „odevšad = naprosto" atd. Srv. Zur germ. Spr. 26 a UG. 183 (274).

Hirt sám také se pak (JF VI, 69 sl.) přiklonil k pojetí Streitbergovu, odůvodňuje je hlavně parallelou italských adverbií, podobně z abl. vzešlých: *meritōd* a *rectēd*. Latinskému -*ē*(*d*) odpovídají dle toho ags. tvary -*e* (starší -*æ*). A na tomto stanovisku nad jiná bezpečnějším dlužno *setrvati* i dnes: důvodem budiž jednak hláskoslovná totožnost s adverbii místními, jednak to, že i adverbia adjektivní z *-*ē* (viz níže) nejsprávněji budeme pojímati jako ablativy ustrnulé. Vývoj semasiologický při adverbiích jistě pochopitelný nemůže při tom býti závadou.

§ **128**. Pročež souhlasím s Burchardim Phil. Stud. 116 sl., že nemáme práva odlučovati adverbií *způsobu* od svrchu uvedených *směru a místa*. Arciť výklad jeho vlastní, o němž jest se mi šíře zmíniti i zde, označil jsem již v Části vš. § 25. rozhodně za nezdařilý. Dle Burch. povstala germanská adverbia vůbec z *ablativů*. I rozlišuje adverbia, jež v gotštině vycházejí v -*ō*, na dva druhy; jedny prý vznikly z -*ōd*: got. *unwēniggō* a ags. *ánunȝa*, ostatní z -*ād* s těmito střídnicemi: got. -*ō*, sthn. stsas. -*o*, ags. *æ*. Adverbia v -*ōd* byla pův. barytonována, blízká adverbia v -*ēd* (got. *jaindrē*, *hidrē*) oxytonována. Tím vším chce B. patrně objasniti poměry záp.-germanské, změtené na jisto v příčině *-*ōd* a *-*ēd*. Avšak rozrůznění *dvojího* ablativu zakončení temného — jak již na svém místě dovozeno — jest jen opětovaným pokusem nijak neodůvodněným, činiti rozdíl mezi -*ā* a -*ō* i v germanštině samé.

Germ. adverbia adjektivní vyžadují tudíž *jednotného* výkladu z -*ōd*, po příp. -*ēd*. Byla tvořena s počátku od kmenů -*o*, ale již v gotštině analogií se rozšířila, na př. i ke kmenům -*u*: adv. *aggwō* od adjektiva *aggwus*. A taková adverbia z kmene -*u*, která sama v st. němčině a agsašt. přehlásky neměla (sthn. *ango*, ags. *onȝe*), způsobila pak také, když přešla ke kmenům -*i̯o*, že se přehláska v adverbiu ani u vlastních kmenů -*i̯o* (neb -*i*) neobjevila: sthn. adv. *samfto* vedle adj. *semfti* atp. Srv. Behaghel Germ. XXIII, 278, Kluge P. Grdr. I[2] 484, Hirt JF VI, 70 p. 1, UG. 274, Helten PBB XXI, 485 p. 1 a j.

II. Pragermanské -ē.

a) *Dvoudobé -ē v slovích jednoslabičných.*

§ 129. Při těchto slovích, za jejichž hlavní zástupce můžeme považovati *gotská adverbia hvē* a *þē* i střídnice jich v ostatní germanštině, především jest rozhodnouti otázku, *zdali opravdu máme v nich spatřovati -ē ražené* (*2dobé*) *čili spíše tažené* (*3dobé*).

Běžná nauka, již hlásá z předních osnovatelů akcentové theorie Streitberg UG. 187 (viz i Brugm. Grdr. I² 931), jest arci ta, že v řečených slovcích jest pro pragerm. a i dříve předpokládati ražené -ē. Jsou to totiž pravděpodobně, jak níže uvidíme, v adverbia ustrnulé instrumentaly sg. ntr., v nichž původní přípona toho pádu *-m* odpadla, *nezměnivši* intonace samohlásky předchozí. Z téhož pratvaru *-ē(m)* plyne asi také gotský dativ (instr.) sg. *daga* (*waurda*) a očividně je základní onen tvar ještě zachován v složeném *hammē-h* proti jednoduchému, zkrácenému *hamma*. V slovcích jednoslabičných pak vyskytá se totéž -ē, *s tím však rozdílem, že se zde, pokud jest pod přízvukem, nekrátí*: proti got. *daga* stojí nezkrácené *hvē* a *þē*.

§ 130. Jest však theorie ještě jiná, kterou první vyslovil Franck ZfdA XL, 20 sl. (zvl. 59 sl.) a již rozšířil ještě Behtge u D. 6 sl. a jinde. Dle této v slovcích dotčených sluší předpokládati především -ē²; důkazem jest to, že ē není zde jako v jiných přízvučných slabikách v sev. a záp. germanštině pozměněno v ā (= pův. ē¹), nýbrž zachováno jako ē: na př. stsev. *hué* a sthněm. nejstarší *hwē*. Dalším důkazem odchylné povahy tohoto ē od obecného ē¹ jest přechod jeho v pozdější dvojhlásky sthněmecké: (*h*)*wia, wea, wie.*

Jasno tedy, že -ē² rozdílno od -ē¹. V čem však záleží jich rozdíl? Franck l. c. 50 sl. míní, že rozhodně ne v kvalitě; pokládáť oboje ē za hlásky podobného znění, totiž za otevřené ē.[167]) Rozdíl tkví dle něho v kvantitě a intonaci s ní spojené: -ē¹ je ražené, -ē² tažené ē. Důkazem jest Franckovi v první řadě proměna tohoto ē² v dvojhlásky stněmecké: jen z výslovnosti 2vrcholové, t. j. z intonace tažené lze tuto i jinde vysvětliti si vznik *dvojhlásky*. Srv. Část. všeob. § 51 *e*).

Možno ostatně i na základě theoretické úvahy „glottogonické" dospěti prý k -ē taženému. Odpadá-li totiž v instr. sg. **hwēm* a pod.

---

[167]) Téhož mínění je Mackel tamže 251 sl. Srv. další literaturu u Francka l. c. 51.

koncové *m*, povstává dle HIRTA JF I, 18 sl. *-ē* místo nebo vedle *-ēm*. BEHTGE drží se pouze tohoto výkladu, kdežto FRANCK (40 sl.) raději by přijal jiný výklad z lok. sg. **hwēi* a to pro souvislost prokázanou mezi $\bar{e}^2$ s jedné strany a tvary *i*-ovými s druhé (na př. kmen **hi* souvisí s **hē*² v *hēr* atp.).[168] Zdá se mu ovšem, že nesrovnává se to přesně s HIRTOVÝMI pravidly o vzniku tonu taženého (JF I, 27 a 222), mohl se však pro svůj náhled dovolávati KRETSCHMERA neb MICHELSA, kteří — jak povědomo — také z *-*ēi* dávají vznikati *-*ē*.

§ 131. Toť theorie FRANCKOVA, již nutno nyní oceniti. Myslím, pokud vůbec můžeme v podobných věcech zřetelně viděti a o nich souditi, že *tažená intonace po případě v slovích hvē* a *þē by možná byla*. Jestliže totiž vzhledem k víceslabičným tvarům jako *daga*, *hvamma* setrváme při názoru, že řečená slovce *taktéž* jsou pův. instrumentaly, čemuž i význam jejich[169]) svědčí: mohli bychom taženou intonaci jejich, zdánlivě odchylnou, zdůvodniti podle MICHELSA tím, že *-m* odpadlo tu v slabice přízvučné, ve víceslabičném **dhoghém* však v slabice nepřízvučné. Vyplývala by takto tažená intonace ze zvláštní povahy slov *jednoslabičných*, jak na ni všeobecně již nahoře (§ 47.) bylo poukázáno, že mívají ona — na př. v litevštině — zhusta ton tažený, kde bychom obdobou podle víceslabičných čekali tonu raženého. Pak by bylo *-ē* i v pragerm. ještě 3dobé a jakožto přízvučné dochováno s touž kvantitou do *gotštiny*.

§ 132. *Avšak na druhé straně potřebí uvážiti toto*: Gotština sama nepraví nám o povaze samohlásky ve *hvē*, *þē* ničeho. BEHTGE u D. 6 sl. domnívá se sice, že našel bezpečné kriterion pro raž. *ē* (= $\bar{e}^1$) i pro taž. $\tilde{e}$ (= $\bar{e}^2$). Ono prý v mladší gotštině se mění v *ei* = *ī*, kdežto toto zůstává nezměněno. Při tom gotské $\bar{e}^1$ i $\bar{e}^2$ BEHTGE má za hlásky zavřené. Než JELLINEK AfdA XXVIII, 21 správně se táže, odkud že víme, že got. *ē* je opravdu hláskou zavřenou. Odpověď musí zníti: hlavně z přechodu jeho v *ei* (*þandei* m. *þandē* atp.) — ale právě tohoto přechodu $\bar{e}^2$ se neúčastnilo. Pročež není jisto, že by $\bar{e}^2$ bylo v gotštině *zavřeno*, aniž z toho již plyne, že by bylo *otevřeno*; může zde býti i stupeň jakýsi *střední* a rozdíl obou hlásek založen na zvláštním učlánkování jazyčném. Srv. JELLINEK l. c.

Ale i kdyby $\bar{e}^2$ úplně se rovnalo *kvalitou* $\bar{e}^1$,[170]) *nenásledovalo by z toho, že musí býti intonace tažené*. Nejhlavnějším důvodem této

[168]) Že $\bar{e}^2 = \bar{e}i$, dovozují JELLINEK PBB XV, 299 a NOREEN Ug. Lautl. 30.

[169]) Na př. got. *þē* před komparativem = „tím“ a pod.

[170]) Srov. HOLZ Urg. geschl. $\bar{e}$ 2 sl.

zůstává přec jen pozdější rozvedení samohlásky $\bar{e}^2$ v sthněm. dvojhlásky *ia*, *ea*, *ie* — a tu jest si všimnouti významné parallely, totiž vývoje starého $\bar{o}^1$ v podobné dvojhlásky *oa*, *ua*, *uo*. Jak již dříve napověděno (§ 57), zde *nelze* předpokládati již při got. (pragerm.) $\tilde{o}$ intonace tažené, která by byla základem a příčinou pozdějšího diftongování, nýbrž zde jest za to míti, že „velký počet ražených $\bar{o}$ spontaně *v st. h. němčině* přijal intonaci taženou" (Jellinek l. c.). Z toho vyplývá, že ani tažený ton hlásek $\bar{e}^2$ nemusí býti pragermanský, nýbrž může býti teprve sthněmecký, vzhledem k řídkým případům v stsaštině (srv. Schlüter u D. 98) obecně *stněmecký*.[171])

Franck l. c. 60 odmítá sice parallelu $\bar{o}^1$ pravě, že taková dvojice *nemusí* v každém ohledu zrovna býti obdobná a souběžná; nad to prý ne $\bar{e}^2$, ale $\bar{e}^1$ jest etymologickou parallelou k $\bar{o}^1$. Než tu je důrazně vytknouti to, což také Mackel ZfdA XL, 255 se svého stanoviska uvádí proti Franckovi, že neběží tu o etymologickou parallelu k $\bar{o}^1$, ale o parallelu co do vývoje jazykového — a tou je rozhodně mladší $\bar{e}^2$.

§ **133**. Není tudíž s této stránky pravděpodobno, že by již gotské a pragerm. **hvē*, **þē* a pod. slovce byla obsahovala tažené, t. j. třídobé $\tilde{e}$; ani svrchu dotčená zvláštnost hlavně *litevských* slov jednoslabičných nemusila míti místa právě tenkrát i v germanštině. Ale dokonce tomu nenasvědčují *jisté střídnice v starogerm. jazycích a to takové, kde slovce ona jsou nepřízvučná, proklitická.*

V *proklisi* slabika pozbývá přízvuku a možno ji pak — jak v Části všeob. § 35 dovozeno — klásti na roveň koncovým slabikám slov víceslabičných, rovněž nepřízvučným. Vizme tedy fakta tato: dvoudobé -$\bar{e}$ nepřízvučné dává v gotštině -*a*, všude jinde -*e*, jež po příp. odpadá; a třídobé -$\tilde{e}$ téhož druhu v gotštině se obráží jako dvoudobé -$\bar{e}$, všude jinde jako -*a*. (Doklady viz doleji.) S tím pak srovnejme hlavní tvary *nepřízvučné* oněch slov jednoslabičných, která ovšem podle povahy své obyčejně se kladou pod přízvukem: tak vzácné stšvédské *þe* (Noreen P. Grdr. I² 621); ags. částici zvláště relativní, ale také komparativní *ðē* (Siev. Gr. 182 a Bremer PBB XI, 32); stfriskou částici snad rovněž relativní *the* a potom spojení *thes-te*, *des-te* „tím" (Helten PBB XVI, 295 a Gr. 194, pak Siebs P. Grdr. I² 1357); stsaskou částici opět relativní a spojku komparativní *the* (Holth. Alts. El.

171) Srov. Č. všeob. § 51 *e*).

274[b] a místa citovaná); konečně sthněm. instr. *the* n. *de*, na př. v *dës-te*, *dēs-de* (Braune Ahd. Gr. 208 § 287 c. a vedle toho Helten PBB XVI, 294). Pokud jsou to doklady bezpečné,[172]) *vesměs se shodují se střídnicemi nepřízvučného -ē a nikoliv -ê.*

§ 134. Shrneme-li tedy vše, dojdeme závěrku, že *na ten čas nelze důvodně shledávati v gotském (pragerm.) hē, þē intonace původně tažené, ale že velí opatrnost držeti se pravděpodobnějšího -ē*, které se nám ohlašuje i v lak. *πή-ποκα* (Brugm. Grdr. II 627). Jen kvalitou změnilo se toto -ē neznámým způsobem v -ē².

Tak pochopíme i jinogermanské střídnice *přízvučné*, které zřetelně jeví -ē², rozdílné od obecného -ē¹; neboť toto by se v sev. a záp. germanštině musilo obrážeti jako -ā. Místo toho máme: záp.-sev. *hué* a dle toho *þué* (-*u*- z interrogativa); ags. (kent.) instr. *hwé* a obecnou částici *đé* (Siev. Gr. 183 a 182); stfris. *thē* a stsas. *thē*, *thie*, částice to oboje přízvučné; posléze sthn. *hwē*, *wē*, (*h*)*wia*, *wea*, *wie* (*beuuie*, *biuuie*; srv. Franck ZfdA XL, 20 i Helten PBB XXI, 458 p. 2 a naproti tomu Braune Ahd. Gr. 31 p. 6).

Zde všude znamenáme, že původně dvoudobé ē² pod přízvukem se zachovalo a teprve na území *německém* se diftongovalo způsobem nám známým. To tuším možno *přímo* uznati a netřeba zde — ani jako nahoře v § 58 při sev. *sú* — se Streitbergem UG. 273 nebo Heltenem l. c. vysvětlovati zachovanou délku z tvaru *nepřízvučného*, na př. ze stsev. **hve* a *þe*, kteráž prý později se dostala pod důraz a opět byla prodloužena. Srv. Noreen P. Grdr. I² 621.

---

b) *Dvoudobé -ē v slovích víceslabičných.*

§ 135. Na konci slov víceslabičných bylo dvoudobé -ē kvality pův. otevřené (*æ*); určují je tak Streitberg UG. 187, Noreen P. Grdr.

[172]) Za takové tvary *jistě* možno míti severské a sthněmecké i ostatní významu komparativního „tím" (srv. got. *þē!*), „než" a p. Pochybovati ovšem možno o částicích *relativních*, které se kladou beze vší kongruence a jež dlužno posuzovati podobně jako na př. novohněm. relativní „so" (Vernaleken, Deut. Synt. II, 468) a j. Tam tedy připouštím, že pomísil se s částicí instrumentalní třeba i *jiný pád* v stejné funkci užitý, tak v st. saštině buď *nom. sg. m.* zájmena ukazovacího stejně znící aneb i ustrnulý *lok. sg. thi* (z **þei*). Srv. Schlüter u D. 714, § 434. Rozhodně by však ani při jednotném pojetí instrumentalním vaditi nemusil — tak jako Heltenovi PBB XVI, 295 a Franckovi ZfdA XL, 20 p. 2 — vedlejší tvar téže částice *thie* (Cott.): jeť právě přízvučný a potom diftongovaný. Srv. i Helten PBB XVIII, 570.

I[2] 556 a jiní, bezpochyby vzhledem ke *gotské* střídnici jeho, jíž jest -*a*: dat. (instr.) sg. *hvammá*. *V ostatní* germanštině původní kvalita nejdříve trvala, jak bude možno ukázati při výkladu nesnadného tvaru praseverského 3. sg. praet. *w(o)rta* = **wrtæ* (viz níže). Potom však nastalo úžení, tak že *prvním krácením* v sev. a záp. germanštině vzniká -*e* a z tohoto v severštině dále -*i*: run. *wurte*, pozdější a stsev. *urti* (*bez* přehlásky).

Jaké byly pak konečné osudy téhož -*e* (-*i*), přivoděné *druhým* krácením, není na jisto postaveno. Víme bezpečně jen, že -*e* mnohdy odpadalo, avšak nikoliv, za jakých se to dálo podmínek. Walde Ausl. 3 sl. arciť dokazuje (hlavně na základě „svých" lokativů sg. *-*ē*), ano přijímá za pravdu dokázanou, že v sev. i záp.-germ. nářečích ono -*e* tak jako *původní* krátké -*e*, odpadá za všech okolností, že tedy podléhá také v záp. germanštině apokopě pronikavější než souběžné -*i* a -*u*. A kde se tak neděje, tam máme hledati působení rušivých vlivů nějakých.

Avšak W. spoléhá tu příliš na ony lokativy *-*ē*, tvary to jím teprve v germ. rozpoznané a při nejmenším hypothetické, ne-li neoprávněné (srv. Franck AfdA XXVIII, 45 a Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 370). Proto též vývody na těch tvarech založené nemohou platiti za zabezpečeny; naopak *jedna* věc je při nich na pováženou. Tak jak dnes známe chronologii jednotlivých změn koncových, nedá se zajisté ani mysliti, že by -*e*, vzniklé teprve v jednotlivých germ. jazycích z *-*ē*, bylo časově v jedno spadlo s pův. -*e*, jehož ztráta bezvýjimečná náleží k uznaným změnám již nejstarším, *snad* pragermanským: 3. sg. perf. prasev. *was* proti *οἶδε* a pod. UG. 171.[173]) Mohly tedy i v dalších osudech obojího -*e*, které celkem se musily utvářiti obdobně, vyskytnouti se odstíny a rozdíly, zvláště ten, že *naše -e z délky povstalé neodpadalo již všude bez výjimky, nýbrž dle vzoru -i a -u toliko v sev. naprosto, v záp. germanštině však jen po dlouhé slabice předchozí.* A to právě troufám si s Hirtem l. c. proti Waldovi tvrditi; tvrzení své chci obzvláště prokázati doleji vývojem ags. slova *hæle*, vzniklého z pragerm. **χalēþ*, kteréž by jinak nebylo vysvětlitelno.

---

[173]) Sám Walde l. c. 120 vytýká Jellinkovi, že ve svých Beitr. 24 stotožnil ztrátu -*e* z *-*ē* v stsev. dat. sg. *arm*) se ztrátou původního -*e*, které zmizelo dle Walda již v pragermanštině.

Případy jednotlivé.

I. Gotský dativ (instr.) sg. kmenů -o: daga a pod.

§ 136. Jak již z předchozích výkladů o got. *hvē*, *þē* vysvítá, odvozuje se gotský dativ „*daga*“ nyní obyčejně z instrumentalu sg. s vokalisací jasnější *-ē (z pův. *-*ém*). Druhotvar jeho s vokalisací temnější (*-*ō* z pův. *-*óm*) poznali jsme výše v instrumentalních a pod. tvarech jinogermanských, zejména v st-sas. *dagu*, sthn. *tagu*; i má všecko to, co bylo uvedeno o *vzniku* koncovky čistě samohláskové a o *intonaci* její tam (§ 79 sl.), obdobnou platnost i zde. Byl by tedy mezi oběma koncovkami týž poměr „ablautový“, který tak často nuceni jsme v ievr. jazycích vůbec a germanštině zvláště předpokládati, na př. v abl. sg. -*ōd* vedle -*ēd,* v lok. sg. -*oi* vedle -*ei* nebo v germ. genitivě pl. *ōm* vedle (got.) -*ēm* atp. Obyčejně se s tím spojuje také, alespoň pro prajazykovou fasi nejstarší, rozdílný *přízvuk* v ten způsob, že jasná koncovka byla prý přízvučná, temná nepřízvučná. Srv. Schmidt Festgr. an Böhtl. 100 sl., Brugm. Grdr. II, 587 a 627, UG. 187 sl.

§ 137. Při tom nutno poznamenati, že s *hláskoslovné* stránky gotský dativ „*daga*“ nepřipouští toliko výkladu jediného; bylť on zvláště v theorii starší z pádů mnohovýznamných (srv. Brugm. Grdr. II, 628) a ještě dnes by bylo lze jej vyvoditi též z onoho instrumentalu sg. -*ō* (viz Wilmanns Deut. Gr. I², 322) nebo po příp. z instr. sg. -*ēn* a pod.[174])

Nicméně jest svrchu podanému výkladu dáti přednost, hlavně proto, že parallelní tvary složené *hvammē-h* (dle Hirta PBB XVIII, 285 = **hvammē-vh*, viz tamže i 265), *hvarjammē-h*, *ainnummē-hun*[175]) vedle *hvamma* atd. zjevně nám dosvědčují vokalisaci *jasnější*, již ovšem vyhledávati budeme právě v tom tvaru instrumentalním, který se nám očitě zračil i v jednoslabičném *hvē* a *þē*. Arciť *jeden* předpoklad mlčky při tom činíme: že totiž koncovka zájmenného dativu *hvamma* byla totožná s koncovkou jmennou v *daga*, zrovna tak jako mnohé koncovky jiné u jmen a zájmen byly již od počátku stejné.[176])

---

[174]) Walde Ausl. 8 chtěl by v *daga* spatřovati také svůj lokal sg. -*ē*.

[175]) Rovnice got. *hvammē(h)* = **qosmēd*, stind. *kásmād*, kterou po Paulovi dosud drží Kluge P. Grdr. I² 418, jest pro *taženou intonaci ablativu* — jak víme — nemožna.

[176]) Srv. Brugm. Grdr. II 773, § 412.

O možných střídnicích téhož instrum. sg. -ē v *ostatní* germanštině viz hned dále.

2. *Sev. a záp.-germ. dativy sg. kmenů -o bez koncovky.*

§ 138. Walde Ausl. 3 sl. rozpoznal, jak již napověděno, *v starých záp.-germ. a severských dativech bez koncovky* jako: sthn. *dorf*, *hūs*, *holz*; ags. *hám*, *tó dæʒ*, *tó morʒen*, *to æfen*; stsev. *veg*, *arm*, *heim*, *í dag*, *Dag* atd. *lokaly sg. utvořené z kmenů e/o sdloužením kmenotvorné přípony -e.* Material sebraný a i platně korrigovaný viz u Walda; pohřešujeme tam pouze tvary *stsaské*: *an dag*, *at hūs* a pod., *-hēm* a *-wīk*, dále *ēo* (*ēu*) „zákonu" a *sēu* „jezeru",[177] které však nemění vývodů Waldových. Sem patří bezpochyby i *stfriský* dativ *hūs*. Srv. Helten PBB XV, 487 a XX, 521, Franck AfdA XXVIII, 45 a především Schlüter u D. 696 a 697, pak Helten Gr. 158.

§ 139. Jakkoliv dlužno souhlasiti s Michelsem ZfdPh XXXIV. 123, že právě tato stať ve Waldově i jinak velice pozoruhodném spise náleží k nejzdařilejším, zvláště co do sebrání a kritického osvětlení materialu, v němž *krátkokmenné* stsev. dativy bez koncovky *poměrně* převládají nad dlouhokmennými: *přece vědecký podklad jeho hypothesy jest dosti slabý a vratký.* W. interpretuje nápadné ty tvary, jichž nemožno tak jako *pravidelné*, *vedle nich obvyklé dativy sg.* vyvoditi z pův. *-ōĩ*, jakožto střídnice starobylého lok. sg. *-ē*, zná však z ievr. jazykův pro tento lokal z brusu nový pouze *dvě* parallely: lit. lokal sg. *vilkė* a vzdálenější lokaly, podobně utvořené z jiných kmenů: kret. *δόμην* (z km. *-men*) a ievr. lok. *-ēį* (z km. *-i*).

Avšak lit. lokaly jako *vilkė* (*vilkę̇*) nejsou starobylé tvary z prajazyka zděděné, nýbrž *novotvary* ne obecně baltské, ba ani ne společně litevské, jak souhlasně Brugmann Grdr. II, 617 sl. a 787, dále Zubatý JF VI, 287 sl. (tento zvlášť přesvědčivě) a i Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 370 dovozují. Také druhá parallela Waldem citovaná nedosvědčuje toho, co by měla. Kdežto u kmenů *-men*, *-ei* (*-i*) a také *-eu* (*-u*) *dlouží se* podle Streitberga v lok. sg. samohláska kmenová *náhradou za příponu pádovou, jež odpadla*, u kmenů *e/o*

---

[177]) *sēo* jest ovšem vlastně kmen *-wi*, který přešel ke kmenům *-wa*. Srov. Uhlenbeck Etym. Wb. der got. Spr. 125b a Braune Ahd. Gr. 170 p. 5. Podobně přechází zas k *i*-kmenům stsas. ntr. **wīk* = sthn. *wīh*, got. *weihs*, lat. *vīcus*. Schlüter u D. 696 a UG. 173.

státi se tak nemohlo — spíše měla zde nastati kontrakce, anebo koncové *-ē má jinou příčinu a původ. Srv. HIRT l. c.

Proto soudím, že v počtu tvarů prajazykových *lokal Waldův bude musit teprve místa svého si vydobýti*, až najdou se proň průkaznější obdoby a podoby. Zatím nelze než sdíleti stanovisko HIRTOVO, který na rozdíl od ostatních recensentů WALDOVÝCH (MICHELSA l. c., FRANCKA AfdA XXVIII, 45 a JELLINKA ZföG 1901, 1082) pratvaru tomu nepřeje. Že však *je nesnadno* v tomto případě se odhodlati k jiné koncovce nežli -ē,[178]) bylo již WALDEM l. c. 6 sl. poznamenáno; zejména to platí také o koncovce instr. sg. -ō, při které by se v sev. musila jeviti přehláska *u*-ová, čehož *není*: srv. stsev. *í dag*. Může tedy s hláskoslovné stránky plně uspokojiti jediné -ē, které v dotčených tvarech už *před* WALDEM se shledávalo, ponejprv tuším, od JELLINKA Beitr. z. germ. Fl. 10 (-ē vzniklo z dat. -ēi!) a 23 sl.[179])

§ 140. Čím však mohlo by toto 2dobé -ē býti nám? Věc je záhadná, ale snad možno přisvědčiti BEHTGOVI u D. 538, jestliže vidí v něm koncovku přec jen instrumentalní -ē, touž jako v got. *daga*. I bylo by si poměry tohoto pádu vůbec v sev. a záp. germanštině představiti takto: V dotčených nářečích dochovaly se instrumentalní útvary *oba* (temnější *-ō a jasnější *-ē), které v got. po případě spadly v jedno. Významem temnějšího stalo se časem -*u*, jak dříve bylo vyloženo (§ 84 sl.); jasnější tvar však zaujal místo vedle *vlastního* dativu pův. *-ōi a přejal funkci vyjadřovati hlavně místo neb čas, sesilován jsa předložkami.[180]) Při tom proti závažné, původně 3dobé koncovce dativní -*e* vyznamenával se lehkým, snadno prchajícím *-*e*. Odtud vyplývají pak další osudy jeho.

Proti názoru tomuto namítá sice s hlediska syntaktického BEHAGHEL (Litter.-Bl. f. germ. u. rom. Phil. 1902, 61), že lokativní význam nesvědčí prý instrumentalu pragermanskému. Ale tu jest odvětiti, že týž vývoj, jenž platí pro instr. -ō, nemusil se nezbytně dostaviti při instr. -ē, obzvláště ne v jazycích, kde *naopak* lokal sg. přebíral funkce instrumentalní jako v agsaštině a j. To nemůže tudíž býti překážkou.[181])

---

[178]) Proč se nedoporučuje *druhá* možná koncovka lokalová -ĕ, viz u HIRTA l. c.

[179]) Srv. dále u WALDA 8.

[180]) Srv. WALDE l. c. 7.

[181]) V stsas. dokladech dotyčných uznává starý instr. i SCHLÜTER u D. 695, v ags. *hám* HIRT PBB XXII, 237. Ostatně srv. P. PERSSON JF II, 283 sl. a DEL-

§ 141. Co do koncovky *samé o sobě* stojím na stanovisku Waldovu. I jest záhodno se zeptati, zdali opravdu z povědomých oněch tvarů plynou všecky ty důsledky, jež W. z nich vyvozuje, zejména ten, že záp.-germanská střídnice za *-ē, tak jako severská, i po *krátké* slabice kmenové (rozuměj *přízvučné*) odpadá, čili spíše se drží jako souběžné -*i* a -*u*?

Tvarů záp.-germanských jest málo a krátkokmenný je jediný výraz stsas. *an dag*, ags. *tó dæʒ*. K ags. tvaru podotýká Sievers Gr. 122 p. 2, že výraz *tó dæʒe* je *starší*.[182]) Walde (9) poukazuje ovšem k starobylé parallele severské *í dag*, než tento odkaz má význam spíše v příčině syntaktické než hláskoslovné. Ostatně bych sám na tuto jednotlivost nekladl takové váhy, kdyby se mi zcela přirozeně nesdružovala s drobným faktem jiným a spolu s ním nesesilovala pochybností proti Waldovi — s ags. tvarem *hæle*, o němž bude ještě řeč.

Považuji tedy za starší a spolu původnější tvar *tó dæʒe*,[183]) z něhož dále pochopiti *tó dæʒ* nezdá se mi býti nesnadné. Neboť tvar onen, jsa ustrnulým výrazem adverbialním, vypadl vlastně ze své kategorie a podléhal potom změnám, jakým paradigmatické tvary tak hned nepodléhají: a takovou blízkou změnou je zde *apokopa* samohlásky. Také nevím, zdali W. dobře činí, když odkazem k nové angličině (*to dáy*) odmítá i možnost tu, že snad *tó-dæʒe* srostlo v jeden slovný celek, v němž koncové -*e* nestálo již za slabikou *přízvučnou* a mohlo tudíž v 3. slabice odpadnouti — jako v *morʒen*, *ǽfen*. I v nové h. němčině jsou předložky proklitické a na rozdíl od češtiny přízvuk spočívati má na *jménu*; známoť však, že vlivem věty a rhythmu často přízvuk na sebe strhne *předložka*, což slyšeti je na jevišti zcela zřetelně a i v obyčejné mluvě potom: *àn mich*, *wìder mich* a p. Zdaž nemohlo něco podobného (srv. i *héodæʒ*) vyskytnouti se dočasně též v st. angličině? —

brück Grdr. III 199 a j. — Holthausen Alts. Elem. 95 v týchže stsas. tvarech shledává staré lokaly -*i*: předpoklad nám nepřijatelný proto, že ievr. lokal *-*ei* = prag. *-*ī* byl intonace tažené (§ 386 sl.).

[182]) Podobně Sievers PBB IX, 229, kdež vyslovuje mínění, že snad při *dæʒ* a *morʒen*, *ǽfen* činiti máme s mladšími tvary apokopovanými. Jinak smýšlí o nich Helten PBB XV, 488 (srv. i Jellinek ZföG 1901, 1082), že totiž vznikly ve výrazích adverbialních, podle vzorů *jiných*, na př. *an naht*, *tó niht* utvořených. Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 370 chce je konečně pochopiti jakožto tvary v *enklisi*, t. j. v adverbialních rčeních povstalé i obnovuje tím vlastně názor Paulův v PBB XII, 553 pronesený. S ním srv. i výklad v textě podaný.

[183]) Z pův. -*ē*. Ovšem i prvotný dat. sg. -*ōi* vésti musil k -*e*, jen že další apokopy *ani po dl. slabice nepřipouští*. Viz § 397.

V *severštině* naproti tomu uznati jest bezvýjimečnou apokopu jako při -*i* a -*u*. Lze tu úplně souhlasiti s WALDEM, leč že by byl kdo příliš skeptický a nejen při *ja*- a *wa*-kmenech, ale také při pouhých *a*-kmenech vznésti chtěl ještě otázku, pokud jest i u nich působení analogie se strany kmenů -*i* (dat. *gest*) připustno. Jistoty arciť by se stěží dobral.

---

3. Dativ sg. mužských kmenů -i.

§ 142. *Skutečný tvar lokalový* *-*ē* shledává se mnohdy i *v germ. dativech mužských kmenů i-ových* a nastává otázka, pokud předpoklad ten jest pravděpodobný a bezpečný.

V prajazyce ovšem i u kmenů -*i* bývaly as vedle sebe lokativní tvary -*ēi̯* a -*ē*, jak svědčí jednak got. *anstai* (viz níže), jednak ved. *agnā́*. Intonace této druhé koncovky byla dle všeho *ražená*, což zvláště dosvědčuje dle HIRTA a LORENTZE[184]) *lit. infinitiv II. dektė*, ač byl-li skutečně původem svým lokal kmene -*i* a ne instr. sg. kmene -*o*, jak jiní, na př. BRUGMANN Grdr. I², 931 a 938 za to mají.[185]) Na všechen způsob předpokládaná tuto intonace odporuje zákonu KRETSCHMEROVU a ani podle MICHELSA nedá se snadno vysvětliti, poněvadž v ievr. jazycích lokal ten zrovna na *koncovce* bývá přízvukován: *agnā́* a snad i čak. *nočĩ* atd. (srv. HIRT JF II, 338 a Akz. 101, 113 a 213 sl.). Kdo však ví, zda v prvotných poměrech prajazykových přece jen přízvuk nespočíval i v lok. na *kmeni*, když se tento pád i jinak nám repraesentuje jako pád silný? —

§ 143. *V germanštině není možná vyložiti takto*[186]) *ani gotský ani sthněmecký dativ sg. mužských kmenů -i*: ani got. *quma* ani sthn. *chume*. Hláskoslovně by zastoupení to sic bylo možno, avšak jistému poznání brání zde blízká příbuznost s kmeny -*o*, jejichž dativy (got. i sthn.) stejně jsou zakončeny, ač jinak povstaly. Kmeny -*o* pak činí většinu všech mužských kmenů samohláskových a s nimi také kmeny -*i* v pádech jednotného čísla dílem (v nom. akk.) splynuly, dílem (v gen. a podobně i v *dativě*) úplně se srovnaly. Zvláště v *sthněmč.* byla by věc

---

[184]) Srv. HIRT Akz. 113 a LORENTZ JF VIII, 98.

[185]) Většina badatelů má po příkladu J. SCHMIDTA (KZ XXVII, 287) i lit. adverbium *szalė* „stranou" za pravý lokal sg. kmene -*i* (nom. *szalìs*), kdežto J. ZUBATÝ JF III, 141 zejména z povahy attributu (*katrà szalė*) nepochybně dokazuje, že adverbium to jest instr. sg. téhož kmene -*ā*.

[186]) Jak HIRT JF I, 210 a PBB XVIII, 277 činí.

nápadná, i když s Waldem nežádáme, aby též po krátké slabice kmenové -e odpadalo: i tehdy by vedle *chume* aspoň stopy starého lokalu bez -e (z *-ē) v substantivech s dlouhou slabikou kmenovou měly se jeviti. Srv. Brugm. Grdr. II 612, Jellinek ZfdA XXXIX 129, Walde l. c. 12.

Toliko *v stseverském dativu gest* lze hledati pův. lokalu *-ē (= ved. *agnā*), protože zde výklad z analogie podle kmenů -o (dat. *arme* z *-ōi) nebyl by možný. Tedy z **gaste* vzniká **gaste* a z toho nenáležitou přehláskou *gest*.[187] Než ani v severštině není věc nade vši pochybnost povznesena. Jak uvidíme, mnozí spatřují v *gest* pravidelný, prostým dloužením kmenotvorné přípony vzniklý instr. sg. **gast-ī*, jehož koncovka skytá zároveň uspokojivý výklad přehlásky i-ové. Jistoty těžko je dosíci. Srv. Walde l. c. 12.

---

4. Nominativ sg. *hæle* „muž".

§ 144. Tento *ags.* tvar první vyložil pravděpodobně James Platt v PBB IX, 368 sl.,[188] uživ k tomu Osthoffova zákona, dle něhož souhláskové kmeny tvoří nom. sg. bez -s, ale z kmene zdlouženého: **halēþ* (správněji **χalēþ*) dává po odpadnutí zubnice a redukci samohlásky nom. *hæle*, jenž podobá se nominativům vytvořeným z kmene -i. Proto se téhož tvaru užívá později i za akk.; k tomu tvoří se též analogický genitiv *hæles* m. pravidelného *hæleđes*, jenž zase spolu s ostatními pády šikmými zavdal podnět k vytvoření mladšího nominativu *hæleđ*.

Výkladu toho drží většina se badatelů: Bremer PBB XI, 33; Kluge P. Grdr. I[1], 390 sl. a I[2], 418 a 461; Johansson Beitr. z. griech. Sprachk. 135; Brugmann Grdr. II, 369 a 536; Noreen Ug. Lautl. 52, 64, 171; Sievers Gr. 137 a 149 atd.

Noreen a Johansson rozšiřují Plattův výklad i na stseverský nom. sg. *hal-r* „muž" vedle *hǫlđ-r* „zeman" (gen. *hǫlđs*), stisl. též *hauldr* a stšvéd. *hælaþe*.[189]) Také tuto původně souhláskový kmen **χalēþ* přešel

---

[187]) Obdobou dle kmenů -*i* třeba pak vykládati také dativ krátkokmenných substantiv -*ja*: *nið* z **niðįe*. Viz Walde Ausl. 10.

[188]) Srv. dřívější výklad Paulův v PBB VI, 229.

[189]) Kmenotv. přípona mimo *halr* je zde -*ət*- (germ. -*uð*-: UG. 47), jen v posledním dokladě -*ot*- (germ. -*aþ*-); tento je zajímavý také tím, že nom. sg. nepřitvořen tu sigmaticky jakoby z kmene -*ðo* (*hǫlðr*), ale z rozšířeného kmene -*þan* (*hælaþe*).

ke kmenům *-i*,[190]) když totiž zubnice odpadla a redukovaná samohláska *-e* podle severského zákona taktéž zmizela: pouze nominativní znak *-r* přistoupil *nově* analogií dle *staðr*, *gestr* atp., tak že vzniklo *hal-r*.

§ **145.** Proti těmto výkladům ozval se však i vážný hlas Meringerův AfdA XVIII, 40 sl., jemuž ani o **χalēþ* ani o obdobné dvojici substantiv **mēnōþ* a **nefōđ* nezdá se býti prokázáno, že měla *vůbec* v nom. sg. prvotně **-t*. Naopak spatřuje v nich zbytky tvoření *heteroklitického, které samo arci není blíže známo*. M. je dovozuje však z germanštiny samé. Z ags. *hæle* a stisl. *halr*, kteréž oboje náleží k *i*-ovému skloněni, vyplývá mu kmen **χali-*, z ostatních nominativů, zakončených souhláskou (ags. *hæleđ*, stsas. *helith*, sthněm. *helid*, stisl. *hǫld-r* z **halup-r*), kmen souhláskový **χaliϑ-*, **χaluϑ-*. Analogií jinojazyčnou jest mu z Rigvedy jméno *háris*, gen. **harítas*, instr. *harítā*.

Parallely Kretschmerovy (KZ XXXI, 459 p.), jenž germ. kmeny *-t* srovnával s boiotskými jmény lichotnými kmene *-τ*, na př. *Μενητ-* (od něhož nom. sg. zní *Μένει*), Meringer rozhodně neuznává a to právem; neboť *Μένει nemusilo*, jak M. ukazuje, vzniknouti zrovna *místo* asigmatického nominativu *Μένη*; krom toho nemáme *prý* v germanštině původních kmenů *-ēt* jako v řečtině, nýbrž pouze *-ĕt*. A z Kluegových (Et. Wb.[6] 170[b]) dokladů keltických: ir. *calath*, bret. *calet* „tvrdý“, jakož i ze jmen keltských *Caletes* (*-os*) plyne mu sice kmen **kalĕt*, řeckému *κέλης* velice blízký, s ním jsou však germanská slova *prý* nejvýš kořenem příbuzna.

§ **146.** Nastává otázka: *Který z těchto výkladů je pravděpodobnější?* — Tuším, že dle dnešních zásad bádání (nestanoviti *zbytečných* pratvarů) a potom zvláště se stanoviska mluvnice *starogermanské onen první*. Má nepochybně tu přednost, že počítá s kmenem ze dvou ještě stran — z řečtiny (srv. uvedené *κέλης* z km. *κελητ-*) a z keltštiny (viz tamže) — zajištěným a z toho *jediného* kmene že vyvozuje všecky druhotvary germanské. Arciť nesmíme se při tom omeziti kmenotvornou příponou jedinou *-ēt* n. *-ĕt*, nýbrž musíme uznati *veškeru rozmanitost*, kterou jazyk na základě jednoduchého principu *kmenostupu* schopen jest tu rozvinouti a již jsme tak názorně v stsev. dokladech již poznali a níže ještě poznáme. Co se dotýče heteroklise pro dávnou dobu předpokládané, doznává sám Meringer, že povaha její jest nám

[190]) Srv. Noreen Altisl. Gr. 145 a 170.

neznáma; a příklad z Rigvedy může svědčiti o heteroklisi čistě staroindické, na užším tom území povstalé. Vůbec nelze otázky této odloučiti od jiné, již přetřásané a kmenů **mēnōt* a **nepōt* se týkající; pokud *tam* (§ 93 sl.) bude nutno objasňovati přechod kmenů *-t* ke kmenům jiným cestou podobnou, *potud germanská mluvnice toho druhu výkladů ani zde nemusí se vzdávati.*[191])

Přesně dokázáno ovšem není, že by substantiva ta byla mívala v nom. sg. *-t*, avšak jest to velice pravděpodobno proto, že kmeny souhláskové, v pozdějších fasích jazykových vymírající, původně as rovněž procházely úplným paradigmatem (srv. i sthněm. *zan* = prag. **tan*[*þ*] a j.) a teprve později se přimykaly k tomu neb onomu sklonění; a východiskem toho přechodu byly právě po mém přesvědčení nominativy jich jednotné — *asigmatické.* Ty také dle potřeby v přítomné práci stanovím, sdíleje zároveň obezřelý výklad Brugmannův (Grdr. II 536 sl.) v příčině jejich původu: buď že již v prajazyce vedle nom. *-ts* byly též tvary asigmatické — a tomu by nasvědčovalo zdloužení předpokládané v **χalēþ*, po příp. **χalōþ*;[192]) anebo že z pův. nominativu *-ts* ztrácelo se teprve v době řekněme *předgermanské* za jistých podmínek fonetických *-s.*

§ **147.** Každým způsobem však vyhovuje výklad svrchu přijatý hláskoslovným zákonům germanským: zubnice již v pragerm. odpadá a *ze zbývajícího dvoudobého -ē vzniká -e, kteréž v sev. odpadá* (*hal-r*), *ale v záp. germ. po krátké slabice trvá* (*hæle*), *jak opět a myslím vším právem proti* Waldovi *poznamenávám.*[193])

---

[191]) Rozdíl mezi **menōt*, **nepōt* a pak **k̂alēt* je hlavně ten, že *onde* kmenotvorná přípona sama sebou je dlouhá, kdežto *zde* dle Osthoffa a Platta teprve náhradou za scházející znak nominativní byla prodloužena (srv. *ποιμήν* z km. *ποιμεν-*). Téhož pojetí přidržel jsem se i sám, protože na zdloužený *vokativ*, jak Bethge u D. 531 vedle nom. jej navrhuje, nelze dobře pomýšleti. Intonace ovšem byla ražená.

[192]) Z nom. **χalōþ*, vzniklého *zdloužením* z kmene **k̂alot-*, jejž shledali jsme nahoře v stšvéd. *hælaþe*, navrhoval bych totiž vykládati též *sthněm. nominativ vlastního jména Halo, dosud nevysvětlený.* Srv. Kluge P. Grdr. I² 461. Důvodem jest mi při tom zvlášť bohaté vyvinuté stupňování v kmenotv. příponách kořene téhož **k̂al-*, jak již jednou poznamenáno výše; dále to, že předpokládané **χalō*(*þ*) bylo by se dalo touž cestou ke kmenům *-n* jako **mēnō*(*þ*) a **nefō*(*đ*).

[193]) I Helten PBB XVI, 312 uvádí mimo svůj výklad, dle něhož zubnice teprve později odpadá a tím délky chrání, ještě *jiný*, že zubnice záhy odpadá a z **χolē* vznikne *hæle* tím, že *-e*, beztoho blízké *-i*, jest také za týchž podmínek zachováno. — Tamtéž viz o got. *fahēþs* „radost“ a poměru jeho k sthněm. *gifeho* a ags. *gefēa.*

Walde nominativu **χalēþ* samozřejmě uznávati nemůže: ale jak vlastně o něm smýšlí, v Ausl. se nedovídáme. Jestliže se však rozhodl pro Meringerův pratvar **χalís*, nevím, jak to srovnati s příležitostnými zmínkami jeho o gotském *mēna*, sthněm. *nëvo* atd., v nichž patrně nepřistoupil na námitky Meringerovy. Srv. l. c. 13.

---

5. Gotský nom. sg. f. sibja a pod.

§ 148. O koncovce *nominativu sg. gotských feminin krátkokmenných: sibja, sunja, halja* atd. není dosud na jisto postaveno, zda-li vznikla z pův. **-i̯ā* čili **-i̯ē*. Oba předpoklady se stránky čistě hláskoslovné jsou stejně oprávněny. Rozhodnutí sporné otázky této závisí na konečném rozřešení otázky *jiné*, které budeme nuceni na několika místech se dotknouti, jež však nebude *tak hned* ještě rozluštěna, ačkoliv pracemi Reicheltovými (srv. zvl. BB XXV, 234 sl.) další krok k tomu má již nyní býti učiněn.

Ještě Brugmann v Grdr. II, 526 p. předkládal k dalšímu prozkoumání nesnadný ten problem, zdali jest správné považovati *vedle slabého stupně -ī-*, na př. v nom. sg. feminin dlouhokmenných got. **frijōndi*, *za stupeň silný* v pádech šikmých aneb i v nom. sg. feminin krátkokmenných (got. *sibja*) *původní -i̯ē- čili pův. -i̯ā-*. Jinými slovy: Jest sklonění feminin, pokud zdá se vyplývati z kmene *-i̯ē*, *původní a prvotné* či teprve *podružné*, s prvopočátku jenom v některých ojedinělých pádech oprávněné?

Brugmann sám odpověděl tehdy na otázku tím, že již v ievr. *prajazyce* jevilo se kolísání mezi *-i̯ē-* a *-i̯ā-*. Zdála se mu tudíž ženská deklinace, v níž převládaly tvary s *-i̯ē-* (lat. *faciēs*, lit. *žėmė*, *žolė* „tráva" a pod.), býti právě tak primarní a samostatná jako deklinace *-i̯ā* (lit. *valdžià* „vláda" a p.). Tak soudil tenkráte Brugmann.

Dnes však Reichelt l. c. (tamže i veškera liter.) chce pravděpodobnějším učiniti spíše názor *druhý*, že t. zv. kmeny ženské *-i̯ē* jsou původu sekundarního, že vyrostly teprve — podle Reichelta — analogickým tvořením dle primarních kmenů *-i̯ā* z původních „odvozených" kmenů *-i̯*, jak budeme v podrobnostech moci ukázati zde a také níže; na př. lat. ablativ *faciē* R. vyvozuje z pův. instrumentalu sg. kmenů *-i̯* : z **-i̯ēm* n. **-i̯ē*.

§ 149. I nastává nám povinnost zaříditi dle toho také *výklad hořejších gotských tvarů -ja*. Kdežto dříve bez rozpaků mohly se vy-

kládati z *-ịé*,[194]) jehož střídnice v got. právě v jedno spadla se střídnicí za *-ịā*, tak že teprve tímto a podobnými pochody hláskoslovnými vlastně se objasňovalo úplné splynutí s deklinací *-ịā*: nyní především musíme se tázati, zdali by v primarní deklinaci, řekněme, kmenů *-ị* měl své místo též nom. sg. *-ịé* (s intonací raženou). Poznáme tak nejlépe, jaké ceny jest Reicheltova hypothesa pro *germanštinu*.

Reichelt vzhledem ke *gotštině* otázky té si přímo nevšímá, odvozuje však *litevský nom. sg. žolě* z pův. stupňovaného nom. sg. kmenů *-ị*, totiž z *-ēị*. Intonaci taženou pak vysvětluje prostě ztrátou druhé složky dvojhláskové, podle kterých zásad, nedokládaje.

A právě tento lit. tvar spolu se střídným stslovanským (lit. *žẽmė* = stsl. *zemlja*, obé = **ǵemịē*) býval již dříve slučován s gotským nom. *sibja* a jako tento odvozován z kmene *-ịē*. Ale vadila při tom citelně litevská intonace *tažená*, poněvadž gotská a pravděpodobně i stslovanská střídnice (srv. Brugm Grdr. I², 941) naopak vyžadovaly intonace původně ražené. Proto Streitberg JF I, 295 a UG. 239 (srv. též Hirt JF VI, 64 a l. c. Anz. 20) vyslovil domněnku, že lit. intonace není původní, nýbrž analogická — nejspíše dle nom. *motẽ* z *mātē(r)*, jemuž právem prý příslušel ton tažený.

§ 150. *Jak třeba souditi o tom všem dnes?* — Zajisté že rozpor v intonaci trvá stále[195]) a výkladem Streitbergovým není posloužено tomu, kdo by dle Reichelta chtěl vycházeti i v gotštině od původního nom. *-ēị* neb *-ē*; a do dalších hypothes o intonaci prajazykové se pouštěti není radno. Jelikož pak i v gotštině[196]) celé paradigma substantiv vzoru *sibja* pochopiti se dá z deklinace *ịā*-ové, jest nejvýše pravděpodobno, že taktéž v nom. sg., třeba byl kdys vykazoval koncovku odchylnou svou, dávno zvítězila analogie podle skutečných kmenů *-ịā*, dřív ješ'ě než nastati měly změny koncových délek germanských a zvláště gotských. A tímto předpokladem nominativní koncovky *-ịā* jest se zatím spokojiti a Reicheltovu hypothesu zde, podobně jako v jiných případech níže, prohlásiti v germanštině *v té podobě za nepřijatelnou*.

---

[194]) Gotské *sunja* nejnověji ještě Helten JF XIV, 76 vyvozuje z původního **sntịē*.

[195]) Srv. podobný rozpor při koncovce totožné v lok. sg. *-ē* (§ 142).

[196]) Jako v ostatní germanštině.

6. *Genitivní tvary germ. zájmen osobních.*

§ 151. WALDE Ausl. 91 podal výklad genitivních tvarů germ. ájmen osobních (got. *meina*, *þeina*, *seina*; stsev. *mín*, sthn. *mīn* td.), který spadá sem. Pročež o celé věci promluvím právě zde.

Kdežto JOHANSSON BB XVI, 163 sl. má řečené tvary za *lokaly*, *příp. instrumentaly sg. zájmen osobních, kterých za genitivy se užilo* *eina* na př. je dle něho lokal **meį* „u mne", sesílený suffixem)vým): WALDE vidí v týchž tvarech, na př. v *meina* taktéž *lokal* *ei* „u mne", který však *zvláštní příponou -nē*, směr „odkud" udáící, vzal na se *význam jasně vytčeného genitivu — ablativu.* Rovná tedy **meį-nē* „ode mne" latinskému adverbiu **supernē* „s hůry" a ev. *aptan* „od zadu", o kterýchžto útvarech později tolikéž ponáme (§ 164 sl.).

WALDŮV výklad je na první pohled vábivý a „se zamlouvající" r. FRANCK AfdA XXVIII, 43), avšak při bližším ohledání rovněž málo uspokojivý jako ostatní. Hláskoslovně bylo by arci vše v poku, pokud genitivy všech 3 osob jednotných interpretujeme tak o *meina*: gotská střídnice *-a* odpovídá ztrátě samohlásky v sev. a záp. manštině (v této po dlouhé slabice kmenové). Kde však zůstaly genitivy b množných a dvojných: gotské *unsara*, *izvara* — *ugkara*, *igqara* ? O těch W. se nevyjádřil. Myslil-li na analogii podle *meina*, či by přijal obměněný třeba výklad JOHANSSONŮV, který v sthněm. *ēr*, *iuwēr* atd. hledá pády *r*-ové významu hlavně *lokalového* „u nás" . (srv. BB XVI, 132 sl.) — a v gotském *unsara* atd. přímo vidí *inmentaly, po příp. ablativy*[197]) dle vzoru **n̥sorō* n. **n̥sorē*, přetvoé z pův. kmene **n̥srā*ₓ? (Srv. tamže 135 sl.)

§ 152. Místo odpovědi na otázky tyto v duchu položené ohlédne se raději po dosavadních výkladech *zájmenných genitivů vůbec.* no JOHANSSONA a WALDA většina badatelů navazuje přímo na záno *possessivní*, které po náhledu jejich jest původnější než osobní hož pádem nějakým, po případě rozšířeným je dotyčný genitiv sonalní.

Tak TORP (Lehre vom geschlechtlosen Pron. 28 sl.) míní, že ské *-a* je částicí k possessivu *mīn-* atp. přistoupivší, která však v. a záp. germanštině schází; výklad to problematický, neb přistou-

---

[197]) Toto ovšem dle našich předpokladů již možno není; ablativní *-ōd* jsouc bé dalo by gotské *-ō*!

pení částice není tu ničím prokázáno, a spolu výklad i nezřetelný, protože právě gotská částice *-a* musila by teprv býti vysvětlena.

I u Brugmanna Grdr. II, 826 sl. (tamtéž liter.) dočítáme se, že *meina* atd. je nějaký pád possessiva, ale Br. sám se nerozhoduje.[198]) Pouze stran stisl. *vár* (z **ųer*) a sthn. *unser*, *iuwer* souhlasí celkem, ač ne beze snadu, s hořejším míněním Johanssonovým. Srv. l. c. 828. Jinak uvádí domněnky cizí, tak Bezzenbergerovu opět (jako shora) nemožnou, že *meina* jest abl. *-ōd* neb *-ēd*, dále Bojungovu, že prý je nom. (akk.) pl. ntr. Týž pád i Hirt JF I, 208 v tom rozpoznává. Pragermanský tvar základní byl by pak **mīnō*, jehož *-ō* rovná se gotskému *-a* a jinde odpadá. Týž pratvar má Kluge (srv. P. Grdr. I² 467).

§ 153. Dosud přihlíželi jsme však k materialu neúplnému; vždyť rozmanitost genitivních tvarů je ve skutečnosti mnohem větší. Noreen P. Grdr. I² 618 zaznamenává i vykládá sev. tvary zvláštní,[199]) Behtge u D. 551, 2 veškery germ. tvary vůbec. Behtge učí: Osobní zájmena neměla as původně zvláštního genitivu, ježto ho nepotřebovala. Když se však potřeba jeho dostavila, zastupovaly jej vhodné pády possessiva, z nichž některé v povědomí jazykovém ustrnuly v *genitivy personalní*. B. nepídí se tedy po nějakém novém výkladě hláskoslovném, nýbrž po vhodném výkladě syntaktickém i nalézá jej v *akkusativních tvarech rodu ženského* (č. jedn.) *a středního* (jedn. i množ.). Chtěl-li starý German říci: „Nepotřebuji tebe“, řekl prý doslova místo toho: „Tvou věc (tvé věci, pl.) nepotřebuji“ = got. *þeina ni þarf* (I. Kor. 12, 21).

Odtud objasňují se Behtgovi tyto rozmanité tvary: got. *meina*, sev. a záp.-germ. *mīn* atp., pak got. *unsara*, stsas. ags. *ūser* atp. vesměs z akk. *plur.* ntr., tvary mimogotské snad také z akk. *sing.* ntr. Stsev. *vár* = akk. sg. ntr.; gotské tvary vůbec rovnaly se možná též, jako stnorv. *þīna* a stgutn. *sīna*[200]) dle Behtga *jistě*, akkusativu sg. *fem.* To jsou tvary základní. Dalším vývojem Behtge vysvětluje sthněm. *unkēr*, *unsēr* atp., kteráž jsou obdobou zdloužena podle nom. sg. *-ēr*,[201]) a připojiti mohl ještě vých.-severské genitivy pl. *vārra*, *sīna*, jež dle Noreena l. c. ustrojeny byly po vzoru ostatních množných genitivů *-a*.

---

[198]) Na str. 569 a 589 zdá se, jakoby nejspíše přijal učení Bezzenbergerovo, které následuje: got. *meina* = lit. *mūno* (= **-ōd*, **-ēd*).

[199]) Jsou to vzácnější tvary stnorv. *þīna* a stgutn. *sīna* (2×); pak vých.-sev. *vārra*, *sīna* (= gen. pl.).

[200]) A v témže smyslu, tuším, i ags. *ūre*.

[201]) Viz o tom více při *-ēr* § 474.

Podobné syntaktické úvahy tanuly zajisté na mysli také ostatním interpretům již jmenovaným, kteří v řečených tvarech shledávali hotové pády possessiva, jako HIRTOVI, BOJUNGOVI a j.; toliko JOHANSSON a WALDE neuznávali priority possessiv a pokoušeli se o výklady tvarů *jedněch*, kdežto *ostatních* pomíjeli. *Jak překlenouti tuto propast mezi názory tak od sebe odchodnými a dospěti poněkud uspokojivého, byť ne jednotného pojetí germanských tvarů veškerých?*

§ 154. Problem to nepochybně těžký a zahrnující v sobě i *druhou* ještě záhadu, jak totiž vznikla sama *possessiva* a jaký jest vzájemný poměr mezi nimi a genitivy, o nichž řeč. S toho hlediska myslím, že jest rozeznávati vlastně *dvojí* vrstvu germ. tvarů genitivních, *starší* a *mladší*. Znázorniti se to dá dobře na st. severštině. Tam vůbec obvyklý *genitiv pl. zájmena 1. osoby vár* pravděpodobně — jak uslyšíme — pojímá se jako starobylý útvar lokalový **u̯ē-r*, jenž znamenal původně „u nás" a potom teprv „nás" (srov. při *-ēr* § 472). Z téhož gen. pl. jest pak vytvořeno *possessivum*: *várr*, a podle něho zase přetvořuje se ve vých. severštině obdobně k jiným genitivům pl. ono *vár* ve *várra*, pozd. *vára* (NOREEN P. Grdr. I² 618). Gen. *vár* bych tudíž nazval vrstvou *starší*, gen. *várra* však *mladší*.

A podobně — soudím — vyvíjely a ustalovaly se poměry i u jiných osob a ve všech nářečích germanských. K *starší* vrstvě v tomto vývoji dojista lze počítati mimo stsev. *vár* ještě záp.-germanské tvary jako sthn. *unsēr* (až na délku koncovky, jež bezpochyby není původní), stsas. a ags. *ūser* atp. Naproti tomu gotské *unsara* atd. představuje nám pravděpodobně již vrstvu *mladší*, t. j. nějaký bývalý pád possessiva „*unsar*" atp., který byl schopen vyjadřovati *zřetelněji* pojem genitivní než původní, i pro gotštinu předpokládané **unsar*.

§ 155. Méně průzračny jsou *jednotné* tvary genitivní: got. *meina* a jinogerm. *mīn* atd. Přes to lze i v germanském kmeni *mīn-* spatřovati prvotný útvar vrstvy *starší*, zvláště obsahuje-li řečené **mī-n* podle JOHANSSONA (viz v čele této stati) opravdu lokal **mei̯* „u mne", sesílený suffixem *n*-ovým.[202]) Possessiva *všech* germanských nářečí jako got. *mein-s*, stsev. *minn* (starší *mín-n*) atd. byla by pak vznikla teprv na tomto základě, a gotský gen. sg. *meina*, stsev. *mín*, záp.-germ. *mīn* atp. repraesentoval by nám opět vrstvu *mladší*, nějaký to pád hotového již possessiva.

---

[202]) Srov. ještě BRUGM. Grdr. II 825 sl., pak P. PERSSON JF II, 243 sl. a zvl. 245.

kladou v 3. os. sing. téhož času jako druhou část složeniny praeteritalní ievr. *_dhēt_ = pragerm. *_dēþ_ (obé od kořene _dhē-_). Co do tvaru byl to prý augmentu prostý aorist čili _injunktiv_, v němž střídaly se, bezpochyby dle pův. poměrův akcentových, samohlásky -_ō_- a -_ē_- (srv. SIEVERS PBB IX, 562); 3. osoba sg. pak zněla *_dhēt_, což jest obsaženo v stind. _á-dhāt_ a řec. aoristu (pass.) -θη(ν). Víc o otázce týkající se původu jednotlivých koncovek praeteritalních viz při -_ōn_ (§ 264).

Někdy klade se též vedle obvyklého *-_ēþ_ temně zbarvené *-_ōþ_. Činí tak nerozhodně i MICHELS ZfdPh XXXIV, 121, aby vyložil různými analogiemi koncovku 2. osoby sg. -_ōs_, pro záp. germanštinu nutně uznávanou. Než předpoklad tento je těžko dokázati: jediné gotské **_nasida_** mohlo by býti přímým pokračováním pragermanského *-_ō_(_þ_), kdežto ostatní nářečí vylučují střídnici tu předem. A i gotské **_nasida_** spíše as povstalo z *-_ē_(_þ_), poněvadž vedle něho užíváno bylo v 2. os. sg. **_nasidēs_** (a nikoliv *-_ōs_ jako v záp. germ.), v plurale pak - **_dēdum_** atd. Doporučuje se tudíž vycházeti u veškeré germanštině z **_pratvaru_** *-_dēþ_ **_s intonací pův. raženou_**, protože pro cirkumflex vůbec zde nebylo příčiny. Vývoj další byl tento:

§ 157. V _got._ máme tedy pravidelné _nasida_, jež v jedno spadlo s 1. osobou sg., jak ještě bude o tom řeč.

V _sev._ působí runové „_mk mrla w_(_o_)_rta_“ _Etelhem_[205]) proti pozdějšímu (_w_)_urte_ atd. nemalé obtíže, které odstraniti lze předpokladem, že v nedokonalém písmě prvotném -_a_ bylo znakem též pro -_æ_, jak nejnověji ukazuje WALDE Ausl. 102 sl., ale před ním již navrhoval BURGHAUSER „Germ. Endsilbenvocale“ 12, s tím ovšem rozdílem, že tento bezpochyby měl na mysli již krátké a nikoliv neredukované ještě dlouhé -_ǣ_. Avšak zvláštní poměry praseverských koncovek vůbec, jež WALDE l. c. zevrubně vyšetřil, a runový nom. sg. _swestar_, kdež

[205]) Tak čte nápis ten BUGGE Tidskr. f. Phil. VII, 246 a Norges Indskr. 148, maje tedy „_wrta_“ za 3. osobu sg. a „_mrla_“ = stsev. _Marila_ za nom. sg. Sám ovšem nepovažuje „_wrta_“ ani za praseverské, ale za ohlas _gotské_ (!) zvláštnosti dialektické. S BUGGOVÝM _čtením_ souhlasí pak BRATE Ark. f. n. fil. XI, 372 a WALDE Ausl. 101 sl. BRATE přidržoval se dříve (BB XI, 201) interpretace NOREENOVY, jenž četl „_ek erla wrta_“, kdež „_erla_“ = stšvéd. _Jarle_ opět by byl nom. sg., ale „_wrta_“ 1. os. sg. Totéž u KOCKA (srv. mimo jiné PBB XV, 257) a HIRTA JF VI, 66: KOCK dle toho klade „_wrta_“ na roveň prasev. _worahto_ (Tune), první osobě to zabezpečené, a HIRT i _erla_ i _wrta_ vyvozuje z *-_ēm_. BUGGOVO čtení jest však _nejpřesnější_, poněvadž nápis jeví skutečně runu _m_, k níž teprve za zvláštních okolností může se připodobniti runa _e_. Srv. BB XI, 201.

a nelze ani pojímati jako *æ*, zvláště[206]) vedou nás k předpokladu rovněž obezřelému jako pravděpodobnému, že runové *a* ve všech toho druhu dokladech (mimo uvedené i v četných nominativech sg. mužských kmenů *-n*: *Wiwila*, *Niuwila* atd.) významem bylo otevřeného dlouhého *e* (= *æ*). Jen tak se vyvarujeme všech nesrovnalostí u výkladu dotyčných tvarů, jak při každém z nich zvláště bude podrobně dovozeno. Souhrnem pak všecky ty doklady navzájem se podporují a osvětlují.

§ 158. I v 3. osobě slabého praeterita *w(o)rta* je tedy původní pragerm. *-ē*, vlastně *-æ* ještě zachováno.[207]) Když potom praseverské nápisy z doby po roce 600 po Kr. vykazují též v písmě *-e*: *wurte* Tjurkö, *orte* By, *sate* Gommor, nastalo tu bezpochyby již krácení, které vedlo k zavřenému *-e* a dále k *-i*: *urti* (Sölvesborg z doby Vikingů) a obecně stisl. *urte (i)*, *safnaðe (i)* atd.

Jedna věc však zaráží: koncovka *-e* krácením vzniklá z **-ē* *neodpadá*, jak by v sev. bezpodmínečně měla. Proč se tu drží? Odpovědi byly dány několikery, z nichžto sluší naprosto zavrhnouti tu, že by *zubnice* koncová dele se byla zde zachovala a tak chránila předchozího *-e*. Srv. WALDE Ausl. 13. Avšak zajisté mohla tu působiti snaha po *zřetelnosti a význačnosti osoby třetí vedle jednotných osob první a druhé*, taktéž charakteristickou koncovkou opatřených.[208]) Krom toho nevím, zda nepronikala v podobných tvarech přec jen, přes to že WALDE l. c. 16 sl. to popírá, účinkem *pravého* tonu vedlejšího jistá závažnost druhé složky praeteritalní, jež bývala kdysi útvarem samostatným. Srv. i Část vš. § 24 a při *-es*.

Zřejmou *analogií* dle 1. os. sing. jest ovšem koncovka *-a*, která několikrát v stnorv. a stdánském jazyce i v 3. osobě se vyskytá. (NOREEN Altisl. Gr. 244 a P. Grdr. I² 639).

§ 159. V *záp. germanštině* konečně většina tvarů této osoby je analogická a z 1. osoby sg. přenesena; neboť pravidelné sthn. *nerita* a převahu mající stsaské *nerida* nemůže ani jinak býti vykládáno. Obojetné jsou však tvary *anglofriské*: ags. *nerede* a stfris. *hērde*, *makade*

[206]) Srv. při *-er* § 188 sl.

[207]) Srv. též HELTEN PBB XVII, 285 p a XXI, 484 sl. Dále KAHLE Altisl. El. 29 (stanovisko ne dost určité).

[208]) STREITBERG UG. 336 a dle něho WALDE l. c. 15 se domnívají, že projevila se tu snaha, aby ve všech osobách paradigmatu tentýž počet slabik byl zachován — názor to, jenž kryje se z části s výkladem mnou předneseným.

(*makede*) atp. Jednak to mohou býti střídnice za 1. osobu, přenesenou zrovna tak jako v st. němčině, a přímo by tomuto pojetí nasvědčovala starší ags. přípona s otevřeným *-æ* (ze záp.-germ. * *a*) v dokladech jako *neridæ*, *biscerdæ*, *aferidæ* atd. (srv. SIEVERS Gr. 18 a PBB VIII, 325 sub 6); jednak mohla by tu býti zachována sama 3. osoba s pův. koncovkou *-e*, zkrácenou z *-*ē* a ustálenou způsobem podobným jako v severštině — a tak posuzuje stfriské *-e* HELTEN ve své Gramm. 50. Spornou otázku může však rozhodnouti *st. saština*, neboť tam vyskytá se vedle *-a* též *nepochybná* koncovka 3. osoby *-e* a to v některých rkp. dokonce převahou, jako v Mon. a gloss. Verg. (SCHLÜTER Unters. 195 a u D. 478). Při tom ovšem ze dvou ojedinělých tvarů *-a* v Mon. netroufám si ničeho uzavírati, rovněž ne z několika sthněm. dokladů *-e*: *lērte* atp. u OTFRIDA (BRAUNE Gr. 231), ačkoliv tuto lze dosti pravděpodobně pomýšleti na poslední stopy zápasu mezi 3. a 1. osobou sg.[209])

Zápas takový *jistě* tedy v záp.-germanských nářečích kdysi nastal a skončil vítězstvím 1. osoby v sthněmčině, kdež koncovka *-a* teprve hodně pozdě se *oslabuje* v *-e* (BRAUNE l. c.); nerozhodnut zůstal v st. saštině a k úplnému splynutí obou tvarů vedl v anglofrištině.

(O zvláštních útvarech praeteritních jako got. *iddja* atp. viz při *ōⁿ*, § 270 sl.).

---

8. *Přípony prvních (třetích) osob optativních v duale a plurale.*

§ 160. Prvním osobám dualu a pluralu v germ. optativech připisují se teď obyčejně *přípony* *-*vē* a *-*mē*: na př. *got. bairai-va*, *bairai-ma*. Není to sice absolutně jisto; tytéž střídnice by byly při *-*vō* a *-*mō* (srv. BRUGM. Grdr. II 1355, KLUGE P. Grdr. I² 449 sl., BEHTGE u D. 382) a HIRT JF I, 217 dokonce pomýšlel na ražené *-*oį* (pragerm. *-*aį*), které „snad“ jako v medialním *haitada* by bylo dalo got. *bairai-va* (= stsl. *nesě-vě*). Avšak HIRTOVI, drží-li se dosud svého výkladu, bylo by as za těžko ano nemožno, upraviti potom poměr k tvarům mimogotským a osvětliti z ostatních ievr. jazyků záhadné své *-oį*.

---

[209]) Stsaské poměry jinak posuzuje SCHLÜTER Unters. 250, jenž vyvozuje důsledky i z oněch tvarů *-æ* a přisuzuje ještě stsaskému *-e* kvalitu otevřenou, ačkoliv parallelní agsaské *hæle* (spadlo v jedno s *i*-kmeny!) vede k zavřenému záp.-germ. *-*e*. Naproti tomu srv. i HELTEN PBB XXI, 492.

Proto zbývá jenom se rozhodnouti mezi *-ō* a *-ē*, což usnadní se nám tím, že v duale tvary stslovanské jako *nesě-vě*,[210]) v plurale tvary litevské jako *ei-mè* (imper.) a *sùko-mė-s* (reflex. aor.) atd. *spíše* svědčí pro sekundarní příponu zakončenou v *-ē*, nežli dual litevský *ei-và* (imper.), *sùko-va* (aor.) a vzácné stslov. *nesě-va* atp. pro zakončení *-ō*. Jeť při litevském a stslovanském *-va* vždycky možná obdoba podle 2. dualové *-ta*. Srv. BRUGM. Grdr. II, 1355 a 1371 sl.

§ 161. Můžeme tedy dle toho i v *germ.* (*got.*) předpokládati **-vē* a **-mē*, což oboje jest sekundarní osobní přípona *zdloužená*, jejíž tvar nezdloužený *-mě* (po příp. *-mŏ*) dochován je najisto v gotském *bērum* snad i *baira-m*.[211]) Popatřme nyní, jak obrážejí se gotské poměry v sev. a záp. germanštině. Neb v těchto nářečích *optativní přípona -m*, na př. v stsev. *bere-m*, *bære-m*, sthněm. *bërē-m*, *bārī-m* atd., *a priori* může býti odvozována *i z prostého -mě* (po příp. *-mŏ*) *i z prodlouženého -mē*, i vzniká otázka, není-li zde přec jen nějaké kriterion pro tu neb onu příponu?

§ 162. Je potřebí všimnouti si též *3. osoby množného optativu*. Zní v gotštině *bairaina*, *bēreina* — patrně s touž koncovkou jako 1. plur. Ježto pak ievr. *-nt* mohlo po odpadnutí zubnice zanechati v germanštině pouze *-n*, bylo gotské *-a*, t. j. pragermanské *-e* přibráno do 3. osoby zajisté blízkou *analogií* podle 1. plur., v níž *-e* bylo oprávněno. Anebo dle BRUGMANNA Grdr. II 1370 určitěji: již v 1. plur. bylo as vedle sebe v jisté pragermanské fasi *-m*[212]) a *-mē*, a tak byl přitvořen též v 3. pl. vedle *-n*[213]) plnější tvar *-nē*, který spolu s oním *-mē* později, řekněme zatím v *gotštině*, zvítězil: *bairaima* a *bairaina*.

V *severštině* máme význačné tvary dvoje: stšvédské *berin* a stisl. *beri*(*e*), stšvéd. *bærin* a stisl. *bǽri*(*e*) atd. Dle KOCKA PBB XV, 244 sl. odpadlo v takovém případě po dlouhé nepřízvučné slabice (stsev. *-i-* = prag. *-ai-* neb *-ī-*) toliko v st. islandštině *-n*, *když ovšem již před tím zmizela dlouhá samohláska koncová*, avšak zůstalo

[210]) Dříve zdála se býti v tom neshoda, že *-ě* na konci slov má býti v stslov. jednou *-i* (*mati*), podruhé *-ě* (*nesě-vě*), srv. BRUGM. Grdr. II 1371 sl. Ale dnes je pravděpodobno, že **-ē* = stsl. *-i*, za to **-ḗ* = stsl. *-ě* (BRUGM. Grdr. I² 941), čímž se tedy dřívější výklady tohoto *-ě* z *analogie* (*nesě-vě* prý podle *vě* „my oba") stávají zbytečnými.

[211]) BRETTOR u D. 382 ani v té příčině nechce tvrditi nic určitého. V got. *bairam* možno hledati i primarní příponu **-mes*, viz UG. 321 a při *-ēs*.

[212]) Když totiž v 3. slabice odpadlo *-ĕ*. UG. 170 sl.

[213]) Po odpadnutí *-t*.

v st. švédštině — čili jinými slovy: i *bærin* i *beri(e)* nutně vedou k pratvaru společnému, již v *gotštině* uznanému: **berain-ē* = got. *bairain-a*. Srv. Brugm. l. c. 1369 sl. a Walde Ausl. 91 a 100.[214])

Dostalo-li se však původní -ē také v severštině do 3. pl. *analogií*, nemohla obdoba ta původ vzíti odjinud než z 1. plur., t. j. také pro severštinu nutně musíme přijmouti za prvotnou příponu pragermanské -*mē*.[215])

§ **163**. Zbývají tvary *záp.-germanské*. Zde není po ruce kriteria tak spolehlivého jako v sev.; tvary sthn. *bërē-n*, *bārī-n*, stsas. *bere-n*, *bāri-n*, ags. *bere-n*, *bæren* atp. zcela dobře mohou odpovídati samotnému ievr. **bhéroi̯-nt* = pragerm. **berai-nđ* atd., ačkoliv není vyloučeno, že i tuto nejdřív analogicky přijata a potom pravidelně odvržena byla koncová samohláska -ē. A podobná nejistota jest i při 1. osobě pl.

Z toho ze všeho vysvitá, že *nejsprávnější* zůstává svrchu uvedený a ovšem k našim vývodům přizpůsobený předpoklad Brugmannův, že byly kdysi a to ještě v pragermanštině vedle sebe *přípony pluralové dvě*: *krátké *-mĕ a zdloužené *-mē*.

---

9. *Místní adverbia got. -ana, sev. a záp.-germ. -an.*

§ **164**. Celá řada *adverbií místních označujících směr „odkud?“* tvoří se v germanštině suffixy *n*-ovými, z nichž gotské -*ana*, sev. a záp.-germanské -*an* podle J. Schmidta KZ XXVII, 291 stotožňují se obyčejně s lat. příponou *-*nē* (*super-nĕ*, *pō-nĕ* a p.) a stind. -*nā* (*ví nā* „bez“), tak že *společný pratvar zní: ievr. -nē*.[216])

---

[214]) Beitgr u D. 383 nemá tudíž pravdu, řadí-li také sev. tvary k záp.-germanským obojetným (viz v textu níže), rovněž ne Noreen P. Grdr. I² 639 sl., jestliže pouze stšvédské tvary jako *farin* odvozuje z podobného pratvaru jako got *faraina*, avšak v záp.-sev. a stdánském *fari(-æ)* spatřuje toliko *-*ain*. Patrně není N. o správnosti Kockova zákona přesvědčen. Totéž u Kluga P. Grdr. I² 449 sl.

[215]) Noreen l. c. 639 vyvozuje záp.-sev. (stisl.) *farem*, -*im* z praseverského *-*ēm* a pragermanského (got.) *-*aima* přes to, že pro *3. pl.* stanovil v oněch nářečích jen *-*ain*, jak právě poznamenáno. Lze však opravdu stotožniti pragermanské a gotské -*ma*?

[216]) Pratvar ten přijímají Hirt JF I, 210 sl., Streitberg UG. 188, Wilmanns Deut. Gr. II § 463, p. 3, Walde Ausl. 13. Též Persson JF II, 224 p. je hotov jej v germ. a po případě i v stind. (srv. l. c. 233) uznati vedle *nezdlouženého* tvaru částice -*nĕ*, již shledává v lat. *pō-ne*, *super-ne* (l. c. 223). Souhlasil bych stran přípony latinské, která je vlastně *krátká*, s Perssonem.

Adverbia ta jsou v germ. vlastně dvojí: jedna odvozená od jednoslabičných částic *iup*, *ūt*, *inn* atd. — na př. got. *iupana* „s hůry", *ūtana* „zvenčí", *innana*; a jiná odvozená od zájmenných kmenů **hwa*-, **þa*-, **hi*- a substantivních kmenů značících strany světové — na př. stsev. *huaðan*, *þaðan*, *heðan* (*h. ok handan*, srv. Persson JF II, 239), dále *vestan*, *austan*, *norðan* a *sunnan* atp. V *druhé* skupině adverbií rozpoznáváme i zvláštní kmenotvornou příponu -*ðan*-, jejíž původ ovšem bezpečně stanoven není;[217]) Hirt JF I, 16 spojuje ji sice na pohled vhodně s řec. -*θεν*, avšak ani tato příbuznost a tím méně vztah k lat. *inde*, *unde* (prý = **i-dne* atd.) opravdu jest prokázán. Srov. Persson JF II, 239 sl.

§ 165. Co se tkne střídnic pragermanské koncovky *-*nē*, vyhovují zúplna pravidlům dříve vyloženým: gotskému -*a* (*innana*) odpovídá ztráta samohlásky, která v *ostatní* germanštině — v západní v 3. slabice — nastala: stsev. *innan* (-*n* po krátké slabice trvá), záp-germ. tolikéž *innan* mimo stfris. -*a* (*n* odpadlo po nepřízv. slabice, Siebs P. Grdr. I² 1265). Záhadny naproti tomu zůstávají *záp.-germanské tvary delší*, vzhledem svým totožné s gotskými: na př. sthn. *hinana*, stsas. *ferrana*, čemuž zas odpovídá ags. *heonane* „odsud", *feorrane* „zdaleka" atd. Běží o vysvětlení jejich.

Collitz (BB XVII, 17), věren jsa své theorii „auslautové", dle níž *gotské* -*a rovnati se musí* pro společný původ z pragerm. *-*ai téže koncovce sthněmecké* (srov. Úvod § 15), jednoduše gotská a záp.-germanská adverbia -*ana* identifikuje. Avšak podle akcentové theorie, jak dovodím při -*ai* zevrubněji, právě onen zásadní předpoklad není pravděpodobný a také nikdež nenalézáme opory pro to, že by zrovna řečená adverbia byla ustrnulými dativy v *-*ai*. I pomýšlel tedy Walde Ausl. 13 na původní druhotvar -(*n*)*ēm*. Než v dodatcích (196) namítá již sám sobě, že pův. -*em* by dalo, soudíme-li dle všech analogií. v sthněmč. přec -*e* (srov. i níže § 288). Pročež nezbývá nám než utéci se k *druhé blízké příponě sesílené* *-*ōm*, která, tušim, již v pragermanštině stála tu vedle *-*ē* a stupňovaného * *ō*. Důvod k tomuto předpokladu čerpám z hojného stupňování v germ. koncovkách vůbec. Západní germanština pak některejší rozmanitost tuto, omezenou nejspíše jen jejím územím, zachovala [218])

---

[217]) Že také v adv. *ves-tan*, *aus-tan* atp. souhláska *t* náleží k příponě, demonstruje obzvláště Bartholomae Stud. z. idg. Sprachg. I 57.

[218]) V severštině reflexu toho *-(*n*)*ōm* není, ale v got. dle našich dalších předpokladů by bylo dalo *rovněž* -(*n*)*a*: *innana*. Stalo-li se tak i *ve skutečnosti*,

§ **166**. Neméně záhadny jsou další *druhotvary sthněmecké se zdlouženým -nān*: *innān*, *hinān* atp. (u Notkera a pak v stř. h. němč.). Pokusů vyložiti nápadné -ā- stalo se, jak známo, již několik. Paul PBB IV, 470 sl. (srv. též jiný Paulův výklad z přízvuku v PBB VII, 219) myslí tu na náhradné dloužení jakés za odpadlé *-a* z *innan-a*; spolu poukazuje na parallelu mezi *innana* — *innān* a (got.) *unsara* — (sthn.) *unsēr*. Prvního tvrzení Paulova, rozumí se, nelze dokázati, ale v druhém dobře sestavil případy stejně nesnadné a ne-li čím jiným, tedy zajisté tím sobě podobné.[219]) Jellinek Beitr. z. germ. Flex. 39 a 41 tvrdí, avšak nepodpírá dostatečně, že zde byla obdoba podle jednoslabičného **dān*, kteréž se mělo k *dana*, jako skutečné *dār* k *dara*; a v témž poměru přitvořeno pak i k *innana* . . . *innān*. Kluge P. Grdr. I², 485 spokojuje se dokonce poznámkou, že *hinān*, *danān* atp. temného jsou původu.[220])

Teprv Johansson BB XVI, 151 stanoví zvláštní pratvar **innē-nă$_x$*, chce tudíž *ā* vykládati v slabice nepřízvučné z *ē*, což arciť nemožno, jak Walde Ausl. 173 p. ukazuje. Walde sám navazuje na Wilmannsa Deut. Gr. II¹ 633 (= II² 641), jehož výklad není prý mu dosti jasný. Wilm. totiž má na mysli tento vývoj: vedle *dana* jest *danana*, z toho synkopou *danne* a novým suffigováním *dannān*. Walde to obměňuje takto: Z *danne* vzniká **dannann* a z toho dle pozdního sthněm. zákona, Waldem l. c. 172 p. domněle rozpoznaného, o němž ještě jednou bude řeč, *dannān* se zjednodušeným *-n*, za to však se zdlouženým -ā-. Avšak již recensent Waldův Franck neprojevuje v AfdA XXVIII, 54 s ním souhlasu; má sice za to, že *innān* je nějaký novotvar, ale pochod u Walda zdá se mu *právem* býti „konstrukcí z přílišné vzdálenosti učiněnou toliko ad hoc." Jak si sám věc představuje, Franck ovšem blíže neudal.

§ **167**. Mám-li se též o přítomné otázce pronésti, mohu to učiniti jen hypotheticky, jsa ovšem přesvědčen, že máme zde rozhodně délku *sekundarní* nějakou; ta snad vznikla v dobách, kdy vedle *innana* v sthněmčině (v alem. nářečí) bylo ještě **innan*. V sthněm. době bylo, jak při *-ōn* podrobněji bude dolíčeno (srv. § 247), i v zájmenné deklinaci vedle akk. sg. mask.

---

ovšem nevíme. Jestliže však *ano*, měla místo přec jen také Collitzova rovnice: got. *innana* = stněm. *innana*, jen že v jiném rozumu, než C. se domnívá.

[219]) Franck ZfdA XL 19, p. 2 k těmto případům připojil ještě koncovku 1. osoby plur. *-mēs*.

[220]) Že Kluge l. c. 464 stseverské *heðan* vykládá ze sthněm. *hinān* a ags. *heonan dissimilací*, budiž zde pro neobyčejnost náhledu toho poznamenáno.

in, *wēn* pravděpodobně ještě **ina*, *(*h*)*wēna*. A jako v této kategorii koncové charakteristické *n* ještě jednou přistoupilo k **ina*, *(*h*)*wēna*, tak že vzniklo pravidelné potom *inan* a (*h*)*wēnan*: podobně i u adverbií *vedle innana novým suffigováním koncového -(a)n vzniklo as *innanan*, jež v samé st. němčině doloženo sic není, ale naprostou analogii má v ags. *ufenan*, kteréž vedle *ufan* (*ufon*), *ufane* (*ufone*) a mylně geminovaného *ufenne* m. **ufene* tolikéž repraesentuje vývoj teprve podružný. Srv. Sievers PBB IX, 263 a Gr. 170 a 118. V *alem.* nářečí nebyl tím však vývoj ještě ukončen: v **innanan* atp., kde následovalo dvé nepřízvučných stejných slabik s *n*-, nastalo *sjednodušení v slabiku jednu*,[221]) která proti původnímu *-nān náhradou za kvantitativní ztrátu slova, haplologií způsobenou, prodloužena byla v -nān*. Tak povstala dle mého mínění nová koncovka adverbialní *-ān*, jež analogií šířila se i tam, kdež po právu vlastně nebyla: na př. místo **ūssanan* říkalo se rovněž *ūssān* a i *ūssenān* (srv. hořejší ags. *ufenan*) a pod. V *alemanštině* pak podružná formace -(*n*)*ān* zatlačila dokonce ostatní prvotné, zejména nezdloužené -(*n*)*ăn*, a pronikla také do střední h. němčiny.

---

c) *Třídobé -ē v slovích víceslabičných.*

§ 168. Třídobé (tažené) *-ē̂* na konci slov víceslabičných — v jednoslabičných, jak víme, *nedalo* se prokázati — trvá ve všech germ. nářečích aspoň potud, že nikdy *neodpadá*. Změny, kterých doznává, jsou dílem kvantitativní, dílem kvalitativní, ale celkem obdobny změnám třídobého *-ō̂*.

V gotštině *-ē̂* zkracuje se v dvoudobé, obyčejné *-ē*; v sev. a záp. germanštině druhým ještě krácením povstává plná samohláska krátká. Původní kvalita dle Streitberga UG. 183 byla táž jako při dvoudobém *-ē*, tedy *otevřena*; tomu nasvědčují také střídnice v jednotlivých nářečích, jen že se vyvinuly způsobem zrovna opačným než při délce dvoudobé. Gotské *-ē* totiž jest zavřeno,[222]) v sev. a záp. germ. zůstalo silné ote-

[221]) Srv. podobnou haplologii u Walda Ausl. 98 a níže (§ 253) při got. *ainnō-hun* atp. Také v sthněmč. možno předpokládati synkopu samohlásky v prvé z obou stejných slabik; zdali se však smí tím objasňovati též dvojité *n*, jež vyskytá se někdy v *hinnān*, *dannān*, (*h*)*wannān*, jest pochybno, protože tu byly rovněž pravděpodobné analogie jiné, jako *hinnān* podle *inn-ān*, *dannān* podle *danne* atd.

[222]) Mění se také v *-ei*, což Bethge o přízvučném *-ē̆* popíral: *þandē* — *þandei*. Srv. shora § 132 a také Hirta PBB XXI, 160, který by po příp. obě ty koncovky oddělil a každou o sobě vykládal, tak jako se činívá při *niba* — *nibai*, nemyslím však, že právem.

vřeno a zkráceno je v *-a*: got. *hidrē*, stsev. *hēðra*, sthn. *hëra*. Případů jest málo a nejsou ve všem zřetelny.

Případy jednotlivé.

1. Germ. adverbia směru: got. *hvadrē* „kam“ atp.

§ 169. Kladu sem především skupinu *adverbií směru, utvořených ze zájmenných kmenů příponou gotskou -drē*, která nepochybně koresponduje s přípenou rovněž adverbialní *-þrō*, k týmže kmenům připínané. Jest to *hvadrē*, *jaindrē*, *hidrē*, vedle nichž stojí povědomé nám *hvaþrō*, *jainþrō* atd. Koncovkou řadí se k nim i některá adverbia jiná a obzvláště *času*, různě utvořená: *simlē* „kdys“, spojky *untē* a *þandē* „až; ježto“[223]), *swarē* „nadarmo“.

Přihlédněme k adverbiím *-drē* blíže. Udávají směr „kam“, kdežto adverbia *-þrō* směr „odkud.“ Co do formy jest tu patrný rozdíl v stupni samohlásky koncové a potom v zubnici. Jak známo, souvisela různost tato se střídavým kdysi akcentem: tvary jako *hvaþro* byly jednou barytonovány, tvary jako *hvadrē* oxytonovány.[224]) Jelikož pak *hvaþrō* zcela případně se spojuje s ablativními tvary jinojazyčnými, jejichž reflexem bylo pragerm. **-ōt* (**-ōþ*), bylo jen důsledno, když Hirt JF I, 209 také v *hvadrē* hledal příponu tvaru a ovšem i významu ablativního a (jak dodává) instrumentalního — příponu teprve později k starému **-od stupňováním* vytvořenou: tedy pragermanské **-ēt*(**-ēþ*).

§ 170. S ablativním tvarem, nově určeným, nesrovnával se však nikterak skutečný *význam* jeho, který byl přímo opačný. Proto Streitberg u Hirta JF VI, 69 a UG. 183 i 275 spatřuje v ievr. **-trē* spíše instrumental: s Hirtem l. c. srovnává je s příponou stindických adverbií směru *-trā*: *dēvatrā* „k bohům“ a pod., dále s řec. *ὥ-δε* „sem“, lat. *citrō*, *ultrō*[225]) i připisuje instrumentalu tomu význam „rozprostření prostorem“ („Raumerstreckung“, srv. Delbrück Grdr. III, 242 a 581 sl.). Intonace je prý náležitě tažená; instr. vycházel původně v *-ēm*, ale jsa přízvukován na koncovce,[226]) měl vedle sebe větový dvojtvar *-ē*.

---

[223]) Viz Johansson BB XV, 312 a 314, P. Persson JF II, 239.

[224]) Srv. podobné střídání přízvuku v stind. *adharād*, což již jednou (§ 124) poznamenáno.

[225]) Parallely to sic přípustné, ale samohlásky se netýkající.

[226]) O instrum. a jeho intonaci pojednáno nahoře § 79 sl. Kdyby Hirt a Streitberg měli pravdu, byla by adverbia **-e jediným* germ. instrumentalem s intonací taženou.

Rovněž tak snaží se Hirt l. c. vyložiti i adverbia časová jako *unte*, *þandē* atd. z instrumentalů značících „rozprostření časem“ („Zeiterstreckung“, srv. Delbrück l. c. 245). Naproti tomu Behtge u D. 540 pro všecka ta adverbia zastává výklad z ablativu přes nesnáze plynoucí z rozdílů významových; totéž činí Helten, jenž v souhlase se svými zvláštními pravidly klade pratvar *-ēt (srv. PBB XXI, 487 sl).

K čemu se tu přikloniti? Na jedné straně vidíme zdánlivě nepřeklenutelný rozpor mezi významem akkusativním a formou strnule ablativní, na druhé straně neshodu tu, že v jednoslabičném a jistě přízvučném gotském *hvē* nebylo lze konstatovati odchylky proti obyčejné (ražené) intonaci instrumentalu paradigmatického, kdežto v adverbialních výrazech našich prý ano. Pokusme se najíti aspoň bezpečné východisko nějaké. Tím tuším může býti očividná totožnost struktury u adverbií -*þrō* a -*drē*, a ta svědčí pro *ablativ*. Jde tedy o to, zmírniti onen rozpor mezi významem a formou, t. j. *učiniti pravděpodobným*, *že mohly již v době pragermanské oba extremy směrové dojíti vyjádření celkem podobného, jen význačnou vokalisací rozlišeného*, jestliže totiž bylo v jazyce možno takové zastoupení pojmů směrových, by místo „kam“ se říkalo „odkud“.

§ 171. *A pravděpodobným to učiniti lze.* Pominu toho, že u adverbií prvotný význam tvaru pádového v pozdějším vývoji jejich *vůbec* nepadá na váhu, jak stále víc a více se dotvrzuje, dále že v germanštině funkce ablativní a instrumentalní splývají (jak podotčeno již dříve v § 155), i přidržím se pravého významu ablativního „odkud“. Jest pak obecně známo, že pojem „odkud“ může zastupovati pojem „kde“ (na př. pravíme, že něco jest řečeno *shora* n. *svrchu* místo *nahoře* atp.) — a pojem „kde“ zase pojem „kam“ (na př. stč. *kde jdeš* m. *kam jdeš* atd.). A kombinací obou těchto duševních pochodů lze si zajisté již v theorii dobře představiti, že za dobu poměrně dosti dlouhou *cestou v pozvolném vývoji jazykovém možno dospěti od prvotného pojmu „odkud“ dokonce až k opačnému „kam“*.

Než tento výsledek pouhé úvahy skutečně i *dotvrzují některé za*[illegible] *nazíráni*, z nichž dokladem nejpádnějším je vedské [illegible], jež původně značí „od zadu“ a „vzadu“, ale v po[illegible] také „vzad“ [illegible] a tolikéž *ārād* „z dálky“, kteréž záhy [illegible] „do dálky“. Delbrück Grdr. III 557 sl., od [illegible] upozorňuje na to, že *ablativní* význam [illegible] zevny, že se však namnoze pozměňuje

ve význam *lokalní* klidu; a tímto zas (dodávám sám) může býti nahrazen, potřebný význam *akkusativní* pohybu. Sem lze také zařaditi *umbrické* nejspíše ablativní *podruh* s významem cílovým „utroque“ (viz § 1·24, p. 160) Podobný úkaz pozorujeme ostatně u jistých adverbií před tím již probraných: u lat. *superne* a sthn. *ūssana*, stř̆hněm. *ōsten*, *ōstene* a pod. O těch všech bylo právě dovozeno (§ 164 sl.), že původní význam jest „odkud“, a přece lat. *superne* značí nejen „shora“, ale i „nahoru“ (srv. JF II, 223), sthněm. slovce nejen „zvenčí“, nýbrž i „venku“ a „ven“ (Braune Ahd. Leseb. 233ᵃ) a poslední adverbia netoliko „od východu“ ale i „na východě“ a „na východ“ (Kluge Et. Wb. 289ᵃ). Obdobný zjev vykládá Delbrück l. c. 584 též při adverbiích instrumentalních atd.

Parallel tedy s dostatek. Co brání ještě, abychom tentýž postup nepředpokládali také v pragermanštině? Doba k takovému vývoji věru byla dosti dlouhá a pošinutí i záměna pojmů směrových nad to podporována as tím, že bylo po ruce dvé stejných, jen málo odlišných tvarů, které jazyk potom dokonale rozlišil: pragerm. *-ōt* (odkud?) a *-ēt* (kam?).

§ 172. Intonace při **-ēt* byla samozřejmě tažená a odpovídají jí *mimogotské* střídnice tyto: stsev. *þa-ðra*, *hé-ðra*; sthněm. *dara, (h)wara, hëra*[227]) a *danta*, *(h)wanta*; stsas. *(h)wanda, sim(b)la* „vždy“; stfris. *(h)wande*[228]) a dle Helten Gr. 51 i *(h)wanne*; ags. pouze *simle* a *hidere*, připodobněné bezpochyby již k *hider*, kteréž spolu s ostatními adverbii v *-er* (*ðider*, *hwider* atd.) jest obvyklejší. Srv. Sievers Gr. 170 sl.

Výklad *kratších* takových tvarů jako *hider* atp. není ustálen. Hirt JF I, 209 vidí v nich odlesk adverbií s pův. koncovkou **-ter* (srv. lat. *citer*), jež beze změny dochována, a Kluge P. Grdr. I², 485 i Helten PBB XXI, 485 p. 1. zase ohlas stindického *tá-tra, já-tra*, lat. *ci-tra* atd. Přednost sluší dáti vysvětlení Hirtovu, protože i v jiných případech **-ēr* v záp. germ. se drží nezměněno, ale z **-tr* ... *-ter* se nevyvíjí. Jak by konečně bylo vyložiti další *krátké* tvary stsas. *hwand* a stfris. *hwant*, rovněž jest nejisto; bezpochyby že tají se v nich

[227]) Má-li totiž Hirt JF I, 209 a VI, 71 pravdu, že tvary ty jsou s ostatními totožny a jen původnější příponou **-rē* utvořeny. Wilmanns Deut. Gr. I², 325 toho neuznává a Kluge P. Grdr. I², 464 dokonce klade *hëra* = **hi-rōⁿ*.(?)

[228]) Také *(h)wende* a opačným spodobením též *(h)wanda*. Viz Helten Gr. 3. Jako *-a* není náležité ve frištině, tak *-e* ne v sthněmčině; proto *simble* vyložiti se tu dá pouze *analogií* podle adv. (gen.) *simbles*.

původní adverbium, v st. frištině zachované *hwan* (= got. *hvan*), jež kontaminací s tvary delšími stsas. *hwanda* a pod. přijalo neorganické -*d* (-*t*). Srv. však i sthněm. *saman-t* vedle náležitého *saman* a j. (u Dietera 763).

---

2. *Anglofriská adverbia způsobu -e.*

§ **173.** O těch je vlastně již pojednáno při téhož druhu adverbiích * *ō* = got. *galeikō* atd., kteráž právě v agsaštině ve *většině* případů a v stfrištině takměř *všude* nahrazována jsou přítomnými adverbii -*e*. Srov. § 126. Ježto pak adverbia tato -*e* koncovkou se shodují úplně s kategorií předchozí z *-*ēt*, béřeme si odtud právo také v nich (a tím spíše v prvotnějších germ. adverbiích z adjektiv utvořených *-*ō*) předpokládati původní útvary *ablativní*, jakým jest na př. stlat. *facillumēd* atd.

Anglofriská střídnice -*e* jest náležitá: ags. *hearde*, *wíde*, *longe*[229]) — stfris. *longe*, *hāge* (novofris. bez -*e*). Že podle vzhledu svého též stsev. *glíka*, *víða*, *giarna* a j. *mohla* by po příp. býti interpretována z *-*ēt*, také bylo na uv. m. již připomenuto; zde jen dodávám, že ta mnohoznačnost stseverského -*a* tam, kde není tvarů praseverských, jest přesně vzata ještě větší, což potvrzuje nejstarší výklad Hirtův JF I, 205, že totiž i agsaská i stseverská adverbia jsou bývalými *instrumentaly* *-*ōn* — výklad to ovšem, který se do rámce ostatních stejnorodých tvarů ani nehodí.

III. Pragermanské -*ī*.

a) Dvoudobé -ī v slovích jednoslabičných: got. si atp.

§ **174.** Jsouc *pod přízvukem*, zachovává -*ī* v jednoslabičných slovích svou délku: sthněm. 3. sg. konj. (= optat.) *sī* z pův. **s-i-t* (srv. o tvaru níže) — *mimo přízvuk* však propadá redukci o jednu dobu, t. j. zkrácení: nom. sg. fem. zájmena rodového *got. si a sthn. si* (zde vedle přízvučného *sī*).

---

229) Že ags. -*e* jest vskutku záp.-germ. **a*, dokazuje starší koncovka -*æ* v *heardæ* a j.

§ **175.** Hirt JF II, 131 pokládá toto **sī* za pravidelný nom. sg. z kmene ženského (*s-*)*įē-* nebo (*s-*)*įā-*, utvořený suffixem na stupni nejnižším -*ī*, jak podrobněji vyloženo bude při víceslabičných nominativech **-ī* (§ 179). Intonace byla patrně ražená, jak dosvědčuje lit. *szì* a *jì*; srv. též staroirské *sī* (Brugm. Grdr. I², 101).

Jak řečeno, nutno krátké *sĭ* míti za tvar pův. nepřízvučný, poněvadž jinak by přízvuk jistě byl ochránil délky jeho jako v sthněm. druhotvaru *sī*. Je tudíž v gotštině co do kvantity zřetelný rozdíl mezi osobním *si* a ukazovacím nom. sg. f. *sō*, o němž promluveno již výše. Tam (§ 58) také najdeš zmínku o způsobu, jak Streitberg Zur germ. Spr. 9 sl. (též UG. 239 a 271) rozdíl ten chtěl vysvětliti z původních poměrů prajazykových a vedských, jež v gotštině prý zachovány: deiktické *sa*, *sō* bylo prý od počátku přízvučné, anaforické *is*, *si* nepřízvučné. Proti tomu však ozval se Jellinek ZföG 1093, 1097 námitkou, že skutečné poměry akcentové v gotštině tomu odporují, protože zájmeno *si* zpravidla prý bývá přízvukováno (na př. *iþ si andhōf imma*), ukazovací zájmeno však namnoze nikoliv. Po odpovědi Streitbergově (JF. Anz. III, 190 sl.) dospívá pak Jellinek v ZfdPh XXIX, 379 sl. závěru, že ten, kdo v poměru zájmen *si* a *sō* spatřuje původní odstíny ievropské, při nejmenším musí připustiti, že odstíny a rozdíly ty v *historické* gotštině nejsou již zachovány.

Kdo z obou má tedy pravdu? Soudím — jak narazil jsem na to už nahoře —, že rozhodně Jellinek, a Streitberg leda jen podmínečně. Mohu to se svého hlediska dotvrditi přibráním střídnic sthněmeckých.

§ **176.** Jisto jest, jak Jellinek ukazuje, že v *gotštině* dle našeho dnešního (někdy arciť subjektivního) pojetí ani *sō* ani *si* nebylo výlučně přízvučné neb nepřízvučné. Naopak povaha těch slov měnila se postavením a platností ve větě, což také u jiných jednoslabičných slov napořád můžeme pozorovati. Tento gotský stav arciť nemusil platiti i dříve, řekněme v pragermanštině; neboť proč by v got. bylo zobecnělo ukazovací *sō*, avšak osobní *sĭ*, kdyby na př. toto nebylo ve většině případů bývalo *před tím nepřízvučné?* A tím by byl jaksi Streitbergův názor zdůvodněn. Než bezpečno to nikterak není: sthněm. *sī*, jehož — vedle vládnoucího *siu* — nemáme proč považovati za mladší vývojem než rovněž v památkách 9. století již přicházející *si*, může nám zajisté zcela přirozeně představovati *samo pragermanské a i starší přízvučné *sī, vedle něhož teprve v enklisi vzni-*

kalo sī. Srv. Brugm. Grdr. II, 526, Braune Ahd. Gr. 205 a Bethge u D. 552.[230])

b) *Dvoudobé -ī v slovích víceslabičných.*

§ 177. Koncové *-ī* slov víceslabičných, jsouc nepřízvučné, redukuje se v germ. jazycích především o *jednu* dobu, tak že vzniká *-i*, jež trvá v *gotštině*: na př. nom. sg. f. *band-i* jako *s-i*. V ostatní germanštině redukované toto *-i*, setkavši se nepochybně s původně krátkým *-i*,[231]) sdílelo pak i další osudy jeho: v *sev.* odpadá vůbec (po dlouhé slabice kmenové v stisl. s přehláskou, na př. *ylg-r* „vlčice"), kdežto v *záp. germ.*, pokud analogie tu nezasahuje rušivě, odpadá jen v slovích dlouhokmenných a víceslabičných (*ags. bend, ȝyden* a p.), zůstává však v 2slabičných krátkokmenných (3. sg. opt. praet. *ags. tiȝ-e, tuȝ-e* a p.). Při tom zvláště v anglofrištině *-i* časem se oslabuje v *-e*.

Případy jednotlivé.

1. *Nom. sg. fem. -ī.*

§ 178. Pouze k dlouhým a víceslabičným kmenům[232]) přistupuje v germanštině *-ī*, aby se jím vytvořil *nom. sg. fem.*, obyčejně přechýlením z maskulina již existujícího: got. **frijōnd-i* (z pův. **-ī*) k mask. *frijōnd-s*, stsev. *ylg-r* k mask. *ulf-r* (srv. Noreen Altisl. Gr. 143) = stind. *vṛk-ī* k mask. *vṛkas* atd. Brugm. Grdr. II 313 sl.

§ 179. *Intonace* byla jako při nom. sg. **sī*, který je stejně vytvořen, původně *ražená*, jak dosvědčují nominativy jinojazyčné, zejména lit. *vežantì* vedle stslov. *vezǫšti*, stind. *bhárantī*, av. *barenti* atd. Co do původu jest *-ī* stupněm zajisté nejslabším (Schwundstufe) k silněj-

[230]) Streitberg by nejspíše souhlasil s Hartmannem u D. 743, že sthn. *si* zdlouženo je teprv ze *sī*.

[231]) Na př. v prasev. *ȝastiʀ* — stsev. *gestr*, záp.-germ. **wini(z)* „přítel" = sthn. s'sas. *wini*, agfris. *wine* atd. Srv. UG. 173 sl.

[232]) Proč vývoj u *krátkých* kmenů jest jiný, je pro germ. deklinaci význačné, ale dosud ne uspokojivě vyložené faktum. Nejnověji podává Walde Ausl. 179 sl., jsa sobě ovšem vědom hypothetického rázu toho všeho, výklad dvojice *bandi* a *sibja* z přízvukových poměrů v *prajazyce*. Srv. však Hirta Ark. f. n. fil. XVIII, 375 a odkaz jeho k řeckým nominativům *-ιjα* a *-jα*, pak vůbec Sieversa PBB V. 136 sl.

šímu stupni, který se udává nestejně. Brugmann l. c. (srv. též II, 526 p. 1), Hirt JF I, 210, Streitberg UG. 188, 199 [233]) a 238 i jiní mají za silnější stupeň -*ie̯*, H. Reichelt BB XXV, 238 a vůbec ti, kteří původnost a samostatnost deklinace kmenů -*ie̯* popírají, za silnější stupeň -*i̯ā*. Rozhodnutí jest možno jen na základě pádů *šikmých*, zejména dativu a akk. sg., a k jejich výkladu a dalšímu té věci rozboru (§ 294 a 441 sl.) zatím tedy odkazuji.

Při tom nelze smlčeti, že opět jiní badatelé pojímají příponu *-ī ještě jinak. R. Henning KZ XXXIII, 402 sl. a Prellwitz BB XXII, 95 p. 2 vyslovují domněnku, že -ī jest významem rodu ženského vůbec, totožným dle Prellwitze se stind. *ī*(*ám*), t. j. se zájmenem ī „ona" — což ovšem by na intonaci jeho nic neměnilo. — Vážnější však by nastaly obtíže, kdyby pravdu měl Schmidt KZ XXVII, 291 a 304, pak Pluralb. 42, 46 a 59, jenž vzhledem k zakončení řeckých feminin -*ια* (jež ostatně s Brugmannem Grdr. II, 313 p. 1 a j. máme za *novotvar*) popírá původnost přípony -ī a dává jí vznikati, třeba již v prajazyce, z onoho -*ια*. Srv. též Solmsen BB XVIII, 144 sl. Avšak i tehdy, kdyby výklad z *kontrakce* byl správný, musil by býti učiněn pokus vysvětliti intonaci zjevně raženou, což by se nejspíše podařilo, kdybychom s Johanssonem KZ XXX, 398 sl. místo -*ια* položili jako původní tvar -*i̯ə*; neboť z -*i̯ə*, kdež není přec ztráty slabiky, resultovala by vskutku intonace *ražená*, jak také Hirt JF I, 7; II, 339 sl., pak Akz. 115 a rovněž Lorentz JF VIII, 117 p. 3 — tento na základě lit. *vežantì* — uznává.[234])

Přes to míním se přidržeti názoru *nejdříve* uvedeného, že -ī samo jest již stupněm nejslabším (UG. 238): po mém zdání je těžko dále za ně pokročiti úvahou poněkud bezpečnou a zjevně *ražená* intonace objasňuje se jím přec nejpřirozeněji. Obraťme se nyní k patrným neb i pravděpodobným stopám téhož -ī v germanštině.

§ 180. Nejzřetelnější v té příčině jest *gotština* se svým zachovaným -*i*. Hlavní případy jsou: nom. sg. *bandi* = stfris. ags. *bend* (Siev. Gr. 139); zpodstatnělá participia **frijōndi*[235]) = vlastně „milující" a *hulundi* = vl. „skrývající" (srv. Bezzenberger BB VIII, 36 p.); *þūsundi* z **þūs-hundi* = stsev. *þúsund* (Bugge PBB XIII, 327); *þiudangardi, aqizi* = stsas. *acus*, sthn. *ackus*, ags. *æx*, stsev. *ox* (Behtge

[233]) Tam přijat také Michelsův výklad těchto feminin jakožto *kollektiv* (stind. *vr̥k-ī́* a pod. původně prý = *das Gewölje*) podle Germ. XXXVI, 121.

[234]) Srv. však UG. 228.

[235]) Právě tento nominativ není zrovna doložen, nýbrž pády jiné.

u D. 523, SIEV. Gr. 134, HOLTHAUSEN Altisl. El. 48 a KAHLE El. 67), *Saúrini* k mask. *Saúr* a p. Mimo to 2 substantiva zdánlivě krátkokmenná: *mawi* „dívka“ a *þiwi* „služka“. Výklad jejich není ustálen, jen v tom se jeví souhlas mezi badateli, že byla to slova pův. *dlouhokmenná*. WALDE Ausl. 179 vykládá *mawi* z **maʒu̯ī* k mask. *magus* a *þiwi* obdobně z **þeʒu̯ī* k mask. *þius*; toto dle *pravděpodobné* etymologie nyní nejvíce rozšířené pochází z ievr. **teq-u̯ós* = pragerm. **þeʒu̯az*, příbuzného asi s lot. *teksnis* (obé snad pův. „běhoun“) od kořene **teq-*: lit. *tekù*, stslov. *teką* atd. Srv. WALDE l. c. (liter.) a UHLENBECK Etym. Wb. der got. Spr. 151 a liter.[236])

Naproti tomu FRANCK AfdA XXVIII, 54 nesrovnává se s WALDEM i myslí, že obě ta feminina dala by se vhodně vysvětliti jako dlouhokmenná na základě *gotských* kvantitativních poměrů *skutečných* — rozuměj na základě kmenů *mauja-* a *þiuja-*. Avšak FRANCK přehlíží, že rozdíl mezi dlouho- a krátkokmennými femininy není toliko specificky gotský, nýbrž že tkví v poměrech mnohem starších, při nejmenším pragermanských; a v těchto poměrech vedle evidentního **ma(ʒ)u̯ī* = *mawi* přece nelze dobře pro femininum zcela parallelní *þiwi* položiti podle SOLMSENA přímo pratvar **þiu̯-ī*, zejména když i mask. *þius* (prasev. *þewaR*) nikterak neodpírá výkladu z kořene souhláskového.[237])

§ 181. Z týchže pratvarů jest pak vyvoditi i *sev. a záp.-germanské* střídnice, v nichž arci po bývalém *-ī* není zpravidla přímé stopy. Gotskému *mawi* odpovídá stisl. *mǽ-r* (jako pozdější vzácný tvar uvádí se *mey*), gotskému *þiwi* stisl. *þý*, zřídka v starší básnické mluvě *þí-r*. Jak pochopíme tyto tvary?

Počněme tvary *mey* a *þý*. K *mey* druží se stejnorodé *ey*, *øy* „ostrov“, jež BRUGMANN Grdr. I² 609 vhodně vyvozuje z pragerm. **a(ʒ)u̯ī*; dle toho i z pratvaru **ma(ʒ)u̯ī* musilo povstati *pravidelné mey*, jež arciť jen jako archaismus proniká do jazyka literarního. Srv. i stšvédské

[236]) Odchylný výklad slova *þius* přednesl SOLMSEN KZ XXXIV, 2: spojujeť je s lat. *ti-rō* a dochází kmene ievr. **ti-u̯o-*, pragerm. **þewa-*, kdežto kmen **þegw-a-* (na rozdíl prý od *þeg-wa-*) odmítá. FRANCK AfdA XXVIII, 54 podobně jako S. klade etymon **teu̯-* (srv. v textu níže).

[237]) Výklad ten je možný dle známého zákona SIEVERSOVA PBB V, 129, jehož se drží NOREEN Ug. Lautl. 178 i Altisl. Gr. 145 a BEHTOE u D. 187 — mělať nomina agentis přízvuk původně na příponě (UG. 196). Týž výklad z kmene **þeʒu̯a-* je však přípustný i dle novějšího názoru STREITBERGOVA, že trvá tu *-u̯-* jen před následující samohláskou *palatalní*, kdežto před *ŏ* a *ŭ* mizí (UG. 123 p. 2 a BRUGMANN Grdr. I² 606 sl.); v našem případě nutno tedy uznati, že nom. sg. měl zníti pragermansky **þeʒaz*, že však *-u̯-* opět nastoupilo *analogií* dle tvarů, v nichž bylo oprávněno, tak že se vyvinulo praseverské *þewaR*.

mē. A nejinak jest posouditi nápadné *þý*, jež bylo tvarem od počátku pravidelně užívaným a které se dá velmi příhodně spojiti nejen s gotským *þiwi*, ale i stsas. *thiu* a sthněm. *thiu* a *diu*.[238]) Třeba jen si připomenouti, že v jisté době pragermanské (předseverské) *vyvinul se* útvar **þiųī* (z **þe[ʒ]ųī*), jehož -ī bylo v prasev. zkráceno a konečně nadobro odpadlo, načež polosamohláskové -*ų* (= *w*; srv. Gering—Braune, PBB XIII, 209) s předchozím *i* v těsné vešlo spojení diftongické, v němž spodobou obou složek nastalo na konec stažení v -*ÿ*. Byl by to tedy nový zas doklad pro pochod stále mnou předpokládaný, jejž právě jen hojnými příklady možno dotvrditi. (Srv. shora § 68 a j.).

Vedle toho odehrával se však v severštině vývoj ještě jiný, který více se týkal substantiva druhého *mǽ-r*, ač i prvé (*þí-r*) bylo mu z části podrobeno. Když totiž v **maųī* (a **þiųī*) koncová délka již byla zkrácena, přijala tato substantiva spolu s ostatními dlouhokmennými jako *heið-r*, *ylg-r* a pod. podle analogie kmenů -*i*[239]) neorganické nominativní -ʀ, tak že vzniklo **mawiʀ* (a **þiwiʀ*), z toho pak naprostou redukcí koncového *i* a přehláskou jím již dříve způsobenou (srv. Kahle Altisl. El. 19) **mæ(w)r* a *mǽr*, resp. *þír* (srv. Kahle l. c. 56 a 40).

A podobný vývoj byl i v *záp. germanštině*. Tam v tvarech jmenovaných *thiu* a *diu* dospěla věc taktéž až k naprosté apokopě a těsnému spojení diftongickému (**thiųųī* — **thiuwi* — *thiu* = Mon. a sthněm.; srv. Holth. Alts. El. 61 sl.) — byla-li kmenová slabika totiž *dlouhá*; za to v **thiųī* s nezdlouženým *ų*,[240]) kde tudíž kmenová slabika byla *krátká*, nenastala ani úplná apokopa, nýbrž jen jednoduché krácení: *Cott. thiui*. Tvar tento měl přirozenou oporu v krátkokmenných femininech deklinace *i*-ové, k níž obzvláště v sthněmč. tíhl v dalším svém sklonění (Braune Gr. 166); jinak vyskytuje se analogický nom. *thiuua* (Cott.), dle něhož utvořen i gen. sg. podle kmenů -*n*: *thiuun* (tamže).

§ 182. Další *sev. a záp.-germanské doklady pro pův.* -ī jsou již jednodušší. O stsev. *ylg-r* byla v samém úvodě k této stati řeč; do-

[238]) Stran dokladů zde a dále srv. Noreen Altisl. Gr. 168 a Altschw. Gr. 302, Holth. Altisl. Elem. 48 a Behtge u D. 615; dále Holth. Alts. Elem. 104 a Schlüter u D. 70[0], pak Braune Ahd. Gr. 166.

[239]) Rozuměj *ženských* kmenů -*i*, jež kdysi s mužskými (nom. *gestr*, *staðr* atd.) stejně se skloňovaly. Holth. Altisl. El. 48. Dle Schmidta Pluralb. 54 a 69 sl. ovšem přijat byl nominativní znak *-*s* od žen. substantiv *-ī -*r*, která byla vedle feminin *-i prý jako v stind. *vṛkīḥ* vedle *vṛkt*.

[240]) Zdloužení (zbystření) vnitroslabičného *ų* (= *w*) nastalo v st. němčině především před následujícím *j*, tudíž v gen. sg. *thiuwa* (= got. *þiujōs*), a odtud přeneslo se snadno i do nominativu. Tvar **thiųī* je dle toho náležitý. Srv. i Brugmann Grdr. I² 610 proti Schlüterovi u D. 277 (viz tamže výklad tvaru *thiwa*).

dávám zde, že bylo i ags. *wylf* a vůbec pragerm. *ɥulbī*, jehož reflex arciť v koncovce neneporušený vidíme v sthn. *wulp(a)* a střhn. *wülp(e)*. Srv. Möller PBB VII, 546 a Brugm. Grdr. I², 609 sl. Sem náleží také stisl. *nift*, *nipt* = ags. sthn. *nift* z pův. **nift-ī*; srv. stind. *naptī-ṣ*, lat. *nepti-s* atp.[241])

Za vzor konečně těch stsev. substantiv, která jako *ylg-r* přijala nový nominativní znak, uvádí se zpravidla známé *heiðr* = got. *haiþi*, vlastně **haiþī*[+ ʀ] (Sievers PBB V, 136, Walde Ausl. 100 a j.). Jest však i pojetí nové; neboť Reichelt BB XXV, 234 sl., chtě dokázati i tuto nepůvodnost deklinace kmenů nazvaných *-įē*, má *heiðr* za pravidelný nom. sg. kmene *-i*, v jehož další sklonění záhy vnikly tvary ze sklonění *-įa*, jako gen. sg. *heiðar*. Než Reicheltův výklad, jenž hláskoslovně je možný, přece i tuto jest zamítnouti: bylo by sice jím získáno vysvětlení koncového *r* (= ʀ) jakožto přípony organické, ale za to by byla přetrhána souvislost mezi stisl. *heiðr* (z *-*iz*) a gotským *haiþi* (z *-ī), kteréžto poslední není zrovna přímo doloženo, avšak dle ostatních pádů nepochybno. Srv. Braune Got. Gr. 43.

§ 183. V *záp. germanštině* nejstarším dokladem jest salofrancké *thūs-chunde* (Lex Sal.) se zachovaným ještě *-e* (z *-i*); srv. Kluge P. Grdr. I² 491 a nahoře. Jinak *-i* všude odpadlo i prozrazuje se nejvýše přehláskou. Původní poměry záp.-germanské nejlépe illustruje *sthněmčina*. Hleď sem zejména sthn. (a stsev.) jméno *Burgund* = pragerm. **burȝunðī*; ievr. pratvar jest **bhr̥ghn̥tī* (fem. participia) = stind. *br̥hatī* „vznešená“, staroir. *Brigit* (gall. *Brigantia*) atp. Srv. Thurneysen KZ XXVIII, 146, Brugm. Grdr. II, 317 a j., Bethge u D. 376.

Jiné příklady a trvám dosti bezpečné (srov. Hirt JF I, 210) skytají přechýlená feminina *-in* a *-un*: na př. sthn. *wirtun* a *wirtin*, *kuningin* atd., kteréžto tvary se přejímají též do akk. sg. V stsašt. k téže kategorii patří *makirin* a *wurgarin*, snad též dativ (z nom.) *fastun*, v ags. *ȝyden*, *wierȝen* „vlčice“ a pod. Dohadujeme se *pravděpodobně* též stsaského nom. sg. **wōstin* (*-un*); viz o tom Holthausen Alts. El. 103 sl. a vedle toho Helten PBB XVI, 279 p. a XXVII, 139

---

241) Bethge u D. 522 objasňuje také tak stsev. *fit* (= **ped-ī*, řec. *πέζα* „plovací blána“), rozeznávaje ještě jiné *fit* (= **ped-įā*, fem. k řec. *πεδ-ίο-ν* „louka“) — myslím *neprávem*, neboť krátký kmen **ped-* připouští pro germ. pouze výklad z **ped-įa*, který, je-li správný v druhém případě, platiti musí i v prvním. Srv. Kahle Altisl. El. 67. Za to správně klade sem B. stsev. *nǫnd* „sousedství“, tak jako gotské *hulundi* z **nēhunði* utvořené a s gotským mask. *nēhundja* „soused“ příbuzné. Srv. Noreen Altisl. Gr. 49.

Další význačnou kategorií jsou *složená vlastní jména ženská* jako sthn. *-hilt*: *Brunihilt* a již v runách na sponě Friedberské *þurūþhild*, Kluge P. Grdr. I², 424 (také stsev. *Ragnhildr* atp.; ags. *hild* = boj); dále jména *-gart*, *-lint*, *-gunt* atd. Srv. obzvláště Braune Ahd. Gr. 166 p. 5 a Wilmanns Deut. Gr. I², 324.

Krom toho jsou slova *jednotlivá*, především *dlouhokmenná* (na př. ags. *fyrsn*, jež bezpochyby se druží k stind. *pār̥ṣṇī*, proti got. *fairzna*, sthn. *fërsana* ze sklonění *-ā*; Johansson KZ XXX, 412), dále také pův. *krátkokmenná*, která v záp. germanštině zdvojují kmenovou souhlásku před *-j-* pádů šikmých a i do nom. ji přenášejí (na př. ags. *sib*[*b*] m. **sife* atp.). Srv. UG. 239, Siev. Gr. 133 a Schlüter u D. 700, 3.

---

2. Stsev. ags. tvar lend „bedra“.

§ 184. Schmidt Pluralb. 6 rozpoznal v tvaru *lend starý dualový nom.* (*akk.*) *kmene -i*[242]: *pragerm. *lanđwī*, týž, který se prý obráží v stslov. *lędvi*, lat. *lumbī*. Behtge u D. 542 (srv. též Kluge P. Grdr. I² 452) nazývá Schmidtův výklad velice pravděpodobným. Námitek hláskoslovných proti němu samozřejmě není. Jinak arcit pojímá věc Noreen Ug. Lautl. 152.

---

3. Gotský vok. sg. hairdi.

§ 185. Vokativy *hairdi*, *lēki*, *laisari* atd. od *substantiv kmene -i̯o* taktéž žádají sobě vysvětlení zde. Zřejmo, že jejich *-i* povstati mohlo jen z délky 2dobé *-ī*; avšak odkud jest samo *-ī*, je-li *původní* či *sekundarní*, teprve v germanštině *splynutím* stejnozvučných samohlásek **-i̯i̯*(z pův. **-i̯e*) vzniklé? Obojí výklad se podává.

Brugmann Grdr. I² 253 (a II 540), Behtge u D. 541 a j. kladou gotské tvary na roveň podobným latinským *genī*, *fīlī*, lit. *žōdi*, *gaidỹ*. Naproti tomu Michels ZfdPh XXXIV 117, když schvaluje výklad nominativu *hairdeis* z **-i̯os*, podaný Waldem Ausl. 134 sl., zároveň doznává, že tím dána možnost objasniti podobně též vok. *hairdi*[243]: z ievr. **-i̯e* ještě v pragerm. odpadlo v 3. slabice *-e* a zbylé *-i̯* sply-

[242]) Dualy *-ī*, *-ū* (od kmenů *-i*, *-u*) sluší pokládati za ievr. novotvary dle dualů *-ō* (kmenů *-o*). Srv. Reichelt BB XXV, 246 (liter.).

[243]) Srv. též u Walda sama l. c. 149.

nulo v délku 2dobou -ī, kteráž v gotštině *pravidelně* je zkrácena. (Srv. Č. všeob. § 41.)

Vše záleží tudíž na pojetí *nominativu sg. hairdeis*. Jak uvidíme níže, bude opravdu třeba opustiti výklad dříve oblíbený z pratvaru ustrojeného podle lit. *gaidŷs* atp., i jest tudíž jen důsledno, uznáme-li také zde vývoj podobný jako tam.

Učiníme to tím spíše, ježto lit. vokativ *gaidŷ* jeví odchylnou od gotštiny délku taženou, která parallelou gotského -*i* ani býti nemůže a snad podobně jako nominativní -*ŷs není* původní (srv. Walde l. c. 185 sl.). I latinské *fīlī*, kdyby skutečně bylo totožno s gotským -*i*, musilo by obsahovati prostě *zdloužený* nižší stupeň -ī (vedle -*i̯o*, -*i̯e*) a nikoliv výsledek kontrakce z -*ie*; srv. Streitberg PBB XIV, 201 a Brugm. l. c. II, 540. Ostatně Brugmann na druhém svrchu uvedeném místě dovolával se hlavně svědectví gotského imperativu *frawardei* (prý z *-*eje*) pro to, že nemůže též vok. *hairdi* míti původ z *-*eje*. Avšak imperativ onen co nevidět budeme moci pravděpodobně vysvětliti jinak, a tak i tato opora názoru Brugmannova rozplývá se v niveč.

4. *Dativy sg. kmenů -i.*

§ 186. Víme již, jakož při -*ē* bylo podotčeno, že stsev. dativ mužských kmenů -*i* „*vest*" *připouští dvojí stejně pravděpodobný výklad*: z lok. sg. -*ē* anebo z instr. sg. -*ī*. Instrumental tento, rovněž jako instrum. -*ū* u kmenů *u*-ových, není pak než obdobou podle prvotných tohoto druhu tvarů u kmenů -*ā* a -*ō*; a jako jeho vzory, vyznačuje se i on intonací [illegible], byv vytvořen bezpochyby již v prajazyce. Srv. [illegible] Grdr. II 626 a 631 (liter.) a [illegible] BB XXV, 243.

§ 187. [illegible] — opět vedle lokalu -*ēi* a p. — [illegible] též v dativě sg. [illegible] kmenů -*i*: zřídka již [illegible] v Kerun. gloss. *quidi* [illegible] při", za to zhusta [illegible]: sr. že jen v krátkokmenném *quidi* [illegible] že však v [illegible] byla by zavládla *analogie* [illegible] velmi řídkým: *anst*, [illegible]

[illegible] po příkladu [illegible] *word-quidi* [illegible]

[illegible]

[illegible]

vedle tvarů náležitých *anst* a stsaského dosti častého *werold*. Také zde možno tedy říci, že zevšeobecněl způsob krátkokmenných.

Toť výklad jeden. Druhý, jak řečeno, stotožňuje *-i* s ievr. koncovkou jednotného lokalu *-ēį*, o níž na patřičném místě (§ 436 sl.) bude pojednáno. Tam pak poznáme, což tuto pouze pro úplnost připomínám, že střídnicí za **-ēi* (= *-i*) možno vysvětliti sobě všecka *zachovaná -i*, že však pro tvary *bez* koncovky nezbytně potřebí jest pratvaru, řekněme **-ī*, jehož střídnice po dlouhé slabice nadobro odpadla. Přes to hlavním pramenem dativů od germ. kmenů *-i* zůstává lokal sg. *-ēį*, jak také WALDE Ausl. 196 vším právem předpokládá. Srv. bližší při samém *-ēį*.

5. Třetí osoba sg. athematických optativů *-īt (* *īþ*).

§ 188. V germ. optativech athematických přistupuje přímo ke kmeni znak optativní *-ī-* a přípona osobní, v 3. sg. *-t* (= *-þ*). V pragermanštině *-þ* odpadá i zbývá *-ī*, jež dává náležité své střídnice. *Znak optativní* jeví tu nejslabší stupeň (Schwundstufe) proti silnějšímu *-į̄ē*, které původně zastoupeno bylo v přízvučných koncovkách singularu, kdežto dual a plural vykazoval *-ī-*: stind. *s-já-t*, stlat. *s-ie-t* proti plur. lat. *s-ī-mus* (BRUGM. Grdr. II, 1299 sl. a J. SCHMIDT KZ XXIV, 303 sl.). V germ. však slabý stupeň *-ī-* vnikl také do *singularu* — jako v stind. jazyce naopak zase silný stupeň *-jā-* do dualu a pluralu, srv. BRUGM. l. c. 1302 —, i nacházíme jej ve všech optativech *praeteritalních* a krom toho v několika málo optativech *praesentních*, z athematických kmenů vytvořených.

a) Optativy praeteritalní.

§ 189. Jsou u silných a obdobně u slabých sloves[245]) tvary vlastně perfektové a ve všech germanských jazycích obvyklé. V *gotštině* resultuje pravidelné *-i*: na př. *bundi*, *nēmi* (sil.), *lagidēdi*, *salbōdēdi* (sl.). V *sev. a záp. germanštině* mělo by **-i* dle povědomých nám již pravidel dílem odpadati, dílem se i udržeti, zatím však jest *všude* zachováno: záp.-sev. *byndi*, *-e*[246]), anglofris. *bunde*, stsas. *bundi*, sthn. *bunti*.

Výklad je možný jen z *analogie*. JELLINEK Beitr. z. germ. Fl. 64 a HELTEN PBB XVI, 313 chtěli sice také v tomto případě dovozovati

[245]) Že 2. a 3. osoba sg. optativu praeteriti od *silných* sloves (got. *sēteis*, *sēti*) jsou původně as injunktivy, učí LORENTZ JF VIII, 80 sl.

[246]) Záp.-sev. tvar má charakteristickou *přehlásku* proti vých.-sev. *bunde*; NOREEN Altisl. Gr. 246. Agfris. *-e* předpokládá nutně *-i*; SIEV. Gr. 198.

chránící vliv koncového -*t* (germ. -*þ*), ale marně. V *st. sev.* udrželo se -*i*, -*e* zajisté analogií podle *optativu praes.*, který měl vůbec v době po zkrácení stejné koncovky s optativem praeteriti (srv. Noreen Altisl. Gr. 246), při čemž -*i*, -*e* pociťovalo se asi jako význak 3. osoby optativní. V *záp. germanštině* pak je možno především přihlížeti k obdobě dle tvarů *krátkokmenných*, jíž v st. severštině nebylo; tvary náležité jako sthn. *sugi*, stsas. *tugi*, ags. *tuze* atp. jistě daly první podnět k zachování přípony, pro celý ten modus tak význačné, také u sloves dlouhokmenných.

§ **190.** Totéž -*i* (-*e*), jak je přirozeno, vyskytá se též u sloves slabých; byloť u nich přitvořeno as *-*dēdī* podle **gēbī* a p. (Lowe JF IV, 365). Zvláštní úkaz pozorujeme toliko v opt. praet. těchto sloves *v alemanském nářečí a u Isidora*. Tam totiž vedle silného *nāmi* (u Notkera *nāme*) vždy jako nápadný zjev se uvádí 3. (a rovněž 1.) osoba sg.: *scoldii* Isid., *suohtī*, *salbōtī* atd. u Notkera a j. — zjev to, jenž dosud způsobem obecně uznaným není vyložen.

Již Paul PBB IV, 424 objasňoval -*ī* vedlejším přízvukem na koncovku dopadajícím, a navazuje na Sieverse[247]) týž názor zastává Helten, jen že jej PBB XXI, 497 blíže specifikuje: vedlejší přízvuk takový leží prý na koncovce tvarů jako *hṓrtì* (z *hṓrìtì*) a přenesen jest potom též na původní *nérìtī* atp.[248])

Walde Ausl. 15 sl., jakož vůbec vedlejšího přízvuku za vlivuplného činitele neuznává, směřuje i tuto k výkladu jinému. V praeteritu alemanském a u Isidora znamenáme prý jak v indikativě -*tōs*, -*tōm* atd., tak v optativě -*tīs*, -*tīm* atd. převážnou většinou *dlouhé* koncovky (jen 1. 3. sg. *suohta* je krátká), je tudíž délka jakýmsi příznakem slabého praeterita vůbec. V optativě mají všecky osoby mimo 1. a 3. sg. náležité -*ī*, zasáhla tedy analogie zbývající ještě dvě osoby, aby taktéž byly vyznačeny jako tvary praeteritalní.

Než i *hláskoslovný* výklad odchylky té byl podán. R. Loewe JF VIII, 260 tuší zde vliv onoho -*ō*- v *suohtōs*, -*ōm* atd.,[249]) a důkazem jest mu to, že tyto délky jakož i optativní -*ī* (v 1. 3. sing.) vyskytují se pouze v nářečích nahoře označených. Při tom však Loewe

---

[247]) Srv. PBB IV, 527.

[248]) Dle Heltena (tamtéž) jest opačný vývoj předpokládati v *1. 3. sg. indikativu praeteriti*.

[249]) Tvary pluralové alem. -*tōm*, -*tōt*, -*tōn* vedou k tvarům *-*dhām*- atd., které měly místo v *singularu*. Srv. Meringer AfdA XXIII, 147 a Jellinek ZfdA XXXIX, 150.

pomýšlí na *přímý* vliv, že totiž -ō, vniknuvši opravdu v optativ, spojilo se tu se znakem ī v dvojhlásku ōī s intonací taženou a platností dokonce 4dobou. A toto ōī, jež povstalo prý později, než působily zákony o krácení dlouhých dvojhlásek původních, dalšími proměnami dalo za výslednici sthněmecké -ī.

§ 191. Avšak tento výklad Loewův jest zejména se stránky hláskoslovné (*-ōī, rozuměj pozdější, má konečnou střídnicí alem. -ī!) naprosto pravděnepodobný i uvedl jsem jej pouze proto, bych demonstroval nemožnost vývoje náležitého. *Délka ona může proto býti jen analogická.* Ale jde o to, vmysliti se v jazykový stav právě té doby, kdy analogie zmíněná vstoupila as v život, a tam také (možno-li to vůbec) najíti východiště a vnitřní odůvodnění její. Nejbližší arciť byla by prostá analogie dle ostatních osob optativu (-ī-); ale tu jen tak zhola přijmouti brání nám optativ sloves *silných*, kde by se za poměrů zcela totožných jistě byla dostavila též. Srv. Helten PBB XXI, 493. Pozoruhodno zajisté je Waldovo učení, jen že se mi nezdá psychologicky dosti zdůvodněno: byla-li charakteristickou známkou slabých forem praeteritalních *délka*, proč nedosazena tato i v *1. 3. osobě sing. indikativu suohta*, kdež přece při vývoji analogickém od -*a* na př. k -ō nebyl by býval krok tak velký?

§ 192. Tuto „výjimku“ z analogie chtěl bych tedy především míti vysvětlenu. Soudím, že ji vysvětlil a celou věc i psychologicky opodstatnil vzpomenutý již Loewe, když v JF IV, 373 sl., časově tedy *před* svým výkladem hláskoslovným a i *před* Waldem, objasňoval řečený úkaz asi takto: V jazyce byla jakási tendence sdružovati jisté tvary praeteritalní a to: celý optativ, plural indikativu a 2. osobu jednotného indikativu. Tvary ty byly stejným stupněm *kmene* vyznačeny a proto v citu jazykovém sdruženy především u sloves *silných* a u slovesa *tuon* (na př. 2. sg. *zugi*, plur. *zugumēs* atd., opt. *zugi* atd. proti 1. 3. sg. *zōh*), a podobné sdružení provedeno *i u slabých sloves v alem. nářečí* tím, že uvedeným tvarům *všem*, tedy také 1. a 3. osobě sg. v optativu, propůjčen byl jistý společný znak, kterým většina tvarů oněch již vynikala — totiž *délka koncové samohlásky.*

Rozumí se samo sebou, že pochod tento spadal do vývoje již čistě dialektického, tudíž do dob, kdy koncové hlásky byly ustáleny tak, jak je vidíme v nejbližších sthněmeckých nářečích. Proto nelze se tu dovolávati již působení přízvuku *vedlejšího* (viz shora), jakoby tehdy byla zvlášť nějak ještě pociťována samostatnost druhé složky praeteri-

talní: ta přirozeně čím dál více pozbývala váhy a nebyla pak již schopna účinku, který jsme jí ve fasi mnohem starší, kdy redukovány délky pragermanské, mohli na př. přiznati u vývoji 3. osoby *indikativní* (srv. § 158). V dobách pozdějších byla by to nanejvýš bývala zvláštnost nějaká nářečí *alemanského*, kde by vedlejší přízvuk ten byl zmohutněl více než jinde — a k takovému předpokladu, nehledíc k jiným nesrovnalostem, nejsme zatím oprávněni.

b) Optativy praesentní.

§ **193.** Athematické optativy praesentní jsou v germ. zachovány jenom v skrovných zbytcích, z nichž uvádím: α) stněm. *sī*, β) ags. *cyme*, γ) got. stněm. *wili*.

α) *Optativ sī* (*sthn. stsas.*) byl jmenován již mezi slovy jednoslabičnými (§ 174), že původní kvantitu pod přízvukem zachovává. Též původ jeho (**s-ī-t* místo prvotného **s-i̯ḗ-t*) je v čele této *stati* v patřičné souvislosti osvětlen. Připojuji zde ještě, že stlatinské *siet* v klassické latině a v italštině tolikéž se vyrovnává s pluralem v *sit*, *si* (Brugm. Grdr. II, 1308 sl.); a že týž tvar **s-ī-t* s intonací raženou obsažen jest v lit. *te-si*. Srv. Zubatý JF IV, 477.

V *germanštině* bezpečně sem počítáme uvedené *stněmecké sī* a snad ještě některé stopy *jinde*, pokud totiž se bez výjimky neujaly tvary thematické jako v gotštině (*sijai* ~ *bairai*) atp. Za takovou stopu Bülbring Altengl. El. I, 124 pokládá pozdní záp.-saské *sī* (m. *sȳ*), obzvláště v překladě evangelií (Ev.) přicházející, zdali právem, těžko říci;[250]) totéž platí o pokusu Bülbringově l. c. 178, z nepřízvučného **sī* vyvoditi kent. a northumbrické *se*, které prý později, byvši pod přízvukem zas prodlouženo, jeví se jako north. *see.*[251]) Po mém náhledu bude možno otázku tuto vyříditi teprve podrobným ohledáním a roztříděním veškerých germanských a tudíž také *stseverských* sem náležících tvarů, do čehož v rámci soustavy přítomné pouštěti se nelze; potom se bezpochyby ukáže, že rozmanitost a pestrost všech těch tvarů vyplynula ze dvou nebo tří útvarů *základních*.

β) *Ags. cyme* rozpoznáno bylo Sieversem PBB VIII, 80 sl. jakožto tvar athematický: pragerm. **kum-ī-þ* ~ stind. *gam-i̯á-t* (toto ovšem se znakem stupně silnějšího) atp. V sing. platí tvar uvedený,

[250]) Srv. Sievers Gr. 56.

[251]) Tytéž tvary byly také v *st. frištině*. Srov. Siebs P. Grdr. I², 1331 sl. — U Bülbringa l. c. 178 jest ostatně tisková chyba u významu „*sie*" m. „*sei*".

v plur. tvar vlastně původní: ags. *cymen* = prag. *-ī-nǒ. Srv. Brugm. Grdr. II, 1309, UG. 345, Bethge u D. 371 atd.

γ) Tvar *wili*, ač v platnosti indikativu „chce", dá se rovněž velmi vhodně vyložiti jako optativ athematický (UG. 345). Rovná se pratvaru **u̯el-ī-t*, jenž obráží se i v lat. *vel-i-t* atd. Otázky po původě indikativních tvarů slovesa „chtíti" bude potřebí dotknouti se podrobněji ještě níže (§ 427), kamž zatím odkazuji, dokládaje, že v soustavě této pojaty jsou vesměs jako *optativy*.

Z původního **u̯il-ī-(þ)* snadno si pak vyvodíme got. *wili* a stněm. *wili*, ags. *wile* (-*i*, -*e* zde po právu zachováno) a starobylý vzácný tvar stsev. *vil* (s pravidelně odmítnutým -*i*). Doklady u Sieversa Gr. 266 a Noreena Altisl. Gr. 244.

---

6. *Druhá osoba sg. imperativu při slovesích -i̯o: got. nasei a pod.*

§ 194. Na rozhraní mezi -ī a -ĩ úmyslně kladu tvar, v jehož koncovce obojí tato intonace se shledávala, totiž 2. *osobu sg. imperativu od sloves kmene -i̯o* jako: *got. nasei, sōkei; stsev. suef, sek* (se zápornými suffixy *-at*, *-t* ještě: *kueli-at* „nemuč" a *deile-t* „nepři se" a p. Noreen Altisl. Gr. 247); *ags. nere, séc*; *stfris. *nere, rēk* „podej"; *stsas. neri, sōki*; *sthn. neri, suochi*. Výklad působí značné obtíže.

Brugmann Grdr. I² 930 (a 253 sl.) přirovnává gotské -*e* k délkám taženým a má za to, že imperativy *frawardei* i *nasei*, bez ohledu na slabiku předchozí, vznikají z původního -**ei̯e*, kteréž po vymizení prostředního *i̯* dává **-ii* a kontrakcí -ĩ. Tentýž pochod Br. předpokládá i pro gotský nom. pl. *gasteis*, *mateis* a pod. Přihlíží tedy pouze ke gotštině (a st. h. němčině, srv. l. c. 126) a v koncovce imperativní tuší délku patrně taženou, která i v gotštině se zachovala jako hláska dlouhá.

§ 195. Ale Streitberg již v UG. 347 (srv. též JF VI, 154) obracel zřetel také k nářečím *ostatním* a správně vytkl *rozpor*, který vzniká mezi germ. tvary vůbec, *jestliže předpokládáme stažení koncových slabik -i̯e*[252]) *v taženou délku* -ĩ. Obtíže činí tu dojista agsaské *nere—séc*, kde střídnice za -ĩ dala by sice taktéž -*e* (= původ. -*i*), avšak nikdy by nemohla odpadnouti. Proto Str. navrhuje výklad

[252]) Tento suffix Streitberg jediné připouští a nikoliv *-ī.

jiný: nestáhlo se tu -*ije*, nýbrž pouze -*ij* a to tehdy, když koncové *e* v 3. slabice záhy odpadlo — a toto -*ij* dalo délku raženou *ī*. Ta pak jest v gotštině beze změny (jako 2dobá) zachována, v záp. germanštině zkrácena neb nadobro redukována.

Výklad STREITBERGŮV obnovil, prohloubil a proti BRUGMANNOVI i v jiné ještě souvislosti postavil WALDE Ausl. 147 sl. Jako totiž vykládá nom. sg. *hirti*, nom. pl. *gesti* a *ensti* (srv. l. c. 138 sl.), tak učí podobně zde, že z *-*eie* (= germ. *-*iie*) po časném odpadnutí -*e* vzniká -*ii* a *kontrakcí z toho 2dobé -ī*. Sev. a záp. germanština zachovaly původní ten stav, st. severština a agfriština přesně dle pravidel odjinud povědomých (doklady viz shora), kdežto v sthněmč. i stsaštině zobecněl útvar krátkokmenný, bezpochyby že přispěním 2slabičných tvarů indikativních (stněm. imper. *neri*, ale také *suochi* a *sōki* vedle ind. praes. *suochu, -is, -it* a *sōkiu, -is, -iđ*).

Pouze v *gotštině* nenastalo zkrácení, jak mělo; koncová délka v *sōkei* jest dle WALDA — podobně prý jako v *salbō, habai* — analogická dle indikativu *sōkeis, -eiþ*. Krátkokmenné *nasei* pak, kteréž nemělo takového vzoru v indikativu, řídilo se ostatními imperativy, zejména dlouhokmenným *sōkei*.

§ 196. Výklady dosud uvedené předpokládaly v řečeném imperativu slabých sloves -*io jednotnou flexi všech germ. nářečí*. BEHTGE u D. 374 však, by vyvodil *rozdílné* koncovky imperativu v jednotlivých nářečích, vychází z poměrů prvotných, t. j. z útvarů indoevropských i dohaduje se dle toho též *různých* přípon imperativních, z nichž každá na jiném území neb za jiných podmínek zobecněla, a to: pro gotštinu přípony -*ije* > got. -*ei*, pro ostatní nářečí při slovesích dlouhokmenných -*ī*, při krátkokmenných -*i*. V gotštině -*e* zmizí a -*ij* se stáhne v -*ei*, jaké intonace, BEHTGE nepraví. Při krátkokmenných možno vše vyložiti hladce, ale při dlouhokmenných ani B. se neobejde v němčině bez analogie.

Praktický užitek theorie Behtgovy není tudíž valný a theoretický podklad její — nespolehlivý. Pravda, v slovesné třídě *io*-ové spadly *v germanštině* v jedno sic různé ievropské způsoby flexe, jako zejména denominativa *-*e-iō* a *-*i-iō*, potom kausativa *-*eiō* a to nejen hláskoslovně, nýbrž i cestou analogickou: avšak *splynutí všech těch kategorií v jednu ohraničenou a celkem stejně časovanou skupinu neb třídu slovesnou* událo se nepochybně již v době *předhistorické* a dovršeno bylo jistě v té fasi *pragermanské*, do níž klademe jednotnou imperativní koncovku *-*iie*. Srv. BRUGM. Grdr. II 1129 sl. a UG. 299

i 304 sl. A tím jest dáno jediné správné stanovisko. Toho se drže, nebudu zbytečně rozmnožovati počet pratvarů i přidám se úplně v příčině imperativní koncovky a střídnic jejích k Streitbergovi nebo lépe Waldovi. (Srv. též Část vš. § 41.)

§ 197. Zbývá jen, bych k tomu přičinil některá poznamenání. V *st. severštině* (*suef*, *sok*) náležitý vývoj nebyl přerušen analogií: máme tedy v složených tvarech *kueliat* a *deilet*(-*it*) bývalou podobu koncovky *poprvé* redukované, k níž tehdy právě přistoupily ony částice záporné. Analogie naproti tomu vládla v *záp. germanštině a gotštině*. V této imperativ *sōkei* a tím více *nasei* jest nepůvodní.

Analogie prvá (*sōkei* ∾ *sōkeis* atd.) obecně se připouští, avšak druhá (*nasei* ∾ *sōkei*) ani u Jellinka ZföG 1901, 1087 ani u Michelsa ZfdPh XXXIV, 117 nenalézá ohlasu a víry. Vadí prý indikativní 2. sg. *nasjis*, 3. sg. *nasjiþ* atd. A přece associace Waldem předpokládaná jest v samých gotských poměrech zcela přirozená. V gotštině po provedených změnách koncových byly imperativy v 2. osobě sg. dvojí: jednoslabičné (od sloves silných) a dvojslabičné (od sl. slabých). Mimo **nasi* 2slabičné tvary všecky došly koncovky *dlouhé* jako: *habai*, *salbō* i *sōkei*, z části snad hláskoslovně (*habai*), ale hlavně přimknutím k dotyčným tvarům *indikativním*; pouze při **nasi* nezdála se citu jazykovému obdoba dle indikativu *nasjis* atd. asi příhodná a pohodlná. Proto nastalo sdružení tvaru **nasi* bezpochyby více na snadě jsoucí — s imperativy 2slabičnými a zejména s hláskově blízkým *sōkei*. *Že obdoba podle indikativu nemusí býti považována za nejbližší a nejpřirozenější,* ač dle možnosti i Walde sám k ní přihlíží, chtěl bych prokázati z vývoje imperativu *agsaského*. Zde (v pozdní záp. saštině) jsou proti dřívější pravidelnosti velice rozšířeny tvary *déme*, *hýre* m. *dém* a *híer*, ačkoliv v témže záp.-saském (a kent.) nářečí v *indikativu* právě dlouhokmenných sloves synkopa koncového -*e* bývá pravidlem: *démst*, *démð* (proti *fremes*[*t*], *fremeð*). Srv. Sievres Gr. 242 a 191 sl.

---

c) *Třídobé -ī v slovích víceslabičných*

Nom. sg. f. vzoru managei atd.

§ 198. Koncové -ī jako jiné délky 3dobé redukovalo by se v *gotštině* v délku 2dobou -ī a v *ostatní* germanštině ještě dále v -*i*, které by již neodpadalo. Podmínkám těmto — až na st. h. němčinu —

vyhovuje na pohled *nom. sg. f. podle vzoru managei* (srv. Hirt JF I, 210), jen že dokonalá podoba se vzorem *tuggō* již předem nám dává tušiti i tuto vývoj analogický, což se hlubším rozborem také potvrzuje. *Původního 3dobého -ī tudíž v germanštině není.*[253])

Skutečné tvary zmíněného vzoru jsou tyto: *gotské managei, hauhei* (∾ *tuggō*); *stisl. elli* „stáří" v celém sing.; v *ags.* přešla tato substantiva, alespoň v nom. sg., ke kmenům -*ā*: nom. *menzu, menizo, strenzu(-o)*, ostatní pády *menze* nebo *menzu(-o)* — Siev. Gr. 148; v *st. fríštině* je nom. a celý sing. *menie* (z **menii*), *brēde* atp., tak že flexe spadla tu v jedno se skloněním kmenů -*ā*, srv. Siebs P. Grdr. I², 1345 a Helten PBB XXI, 489, též Gr. 155; *stsas.* je *menigi, eldi* atd. rovněž v celém singularu — Schlüter u D. 701;[254]) konečně *sthněm.* obecné *menigī, hōhī* v celém sing. vedle *hōhīn*, kteréž však jen v málo pramenech franckých (Isidoru atd.) je pravidlem — Braune Gr. 167, p. 1.

§ 199. *Jaký jest pratvar nominativu?* Na otázku tu odpovíme snáze, uvědomíme-li si vznik této třídy substantiv kmene -*īn*, jak dnešního dne pravděpodobně se vykládá. Uvádějí se hlavně *dva* momenty. S jedné strany se dovozuje, že kmeny -*īn* jsou data rozhodně mladšího a vznikaly hlavně tím, že staré kmeny -*ī*, které podobně jako kmeny -*ā*[255]) i -*ū* již dříve porůznu přibíraly ve svou flexi tvary -*n*- (na př. v stind. gen. pl. -*īn-ām*), v *germanštině* z nepatrných takových začátků úplně přešly ve sklonění *n*-ové (Möller PBB VII, 544 sl., Behtge u D. 567 a j.). Na druhé straně se předpokládá, že vedle silného suffixu -*i̯ōn*- existoval i slabší jeho stupeň (Schwundstufe) -*ĭn*-, jak svědčí vedle lat. *natione* umbrické *natine* a pod.; a tento slabý stupeň právě v germ. abstraktech *adjektivních* rozmohl se tak, jako v jiných abstraktech silný stupeň -*i̯ōn*-, t. j. suffix -*īn*- byl pak po vzoru tohoto -*i̯ōn*- celým germ. paradigmatem proveden. Srv. Streitberg PBB XIV, 221 sl. (a 203 sl. vůbec), Brugmann Grdr. II, 340 a 335 sl., UG. 209 a j.

V obou případech, jež zcela dobře mohly býti parallelní, resultovalo tedy *jednotné germanské sklonění -īn-*, v němž i nom. sg. *-*īn* shodoval se tvarem s nom. *-*ōn* (**tuggōn*). A jako **tuggōn* mělo v gotštině

---

[253]) Jako -*ī* kvalifikuje se v germanštině ovšem ievr. -*ei̯* (viz § 388 sl.).

[254]) V *st. sašt.* a taktéž *st. h. němčině* smísila se abstrakta adjektivní (= got. -*ei*) a verbalní (= got. -*eins*, kmene -*i*). K těmto patřilo na př. stsas. *dōpi* vedle *dōpe*, sthn. *toufī* „křest" a j. Druhotvar *dōpe* jest zároveň důkazem, že stsas. -*i* je krátké (Schlüter l. c. 702).

[255]) Viz výše § 108.

dáti **tugga*,[256]) tak **managīn* obdobně zas **managi*. V ostatní germanštině pak měl se tento zkrácený tvar — jako všechny střídnice původně nosovkových 2dobých délek (viz níže § 219) — udržeti bez další redukce. I máme proto střídnice pravidelné: v *stseverském* nom. *elli*, dále v *stfriském menie* z **meni(g)i* a *stsas. menigi*; v *ags.* zbylé pády šikmé jako *menʒ-e* (m. *-i*) svědčí nepřímo o bývalém nominativu *-e*, jenž kdysi vnikl do nich analogií,[257]) sám však byl zatlačen koncovkou *-u(-o)*; konečně i v *st. h. němčině*, kdež obecný vývoj arciť jinou bral se cestou, máme u Willirama tvary jako *menige*, které dle Bahdera JF. Anz. II, 60 sl. lze jen vyvoditi z **menigi*, t. j. pravidelného tvaru střídného.

§ **200**. Toliko v *gotštině* a zpravidla i v *st. h. němčině* nastaly změny další, *analogické*. Gotský nom. sg. *managei* (= *-ī* ∾ *tugg-ō*) podržel svou délku vlivem pádů ostatních, vesměs v koncovce dlouhých,[258]) a v st. h. němčině, kde při nom. *sunga* analogie pro změnu v ostatních pádech (*-ōn* v *-ūn*) se nedostavila, zkrácené již **menigi* (viz shora) změnilo se v *menigī* rovněž analogií dle ostatních pádů, končících se zprvu v **-īn*. Srv. Wilmanns Deut. Gr. I² 325, Walde Ausl. 172.

Než definitivní ustálení sthněmecké flexe bylo ještě jiné: v horní němčině (zvláště v alem.) *všecky* pády mimo gen. dat. plur. vykazují *-ī*, v některých franckých památkách však *-īn*. Jak oboje vyložiti?

§ **201**. Kluge PBB XII, 380 zl. viděl v jednostejné flexi singularu (*-ī*) důkaz zákona jím prosloveného, že v sthněmčině koncové *n* následující v nepřízvučné slabice po *ī*, zpravidla mizí — zákona to, jejž Streitberg PBB XIV, 222 sl.[259]) sice přijal, který však Walde Ausl. 172 p. 2 sl. a nikoli s nezdarem vyvrací. Zde padá na váhu zvláště *jedna* námitka Waldova, že totiž, jestliže **-īn hláskoslovně* se proměnilo v *-ī*, tvary *-īn* v sthněmčině dialekticky *rovněž* se vyskytující nedaly by se pak snadno vysvětliti; neboť analogie podle zřídka užívaného genitivu a dativu pl. není tu dobře pomyslitelná.

---

[256]) Jak vyloženo svrchu v § 106.

[257]) Touž analogii uznati musíme též v *st. saštině*, kdež šikmé pády vycházely nejdříve v *-n*; toto *-n* vniklo pak i do *nomin.*, jehož původní koncovka *-i* (*-e*) opanovalo v sing. na konec vůbec. V *st. frištině* a *st. severštině* ovšem odpadlo *-n* v pádech šikmých způsobem náležitým jako u kmenů *-n* všech.

[258]) A ne tedy pro taženou intonaci svou; srv. Hirt JF I 210, Jellinek ZfdA XXXIX 136, Wilmanns Deut. Gr. I² 325 a j.

[259]) V UG. 259 Streitberg mluví o záp.-germanském zákoně vůbec.

Pročež Walde přednáší *výklad venkoncem analogický*, který napověděl vlastně již Paul PBB IV, 426 a jenž opravdu faktickým poměrům vyhovuje nejlépe.[260]) Feminina -ī byla totiž velice blízka abstraktním femininům -īn (= got. -eins, srv. výše) a také se s nimi pomísila; z toho vzešlo kolísání v nominativu mezi -ī a -īn, které přešlo i do pádů šikmých: až konečně v dialektech buď jeden nebo druhý tvar a to u obojího druhu substantiv *stejně* v *celé* flexi se ustálil. Ve většině nářečí — jak víme — dostalo takto vrch -ī, a jen ve franckém z části -īn. Srv. Braune Gr. 168.

§ 202. Ne tak šťastně dovedl Walde objasniti poměr těchto feminin -ī k dříve již odbytým sthněmeckým femininům -in jako *kuni(n)gin*, *herzohin* atd.[261]). U těchto objevuje se totiž v *střední h.. němčině* pojednou -īn, prozrazující již svým vzhledem vývoj analogický Přes to Walde l. c. 173 p. zamítá všelikou analogii, poněvadž prý nelze v sthněmčině tvary jako *kunigin* spojiti s tvary -īn feminin *abstraktních* — leda na území franckém, kdež právě -īn opanovalo a kde by tedy analogie dle W. byla jediné srozumitelná. I sahá proto W. k domnělému zákonu hláskoslovnému, jejž poznali jsme již při adverbiu *innān* atd. (§ 166) a podle něhož na sklonku sthněmecké doby prý přetvořené dle šikmých pádů *kuniginn* proměnilo se náhradným opět dloužením v *kunigīn*. Výklad po mém soudu zde i jinde na pováženou, ne-li pravděnepodobný (srv. Franck AfdA XXVIII, 54).

A přece byl již před Waldem (r. 1891) podán výklad jednodušší, nenemožný od Jellinka v Germ. XXXVI, 137. J. zasazuje se tam o uznání „třetího" ještě tvaru sthněmeckého: vedle *menigī* (= alem. *managi*) a *menigīn* třeba prý předpokládati též **menigin*. Neboť jen *takový* tvar mohl sprostředkovati analogii a sblížení přečtených feminin -*in* (*kunigin* a p.) s abstrakty -ī. Původem bylo by prý ono *-*in* druhým slabým stupněm vedle silného -*iōn* (a prvního stupně slabého -*īn*) zcela ve smyslu Streitbergových vývodů PBB XIV 203, zvl. 222 sl.

Předpoklad Jellinkův schválil v. Bahder JF. Anz. II 60 sl., kde (jak již víme) sám ještě odkryl „čtvrtý" a nejpůvodnější tvar *menige* (Williram). Na základě toho B. může potom i **menigīn* (**managīn*) jinak a zajiste prostěji než Jellinek objasniti kompromisem, t. j. smíšením tvarů jednak prastarého **menigi*, jednak analogického *menigin*.

260) Taktež soudí Franck AfdA XXVIII, 54.

261) Jsou kmene -iq- s pův. nominativem *-i. Druhotvar zní -iane a jest pův. akkusativ. Srv. výše § 188.

§ 203. Tím trvám dostatečně vrženo je světlo na spletité poměry hornoněmecké. Máme tu — přihlížíme-li jen k horní němčině vlastní — tré a vlastně čtvero tvarů totožných: původní *menigi, analogické *menigī*, vedle něhož nějaký čas bylo i *menigīn*, a kompromisní tvar z tohoto a tvaru prvního: **menigin*. Nom. sg. *kunigin* opíral se zajisté o toto poslední a délku svou snadno mohl převzíti z blízkého *menigī* nebo dočasného (ve franckých nářečích vůbec i obvyklého) *menigīn*.[262])

IV. Pragermanské -ū.

a) Dvoudobé -ū v slovích jednoslabičných.

§ 204. Případy tuto uváděné jsou vesměs více méně nejisty; neb lze je obyčejně také pochopiti pozdějším *zdloužením* jednoslabičného pratvaru *původně krátkého*. Pokud ovšem *-ū je staré, kvantity své pod důrazem nemění a jen mimo důraz krátí se v -ŭ.

Poněkud bezpečný neb aspoň hláskoslovně bezvadný příklad máme v sthněm. nominativě *sū* (=lat. *sū-s*, řec. ῦ-ς). Ten arciť především vyvozujeme ze samého nom. **sū-s*,[263]) jenž však v záp. germanštině v jedno spadl *i s vokativem sū s původní délkou zachovanou*. Brugm. Grdr. II 543. Že totéž *sū* může býti též akk. sg., o tom viz § 311.

O germ. **nū*, **þū* nelze s jistotou souditi; bezpochyby že již od dob prajazykových tvar krátký (nepřízv.) a tvar dlouhý (přízv.) stály vedle sebe. Srv. na př. o **þū* Schmidt Pluralb. 219, Johansson BB XVI, 168, Wedding BB XXVII, 62 atd.

O gotském nom. pl. *jus* pojednáno bude při -*ūs*.

b) Dvoudobé -ū v slovích víceslabičných.

§ 205. Na konci slov víceslabičných -*ū* krátí se v *got.* v -*u*, v *stsev.* nadobro odpadá a prozrazuje se jen přehláskou, v *záp. germ.* byvši zkráceno v -*u* chová se dle známých pravidel *rozdílně* podle toho, jaká je kvantita předchozí slabiky kmenové. Za 2dobé pokládáme také -*ū*, jež teprve v germanštině vzniklo kontrakcí z -*uų*(*e*); srv. Č. všeob. § 41 a níže.

[262]) Jiná substantiva jdoucí podle *kuni(n)gin* jako *burdin* „břímě“, *lentin* „ledvina“ atd. mívají zase druhotvary *burdī*, *lentī* a p. Ty se ovšem rovněž přizpůsobily a to přímo k tvarům jako *menigī* opět prostřednictvím hořejšího **menigin*. Srv. Braune l. c. 168 a Jellinek l. c.

[263]) Srv. doleji při -*ūs*.

Případy jednotlivé.

1. *Stopy nominativu (= vok.) sg. f. -ū.*

§ 206. Sem patřily by zbytky *nominativu, po příp. vokativu sg. starých kmenů -ū rodu zpravidla ženského*, pokud germanské tvary *vůbec* můžeme s dostatečnou jistotou za takové považovati.

Obyčejně udávají se 3 taková substantiva kmene -ū: ievr. **snusū* „snacha", **gᵘernū* „žernov" i „mlýn" a **svekrū* „tchyně" (Möller PBB VII, 544, Kluge P. Grdr. I² 420, Wilmanns Deut. Gr. I² 326 atd. Při tom se předpokládá, ano dle dnešních názorů o koncových slabikách krytých -*s*[264]) *musí* se předpokládati, že nom. sg. nebyl tu utvořen znakem -*s*(-*z*), nýbrž bez něho, anebo (a to je s formalní stránky jistější) *že to byl vlastně vokativ, vzatý do funkce nominativu*. Přihlédněme ke jmenovaným substantivům z blízka.

a) *O kmeni *snusū-.*

§ 207. Z domnělého kmene **snusū-* mají dojíti objasnění tvary: stsev. *snør*, ags. *snoru*, stfris. *snore* a sthněm. *snura* i *snur*, které v prvních 3 nářečích patří ke kmenům -*a*, v sthněmč. pak dílem ke kmenům -*n* (*snura*), dílem ke kmenům -*i* (*snur*). Pedersen BB XIX, 295 sl. Avšak předpoklad kmene -*ū*, jak novější bádání dokázalo, nikterak není oprávněn: již Bartholomae Stud. z. idg. Sprachg. II, 31 dovozoval jiný pratvar **snusā*, opíraje se hlavně o stind. *snuṣā́*, proti němu však vystoupil Pedersen l. c. 293 sl. a všestranně problem objasniv dospěl se zvláštním zřetelem k sthn. *snur* pratvaru **snusós*.

Z toho pak hravě vykládá řec. *νυός* a lat. *nurus*[265]) a pro stind., slovanštinu a část germanštiny uznává přetvoření ve kmen *ā*-ový **snusā-*, k čemuž nutkal prý význam přirozený a nedostatek ženských kmenů -*o* v jazycích řečených. Tímto postupem vysvětluje tedy stind. *snuṣā́*, stslov. *snъcha* a hořejší 3 tvary germanské, zřejmě ke kmenům -*ā* se hlásící.

Zbývá sthněm. *snura* a *snur*. Pedersen l. c. praví o prvém tvaru pouze, že nemůže býti původní — míní patrně, že ke kmenům -*n* přešel teprve z jiné kategorie substantiv, tuším že *rovněž* z kmenů

[264]) Srv. doleji § 492 sl.

[265]) Jinak Brugmann Grdr. I² 104; srv. však opět Pedersen KZ XXXVIII, 228 a pozn., kde dokládá, že zvláště armenština potvrzuje pratvar **snusós*. S Pedersenem souhlasí též Streitberg JF. Anz. III, 179 a jiní.

-ā a to tehdy, kdy u těchto akk. sg. -*a* vnikl i do nominativu. Bylo pak *snura* ∾ nom. *sunga*.

O druhém tvaru *snur* Pedersen se domnívá, že skrývá se v něm snad starší kmen *u*-ový. To by však vyžadovalo nového (již *třetího*) tvaru původního a přece věc dá se pojmouti jinak a trvám pravděpodobněji takto: Z pratvaru již prokázaného **snusā* musilo v stlhněmčině především povstati **snuru*, jež ve vlastním sklonění (dle *gëba*) později bylo nahrazeno akkusativem *snura* (srv. výše). Samo **snuru* podobalo se tvarům z deklinace *u*-ové, zejména nominativu významem spříznědnému *sunu* a proto se též udrželo, když ostatní původní nominativy **-u* (**gibu*) mizely. Když pak *sunu* ztratilo své -*u* a přešlo v deklinaci *i*-ovou (*sun* Braune Gr. 177 p. 1), následovalo ho také **snuru* a dalo *snur*.

Arciť pro *ū*-kmen nezbylo nám v germanštině místa.

β) *O kmeni *g^vernū-*.

§ 208. Z kmene toho prý pocházejí: *gotské* (*asilu*-)*qairnus* Mark. 9, 42, dále *stsev. kuern*, *ags. cweorn*, *sthněm. quirn*. Tři poslední substantiva náleží již ke kmenům -*ā*. Oporou prvotného kmene -*ū* je při tom stslov. *žrъny* z pův. **-ū(s)*. Avšak věc je příliš nejista.

Tvary sev. a záp.-germanské jediné *tehdy* by odpovídaly kmeni -*ū*, kdybychom přijali u nich tvorbu nominativu bez -*s*(-*z*), jak činí na př. Behtge u D. 527, což však není dokázáno;[266]) na *vokativ* pak při významu slov těch nelze pomýšleti. Přijmeme-li však nom. sg. -*ūs*, nevyhovuje již tvar *stseverský*, leč máme-li s Jellinkem ZfdA XXXIX, 135 za to, že -*z* analogicky dle jiných feminin zde vymizelo před apokopou samohlásky,[267]) a zejména vadí tvar *sthněmecký*, kde by po náležité ztrátě koncového -*z* resultovati mohlo toliko -*ŭ*. Srv. níže v oddíle *E*.

Vybývá tudíž jen *gotština*. Její *qairnus* svědčí tomu, že se slovem tím nakládá se jako s *ŭ*-kmenem (Brugm. Grdr. II, 534), nebo přesněji řečeno: got. -*us* může obsahovati *ŭ* i *ū* (Jellinek l. c.), mezi nimiž rozhodnouti je nesnadno pro nedostatek šikmých pádů.[268]) Ostatně takové kmeny -*ū* mohly i v jiných pádech, zejména v akk. sg.

---

[266]) Srv. Brugm. Grdr. II, 534.

[267]) To ovšem uznati musíme též při **-ūz* (stsev. *hǫnd*).

[268]) Že gotské -*ūs* nemůže býti *přímo* z ievr. **-ūs*, jak Hirt PBB XVIII, 277 tomu chtěl, poznáme později. Opřeli se tomu Jellinek l. c., Möller AfdA XX, 130 p. 1, Lorentz JF V, 381.

*-ūm snadno přestoupiti vývojem hláskoslovně *pravidelným* ke kmenům -*ŭ*, jak LORENTZ JF V, 381 ukazuje: *sṷekrūm* (podobně tedy *g^vernūm*) mohlo v germanských jazycích dáti *sṷegru* (*kṷernu*) a toto se sdružiti se *sunu*. Viz pod γ).

Dle toho všeho zdá se býti nejbezpečnější považovati za germanský útvar kmene již -*ŭ*, z něhož všecky hořejší tvary vzešly. Ten by konečně nebyl tak ojedinělý; neboť jak J. ENDZELIN BB XXV, 277 praví, nemůže nás citovaný stslov. tvar *žrъny* přiměti ani k tomu, abychom v *lotyšském dzirnus* spatřovali kmen -*ū*. Nespolehlivost tohoto předpokladu je tedy s více stran dokumentována.

γ) O kmeni *sṷekrū-.

§ **209.** Tento kmen má ještě nejvíce pravděpodobnosti do sebe. Jím vyložiti jest tyto germanské nominativy: *ags. sweʒr*, *-er* (*ir*), srv. BÜLBRING Altengl. El. I 146, 172 sl. a j; dále *sthněm. swiger*, u Tat. a Otfr. *suigar*, srv. BRAUNE Gr. 179. V gotštině a severštině přestoupil ten kmen, byv rozšířen o -*n*-, úplně do deklinace *n*-ové: *got. swaihrō*, *stsev. sværa* (srv. MÖLLER PBB VII, 544 sl., SCHMIDT Pluralb. 74, KLUGE P. Grdr. I² 461, BEHTGE u D. 527).

V jazycích příbuzných vyskytá se z kmene -*ū* stindický nom. sg. *śvaśrū-ṣ*, stslov. *svekry* a lat. *sŏcrus*, patrně s germ. tvary související. O původu kmene *sṷekrū- samého, který prý vznikl ze základního *sṷekṷer- neb *sṷekur-, vyslovil domněnky své BRUGMANN Grdr. I², 260 a 261 p. 1.[269]) Tyto a i jiné výklady sem směřující přirozeně *musí* býti rázu namnoze hypothetického. Srv. KRETSCHMER KZ XXXI, 467.

§ **210.** Pro *germanštinu* jest však jisto, že třeba vyjíti — jak již svrchu podotčeno — buď z *nominativu znaku -s prostého* anebo z *vokativu*,[270]) přijatého zde pravděpodobně do funkce nominativní. Výklad z *-ūs, jak jej na př. BÜLBRING l. c. 157 zastává, narazil by totiž na podobné obtíže zde jako nahoře při sthn. *qirn* a pod. Za to prosté -*ū* dává -*u* (*sṷēgru*), kteréž po dlouhé slabice kmenové v záp.-germ. nářečích odpadá, tak že vzniká *sṷēgr, jež jest dochováno v ags. *sweʒr*, i v pozdní záp. saštině ještě zřídka přicházejícím (BÜLBRING l. c. 173). Než záhy vyvíjí se tu svarabhakti, jak vidíme v ags. *sweʒir* a pravidelném, oslabeném již *sweʒer*, dále v sthněm. *suigar*, rovněž pravidelně

[269]) Srv. mimo to: BRUGMANN l. c. II 534, SCHMIDT Pluralb. 54, KRETSCHMER KZ XXXI, 446 a j.

[270]) Proti BEHTGOVI u D. 527 připomínám, že z akk. -*ūm* bylo by vzniklo -*u*, které by již neodpadalo, leda pozdní analogií. Srv. níže § 219.

se rozvinuvším ze staršího *sụigru > *sụigr.[271]) Když pak substantivum toto, které v germ. osamělo, také v sthněmčině přimyká se k substantivům jiným a zvláště k ostatním jménům osob *příbuzných* jako k blízkému *muoter* a i *bruoder* (toto výjimečně také *bruodar*, u Otfr. a Tatiana v dat. pl. *bruadaron* vedle *suigar*; srv. vůbec Braune Gr. 179 a doleji při *-ēr* § 490): tehdy ujímá se též nom. sg. *swiger* a další obdobné sklonění jako u Notkera genitiv sg. *swiger* ~ *muoter* atd.[272])

Seznali jsme tedy, že *jediný kmen *sụek̑rū- možno v germanštině s jistou pravděpodobností držeti.*

---

2. *Stseverské a jiné tvary číslovky „20".*

§ **211.** *Nominativ dualový kmene *tezu-, po příp. *tuzu-*[273]) spatřovati lze vhodně ve *vých.-severském tiughu* a druhotvarech jeho (Noreen P. Grdr. I² 630), dále v jednou doloženém *záp.-severském tiogo*, kteréž přesně odpovídá uvedenému tvaru vých.-severskému, ač není-li vůbec suecismem (Noreen Altisl. Gr. 199), konečně v složeném *záp.-sev. tuttugu*, *tottogu* a ostatních toho tvaru odrůdách (Noreen na uv. místech a Gr. 304).

Co do tvorby máme zde zjevnou parallelu k dualovému nominativu kmenů *-i* (viz při *lend* § 184) a jest tedy **tezū* n. **tuzū* pratvarem, z něhož dlužno vyjíti. Ten pak koncovkou jest identický se stindickým nom. (akk.) du. *sūnū́*, stslov. *syny*, lit. *súnu* intonace rozhodně ražené. Behtge u D. 542. Arciť v severštině *-u* zachováno jest proti pravidlu, nejspíše proto, že se pociťovala potřeba *charakterisovati* tvar ten jako dualový, při čemž účinně as napomáhal i příklad jednoslabičného *tū* (z **twō*), jež poznali jsme jako samostatný (vých.-sev.) útvar výše. Tvar *tū* byl též spřežen s **tuzū* a v ustrnulém tom spojení zkrácen, tak že vzniklo hořejší *tuttugu*, *tottogu* a pod.

Dualem *-ū, pravidelně apokopovaným v složených tvarech původně 3slabičných, mohou býti také číslovky *záp.-germanské*: sthněm.

---

[271]) Kmenové *i* vykládám tu vlivem redukovaného *-*u*, který v *německé* oblasti záp. germanštiny již tehdy se jevil tímto způsobem; ovšem jestliže pravdu má Paul PBB VI, 249 sl., že sekundarní samohláska starší jest *-u-* a teprve pozdější *-a-*, mělo by kmenové *i* buď původ nebo posilu v starším takovém **swigur*. Srv. Braune Ahd. Gr. 50 sl.

[272]) Helten PBB XXI, 480 p. uvádí též *swigur* jako tvar skutečný (viz pozn. předchozí) — snad omylem dle mask. sthn. *swëhur* „tchán"?

[273]) Srv. nominativ sg. stisl. *tigr*, *tegr* (*tǫgr*) vedle *tugr*, *togr* „desítka" a p. spolu s gotským *tigus* (Noreen Ug. Lautl. 10 sl. a 66).

zwein-zug vedle *ahto-zig*, dále stsas. *twēn-tig*, ags. *twén-tiʒ* a stfris. *twin-tich(-tech)*. Srv. Meringer KZ XXVIII, 235 sl. a Noreen Ug. Lautl. 66.

3. *Dativ sg. kmenů -u: stsev. vǫnd a pod.*

§ 212. Jako lze *stseverský dativ sg. kmene -i*: *gest* pokládati za instr. sg. *-ī, rovněž tak můžeme *v stsev. dativě kmene -u*: *vǫnd* spatřovati původní *instrumental* *-ū. O povaze tvaru tohoto viz taktéž při -ī § 186. Obyčejný dativ sg. kmenů -*u* vycházel v praseverské době v -*iu* a později v -*e(-i)*: *vende(-i)* „větvi"; ale druhotvarem dosti častým bylo právě ono *vǫnd*.

Výklad přednesený zastává především Brugmann Grdr. II 634, s ním pak souhlasí Walde Ausl. 10 a Behtge u D. 539. Naproti tomu Noreen P. Grdr. I² 612 kloní se tu ku přijetí analogie podle *akk. sg.*, který tolikéž zněl *vǫnd*. Důvodem jest mu, že dativ *vǫnd* poněkud později je doložen a že nedá se utvořiti ode všech substantiv dotyčných. Důvody Noreenovy snaží se sic vyvrátiti Walde l. c., než dřívější nejistota — jak i Walde uznává ve větě závěrečné — trvá dále. Čím více však na pravděpodobnosti bude přibývati instrumentalům -ī, které *nezbytně* přijímáme zatím jen v záp.-germanském *anst* a p., tím pevněji opřen bude i předpoklad instrumentalů (= dat.) -ū.

Zdali *agsaské* dativy -*u*, -*o* (*sunu*, -*o* vedle *suna*) a ojedinělé *stsaské* tvary jako *suno* Cott., *sunu* Mon. atp. taktéž jest pojímati jako pův. *instrumentaly*, jak Behtge l. c. tomu chce, je pochybno. V agsaštině, kde genitivní a dativní tvar *suna* zahostil se také v akk. a nom. sg., naopak tvar *sunu* (-*o*) přejíti mohl snadno z nom. (akk.) i do dativu a v north. nářečí dokonce do genitivu; srv. Sievers Gr. 142. Podobně rozrušena je deklinace *u*-ová i v st. saštině, v níž dativní tvar *suno(-u)* může býti přejat zase z genitivu sg. Viz o tom všem při -*ēu* § 452.

---

4. *První osoba dualu praeter.*: *got. bēru.*

§ 213. Analogon k výkladu imperativů got. *sōkei*, sthn. *suochi* atd. z pův. *-*eie* a pragerm. *-ī jest nová interpretace *gotské 1. osoby du. v indikativu praeteriti*: *bēru*, *nasidēdu atp.*

Dle Kluga QF XXXII, 91 dříve zpravidla se pojímala jako *bērū* (srv. též Behtge u D. 382), kdežto Brugmann Grdr. II 1371 z pratvaru **bēru-ụi* n. **bēru-ụ(a)* a nyní Walde Ausl. 138 z pratvaru

**bēru-ue* vyvozují *bēru* s koncovkou krátkou. Přípona 1. osoby du. jest totiž *-uē* n. *-uō*; přijmeme-li se zřetelem k jistým dřívějším vývodům *-ue*, dostaneme pratvar **bēru-ue*, **mazu-ue* atd. Dle předpokladů v Části všeob. § 41 učiněných odpadá tu především v 3. slabice *-e* a zbývající *-uu* splývá (podobně jako *-ii* v *-i*) v 2dobé *-ū*, jehož střídnicí pravidelnou je gotské *-ŭ*: *magu* Mark. 10, 39 „my oba můžeme".

Takto praesentuje se nám *bēru* s koncovkou sekundarně vzniklou a původně dvoudobou,[274]) a touž koncovku hledati musíme také v *-je diném* dokladě jinogermanském, v prasev. *w(a)ritu* „oba jsme dlabali" (Järsbärg; Noreen Altisl. Gr. 244). Arciť zachované a dle všeho ještě dlouhé *-u* ničeho nedokazuje, přes to vzhledem ke gotštině mám je za 2dobé *-ū*, které ve zkrácené podobě po r. 600 nejdříve ještě se drží, později by však odpadlo nadobro. I zněl by tudíž, dle analogie stsev. imperativu *suef*,[275]) také náš tvar *pravděpodobně* v st. severštině **writ*, jak Waldе l. c. právem se ho dohaduje. Bezpečného cos stanoviti brání ovšem nedostatek jiných dokladů.[276]).

B. Dlouhé dvojhlásky nosovkové.

§ 214. Těmito rozumíme všecky dvojhlásky koncové, jež původně (v ievr. prajazyce i později ještě) složeny byly z dlouhé samohlásky nějaké a nosové hlásky *m* neb *n*, na př. *-ām* n. *-ān*, *-ōm* atd.[277]) Je zde na místě *všeobecně* o jejich osudech v germanštině promluviti.

Změny nastalé týkají se především *druhé* součásti diftongické, nosovek *-m* a *-n*, které zajisté *obě* přešly kdys do nejstarší pragermanštiny. Časem však, jako v jiných ievr. jazycích, zejména v řečtině a baltoslovanštině,[278]) mění se i tuto koncové *m* vůbec v *n*, tak že

[274]) Streitberg v Got. El. 48 má za pravděpodobné *budū* z **buđuue*, v UG. 334 nechává věc nerozřešenu. Braune Gr. 70 píše rozhodně *-ū*.

[275]) Z **-iie* = **-ī* (viz § 194 sl.).

[276]) Přes to myslím, že Noreen l. c. 260 nedosti důvodně v překladě nápisu Järsbärg klade stisl. *rito* (= *waritu*) jako 1. osobu du., odkazuje ke spojení *tóko vit* „my dva jsme vzali" vedle pl. *tóko vér* n. *þér*. Vždyť *tóko* nemusí, ani když následuje *vit*, býti již starý dual, nýbrž jest as analogický plural. Srv. tamže 245.

[277]) Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 70.

[278]) Srv. akk. řec. *τό-ν*, *τή-ν* a lit. dial. *tan* (m. f.), *tŏn* (m.) — *tùn* (f.) = spis. *tą*. Pratvary: **tó-m*, **tā-m*. Brugm. Grdr. I² 360 a 903, pak 387 a Kursch. Gr. 244.

možno *nadále v germanštině klásti jedinou jen nosovku -n*. To dokazují zřejmě jednoslabičná slova přízvučná, na př. akk. sg. mask. stsas. *than* a vých.-sev. *hwan* a pod., která po *krátké* samohlásce předchozí podle zákona Heltenova bývalé *-m* (**to-m*, **qo-m*) právě v podobě *-n* zachovávají ještě v jednotlivých germ. jazycích. Srv. Helten PBB XV, 473, Streitberg Zur germ. Spr. 60 sl., JF. Anz. II 49 a UG. 147, Noreen Ug. Lautl. 169 a j.

Arciť *určitěji* udati dobu, kdy pragerm. *-m* skutečně přešlo v *-n*, jest jako všecka chronologická určení praehistorická velice nesnadno; zdá se býti jen tolik *pravděpodobno*, že změna ta byla vykonána, když k akkusativním tvarům jmenovaným pragerm. **þan*, **hwan* atd. přistupovala dle našich předpokladů sesilovací částice **-ōn* (= starší **-ōm*), tak že vedle forem oněch jednoduchých povstaly i složitější: pragerm. **þan-ōn* atp., což dalo gotské *þana*, stsaské *thana* atd Srv. UG. l. c. a 269, potom vůbec doleji § 247 a 259.

§ 215. I po přechodu původního *-m* v *-n* trvaly tudíž v pragermanštině *dlouhé dvojhlásky v -n*; jaký byl další vývoj jejich, zejména než přešly do jazyků jednotlivých? Odpověď musí zníti, že v jisté a to pozdější fasi pragermanštiny *přestaly býti dlouhými dvojhláskami*. Kdyby totiž byly zůstaly v pragerm. již beze změny, byly by nepochybně na přechodu do jednotlivých jazyků musily se podrobiti obecnému Streitbergem (Zur germ. Spr. 83 a 108 sl.) vyšetřenému krácení dlouhých koncových diftongů vůbec, i bylo by bez rozdílu intonace na př. **-ōn* i **-ȭn* ve všech germ. jazycích dalo **-ăn* (po příp. **-ăñ*) atp.[279] Že k tomu nedošlo, nemůže míti příčiny jiné, než že před krácením dlouhých diftongů, tedy ještě v pragermanštině nastoupila změna jiná, která tomu zabránila — a tou byla redukce koncové nosovky v pouhý *pazvuk nosový čili nosovost*. Jinými slovy: z dlouhých dvojhlásek jako *-ōn* a *-ȭn* atp. vzniklo v pragerm. ještě *-ō*ⁿ a *-ȭ*ⁿ atp. Srv. Streitberg JF I, 382 a UG. 147, Hirt PBB XVIII, 280 (důkaz z prasev.), Akz. 53 a j. Jinak arci Bethge u D. 189 a kdysi i Michels JF. Anz. I 30.

§ 216. Redukce koncové nosovky v nosovost není ostatně zjevem v dlouhých slabikách osamělým, nýbrž i po *krátkých* samohláskách v pragerm. nutně předpokládaným, má-li se vysvětliti pozdější

[279]) Místo toho máme na př. v gotštině za pragerm. **-ōn* sic *-a*, které konečně mohlo míti původ z **-ăn*, avšak za **-ȭn* zároveň *-ō*, což nelze pochopiti z **-ăñ*. Atd.

á ztráta nosovky. Redukci a ztrátu tuto ve *všech* koncových ikách *první dle analogie slovanštiny určoval blíže* Leskien, zaklá- na tom i celou svou theorii „nasalovou" (viz Úvod § 5). Dnes em mnohé z jeho thesí pozbyly platnosti i pohlížíme na řečený v s hlediska specielně *germanského* asi takto: Redukce nosovky nastala, jak svrchu již napověděno, *v krátkých slabikách přízvuč-ých*, tedy v slovích jednoslabičných jako v stsas. *than*, sthn. *dën*, *ën*, *in* atd. Za to nastala všude jinde: stejně tedy *v krátké slabice přízvučné* (pragerm. akk. sg. *staina^n a neutr. *horna^n) jako *v dlouhých labikách koncových vůbec* (pragerm. akk. sg. f. *þō^n = ievr. *tām* rovněž *ȝebō^n = ievr. *-ām atd.). Při tom lze předpokládati, že edukce zmíněná nastala ve všech těchto případech celkem v stejnou dobu[280]) a to účinkem slabé, nedostatečné artikulace v slabikách buď nepřízvučných anebo přízvučných dlouhých. Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 60 sl. a UG. 147.

§ **217**. Další nějaké údaje časové, *podrobnější* než nahoře již podaný, že totiž redukce nosovky je starší než krácení dlouhých difttongů a že je tedy *pragermanská*, jsou na ten čas nemožny nebo aspoň velmi nespolehlivy. V pravdě nevíme přesného o tom posavad nic. Obyčejná nauka — jak již při dl. samohláskách prostých podotčeno — jest ta, že redukce nosovky je *starší* než apokopa původních zubnic koncových (srv. 3. pl. got. *bērun*[*þ*]), která sama zase *předcházela* prý před odpadnutím krátkého *i* na konci slov 3slabičných (srv. 3. pl. got. *bairand*[*i*]). K tomu přistupuje nyní učení a předpoklad jiný, dle pravděpodobných theorií nejnovějších (Walde Ausl. 138 sl. a 162 sl.) *nutný* při výkladu gotského akk. sg. *hairdi* a nom. (akk.) sg. *reiki* atp., jak v rozboru jejich podrobném bude níže vyloženo (§ 309 sl.). Zde stačí říci, že tvary ty vykládáme nyní s Waldem z pratvaru *-*ịan*, v němž nejdříve nastala synkopa koncového *ă* v 3. slabice a potom teprv splynutí hlásek *i*-ových v 2dobé *ī* spolu s *redukcí nosovky*. Tím však vzniká skutečný nebo jen zdánlivý *rozpor*: jednou (a to právě zde) odpadá v 3. slabice krátká samohláska *-a před* redukcí, po druhé (viz hořejší *bĕranđi) krátká samohláska *-i po* redukci nosovky. Walde l. c. 163 a j. uniká rozporu tomu opět zvláštní svou theorií nám již známou, že ztrátou koncové hlásky *zvyšuje a stupňuje se jaksi energie souhlásky předchozí* — theorií sice možnou, ale vlastně nedokázanou.[281]) Že pak theorie tato nemusí

[280]) Srv. však Kock PBB XV, 246 sl.

[281]) Vážnou námitku proti hypothesi Waldově o stupňování energie na př.

býti *jediným* spasným východištěm z neshod a zmatků chronologických, ukazuje ostatek Walde l. c. sám. Vidím v tom všem jen o důkaz víc, jak vratké a omylné je zde všecko usuzování positivní; a musí tomu tak býti v údobí nám jen svými výsledky a účinky, ale nikoli v pravé podstatě své známém. Srv. i Michels ZfdPh XXXIV, 121.

§ 218. Pročež postupme raději o krok dále, z pragermanštiny do nářečí jednotlivých. Nejpoučnější v tom ohledu jest *praseveršina*, v níž vyniká proti dl. samohláskám prostým i jiným rozdíl ten, že dle šetření Waldova l. c. 101 sl. a 107 sl. krácení délek nosovkových rozhodně nastává *později*,[262] a za příčinu tohoto opozdění, na př. v gen. pl. *-runo* (= *-ō̃*) vedle akk. pl. *runār* (= pův. *-ōz*) v nápise Bjorketorp po r. 700, důvodně považujeme jejich *nosovost*, která se v dlouhých koncových slabikách drží pravděpodobně ještě v praseveršině. Později ovšem přichází řada i na délky nosovkové a *jsou se ztrátou nosovosti zkracovány o jednu, po příp. o dvě doby*: výsledek však, zvláště také co do kvality, není ve všech germanských nářečích stejný, aniž jest nám *úplně* jasno a povědomo, kterak nosovost se vytratila a střídnice za původní délky se vyvinuly.

V *gotštině* určitějšího nevíme ničeho.[263] Vidíme tam jen výsledek patrně jednoduchého krácení: *střídnice délek nosovkových* dle následujících našich předpokladů, které níže zvlášť ještě odůvodníme, *úplně se rovnají střídnicím za původní délky prosté*. Na př. za **-ō̃* stojí v gotštině *-a* jako za **-ō* (akk. *giba* jako nom. *giba*), za **-ȭ̃* pak *-ō* jako za **-ȭ* (gen. pl. *gibō* jako adv. *hvaprō*) atd. Vzhledem k tomu mohlo by se dokonce aspoň pro gotštinu předpokládati, že nosovost již před všelikým krácením se tu vytratila a že délky nosovkové setkaly se a splynuly s prostými délkami vůbec.

To však se nepotvrzuje v *ostatních* nářečích. V nich sice — jako v got. — jeví se *u nosovkových délek 3dobých konečné výslednice tytéž jako u téhož druhu délek prostých* (pragerm. **-ȭ̃* = stsev. *-a*, záp.-germ. *-o* zrovna jako pův. **-ȭ*), avšak právě při *-ȭ̃* bylo v prasev. nahoře konstatováno zjevné opozdění proti délkám jinakým; krom toho *pražádný není souhlas mezi obojími délkami 2dobými* (pův. **-ō̃*

souhlásky *-ð* v *-þ*, vyvozuje Jellinek ZföG 1901, 1088 z třetích osob pl. got. *bairand* a sthn. *bërant*, jichž nelze přece objasňovati z **bëranþ*.

[262]) Rozdíl mezi krácením 2dobých délek *prostých* a téhož druhu délek *nosovkových* obnáší na př. při nejmenším 100 let.

[263]) Srv. Hirt JF I, 211.

= stsev. a záp.-germ. -*a* proti pův. *-*ō*· = stsev. a záp.-germ. *[-u]* a t. p.). Jak to vysvětliti?

§ 219. Vraťme se pro výklad k *praseverštině*. Tam, když prosté délky 2dobé se zkrátily, zasaženy byly pravděpodobně *2dobé délky nosovkové* (nom. sg. *-dauðe* Bjorketorp, srv. o tom Walde l. c. 107 sl.), a po nich následovaly teprve *nosovkové délky 3dobé*. Máme tudíž v nejstarších nápisích (as do 7. stol.) 2dobé nosovkové délky nezkráceny nom. sg. *Harisō*, *Wiwilæ*; srv. níže § 234 a j.) s nosovým pazvukem bezpochyby ještě zachovaným: potom teprv tento pozvolnu se vytrácí,[284]) zároveň co se kvalita samohlásky zjasňuje a ona sama v kvantitě se redukuje na hlásku *plně* jednodobou (pozdější nom. sg. *tunga*, *hane* a p.), která další újmy nedoznává a *tudíž také nikdy neodpadá*. A příčinou tohoto nezměněného trvání, toho nedostatku dalšího krácení nemůže býti než táž *nosovost*, která již celý odchylný vývoj nosovkových délek podmiňovala a mizejíc přivodila zvláště při 2dobých jakési zmocnění neb prodloužení krátkých jejich střídnic. Srv. UG. 191 a Brugm. Grdr. I 932 sl.

Nosovkové délky *3dobé* byly v *severštině* patrně zkráceny 2krát, ale u vývoji svém (na př. *-o*[n] dalo *-ō*, pak *-a*) srovnaly se s 3dobými délkami prostými. Příklady nahoře.

To vše tedy vysvítá z poměrů pra- a staroseverských. V *záp. germanštině*, jak víme, máme sic docela podobný výsledek nastalé redukce, než scházejí nám tu všeliké prostředky dověděti se o nejstarších jejích fasích něčeho podrobnějšího. Pročež jen z dohadu konstruuje se ta neb ona vývojová řada. Odkazuji v té příčině především k Waldovi l. c. 2 a 17 sl., pak k Jellinkovi ZföG 1901, 1081 sl. (a pozn.) — sám ovšem bych vzhledem k nedostatku jiných svědectví nejraději uznával zcela *parallelní* vývoj jako v severštině.

§ 220. Co dosud pověděno, platí o nosovkových délkách v slovích *víceslabičných* a v *jednoslabičných tehdy, jsou-li nepřízvučná*. Jednoslabičná slova *přízvučná* ztrácejí taktéž časem nosovost a zachovávají původní délku bez ohledu na intonaci *neztenčenu* (na př. v gotském akkus. *þō*, *hvō* a p.); zda-li se při tom v jednotlivých nářečích děje i změna nějaká kvalitativní, nelze zatím tak určitě tvrditi a zůstavuji otázku tu dalšímu bádání. Arciť pokus věc rozluštiti stane se již zde ve dvou statích následujících. —

---

[284]) Srv. Walde l. c. 108.

I. Pragerm. -ō^n (= ievr. -*ām*, -*ōm* a p.)

a. *Dvoudobé -ō^n v slovích jednoslabičných.*

Akkusativ sg. f. got. þō atd.

§ 221. Pragerm. -ō^n bylo kvality vůbec *otevřené*, ježto splynulo v něm někdejší -*ān* i -*ōn*; to platí tedy také o 2dobém -ō^n v slovích *jednoslabičných*, které se vyvíjelo celkem tak, jak na konci stati všeobecné právě bylo naznačeno. Když totiž nosovost zmizela, *pod důrazem* uchránila se dlouhá samohláska nezkrácena; stála-li však *mimo důraz*, byla zrovna tak redukována jako 2dobé -ō^n slov víceslabičných — totiž ve všech germanských nářečích v -*a*, v anglofrišt. v -*e* (ze staršího -*æ*). Bezpečný případ jest pouze jediný a nelze proto dojíti ve všem jistoty.

§ 222. Jest to *akk. sg. f. zájmena ukazovacího a tázacího*: *got. þō* a *hvō*, *stsev. þá*[285]), *ags. ðá, stfris. thā, dā* (Siebs Grdr. I² 1356). Intonace byla zjevně ražená, jak svědčí dorské *τά-ν*; lit. *tą* zde jakožto slovo jednoslabičné nerozhoduje, srv. Streitberg JF I, 269 a Hirt Akz. 67. Jiné parallely jsou stind. *tā́m* a lat. *istām* (UG. 271). Pratvar: **tā́-m*.

§ 223. V *gotštině* lze bezpečiti se tím, že *þō* je tvar *přízvučný* a proti nominativu sg. *sō* akkusativ původní a náležitý, nikoliv analogií dle nominativu přetvořený. Totéž musí platiti o tázacím akk. f. *hvō*, k němuž pravidelný nominativ jest ovšem zase *hvō*. Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 61 a UG. 248.[286])

Záhadnější jsou tvary ostatní. Dle Hirta JF VI, 66 p. nelze *stsev. þá* prý dobře vyvoditi z přízvučného **tā́m* (**þō^n*), protože i akk. sg. *ká* odpovídá takovému přízvučnému (pův. ovšem taženému) -ō^n. A v severštině ražené i tažené -ō^n také slov víceslabičných stejnou má přece střídnici, totiž -*a*. Proto navrhuje Hirt pokládati stisl. *ká* za tvar orthotonovaný, za to stsev. *þá* za tvar pův. nepřízvučný, který lze na roveň postaviti nepřízvučnému -*a* z pragermanského -ō^n v slově některém víceslabičném, na př. v akk. sg. f. adjektiva *spaka*: v *þá*

---

[285] Sem patří také run. [illegible] Tryggevælde (Noreen P. Grdr. I² 624).

[286] Jak již částečně víme, ukazuje proti Streitbergovi Jellinek ZfdA XXXIX, 141 p. (srv. též Franck l. c. XL, 18), že *þō* i *hvō* bývají v got. též nepřízvučná, *po* na př. jako člen atd. Nepopírám toho a tvrdím jen, že tvary jejich, jež se ustálily, vznikly v postavení rozhodně *přízvučném*.

samém nastoupila pak jen ještě délka sekundarní, emfasí nebo důrazem nově způsobená. Viz i UG. 147 (tamže liter.) a j.

Týmž způsobem STREITBERG UG. 271 [287]) objasňuje potom též *ags. ðá* a klade opět tvar ten jednoslabičný na roveň adjektivním tvarům víceslabičným, na př. *hwate* (z *-æ*). Než poměr tento není s dříve uvedeným stseverským totožný, jak první pohled nás přesvědčuje, i zdá se proto všim právem namítati WALDE Ausl. 81, že podle *hwate, ziefe* bylo by nepřízvučné **þōⁿ* dalo **ðæ̆* a zdloužením **ðǣ*. Z toho důvodu W. sám vidí v *ðá* staré přízvučné **þōⁿ*: neboť *ō* v poslední slabice prý zcela pravidelně zjasňuje se v agsaštině v *ā*. A ačkoliv WALDE l. c. 82 pro stseverské *þá* připouští též výklad HIRTŮV, přec by je raději pojímal zrovna tak jako tvar onen agsaský.

§ 224. K tomu všemu podotýkám: Neshoda mezi *ðá* (a předpokládaným od STREITBERGA **ðă*) s jedné a tvary jako *hwate* s druhé strany jest evidentní a lze jen schvalovati, hledá-li kdo pro agsaské *ðá* a po příp. pro stseverské *þá* interpretace jiné. Avšak WALDŮV zákon o agsaském *ō* jest omeziti zajisté v tom smyslu, že původní prosté *-ō* nespadá pod něj, měníc se — jak dříve vyloženo (§ 63) — v užší *-ū*; v jasnější a širší *-ā* může se tedy nanejvýš měniti pův. nosovkové *-ō* (= *-ōⁿ). Při tom však odchylný akk. *cú* (stisl. *kú*) přirozeně musí býti pojímán tak, aby nerušil platnosti zákona onoho.

To se stane, jestliže bedlivě budeme přihlížeti k původní *intonaci* a pragermanské *kvantitě* slov dotčených.[288]) Ukáži doleji, že v akkusatívech jako stisl. *kú* atp. *třídobost* byla první příčinou nápadně odchylného vývoje jejich; a také zde *hodlám stsev. þá, ags. ðá a stfris. thā vysvětliti právě z 2dobé povahy jejich ōⁿ*. Jmenované tvary všecky pokládám jako WALDE za *přízvučné* i představuji si vývoj jich v sev. a záp. germanštině asi takto:

V jednoslabičném **þōⁿ*, kteréž mělo přízvuk, vytratila se v jisté době (snad tehdy, kdy v slabikách nepřízvučných) bývalá nosovost. Ztráta nosovosti měla však v slovích víceslabičných především za následek zjasnění 2dobé samohlásky *-ō* v *-ā*, která se pak zkrátila (srv. § 219); *a tentýž vliv připisoval bych tedy téže ztrátě také v pří-*

---

[287]) Taktéž BEHTGE u D. 555.

[288]) HIRT (srv. výše) a jiní opírají se arciť o to, že 2- i 3dobé *-ōⁿ* má v st. severštině společnou střídnici *-a*. Tomu však není tak v záp. germanštině, a i v sev. jest souhlas ten přivoděn teprve *redukcemi*, nastalými jen v *nepřízvučných* slabikách.

*zvučném *þō, jen že toto anebo vlastně vzniklé z něho þā neměnilo již dále své kvantity.*

§ 225. Tím by pak byly vysvětleny všecky tvary *přízvučné* zachované. Ovšem v st. němčině nahrazeno bylo žádané **dā*, **thā* tvary dvojslabičnými, o nichž níže se zmíníme (sthn. *dia*, stsas. *thia*); a v některých nářečích skutečně také opanovaly *nepřízvučné střídnice dávného *þō^n* jako: *northumbr. ða, ðæ* (Siev. Gr. 181) a *stfris. thĕ* (= také nom.; Siebs P. Grdr. I[2] 1356). Výklad těchto tvarů nemůže býti sporný. Jako nepřízvučné *-ō^n dalo ve víceslabičných slovích agfriské *-æ* a potom *-e*, máme i tuto ags. **ðæ*, stfris. *thĕ*; a jako jinde, nastoupilo v northumbr. nářečí také zde vedle *ðæ* dialektické *ða* (srv. Helten PBB XXI, 496), anebo bylo samo přízvučné **ðá* sekundarně v proklisi zkráceno v *ða* (srovn. stran frištiny poznámku Heltenovi v Gr. 193). Jako zbytek formace **þō^n* patří sem bezpochyby také stsaské *tha* Cott. (srv. § 230.)

b. Dvoudobé -ō^n v slovích víceslabičných.

§ 226. Také na konci slov víceslabičných bylo pragerm. *-ō^n* povahy *otevřené*, která po ztrátě nosovosti a spojené s ní redukci projevila se i *v konečné výslednici -a*, všem hlavním germ. nářečím společné a *pouze v agfrištině* dále změněné *v -æ a posléze v -e*. Máme tedy střídnice jednotlivé: v *got.* pravděpodobně *-a* (akk. sg. f. *giba*); v *prasev.* ještě nezkrácené nosovkové *-ō* (nom. sg. f. *Hariso*, t. j. *-ō^n*), později však již *-a* (*stsev. tunga*); v *záp. germanštině* a tudíž v *staré němčině -a* (*gëba*), v *ags.* a *stfrištině -e* (*ȝiefe, ieve*).

§ 227. V sev. a záp. germanštině není co připomenouti, leda to, že na rozdíl od prostého *-ō* nosovkové *-ō^n* *nebylo* zúženo v *-ū*; jinak je tomu však v *gotštině*, kde již od Scherera počínajíc udává se též jiná střídnice za *-ō^n* a to gotské *-aú* = *å*. Scherer ZGDS[2] 194 sl., shledávaje totiž v gotském *bairau, bērjau* stopu řeckého *ῶν*, všecky ty záhadné koncovky gotského optativu a imperativu stotožňoval s původním (stind.) *-ām*, a Hirt JF I, 205 sl. a VI, 58 sl. obnovuje předpoklad tento, jak uslyšíme, způsobem pokroku vědy přiměřeným. Hirta se drží, ač ne dosti rozhodně, na př. Walde Ausl. 90, nikoli však Streitberg UG. 190 a Wilmanns Deut. Gr. I[2], 323.

Také nahoře bylo v otázce této zaujato určité stanovisko, že pragerm. *-ō^n* = got. *-a*, i vedly nás k tomu hlavně tyto *důvody*: Před-

poklad, že v 1. osobách gotských optativů *-au* skrývá se pův. koncovka *-am* = germ. *-ō^n^*, jest příliš nejistý,[289]) aby se na něm závislým činilo pojetí tvarů ostatních, thesi *druhé* zcela dle zákonů pravděpodobnosti vyhovujících. Jest to zejména akk. sg. kmenů *-ā* jako *giba*, jejž HIRT pokládá za nominativ, vzatý do funkce akkusativní, což není nemožno, ale nikterak nutno. Patrně předpokládá se tu v gotštině jistá disposice duševní zaměňovati nominativ sg., v první řadě u feminin, za akkusativ. Avšak disposice takové u *ostatních* kmenů ženských (nom. *ansts* — akk. *anst* atd.) vůbec neznamenáme a ani u kmenů *-ā* nescházejí nám doklady, že ještě v době WULFILOVĚ nom. a akk. sing. se odlišovaly: k nom. zájmena ukazovacího *sō* zní akk. *þō*,[290]) a v příbuzné nebo dokonce totožné deklinaci kmenů *-i̯ē* zvlášť daleko se rozcházejí nom. *bandi* a akk. *bandja*. Podobně též *si* a *ija*. Zbyl by tedy jen vzor *giba* (a *sibja*); zde však zcela dobře resultovati mohlo v nominativě *-a* z **-ō* a v akkusativě z **-ō^n^*, a zmíněná disposice duševní, ač byla-li vůbec, se mohla vyvinouti právě teprve souhlasným zněním těchto dvou původně *rozdílných* pádů.[291])

Tolik zatím o akk. *giba*. Než váhu mají tu také ostatní gotské tvary *-a*, jako akk. mask. *þan-a* atp., které potom dokonce jednotně se dají vyvoditi z **-ō^n^*, kdežto HIRT u nich i jinde musí hledati útočiště při **-ē^n^* nebo v analogiích. Srv. § 260 a j.

Konečně je poučná i parallela 2dobého **-ē^n^*, které střídnicí svou (got. nom. *hana*) úplně se rovná prostému **-ē* (got. dat. *daga*) a i první součásti dlouhých diftongů pragermanských **-ē̆i̯* a **-ēu̯* (v gotských dativech *anstai* a *sunau*); zdaž nelze důvodně očekávati, že taktéž **-ō^n^* zúplna se bude rovnati střídnicí svou pragermanskému **-ō* (nom. *giba*) a i první součásti diftongu **-ōu̯* (got. *ahtau*)?

Případy jednotlivé.

1. Akk. sg. kmenů -ā: got. giba atd.

§ 228. Významný doklad tento, o nějž jsme několikrát již zavadili, prochází všemi nářečími: *gotské* je *giba*, *stsev.* u silného adjektiva

---

[289]) Viz níže § 417 sl.

[290]) Viz nahoře § 223. Tamže uvedený akk. *hvō*, který vzhledem k *þō* *nemůže* býti nominativem, ač se mu zdánlivě rovná, jest pěkný pendant k akk. *giba*.

[291]) Něco jiného jest v *st. severštině*, kde akk. *giǫf přehláskou* zřejmě se prozrazuj jako nom. z **-ō*.

l. c. opět dokládá tvar dlouhý *dē* i domnívá se, že mohl povstati kontrakcí z *dea*, *dia*.

Mám-li nyní podati výklad svůj, jest mi napřed konstatovati, že dle MSD I³ 200 sl. a 202 i dle Braune Ahd. Leseb. 25 a 31 obecně přijaté čtení jest *de*;[299]) toto však podle našich a i vůbec uznaných předpokladů nemůže se rovnati ani agsaskému *ðá* ani záhadnému vých. severskému akk. *þe*, ačkoliv Noreen P. Grdr. I² 621 podle všeho předpokládá oboje. Také žádný z předcházejících výkladů nemá dost pravděpodobnosti do sebe. Pročež myslím, že *dē* není ani tvarem cestou hláskoslovnou vzniklým, nýbrž jen lokalně analogickým; neníť najisté bez příčiny, že se čte v památkách jen bavorských (freisinských MSD II³ 334 sl.) a to velice zřídka. To se však děje v dobách, kdy pravidelnými tvary jsou (v 9. stol.) vlastně *dea*, *dia* (sem tam *die*). Tehdy i dříve podobaly se dvojhlásky tvarů těchto oněm sekundarním dvojhláskám, které od 8. stol. již vstupovaly na místo tenkrát ještě existujícího *ē*, t. j. *ē²*.[300]) I zdálo se, že toto *ē* a dvojhlásky *ea*, *ia*, *ie* vůbec jsou si rovny a že se mohou navzájem zastupovati — a totéž zastoupení, totiž *-e* místo *-ea*, *-ia* (jiného arciť původu) provedeno také v *de* (= *dē²*), jež drželo se ještě dialekticky, i když původní *ē²* nadobro již ustoupilo. Byĺť právě akk. sg. f. *dē* v té příčině zjevem osamělým.

8. Nom. sg. f. kmenů -ō: starv. *tunga*, sthn. *zunga* atd.

§ 202. Jak už dříve [illegible] klademe sem dle Hirta JF I, [illegible] *kmenů -ō* v *severštině a záp.* [illegible] pův. *-ō*ⁿ a nálc[illegible] starv. *tunga* a v slabém [illegible] stfris. *tunge*, ags. [illegible] řecké *ἀηδών*.

§ 203. [illegible] jen několik málo [illegible] opět v Mon. [illegible] v [illegible] předešlém

[299]) [illegible] a [illegible] v prvních [illegible]

[300]) [illegible]

uvedený, jenom že tuto spíše můžeme uznati zvláštnost *dialektickou*, s agfriskými střídnicemi shodnou.

V *agfrištině* samé jeví se zas kolísání opačné: bývát — zvláště v *northumbr*. nářečí — v celém singularu -*a* (bez koncového *n*) a zřídka jen ve všech pádech sing. -*e*. Srv. SIEBS P. Grdr. I[2] 1344 sl. a SIEVERS Gr. 146. V obou případech jest tu přijmouti výklad z analogie, t. j. odchylné nominativní -*a* přejato je z pádů šikmých a v těchto naopak -*e* zas z nominativu. Střídání toto přispělo zajisté rovněž k tomu, že právě v north. nářečí pošinuta přesná hranice mezi -*e* (-*œ*) a -*a*. Srv. HELTEN PBB XXI, 496 p. 1 a výše § 229.

§ 234. Závažnější je zvláštnost *praseverská*, že v jistých nápisech čte se od ženských jmen *vlastních* kmene -*n* *nominativ sg*. -*o*. Jsou to zejména *Hariso* (Himlingøje), *Leþro* (Strårup), *Fino* (Berga) atd. NOREEN Altisl. Gr. 179 a j. Zároveň dovolávají se tu svědectví vypůjčených slov finských (a lap.), která tenkráte vzhledem k šikmým pádům ovšem nejsou naprosto spolehliva: fin. *kaltio* „pramen" (stisl. *kelda*), *kakko* „koláč" (stisl. *kaka*), totéž lap. *gahkko* atd.

Doklady ony zřejmě nasvědčují stadiu, kdy trvala ještě původní kvalita bývalého -ō^n. Také kvantita zdá se býti jista a běží jen o to, byla-li praseverská koncovka ještě nosovková čili nic. NOREEN P. Grdr. I[2] 614 jest pro nasalní -ō, z něhož později se stává -ą (*Hribną* v menší památce z doby Vikingů BAEKKE) a konečně -*a* (*kuna* „žena", GLAVENDRUP), kdežto HELTEN PBB XXI, 496 ve své soustavě uznává pouze -ō prosté nosovosti. Za to STREITBERG UG. 189 a 257 a WALDE Ausl. 89 a j. opět přijímají -ō^n.

Stanovisko naše jest vysloveno již ve vývodech dřívějších. Jestliže totiž považujeme *nosovost* (srv. § 218) za překážku, že nenastalo v jistých případech krácení, jež by bylo u dvoudobé samohlásky koncové předcházelo i před kvalitativním zjasněním, nemůžeme v *Hariso* atd. spatřovati než nosovkové ještě -ō^n, které v písmě arciť jen nedokonale se znamenalo. A teprve když nosovost se ztrácela, objevuje se redukované jasnější -*a*, jež i v *st. severštině* trvá. NOREENŮV doklad *Hribną*, je-li plně průkazný, svědčil by tudíž stadiu přechodnímu, kdy nosovost již větším dílem vymizela a redukce se vykonávala, zatím co v *písmě* označení nosovosti se drželo — kdežto *kuna* nasvědčovalo by již změně nadobro provedené.

§ 235. NOREEN l. c. uvádí vedle -*a* též *vých.-severské tvary* -*u* (-*o*): stšvédské *asikiu* „hrom", *kono* (*kunu*) vedle *kona* „žena", a sám není

vzhledem k fin. *katu* „ulice“, *kaaku* „koláč“ atp. rozhodnut, zdali -*u* jest či není přijato z pádů šikmých, které v sev. stejně jsou zakončeny v -*o*, -*u*. Trvám však, že to nic jiného ani býti nemůže ne ž *analogie* dle ostatních pádů, zrovna tak jako finské tvary THOMSEN Einfl. der germ. Spr. 109 dávno již prohlásil za ohlasy sev. pádů šikmých.

---

3. *Nom. sg. ntr. kmenů -n: stsev. auga, sthn. ouga atd.*

§ 236. K nom. sg. f. těsně se přimyká v sev. a záp. germanštině *nominativ* (*akk.*) *sg. středních kmenů -n*, o jejichž provenienci jednáno již při jiné příležitosti (§ 117 sl.). Tam došli jsme obecně germanského pratvaru **auzōn*, jehož střídnice sem náležící jsou: *stsev. áuga* (*ouga*), adj. *spaka*; *sthn. ouga*, *blinta*; *stsas. herta*, *ōra* a vedle toho v Mon. řidčeji -*e* (*ōre*, *gōde* atp. SCHLÜTER Unters. 71 sl.); *stfris. āge*, *āre*; *ags. éaze*, *éare* a adj. *zóde*.

Výchylku *stsaských* tvarů v -*e* jest posuzovati zrovna tak jako tentýž zjev v nom. sg. fem. (srv. nahoře § 233); dva doklady v -*o* interpretuje pravděpodobně SCHLÜTER l. c. 71 a 111.

V *agfrištině* zbyla ze skrovného počtu slabých neuter jen jmenovaná *dvě* substantiva; neboť třetí starobylé neutrum **hertōn* = stfris. *herte*, *hirte* a ags. *heorte* přešlo v těchto nářečích k femininům vzoru **tunge*. Dle MÖLLERA PBB VII, 539 stalo se tak proto, že ags. *heorte* jediné se sklánělo v singularu i pluralu *bez* stupňování, tedy zúplna tak jako feminina (na př. *wíce*, *tunze*), kdežto *éaze*, *éare* původně obě jevila prý *stupňování*. Možná, že tomu v některých nářečích vskutku tak bylo; avšak dle SIEVERSA Ags. Gr. 145 byly poměry neuter v *gen. plur.*, o nějž tu především běží, dosti spletité a ne vždy od feminin odlišitelné (čteme *tunzna* a *éazna* vedle *tunzena* a *éazena*) — i byla by koincidence *jednotných 3 pádů*, totiž nom., gen. a dativu, dostatečným už důvodem pro splynutí takového neutra s deklinací ženskou. Podnět specielní právě neutra **hertōn* se týkající zůstává ovšem nadále utajen.

---

4. *Nom. sg. osobního zájmena 1. osoby.*

§ 237. Z pratvaru zakončeného v **-ōn* (vlastně **-ōm*) odvozují se mnohdy jednotlivé germanské tvary *nominativu sg. osobního zájmena 1. osoby* a jsou to buď tvary *jednoslabičné: got. ik*, vůbec *stsev. ek* vedle *prasev.* enklitického *-ka* (*za*) a pozdějšího *-k* (-*z*), pak *záp.-germ.*

*ik (ags. *ic*, stfris. *ik*, stsas. *ic*, *ec* a sthn. *ih*) — anebo tvar *dvojslabičný:* sthn. *ihha*. Nutno o obojích zde pojednati.

a) Tvary jednoslabičné.

§ 238. Tyto, pokud vím, jediný BRUGMANN Grdr. I² 931 vysvětluje spolu s enklitickým *-ka*[300]) z pův. **egōn* (ἐγών) způsobem docela podobným jako dualové gotské *wit*, jež poznali jsme nahoře (§ 77). Jemu praseverské *-ka* zdá se býti střídnicí pravidelnou. Ostatní jednoslabičné tvary vyznačují se nenáležitou, avšak prý *obecně germanskou ztrátou dlouhé samohlásky koncové*. Délka dle BR. byla zkrácena a krátká koncovka — po vymizení nosovosti — v hiatu, t. j. před samohláskou slova následujícího (srv. got. *kar-ist*, sthn. *quim-ih* atp.) elidována. Tvary jednoslabičné takto vzniklé pak zobecněly. Sthněmecké *ihha* žádá sobě dle toho výkladu jiného.

S tímto pojetím BRUGMANNOVÝM nemožno však se spřáteliti a to z více důvodů. Předně střídnicí *praseverskou* za pův. *-ōn před r. 700* mohlo by — jak svědčí povědomý nom. sg. *Hariso* atp. — býti toliko *-ō(ⁿ) a nikoliv *-a* v příklonném *-ka(-ʒa)*. Nad to i v praseverštině již jsou pravidlem tvary kratší: *ek* (GALLEHUS, TUNE, KRAGEHUL a j.), řidčeji *ik* (REIDSTAD atd.; NOREEN Altisl. Gr. 202) — a ty přec v oněch dobách nesnesou výkladu z nezkráceného *-ōⁿ. Za to *staroněmecké ihha* mohlo by býti náležitou střídnicí za *-ōⁿ. Kdo by však uznal tuto rovnici, již eo ipso nemohl by také *sthněmecké ih* klásti na roveň **egōn*, leč by pozměnil hypothesu BRUGMANNOVU tak, že jen *za jistých podmínek* nastala obecně germanská *apokopa* dlouhé samohlásky koncové. Pro tu však není důkazův ani — záhadné gotské *wit* atp. vyjímaje — jiných dokladův.

§ 239. Potřebí tedy výkladu jiného. Ten podává se od některých badatelů se zvláštním zřetelem k tvarům *baltským*: stlit. *esz*, lit. *àsz*, lot. *es*, prus. *es*, *as*. Myslí totiž, že tyto tvary a rovněž tak jednoslabičné *germanské* vůbec nepozbyly koncové nějaké samohlásky, nýbrž

[300]) Doklady v starých nápisích jistě před r. 600 jsou: *hate-ka* „jmenuji se" LINDHOLM, *haiti-ka* SJAELLAND (toto snad vlastně *haite-ka*; KOCK PBB XXVII, 185), též *haite-ʒa* KRAGEHUL. Strany *-ʒ-* srv. BRATE BB XI 188, NOREEN Altisl. Gr. 38 a P. Grdr. I² 617, UG. 262 a j. BRATE má *-ʒ-* za zákonité, NOREEN rovněž, klada je = stind. *ahám*, STR. je přičítá enklisi. — Později, jak řečeno již, vyskytá se pouze *-k*, *-ʒ*: *sék* „vidím", *mǽltak* „pravil jsem" atp, jen záp.-sev. *fréttag* „ptal jsem se". NOREEN l. c., BUGGE N. Indskr. I 9, MORGENSTERN JF. Anz. II 58 sl.

že představují původní ievr. útvar *$e\hat{g}$* proti rozšířenému *$e\hat{g}$-om*, asi tak jako jednoduché **tŭ* proti sesílenému **tu̯-om* (stind. *tvám*, *tuvám*) atp. Srv. Streitberg UG. 262 a 272 sl., Kluge P. Grdr. I², 418 a 466 a j.

Než ani o baltských tvarech není nade vši pochybnost jisto, že repraesentují nám opravdu ještě podobu nejprvotnější, totiž ievr. **eĝ*,[301]) v jehož samostatnou existenci vůbec nechce na př. uvěřiti Brugmann Grdr. II, 801 p. 1; a tím méně jest původ takový prokázán o krátkých tvarech germanských: prasev. *ek* atd. Tomuto přesvědčení vzhledem ke germanštině dává průchod Walde Ausl. 118 p., maje obzvláště zření k poměrům *praseverským*. Praví, že by potom samostatně užívané *ek*, *ik* pochodilo z pratvaru chudšího, méně plného (*eĝ*) nežli enklitické *-ka* (z *eĝom*). I přijímá proto *jeden* toliko pratvar pro obé: pragerm. **eka(m)*, starší **eĝom*. Z toho pak vyplývalo by *prasev.* **eka*,[302]) kteréž se udrželo jako *-ka*, když se ztrátou začátečního *e-* někde se přiklonilo; za to však v samostatném užívání, kdy mělo plně zníti **eka*, přetvořilo se prý *analogií podle akkusativu mek* na *ek*.

§ 240. Jak vidno, skytají již praseverské tvary s dostatek obtíží. Nemohou se však po mém mínění dobře odlučovati od jednoslabičných tvarů nářečí ostatních i nastává tedy úkol vysvětliti je všecky *společně*.

Pokusů takových stalo se již několik. Brugmann sám v Grdr. II, 808 uznával pratvar **eĝ(h)o* = pragerm. **eka*, z něhož různými poměry přízvukovými a větovými dvojtvary objasňoval gotské *ik*, sthn. *ihha*, *ih*, *'h* a rovněž tvary severské run. *-ka* atd. Avšak nehledíc ani k nemožnosti vykládati takto sthn. *ihha* a prasev. *-ka*,[303]) lze vytknouti Brugmannovi ještě v jiném ohledu, že uznává čtvero, po příp. osmero pratvarů „*eĝ(h)o* und *eĝ(h)ō*, zum Theil durch die Partikel *-n* erweitert“ — což tedy také J. Schmidt KZ XXXVI, 405 učinil.[304]) Brugmann ostatně

---

[301]) Stslov. *azъ* arciť najisto ukazuje k staršímu **jězom*, t. j. **ēĝom*: Leskien Ber. d. sächs. Ges. der Wiss. 1884, 94; Noreen P. Grdr. I² 617; Brugm. Grdr. II, 808. Tamže řadí Brugmann jmenované baltské tvary k pratvaru **eĝ(h)o*; srv. i Grdr. I² 939.

[302]) Jako z akk. sg. **staina(m)* = *-a*" vyplývá prasev. *staina* atp. Srv. Kluge P. Grdr. I² 418, UG. 147, Walde l. c. 99.

[303]) Prosté *-o* = pragerm. *-a* neudrželo se ani v prasev., tím méně v sth. němčině: UG. 171.

[304]) Brugmanna v té příčině drží se též J. Horák Lfil. XXIX, 133, uznávaje rovněž 8ero pratvarů. — Pratvar bez *-m* (= *ἐγώ*) vidí také Hirt Akz. 114

v novém vydání „Grundrissu" přednáší výklad jiný, shora již podaný a posouzený.

Nejčastěji ovšem dál se výklad z pratvaru *m*-ového **eĝ(h)om*. Již Möller PBB VII, 475 sl., dále Noreen Ark. f. n. fil. I, 175 sl., Burg Run. 20 i 50 sl. a zvláště Johansson BB XVI, 166 sl. z něho vycházejí. Johansson hledí vyvoditi všecky tvary z rozdílných akcentových poměrů: *ihha* je prý přízvučné, krátké tvary *původně* enklitické. Severské *ek* jest původně nepřízvučné **èg(h)om*, prasev. *-ka* původní **[e]g(h)òm* a pro pozdější vývoj předpokládané prasev. **eka* je *přízvučné *eg(h)om*. Samé to předpoklady, pro germanštinu vůbec nedokázané a jenom na základě ievropského stěhovavého akcentu budované.

V jedné věci však s Johanssonem a ostatními souhlasím: v pratvaru **eĝ(h)om*. Má zajisté i s hlediska srovnávacího nejvíce pravděpodobnosti do sebe. Obsahuje as základ toho zájmena, prvotný kmen jeho, a suffix nějaký, částici nejspíše sesilovací **-om* (stind. *ah-ám*), k níž slabším stupněm jest *-em* v lat. *id-em*, *quid-em*, stlat. *em-em* atp. UG. 269.[305])

§ 241. Pratvaru toho k výkladu *severských* tvarů použil nejvhodněji Noreen P. Grdr. I², 617 (srv. I¹, 498) a pak Walde l. c. Třeba však jejich dedukce doplniti i tvary *mimoseverskými*.

Z pragerm. **ekaⁿ* (staršího **ekam*) vzniká především praseverské **eka*, jehož existence *přímo* je dosvědčena příklonným *-ka* (*-ʒa*) a *nepřímo* pozdějšími tvary vých.-severskými (zřídka stnorv. *iak* a *iæk*), kdež původní *e-* pravidelně přehlasováno následujícím kdys *-a*. Srv. Noreen l. c. a tamže 554, Johansson BB XVI, 169. Arciť v postavení samostatném a přízvučném není samo **eka* v prasev. zachováno; bezpochyby že zasáhla zde rušivě analogie nějaká, snad ona Waldem navržená podle akk. **mek*, která způsobila, že apokopa i nosovkového původně *-a* nastala již v dobách oněch praseverských.[306]) Projevila se tu, tušim, snaha míti také v *nom. sg. první osoby* výraz jednoslabičný *ek*, jak tomu bylo v akk. **mek* a v druhé osobě **þū* vedle *þek*.

---

v sthn. *ih*, tvar s *-m* (= ἐγών) v sthn. *ihha*; k ostatním germ. tvarům Hirt zvláště nepřihlíží.

[305]) Schmidt KZ XXXVI, 409 má za to, že slovo to *vypadalo* jako, nebo dokonce že *bylo*, staré *neutrum sg.*; z něho Schmidt snažil se vyvoditi i řecké i latinské tvary zdánlivě odchylné: *ἐγών*, *ἐγώ* a *ego*.

[306]) Touž analogii, avšak již v dobách *pragermanských* má za možnou Bremer ZfdPh XXII, 249 p. To se však — jak tamtéž Gering ukazuje — nedoporoučí vzhledem k ostatním sev. tvarům, které předpokládají **eka(ⁿ)*.

V dalším vývoji *severštiny*, od nápisu Björketorp (po r. 700) počínajíc, a ve *všech ostatních germ. nářečích* máme pak již náležité střídnice za původní **eka*": *prasev. falah-ak* „skryl jsem" Björketorp (srv. Noreen Altisl. Gr. 203), *stsev. mælta-k* „pravil jsem" a mimo enklisi tvary buď přehlasované *iak*, *iæk* (viz nahoře), buď nepřehlasované jako záp.-sev. *ek* (*eg*) a jutské *æk*; [307]) dále *gotské ik* a všecky *záp.-germ. tvary krátké*: sthněm. *ih* atd. O příčině rozdílu mezi *ek* a *ik* a pod., jenž posud není spolehlivě objasněn, srv. Bremer ZfdPh XXII, 249, Noreen Altisl. Gr. 77 p. 3 a P. Grdr I[1] 617 sl., UG. 54 a j.

b) Sthněm. ihha.

§ 242. To vyskytuje se souhlasně pouze v nejstarších glossách (Pařížských a Keronových), kdež vyjadřuje latinské *egomet* důrazné a nespojité. Srv. Braune Ahd. Leseb. 1 a Hartmann u D. 742. K tomu J. Schmidt KZ XXXVI, 407 připomíná i dnešní dialektický a korrespondující tvar *iche*, *icke*.

Při výkladu jest zavrhnouti předem všechny pokusy, odporující zřejmým pravidlům hláskoslovným,[308]) jako na př. svrchu uvedený Brugmannův Grdr. II, 808 nebo Geringův ZfdPh XXII, 249 p., jimiž se *ihha* na roveň kladlo praseverskému *-ka*. Obstáti může jediné *hláskoslovný výklad z *-ō*ⁿ. Pratvar dotyčný **egōm* snadno se mohl vyvinouti teprve v samé *germanštině* k stávajícímu již **eg(h)om*, ač nepocházel-li z dávnějších už dob, jsa totožný s řeckým *ἐγών*. Srv. Hirt Akz. 114 a naproti tomu Schmidt l. c.

Rovnice dotčená jakožto nejpřirozenější čte se již u Scherera ZGDS[2] 362, pak Hirta PBB XVIII, 298 a l. c., Behtga u D. 549 a j. Neprávem ji zamítá Schmidt l. c. 406.[309]) Hodíť se zdloužené **-om* zejména proto na význam nespojitý (*egomet*), poněvadž ve funkci spojité a méně důrazné užito bylo stupně nezdlouženého **-ŏm*. *Z toho důvodu neváhám pro rovnici tu také se prohlásiti.*

Arciť jedna věc se při tom předpokládá, že rkpisné *-a* jest skutečné *krátké*. Braune Ahd. Gr. 203 p. 2 uvádí sice *-ā* a má na

[307]) Srv. Noreen P. Grdr. I[2] 551; o dalších druhotvarech co do kmene odchylných viz tamže 617, Johansson l. c. a Behtge u D. 549.

[308]) V záp. germanštině ani prosté ani nosovkové *-a nikde* není dochováno. Srv. Kluge P. Grdr. I[2], 418 a 419.

[309]) Výklad z assonance jakési, vzniklé ve spojení *ihha tęta*, Schmidt zavrhuje rozumí se po právu.

mysli tvar sesílený, podobný dle všeho známým výrazům *středohorno-německým*: *neinā*, *jārā* atp. — avšak sotva právem. Je přece nápadno, že tvar „*ihhā*" ve stř. h. němčině *vůbec* se nevyskytá (srv. Schmidt l. c. 407), kdežto naopak sesílená slovce ostatní teprve od *12*. století se objevují. To tedy svědčí ve prospěch interpretace hořejší, jíž jest rozhodně dáti přednost také před výkladem Schmidtovým, který rovněž předpokládá -*ā*. Dle něho (KZ XIX, 282 a opět XXXVI, 407) lze „*ihhā*" spojiti s dorským ἐγώνη a pratvarem **egom ē*: nejdříve vzniklo prý sthněm. *ih* a potom teprv přistoupilo **ē* jakožto záp.-germanské **ā*, což dalo *ihhā*. *Kdo však dokáže, že ještě v záp. germanštině žila samostatná taková částice *ā*?

---

5. Germ. tvary zájmenné sesílené částicí *-ōn (ievr. *-ōm).

§ 243. Částici pragerm. **-ōn*, starší **-ōm* nutno jest předpokládati pro *některé další germanské tvary zájmenné i adjektivní*, které by se bez ní nedaly vůbec pravděpodobně vysvětliti. Jsou to hlavně tvary trojí:

a) *nom.* (*akk.*) *sg. ntr. rodových zájmen osobních*, *ukazovacích atd.*; prototypem je tu gotské *it-a*, *þat-a* atd.;

b) *akk. sg. mask. týchže zájmen*; prototypem je got. *in-a*, *hin-a*, *þan-a* atd.;

c) *oboje ty pády ve sklonění silných adjektiv*: *α*) got. *blindat-a*; *β*) got. *blindan-a* atp.

Ve všech uvedených tvarech přistoupila částice nějaká, dle našeho předpokladu pragermanské **-ōn*, k prvotným tvarům *jednoduchým*, *kratším;* a i tyto jsou v germ. vedle tvarů *složitých a delších* ještě zachovány, jak ukáže rozbor následující. Z něho vyjde také na jevo, zdali k výkladu tvarů oněch delších postačí nám jediná částice podoby **-ōn* či zdali bude potřebí jiných ještě formací, které někdy rovněž se uznávají. Vyjděme tedy z tvarů základních a probeřme řadou všecky 3 skupiny.

a) *Nom.* (*akk.*) *sg. ntr. zájmen rodových.*

§ 244. Jak Tamm PBB VI, 400 sl. a Helten l. c. XV, 473 sl. dokázali, jest u zájmen rodových *původní podoba nominativu* (*akk.*) *sg. ntr.* dochována v tvarech: prasev. *þat* By, stisl. *þat*, ags. *ðæt*, stfris. *thet*, stsas. *that*, sthn. *daz* (pratvar **tod*); stsev. agfris. *hit*;

stfris. *it (et)* Siebs P. Grdr. I² 1353, stsas. *it*, sthn. *ës*;[310]) konečně stisl. *huat*, ags. *hwæt*, stfris. *hwet*, stsas. *(h)wat*, sthn. *(h)waz* (= lat. *quod*). Tvary tyto vesměs vznikly v posici *přízvučné*, kdež koncové *t* neodpadalo. V postavení nepřízvučném byly tytéž formy bez zubnice: na př. gotské *hva*, kteréž povstalo mimo důraz v platnosti jednak tázací (srv. § 233 p.), jednak indefinitní [311]). Srv. též UG. 146 sl.

§ **245**. Tvary *rozšířené* nacházíme při této kategorii pouze *v gotštině a st. frištině*; onde jest *it-a*, *þat-a* a charakteristické *hvarjatōh*, zde relativní *thete* a tázací *hwete* (odchylně napsáno i *hweta*). Srv. Helten Gr. 195 sl. a Siebs P. Grdr. I², 1244 a 1358.

První dva tvary gotské a oba tvary friské mohly by samy o sobě — jak uslyšíme — odpovídati také pratvaru **-ēm;* že však tuto eventualitu jest zamítnouti, dokazuje právě temně zbarvené *hvarjatōh*. Toto, přijavši před redukcí koncového **-ōn* enklitiku,[312]) zachránilo prvotné délky *-ō-* beze změny. Vymizela jenom původní *nosovka*, která buď neredukována nebo již jako nosový pazvuk splynula s přistoupivším *-nh* a spolu s tímto *-n-* vytratila se před *h* (srv. got. *fāhan* z *fanhan* atp.).

Stfriské tvary úplně korrespondují se záp.-germanskou střídnicí za *-ōⁿ*, totiž *-a*, pro niž doklady najdeme hned níže.

b) Akk. sg. mask. zájmen rodových.

§ **246**. I zde máme tvary *krátké*, *přízvučné* se zachovaným *-n*, jak Helten dovodil (odtud *zákon* jeho) a jak jsme v úvodě k oddílu B. již poznamenali (tamže liter.). Jsou to zejména: stsas. *than*, northb. *ðon* (= ievr. **to-m*, stind. *tám*, řec. *τόν* atd.) a s jinou samohláskou

---

310) Noreen P. Grdr. I² 625 počítá k původním útvarům zájmenným (myslím že právem) také spojku „že“ = sev. *at*, stgutn. *et* atd. Srov. však Behtge u D. 639.

311) Za *úplné* analogon gotského *hva* pokládám — v jiném však smyslu než Behtge u D. 553 a 189 — vzácné stšvéd. i stnorv. *hwā*, *hā* (srv. Noreen l. c. 626). Noreen nazývá je ovšem tvarem *jmenným*, domnívaje se as, jako kdysi Tamm l. c., že odpovídá pratvaru **qom*. Po mém názoru vzniklo *hwā* z **hwat* v posici původně *nepřízvučné* (důkazem jest mi vzácné stisl. *nøkkua* „něco“), znělo tedy nejdříve **hwa* i bylo potom teprv prodlouženo. Totéž platí o vzácném záp.-sev. *þá* (Noreen Altisl. Gr. 206).

312) Totiž pragerm. **-nhe* (= ievr. **-mkᵘe*). Srv. E. Lidén Ark. f. n. fil. IV, 99 sl., P. Persson JF II, 213 p. 1., Hirt PBB XVIII, 298 sl., UG. 266.

mysli tvar sesílený, podobný dle všeho známým výrazům *středohorno-německým*: *neinā*, *jārā* atp. — avšak sotva právem. Je přece nápadno, že tvar „*ihhā*" ve stř. h. němčině *vůbec* se nevyskytá (srv. Schmidt . c. 407), kdežto naopak sesílená slovce ostatní teprve od *12*. století se objevují. To tedy svědčí ve prospěch interpretace hořejší, jíž jest rozhodně dáti přednost také před výkladem Schmidtovým, který rovněž předpokládá *-ā*. Dle něho (KZ XIX, 282 a opět XXXVI, 407) lze „*ihhā*" spojiti s dorským ἐγώνη a pratvarem **egom ē*: nejdříve vzniklo prý sthněm. *ih* a potom teprv přistoupilo **ē* jakožto záp.-germanské **ā*, což dalo *ihhā*. *Kdo však dokáže, že ještě v záp. germanštině žila samostatná taková částice *ā?*

---

5. *Germ. tvary zájmenné sesílené částicí *-ōn (čevr. *-ōm).*

§ 243. Částici pragerm. **-ōn*, starší **-ōm* nutno jest předpokládati pro *některé další germanské tvary zájmenné i adjektivní*, které by se bez ní nedaly vůbec pravděpodobně vysvětliti. Jsou to hlavně tvary trojí:

a) *nom.* (*akk.*) *sg. ntr. rodových zájmen osobních*, *ukazovacích atd.*; prototypem je tu gotské *it-a*, *þat-a* atd.;

b) *akk. sg. mask. týchže zájmen*; prototypem je got. *in-a*, *hin-a*, *þan-a* atd.;

c) *oboje ty pády ve sklonění silných adjektiv*: *α*) got. *blindat-a*; *β*) got. *blindan-a* atp.

Ve všech uvedených tvarech přistoupila částice nějaká, dle našeho předpokladu pragermanské **-ōn*, k prvotným tvarům *jednoduchým*, *kratším;* a i tyto jsou v germ. vedle tvarů *složitých a delších* ještě zachovány, jak ukáže rozbor následující. Z něho vyjde také na jevo, zdali k výkladu tvarů oněch delších postačí nám jediná částice podoby **-ōn* či zdali bude potřebí jiných ještě formací, které někdy rovněž se uznávají. Vyjděme tedy z tvarů základních a proberme řadou všecky 3 skupiny.

a) *Nom.* (*akk.*) *sg. ntr. zájmen rodových.*

§ 244. Jak Tamm PBB VI, 400 sl. a Helten l. c. XV, 473 sl. dokázali, jest u zájmen rodových *původní podoba nominativu* (*akk.*) *sg. ntr.* dochována v tvarech: prasev. *þat* By, stisl. *þat*, ags. *ðæt*, stfris. *thet*, stsas. *that*, sthn. *daz* (pratvar **tod*); stsev. agfris. *hit*;

§ 248. Nesnadná jest otázka mužských zájmenných akkusativů sg. v *st. severštině.* Uvedl jsem nahoře jakožto krátký tvar zatím vých.-severské *hwan*, protože v souhlase s Heltenem a Streitbergem vidím jen tuto možnost pochopiti je;[314]) není to však po mém přesvědčení jediný z tvarů, které nám dokazují, že také v severštině byla původně tato kategorie forem hojně zastoupena.

Především musím tu s důrazem upozorniti *na prasev. tvary*[315]) *demonstrativa složeného s částicí -si* a skrývajícího celou řadu problemů, které i s našeho hlediska vyžadují dnes nového, nynějším koncovým pravidlům přiměřeného pojetí. Jest to průzračný akkusativ sg. *þąnsi* nebo *þensi*, který Lidén Ark. f. n. fil. IV, 107 tuším zbytečně přepisuje *þąnnsi* atp. Neboť sloučení s částicí *-si* událo se jistě v době, kdy koncové *n* v slabice přízvučné očividně bylo ještě zachováno: srv. předložku *an* v nápise Tjurkö ze 7. stol. (Noreen Altisl. Gr. 134 a j.). Vedle toho byly ovšem i druhotvary **-ōn*, které se musily reflektovati v pozdější praseverštině jako *-a*, po příp. *-ą*,[316]) jak svědčí na př. *þąną* (Gommor kol r. 700 asi), *þina* (Kärnbo z 10. stol.) a j. Rozšířené tvary tyto užívaly se buď samy o sobě nebo zase ve spojení s částicí *-si*, tedy v *þana si*, *þina si* atp.

Koncové *a*, kteréž u dotčeného zájmena nacházíme i v jiných pádech (na př. v záp.-sev. dativě sg. *þeima* a p.), Lidén l. c. 105 sl. vysvětloval si v akk. sg. z původního **-ō-h*, jež podle jeho nauky smísilo se s koncovým **-ų̄h* = prasev. **-ǭh* pádů jiných; při tom Lidén neměl akkusativní **-ōh* za nosovkové a také gotské *þana* kladl na roveň prostému **-ō*. Dle dnešních názorů netřeba tu však předpokládati ani výhradně **-ōh* ani **-ūh*, nýbrž koncovka *-a* objasňuje se nám docela hladce a přirozeně v přední řadě jako střídnice za pův. **-ōn*; toto se v akk. sg. zachovalo i do severštiny, ano ujalo se zde také v jiných ještě pádech (nejdříve snad v dat. sg. *þeima*). Předpoklad, že máme v povědomých tvarech *-a* opravdu dochovánu starou sesilovací částici **-ōn*, kterou ve všech obdobných tvarech jsme dosud uznávali, činí ostatně též Bethge u D. 636 sl.

---

[314]) Nemožno jest odvozovati ho z **-ōn* jakož (pro nedostatek přehlásky) z **-ō* (prasev. **-ū*).

[315]) Většinou z doby Vikingů; srv. hlavně stran dokladů Noreen P. Grdr. I², 623 sl.

[316]) V pozdějších nápisích s runovým písmem mladším není *-ą* asi všude průkazné; v starém nápise Gommor může značiti stadium přechodní, kdy nosovost mizela anebo kdy opravdu již vymizela, ale ještě se značila (srv. nahoře § 234).

§ **249**. Byly tudíž v době praseverské najisto *vedle sebe* ještě tvary krátké (*þan*) a delší (*þana* atp.); že pak zvláště první koncovka -*n* považována byla za význačnou pro zájmenný akk. sg., dotvrzují nám tvary jako prasev. *þinan* a i pozdější vzácné záp.-severské *þennan* (se zdvojeným *n* jako *þann*, o němž viz níže). V těchto případech totiž byly akkusativní tvary -*a znovu* opatřeny znakem pro akkusativ charakteristickým -*n*, stalo se tedy totéž, co znamenali jsme v sthněm. *inan*, (*h*)*wēnan* (§ 247).

Tolik o praseverštině. V nářečích *staroseverských* čekali bychom — soudíce dle analogie jednoslabičných předložek a částic *á* (z *an*), *í* (z **in*), *þá* (z **þan*), viz Noreen Altisl. Gr. 134 a j. — podobný výsledek v akk. zájmenném. Avšak zde jsou odchylky, zejména ve *vých. severštině*. Citované dříve *hwan* spolu s jinými doklady svědčí tomu, že původní krátké tvary -*n* v tomto jazyce podržely svoje -*n*, buď že toto samým přízvukem dostatečně bylo chráněno, anebo že se opíralo o blízké delší tvary -*na*, které kdysi — jak jsme poznali — existovaly, ale potom většinou se vytratily (srv. Helten PBB XV, 480). Další doklady dotvrzující jsou: vých.-severský nom., vlastně akk. *þæn*, stšvédsky i *þan* a *þen* (tento též ve funkci akkus.). Noreen P. Grdr. I², 620 sl. I v *záp. severštině* nalézáme toho způsobu zbytky chráněné enklitickými slovci jako akk. *hin* v slovích *hin*(*n*)*eg* a *hingat* „sem“, sražených z **hin wez* (*at*) — anebo též ustrnulou částici relativní run. *in*, záp.-sev. *en* atp. Noreen l. c. 625.

§ **250**. Nápadný jest tvar, který u veškeré a zvláště v *západní* severštině vešel v obyčej místo postulovaného **þan*: totiž záp.-sev. *þann*, vých.-sev. *þænn* atp. Jest to zřejmé analogon k neutru *þætt*, jež vedle *þæt* v st. norvéžštině a to zajisté ne od prvopočátku se nachází. Noreen l. c. 620. Pomýšleti při *þann* na *pragerm. dvojtvary* -*n* a -*nn*, jak Lidén l. c. 108 po svém způsobu si je představuje, *není trvám ani dobře možno*:[317]) zvláště když tolik stop jsme prokázali, že i v praseverštině bylo původně jen zakončení -*n*. Nutno tedy vycházeti i v st. severštině z prvotného **þan*, kteréž *analogii* nějakou nabylo dvojitého *n* a tím právě se pak uchovalo.

Jaká by to analogie byla, nelze hned na určito pověděti; vždyť koncové *nn*, jež spatřujeme v tom pádě u většiny zájmen a zájmenných

[317]) Domnělé pragerm. **þann* nemá v žádném jiném jazyce střídnic, samo pak ani v pragermanštině nemohlo by býti náležité, nýbrž pouze analogické dle **þannōn* a toto dle **ain*(*a*)*nōn* atp.

adjektiv, mělo zajisté několik pramenů (srv. níže) a rozšířilo se analogicky i přes původní své hranice. Přes to mohl by míti pravdu Hkltén l. c., když pomýšlí na obdobu podle akk. *hann* od rodového zájmena osobního „*hann*" — při čemž *detailní* výklad arciť by musil býti tento: Zákonité jest *-nn* v nominativě *hann*, poněvadž z **hān-aʀ* vzniklo *hánn* (zřídka v stisl.) a zkrácením *hann*. Srv. Noreen l. c. 619. Akkusativ *hann* Noreen sám vyvozuje sice z **hān-nō*, avšak je-li kmen zájmenný **hān-*, jak se na témž místě praví, mohl akkusativ míti tvar především krátký **hān-an*. Z toho musilo v *stsev.* povstati **hán* (jako z akk. **stainan* stsev. *stein*), obdobou podle nominativu pak *hánn* a zkráceně *hann*. A dle *hann* byl potom i pův. akkusativ **þan* ustrojen.[318])

Na každý způsob však možno shledávati v *þann* toliko pozměněný *krátký* tvar **þan*, tak že jest znovu prokázáno, že *tvary toho právě druhu i u severských zájmen skutečně existovaly.*

c) *Tvary adjektivní.*

§ **251.** Jak Sievers PBB II, 98 sl. přesvědčivě dovodil, adjektiva ve většině pádů t. zv. silné flexe přijala koncovky sklonění zájmenného a podnět k těmto germanským novotvarům zavdala zájmena nazvaná *adjektivní*, jež nejdříve se přiklonila k rodovým zájmenům. UG. 273. O obou těchto druzích adjektiv jednám níže pospolu.

α) *Nom.* (*akk.*) *sg. ntr.*

§ **252.** Neutrum ustrojené dle *þata* vykazuje *gotština*, majíc u possessiv vedle jmenného *mein* atd. též zájmenné *meinata* a pak uvedené již *ƕarjatōh*; dále u vlastních adjektiv: *blind* a *blindata*. Koncovkou je zde **-ōn*.

Z ostatních nářečí vytvořila ještě *severština* a *sthněmčina* neutrum zájmenné, ovšem tvaru kratšího, tak jak znělo samo demonstrativum V *severštině* z původního **mín-at*, **spak-at* atd. podle *þat* (toto již v prasev. doloženo) vyvinulo se synkopou v poslední slabice nepřízvučné **mínt, spakt;* toto jest v stsev. obecné, z onoho assimilací a zkrácením vzniklo *mitt*, podobně *þitt*, *sitt*. Srv. Walde Ausl. 187, kdež dokázáno, že *spakt* nemůže býti stotožněno s gotským *blindata*.

Sthněm. *blintaz* (⌣ *daz*) téhož jest rázu jako *spakt*.

---

[318]) Brhtge u D. 554 praví o *þann*, že bylo zde ještě jednou připojeno *-n*, což ovšem vlastně neobjasňuje tvaru.

β) *Akk. sg. mask.*

§ 253. V tomto pádě mají nejzřetelnější deklinaci adjektiva *gotská* a *agfriská*. Nářečí dotyčná postrádají krátkých tvarů u zájmen, abych tak děl, směrodárných i nemají jich proto ani u adjektivalií a adjektiv.

Doklady *gotské* jsou: *meinana* atd. (- *þana*), *ainana* a svrchu dotčené *hvarjanōh* — dle toho i *blindana*. Vlastní koncovka akkusativní jeví zde všude vokalické zabarvení původní, totiž *-an-* (= pův. **-om*). U adjektivních kmenů zakončených *-na* působil dle Walda Ausl. 93 jistý pragermanský [319]) zákon hláskoslovný, jehožto stopy viděti i v gotštině: vedle akkus. *ainana* čteme *ni ainnō-hun* a vedle *meinana* možná též *meinna* (srv. Bethge u D. 585). Uznává se tu způsobem zajisté pravděpodobným, jak jsme již jednou na to narazili, že ve dvou slabikách za sebou jdoucích a počínajících se *n-* nastává jakási haplologie, totiž *synkopa samohlásky v první z těch 2 slabik. Ainnō-hun* na př., kteréž nám představuje nezkrácený a enklitikou chráněný tvar, povstalo jistě z **ain(a)nō-hun*, [320]) podobně redukované již *meinna* z **mein(a)na*; ostatní tvary bez synkopy prostředního *-a-* (*ainana*) bezpochyby že se *analogií* zákonu onomu zas vymkly. Srv. Michels ZfdPh XXXIV, 118, Franck AfdA XXVIII, 50 a Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 374.

§ 254. V *agsaštině* jsou význačné tvary tyto: *mínne* (*ǽnne*); *hwætne, ʒódne, hálиʒne* atd. Není pochyby, že souhlasně s gotštinou jest tu všude koncovka * *ōn*; ale na rozdíl od gotštiny je zde synkopa prostřední samohlásky naveskrz provedena. Proto ags. *mínne* naprosto se rovná gotskému *meinna*, bylo-li toto správně pojato.[321]) Synkopa týká se zde patrně oslabeného *-a-*, pouze ve tvaru *ǽnne* pře-

---

[319]) Lépe by bylo snad říci „obecně germanský", protože zákon ten hodí se i do mladších poměrů jednotlivých jazyků, kdež ovšem pronikal měrou nestejnou.

[320]) Tvar *ainō-hun*, jenž rovněž v akk. sg. mask. se vyskytá, vznikl nejspíše pomíšením s pravidelně tak znícím nom. akk. fem. *ainō-hun*, jenž naopak zase v nominativě *jednou* jest napsán s dvojitým *n* (srv. § 66). Tak zvanou *dissimilaci slabik* právě v onom *ainō-hun* přijímají naproti tomu jiní, na př. Brugmann Grdr. I² § 643, dále R. Loewe KZ XXXV, 609 a také Bethge u D. 557 a 589; pravidelné je prý *ai(na)nō-hun*, z něho abstrahován pak domnělý akkusativní suffix *-nō* a připjat potom ke kmeni: *ain nō-hun*. Srv. i UG. 269. — Zbytečný je pratvar Klugův P. Grdr. I² 462: **aininō-hun*.

[321]) *Meinna* by mohlo býti po příp. přepsáno. Bethge u D. 585.

hláska prozrazuje sekundarní příponu jasnější: *ænne* povstalo z **ain(i)nōn*. Srv. UG. 269, Walde l. c. 93, Behtge l. c. 557 a stran *-in-* níže.

St. fríština celkem souhlasí s agsaštinou, jen že synkopa nebývá tu dle Heltena Gr. 167 provedena ve *všech* dialektech stejně důsledně: mámeť plné *hāgene, gōdene* atp. vedle *(n)ēnne, sīnne* (vlastně zkrácené *sinne*: Siebs P. Grdr. I² 1355), jinde i *gōdne, hēlne* atd. Tvary *-en* jako *fullen, birōpenen* a j. vykládal bych přikloněním k jednoslabičným *then* a *den* (viz nahoře), ať vznikla tato sama jakkoliv.

§ 255. *St. saština* již při zájmenech základních — jak víme — má tvary dvoje: krátké i rozšířené; není tedy divu, že taktéž ve sklonění *adjektiv* stojí na rozhraní mezi agfrištinou a st. h. němčinou.

Dle Schlütera Unters. 133 sl. a u D. 716 sl. jsou tam 2 různé podoby suffixu: *-an* a *-na* (též *-ana, -ane, -ene*). Příklady na *-an*, které bývá po dlouhé slabice předchozí neb po dvou krátkých kmenových, jsou: *blindan, himiliskan, managan*; a příklady pro *-na* (*-ana*), jež bývá po krátké slabice kmenové neb kmenotvorné: *lefna, quikana, hēlagna, craftigna*. Z toho jsou však i výjimky: na př. *ēnna* (m. vzácného *ēnan*), *thīnna* Mon., *iuwana* Cott., *gōdene* a j. ze způsobu prvého a *quikan* C. M., *hēlagan, mahtigan* sem tam v Cott. ze způsobu druhého. *V drobných památkách vůbec není -na*, a proti synkopovanému *-na* bývá 2slabičná přípona *-ana* atd. jen po řídku.

Běží o výklad těchto druhotvarů. Paul PBB VI, 169 chtěl je z jednotného útvaru **-ana* vyložiti různými poměry *akcentovými*, jež by byly podmíněny nestejným počtem slabik: *-an* mělo býti ve tvarech tří-, za to *-na* ve tvarech čtyřslabičných: *blíndàn[a]* proti *hḗlàg[a]nà* atp. Dle Paula rozhodoval zde *vedlejší přízvuk*: na kterou slabiku dopadl, ta se udržela. Stsaské *-ana* samo nemůže proto býti zakončením původním, nýbrž jen kompromisním mezi *-an* a *-na*

Paul předpokládal však daleko větší pravidelnost, než jaká vysvítá z dokladů Schlüterových podrobných (l. c.), krom toho *jednotný* pratvar jeho **-ana* dle dnešních názorů na změny koncové nestačí rozhodně již pro všechnu tu rozmanitost tvarů. Pročež Walde Ausl. 89 sl. ustanovuje se vůbec na pragermanských koncovkách *dvou*: **-nōm* prý dává stsas. *-na*, za to **-(a)nō* v souhlase s gotským *-nōk*, *-na* [332]) stsaské *-an*.

[332]) Walde uznává totiž v gotštině pouze **-nō* a nikoliv **-ōn*; o tom dle Hirta předpokládá, že nejspíše je zastoupeno gotským *-aú*. Srv. § 227.

Proti Waldovi ozval se Franck AfdA XXVIII, 49 sl. opět ve prospěch jediného pratvaru: různá podoba adjektivních kmenů a rozmanitá jich akcentuace ve větě a verši jsou mu dostatečně vážnými momenty, z nichž veškery rozdíly v koncovkách daly by se pochopiti. Zvláště nepřízvučnost neb vedlejší přízvuk mohly by prý platně přispěti k objasnění. Positivně pak doporučuje Franck, abychom gotské *ainnō-* i *ainana*, stsaské *gōdan*, *ēnna* i *hēlagna* odvozovali z původního **-ōnōm*.

S Franckem, k jehož stanovisku se vrátím později, souhlasím zajisté v zásadě, aby zbytečně počet pratvarů se nerozmnožoval; avšak s pratvarem *jím* navrženým srovnati se nemohu. Všechny dosavadní výklady a doklady ukazují *nepřesnost* jeho, především co se dotýče střední slabiky *-ōn-*; proto i *jednotnou koncovku* jeho přijímám jen s nedůvěrou.

Navazuji tudíž na Walda. Ten stížil si výklad toliko tím, že přijal Hirtovu dosud nedokázanou proposici, že pragermanské **-ōn* dává gotské *-aú*, a nikoliv *-a*. Tím jest pak Walde donucen vedle tvarů *krátkých*, jež v germanštině u zájmen samých přec jen uznává (na str. 89 a j.), stanoviti pro zájmena i adjektiva ještě 2 *pratvary rozšířené*, z nichž *druhý končící se v -ō po mém náhledu jest zbytečný*. Neboť jako u zájmen základních zrovna v st. saštině poznali jsme tvary *delší* vedle tvarů *krátkých*, můžeme také u adjektiv pozorovati připodobnění a přiklonění k nim obojím — t. j. je-li akkusativ *hēlagna* z **hēlagana* ustrojen dle *thana* (po příp. *thena*, *hwena*), zdaž nemohlo na druhé straně stsaské *than*, po příp. *then* býti vzorem adjektivům jako *gōdan* nebo *gōden*?

§ 256. Obnovil a prohloubil jsem takto dávný názor Heltenův PBB XV, 473 sl., který jádro celé přítomné otázky, totiž parallelismus mezi zájmeny a adjektivy v jednotlivých nářečích, již tehdy dobře postřehl.[323]) Nebude teď nesnadno správně posouditi tvary *sthněmecké*, které jsou: *mīnan*, *blintan* atp.

Zde sám Walde l. c. připouští dvojí možnost: buď pratvar *-ē* (jehož nedoporoučí), a tedy spíše *-ō*, anebo nápodobení ievropského **tom* (= sthn. **dan*), původního a nerozšířeného, jež v skutečné mluvě zastoupeno jasnějším *dën*.[324]) Vzhledem k dosavadním našim vývodům

[323]) Srv. nyní i recensi Jellinkovu ZfōG 1901, 1085.

[324]) Jak subjektivní jsou někdy názory badatelův o tom, co je přirozené, co strojené, dokazuje nám kritika Kauffmannova o spise Jellinkově „Beiträge zur Erkl. der germ. Flex." v ZfdPh XXVI, 265 sl, kdež hořejší tvar **dan*, i Jellinkem proti Paulovi přijatý, nazývá se „utopickým".

je přijatelná toliko eventualita *druhá*. Ta však jest evidentní a i poučná v jiném ještě ohledu. Vidíme, že i tam, kde krátké tvary *v nejpůvodnější své podobě* (**tom*) se později u zájmena vzorného „ten“ ani nedochovaly,[325]) pro adjektiva (jako zde *blintan*) přece *nutně* jest je předpokládati. To vrhá nové světlo i na adjektivní tvary *stsaské*, které v té příčině tím jsou průzračnější, čím jasnější nad horní němčinu mají vzor (totiž *than*), a dále na tytéž tvary *stseverské*, k nimž se nyní obrátíme.

§ 257. V *severštině* Walde l. c. 90 sl. shledává v tvarech *-an* (obecné *blindan*, stšvéd. zřídka *ēnan*, pak *bundnan* atp.; Noreen P. Grdr. I² 623) opět pratvar **-nō*. Jest otázka, zdali je toho třeba.[326])

Vzpomeňme si, že bylo shora najisto prokázáno, že i zájmena „směrodárná“ měla kdysi v severštině *původní tvary krátké* v hojnější míře nežli později. K těmto mohla — zcela obdobně jako v jiných germ. nářečích — také adjektiva býti připodobněna, jak toho zřejmým dokladem jsou zejména význačné tvary *stšvédské* jako *ēnan* podle *þan* a *hwan* atd. Podobně v *st. islandštině* nebylo by se mohlo *blindan* udržeti (vždyť pův. **stainan* = stsev. *stein!*), nebýti ovšem působivé analogie se strany tvarů jednoslabičných (**þan* a později *þann*, též *þinan*). Že opravdu bývaly blízké vztahy mezi zájmeny a adjektivy právě v tomto pádě, dotvrzuje nám to, že později (ve 14. stol.) přenáší se na adjektiva dokonce akkusativní zájmenné *-ann*; Noreen Altisl. Gr. 187.

Vedle toho — a to jistě utužovalo rovněž posici koncového *n* ve tvarech dotčených — vyskytovaly se i tuto od počátku delší tvary **-ōn*: jeť praseverské *minino* (Strand) pádným pro ně dokladem. Dlužno je posuzovati s téhož hlediska jako povědomé prasev. *Hariso* a pod., že totiž značilo *mininōⁿ*. Rovnalo se úplně agsaskému *ǽnne*, jehož pratvar zněl **aininōⁿ*. Srv. nahoře a Kluge P. Grdr. I², 486 (liter.).

Patrně byla zde prostřední samohláska kvality *jasnější*, jako v citovaném svrchu *þina*; mám za to, že i v tomto případě nastalo těsné přiklonění a věrné připodobnění tvarů obojích.[327]) Walde l. c. 93 sl. chtěl zde sice rozpoznati *nový zákon hláskoslovný*: že totiž z pův. **ainanō* vzniká assimilací podle kmenového *-i-* prý **aininō*

[325]) V sthněmčině bylo *-an* jen v *inan*, (*h*)*wënan*, *dësan*: Braune Gr. 205 sl.

[326]) Hláskoslovně svědčí proti tomu vlastně již nedostatek přehlásky u ové ve *spakan* atp. Walde l. c. 93. Na jinou potíž v příčině slabiky předchozí ukazuje Kock PBB XV, 247.

[327]) Behtge u D. 557 myslí na vzor ještě jiný, obzvláště v *agsaštině* blízký: *ǽ ne* = **aininōⁿ* prý podle **inōⁿ*, **hinōⁿ* = stsas. *ina*, ags. *hine*.

a dle toho i praseverské *minino* atd. Než zákon Waldův není dokázán a to, že W. *marně* snažil se jím vysvětliti též nedostatek lámání v participiích slovesné třídy *ei*-ové (sthn. *bizzan* a pod.), svádí nás k pochybnostem o oprávněnosti zákona toho vůbec. Srv. Franck AfdA XXVIII, 50 a Jellinek ZföG 1901, 1085. A jako při výkladu řečených participií přidržíme se raději theorie Kockovy PBB XXIII, 497 sl., dle níž v pragerm., ano již v ievropštině byla tu dvojí kmenotvorná přípona **-on-* a **-en-*, tak budeme také v adjektivních a zájmenných tvarech vůbec *oba* stupně, temnější a jasnější, neb jinak řečeno: silnější a slabší, považovati za *starodávné*, *zděděné* a jistým výběrem původně *jen v určitých pádech užívané*. Srv. výše § 246 p.

§ 258. Praseverské *minino* nám dosvědčuje, že byly jednou také v sev. obvyklé a běžné delší tvary adjektiv na **-ōn*, které však časem — podobně jako u zájmen — naveskrz ustoupily tvarům kratším, vycházejícím v *-an* neb *-in*. Doklad ještě praseverský v stšvéd. nápise Kvarntorp (srv. Bugge Norges Indskr. 124 a Walde l. c. 93) byl by akkusativ *sinin*.

Kromě toho rozmáhá se v severštině měrou až nápadnou *synkopa* střední hlásky *a* neb *i* v slabice ohraničené dvěma nosovkami: jest to vlastně provedení známého nám zákona Waldova (§ 253), který se zprvu uplatňoval *u kmenů zavřených -n(a) a v tvarech akkusativních delších* (na př. nejdřív v **min[i]nō*ⁿ a dle toho pak i v *sin[i]n*). Tak vzniká v mnohých případech koncové *nn*, jež opět jest posilou jednoduchým koncovkám *-n*; naposled jedno neb i dvoje *n* stává se v povědomí mluvících a píšících *charakteristickou známkou mužského akkusativu zájmenného*. Sem tedy patří uvedené *sinn*, kteréž v nápise Solvesborg je zjednodušeno v *sin*; podobně *minn*, později *minn*; pak *einn* (vedle stšvéd. *ēnan*), *eiginn*, *bundenn* atd. Akkusativ potom zhusta se rovná nominativu (jako při *hann*). Synkopa později ani v každém jednotlivém případě se nevykonává, nýbrž analogií podle případů náležitých a původních *připíná se pouze -n též ke kmenům jiným nežli n(a)-ovým*: *lítenn, mikenn* (nom. *lítell, mikell*), *hwa(r)n* „každého“ a *várn* „našeho“ atp. — —

§ 259. Toť hlavní útvary *starogermanské*, vzezřením přerozmanité a přece ve skutečnosti — dle předešlých vývodů — vyrostlé ze *dvou* základních formací za působení analogie a synkopy. Zbytečným

předpokladem ukázala se nám při tom býti přípona -(*n*)*ō*,[328]) za to hlavním původcem veškeré té různotvárnosti částice -(*n*)*ōn*, vl. -*ōm*.

Ta pak pochází z pragermanštiny a pravděpodobně již z *ievropštiny*. Neboť jak stala se o tom zmínka při zájmeně „já" (§ 240), nacházíme v jazycích *příbuzných* takové rozšiřování a sesilování zájmenných tvarů prvotných dosti často. Připomínám jen stindický akk. sg. *im-ám* vedle *ah-ám*, *vaj-ám* atp., shora jmenované stlat. *em-em* atd., řec. *ἐγών*.[329])

Patrno, že krátká částice (-*em*, -*om*) jest v jazycích hojněji užívána než stupeň její zdloužený (-*ōm*), dále že -*ēm* vlastně nikde se nevyskytá. Jak bylo při sthněm. *ihha* poznamenáno, může pragermanské -*ōm* původ svůj míti již v prajazyce (spolu s řec. *ἐγών*) anebo teprve během dalšího vývoje býti přitvořeno k obvyklému již -*em*, -*om*. V obou případech bylo intonace ražené a bralo se v germanštině cestou nahoře vypsanou.

V které době však přistoupila částice ta v germ. k prvotvarům akkusativním? Víme již a uvedli jsme to jakožto údaj pro relativní chrono-

---

[328]) Tím padá domněnka Waldova l. c. 90, že -*nō* jest koncovkou původní, v -*nōm* pak že nosovka pro *zřetelnost* přistoupila ještě jednou. Ostatně dovozuje a to vším právem Jellinek ZföG 1901, 1085, že podle Walda samého podoba koncovky musila by býti -*nōn* s přivěšeným znakem akkusativním, který však *v té době zněl již -n*. — Částici *prvotnou* *-*ōm* uznává také Streitberg UG. 269, arciť vedle jasně zabarveného *-*ēm* v *ina*, *þana* (UG. 147).

[329]) V *slovanštině* týž princip tvoření shledává Smetánka Lfil. XXIX, 60, podávaje nový výklad záp.-slovanského **tъnъ* přibráním parallelních prý tvarů germanských, na př. gotského *þana*. Ale tak, jak Sm. částici přistoupivší (*-*om*) pojal, nelze se v slovanštině uvarovati jistých obtíží *chronologických*, jichž v germanštině není a na které zde stručně poukáži. V pragermanštině totiž — jak za to máme — k přízvučnému **þan* přistoupilo *-*ōn*, i vzniklo **þanōn* a z toho gotské *þana*. V slovanštině *podobně* prý k přízvučnému **tъn* (z **tom*) přidána byla částice *-ъ (z *-*om*), ale *nepraví se určitě, v které době*. I jest zde dvoje možnost: buď zájmeno znělo ještě **tom* a částice podobně **om*, i vznikl útvar **tonom* a pozdější **tonъ* (výklad to nemožný); anebo zájmeno bylo již (toť asi názor Smetánkův) změněno v **tъn* a částice sama rovněž v *ъ(n)*, i povstalo skutečně praslovanské (záp.-slov.) **tъnъ*; nutno však při tom uznati, že ievropská částice *-*ōm* i v podobě redukované *-ъ(n) byla *ještě v slovan*[illegible]*, což* ovšem není nemožno, ale vzhledem k slov. **jazъ* málo pravděpodob[illegible] jsem se jen *starších* i Smetánkou zastávaných názorů o [illegible]anských; dle theorií *novějších* (srv. Brugm. Grdr [illegible] teprve vážného. Dbáme-li *totiž* přízvuku [illegible] pro **tòn-on* nebo **ton-òn*, ale v žádném [illegible], nýbrž jednou **tònъ*, podruhé **tъnò* [illegible] *navržené nevede zatím k cíli* a [illegible] (dle **chlapъ* neb pod.). Ger[illegible] podepřeny.

cejí se proti *obvyklému* výkladu z „deiktické“ částice, přistoupivší k tvaru akkusativnímu.

Fick myslí, že možno gotské *hvana* přirovnati k av. *kémnā* a lat. *quemnam* „koho pak“, po případě k stperskému instrum. *tja-nā*, thess. *ŏ-νε*, *τό-νε* atp. Než ani jedno ani druhé není bez nesnází. — Johansson zase dohaduje se v gotském *-ta* plnější podoby suffixu *-d*, totiž **-dā$_x$*, tak že by gotské *þata, ita* atd. rovnalo se stind. *ta-dā́*, *i-dā́* ... Podobně gotské *þana* není prý původním akkusativem *-m*, nýbrž spíše tvarem adverbialním, vyskytujícím se i v gotském *þana-mais* „dále, ještě“. I k thessalskému *τό-νε* Johansson je řadí. Pratvar domnělý tedy **to-nā$_x$*.

Vyvraceti tyto celým svým rázem poněkud strojené výklady nepokládám dnes již za potřebné; vykonal to sám Brugmann Grdr. II. 777 p. Dovozuje, že původu z adverbia nelze uznati při maskulinu *þana* proto, že není při něm ani nejmenší stopy adverbialního užívání; a *þata*, jež by spíše sneslo interpretaci Johanssonovu, nemožno zas odloučiti od tvaru bez odporu parallelního *þana*. Pročež není důvodů, abychom opouštěli *obecný* výklad z částice nějaké a to zvláště ten, pro nějž jsme se prohlásili nahoře.

§ 262. Toho míním se tedy zastávati nadále i proti Franckovi AfdA XXVIII, 49 sl., k jehož zásadám nyní se obracím. Franck důrazně se dožaduje *jednotného* pratvaru, ačkoliv připouští, že neznáme dosud podrobně zákonů týkajících se slabik koncových; za to rozdílná podoba kmenů a různá akcentuace ve větě učiní nám prý veškery druhotvary pochopitelny. Avšak v tom jest odpor *logický*: neznáme-li zcela dobře (a to jest pohříchu pravda) dotyčných zákonů hláskoslovných, nemůžeme přec také vycházeti z *jednoho* pratvaru (dle Francka **-ōnōm*), ničím nezabezpečeného a nad to nepřesného (viz § 255). A z jedné nejistoty vrhnouti se v druhou větší — a tou jistě jsou ony odstíny přízvukové — nebylo by teprve radno. Také jest *nemethodické*, předpisovati záhadné dosti částici *hned a priori* pratvar **-ōm* a z toho základu chtít pak určovati osudy původního *-ōn* v germanštině vůbec, jak Franck zamýšlí. Správnější zajisté jest zabezpečiti sobě střídnice za **-ōn* z tvarů daleko jasnějších (srv. naše čísla 1—3) a s nimi pak další výklady jen uváděti v soulad a srovnávati. Toto úsilí naše nezůstalo také bez ovoce: neboť z možnosti, že vedle tvarů t. zv. krátkých všude jinde lze hledati částici jen **-ōn*,[332]) vychází tím

[332]) Kterou právě Franck *výlučně* přijímá.

patrněji na jevo, že střídnice gotská za *-ōn byla skutečně -ɑ a nikoliv -aú. A to pokládám za výtěžek cenný.

---

6. První osoba sg. slabého praeterita germanského.

§ 263. Koncovku *-ōm = pragerm. *-ōⁿ připisujeme dále *1. osobě sg. slabého praeterita*, tak že střídnice v jednotlivých nářečích pratvaru tomu *podle naší soustavy zplna vyhovují*: na př. *gotské nasida*; *prasev. worahto* Tune (viz níže) a *stsev. orta, safnađa*; *stsas. nerida* Mon., *sthněm. nerita, ags. nerede* a *stfriské hierde* (Siebs P. Grdr. I², 1241).

Rozumí se samo sebou, že také zde stojím na stanovisku *kompoziční* theorie, kterou právě na tomto místě hodlám ještě blíže osvětliti. Slabé praeteritum jest dle ní tvarem *perifrastickým*, složeným u sloves denominativních ze základu jakéhos jmenného [333]) a minulých tvarů utvořených z kořene *dhē-. Mimo to jest velice pravděpodobno, že splynulo v útvaru tom zdánlivě jednotném více formací starších, původem dost rozdílných. Pro slovesa primarní význačná jest v tom ohledu *rovnice* Behaghelova, v KZ XXX, 313 od Wackernagela uvedená ve známost, že totiž gotské *wildēs* (m. *wuldēs) kryje se s 2. osobou stind. medialního aoristu *á-vṛthās*.[334]) Tento a podobné tvary přivtěleny pak k slabému praeteritu vůbec.

§ 264. Co se koncovek jednotlivých osob dotýká, víme, že již Sievers PBB IX, 561 sl. předpokládal v slabém časování střídavou akcentuaci, jíž způsobeno též střídání samohlásek kmenových a tím i koncovek ō- a ē-ových, asi takto: **wárhtō, *worhtēs, *worhtē* atd. A podobných výsledků došli i badatelé jiní a *musili* jich dojíti, poněvadž *skutečné* germanské tvary odstínům takovým nasvědčují. Tak Lorentz, který ve svém spise „Schw. Praeteritum des Germ." podal po mém i jiných soudu [335]) rozbor nesnadné té otázky snad nejdůsledněji provedený, konstruuje na základě veškerých germanských dialektů dvojí paradigma: jedno, v němž druhou částí praeteritalní složeniny je -*đēm*, t. j. augmentu prostý aorist (injunktiv) kořene

---

[333]) Lorentz Praet. 31 a j. předpokládá tu určitý pád a to *instrum. sg.*, kdežto Streitberg UG. 341 jako první část klade jen to, co se mluvícím vidělo býti *kmenem*. Srv. Jellinek ZfdPh XXIX, 376.

[334]) Srv. Bartholomae JF III, 31. Více o tom viz při -*ēs*.

[335]) Srv. Meringer AfdA XXIII, 143 sl., Michels JF. Anz. VI, 87, Jellinek ZfōG 1895, 625.

dhe, a druhé paradigma obsahující -*đṓm*, jež L. má za injunktiv kořene již v ievr. rozšířeného o -*a*-. Kontaminací obou těch paradigmat vzniklo ani již v pragerm. schema jednotné, anebo si je vytvořily teprve jednotlivé jazyky germanské, každý dle vlastních potřeb (l. c. 16 sl.). Srv. též Streitberga u D. 368 a i Michelsa, jenž ještě v JF. Anz. VI, 87 o nutnosti Loewetovyčen proposic jaksi pochyboval, avšak v ZfdPh XXXIV, 121 sám vzhledem k 2. osobě sg. klade vedle sebe tvary jak s -*e* tak s -*o*.

§ 205. *První* osoba sg. musí však pravděpodobně obsahovati -*ōn* (-*ōm*), koncovku to druhé součásti praeteritalní pův. *-*dhām*, která jsouc opatřena osobními příponami *hlavními* i samostatně žije v germanštině jako *praesens*: ags. (dial.) *dóm*, stsas. *dōm*, *dōn* a sthn. *tūm* (*tuom*, *tuon*). V prvotné podobě své slouží však jen k periphrasi.[1]

Intonace oné koncovky mohla býti jen *vlečená* (Hirt JF I, 205 a VI, 363 [illegible] a j.). Touž intonaci musil by předpokládati také ten, kdo by v 1. osobě s Loewem JF IV, 365 hledal reduplikovaný aorist (*[illegible]), anebo jako Bethge u D. 368 sl. konjunktiv (*[illegible]) nebo po příp. pravé perfektum (*[illegible]). Střídnice [illegible] — jak [illegible] — vyžadují ještě několik [illegible].

§ 206. V [illegible] troji [illegible] z třetí [illegible] vůbec [illegible] s koncovkou [illegible]

[illegible]

[illegible]

nevadila, nýbrž spíše s MASSMANNEM ZfdA I, 362 za „*ik maþlja þata*“. Srv. MICHELS l. c.

§ 267. V *severštině* jsou především tvary runové: *tawiðo* Gallehus, *worahto* Tune, *faihiðo* Einang, *hl(a)aiwiðo* Strand.[338]) Koncové *o* pojmouti jest zrovna tak jako v obdobných tvarech *Hariso*, *minino* (§ 234 a 257), tudíž jako *-ō*ⁿ. Srv. opět NOREEN P. Grdr. I² 557, KLUGE l. c. 438 a HELTEN PBB XXI, 485 a j.

Další vývoj dá se v severštině dobře sledovati. NOREEN l. c. uvádí totiž tvar přechodní *faaþq* „ryl jsem“ (Flemløse), který, je-li plně průkazný, předcházel by pravidelné *stseverské fáða*, *orta* atd. *Později* béře se 3. osoba sg. *-ði*, *-ðe* za 1., nejdříve ve východní, potom i v záp. severštině. NOREEN l. c. 639 a Altisl. Gr. 244.

§ 268. *V záp. germanštině* mohly by se za svědky nejstaršího vývoje na tomto území pokládati *2 nebo 3 ojedinělé doklady sthněmecké -o, kdyby byly lépe ověřeny*. Jsou to v glossách Keronových: *infirneto* a *plata trahtoto* (obé v platnosti 3. osoby, *trahtoto* patrně přepsáno; srv. KOGEL Keron. Glossar 189). BREMER PBB XI, 34 věří v jich průkaznost, kdežto SIEVERS PBB IX, 561 se nerozhoduje; srv. i LORENTZ Praet. 9. BRAUNE Ahd. Gr. 230 uvádí toliko OTFRIDOVO *ruarto mo*, kteréž snadno vysvětluje assimilací. Po mém náhledu padá zde na váhu, že máme vedle těchto jen *jednostranně* doložených tvarů (v Paříž. glossách zřetelně je *trahtota*) ještě povědomé nám *ihha*, jež se *dvou* stran je dosvědčeno a taktéž se nám jevilo býti střídnicí za **-ōn*. Z toho tedy usuzuji, že v záp. germanštině již *nejstarší dochovanou střídnicí za *-ōn je skutečně zkrácené -a*, které platí v sthněmčině v 1. a analogií zároveň v 3. osobě sg. slabého praeterita.[339])

Stsaské a *agfriské* poměry vlastně již známe (viz nahoře § 159). Výsledek zápasu tamže vylíčeného mezi 1. a 3. osobou sg. jest ten, že v staré saštině pravidelné je *-a* (z **-ōn*), které však v Mon. a gloss. Verg. zastoupeno jest *-e*, a že v agfrištině při totožnosti obou střídnic jediné resultovalo *-e*.

§ 269. Jinak arciť soudí o všech těchto zjevech přívrženci *theorie* COLLITZOVY. Jsou to COLLITZ sám (srv. výše § 156), dále JOHANSSON KZ XXXII, 547 sl., BOJUNGA JF II, 189 sl. a j. Jak bylo krátce na-

[338]) Prasev. *worta* (Etelhem) jest arciť bráti za 3. osobu sg. **-ēt* (§ 157).
[339]) O rozdílu mezi sthn. *nerita—hōrta* a pod. srv. FRANCK AfdA XXVIII, 63.

značeno, Collitz shledává východiště slabého praeterita v 1. a 3. osobě sg. *medialního perfekta prajazykového*, zakončeného v *-*ai*; toto bylo pak v 3. a tím i v 1. osobě sg. nahrazeno prý koncovkou *-*tai*, což dává gotské *-þa* a *-ða*. Tomuto gotskému *-a* odpovídá pak sthněm. a částečně stsaské *-a*, v ostatních dialektech *-e*.

Jak viděti, záleží vše na *hodnotě rovnice*: *got. -a = sthn. -a, odvozujeme-li totiž oboje z *-ai*. Že hodnota ta jest pochybná, bude ukázáno později (§ 369 sl.); zde postavím se na samo stanovisko Collitzovo, abych vytkl některé obtíže, jež i potom při výkladu zbývají. Působí je jednak zubnice, jednak koncovky *severské*, jednak 2. osoby. Stran nesnází těch vůbec odkazuji hlavně k Lorentzovi Praet. 6 sl., jenž přihlížeje k nim prohlašuje tam právem, že nauka řečená nestačí ani pro 3. osobu sg., kdež přece ještě nejvíc oprávněnosti zdála se míti do sebe;[340]) sám dotknu se jen *1. osoby stseverské.*

V ní ovšem přijatý pratvar *nazið*aį daleko se rozchází s prasev. *-o*. Collitz obnovuje proto výklad Gislasonův (Aarbøger 1869, 127), že *-o* jest příponou konjunktivní *-*ōm*, právě tak jako dle pozdější hypothesy Hirtovy podobná koncovka v gotském *bairaú*. Dle Bojungy l. c. nastoupil však tento novotvar za příčinou rozlišení toliko v 1. osobě sing. (*worahto* — pozd. *orta*), kdežto v 3. sg. zůstala pravá střídnice za *-*aį*, t. *orte*; a teprve v dalším vývoji je prý 1. osoba opět zatlačena starou osobou třetí. Tedy analogie a opět analogie, ale ve smyslu právě opačném — zdaž není naše pojetí hořejší proti tomuto mnohem prostší a přirozenější? Srv. UG. 336, Wilmanns Deut. Gr. I² 323 a j. — —

§ 270. K slabému praeteritu germanskému patří, koncovkami k němu se přiklonivše, *některé zvláštní útvary praeteritalní* jako: *got. iddja, stsas. deda* atd. *a stsev. sera* atp.

a) Gotské iddja.

§ 271. Dle theorie Klugovy (QF XXXII, 124 a KZ XXIV, 432) jest to jediný zbytek formace v germ. dávno vyhynulé — *augmentovaného času minulého*. Rovná se zúplna stind. imperfektu (Kluge praví „Augment-Aorist"): 3. os. sg. *á-jā-t* = ievr. *é-įē-t*, jež dává pragerm. *i jjē-(đ)*, zachované pravidelně v gotském *iddja*.[341])

---

[340]) Srv. výše § 156, p. 204.

[341]) Srv. Bartholomae JF III, 29 (a liter.).

Tak jsme došli 3. osoby. Těžší jest výklad 1. osoby sg., která v gotštině zní rovněž tak. Se zřetelem k vývodům o gotské střídnici *-a* (za *-ō*ⁿ) můžeme tu bez rozpaků přistoupiti na návrh Streitbergův UG. 277 a viděti v gotském *iddja* reflex ievr. pratvaru **ē-i̯a-m* a pragermanského **ijjōn* od kmene poněkud rozdílného **i̯ā-*; ten totiž se zračí i v příbuzném infinitivu lit. *jó-ti* „jeti". Jiní arciť trvají při jediném kmeni *i̯ē-*, pro nějž dle Bartholomae JF III, 29 svědčí prý sama 2. osoba sg. *iddjēs*. Srv. též Kluge l. c. a Lorentz Praet. 15 (u těchto pratvar **ējēm* = stind. *ájām* a pod.). Bartholomae l. c. a Schmidt Pluralb. 114 dokonce neuznávají ani pratvaru *prvé* osoby, nýbrž jenom *třetí* (**iddjē*) i jsou tedy nuceni po vzoru starých perfektových praeterit, u nichž 1. osoba rovnala se 3, tolikéž zde přijmouti zastoupení osobou *třetí*.

N̄ěco positivního zde dokazovati je téměř nemožno, poněvadž starobylý tvar zachoval se neporušeně pouze v *gotštině* a i tu, jsa naprosto isolován, přidal se k časování slabého praeterita, s nímž se v některých koncovkách shodoval *zajisté již dříve*. A k těmto koncovkám mohla zrovna tak dobře náležeti *1.* jako *2. a 3. osoba sg.* Časem — snad již v pragerm. — složení tvaru toho se ani nerozumělo, *i-* bylo považováno za základ nebo kořen jeho a v *agsaštině* celý ten zbytek, který tam ustrnul jako *ēo-* (*ēa-*), opatřen byl posléze i význačnou koncovkou slabého praeterita *-de* v *ēode* (dial. *ēade*). Srv. UG. 277 a liter., Behtok u D. 391.

Samostatný výklad podal i o tomto tvaru Collitz (Amer. Journ. of Phil. IX, 51 a BB XVII, 237 sl.). Vidí v *iddja* analogon k stindické 1. osobě medialního perfekta **ij-é* a k lat. perfektu *ii*. Pratvar prý **ī̆i̯-ai*. Collitzovi přisvědčil sic Johansson KZ XXX, 549, avšak proti němu se pronesl zejména Brugmann Grdr. II, 1254 dokládaje, že takového kmene v stind. jazyce nikdy nebylo a že aktivní 3. osoba plur. *īj-úr* jest novotvar. I jiní badatelé zamítají výklad právem, na př. Bartholomae l. c., Streitberg UG. 277 a p.

b) Stsas. deda, sthn. tëta, stfris. dede, ags. dyde.

§ **272**. Vznik tohoto útvaru není bezpečně vypátrán (Brugm. Grdr. II, 1253), jen tolik je jisto, že byl reduplikován a vzhledem svým podobal se slabým praeteritům germanským, k nimž jest pak úplně přivtělen.

Bezzenberger ZfdPh V, 475 (srv. Kluge P. Grdr. I², 434) jest původcem výkladu, který zas a zase byl obnovován — totiž že *deda* atd.

jest augmentu prosté, reduplikované *imperfektum*:[342]) *(*é*)-*di-dhē-m*. Tvar tento by se kryl se stind. *ádadhām*, řec. *ἐτίθην* i tušil jej Lowe (srv. výše § 265) v praeteritalní složenině vůbec. Také Michels JF. Anz. VI, 88 se ho zastává, ovšem že předpokládá tu reduplikační slabiku krátkou, ačkoliv v *haíhald* chce ji čísti dlouze.

Pratvar *-*ēm* má sice výhodu tu, že samou koncovkou je velice blízký slabým tvarům praeteritním *-*ōm*, nicméně jest *alespoň v této podobě* nepřijatelný proto, že dle naší soustavy, jak doleji bude ukázáno, nemůže dáti záp.-germanské střídnice -*a*, nýbrž -*e*.[343]) Všimněme si tudíž výkladu ještě jiného.

Ten vychází z reduplikovaného *perfekta*, podobného stind. tvaru *paprá* RV. vedle *papráu* (*dadháu*) a řeckému *τέ-θη*(-*κα*). Drží se ho zvláště Streitberg UG. 329, dále Behtge u D. 384, kdežto Lorentz Praet. 77 nemůže se rozhodnouti.[344]) Výklad tento předpokládá, že nastalo časem v germanštině (aneb i dříve) naprosté přetvoření koncovek perfektových v aoristové, přetvoření *ðe-ðō v *ðe-ðō-n, čímž dosažena hlásková totožnost s praeteritními tvary slabými. A z toho důvodu *bych i sám právě tomuto pojetí dal přednost před prvním*.[345])

Collitz Amer. Journ. of Phil. IX, 9 a podle něho Johansson KZ XXX, 547 sl. pomýšlejí opět na *perfektum medialní*: pratvarem je prý v 1. a 3. osobě **dhe-dhaí* = ved. *dadhé*. Než proti tomu dají se uvésti tytéž námitky jako proti rovnici *záp.-germ. -a = pův. *-ai* vůbec; nemožno tedy souhlasiti s Collitzem ani příkloniti se k Bartholomaeovi, který v JF III, 30 počítá s možností, že slila se v *deda*, *těta* atd. 1. osoba medialní **dhedhai* s 3. osobou praeteriti **dhedhat*.

c) Got. saisō, stsev. sera a rera, snera a pod.

§ 273. Významy tvarů těch jsou: „sil jsem" (stsev. inf. *sá*), „vesloval jsem" (*róa*), „obracel jsem" (*snúa*). Jsou to **praeterita**, t. j.

---

[342]) Po případě *aorist*, jak Löwe JF IV, 365 taktéž připouští.

[343]) Viz níže § 288. Pratvar *-*ēm* shodoval by se ovšem s prvotvarem 1. osoby v *jednom* z původních paradigmat předpokládaných Lorentzem, o nichž řeč byla nahoře.

[344]) *Oba* výklady pospolu, *předešlý i tento*, podal již dávno Paul PBB IV, 464 — arcit po svém způsobu.

[345]) Behtge l. c. zašel by ještě dále: na základě vývoje vylíčeného přijal by *podobné* pojetí i *pro celý singular slabého praeterita dentalního*, že totiž je původem svým perfektum, ale přetvořeno že bylo v aorist.

perfekta silných sloves reduplikujících a přešla v severštině úplně k praeteritům slabým. Přechod ten udál se nejdříve v 1. a 3. osobě sg. V *gotštině* odpovídá jim reduplikované praeteritum *sai-sō* (inf. *saian*), jediné toho druhu vedle *wai-wō* (od *waian*).

Gotské tvary však nepřichýlily se ještě k slabým praeteritům. Vysvětliti se dají *dvojako*: buď podle Walda Ausl. 108 p. z 3dobého *-ō*, jež mohlo tu vzniknouti stažením z kmenového (*sai-*)*sō* a vokalické přípony perfektové *-a* neb *-e* (v 1. nebo 3. osobě); anebo spíše z pouhého kmene reduplikovaného = řec. *ἔω-*(*κα*), k němuž pro jeho zvláštní povahu vokalické přípony již nepřistupovaly [346]) a který délku svou v *gotštině* udržel způsobem mimořádným, snad *analogií* dle tvarů, v nichž *-ō-* nebylo koncové, na př. dle 2. os. *saisōst* a pod. Při tom ovšem předpokládáme, že *přízvuk v got. měla slabika reduplikační a nikoliv kmenová.* (Srv. níže.)

§ **274.** Tvary *stseverské* naproti tomu nadobro se přiklonily k slabému praeteritu i jest pochod ten nyní objasniti. Walde l. c. také zde vychází z **-ō*, jehož střídnicí severskou je skutečně *-a* (∾ adv. *glíka*); jinou eventualitou jest opět přetvoření *analogické.*

Vzhledem k tvarům *stseverským* musil zníti pratvar jejich **se-zō*,[347]) z čehož by bylo vzniklo *prasev.* **se-rō*. Avšak již u vývoji předseverském přijímány tu časem přípony *aoristové -ōm, -ō(þ)*, tak že povstalo na př. v 1. osobě prasev. **se-rō*ⁿ. Obtíže působí pouze jasná spirans *-z-* (*-r-*), poněvadž dle obecného názoru ne kmenová slabika, ale předcházející *reduplikace* měla přízvuk. Čekali bychom tudíž **sè-sō*ⁿ. Srv. Michels JF. Anz. VI, 88. Proto bude přec jen třeba uznati s Michelsem a zejména Noreenem P. Grdr. I², 634, že jako v pratvaru gotského *saizlēp*, tak rovněž v předsev. **sezō* přízvuk byl na slabice *kmenové*, tak že zákonitě vzniká prasev. **serō*⁽ⁿ⁾. V povědomí jazykovém slabika kmenová postupem času pokládána jest za *koncovku* a i přízvuk vlivem praesentu *sá* ustaluje se na původní *reduplikaci* (**sèrō*ⁿ): i vzniká pravidelné stsev. *sera* a podobně *rera* [348]) — a dle těchto zvláště v záp.

[346]) Srv. Brugm. Grdr. II, 1232 a 1211, pak Behtge u D. 384.

[347]) Srv. hořejší pratvar **δe-δō*. Nedosti v germ. oprávněno je Klugovo **sezōm*, patrně dle stind. tvarů přijaté. Viz P. Grdr. I², 437. Ne jako Kluge na **sesōy*, ale spíše na prajazykový druhotvar jeho **sesō* mohli by pomýšleti ti, kdož vyvozují germanské koncovky z 3dobého **-ō*.

[348]) Vedle toho *søra, røra,* bezpochyby nějakou analogií; Noreen sám (l. c.) nazývá je nejasnými.

severštině ještě více praeterit, částečně již jen analogicky. Srv. též UG. 327 sl. a Behtge u D. 384.

V 3. osobě *seri* a dále v 2. osobě *serir* pronikl především — v době zajisté dávné — bližším ještě splynutím s konjugací praeteritalní vokalismus -ē-, čímž pak shoda v celém *singularu* byla dokonána.

Jest samozřejmo, že výklad podaný na druhém místě *lépe* vyhovuje poměrům skutečným. Neboť při Waldově pojetí bylo by se *přichýlení k slabé konjugaci* událo teprve v pozdní *pra*severštině, po příp. *staré* severštině a to v 1. osobě sg., kdežto 3. a 2. osoba by i v té fasi ještě daleko od ní se odlišovaly: za to při druhém výkladu již *předseversky* se připravuje a potom toliko dovršuje vývoj, jehož *hotové* výsledky spatřujeme v st. severštině před sebou.

---

c) *Třídobé -ō^n v slovích jednoslabičných.*

Akkusativ (nom.) sg.: sthn. kuo atp.

§ 275. Pro přízvučné -ō^n možno uvésti *jediný* pravděpodobný doklad, totiž *akkusativ sg. substantiva značícího „kráva“*: *sthněm. kuo* (*chuo*), *stsas. kō*, *stfris. kū*, *ags. cú*, *stisl. kú*. Pro tuto osamocenost zdá se výklad udaných tvarů stále dosti záhadným, k čemuž přispívá, že naprosto scházejí v gotštině, dále že ve všech nářečích — mimo stisl. *kú*, místo něhož jest *kýr* — užívány jsou také v *nominativě sg.* Přes to má býti nový pokus tuto učiněn je plně pochopiti.

§ 276. Povšimněme si napřed *pratvaru*, jak se konstruuje a pojímá. Částečně stala se o tom zmínka již v Části všeob. § 43., což zde doplňuji a rozvádím.

Jak Streitberg JF III, 359 snažil se dovoditi, byla nejdávnější nám dosažitelná podoba *akkusativu sg.*, z kmene *$g^{v}ou$- vytvořeného, *$g^{v}ouom$, z čehož ztrátou koncového -*o*- a zdloužením předchozí slabiky vzniklo *$g^{v}ōum$ (t. zv. „Dehnstufe“), podle theorie Streitbergovy rozhodně s intonací *raženou*. V ievr. jazycích však ani tento útvar není zachován, nýbrž jen stind. *gām* (2slab.) a dorské *βῶν* (toto nejisto *tažené*), mimo to umbr. *bum*. Srv. Brugm. Grdr. I², 204 a 2..

Výklad pravděpodobný je tento: Proti nominativu stind. *gáuḥ*, řec. *βοῦς* (m. *βωυ-ς*) bylo v akk. před koncovým *m* redukováno -u- a náhradou za ztrátu toho *u* změnila se intonace slabiky, zajisté p…

zvučné, v *taženou*: *$g^v\tilde{\bar{o}}m$. Srv. Streitberg l. c., pak JF I, 280 a V, 248 atd.

Jak známo, dokazována právě tímto dokladem a potom řeckým Ζῆν obecná platnost zákona Michelsova-Kretschmerova o změně intonace ražené v taženou (srv. nahoře), a zbytečnými se staly nadále Hirtovy výklady „z nouze", jež o témže zjevu podal jednak v JF I, 228 sl., jednak v JF II, 339 sl. Hirt onde utíkal se k hojným analogiím, zde pak k nauce o triftongu -ēu̯m̃, v němž prý *musí* druhý komponent u̯ vymizeti — ačkoliv o povaze takových triftongů nám teprve nic bližšího není známo. Přirozeně byl Hirt nucen všelijak si pomáhati, když k jednoduchému zákonu Michelsovu nepřisvědčil.

§ 277. K pratvaru *$g^v\bar{o}\tilde{m}$ dají se dle obvyklé theorie[349]) připnouti i veškery tvary *germanské*. První to provedl Helten PBB XV, 478 p. 2 a Heltenovu nauku poopravil i doplnil Streitberg Zur germ. Spr. 60 sl. (též UG. 248 a j.). Tento učí, což na svém místě (§ 216) podotčeno, že po *dlouhé slabice přízvučné* koncová nosovka v pragermanštině se mění v nosový pazvuk, jenž konečně v jednotlivých jazycích nadobro zmizí:[350]) tedy z pův. *$g^v\bar{o}\tilde{m}$ musí povstati pragerm. *$k\bar{o}^n$ a na konec *kō, které v stněmčině trvá (stsas. *kō* atd.), ale v severštině a agfrištině jako každé jednoslabičné slovo -ō zúží se v *kū* (stisl. *kú* atd.). Srv. i Streitberg JF. Anz. II, 50.

§ 278. Toť běžná nauka, již v *stněmeckých* nářečích jednohlasně uznávají (srv. Brugm. Grdr. II, 554 a Walde Ausl. 81), která však v ostatních nářečích, kdež jsou i jednoslabičná slova s 2dobým $-\bar{o}^n$ (stsev. *þá* atd.), právě s pojetím těchto tvarů musí v soulad býti uvedena. Avšak obyčejně na rozdílnou *intonaci nebo lépe řečeno kvantitu* obojího druhu slov se nedbá a hledají i nalézají se výklady jiné.

Tak Hirt JF VI, 66 p. má stsev. *þá* — jak jsme jednou již slyšeli (§ 223) — za pův. nepřízvučné *$\textit{þ}\bar{o}^n$, ale stisl *kú* přímo za přízvučné *$k\bar{o}^n$. Změna v *kú* pak nastala dle Hirta buď vlivem nosovky anebo spíše proto, že -ō stálo na konci slova. Podobně soudí se o agfrištině.

---

349) Jen pro úplnost připomínám někdejší názor Jellinkův ZfdA XXXIX, 140, který dle Meringera přijímal i akkusativy sg. fem., postrádající koncového *m*, a uznával proto v germanštině větový dvojtvar *$g^v\bar{o}$ místo *$g^v\bar{o}m$. Avšak hypothesa o tomto sandhi *není* dosti odůvodněna; srv. UG. 248.

350) Helten l. c. vykládal si ztrátu nosovky ještě *analogií*, ježto se domníval, že v přízvučných slovích *vůbec* nemůže mizeti.

Proti tomu ozval se Walde l. c. 82. Nosovost, již třeba rozeznávati od plné nosové souhlásky, nepřispívá prý k vývoji temnější hlásky -*ū*, nýbrž spíše zdržuje od něho; a postavení na konci slova, jak ukazuje prý stsev. *dómda* z **dōmiđō*ⁿ, rovněž spíše vede k *jasnější* v tom jazyce vokalisaci. Konečně *stsev. þá* — a ještě bezpečněji *ags. đá* — vzniklo as dle zvláštního zákona koncového *v postavení přízvučném* a nikoli (jak Hirt mínil) *nepřízvučném*.

§ 279. K vývodům Waldovým, na něž v příčině *hlavní otázky po původě stsev. þá a ags. đá* dána odpověď již shora (§ 224), nutno zde podotknouti toto: Jak ze všech dosud přetřásaných případů vysvítá, nosovost *opravdu* kvality nosovkové délky *neměnila*, nýbrž naopak ji zachovávala; když pak vymizela, *kvalita zbývajícího dvoudobého* -ō jak v slabikách přízvučných tak nepřízvučných (srv. *þá*, *đá* a *dómda* atp.) podle našich pozorování *se zjasnila*. I nastává otázka, *jak bylo tomu v 3dobé slabice přízvučné *kō̂*ⁿ*?*

Poučiti nás může opět parallela 3dobého -*ō̂*ⁿ na konci slov *víceslabičných*. Ačkoliv i tam nosovost původně zdržovala všelikou redukci (srv. prasev. *runo* v § 218), tato konečně se ztrátou nosovosti přece nastala a 3dobé -ō̂(ⁿ) redukováno nejdříve o jednu dobu v -ō, kteréž pak stejné sdílelo osudy s -*ō* z původně prostého -*ō̂* a zkráceno dále v -*a* (stsev. *rúna*). *Změna kvality nenastala* — jak viděti — *žádná, dokud trvalo 3dobé -ō̂*.

Použijme této zkušenosti při 3dobém **kō̂*ⁿ. Zde nosovost svým časem taktéž se vytratila, avšak *přízvuk* nedopustil tu redukce nijaké. Zůstalo tedy v pozdější *praseverštině* 3dobé a tudíž jisté dlouhé **kō̂* s vokalisací rozhodně [illegible] ano takovou, která (samocené té délce umožňovala podstoupiti touž změnu, jíž podléhalo přízvučné -*ō* slov jednoslabičných vůbec — t. j. zužiti se dle zákona Mahlowova-Heltenova v *kū*. Změna **kō̂* v *kū* neudála se dle toho v době, kdy zákon Mahlowem vypozorovaný *začínal* působiti (tehdy podlehla všecka pův. prostá -ō), ale stala se ve fasi, kdy zákon ten *ještě působil*, jinými slovy: *kdy* ještě trvala náklonnost mluvčích *úžiti každé přízvučné* -ō *původu* [illegible] zákon Heltenův. Srv nahoře § 57.

§ 280. [illegible] tvar [illegible] pokládati jest za *obecně* severský: zůstalo nezměněn v zap. sev. [illegible] u vývoji *vých.-severském* — až na [illegible] srv. [illegible] II. 384 sl. — opět proměněn jest v [illegible] stsaz. [illegible] Jak [illegible] tento se dostavil a zdali v řečení [illegible] nemáme snad [illegible] onoho prasev. **kō* (= **kō̂*),

pokud totiž zákon Mahlowův-Heltenův *nebyl* v něm proveden, jest při velké nejistotě v tomto a podobných případech záměny *ū* : *ō* ve vých. severštině těžko rozhodnouti. Dle Kocka (l. c. 335 sl.) byl to nejspíše pochod *analogický* dle jiných náležitých případů, který vedl k tvaru *kō*.

Buď jak buď, stseverské *kú* dovedli jsme si objasniti jediné *třídobostí* jeho pratvaru **kō͠(n)*.[351]) Totéž se dá prokázati v záp. germanštině. V ní nepřízvučné *-ō͠n* po ztrátě nosovosti a dvojí redukci dalo *-o* (gen. pl. sthněm. *gëbōno* atd.), temné kvality své nezměnivši.[352]) V přízvučném slově **kō͠n* vymizela rovněž nosovost i resultovalo *kō*, kteréž vidíme v *st. saštině* a v *sthněm. kuo*; v agfrištině, kde zákon Mahlowa-Heltena podobně platí jako v severštině, opět se vyvinulo *stfris. kū* a *ags. cú*.

§ **281.** Tolik postačí k objasnění tvarů akkusativních. Běží však dále o totožné tvary *nominativní* a o *stislandské kýr*. Ty vysvětlíme si jako akkusativy vzaté do funkce nominativu, tedy jako zjev i v germanských jazycích (v stněmč. a stfrištině) právě u feminin obvyklý a u tak *nápadně odchylného* tvaru, jakým bylo zděděné a jistě již nesrozumitelné **kō*, zvlášť pochopitelný. Tam, kde povstalo *kū*, mohl přispěti k onomu zastoupení též příklad stejně zakončeného *sū*, které bylo nominativem i akkusativem zároveň. Pouze v *stisl.*, kde i femininum *sýr*[353]) opatřeno bylo nominativním *-r* (-R), přidán byl tentýž znak pádový také k akk. **kū*, byl-li tento v platnosti nominativu: *ký-r* (přehlásku způsobilo starší -R, Noreen Altisl. Gr. 46). Tím prvotné útvary nominativní nadobro byly zatlačeny.

Avšak nejen do nominativu, nýbrž i do ostatních pádů přenášen byl strnulý akk. *kū* a to jako domnělý *kmen;* lze na př. tak vyložiti *gen. sg.* stsev. *kýr* z **kū-iR*, *dat. sg.* ags. *cú* a *cý* z **kū-i* atp. Srv. Helten PBB XV, 478 p. 2, pak Kluge l. c. VIII, 336 a P. Grdr. I², 461.

---

[351]) V názoru předneseném, že *třídobost* tu rozhodovala, utvrzuje mě nepřímo také Kock Alt- und neuschwed. Akzent. 110, který by po příp. v obecně severském *kū* (*kō*) chtěl ještě hledati původní *ievr. intonaci dvouvrcholovou* — což ovšem nelze dokázati; neboť původní intonace, jak víme, projevila se v germ. v poměrech především jen *kvantitativních*. Srv. Č. všeob. § 34.

[352]) Teprve ve zvláštním *agfriském* vývoji *-o* přechází v *-a*: *ʒiefena* atd. Srv. níže.

[353]) Srv. doleji při *-ūs*. — Že ostatně i v *st. švédštině* z ohledu na dialektické *tjýr* (v nářečí *Dalarna*) předpokládati jest nom. **kýr* vedle *kō*, učí Noreen Altschw. Gr. 60.

§ 282. Nám tedy jest *východištěm* při všem tom *akkusativ*, kdežto Walde Ausl. 81 sl. chtě ujíti trapné nejistotě, v níž se ocitl, zvolil sobě základem právě naopak *nominativ*. Z toho pak vykládá si *anfriské* a *stsev.* tvary a pouze *německé* má za akkusativ.[354]) Důvodem jest Waldovi mimo domnělé neshody mezi *þá* a **kū* atp. též úvaha, že sice v němčině ženský akkusativ zpravidla zastupuje nominativ, že však v sev. je tomu zrovna naopak a v ags. oboje tvary zřetelně jsou rozlišeny. Proto klade ags. *cú*, stsev. *kú* = nom. **kū(z)*. Pratvarem nejstarším je mu nom. **g'ōus*, jejž přijímá dle Brugmanna JF VI, 90 p. 2. Že již pragermanský nominativ musil zníti **kūz*, dokazuje prý zvláště naprostý nedostatek labialisace ve skutečných tvarech: v ags. *cú* a stisl. *kýr*, *kú*.

A jak vzniká ono **kūz* z pratvaru **g'ōus*? Hláskoslovným vývojem prý náležitým; ne sice, jak by bylo pomyslitelno, tím, že *-ōu-* procházelo celým paradigmatem a nejdříve před koncovkou *samohláskovou* změnilo se v *-ū-*[355]) — neníť nikde jinde přechod takový bezpečně dosvědčen —, ale tím, že v *samém nominativě jakožto v slabice zavřené -ōu- samo sebě přešlo v -ū-*. Jiný příklad vzácného toho úkazu jazykového spatřuje Walde l. c. 84 sl. spolu s Brugmannem l. c.[356]) v gotském *ahtuda*, o němž již dříve stala se zmínka; a zcela obdobný k tomu má býti i vývoj koncového *-ū-* stanoveného Waldem ad hoc pro zap.-germanské a stsevernské dativy (instr.) na *-u*. Viz nahoře § 81 sl.

Co se *severšiny* dotýče, předpokládá Walde 82 p. vedle tvaru *-z* (*kýr*) ještě tvar bez *-z* (*kū*), který dosvědčen je prý vých.-severským *ko* (*kō*). V zap. severštině nominativní *-z* bylo [illegible] analogii podle kmenů [illegible] nejdříve odstraněno a [illegible] tvar [illegible] se v *akk.* *kú*, kdežto v nom. [illegible] *-z* [illegible] znova přivěšen — anebo [illegible] v [illegible] v nom. tvar *-R* (*kýr*).

§ 283. [illegible] Waldovi. *Největší trvám stránkou* [illegible] *nepodepřený*. [illegible] přechodu vnitro-[illegible] pratvar jejich [illegible] jednáno již

[354]) [illegible] v Ug. [illegible]

[355]) [illegible] XX, 3 sl. a Streitberg [illegible]

[356]) [illegible] hypo-[illegible]

dříve. Nyní z toho jen vyvozujeme, že také přechod původního *$g^v\bar{o}\underset{\circ}{u}s$ v pragerm. *kūz nemá mnoho přesvědčivého do sebe.

Za to Waldem vytčený nedostatek všelikých stop *labialisace* ve skutečných tvarech „*kū*" nijak není nápadný; musil by jím býti též v opravdových — dle Walda *samého* — akkusativech z pragerm. **kō̂**, které on s námi shledává v stsas. *kō* a sthněm. *kuo*. A přece labialisace v germanštině mizí *před samohláskami temnými* (pragerm. *ū* a ievr. *ō*) *vůbec*: srv. na př. stisl. *kona* „žena", sthn. *nahho*, stsas. *nako* „člun" *proti* got. *qinō* a sthn. *quēna*. Víc o tom v UG. 134 a Brugm. Grdr. I², 611 sl.

S té stránky není tudíž závady, chceme-li přijmouti výklad *všech* germanských tvarů z akkus., tolikéž ne s hlediska objasněných již tvarů *þá* a *ðá*. Naproti tomu lze Waldovi vytknouti, že jeho vlastní pojetí leckterých tvarů *není vždy nejpřirozenější*. Tak na př. v severštině. Tam napřed zamítá výklad, který hlásal již Paul PBB VI, 549 sl. a po něm mnozí jiní, že *nom. kýr není původní, nýbrž analogický*: a přece sám není neochoten po případě totéž uznati, jak jsme slyšeli. Arciť *jeho* výklad severských tvarů jest mnohem spletitější nežli náš; W. potřebuje vedle nového pratvaru svého s nominativním *-z* ještě druhý bez *-z*, z něhož jediné dovede vyvoditi převážnou většinu rozmanitých tvarů severských. Tento *druhý* pratvar *kū* však je totožný s naším obecně severským akkusativem *kū*. Opakuje se tedy zde to, co bylo Waldovi vytčeno při rozboru povědomých dativů *-u* (§ 83), že totiž k pratvaru dávno uznanému připojil ještě pratvar *nový*, neprokázaný a na jednotný výklad nedostačující.

§ 284. Arciť jedna věc svědčí na pohled ve prospěch theorie Waldovy — *zvláštnost germ. nářečí pozorovaná při zastupování jednotlivých pádů*, že na př. v stseverštině není u feminin kmene *-ō* vlastního akkusativu a v němčině zase vlastního nominativu sg. Než syntaktická tato zvláštnost, sama sebou blízká a přirozená, není ani u *všech* ženských kmenů zřetelná: srv. *stseverský* nom. *heiðr* a akk. *heiðe* a pod. Proto nelze z poměrů u žen. kmenů *-ō* se vyvinuvších přesně ničeho usuzovati o subst. „*kū*"; neboť pak by i v *ags.* důvodně se mohlo žádati, aby také při *cú* nom. a akk. tak určitě byl rozlišen jako onde. Zatím není tomu tak — ani v *st. fríštině*, kde sice rovněž jako v němčině *akkusativ* přijat byl do funkce nominativu (*klage* atd.), avšak u našeho substantiva *stejně jako v agsaštině* v obou pádech vyskytá se „*kū*". A to by dle hořejší argumentace přímo dokazovalo, že aspoň stfriské *kū* (Helten Gr. 158) původně bylo *akkusativem*.

Z toho ze všeho soudím, že za pravdu musíme dáti Franckovi ZfdA XXVIII, 49, jestliže vývodům Waldovým valné průkaznosti nepřiznává podotýkaje, že pravý stav věci vynikne teprve potom, *až budeme dokonale znáti dějiny germanského ō*. K těmto pak dle možnosti přispěti bylo účelem řádků předcházejících.

---

d) Třídobé -ō^n v slovích víceslabičných.

§ 285. Vývoje koncového -ō^n v slabikách nepřízvučných (v slovích víceslabičných) dotkli jsme se příležitostně už několikrát. Víme tedy, že *nosovost* nejdříve nepřipouštěla redukce, že však po její ztrátě a *první* redukci povstalo dvoudobé -ō, kteréž zachováno v *gotštině*: gen. pl. *gibō*. Jako tam, i všude jinde rovnalo se druhému *-ō, dvoudobé to výslednici z redukce původního *-ō, majíc též jeho kvalitu. Dalším krácením vznikly potom tytéž střídnice jako za druhé *-ō a to *stseverské -a*[357]) a *záp.-germanské -o* (*agfriské -a*). Příkladem bezpečným je jediný množný genitiv.

*Genitiv plur. *-ō^n = ievr. *-ōm.*

§ 286. Sem náleží *genitiv pl. ve všech germ. nářečích* vyjma případy, v nichž v gotštině se ustálilo -ē z pův. *-ēm (níže § 303).

Koncovku *-ōm nacházíme i v jiných ievr. jazycích: stind. *padām* (koncovka v RV. dvojslabičná), řec. θεῶν, ποδῶν, lit. *krasztū*. Pro starou slovanštinu Osthoff MU I, 207 sl. přijímal pouze *-*om*, které dalo -ъ; bylo dle něho oprávněno jen u kmenů *souhláskových*. Naproti tomu Streitberg JF I, 282 ukázal, že i tuto lze předpokládati *-ōm jako u kmenů ostatních. Z toho všeho plyne tedy *ievr. pratvar* *-ōm a nikoliv *-ēm, jak Osthoff MU II, 113 na základě jediné germanštiny usuzoval a Kluge ještě v P. Grundrissu I², 456 po něm opakuje.

Intonace byla dle svědectví rozhodujících příbuzných jazyků *tažená*. Vysvětliti jest ji asi *kontrakcí* samohlásky thematické (u kmenů *o*- a *ā*-ových) s příponou nějakou prostou a krátkou, snad *-*ŏm*. Avšak kontrakce musila již v prajazyce býti provedena a koncovka *-*ōm* u *všech* kmenů potom přijata. Srv. Streitberg JF I, 289, UG. 184 231 a j.

---

357) Touž střídnici má v *sev.* také dvoudobé -ō^n.

§ 287. Střídnice v *germanštině* jsou: *got. gibō, tuggōnō; prasev. arbijano* Tune (6. stol.), *runono* Stentofta a *runo* Björketorp (kolem r. 700); *stsev. arma, rúna; stsas. dago, hugio, gebono* i *thiodo*;[358] *sthn. tago, gëbōno, zungōno, hanōno; stfris. thinga, strēta* a obyčejně *strētena* (SIEBS P. Grdr. I², 1342); *ags.* v nejstarších památkách zřídka ještě *-o* (*Fariseo*), ale obyčejně již *-a*: *daʒa, ʒiefa* atd. Srv. PAUL PBB IV, 336 a SIEVERS Gr. 122.

Praseverské -o považovati jest ovšem za nosovkové a dlouhé, bezpochyby vůbec ještě *neredukované*, tedy za *-ō^n^*, jak soudíme jednak podle obdobného zjevu při dvoudobém *-ō^n^* v *Hariso* atp., jednak z rozdílu mezi gen. pl. *runo* a akk. pl. *runāR* v témže nápise BJÖRKETORP, jak nahoře (§ 218) již poznamenáno.[359] Srv. ještě WALDE Ausl. 101, NOREEN P. Grdr. I², 557 a 561.

Stsev. koncovku -a můžeme dle toho s plnou jistotou míti za střídnici původního *-ō^n^* a nikoliv *-ē^n^*, jak HIRT v první své rozpravě (JF I, 207) zamýšlel. Tomu právě odporuje temně zabarvené prasev. *-o*. Ostatně HIRT tehdy kladl také sthněmecké *-ō* a v st. severštině měl za náležitou, ale nedosvědčenou střídnici *-o*, což obé nemožno dnes držeti.

V záp. germanštině sluší vytknouti zvláštní způsob tvoření genitivu pl. při *kmenech ā-ových*, které v tomto pádě nejdříve se přiklánějí ke kmenům *n*-ovým, jak svědčí *starobylé* tvary ze st. němčiny uvedené: *gëbōno* atd. Srv. BRAUNE Gr. 163, potom HIRT PBB XVIII, 294 p., UG. 238 a nahoře § 108.

II. Pragermanské -ē^n^.

a) Dvoudobé -ē^n^ v slovích víceslabičných.

§ 288. Jednoslabičných tak zakončených slov není. Na konci slov *víceslabičných* bylo dvoudobé *-ē^n^* povahy původně otevřené, tedy vlastně *æ^n^* (UG. 190), kteréž pravděpodobně jeví se nám ještě beze změny

---

358) Srv. SCHLÜTER Unters. 189 sl. a u D. 701, pak JELLINEK ZfdPh XXIX, 381.

359) Nanejvýš by bylo lze připustiti, že v nedokonale napsaném *runo* tají se — docela jako v *Hariso* atp. — již jen dvoudobé *-ō^n^*, jež tudíž povstalo *prvou* redukcí z *-ō^n^*; to by pak souhlasilo se současným, ač nenepochybným dokladem z téhož nápisu BJÖRKETORP, s *nom. sg. -dauðe*, který patrně také podlehl již *redukci*. Ovšem jistoty tu není. To nemění však ničeho na hořejších dedukcích v příčině *kvality nosovkového -ō*, pokud jich použito ku výkladu germanského **kō^n^*. Srv. § 279 a WALDE 107 sl.

v známých dokladech *praseverských*: nom. sg. *Wiwila*, *Niuwila* a p. (viz níže). Je to úkaz zcela parallelní k nom. sg. f. *Hariso* atp., kdež rovněž zachována prvotná délka i nosovost.[360]) Teprve po ztrátě nosovosti a spojené s ní redukci vznikají střídnice krátké, jež dalšímu krácení již nepodléhají, otevřené got. *-a* a jasnější stsev. *-e* (*-i*): nom. sg. got. *hana*, stsev. *hane*(*-i*). V záp. germanštině vůbec není dokladů stejnorodých, nýbrž jen starobylé, po mém zdání ovšem *málo průkazné* akkusativy sg. f., jako sthněm. *gutinne*; tyto pak a obzvláště analogie dlouhých dvojhlásek pragermanských *-ēi*, *-ēu*, jejichž délka stejnou má vykazovati střídnici [361]) jako *-ēn*, najisto nás vedou k záp.-germanskému *-e*.

Dle toho rovnaly se ve všech germanských nářečích co do *kvality* střídné hlásky za *-ē* a *-ēn*.

Případy jednotlivé.

1. *Nom. sg. mužských kmenů -n: got. hana atp.*

§ 289. Bezpečným dokladem pro *-ēn* dlužno nazvati *nom. sg. řečených kmenů -n*, arci jen v *gotštině*: *hana* a v *stseverštině*: *hane*(*i*). Střídnice v ostatních nářečích jest však vyvoditi z *-ōn*, jak na svém místě (§ 103) zaznamenáno, kde zároveň promluveno o původu a vzájemném poměru druhotvarů těchto.

V rámci naší soustavy mohlo by *gotské hana* zajisté pramen svůj míti též v *-ōn*, avšak vzhledem k *sev.* přednost dáváme pratvaru *-ēn*. Neb stsev. *hane*(*-i*) nemůže zastupovati nic jiného než pragermanské *-ēn*.[362]) O tom není sporu. Ne tak jednotně však jsou posuzovány

[360]) V příčině předpokládané zde i jinde *nosovosti*, jež v *praseverštině* dosti dlouho se drží, poznamenávám tuto mimochodem, že lze si ji nejvhodněji představiti po způsobu *litevském*: že byla to redukce původně plného *n*, která stále více a více se ztrácela, v některých nářečích snad časem opět pronikala, ale konečně v předchozí samohlásku — původně dlouhou — *beze stopy nějakého pazvuku se přivtělila*. Srv. Kurschat Gramm. 13 a 42 sl. Kterou fasi tohoto vývoje máme v jednotlivých *prasev.* dokladech právě před sebou, nedá se zpravidla přesně určiti; můžeť *Wiwila* míti ještě zřetelné nebo již skoro zanikající, takměř již v samohlásce strávené *-ā*(*n*), kteréž brání ještě redukci délky a i potom, když ji připustí, projeví svou „latentní“ existenci v *kvantitativní* zvláštnosti krátké hlásky výslední (srv. nahoře).

[361]) Srv. doleji § 321.

[362]) Koncovka *-ē*, které tu hledal Brugmann Grdr. II, 529 a Kluge P. Grdr. I¹, 384 (*dosud* I², 420 i 453), jest nemožna: musila by býti tažená a 3dobá. Srv. Hirt JF I, 204 a VI, 66.

často připomínané runové tvary starší (před r. 700 as), které v písmě alespoň se končí v *-a*, jako prasev. *Wiwila* (Veblungsnæs), *Niuwila* (Varde), *Mrla* (Etelhem; srv. při *-ē* § 157), *Hariuha* (Sjælland) a tamže adj. *fauauisa* atp. Teprve v nápise Bjørketorp (kol 700) čteme pravděpodobně *-e*; srv. Noreen Altisl. Gr. 176 a j.

§ **290**. Jde v první řadě o to, zdali jsou oba uvedené tvary (starší *-a* a pozdější *-e*[*-i*]) skutečně *rozdílné, z různých pratvarů vzešlé*, či zdali pozdější *-e* (*-i*) *přímo* se vyvinulo ze staršího *-a* a tím z *pratvaru oběma společného* **-ēn*? Bylo vysloveno mínění oboje.

Tak na př. Burg Run 44, s nímž Brate BB XI, 189 sl. v zásadě jest za jedno, má vývoj pozdějšího *-e* z praseverského *-a* za pravdě nepodobný a předpokládá proto dvojici pragermanských tvarů *-ēn* a *-ōn*.[363]) V tom ovšem ho Brate nechce následovati i domnívá se tedy, že vznikly oba tvary z jediného předgermanského **-ēn* vlivem *přízvuku* rozdílného: přízvučné je prý **-ā*, nepřízvučné **-ē*. Totéž by pak platilo i pro 3. os. sg. slabého praeterita severského (srv. § 157).

Než *dva* pratvary v *jediném* nářečí na tak vratkém základě uznati je na pováženou, obzvláště pro nás, když neodčinitelnými fakty a plynoucími z nich konklusemi byli jsme již nahoře (§ 104) donuceni předpokládati v nejstarší severštině též nominativ sg. mask. **-ō*. Krom toho by předgermanské **-ōn* nedalo ani prasev. *-a*, nýbrž *-ōⁿ*, napsané *-o*: *Hariso* atp. Rozdílný přízvuk posléze jest předpoklad nijak neopodstatněný, zejména měl-li účinky své projevovati teprve v severštině nebo pragermanštině bez ohledu na *novou* akcentuaci germanskou. Pročež musí nám býti vítán výklad, kterým se *oba* severské tvary *nenuceně vyvozují z jednoho společného pratvaru.*

Výklad takový měl na mysli již Heinzel AfdA XII, 48 a Burghauser Germ. Endsilbenvocale 12, ale spolu s novým rozborem nápisu Opedal a záhadného tvaru *swestar* přednesl jej opět Bugge Ark. f. n. fil. VIII, 18 sl. i opakuje jej v Norges Indskr. 66 p. a 152. Bugge a předchůdci jeho myslí, *že praseverské -a v řečených a podobných tvarech* (3. sg. praet. *wrta*, nom. sg. *swestar*) *proměnilo se zákonitě v pozdější -e* (*-i*), i usuzují z toho, že *ono -a ve Wiwila atd. bylo jasné -a, blížící se k -æ.*[364])

---

[363]) Jiné názory podobné viz u Bugga Ark. f. n. fil. VIII, 18 p. 1. — Noreen ani v 2. vydání P. Grundrissu I, 612 v této otázce se nerozhoduje.

[364]) Taktéž *hláskoslovný* přechod staršího *-a* (kteréž však bral původně za

§ **291**. Nedokonalost runového písma a vyplývající z ní odchylný způsob psaní jest tedy žádaným oním klíčem ku pochopení vývoje severského, kdež *dvě* na pohled vzdálené koncovky resultují z původního *-ēn* a pragerm. *-ǣⁿ*: starší z nich (**-æ*) prvotnou kvalitu věrně zachovává, ale mladší (*-e*) zřetelně je zjasněna. Přes to nejsou ani takto všecky neshody v pojímání *starší* koncovky vyrovnány. Badatelé svrchu jmenovaní zajisté myslí, že samo **-æ* je *krátké*, t. j. že po vymizení nosovosti zbývající **-æ* již v nejstarších runových nápisích je redukováno. Srv. totéž u Hirta JF VI, 66, potom opět u Kocka v PBB XXIII, 518 sl. a pod.[365])

Naproti tomu celá řada badatelů jiných předpokládá v prasev. *Wiwila* atd. skutečnou ještě *délku*, při čemž ovšem v názorech o *kvalitě* její sami mezi sebou opět se rozcházejí: jedni (Noreen Altisl. Gr. 176, Streitberg UG. 191 a v zásadě také Helten PBB XXI, 496) spatřují v ní *-ā*, jiní po příkladu Waldově Ausl. 102 sl. jasnější *-ǣ*. Tuším, že v *přítomné* soustavě po všech předchozích výkladech o nosovkových délkách vůbec, dále z ohledu na praseverské *swestar*, v němž nutně budeme předpokládati *délku -ǣr* (§ 489), *jediné přípustna jest* Waldova *hláska -ǣ nebo přesněji označena -ǣⁿ*. V ní kvantitativní theorie novější s dávným názorem Buggovým a jeho předchůdců výhodně je kombinována.[366])

§ **292**. Řada vývojová zjednodušila se nám tudíž v sev. takto: pragermanské a zprvu i praseverské *-ǣⁿ*, potom praseverské a stseverské *-e*. Nyní bude také možno kriticky posouditi *finsko-laponské* střídnice našich substantiv, pokud se může v nich spatřovati ohlas

---

skutečné *-a*, neoznačiv ho výslovně jako *-æ*) v mladší *-e* uznával tehdy již Kock PBB XV, 257 p. 2, dále Skand. Ark. I, 17 sl.; srv. v téže as době V. Michels JF. Anz. I, 32 a ještě nyní pojetí celkem nejednotné u Kahle Altisl. El. 29.

[365]) Kock l. c. podává jaksi *positivní důkaz* toho, že psané *-a* bylo povahou svou jasnější *-æ* (bez ohledu na kvantitu). Ukázal totiž o přehlásce *a*-ové, že bývá způsobena sice hláskou *a*-ovou povstalou z **o*, avšak nikoli hláskou více *æ*-ovou, z germanského *ǣ* vzešlou. Odtud vysvětluje se mu stšvédské *fluti*, jež předcházely postupem tvary: obecně sev. **flute*, *prasev. *fluta*, pragerm. **flutǣⁿ*.

[366]) Docela *odchylné* stanovisko zaujal v téže otázce Behtge u D. 628. Praseverské *-a* má za nejasné i ví pouze, že nemůže odpovídati původnímu *-ōn* ani *-ō̂*. Protože však všecky doklady, prý i adj. *fauauisa* „málo moudrý" (Sjaelland), značí jména *osob*, hledal by B. v nich především vokativy **-on*, vzaté za nominativy. K tomu však podotýkám, že možný jinak výklad z vokativu byl by v *praseverštině* právě při této kategorii nominativů *naprosto osamocen*, ježto již v stsev. nářečích po bývalých vokativech není ani stopy.

skutečných poměrů *praseverských*. Mohou to býti toliko slova -*a* (fin. *haka*, lap. *hāhka* „zahrada" = stisl. *hagi*) a dále slova -*i*, -*e* (fin. *rakki*, lap. *rahke* „pes" = stisl. *rakki* atd.). Doklady zakončené v temné -*o* byly pravděpodobně interpretovány již dříve (§ 105).

Otázka tedy zní: Lze cizojazyčnou koncovku -*a* považovati *bezpečně* za reflex povědomého nám prasev. -*a*? A odpověď musí zníti, že a priori to i při našem pojetí praseverského -*a* možná *jest*, že však mnohem častěji ohlašuje se asi ve finskolaponském -*a* koncovka *šikmých* pádů prasev. -*an* a stsev. -*a*, zejména tehdy, kdy převzetí do jazyka cizího stalo se v době poměrně pozdější, totiž po redukci praseverské délky v -*e* (-*i*); neboť koncovce takto vzniklé odpovídalo pak spíše finské -*i* a lap. -*e*. Srv. Quigstad Nord. Lehnw. 73.

§ 293. Bylo řečeno, že *stseverská* koncovka zněla výhradně -*i* (-*e*). Jest však několik stisl. nominativů rodu mužského jako *Sturla*, *Ella*, *Kampa* atd., o nichž se dříve myslívalo, že jsou přímým pokračováním praseverských dokladů -*a*, právě projednaných. Ale tuto domněnku vyvrátil a pravý stav věci osvětlil Kock Skand. Ark. I, 1 sl. (tamže liter.). Slova uváděná nebyla totiž hned od počátku maskulina, nýbrž feminina a to nomina actionis, která teprve později byla na osoby mužské přenesena a jako příjmení jejich užívána. *Sturla* značí vlastně „rušení", potom teprv „Rušitel" atp.

Tím padly ovšem všeliké výklady dřívější, také Möllerův PBB VII, 542 p., že maskulina jako *Sturla* měla původně opravdu koncovku -*ō*ⁿ, jako zas ženské vl. jméno *Skaðe* prý vycházelo v *ē*ⁿ; [367]) anebo Bratův BB XI, 201, že *Sturla* a pod. slova teprve v pozdější době přestoupila do skloňění ženského -*ōn*. Pravda je sice, že prvotně — v pragermanštině ještě — rozdílu mezi koncovkami co do rodu grammatického nebylo (srv. Hirt JF VII, 111), ale poměry tyto neomezené ustálily se právě již v jednotlivých germanských nářečích, vyhranivše se přesně podle rodu i v příčině koncovek. *Postačí nám tudíž opravdu se zřetelem k skutečným tvarům historickým v severštině jediný svrchu přijatý pratvar -ēn.*

---

[367]) Vlastní jméno *Skaðe* má vedle sebe appellativum r. muž. *skaðe* „škoda"; Noreen Altisl. Gr. 177. Nemusí tedy ani ono *Skaðe* býti prvotným femininem kmene -*an*, nýbrž může býti *maskulinem*, které na se vzalo ve zvláštním případě význam feminina — zjev tedy *syntaktický*.

2. *Otázka akkusativů sg. f. got. haiþja, stsev. heiðe (-i) atp.*

§ 294. Koncovku *-*įēm* spatřují ti, kdož ve sklonění *dlouhokmenných* feminin uznávají silný stupeň -*įē*- vedle slabého -*ī*-,[368]) v jistých tvarech *akkusativu sg. téhož sklonění*: v *gotském haiþja*, *bandja* (nom. **haiþi*, *bandi* atp.); v *stsev. heiðe*, *-i* (nom. *heiðr*); po případě i v ojedinělých tvarech *záp.-germanských* jako v *sthněmeckém gutinne*, *ags. ȝydenne* (nom. *gutin*, *ȝyden*) atp. Proti navrženému pratvaru onomu nelze se stanoviska hláskoslovného namítati ovšem ničeho; ježto se však dnes — jak víme — o původnosti kmenů -*įē* mnohdy pochybuje, nastává nám povinnost prozkoumati, je-li *výklad z *-įēm vskutku v germanštině jediné možný a pravdě nejpodobnější* a dá-li se vůbec z *historických* poměrů germanských také něco *positivního* usouditi o prvotné existenci řečené deklinace -*įē*. K tomu je potřebí probrati všecka tři hlavní nářečí pořadem.

a) Gotské haiþja.

§ 295. Tvary jako *haiþja*, *bandja* atd. připouštějí podle nové theorie *akcentové* nebo vlastně *intonační* zajisté bez závady výklad z pratvaru zakončeného -*m* (na př. *-*įēm*); i není možno nahraditi ho výkladem snad tím, kterým JELLINEK ZföG 1893, 1094 a ZfdA XXXIX, 140 hodlal odporovati theorii HIRTOVĚ, uznávaje s MERINGEREM[369]) větový dvojtvar téhož pádu *bez koncového -m*. Neboť jak STREITBERG JF. Anz. III, 190 (srv. i UG. 182 a HIRT JF VI, 66) dokázal, není v tomto případě podobný sandhi odůvodněn, gotské *bandja nelze* tudíž vyvozovati z pratvaru postrádajícího -*m* a nutno proto v gotštině uznati *krácení délek i nosovkových*.

Takovou délkou může zde především býti -*įēm* v pragermanském **banđįēm*. Toto dá se přirovnati k lat. *faciem* z **faciēm* = lit. *žvākę* (srv. HIRT JF I, 202 sl., dále UG. 190 atd.). HIRT l. c. nemá řečené **banđįēm* za tvar sice prvotný, ale v prajazyce již nově vytvořený. Druhou, dle našich hořejších předpokladů *rovněž* možnou koncovkou jest však -*įam*, formace to buď *původní*, jak REICHELT BB XXV, 234 sl. za to má, vida také v -*įa*- silný stupeň k -*ī*-, anebo spíše *analogická* podle vlastních kmenů -*a* (**ghebhām* = got. *giba*). Vždyť podobnou analogii shledáváme také jinde, v stslov. *zemlją* a v liter

[368]) Srv. o tom REICHELT BB XXV, 234 sl. a nahoře § 179.
[369]) Viz AfdA XVIII, 35.

ských participiích jako *věžancsių* atp. Srv. Jellinek ZfdA XXXIX, 140[1], Bechtge u D. 540 a j.

§ 296. Jest otázka, *který z obou pratvarů má více oprávněnosti do sebe*. Hirt l. c. rozhodně se zastává pratvaru *-įēm*, poněvadž se svého stanoviska, klada pragerm. *-ōⁿ* na roveň gotskému *-aú*, nemůže ani gotský akkusativ *giba* vyvoditi z pův. *-ām*;[370]) a přece sama difference mezi nom. *bandi* a akk. *bandja* — tak či onak pojatým — nejlepším je protidůvodem proti imputované gotštině hned předem náklonnosti zaměňovati nom. sg. ženských dlouhých kmenů samohláskových za akkusativ. — Na druhé straně svědčí pro pratvar *-įām* s gotského aspoň hlediska zřejmá totožnost nebo spíše obdoba dle kmenů *-ā*, již možno mimo nom. sg. shledávati ve *všech* zbývajících pádech (srv. gen. sg. *bandjōs*, dat. *bandjai* a celý plural). Rozhodnouti věc však na jisto není možná: *gotština sama o sobě*, která i v jiných případech ráda podléhala analogiím a uniformacím, *neposkytuje žádného kriteria pro původnost či nepůvodnost deklinace -įē a koncovky její *-įēm*. Obraťme se tedy k severštině.

b) Stisl. heiðe (stnorv. hœiði atp.).

§ 297. Tvary severské zdají se již při zběžném pohledu býti průzračnější. Přes to bylo o nich proneseno mínění několik.

Naprosto nemožno jest ovšem stseverské *heiðe(-i)* stotožňovati s pův. *-įām*; neboť střídnicí tohoto bylo by dojista *-a*. Taktéž musíme zamítnouti pratvary Jellinkovy (ZfdA XXXIX, 140), kteréž opět postrádají koncového *-m*, totiž **heiði(ē)* nebo **heiði(ā)*. Platí o nich totéž, co podotčeno již při gotském *bandja*; krom toho ve *všech* takových případech, i kdyby skutečně bylo vymizelo *-m*, resultovala by pravděpodobně přec intonace tažená a pragermanská délka 3dobá. Jellinek ostatně ani *dalšího vývoje* správně neposuzuje: myslí totiž, že také v stsev. *heiðe(-i)* musila pův. *koncovka* nadobro odpadnouti, při čemž *-į-* zmohutnělo a vokalisovalo se v *-i* (*-e*). Avšak dat. sg. *nið*, jejž lze vyvoditi z **-įe* (srv. § 143 p. 187), poučuje nás, že *-į-* před samohláskou palatalní se vytrácí beze stopy (UG. 239) a že zachované *-e* v *heiðe* pochoditi může právě z koncovky *palatalní* a spolu *nosovkové*.

[370]) Viz výše § 227. Také zájmenný akk. sg. fem. *ija* Hirt PBB XVIII, 298 odvozuje z **ijēn*, ale Fick BB XV, 273 a Bechtge u D. 555 z **ijōn* = **eįām* (lat. *eam*).

Tomu požadavku však vyhovuje plnou měrou *-i̯ēm*. Hláskoslovně kryje se docela s *hane(-i)* a do soustavy deklinace *-i̯e*, pokud tuto uznáváme, dobře se hodí. Ano v tomto případě může nás utvrditi dokonce v mínění, že gotské *bandja* — tvar to jinak nezřetelný — opravdu vzešel z pův. *-i̯ēm*. Srv. Hirt JF VI, 65, UG. 190 a 239.

§ 298. Avšak to není pojetí *jediné*, *hláskoslovně možné*. Helten PBB XXI, 492 poukazuje k tomu, jak v soustavě „deklinace *-ī*" rozmáhají se tvary ze sklonění *-ā* (gen. sg. *heiðar*, nom. akk. pl. *heiðar* atd.), a navrhuje proto výklad *dvojí*: z pův. akkusativu sg. *-īm*, anebo z analogie podle dativu sg., s nímž akkusativ u většiny stsev. feminin. je totožný.[371])

Zastavme se nejdříve u výkladu posledního. Pravda, dativ a akk. (tento = nom.) jsou stejné na př. ve vzoru *sǫg*, ale *nebyly* jimi, dokud se stseverské tvary neustálily, t. j. dokud ve fasi *předseverské* akkusativ (**-ō*ⁿ) měl vedle dativu (instr. **-ō*) svůj vlastní tvar.[372]) A podobně bylo tomu zajisté ve vzoru *heiðr*: také zde byly 2 původně *rozdílné* pády, které později ovšem se pomísily. Srv. o dativu § 443 sl.

Více pravděpodobnosti dlužno přiřknouti Heltenovu výkladu *prvnímu*. Ačkoliv on sám sobě namítá, že jinde v germanštině takto utvořených suffixů v akk. nenalézáme, není pratvar **-īm* tak zhola neoprávněn. Hláskoslovně jest možný (srv. níže při *-īm*) a tvorbou přimykal by se těsně k nominativu ** ī* (*heið-r*). Bylo by tudíž v germanštině nebo jedné části její nastalo podobné vyrovnání, jaké mezi nom. a akk. týchže kmenů pozorujeme jinde (srv. v *stind.* jazyce poměr obou pádů *-ī* : *-īm*, jako směrem opačným zas v *řečt.* *-ιᾰ* : *-ιᾰν*). V jazycích těchto nastala dle všeho uniformace, kdežto v *jiných*, zejména v *stslov.* *a litevštině* (v této na př. u participií nom. *vežantì*: akk. *vežančią* atp.) jevil by se celkem neporušený ještě stav původní. Srv. Walde Ausl. 179 sl. Ke které skupině jazyků patří však *germanština?* Soudím, že dle svědectví *ostatních* nářečí — severština patrně zde nerozhoduje — ke skupině druhé. Neboť i gotské *bandja* i sthněmecké *gutinne*,[373]) byť nebyly to tvary ve všem zřetelné, v jedné věci sou-

[371]) Helten praví, že tomu tak „u všech ostatních" feminin, srv. však dat. *kerlingo* vedle akk. *kerling*, *eggio* vedle *egg* atd. Noreen Altisl. Gr. 166 sl.

[372]) Že by i ve vzoru *sǫg* dativ (vedle nom.) zastupoval vymizelý akkusativ, má na mysli sic Noreen P. Grdr. I², 610, avšak *ostatní* vzory v předešlé poznámce uvedené zřejmě svědčí proti tomu.

[373]) Viz hned doleji § 300.

hlasné vydávají svědectví, že i v *germanštině* bývala difference mezi nom. a akk. sg.: onen vycházel v *-ī, tento v *-*įēm*, po příp. *-*įām*.

Tažme se nyní, co resultuje z toho pro *st. severštinu*. Je zde, tuším, dvojí možnost. Buď souhlasíme s HELTENEM v příčině pratvaru *-*īm* a pak musíme uznati, že teprve v *předseverském* vývoji analogický *novotvar* tento vstoupil na místo původního *-*įēm* neb *-*įām*, anebo — což bez odporu přirozenější — že *samo starobylé* *-*įēm* *právě v severštině zřetelně je zachováno. Tím pak dána i možnost ve všech ostatních akkusativech* (*bandja, kuniginne atp.*) *shledávati skutečné ievr.* *-*įēm* *a míti existenci někdejší deklinace* -*įē* *též v pragermanštině za pravděpodobnou*. Srv. WALDE l. c. a BEHTGE u D. 540.

§ 299. S tím úplně se srovnává, jestliže H. REICHELTOVI se dosud nepodařilo *i se stanoviska germanštiny* bezpečně prokázati nepůvodnost deklinace kmenů -*įē*, o niž tolik usiluje. Je potřebí, bychom i jeho názorů si blíže povšimli.

REICHELT ještě v rozpravě o instrumentalu (BB XXV, 233 sl.) výslovně praví, vykládaje stisl. dativ *brúðe*,[374]) že akk. sg. *heiðe* může míti své -*e* pouze z *-*įēm*, čímž tedy jaksi uznává ještě deklinaci -*įē*. Avšak v rozpravě „Die *įē* Stämme" (BB XXV, 234 sl.) běží mu již o to přímo dokázati, že takové deklinace původně ani nebylo a že leckterý tvar její lze odvoditi z kmene *i*-ového, jako na př. nominativ sg. *heiðr* [375]) a dále prý také *souhlasný dativ a akkusativ heiðe*(-*i*). I pokračuje: „*heiðe* jest pův. instrumental -*įēm*, *heiði* pak pův. akkusativ -*im*"; oba pády teprve později se prý pomísily. *S tím však souhlasiti nelze.* První rovnice je sice absolutně správná, ale není záruky, že se dativy feminin jako *heiðe* a *brúðe* vůbec tak rozebírati *musí*; druhá rovnice však jest venkoncem nesprávná, ježto z původního *-*im* nezbylo by v stsev. *nic* (srv. akk. stisl. *gest*, *staþ* a pod.; NOREEN P. Grdr. I², 611). Krom toho není nikterak jisto, že by -*i* zrovna v akkusativě, -*e* pak v dativě sg. bylo původnější; neboť nastalo tu již v době předliterarní obapolné změtení (srv. NOREEN Altisl. Gr. 76 a 79).

Musí tudíž REICHELT, nechce-li za svůj přijmouti HELTENŮV výklad akkusativu z *-*īm*, setrvati zatím při prvém svém pratvaru -*įēm* a připustiti, by v germ. *všecky příslušné tvary dlouhokmenných feminin dle možnosti byly vyvozovány z kmene* -*įē*.

---

[374]) Srv. níže § 439.

[375]) Srv. nahoře § 182.

c) *Tvary záp.-germanské.*

§ 300. Jak již BRUGMANN Grdr. II, 548 arciť se svého hlediska tehdejšího za to měl, obsahují tyto *záp.-germ.* tvary prvotnou koncovku *-i̯ēm*: *sthn. sunte*, *gutinne* a *ags. ȝydenne* atp. S tímto předpokladem souhlasil pak vzhledem k nové akcentové theorii HIRT JF VI, 65 a podmínečně také STREITBERG UG. 190.

Tvary, o něž jde, vyskytují se v *sthněmčině* toliko v době *nejstarší*, v 8. a na začátku 9. století (BRAUNE Gr. 165). Již koncem 8. století jsou však zatlačovány tvary *-a*, které očividně se srovnávají s akkusativy jako *gëba*: na př. *suntea*(*-ia*), *kuniginna* atd. *Ags. ȝydenne* však vůbec nemůže zde rozhodovati: odpovídalo by původnímu *-i̯ēm* zrovna tak, jako jest na druhé straně pravidelnou střídnicí za pův. *-i̯ām* a sthněmecké *-a*. Z toho důvodu budeme přihlédati jen k *sthněmčině*.[376])

V té pak starobylé tvary *-e* zajisté i dle našich obecných předpokladů (srv. § 288) mohly by vhodně zastupovati prvotné, zvláště severštinou dosvědčené **-i̯ēm*; nicméně nelze se tím úplně bezpečiti. Výklad z povědomého nám druhotvaru **-īm* není sice v záp. germanštině dobře možný — nedalo by se potom bez nesnází vysvětliti zdvojené *n* v *gutinne* —, ale za to již v *společné fasi záp.-germanské* mohla se vyskytnouti *druhá* blízká analogie podle prostých kmenů *-a*. Rozuměti jest tomu takto: sthněmecké *sunte* i *gutinne* znělo záp.-germansky buď *-i̯ēm*, anebo *-i̯ām*. Ono dalo pravděpodobnou střídnici *-e* a před ní jakožto hlásce palatalní zmizelo *i̯* v *sunte* úplně, v *gutinne* se zanecháním geminace; toto (*-i̯ām*) nutně musilo za střídnici dáti **-ja*, kteréž dle zvláštního zákona hláskoslovného, jehož se i jinde budeme dovolávati,[377]) v nejstarších dobách sthněmeckých měnilo se v *-e*: **suntja* a z toho *sunte* (ještě v 8. stol. zachováno). Obojí cestou došli jsme tedy tvaru téhož a těžko je říci, která cesta je správnější. Jisto jest jen tolik, že na konci 8. století zřejmá nastupuje analogie dle *gëba* a spolu dle šikmých pádů, které obsahují *-iu*, *-eō-* (srv. BRAUNE Gr. 88 a 164 sl.): tak vzniká akk. *suntea*, *suntia* a konečně v 9. stol. již pravidelné *sunta* atp.

---

[376]) Ze zbývajících ještě nářečí má *stsaština* zřejmě analogické *kuniginna*, *sundia*, kdežto *stfrīština* má stejně nezřetelné *-e* jako agsaština (HELTEN Gr. 136 sl.).

[377]) V gen. sg. a nom. (akk.) plur. *sunte*; srv. doleji při *-ōz* a hlavně BRAUNE Ahd. Gr. 45 a 88.

Souhrnem tedy podobají se záp.-germanské tvary gotským akkusativům jako *bandja*: *nesvědčí totiž proti -jēm*, které na základě severštiny jeví se býti útvarem nejprvotnějším, ale také samy o sobě přímo nevyžadují pratvaru takového.

3. *Otázka 1. osoby sg.: gotského haba, stsev. hefe(-i).*

§ 301. Po příkladu Hirtově JF I, 204 (srv. též PBB XVIII, 276 sl. a JF VI, 66) shledávají i jiní badatelé[378] střídnice za *-ēn *v 1. os. sg. praesentu indik. slabých sloves ē-ových*: *v gotském haba a stseverském hefe(-i)*.

Podklad řečené hypothesy je tento: Již Johansson De deriv. verbis contr. 182 p. kladl gotské *haba* na roveň pratvaru *(*k*)*habēn* s osobní příponou *sekundarní -m(-n)*. Podobně činil Noreen P. Grdr. I¹, 514 (srv. nyní I², 636) se stseverským *hefe*. Hirt l. c. spojil obé i stanovil společný pratvar **khabḗn* s intonací *raženou*, protože tu prý athematicky přistoupila ke kmeni -ē sekundarní přípona *-m*, kdežto v sthněmčině týmže způsobem připojena přípona *primarní -mi*: **khabēmi* = sthněmeckému *habēm*.[379])

Z jinojazyčných parallel uvádějí se kmeny t. zv. *aoristové*, vniknuvší i do praesentu: latinské *habēre* (gotské *haban*), řecké *μανῆναι* (gotské *munan*) atp. — tak že 1. osoba gotská *haba* n. *muna*, jež ani přípony praesentní *-mi* nemá, zúplna co do koncovky se rovná silnému aoristu passivnímu v řečtině: (*ἐμάν*)-*ην*. Srv. UG. 306 sl. a liter. S tím zajisté se srovnává, jestliže Walde Ausl. 98 v stseverském tvaru vidí *původní injunktiv *-ēm*. Na všechen způsob je tedy koncovka pragerm. *-ēn*; ta pak je plně zachována do jednotlivých jazyků, v nichž náležité má střídnice.

§ 302. Potud by vše bylo v pořádku — jen kdyby při podrobnějším zkoumání nevznikaly vážné o tom pochybnosti, zdali u výkladu tak záhadné flexe, jakou jeví germanská slabá slovesa vůbec, možno si vésti již dnes tak apodikticky. Hlavním kamenem úrazu jest sekundarní přípona *-m* v praesentu,[380]) která se přijímá toliko pro gotštinu a severštinu, nikoli však pro záp. germanštinu, ačkoliv zrovna tato přípona a ne *-mi* dotvrzována parallelou řeckého pass. aoristu. Mimo

[378]) Streitberg, Zur germ. Spr. 78 a UG. 306 sl., Walde Ausl. 98 a j.

[379]) Poslední výklad již u Streitberga, Germ. Kompar. -ōz 21.

[380]) Srv. Brugmann Grdr. II, 1065 a j. Michels ZfdPh XXXIV, 16 nemůže v sekundarní příponu uvěřiti ani při *haba*, ani při *salbō*.

to *analogie* v rovnoběžné takměř kategorii slabých sloves -ō rozhostila se tak, že by bylo s podivením, kdyby sloves -ē byla naprosto ušetřila.

Z těch důvodů není tudíž neprozřetelno k theorii Hirtově chovati nedůvěru a spokojiti se zatím *výkladem z analogie*, který hlavně zastávají: Brugmann Grdr. II, 1065, dále Bojunga JF II, 194, Lorentz JF V, 383 sl., Behtge u D. 404, Michels ZfdPh XXXIV, 116. Lorentz l. c. rozebral otázku tu nejdůkladněji ze všech a k jeho zajisté pozoruhodným výwodům odkazuji, opakuje z nich jen nejnutnější.

V *gotštině* jest mimo druhou osobu jednotnou i množnou považovati za *zákonitou* toliko ještě 3. osobu pl. *haband*, která pravidelně vyplývá z původního **khabēnti* podle Streitbergova zákona o krácení dl. dvojhlásek.[381]) Na základě této 3. osoby pl. jsou pak analogicky podle proporce „*nima, nimam*: *nimand*" nově přetvořeny dvě další osoby: *1. pl. habam a — 1. sing. haba.*[382])

V *st. severštině* podobná analogie dá se stanoviti mezi tvary slabých sloves kmene -ē a tvary dlouhokmenných sl. sloves kmene -i̯o. Proporce opírá se tu o 2. *osobu sg. hefir*, kterou s Lorentzem sluší pokládati za náležitou (= sthněmecké *habēs*, původně **khabēsi*). Osobou tou, která platí i za 3. sg., jest pak umožněno připojení k slovesům kmene -i̯o a působení analogie dle proporce:

hefir : *stýrir* = *hefi* : *stýri.*

---

b. Třídobé -ē^n^ v slovích víceslabičných.

Gotský gen. pl. dagē atp.

§ 303. Jedinou střídnici třídobého *-ē^n^ jest *gotský gen. plur.*, *pokud nevychází v -ō, t. j. původní* *-ōn: na př. *dagē, waurdē*; *gastē, anstē*; *sunivē*; *abnē, hanane, hairtanē*; *fadrē, baurgē* a p. Účastny nejsou tyto vzory *ženské*: *gibō, bandjō*; *tuggōnō, manageinō*.

Osudy koncového -ē^n^ v *gotštině* byly, rozumí se, zcela obdobny osudům -ō^n^: po ztrátě nosovosti zůstalo -ē, kteréž spolu s prostou délkou -ē zkráceno bylo o *jednu* dobu, tak že resultovala obyčejná gotská délka -ē.

381) [illegible] se věc ještě při participiu praes. *habands* (srv. Hirt PBB XVIII [illegible]).

382) Tvar původní byl asi **habōm* a **habēm* [illegible].

§ **304.** V příbuzných jazycích *ievropských* k tomuto útvaru genitivnímu nenacházíme ničeho podobného;[383]) předpokládáme-li také zde intonaci taženou (délku 3dobou), jest nám hlavním důvodem analogie podle gen. **-ōn*. *Jak vysvětlíme si však původ koncovky naší v germanštině?*

Otázka tato skrývá v sobě jinou, na kterou třeba napřed odpověděti — zdali skutečně genitiv **-ēⁿ* jest *tvarem výhradně gotským*. Neb ještě Hirt JF I, 203 uváděl i střídnice jiné: *stseverské* genitivy *arma*, *barna*, potom dle Kögela PBB XIV, 114[384]) *záp.-germanské* tvary: *stsaské kinda*, *in Hrodbertinga hova* a též *stněmecká* místní jména *-inga*, na př. *Hoinga*.

Kögelovi — jak známo — opřel se Helten PBB XVII, 570 i ukázal, podobně jako později Schlüter Unters. 108,[385]) že stsaská *vzácná* koncovka *-a* vznikla asi záměnou za náležité *-o*, které tím způsobem seslabeno; nespolehlivost pak a nepřesnost stněmeckých jmen *místních*, pokud v listinách latinských se naskytají, jasně prokázal Henning KZ XXXI, 297. Tím tedy vymýtěn z naší kategorie záp.-germanský material naprosto (UG. 184) a zbývají jenom domnělé genitivy *stseverské*, které jsme již nahoře (§ 287) posoudili. Rovněž jako my nepřipouští jich vůbec Streitberg l. c., a také Walde Ausl. 101, ač se dost rozhodně nevyjadřuje, nemá je v sev. za doloženy.

Je tudíž tento útvar genitivní považovati za *specielně gotský novotvar*. Proto právem pochybuje Hirt (JF VI, 52), smíme-li již pro *ievropský* prajazyk předpokládati **-ēm*; zajisté, že můžeme tak učiniti nanejvýš pro *pragermanštinu* a to jen vzhledem k oblasti, kde vyvíjel se jazyk předgotský.

§ **305.** *Jak* vlastně máme si představiti vznik odchylné koncovky této vedle starobylého **-ōn* = got. *-ō*, není nám dosud povědomo i trvám, že se toho tak brzy nedozvíme. Přes to byly o tom proneseny některé domněnky, z nichž nesprávná a dávno odbyta jest Jellinkem kdys[386]) obnovená theorie Mahlowa, že gotské *ē* zde i jinde pravidelnou je střídnicí ievropského *ō*.

---

[383]) Pouze Osthoff MU II, 113, jak víme, a po něm dosud Kluge P. Grdr. I², 456 nesprávně kladou ievropské *-ēm*. Viz § 286.

[384]) Srv. i Brugm. Grdr. II, 691. Na týž zjev upozorňoval již Mahlow AEO 110.

[385]) Souhlasně s ním též Jellinek ZfdA XXXIX, 136.

[386]) Srv. ZfdA XXXIX, 136.

Zmínky zasluhuje, ač přesvědčivostí nevyniká, hypothesa Heltenova PBB XVII, 570, že totiž genitiv pl. *-ēn především u muž. a středních kmenů -*o* vzniká analogií dle genitivu sg. *-*eso*, jenž proti nom., akk. a snad i dativu (instr.) vyznačen byl prý charakteristickým -*e*-: dle toho pak i v genitivě pl. místo ō + nasal nastoupilo ē + nasal atd. Tedy jakési *kvalitativní připodobnění* k singularu se tu uznává, samo o sobě ne nemožné, avšak za udaných praemiss málo pravděpodobné.

Zůstává tudíž předpokladem posud nejjistějším, viděti v gotském -*ē* *novotvar dle běžných stupňů „ablautových" povstalý*, t. j. ke genitivu starobylému *-*ōn* přistoupil rovněž předloužený stupeň jasného zabarvení *-*ēn*, podobně jako i v jiných případech bývaly *vedle sebe* rozdílné stupně: na př. v pragermanském gen. sg. -*es* vedle -*os* (UG. 227), v lokalu sg. -*eĩ* vedle -*oĩ*, v abl. sg. -*ēd* vedle -*ōd* atp. Tímto výkladem se spokojuje Hirt JF VI, 52 a jiní i dá se málo přičiniti, co by záhadu tu platně osvětlovalo. Vždyť dle Behtga u D. 545 zůstává vůbec nerozhodnuto, v čem ono stupňování původně se jevilo, zda v příponě pádové (-*em*: -*om*) čili v samohlásce kmenotvorné jako při *e-so*: *o-so* atp.

Sám učinil bych tuto poznámku. Prvotné rozrůznění v genitivní koncovce nastalo způsobem nám vlastně neznámým, přes to však možno tuto — jako při stupňování i jinde — shledávati působení dávného *přízvuku* neb aspoň napodobení případů obdobných. Později však, po ustálení *germanského přízvuku*, spatřoval se v nestejných těch 2 koncovkách rozdíl spíše *rodový*, který se u hlavních vzorů substantivních a zejména u zájmen a adjektiv důsledně provedl: feminina přijala temné -ō, maskulina a neutra jasné -ē. U ženských kmenů -*i* a -*u*, potom u několika konsonantických, jež s kmeny -*i* celkem souhlasí (vzor *baurgs*, Braune Got. Gr. 49), *převládala však analogie podle příslušných maskulin*, v ostatních pádech pluralu zcela totožných, *takovou měrou, že opět zatlačila neb vůbec nepřipustila* -ō.

III. Pragermanské -ī^n^.

a. Dvoudobé -ī^n^ v slově jednoslabičném sī.

§ 306. Jest to 1. osoba sg. *optativu athematicky utvořeného* *s-ī-m*, který po ztrátě nosovosti zachoval pův. délku pod přízvukem neporušenu. Lze tak *bezpečně* vyložiti sthněmecké a stsaské *sī*;

o agfriských tvarech, jakož vůbec o *způsobu tvoření* tohoto tvaru srv. to, co výše řečeno při 3. os. sg. (§ 193, *α*).

b. Dvoudobé -ī^n v slovích víceslabičných.

§ 307. Toto je buď *původní* raž. *-*īm* (jako v záp.-germanském opt. praet. **bār-ī-n*), anebo vzniklo teprve *pragermanskou, podružnou kontrakcí z* *-*įįn*, jejíž výslednicí byla délka opět 2dobá *-*īn* (přikl. hned níže). Střídnice v jednotlivých jazycích jsou obdobny k střídnicím za -*ēn* a -*ōn*: v got. totiž (jako při prosté délce) -*i*, všude jinde -*i* neb -*e*, kteréž jako bývalá délka nosovková *nikdy neodpadá.*

Případy jednotlivé.

1. První osoba sg. optativu praeteriti v záp. germanštině.

§ 308. Jako příslušná 3. osoba sg. (§ 189), tak také *1. osoba optativu praeteriti*, která v *záp.-germanských* nářečích[387]) stejné s onou má koncovky, obsahovati může toliko ražené, 2dobé -ī-, tedy *-*īm*: optativní znak v slabší své podobě -ī- přejat byl zde z plur. i do singularu. Střídnice koncovky *-ī^n jsou pravidelné: agfriské *bunde*, stsaské *bundi* a sthněmecké *bunti*. Nesnáze působí toliko dlouhá *alemanská* koncovka slabých sloves -*tī* a -*dī*, o jejíž výklad učiněn pokus již při 3. osobě téhož způsobu, která stejnou vykazuje zvláštnost (§ 190 sl.).

---

2. Akk. sg. mask.: gotské hairdi, stseverské hirðe atd.

§ 309. *U mužských substantiv kmene -įo* některé pády a mezi nimi též *akk. sg.* dlouho vzdorovaly jednotnému výkladu. Skutečné tvary akkusativní jsou: *gotské hairdi, stseverské hirðe, sthněmecké hirti, stsaské hirdi, agsaské hierde, stfriské ēnde, rāvere* „lupiče" (Siebs P. Grdr. I², 1237; tamže nesprávný výklad koncovky -*e*). Jde o vznik a intonaci koncového *-*īm*, které se obecně jako pratvar *všech* těchto akkusativů již v pragermanštině předpokládá.[388])

---

[387]) O gotských a severských tvarech viz při -*ōu* § 425 sl.

[388]) *Prajazykové* *-*im* není dosti pravděpodobno z týchže důvodů, pro něž zamítáme výklad nominativu sg. *hairdeis* z pův. *-*is*.

Michels ZfdPh XXXIV, 118 myslí, že gotské *hairdi můžeme* ale sthněmecké *hirti* atd. že *musíme* odvozovati z pragermanského **hirđī*ⁿ s nosovkovou délkou raženou, 2dobou. Sám soudil bych ovšem zrovna *naopak*: sthněmecké *hirti* neprozrazuje nám svým vzhledem, pochází-li z nosovkové délky ražené či tažené (jsouté oboje střídnice krátké: *gëba* jako *gëbōno*), avšak činí tak rozhodně gotské *hairdi*. Vždyť třídobé *-īm* dalo by v gotštině opět délku.

Z toho následuje, že vůbec přípustný je jenom *pratvar dvoudobý*. Požadavku tomu nejlépe hoví výklad, Waldem Ausl. 99, 138, 143 a 163 navrhovaný a také v úvodu k tomuto oddílu v § 217 připomenutý. Přednosti jeho dovedeme však teprv nyní náležitě oceniti. Dle Walda tedy vznikalo z pragermanského **hirđiįam* postupně **hirđiįan*, potom synkopou samohlásky v poslední slabice **hirđiįn* a z toho splynutím neb kontrakcí nám odjinud již běžnou[389]) **-īn*, což posléze dalo pravidelné střídnice, z jednotlivých nářečí už předem uvedené.

Walde l. c. 138 staví se vědomě proti dedukcím Streitbergovým v PBB XIV, 182. Tam totiž vyloženo gotské *hairdi* z téhož prvotvaru, z něhož však nejdříve vymizela nosovost — tudíž z **hirđiįa*.[390]) Streitberg usuzoval dále, že akk. *hairdi* z **hirđiįa* může nám býti důkazem, že nom. *hairdeis* jistě *nezněl* pův. **-iįas*: sice by prý analogií podle akkusativu bylo musilo vzniknouti také **hairdis*, po příp. **hairdjis*. Ale Streitberg přehlédl tu rozdíl mezi 2dobými délkami prostými i nosovkovými, jež v gotštině se redukují, a 2dobými délkami krytými -*s*(-*z*), které v gotštině se drží beze změny. Pročež gotský nominativ týmž právem mohl pocházeti z pratvaru **-iįaz*, jako akk. sg. z **-iįam* a vokativ z **-iįe*. Srv. níže při *-īs* a Walde l. c.

---

3. Nom. (akk.) sg. neutr.: gotské reiki, stseverské ríke atd.

§ 310. Vývoj s předešlým tvarem parallelní podstoupil dle všeho i *nom. (akk.) sg. středních substantiv dlouhokmenných*, jako jsou: *gotské reiki, stseverské ríke, sthněmecké rīchi, stsaské rīki, stfriské rike, agsaské r*[illegible]

[illegible]), 139 a j. byl by pratvar opět **rīkiįam*(*n*) [illegible]

[illegible] m povstává sekundarní, pragermans[illegible]

[illegible] dobném **rīki*(*į*)*e*.

C. Dvojhlásky *i*- a *u*-ové.

§ 312. Dvojhlásky koncové, jichž druhým komponentem byla samohláska *i* neb *u*, jsou původně dvojí: *krátké* a *dlouhé*. V krátkých (na př. *-ai̯*, *-oi̯* atd.) první součástí je samohláska nějaká krátká, v dlouhých pak (na př. *-āi̯*, *-ōi̯*) samohláska dlouhá. Původně, v ievropském prajazyce i později ještě, jak krátké tak dlouhé dvojhlásky různily se mezi sebou také rozdílnou *intonací*, které odpovídala — zejména v pragerm. — *rozdílná zas kvantita*: *2dobá a 3dobá* (na př. *-aí* a *-aĩ*). Rozdíly tyto měly dle všeho základ v kvantitativní hodnotě a platnosti *druhé* součásti dvojhláskové, jak nejnověji též H. Pedersen KZ XXXVIII, 297 sl. vzhledem k slovanským a řeckým a dle toho i obecně ievropským dvojhláskám vykládá. Jest nutno promluviti o koncových dvojhláskách napřed krátkých a potom dlouhých. Tím míněny jsou všeobecně dvojhlásky prosté (bez následující koncové souhlásky) a dále takové dvojhlásky krátké, jež byly původně chráněny *zubnicí*, která však zde jako jinde na konci slov v pragerm. odpadla.

Krátké dvojhlásky.

§ 313. Ještě v pragermanštině byly tedy krátké dvojhlásky dle trvání rozlišeny v 2dobé a 3dobé. Jak napověděno, záležel tento rozdíl pravděpodobně v tom, že *druhá složka dvojhlásková byla buď docela krátká*, tak že obsahovala jen 1 dobu a s krátkou hláskou předchozí tvořila obyčejnou délku 2dobou (jednovrcholovou) — aneb že *táž složka dvojhlásková byla skutečně dlouhá*, tudíž víc než 1dobá, tak že ve spojení s předchozí hláskou krátkou splynula v délku asi 3dobou (dvouvrcholovou a jaksi dvouslabičnou).

§ 314. To byl stav pragermanský. Když se časem ustálila nová akcentuace germanská, i *koncové dvojhlásky krátké* podléhaly změnám a to zejména redukci — vyjma ovšem slova *jednoslabičná*, pokud tato byla přízvučná a s důrazem pronášena. V těch ani později — v jednotlivých germanských jazycích — kráceni nijaké nenastává: dvojhlásky bez ohledu na pův. intonaci a kvantitu trvají jako *délky* a není nadále zřetelného rozdílu mezi slabikami dvou- a třídobými. Na př. got. nom. pl. *þai* (**toi̯*) = got. adv. *sai* (**soĩ*).

Co do *složení* a *kvality* zůstávají tytéž dvojhlásky dílem (v některých nářečích) stále skutečnými dvojhláskami, dílem (v nářečích jiných) složky jejich navzájem se spodobují a monoftongují, tak že dvojhlásky mění a stahují se v *prosté délky jednolité*, různě zbarvené podle způsobu spodobení. Monoftongování, jež nehledíc k jiným podmínkám (srv. Sievers Phon. 165) vždy předpokládá *chabější* artikulaci druhé součásti dvojhláskové, děje se někdy za zvláštních podmínek přízvukových — dle dnešních názorů v postavení t. zv. *ne plně přízvučném* — teprv u vývoji podružném, sekundarním: na př. v *stseverském* nom. pl. *þǣ-r* vedle plnopřízvučného *stislandského þei-r*. Jiné poučné příklady všech uvedených zjevů viz při *-ai*; v ohledu chronologickém činí výjimku zde i níže dvojhláska *-ei*, která již v *pragerm.* byla monoftongována v *-ī*. —

§ 315. Stopujme nyní osudy krátkých dvojhlásek v koncových slabikách *nepřízvučných*. V těch zajisté účinkem svého postavení jsou zkracovány podobně jako koncové délky prosté a nosovkové. Přirozeně jeví však při tom některé zvláštnosti.

Hlavní z nich jest, že střídnice dvojhlásek 2- a 3dobých *zřetelně a přesně* rozeznávají se od sebe pouze ještě v *gotštině*, kdežto v sev. a záp. germanštině oba druhy dvojhlásek patrně splynuly v kategorii *jednu*, která se shoduje svým osudem s prostými délkami 3dobými.

§ 316. V *gotštině* (mylně, jak bude ukázáno, soudí se někdy totéž o st. h. němčině a záp. germanštině vůbec) dá se řečený rozdíl postihnouti velmi dobře při jediné dvojhlásce *oboustranně* doložené, totiž při **-ai*: střídnicí 2dobého pragermanského *-ai* je totiž *gotské -a* (3. sg. med. *bairada* = *φέρεται*), střídnicí 3dobého *-aî* pak *gotské -ai* (3. sg. opt. *bairai* = ievr. **bheroīt*). Zkusím oboje vyložiti.

Jestliže 2dobé **-ai* v gotských koncovkách nepřízvučných dává *-a*, nelze si přec po příkladu zastaralého názoru Westphalova vysvětliti to tím, že z dvojhlásky toho druhu vytrácí se redukcí *-i*, nýbrž jediné tím, že nastalo zde *krácení*; toto však eo ipso předpokládá proměnu dvojhlásky v 2dobou délku *jednolitou*, t. j. monoftongování nebo stažení v **-ǣ*. *Redukci dvojhlásky v krátkou hlásku střídnou předchází tedy pokaždé kontrakce v obyčejnou délku 2dobou*, která potom o jednu dobu se ztenčuje (z **-ǣ* vzniká *-ă*). Srv. Hirt PBB XVIII, 277 sl.

Jinak při 3dobém *-aĩ*. Zde gotskou střídnicí jest opět *-ai*, o němž arci více hádáme, než určitě víme, jak se vlastně vyslovovalo. I nám jest o nesnadnou otázku tu zavaditi. *Tré* momentů padá po mém zdání na váhu: kvalita gotských dvojhlásek (*þai*, *sai*) v *přízvučných slovích jednoslabičných*, v kterémžto postavení i jiná nářečí (stseverská) nemonoftongují a tudíž i gotské *-ai* především musí platiti za pravou dvojhlásku *-ái*; dále analogie *prostých samohlásek 3dobých* a posléze svrchu vylíčená povaha *krátkých dvojhlásek 2- i 3dobých* sama. Dle toho lze si vývoj 3dobého *-aĩ*[392]) v *gotštině* představiti takto:

Když účinky germanského přízvuku počaly se jeviti a 2dobé *-ai* u vývoji pragotském bylo staženo, by později opravdu bylo zkráceno v *-a*: ono 3dobé *-aĩ*, jehož druhá složka byla sama 2dobá a tudíž ve spojení diftongickém měla převahu, kontrakce zatím *nedopustilo*, poněvadž nebylo tu podmínky pro ni základní — *slabší artikulace koncového -i*. Nicméně vlivem nepřízvučnosti nastala újma v *kvantitě* dvojhlásky, t. j. místo 3dobého vyslovováno bylo pouze *2dobé -ai*, které právě vidíme zachováno v *gotštině*; neboť gotština doby Wulfilovy stanula — jak víme — v příčině redukcí koncových zrovna na poloviční cestě. Zároveň však vyznačovala se (jak rovněž povědomo) obzvláštní jemností a pravidelností v rozeznávání *původních kvantitativních odstínů slabik koncových.*

Později arciť, když prosté koncové *-ai* (na př. v *bairai*) bylo již 2dobé a rozklad koncovek pokračoval, došlo zajisté k redukci a především — v určité fasi gotské — ke *kontrakci dvojhlásek koncových ještě zbylých*; ale naprosto nejisto jest, zdali za Wulfily kontrakce zmíněná se připravovala neb dokonce již existovala, tak že by psané *-ai* čísti se musilo *-ǣ*. Srv. Hirt PBB XVIII, 277 a JF VI, 75, Wilmanns Deut. Gr. I², 324 a j., Brugm. Grdr. I², 249 sl. a t. p. —

§ 317. Postupme k *sev. a záp. germanštině*. Bylo řečeno, že v těchto jazycích vymizel rozdíl 2- a 3dobých diftongů nadobro (na př. stseverské med. *heite*[*i*] z **-aí* jako opt. *skjóte*[*i*] z **-aĩ*). Kterak si to vysvětliti? Odpověď není na snadě; neboť neznáme vývoje předchozího, jen konečný výsledek jeho spatřujeme před sebou v ná-

---

[392]) Dlužno již zde připomenouti, že s 3dobými dvojhláskami krátkými splývají v germ. jazycích a tedy i v gotštině *původní dvojhlásky dlouhé*, na přechodu z pragermanštiny do jednotlivých jazyků *zkrácené*, tak na př. s *-ai* dlouhá dvojhláska pragerm. **-ōĩ* = got. *-ai* (pragot. **-aĩ*). Srv. o tom doleji.

řečích a nejdříve v *praseverštině*, kdež na př. oboje *-ai* dává *-e*, kteréž před r. 600 po Kr. pravděpodobně pokládáme ještě za *dlouhé*. (Doklady níže.) A to budiž naším východiskem. Z dokladů dotyčných zřejmo, že kontrakce všech dvojhlásek *vykonána* byla — dle možnosti — už v praseverštině, že tedy před tím již, u vývoji předseverském a prvotně záp.-germanském, *vyrovnaly se původní dvojhlásky 2- a 3dobé* tím asi způsobem, že povstal *jediný druh prostřední kvantity* (více než 2dobé a ne plně 3dobé). V této nové kategorii zahrnuty byly i ony dvojhlásky vlastně 3dobé, jež při přechodu z pragermanštiny povstaly *zkrácením původně dlouhých dvojhlásek všelikých.* [393])

Další vývoj všech kvantitou nadále *jednostejných* dvojhlásek byl tento: Vlivem nepřízvučnosti nastala nejdříve *kontrakce* jejich, které druhá součástka, míru 1 doby jen o málo přesahující, nebránila — a výsledek toho znamenáme právě v *praseverštině*. [394]) Vzniklé takto délky jsou potom, když koncové délky vůbec se redukují, také o jednu dobu zkráceny, avšak druhému krácení již nepropadají, nýbrž trvají jako krátké hlásky i později. V této trvanlivosti projevila se, tuším, prostřední kvantita jejich na novo. Tak v severštině z jednotného **-ai* vyvíjí se cestou přes **-ei*, **-ee* stažená délka *-ē* (*praseverská* 1. sg. med. *haite*) a redukcí z toho *-e* (*stseverské heite*[*-i*]). A tak bylo tomu i v záp. germanštině.

§ 318. V příčině *chronologie* dá se podotknouti jen tolik, že monoftongování jednoduchých dvojhlásek můžeme nejvýše pošinouti do vývoje pragotského, praseverského atp. Že by byla kontrakce ona již pragermanská, *nelze* v rámci naší soustavy si ani pomysliti; vždyť i střídnice za dl. dvojhlásky původní, které přidaly se ve všem k jednoduchým dvojhláskám 3dobým, v pragermanštině pravděpodobně ještě ani *neexistovaly*. Srv. o této otázce Hirt PBB XVIII, 280, Streitberg UG. 189 a Walde Ausl. 54.

---

[393]) Srov. předchozí poznámku o *gotštině*.

[394]) Jinak pojímá věc Walde Ausl. 109, maje na př. **-ai* vůbec za 3dobé a prasev. *-ē* za monoftong 3dobý. Že však *střední* taková kvantita v jazyce jest možná a za hořejších praemiss i pravděpodobná, dokazují dialekty *litevské* nově probádané, jak na ně při téže příležitosti naráží Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 370 sl.

Dlouhé dvojhlásky.

§ 319. Dl. dvojhlásky koncové byly původně rovněž *dvojí*: intonace ražené (2dobé) a tažené (3dobé). Rozdíl zakládal se opět na větší neb menší kvantitativní hodnotě druhé součástky *i, u*. Buď byla tato docela krátká (Pedersen KZ XXXVIII, 297 sl.), tak že na hodnotě dvojhlásce valně nepřidala a celek zůstal *2dobý* (na př. *-ēi̯, -ēu̯*) — anebo byla platnosti plně 1dobé a tvořila s první složkou dvojhlásku *3dobou* (na př. *-ēĩ, -ōĩ*).

§ 320. V obojím případě vyznačovaly se však dl. dvojhlásky — což příležitostně již dříve v Č. všeob. § 43. uvedeno na přetřes — *jistým nadbytkem zvukovým, plnozvučností*, která směřovala k zjednodušení, podobně jako u všech ostatních t. ř. dlouhých dvojhlásek. Toto zjednodušení, jehož dosaženo *krácením*, vykonalo se dle Streitbergovy nauky (Zur germ. Sprachg. 70 sl.) uprostřed slov již v pragermanštině, ale v slabikách koncových došlo k němu teprve v *jednotlivých* germanských jazycích ve fasi ovšem také předhistorické, tenkrát, kdy se jazyky od sebe naprosto byly oddělily. Nasvědčují tomu *střídnice* dl. dvojhlásek, v germanských jazycích kvalitativně mezi sebou rozdílné. Co do *kvantity* však bylo s dl. diftongy všude naloženo stejně: jsoutě bez ohledu na původní intonaci vesměs zastoupeny *jednoduchými dvojhláskami*, které v dotyčných jazycích stejné sdílejí osudy s *dvojhláskami původně 3dobými*. Nepochybně tedy s těmito ještě před redukcí a jinými změnami jejich úplně splynuly. Na př. gotský dativ *anstai* z **-ēĩ* a *gibai* z **-ōĩ* zúplna koncovkou se rovnají optativu *bairai* z **-aĩ(þ)*. Atd.

Kterak se to mohlo státi, že také pův. *2dobé dvojhlásky dlouhé* nabyly po zkrácení v germanských jazycích *hodnoty třídobé*, vysvětluji si tím, že posunul se tu kvantitativní poměr ve prospěch druhé součástky diftongické, před tím více méně nezávažné. Dlouhý komponent prvý, mělo-li se uleviti nadbytku zvukovému, *nutně* musil býti o 1 dobu zkrácen, avšak tím celek diftongický utrpěl značnou na kvantitě [illegible] v ekonomii mluvicích rovnováhy tím, že *druhá* sou[illegible] [illegible]výše 1dobá u *všech* dvojhlásek zkrácených zmocněna [illegible] 2dobou — celek tudíž v *3dobou dvojhlásku jedno*[illegible] [illegible] zde jen dodatkem a stručně poznamenati, že Helten [illegible] rozpravě (srv. zvláště JF XIV, 66 sl.) *zaujímá pr*[illegible] [illegible]*něné odchylné stanovisko* asi *toto*: Střídnice za dlouh[illegible]

dvojhlásky původní zůstávají i po přechodu z pragermanštiny jasně rozlišeny na 2- a 3dobé dvojhlásky jednoduché, tak že *i konečné výslednice jejich jsou zcela rozdílné.* S HELTENEM nemohu se však srovnati; neboť má na př. za dokázáno, že gotské *ahtau* musí se čísti **ahto*ᵃ (z 2dobého **ahtō*ᵃ) a toto že zas úplně se rovná sthněmeckému *ahto* (z téhož přechodního tvaru 2dobého). A přece ani koncovka stněmecká není *nijak* průkazná; můžeť sama o sobě svědčiti *dlouhé dvojhlásce původně 2dobé zrovna tak jako dlouhé dvojhlásce 3dobé.* Srv. ještě níže.]

§ **321.** Třeba se zmíniti ještě o způsobu, jak první (dlouhý) komponent zároveň byl měněn po stránce *kvalitativní.* Jeví se tu vzácná shoda s 2dobými dvojhláskami *nosovkovými* a s dvojhláskami *r-ovými* vůbec, byť i tyto podstupovaly totéž krácení poněkud později (srov. níže § 456 sl.). Dlouhé dvojhlásky totiž, obsahující pragermanské -ō- (vlastně otevř. -å-), *ve všech germanských jazycích* vykazují potom -*a*-, kdežto dl. dvojhlásky, obsahující pragermanské -ē- (vlastně otevřené -ǣ-), v *gotštině* potom vykazují -*a*-, ale v *severštině a záp. germanštině -e-.* Krácení toto dotýká se přirozeně také slov *jednoslabičných,* na př. z pův. **dụōụ* vzniká záp.-severské neutr. *tuau* atd. Podobně z pův. **oḱtōu* gotské *ahtau,* dále stseverské *átta,* stněmecké *ahto* a p.; tvar předseverský a prvotně záp.-germanský rovněž **ahtau.* Další příklady níže.

§ **322.** Jak nahoře již naznačeno, jest *různost* v střídnicích za dlouhé dvojhlásky s -ē- v jednotlivých germanských jazycích *nejlepším* důkazem toho, že *krácení dl. diftongů všech bylo změnou poměrně pozdní a nikoli pragermanskou.* HIRT PBB XVIII, 274 sl. a také Ark. f. n. fil. XVIII, 372 sl. nevěří již důkazům, dříve STREITBERGEM Zur germ. Spr. 83 podávaným: on má krácení zde a taktéž v praseverském dokladě *swestar* za mnohem starší. Dle něho již v *pragermanštině* krátí se -ō- v -ŏ-, -ē- v -ĕ-, a potom teprve přecházejí tyto hlásky ve skutečné historické střídnice. Při tom však jest HIRT nucen v druhém případě pro *gotštinu* stanoviti tyto přechody: *-*ĕi* v -*ai* a *-*ĕu* v -*au,* přechody to pravdě nepodobné v jazyce, který má zřejmou náklonnost každé *e* zaměniti s *i.* HIRTOVY výwody této otázky se týkající po mém zdání velmi trefně vyvrací WALDE Ausl. 58 sl. (srv. i JELLINEK ZfőG 1901, 1084 a j.), i nehodlám proto všech důvodů a protidůvodů opakovati; dokládám jen, že s WALDEM též strany

praseverského dokladu *swestar* se srovnávám a že tedy k otázce přítomné vrátím se opět při dvojhláskách *-r*.

Krátké dvojhlásky.

I. Pragermanské *-ai* (= Ievropské *-ai̯* a *-oi̯*).

a) Dvou- i třídobé -ai v slovích jednoslabičných.

§ 323. Na konci slov jednoslabičných bývalo *-ai* buď přízvučné anebo nepřízvučné. Jsouc *bez přízvuku*, úplně se rovnalo koncovému *-ai* slov víceslabičných, jež rovněž přízvuku nemělo (srv. doleji); nějaké *zvláštní* zákony však pro enklisi a proklisi nebyly ani v tomto případě vypátrány.[395]

V jednoslabičných slovích *přízvučných*, o nichž hlavně je zde pojednati, není vůbec rozdílu mezi 2- a 3dobým *-ai*: jako jiné dlouhé hlásky za týchž okolností, i tyto oboje trvají stále jako *délky*. *Kvalitativně* zůstávají v gotštině a částečně v severštině[396] beze změny, kdežto jinde a zvláště v západní germanštině se monoftongují.

Tak ve vých. severštině vzniká v normalních poměrech *-ē* (*þē*), ale *v záp. germanštině dle různých nářečí hláska různá*: *v stněmčině* *-ē* (*dē*) *a v agfrištině -ā* (*ðá*). Ježto pak střídnice za *nepřízvučné* **-ai* ve všech záp.-germanských nářečích je stejná (*-e*, které se někdy zaměňuje s *-a*), usuzujeme z toho správně, že kontrakce koncového **-ai* v **-ē* (**blindai* dává **blindē*, toto *blindě*) v *tomto* postavení byla všem nářečím společna, ano vykonána v prvotném jazyku záp.-germanském; za to v slovích *přízvučných* právě pro nestejný výsledek řečené kontrakce nemůžeme tuto samu klásti dříve než do vývoje nářečí jednotlivých. Srv. Walde Ausl. 48.

§ 324. *V agsaštině* udál se vývoj tento: od *-a̯i* přes *-a̯e*, *-a̯a* k *-ā*. Tentýž přechod jest v agsaštině při záp.-germanském *ai* vůbec

---

[395]) Franck ZfdA XL, 13 p. 1. chtěl i *prakticky* prováděti zásadu, že „vortonig“ je podstatou něco jiného než „nachtonig“; avšak pokus jeho — vyložiti nom. plur. mask. *the*, *de* (= nepřízv. **þai*) z dvojhlásky *sekundarně* povstalé v sthněmeckém *thie*, *dea*, *dia* — nikterak neuspokojuje.

[396]) V záp. severštině a stgutnickém nářečí: nom. pl. mask. *þei-r* atp. = gotskému *þai*. V gotštině není, proč by se *-ai* nemělo čísti jako plná dvojhláska. Srv. v úvodě o dvojhláskách § 314 a 316.

(Sievers Gr. 28). *V st. němčině* naproti tomu vyvíjelo se *-ai* přes *-ae* v *-ē* původně otevřené. Také v kmenových slabikách dělo se tak v stsaštině *vůbec* a v sthněmčině *částečně*; srv. Schlüter u D. 96 a Braune Gr. 29. Někteří badatelé rádi by též u slov jednoslabičných uznali v sthněmčině toliko *částečnou kontrakci*; jsou to hlavně Jellinek AfdA XIX, 34, Braune Ahd. Gr. 30 p. 3, Brugmann Grdr. I², 190 sl. a j. Uznávají kontrakci v sthněmeckém *sē*, *sē-nu* (ecce) a *wē*, ale jako slova nestažená uvádějí *zwei*, pron. *dei*, praet. *screi* a *ei* (ovum). Jellinek chce kontrakci připustiti nejvýše pro slabiky nepřízvučné; Brugmann pak (191) podobnou dvojakost shledává i na konci slov litevských: *tẽ* vedle *vilkaĩ* a pod. (*-ẽ* zdá se mu býti náležité).

Proti takovému dualismu v sthněmčině ozval se nejdůrazněji Franck ZfdA XL, 4 sl.,[397]) vyloučiv předem z diskusse slova *screi* a *ei* (= ovum); nejsouť původem jednoslabičná. Proti neutrům *zwei*, *dei* — jak níže uvidíme — postavil maskulina *zwē-ne*, *bē-de* a prohlásil ona dvě slova rovněž za dvojslabičná. S Franckovým stanoviskem dlužno souhlasiti přes to, že není obdobného dokladu při žádné dvojhlásce jiné, na př. při **-au*; souhlasnost dokladů *sem* náležících může nám tenkrát postačiti.

Co do *původu* jest pragermanské *-ai* vůbec buď ievropské *-ai* neb *-oi*; tuto stránku jeho vytýkám v každém případě zvlášť.

Případy jednotlivé.

1. Nom. pl. mask. zájmena ukazovacího: gotské þai atd.

§ 325. Tvary skutečné jsou: *gotské þai*, *praseverské þai-R* (*stseverské þeir*), *agsaské ðá*, *stfriské thā*, *dā* (Siebs P. Grdr. I², 1356), *stsaské thē*, *sthněmecké dē*. Pratvar: **toį* (raž.); v ievropských jazycích je řecké τοί (οἵ), stindické *tē*, latinské *is-tī* (*hī*), litevské *tẽ*. O střídnicích slovanských srv. Brugm. Grdr. I², 941.

Vznik a význam pratvaru onoho není bezpečně znám i byly proneseny různé o něm domněnky. *Ražená intonace* je však jasně dosvědčena tvary řeckými a i litevština nepřímo svědčí v její prospěch. Zájmenný tvar sám má sice ton tažený jako většina slov jednoslabičných, ale tvary nominalní, jež koncovku svou právě od *zájmen* přejaly, vykazují ton ražený: *gerê-ji* (*gerì*) jako řecké καλοί.

---

[397]) Srv. Wilmanns Deut. Gr. I², 242 a Behaghel P. Grdr. I², 705.

§ 326. Jde o výklad koncového *-oi. Dříve viděli v něm složeninu ze *dvou* kmenů zájmenných: *to* + *i* „ten i onen“, jež znamenala *nom. pl.* (J. Schmidt KZ XXV, 6); a protože význačné toto pro plural -*i*- vyskytá se i v jiných pádech množných, na př. v řeckém τοῖ-σι, staindickém *té-šu*, gotském *þa-i-m* atp., Brugmann Grdr. II, 519 neměl ho ani tak za znak nominativu, jako spíše *pluralu vůbec*.

Proti těmto a podobným výkladům vyslovil se však Hirt JF I, 31 z ohledu k intonaci *ražené*. Té totiž odporuje dle něho pojem *kontrakce*, kterou on uznává v lok. sg. κοῖ (= *po + *i*), avšak odmítá v nom. pl. *toí.[398]) V tomto pádě pak Hirt (a souhlasně s ním Streitberg UG. 270) znaku zvláštního *i* vůbec neshledává, nýbrž jen *silnější stupeň kmenový*: *toi jako *k̑oi proti slabému stupni *k̑i (vedle *k̑o). Intonace v tvaru pouze *stupňovaném* ovšem ražená.

Arciť také proti Hirtovi lze v *tomto* případě leccos namítati, jakož celá *otázka poměru mezi kontrakcí a intonací dosud není s dostatek vyjasněna*. Srv. v Části všeobecné § 39. Proto jiní badatelé vracejí se k Schmidtovi a zvláště Brugmannovi, jako P. Persson JF II, 226 sl. neb E. Hoffmann-Krayer KZ XXXIV, 149 sl. a pod. Persson na př. odporuje Hirtovi, dovolávaje se Kretschmera (KZ XXXI, 468) a dotazuje se, zdaž nemohl by rozdíl mezi lok. sg. *toĩ a nom. pl. *toí míti v tom svou příčinu, že přízvuk *před* kontrakcí nebyl v obou slovích stejný. Krom toho Persson požaduje, aby se napřed přesně stanovil poměr *zájmenných kmenů veškerých*, s čímž úplně se shoduji; neboť kmen demonstrativa *ti není vlastně prokázán a Hirt sám operovati musí s analogií podle *k̑i (a *k̑o).

Zůstává tudíž věc tato i nadále záhadná a zabezpečeno jest jen faktum, že původní tón byl *ražený*. S tím nutno počítati při výkladu tvarů skutečných.

§ 327. V *germanštině* máme především tvary *přízvučné*, u nichž původní intonace nijak nepadá na váhu. *Gotskému þai* odpovídá tu až na přijaté ze sklonění jmenného -R = *-z) *praseverské þai*-R; srv. N[illegible] P. Grdr. I². 621. S tím srovnává se dále stgutn. *þair* a jas[illegible] záp.-severské *þeir*. Nejryzejší podoba tvaru, arciť monoftongova[illegible] se [illegible]m v *stšvédském þē* (srv. záp.-germanské *ðá* a *dē*), [illegible] v p[illegible]lější vých. severštině je rovněž analogické *þē-r*. Star[illegible] jest asi uchováno i v stšvédském akkusativě *þē*. Noreen [illegible]

[398]) [illegible] a lokativu sg. vůbec viz níže § 384.

Ne zcela jistý je výklad *stšvédského* (zřídka stislandského) nominativu *þár*. Noreen (621, tamže liter.) schvaluje názor, že je to snad původem tvar *ne plně přízvučný* a proto stažený, odpovídající staršímu druhotvaru *þār*, který se čte v runách vedle *þair*. Byl by to tedy týž způsob kontrakce v *-ā*, jaký jest v agsaském *ðá*, a to nejen ve východní, ale i v *západní severštině*, nastalý ovšem za obzvláštních podmínek u vývoji sekundarním.[399]) Naproti tomu severské tvary *krátké* jest považovati za nepřízvučné hned od prvopočátku: jsou to záp.-severské *þer* a vých.-severské *þer* i *þi(r)*. Srv. doleji *báþir* v § 341 a u Noreena l. c., vedle toho Kock PBB XV, 254 a 267.

§ 328. Rozmanity a ne ve všem zřetelny jsou též tvary *záp.-germanské*. *Agsaština* má arciť pouze stažené *ðá*, které v jedno spadlo s fem. a neutrem a s akkusativem pl. **þanz* (srv. Behtge u D. 555) — avšak již *st. friština* vykazuje vedle přízvučného *thā* (*dā*) i nepřízvučné *the* (novofrisky *di* atp. Siebs l. c. 1356). Spletitější jsou však poměry stněmecké.

Tak v *st. saštině* vedle očekávaného *thē* (několikrát v Mon.) jsou obvyklé formy dvojhláskové: *thea*, *thia* (řidčeji v Hel. *thie*). V Cott. je 6krát doloženo i *thā*. — Toto a *thē* má Schlüter u D. 712 za střídnice germanského *þai*; v *thē* jest kontrakce pravidelná, v *thā* však byla by odchylná, oné agfriské blízká. Lépe lze však *thā* bráti za akk. **þanz*.

Tvar *thē* je patrně přízvučný; o stsaských tvarech krátkých a nepřízvučných (*thĕ*) mluví Franck ZfdA XL, 13 p., taktéž o jich výkladu. Jest pravděpodobno, že se mnohdy ve větě tak *může a má čísti*, ač Schlüter l. c. toho neuvádí. Nejjednodušší výklad jest pak ovšem z nepřízvučného **þai* (*the* jako *blinde*), i netřeba tu s Franckem pomýšleti na sekundarní krácení tvarů pozdějších, jako *thē* nebo dokonce *thea* atp. Srv. v úvodě k této stati § 323.

§ 329. Jak pochopiti konečně tvary *thea, thia?* V st. h. němč., kde jsou tytéž formy, oblíben je výklad, že stažené *-ē* v *thē* spadlo v jedno s *-ē*² a že bylo potom dle Sieversa PBB II, 117 v slabice nepřízvučné, dle Behaghela P. Grdr. I², 631, Heltena PBB XVI, 284, Jellinka AfdA XIX, 35 a j. v slabice právě přízvučné *diftongováno*. Než tato interpretace je v st. saštině a priori nemožná; neboť

[399]) Dle toho bylo by pak pravdivo i domnění Noreenovo (622), že *vzácný stšvédský akk. pl. þā* přenesen je z nominativu, vzniklého způsobem dotčeným.

$\bar{e}^2$ nepřechází v tomto nářečí obecně v dvojhlásku *ie* (v *ea* vůbec ne) a zejména ne v Mon., kde zrovna tvar *thea* jest nejobvyklejší. Srv. Schlüter u D. 98 a 712. Pročež spíše schválíme výwody Collitzovy (BB XVII, 28 sl.) a Franckovy (l. c. 3), kteří oba vidí v *thea* — z toho pak *thia* — analogické, ze silného sklonění adjektiv přejaté a ke kmeni **thē-* připojené *-a* (~ *blinda*). Franck a rovněž tak Schlüter l. c. 97 připomínají i analogii podle *sia*, *sie*. Dle Schlütera jsou pak diftongické tvary *thea, thia přeneseny též do akk. pl.*

Jinak ještě pojímá věc Behtge u D. 555: jemu samo *stsaské* (*sthněmecké*) *thea*, *thia* vzniklo v akk. pl. z pův. **t(i)i̯o-ns* a pomísilo se s prvotnými tvary nominativními *thē* a *thie* (toto rovněž z kmene **ti̯o-*: pragerm. **þiai*). Kdo má tedy pravdu? Rozhodnouti to je nesnadno, zejména v st. saštině; neb konec konců musila by se zde rozluštiti *základní otázka, který kmen totiž více je oprávněn, zda germanské þē- čili ievr. *ti̯o-, a toho na ten čas učiniti nelze.* Jiná kriteria poskytuje však *st. h. němčina* — a k té se nyní uchylujeme.

§ 330. Tvary její jsou: *thē*, *dē* (v nejst. památkách, zvláště bavorských), záhy pak *dea*, *dia* a v 9. stol. všeobecně již *die* (u Tat. Otfr. *pouze thie*). Braune Gr. 209.

Dlouhé tvary *-ē* jsou i v st. h. němčině staženy (UG. 270); třeba jen uvážiti, nemohou-li tytéž tvary někdy býti čteny jako krátké a považovány potom za pův. nepřízvučné. Srov. opět Franck ZfdA XL, 13 p. Avšak co tvary *diftongované?* Braune sám (Gr. 30 a 209) se domnívá, že povstaly přímo z *thē* a *dē* — přidržuje se tedy věrně theorií již nahoře dotčených. Naproti tomu zase Collitz l. c. a Franck l. c. 10 sl. zastávají se výkladu z *analogie*: onen podle nom. akk. pl. mužských substantiv kmene *-o* (*taga*), tento — zcela jako v st. saštině — podle adjektivního nom. pl. **-ǣ*, později *-e* (*blinte*), mimo to podle pron. *sie* (zřídka *sia*, Braune Gr. 205). V st. h. němčině není dle Francka rozhodně možná nějaká analogie přímá, nýbrž jen *nepřímá*: místo *thē* vzniklo prý *thē-æ* a rozlišením *thea*. Collitzův výklad Franck má za zbytečný.

Proti těmto výkladům jest konečně opět Behtgův *hláskoslovný* (u D. 555), že *dia, dea* jsou skutečné *akkusativy pl.* atd., i nastává nám povinnost všecky uvedené pokusy vespolek přirovnati a dle možnosti posouditi. Výklad Braunův z *dē* vzhledem k st. saštině ani tuto není pravděpodobný a předpokládaná zvláštní kvalita koncového *ē*, jež prý umožnila splynutí s $\bar{e}^2$, ničím není odůvodněna. A taktéž Franckova analogie dle nominativu adjektiv v st. *horní* němčině ne-

může nikoho přesvědčiti. Zbývá tedy jen výklad Collitzův a potom Bethgeův. Zásadně jsou rozdílné, ale ve *věci* vlastně se srovnávají — neboť oba dovozují, že *koncové -a v dea atp. není příponou nominativní, ale akkusativní*, jednou analogicky z *taga*, po příp. *blinda*[400]) přejatou, podruhé organicky z **þianz* povstalou. Tvary *dea*, *dia* atd. zastávaly tudíž především funkce *akkusativu pl.* a byly teprve potom i do *nom. pl.* přeneseny a ne (jak Schlüter l. c. myslil) naopak. Na tom však dlužno *přestati*; nejistota v příčině kmene základního (*þ̨o-* či *þë-*?) brání také zde dalšímu šetření.

§ 331. Poměr tvarů *dea* a *die* atp. lze si dle toho představiti dvojako: buď vniklo *dia* do nominativu a podlehlo zde nové analogii podle *nom. pl. blinte*, tak že tehdy teprv vzniklo *die*; anebo existoval vedle akk. (nom.) *dia* také *skutečný nominativ *þiai* = *die*,[401]) a oba ty tvary zápasily spolu v nářečích, až *dia* atd. nadobro zmizelo. To se stalo v 9. století.

---

2. *Nom. akk. pl. neutr. zájmena ukazovacího: prагerm. *þai.*

§ 332. Ievropský pratvar, jehož reflexy i v germanštině důvodně shledáváme, jest **taí* (srv. Brugm. Grdr. II, 791). Koncovka je zjevná v řec. *καί* „jak“, lat. *quai*, *quae*, *hai-ce*, *hae-c*[402]), stslovenském *cě* „jak“, litevském *taĩ* „to“ a pruském *kai* „co“. Schmidt Pluralb. 227 sl. tuší v ní částici deiktickou *-i*, jejíž připojení by ovšem nesmělo vaditi intonaci *ražené*, řeckým *καί* prokázané; jak rozuměti vedle toho litevskému *taĩ*, není dosud rozluštěno. Tuším však, že odchylná intonace plyne z povahy jeho jakožto slova *jednoslabičného*. Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 67 sl.

§ 333. V *germanštině* hledí as najisto sem vých.-severské neutrum pl. *þē*, které se členem *en* sloučeno je v *þēn* (Noreen P. Grdr. I², 622); dále *ags. neutrum pl. ðá*, *stfris. thā* (Siebs P. Grdr. I², 1356). Pro frištinu chtěl sice Paul PBB IV, 342 stanoviti analogii podle mask. a feminina, protože i u adjektiv podobný zjev se vy-

---

400) Oboje jsou původní akkusativy, které vnikly i do nom. pl. — Srov. níže při *-ōz* § 540 sl.

401) Týž pratvar uznává i Kluge P. Grdr. I², 463; srov. též Scherer ZGDS², 609 a Helten PBB XVI, 286.

402) Srv. však Streitberg Zur germ. Spr. 67.

skytá (srv. HELTEN Gr. 169), avšak správnější cesta jest — možno-li to vůbec — vykládati každý tvar zvlášť a to hláskoslovným vývojem.

Že v *ags.* jiný výklad, na př. z **þō* neb **þōu* (pův. **tōu̯*), není možný,[403] dokazuje WALDE Ausl. 49; zejména přízvučné **þōu* dalo by **þau* a dále agsaské **þéa*. Srv. SIEVERS Gr. 29. Proto také WALDE uznává pratvar **þai*, jen že s NOREENEM l. c. nespatřuje v něm plural, nýbrž *dual ntr.*, rovnající se stindickému *té*. Ievropský pratvar musil by pak zníti **toi* jako **d(u)u̯oi* (srv. níže). Výklad dříve podaný je však se syntaktické stránky bližší.[404]

NOREEN l. c. zmiňuje se i o záhadném *stšvédském* neutru plur. *þǣ* a o runovém *þa*. O obou bude řeč při *-ōu* § 406; zde jen poznamenávám, kdyby se četlo *þā* vedle *þw*, že mohlo by se potom oboje pojmouti jako svrchu uvedený nom. pl. mask. *þér* atp., t. j. jako *stažený tvar ne plně přízvučný z *þai*: nejdřív *þā*, pak *þǣ*. — Jistoty ovšem zde není.

§ 334. Pratvaru **þai* klade se mnohdy přímo na roveň i *sthněmecké* (*alem.*, *bav.*) *dei*, které již v nejstarších pramenech se nachází. Činí tak BEHAGHEL P. Grdr. I², 778, JELLINEK AfdA XIX, 34, BRUGMANN Grdr. I², 191, BRAUNE Ahd. Gr. 30 atd. Všichni vidí v tom buď starý dual nebo plural **tai* i jest jim střídné *-ei* zároveň důkazem, že se koncové **-ai* v slovích jednoslabičných *ne vždycky monoftonguje*. Avšak, jak už shora v § 324 napověděno, názor tento je mylný a nedá se obhájiti odkazem ani k sthněmeckému *zwei*, které FRANCK ZfdA XL, 10 p. s KLUGEM P. Grdr. I², 487 správně vysvětlují z **twajju*,[405] ani k *dei*, v němž by týž FRANCK (11) nejraději — ač neprávem — hledal tvar nepřízvučný. Nejpřirozenější zajisté jest pojímati *dei* zrovna tak jako *zwei*: učinil tak již BRUGMANN Grdr. II, 791 i akceptoval to WALDE Ausl. 50. Dle toho *dei* = **þai*, ale rozšířené druhou příponou pluralovou *-u* (na př. v *diu*) — tedy **þajju*, jež konečně dává **þai* — *dei*. Souhlasím s tímto pojetím dokládaje jen, že rozšíření ono nastalo, protože starobylé **þai* jakožto *neutralní* tvar již bylo nezřetelné; bylo tudíž připojeno význačné pro neutrum pl. **-u*, možná že už v starší své podobě **-ō*.

---

[403]) Ono by bylo neutr. pl., toto mask. dualis.

[404]) Viz i BEHTGE u D. 555.

[405]) Viz doleji § 336.

3. Nom. akk. dualu r. stř.: pragerm. *twai a *bai.

§ 335. Z ievropského pratvaru *dṷoį, jak jej pro *dual r. středního* Brugmann Grdr. II, 646 a podobně i Hirt JF, XII, 238 stanoví,[406]) dají se bezpečně vyvoditi stindické *dvē* a stslovenské *dvě*, po příp. i řecké *δύο* (srv. Hirt l. c. a níže). U substantiv je koncovka táž: du. utr. *stind. jugē* a stslov. *iže*.

V *germanštině* v platnosti *neutra pl.* počítáme sem jakožto *přízvučné* útvary *stsaské twē* a *agfriské twā*. Srv. Brugm. l. c. 647. V obou je pův. dvojhláska náležitě stažena, a není třeba viděti příčinu kontrakce v -*ā* na konci slov jednoslabičných teprve v předchozím *w*, jak Siebs P. Grdr. I², 1228 pro frištinu činí. Ostatně se i stran agsaského *twá* podávají výklady ještě jiné: tak nepřijatelný Klugův P. Grdr. I², 487 z *dwō = řec. *δύο*, které samo není docela objasněno a bezpochyby jest útvarem sekundarním; dále možný eventualní výklad Waldův Ausl. 33 z analogie *feminina*, které on odvozuje z prag. *twōz, my však spolehlivěji z *twai (srv. doleji § 346) atp. Výklad ze samého neutra du. však zdá se mi býti rovnou měrou oprávněn.

§ 336. Za střídnici přízvučného *twai bývá mnohdy pokládáno též *hornoněmecké neutrum zwei*. Z toho se pak lecco — rovněž jako z *dei* — dovozovalo pro způsob monoftongování koncového -*ai* v st. h. němčině, o čemž s dostatek promluveno již shora (§ 334). Zde všímati si budu toliko výkladů jinakých než z *-ai a jest tu především Kögelův a souhlasný s ním Meringerův KZ XXVIII, 234 sl.[407]), že *zwei* nemá dvojhlásku organickou, ale z genitivu a dativu *zweio*, *zweim* přejatou. Proti tomu však Franck ZfdA XL, 11 vším právem namítá, že analogie taková pro vzácnost dotyčných pádů pluralových a potom vzhledem k mask. *zwē-ne* (srv. doleji) není dosti pravděpodobna. Z toho důvodu Franck přejímá pratvar Klugem P. Grdr. I¹, 403 (I², 487) stanovený *twajju, jenž obsahuje sice *twai, ale rozšířené o pluralové -*u* (*-ō). A tentýž pratvar s obzvláštním zřetelem k *dei* nelze než schvalovati.

---

[406]) Streitberg UG. 234 uvádí pratvar -*aį* jako v duale feminina. Srov. tamže 216.

[407]) Srov. totéž u Collitze BB XVII, 30 a v UG. 216.

§ 337. To jsou tedy neutralní tvary přízvučné. *Nepřízvučné* **duoi* tuší Meringer KZ XXVIII, 243 sl. v *gotském neutru twa*, což a priori není nemožno; [408]) avšak sám klade hned vedle toho agsaské *tú*, které přec odpovídá přízvučnému *maskulinu du*. (spíše než neutru plur.) **duō*. A z toho pratvaru arcit nepřízvučného bylo na svém místě (§ 60) skutečně také vyvozeno gotské neutrum *twa*. Zásadně rozhodovati nelze tu ovšem ničeho, ale ohled ke *gotskému maskulinu twai*, jež v následujícím článku budeme vysvětlovati z *přízvučného neutra* **duoi*, nutí nás pro historické neutrum *twa* uznati spíše pratvar **duō*. Dle našich předpokladů nastala tedy v gotštině po příkladu jiných koncovek úplná *výměna* mezi mužským a středním tvarem dualovým, kdežto Meringer by v našem případě musil připustiti rozštěpení *jednoho* pratvaru **duoi* podle rozličných rodů na základě přízvučnosti a nepřízvučnosti. Totéž by pak platilo i o gotském *bai* a *ba*.[409])

---

4. *Pragermanské *twai (*bai) v platnosti nom. pl. mask.*

§ 338. Předešlý dualový pratvar ievropské **duoi*, pragermanské **twai* vyskytá se *v platnosti mužského nominativu pl.* v jistých jazycích germanských, v nichž úplně se přiklonil k souhlasnému s ním co do koncovky nominativu pl. mužského sklonění zájmenného **þai* atp. (srv. nahoře).

Úkaz ten pozorujeme předně v gotštině, potom v severštině i jinde. Že v *gotštině* z *přízvučného* tvaru **twai* (**bai*) přímo vyrostl mužský nominativ *twai* (*bai*) associací s nom. pl. *þai*,[410]) všeobecně se uznává a také my jsme stejné stanovisko zaujali v té příčině již výše (srv. ještě Streitberg Zur germ. Spr. 98, Kluge P. Grdr. I², 487, Hirt JF XII, 238 a j.); odchylné mínění přednesl toliko Meringer KZ XXVIII, 235 sl. a podmínečně Brugmann Grdr. II, 647. Meringer — jak víme — má neutrum *twa* za útvar původnější, tak že prý teprv tehdy, kdy toto s jinými neutry pl. se shodovalo, doplněny byly pluralové tvary též v maskulinu a femininu i vzniklo *twai*, *twōs* podle

---

[408]) Nemožný je však výklad Klugův z **dwō* = δύο (viz nahoře).

[409]) Podle Brugmanna Grdr. II, 647 pokládá gotské *twai* za pův. *dual*, gotské *a* však za *nově* přitvořený k němu *plural* Jellinek Beitr. z. germ. Flex. 69.

[410]) Zároveň bylo isolováno původní maskulinum **duō*, t. j. gotské *twa* družilo se k množným tvarům neutralním.

blindai, blindōs. Než v prospěch názoru *nejdřív* uvedeného svědčí právě ony tvary *jinogermanské* a zvláště *severské*, které přirozeně jen z dualových forem se dají vyvoditi.

§ 339. Tak vzniklo ze starého neutra **duoi̯* přidružené k nom. plur. *þaiʀ* a rovněž tak nominativním znakem opatřené *praseverské tuaiʀ* (*Rök*); srv. Noreen P. Grdr. 1², 627. S tím shoduje se dále záp.-severské a i stgutnické *tuei-r* a stažené východoseverské *twē(r)* — zcela tak pravidelně jako při zájmenĕ „ten". Tento hláskoslovný vývoj uznává též Noreen l. c., jen že předpokládá, že původní **twai* není neutrum, nýbrž *femininum* čísla dvojného, předpoklad to sice možný, ale za přijatých námi praemiss o nic pravděpodobnější. O skutečných střídnicích *ženského* dualu srv. ostatek níže § 348.

Ještě dva jiné tvary, které zde mohou dojíti objasnění, Noreen uvádí na témž místě: řídké stšvédské a stislandské *tuǽr* a stgutnické *tuēr*. *Tuǽr* vykládal bych podobně jako mask. *þǽr* [411]) ze staršího **twā(ʀ)*, tvaru totiž ne plně přízvučného a po svém způsobu staženého; stgutnické *tuēr* pak dá se pochopiti z postavení rovněž ne plnopřízvučného a kontrakce ve vých. severštině vůbec obvyklé. —

To jsou mužské tvary *samostatné*. Přistupujeme k některým tvarům složitějším, z nichž *nepřímo* můžeme souditi na existenci jednoduchých tvarů **twai* a **bai* i podobu jejich v *sthněmčině*. Jsou to výrazy: *a*) po způsobu sthněmeckého *zwēne*, *b*) po způsobu sthněmeckého *bēde*.

a) Sthněmecké zwēne a pod.

§ 340. Sem patří ještě *stsaské twēne* (též *twēna*, jednou *twēnie*; Schlüter u D. 725) a *stfriské twēne* (*twēn* s apokopou sekundarní).

Výklad tvarů je nesnadný i podává se hlavně *dvojí*. *Jedni* vidí v nich spřeženiny dosti pozdní, teprve v jednotlivých dialektech vzniklé, tak že by na př. v *sthněmčině* k samostatnému a hotovému již tvaru **zwē*, jenž byl přijat za maskulinum, přistoupil teprv přítvorek pluralový *-ne*, t. j. **-noi̯*. Tuto možnost má na mysli zvláště Franck ZfdA XL, 4, když užívá tvaru *zwē-(ne)* za zbraň proti Jellinkovi, by dokázal, že přízvučné **-ai* jevilo se v sthněmčině pouze jako stažené *-ē* a nikoli též jako *-ei* (srv. nahoře § 324). — Stejně pojmouti lze pak

[411]) Srv. shora § 327.

i *stsaské twē-ne* (s druhou koncovkou silných adjektiv *twēna* a analogicky dle *bēthie* také *twēnie*; Collitz BB XVII, 40).

Než proti tomuto výkladu dají se uvésti i vážné námitky. Předpokládaný přítvorek *-*ne* není vlastně v záp.-germanských nářečích již živoucí i mohl nanejvýš býti přijat toliko analogií podle distributiva *twīne*, které vyskytá se někdy v stfrištině místo číslovky základní a i v agsaském datívě (*be-*)*twínum* se tají.[412]) Jiná těžší závada je stfriské *twē-ne*, které by samostatné náležité *twā*[413]) obsahovati mohlo jen tenkráte, kdyby následující *-ne* bylo schopno způsobiti v něm přehlásku (srv. Helten Gr. 24) — což však možno není.

Pročež nemůžeme než schvalovati *druhý výklad* a to Meringerův KZ XXVIII, 235 sl., který tvary *-ne* přirovnává k latinskému *bini* a obé odvozuje ze společného pratvaru **du̯oinoi*. K tomu velmi dobře se hodí *stsaské i stfriské twēne* a jen v *sthněmčině* měla by střídnice zníti **zweine*: jestliže však je *zwēne*, vzniklo toto obdobou dle předpokládaného a tím i v sthněmčině docela v souhlase s našimi dosavadními vývody dosvědčeného **zwē* z **twai*. Tak je tedy nepřímo dovozena existence maskulina **zwē* a theorie o částečném jen monoftongování přízvučného *-ai* v sthněmčině poražena. Viz též Collitz l. c. 30 a 40.

b) *Sthněmecké bēde a pod.*

§ **341.** Ani výklad těchto výrazů není ustálen. Jisto je jen tolik, že byly kdysi spřeženy *dva nominativy rodu původně středního, potom mužského *bai* (= *stind. u-bhē*) *a *þai*, z nichž první časem ustrnul tak, že se ho později jako nezměnné součásti užívá i v jiných pádech a rodech. I soudím, že *jest tu hlavní věcí určiti právě dobu, kdy spřežení a sloučení v jedno slovo nastalo v jednotlivých jazycích*, aby se přirozeně vyvíjelo dále.

V gotštině těsného spojení nějakého není; čteme v Luk. V, 7 (neutr.) *ba þō skipa*. — Sražení obou částí s přízvukem na první nastalo však v *severštině*, kde velmi vzácný a jistě starý tvar stislandský *beiþe* (ntr.) repraesentuje nám prvotný asi útvar neutralní **bai* + *þai*.[414]) Srv. Noreen P. Grdr. I², 628 a Altisl. Gr. 198. Ne již tak pů-

---

[412]) Srv. Helten Gr. 184 a Sievers Gr. 176. V gotštině je *tveihnai*.

[413]) V záp. frištině také v platnosti maskulina obvyklé; Siebs P. Grdr. I², 1228.

[414]) Místo *beiþe* bývá později obyčejně ntr. *bæðe* s kontrakcí provedenou jako v *tuá-r* a *þǽ-r* (srv. výše).

vodní jest stseverské maskulinum *bāþir* (*báðer*) z **bā + þer* místo **bai + þai*-R. Odkud béře se *bā*-? Tuším, že z akkus. *báþa*, který vzniká cestou přes **bá-þá* z původního **banz þanz*. Viz Noreen P. Grdr. I², 560 a Meringer KZ XXVIII, 236. Ustrnulé *bā*- vniká pak i jinam, na př. do neutra *báþe* atp. Kdy však sloučení obou částí v pevný celek zejména v uvedeném neutru *beiþe* se událo, nelze bezpečně říci.

§ 342. Následují tvary *záp.-germanské*. Jsou to *sthněmecké bēde* a *beide* (Braune Gr. 197); *stsaské* velmi řídké *bēde*, jinak s druhou částí diftongickou *bēthia*, *bēdea*, *bēdie* a ntr. *bēthiu* (Schlüter u D. 725); *stfriské bēthe* (*bede*) a zvláště záp.-friské *beithe*, *beide* (Siebs P. Grdr. I², 1231). V *agsaštině* zdálo by se, že výrazu toho nebylo (bývá *bēʒen þá*), ale Koch (srv. Kluge P. Grdr. I², 487) je nucen objasňovati stř.-anglické *bóthe*, starší *báðe* z ags. **bá*(*þá*), což neznamená nic jiného než předpokládati tentýž výraz i v agsaštině jako v nářečích příbuzných.

Vizme nejdříve tvary *sthněmecké*. Výklad jejich podává se *dvojí*: Sieversův a Meringerův. Sievers PBB IX, 495 p. vychází ze sthněmeckého spojení **bē* (mask.) + *dē*, jež dává *bēde* (*pēde*); krom toho soudí analogií podle *zwei* (vedle **zwē*) na druhotvar rodu středního **bei* (vedle **bē*), který se přirozeně zahostil nejdříve v neutru *bei-diu*. Potom nastalo vyrovnání: *bei*- se dostalo i do mask. (*bei-de*) a *bē*- zas do neutra (*bē-diu*) a jinam. *Jádrem výkladu tohoto je tedy analogie podle zwei* (srv. Kluge P. Grdr. I², 487 a Franck ZfdA XL, 11), která zvlášť Franckovi vítaným je objasněním dvojhlásky *-ei*- v *beide* a novým důvodem pro všeobecné monoftongování přízvučného *-ai* v st. h. němčině (proti Jellinkovi a jiným jako nahoře při *zwei*).

Z podobného spojení samostatných a již *dialektických* tvarů dalo by se vyvoditi též *stsaské bē-de* atp. a po případě i *agsaské *bá-ðe*, avšak ne *stfriské bē-the* n. *bei-the*, kde bychom především musili žádati samo prvotné **bā* (jako *twā*) aneb aspoň nutnou rozpoznávati v něm přehlásku *i*-ovou, čehož však není.

§ 343. *Proto třeba se utéci k výkladu Meringerovu* KZ XXVIII, 235 sl., který opět — jako při *zwēne* — zachází do doby rozhodně starší, kdy **bai-þai* sloučilo se v celek, vedle něhož **bai* trvalo samostatně dále. Celistvé **baiþai* dalo v *st. h. němčině beide* a jednoduché **bai* stažením **bē*. Kontaminací pak původ vzalo i *bēde*, kdežto

prostý tvar *bē (podobně jako *zwē) vyhynul. Kmenová hláska maskulina rozšířila se také na ostatní rody a pády, ale tak, že v jednom nářečí ovládlo vždy buď *ei* (na př. u Tat.) nebo *ē* (u Otfr. a pod.). Tím vším je tedy bývalá existence maskulina (pův. neutra) **bē* v st. h. němčině dosvědčena a *these o částečném jen monoftongování přízvučného -ai v tomto nářečí nadobro vyvrácena.*[415])

Z téhož pratvaru **baipai*, jenž srostl v slovo jediné, vysvětlíme si dále vznik *staosaských* tvarů s *bē-*; v nářečí tom kmenové *-ai-* zpravidla se stahuje. I na *stfriské* tvary padá odtud paprsek světla: zcela po právu vzniká v povném spojení **baipai* především stfriské *bē-*, které nejspíše lokalním vývojem hláskoslovným *před zubnicí přechází ve změkčené bei(the)*. Alespoň Sievs P. Grdr. I² 1231 podobné střídání v jiných tvarech (*leid* vedle *lēd*, *breid* vedle *brēd* a p.) tímto způsobem odůvodňuje. Posléze také nedoložené *agsaské *bāðe* vyplývalo by z pratvaru **baipai* zcela zákonitým stažením kmenové dvojhlásky *-ai-* v st. angličině.

Kdy však ustálilo se v záp. germanštině těsné ono spojení a slouženo v jediný výraz číselný? Myslím, že při vzácném souhlasu všech dotyčných nářečí nemůže býti o tom sporu, že *stalo se tak již v pravěkém jazyce záp.-germanském, z něhož právě hotový ten výraz přijala nářečí jednotlivá.*

---

3. Stopy ženského nominativu (akk.) dualového *-ai.

§ 344. Koncovka *-ai bývala v ievropském prajazyce původně v nom. (akk.) duálu r. žen. skloňování zájmenného a odtud i jmenného; v ievropských jazycích přešla pak částečně do ženského nominativu množného. Přes to nacházíme i potom skutečné tvary dualové a též v germanštině dohadujeme se s větší neb menší pravděpodobností některých stop takových.

Dle Brugmanna Grdr. II. 645 byla [illegible] -ai patrně v duálu fem. -ai taktéž jako v duálu ntr. -ai; [illegible] badatelé jako [illegible] KZ XXXIII 254, [illegible] 258 a jiní [illegible] ko-

415) [illegible]

covky dokonce stotožňují.[416]) Doklady v jednotlivých jazycích, i ze jmenného skloněni slov víceslabičných vážené, jsou: *stindické* (du.) *tē*, *dvē*, *áśvē*; *řecké* (pl.) *ταί*, *τιμαί*, *χῶραι*; *latinské* (pl.) *is-tae*; *stslovenské* (du.) *tě*, *racě*; *litevské* (du.) sice *tě-dwi*, *szě-dwi*, [417]) avšak též *gerė-ji(dwi)* vedle *gerì* atp. Intonace byla nepochybně *ražená*; pochopitelna jest odchylka jednoslabičných slov litevských. UG. 238.

V *germanštině* shledáváme dnes stopy tohoto pádu dualového — co se týče slov jednoslabičných — jednak u demonstrativa, jednak u číslovky „dvě“ („obě“).

a) Tvary demonstrativa.

§ 345. Zmíniti jest se tu o *praseverském* tvaru *þaiaʀ* (v platnosti akk. pl.), doloženém v nápise Istaby, jenž arciť není dosti hodnověrný. Noreen P. Grdr. I², 621 (srv. Brugm. Grdr. II, 643) interpretuje jej jako starý tvar dualový **þai* (= *ταί*), k němuž přidána ještě koncovka pluralu *-aʀ*. Jsou však i jiná a to pravděpodobnější pojetí tvaru toho, jak uvidíme při *-ōz* (§ 509). Za to ostatní tvary severské: *stislandské* staré a vzácné *þeir*, *stšvédské þē(r)* a *stdánské thē* docela dobře mohou odpovídati pratvaru *původně* dualovému **tai̯*, a není snad potřebí, jak Noreen l. c. váhavě činí, uznávati analogii dle mask. plur., s nímž ovšem i takto ženský dual hláskově spadl v jedno.

S pratvarem naším **tai̯* velice vhodně dal by se spojiti také *agsaský tvar pluralový ðá* (stfrisky *thā*), společný ostatně všem rodům.[418]) Femininum *ðá* hledí Walde Ausl. 33 v souhlasu s *twá* a *bá*, o nichž doleji bude řeč, vyvoditi z pravého pluralu fem. **þōz*, předpokládaje tu působení *zvláštního zákona hláskoslovného*, který však není dostatečně prokázán. Z toho důvodu doporučuje se opravdu pomýšleti na odvození *agsaského feminina ðá z dualu *tai̯* a to tím spíše, ježto při následujících číslovkách *twá*, *bá* též význam jest výkladu takovému oporou.

b) Tvary číslovkové.

§ 346. Jak řečeno, jsou dosti bezpečnými doklady původního dualu ženského *agfriské tvary twá* a *bá*, které v agsaštině i spojeny

[416]) O dualovém *-i* srv. též Schulze KZ XXVIII, 276 p. O způsobu intonace srv. výše § 332.

[417]) Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 44 a Hirt Akz. 66.

[418]) Srv. § 328 a 333.

(*bá twá*, Sievers Gr. 172) se nalézají. Stotožňovati je lze se staroindickým *dvá*, stslovenským *dvě*, litevským *dwì* atp. Srv. UG. 238, Kluge P. Grdr. I², 487 a též Franck AfdA XXVIII, 45, který i tuto — jako při *bá* — obrací se proti výkladu Waldovu l. c. z **twōz*, výkladu to, který ostatek na mysli měl již Paul PBB IV, 342.

Výklad z pův. **duai* nabývá však zvláštní pravděpodobnosti tím, že i vzácné tvary severské: *stislandské tuei-r* a *stšvédské tuē-r* přesně vyhovují pratvaru tomu. Srv. Noreen P. Grdr. I², 627.[417]) — Taktéž za dualy chtěl by Noreen l. c. pokládati ještě jiné tvary severské, o nichž pojednáme, až seznáme také parallelu *gotskou*, jíž se týž badatel při té příležitosti dovolává.

§ 347. Jest to výraz pro „2000" v knize Esdras 2, 15: *twa þûsundja* (ἅπαξ λέγ. vedle *twōs þûsundjōs* Mark. 5, 13). Na pohled zdá se to býti neutrum pl., ale Mahlow AEO 98 rozpoznal v tom zbytek bývalého *dualu ženského*, k němuž parallelou je stslovenský výraz „*dvě tysąšti*". Koncové *-a* bylo by pak v obou slovích pravidelnou střídnicí za **-ai*, rozumí se, že *2době a nepříznučné* — zastoupení to se stránky hláskoslovné zajisté možné a vzhledem k akcentovému poměru obou těch slov případné.

Proto byla hypothesa Mahlowa od mnohých badatelů plně akceptována, zejména od Schmidta KZ XXVI, 43, Meringera KZ XXVIII, 234 sl., Schulze tamže 276 p., Streitberga Got. El. 92 atd. Jiní pochybují o správnosti theorie jako Hirt Akz. 113 a také Brugmann Grdr. II, 542, a ještě *jiní přímo proti takovému předpokladu se promášejí*. Jmenuji toliko Jellinka Beitr. z. germ. Flex. 69, Collitze BB XVII, 3 p., Brugm. u D. 542. Tenor těchto hlasů jest, že tvar nacházející se ve zlomku nejspíše newulfilovském není způsobilý sloužiti k dalekosáhlým kombinacím (Jell.); mimo to může prý *þûsundi* [illegible] právem býti *plurál ntr.* a to metaplasmem, způsobeným [illegible] nominativu sg. *þûsundi*, jenž pokládal se také neutrum jako [illegible] (Jell., Collitz), dále bývá : v jiných nářečích výraz pro „1000" fem. i neutrum (Coll.); konečně číslovka „2000" není prý [illegible] tak [illegible] a zbusta užívaným jako známé nám [illegible] [illegible] (Brugm.).

N[illegible] [illegible] že [illegible] *rozhodnutí* otázky velice je zle stíženo [illegible] [illegible] [illegible] hlavně tím, že tvar *twa* [illegible]

[417]) [illegible] jako [illegible] tuto však [illegible] [illegible] výše § 336.

naprosto je *osamocen*. Nicméně výklad z pluralu ntr. je na pováženou při substantivu *þūsundi*, které dle dosavadních bádání etymologických i Buggových PBB XIII, 326 sl. i Hirtových JF VI, 344 sl.[420]) původem svým je femininum *-ī a jako takové i ve většině stgermanských nářečí trvá,[421]) ano v gotštině všude jinde a zvláště také v témže zlomku Esdras (35) jako femininum se cítí. Námitce Behtgově pak bych vůbec nepřikládal valné váhy, neboť vzpomínám tu českého zbytku dualového „*dvě stě*", který by v subjektivním pojetí rovněž *nemusil* se zdáti tak přirozený jako „*dvacet*" atp. Po této stránce je dnes téměř *nemožno* úvahou theoretickou ustanoviti něco určitějšího, a byly-li stopy a zbytky ženského dualu v germanštině *jinde, zajisté že i v gotštině snadno mohl se uchovati ustrnulý takový archaismus*, jenž potom sdružován byl po případě i s neutry jako *twa hunda* a j. Náležitý vývoj hláskoslovný sám mohl k tomu *první* zavdati příčinu.

§ 348. Mějme tedy i nadále vzácný gotský doklad *twa* za *dual fem.* i tažme se nyní, může-li opravdu odpovídati severským tvarům Noreenem l. c. 627 citovaným, totiž pozdnímu *praseverskému tua* (Rök), *vých.-severskému twā(r)* a *záp.-severskému tuær?* Odpověď musí zníti, že *v pravém slova smyslu nikoliv*: neb gotské *twa* je tvarem především nepřízvučným. Jenom potud mohly by oboje tvary spolu korrespondovati, pokud i severské tvary *twā(r)* a *tuær* byly monoftongovány zvláštním, svrchu už několikrát naznačeným způsobem (§ 327 a j.) v postavení *ne plně přízvučném*. Co by však krátké runové *tua* bylo, těžko jest za učiněných předpokladů říci; nemá-li se čísti *dlouze*, nemůže se nijak přirovnati ke gotskému *twa* — musiloť by v posici proklitické zníti spíše **tuě*.

---

*6. Nom. sg. mask. kmene *so-: pragermanské *saī (ievropské *soī).*

§ 349. V ievropském prajazyce a v pragermanštině předpokládáme zvláštní *nominativ sg. mask. zájmena ukazovacího kmene *so-*, jehož prvotvar pravděpodobně zněl: ievropské **soī* = pragermanskému **saī*. Podobný pratvar byl původně vytvářen též z jiných kmenů pronominalních.

[420]) Srv. Uhlenbeck Et. Wb. 153; Buggův výklad citován i shora v § 180.

[421]) V sthněmčině je *dūsunt* zpravidla fem., ale také ntr. (Braune Ahd. Gr. 199), v agsaštině *þusend* ovšem ntr. (Sievers Gr. 174).

Jak Brugmann Grdr. II, 774 učí, povstal tento pád připětím deiktického živlu -*i*, který prý sám zase byl identický s lokativním -*ī*. Pratvar udaný vznikl tudíž asi *kontrakcí* dvou slabik a nikoliv stupňováním nějakého základního kmene slabšího, jak Hirt a Streitberg o nom. pl. mask. **þai* (§ 326) předpokládají. Nasvědčuje tomu v přední řadě *rozdílná intonace v litevštině*: nom. sg. *tasaĩ* (dle Bezzenbergera Beitr. z. Gesch. der lit. Spr. 174 = **tas-saĩ*) proti nom. pl. *gerì* „dobří" a *gerė́ ji*. Srv. UG. 268 a Behtge u D. 552.

Z ievropských jazyků ostatních dlužno uvésti ještě tyto *italské* parallely od kmene **qo-*: latinské *quī*, stlatinské *qoi*, osk. *poi* atp. Obyčejně připojuje se k nim též *hī-c* od kmene **hŏ*, vzniklé z **ho-i-ce* neb *he-i-ce* (Brugm. a UG. l. c.) — avšak jak Skutsch BB XXI, 84 ukazuje, v latině skutečného tvaru *hīc* nikdy nebylo.

§ 350. *V germanštině* náleží sem především *gotské sai a sthněmecké sē*, která úplně odpovídají přízvučnému **saĩ*. Intonace bývalá nečiní patrně v slovích jednoslabičných rozdílu. Než význam tvarů oněch vybledl: původní nominativ zájmenný poklesl tu na pouhou interjekci značící *„ecce"*. Význam tento sesiluje se v sthněmčině ještě různými suffixy: *sē-nu*, *sē-no*, *sē-gi* (Isid.), o čemž srv. Collitz BB XVII, 3 sl.

Interjekce řečené bývaly dříve pro svůj význam spojovány se slovesem *„saihvan"*; teprve Bezzenberger Got. Adv. 91 sl. přiřadil je ke kmeni zájmena *sa*. První výklad hlubší podal Osthoff PBB VIII, 311, jenž na roveň je kladl vedskému (stindickému) *sā́d*, t. j. *sā́-íd* „ten právě"; pratvar tedy **so-īd*, femininum **sā-īd*. Jak vidno, etymologie ne příliš od hořejší odchylná a v jedné věci zajímavá: podmiňovala by rovněž intonaci *taženou*. O přítvorku -*id* srv. ostatně při lok. sg. § 384.

V gotštině zavdalo Koeglovi (PBB VIII, 106) jedno místo v II. Kor. 12, 16: *„sai nu"* = *„ἔστω δέ"* podnět k jinému ještě výkladu. Myslil, že tu zachována 3. osoba starobylého konjunktivu slovesa „býti" (= řeckému *ᾖ*, ievrop. **sēi*). A z toho tvaru slovesného Koegel chtěl objasniti interjekci gotskou a germanskou vůbec. Ale doklad *„sai nu"* jest ojedinělý a příliš nejistý, aby se mohl učiniti východištěm nějakých kombinací; je to dle Grimma a také Braunа Got. Gr. 85 buď chyba m. pravidelného opt. *sijai*, *siai*, anebo dle Osthoffa l. c. sama interjekce *sai*, již bylo právě vysvětliti.

§ 351. Ostatní tvary sem hledící jest pojímati jako *nepřízvučné*. Tak je tomu alespoň dle udání SCHLÜTERA u D. 712 a FRANCKA ZfdA XL, 20 v *stsaštině*, kdež prý 4 doklady významu zájmenného *se* (COTT.) vesměs jsou atonické.[422]) Přes to s výkladem FRANCKOVÝM (z -*ē* kmenů zájmenných, tedy ze **sē*) netřeba souhlasiti, nýbrž zcela dobře lze odvoditi i stsaské *sě* z nepřízvučného **saī* (jako *bere* z **beraī*[*þ*]). To tím spíše, ježto v *agsaštině* rovněž se vyskytuje *sě* i *sē* „ten“, z nichž první téhož sobě žádá výkladu, druhé pak povstalo sekundarním teprve zdloužením z prvého. Neboť přízvučné **sai* dalo by v agsaštině *sā*, jak také FRANCK l. c. správně podotýká.

Nepřízvučné jsou dále známé příklonné částice jako v pozdním *praseverském sa-si* „tento“ (podobně ve fem. a neutru) a v *sthněmeckém dë-se* atp.,[423]) s nímž i podobou kmene blízko se stýká *sáp*.-*severské þesse*(-*i*). Ze samostatných tvarů *stseverských* lze po mém mínění z posice nepřízvučné objasniti run. *si*-R (s analogicky přijatým znakem nominativním -R) a z posice ne plně přízvučné i vzácné vých.-severské *sær* (= **sai*-R). Srv. NOREEN P. Grdr. I², 624 i 620 a jeho poněkud odchylné pojetí.

§ 352. Ne z kmene **so*-, ale z jiných zájmenných kmenů buď přímo neb cestou analogickou jest vytvořena *celá řada dalších přízvučných i nepřízvučných tvarů*, z nichž sem náleží: agsaské *hě* (~ *sě*), stsaské i sthněmecké (Tat.) *hē* se záhadným druhotvarem diftongickým *hie* — vše buď přímo z kmene **ko*- nebo analogií z germ. kmene **hi*- (srv. BRUGM. Grdr. II, 769); dále agsaské *þē*, stsaské *thē* a *thie*, sthněmecké *dē* (u Tat. zřídka sic *thē*, ale dosti často diftongické *thie*; BRAUNE Gr. 208) — tvary to vesměs *analogické* se souhláskou podle pádů šikmých (místo *s*-); konečně i tázací stsas. *hwē* a *hwie* (u Tat. jednou *wie* = *wër*, BRAUNE Gr. 212), stěží však se zřetelem k ostatním agsaským tvarům, vesměs zakončeným v -*ē*, také *agsaské*

[422]) Dle toho jest opraviti tedy BRUGMANNA Grdr. II, 774 (dole), jenž klade stsaské *sē*, což ostatek činí též KLUGE P. Grdr. I², 463.

[423]) Jiný výklad sthněmeckého tvaru (z pron. *dë* a částice jakési *se*) navrhuje JOHANSSON BB XVI, 132, opíraje se o agsaské *ðes*, které ovšem *přímo* nemohlo se vyvinouti z koncového *-*sai*, avšak v podružném vývoji ano. V ags., kde enklitickému *-*se* se již nerozumělo a v celém singularu r. muž. mimo nom. demonstrativum složené přiklonilo se k flexi adjektivní, nominativ posléze podlehl tomuto vlivu také a zhostil se svého -*e*: *ðes* ~ *hwæt* atd. Totéž přiklonění k silnému adjektivu pozorujeme právě také v st. h. němčině: *dësër* ~ *blintër*. — Srov. i SIEVERS Gr. 182.

hwa, zejména možno-li toto plně pochopiti z pův. **hwaz*. Srv. Bethge u D. 552 sl. a Sievers Gr. 89.

O diftongických tvarech, dále o sthněm. *dēr, blintēr* a *jenēr* viz níže při *-ēr* § 462 sl.

---

7. Gotské *wai* atp.

§ 353. Gotské interjekci *sai* atd. vzhledem svým úplně se podobá *jiná interjekce gotská wai*, které v ostatních nářečích odpovídají: *stislandské vei*, *agsaské wá* a *stněmecké wē*. Původ její ovšem je temný. Spojuje se zajisté právem s latinským *vae*, lotyšským *vai* a litevským *vai-tóju* „naříkám“;[424] pravděpodobně vyhledává jí také Bezzenberger Got. Adv. 89 v gotském *wai-nei* „kéž“ a vůbec uznána je blízká příbuznost s gotským *waja-mērjan* atp. Pochybno za to je spojení s hom. *ᾰ̃* (= **Fᾶ*), kteréž Collitz BB XVII, 4, p. 3. navrhuje a z něhož chce po příp. vyvoditi i nový pratvar pragermanský **wōi* = ievr. **u̯āi*.

Avšak po mém soudu dospějeme zde docela jinou cestou cíle nežli při gotském *sai*. Jeť gotské citoslovce *wai* a střídnice jeho jinogermanské nepochybně reflexem interjekce prajazykové, přirozeného to výrazu bolu, tak že bez rozpaků můžeme uznati všecky parallely shora vypočtené, pokud se z nich dá souditi na pratvar **u̯ai*. Při takovém slově není pak ani potřebí pátrati po dalším nějakém rozboru a odvození — vždyť toho druhu slovce jsou nejstarším a nejprvotnějším majetkem jazyka vůbec.[425] Jen *jednu* otázku bych zde připustil: *jaké intonace bylo citoslovce to as původně?* A tu, přihlížeje k zvláštní povaze výkřiku toho i přirovnávaje jej k jistému zvolání *vokativnímu* (srv. při *-an* § 382), zajisté ne bez důvodu přisoudil bych tomu a pod. slovcím *intonaci přirozeně taženou*, jíž ostatně vykazuje také Collitzem citované a povahou svou jistě podobné, ale jinak samorostlé hom. *ᾰ̃*. Hodí se tedy naše citoslovce **u̯aĩ* hlavně svou *třídobostí* na toto místo po pragermanském **saĩ*, jehož střídnice ne v každém ohledu úplné vhodně se doplňují právě *jeho* doklady, čerpanými ze všech germ. nářečí.

---

[424]) Srv. ještě Uhlenbeck Et. Wb. 164.

[425]) Srv. peknou o tom stať v „Aesthetik der deut. Sprache“ od O. Weise (1903) str. 11 sl.

b) *Dvoudobé -ai v slovích víceslabičných.*

§ 354. Víme, že dvoudobé *-ai* v slabikách nepřízvučných jest rozlišeno od 3dobého *-aĩ* toliko v *gotštině*. Rozdíl ten byl znamenán již od Westphala a později stále zaměstnával badatele, jak dokazuje vývoj starší nauky o koncovém *ai*, vypsaný u Jellinka Beitr. z. germ. Flex. 65 sl.; spolehlivý výklad podati podařilo se ovšem teprve akcentové theorii Hanssenově a Hirtově. Osudy pak 2dobého *-ai* v *sev. a záp. germanštině* jsou pravděpodobně tytéž jako osudy 3dobého *-ai*.

V stati všeobecné brána dvojhláska *-ai* jako význačný *příklad* místo ostatních v ohledu hlavně kvantitativním; v statích specialních budu opět k ní přihlížeti a to více se stránky *kvalitativní*.

§ 355. V *gotštině* střídnicí 2dobého *-ai* jest *-a* (srv. medium *bairada*); to nás poučuje, že předcházela kontrakce v *-*ǣ*, jehož *otevřená* povaha pronikla i v krátké hlásce výslední. Též původní *-ē*, t. j. *-ǣ* má za střídnou hlásku gotské *-a* (dat. = instr. *daga*), i není nesprávno souditi, že již obě prosté *délky* byly si rovny a setkavše se společně podstupovaly tytéž změny.

§ 356. Jinak bylo tomu v *severštině*. Tam značné vidíme zjasnění při dvojhlásce střední kvantity *-*ai*, která přes *-*ei*,[426]) *-*ee* vede k *praseverskému* *-ē* (tak totiž v nejstarších nápisích po příkladu ostatních délek koncových, na př. *wrta* a pod., doporučuje se čísti napsané *-e* v med. *haite*). Redukcí vzniká pak z toho pozdější runové a obecně *stseverské -e(-i)*, na př. *heite(-i)*. V praseverštině samozřejmě *nestřetlo se* stažené ono *-ē* ani s původním 2- ani s 3dobým, tehdy ještě nezkráceným *-*ē*, kteréž oboje bylo otevřeno a vlastně *-ǣ*; důkazem toho jest mimo jiné i praseverský způsob psaní *-e* v *haite*, kdežto otevřenou hlásku značilo dle dřívějších vývodů *-a*: *wrta*, *Wiwila* atp. Srv. Walde Ausl. 109.

Souběžný celkem vývoj k stseverskému nacházíme v *záp. germanštině*. Jen že zjasnění není zde tak dokonalé a také není ve všech nářečích s dostatek bezpečných dokladů. Přes to možno již a priori nadíti se *parallelismu* mezi sev. a záp. germanštinou, a to

---

[426]) Srov. Kock PBB XIV, 73 a nahoře § 317.

proto, že i u ostatních dvojhlásek a u koncových délek dosud probraných vůbec *vesměs* se nám naskytuje.

V záp. germanštině dvojhláska prostřední kvantity *-*ai* dospěla nejdříve k *-*æ*, z něhož redukcí povstalo -*æ*, jak je nalézáme v nejstarších *agsaských* památkách: nom. pl. m. *zódæ* (Siev. Gr. 18) a p.; potom nastupuje zachované ve *všech* nářečích -*e*: agsaské *zóde*, sthn. *guote*, stsaské *gôde*. Kvalitou i toto *výslední* -*e* jest otevřenější než střídnice za pův. *-*ē*, t. j. *-*ē̄*, na př. v agsaském *hele* (§ 135). Neboť v posledním případě splynulo -*e* v deklinaci *i*-ové vlastně s pův. -*i* a bylo také s ním nakládáno jako s -*i*, co se týče další redukce — kdežto onde -*e* z *-*ai* alespoň v *st. němčině* mívá dialektickou vedle sebe výchylku v -*a*: *sthněmecké andhra*, *mina* atp. (Srov. níže.) V záp. germanštině nesetkalo se tedy — pro odchylnou *kvantitu* již — stažené *-*æ* z *-*ai* s pův. dlouhým *-*ē*, které snad už tenkrát bylo jasnější; a ovšem také ne s dlouhým *-*ē* (*-*ē̄*), u něhož otevřená povaha ještě mnohem více pronikala, tak že dalo naposled -*a* (sthněmecké *hanta*, § 103 sl.).

§ 232. [illegible]

[illegible]

Pokud se vůbec dochovalo, germanské medium upomíná svými koncovkami na *ievropské* přípony předpokládané a hlavně dle *st. indičtiny* a *řečtiny* konstruované. Jsou to v jednotlivých osobách dle Brugm. Grdr. II, 1374 sl.: *-maį* (po příp. *-məį*), *-saį*, *-taį* atd., pův. vesměs u kmenů athematických. Výklad jakýs snaží se podati Lorentz JF VIII, 117 p. 1: medialní přípony proti aktivním *-mi*, *-si*, *-ti* atd. zdají se mu býti původnější; podobně snad z *-mo*, *-so*, *-to* vznikly přípony rovněž sekundarní *-m*, *-s*, *-t*. Bylo by tedy *-maį* proti *-mi* útvarem silnějšího jen stupně („Vollstufe des Suffixes" UG. 285), jenž nevznikl kontrakcí; intonaci můžeme proto považovati najisto za *raženou*, což dosvědčuje svou akcentuací i řecké φέρο-μαι atd., kde -αι je měřeno jako slabika krátká. UG. l. c.

Germanské tvary probéřeme po jednotlivých osobách.

§ 359. *a*) *1. os. sing.* Vlastním tvarem první osoby jest pouze praseverské *haite* a stseverské *heite*(*-i*); gotské *haitada* a agsaské *hátte* atp. platí zároveň v 3. os. sg. Doklady praseverské jsou: *haite-ʒa* Kragehul, *hate-ka* Lindholm (s koncovkou, již čísti jest dle ostatních ještě zachovaných délek *dlouze* — srov. nahoře § 356); dále zkrácené již *haiti-ka* Sjaelland. *Stseverské* střídnice pravidelné jsou: stislandské *heite*, stnorv. *hœiti* a stšvédské *hēti-r*. Srov. Noreen P. Grdr. I², 641, pak Sievers l. c. I¹, 413 a UG. 322.

To vše vede k pratvaru **haitai*, který byl poprvé Buggem Aarb. 1871, 188 stanoven a Sieversem PBB VI, 561 prohlášen za medialní tvar 1. osoby významu „καλοῦμαι", rovnající se stindickému *bhárē*. Této koncovky **-aį*, jež obsažena byla pův. v mediu sloves athematických jako v řeckém ἧ-μαι, ἵ-στα-μαι (Brugmann l. c.), jest se držeti po mém mínění i *dnes*, jak vysvitne níže.

Brugmann (l. c.) uvádí arciť pro kmeny thematické původní příponu jinou: **-ōi*; ta je zachována v stind. konjunktivu *kr̥-náv-āi*, *bhárāi* a p. i obráží se prý také v medialních tvarech *severských*. Srov. též Brugm. Grdr. I², 207 a Bethge u D. 384 sl. V jazycích arských bylo toto **-ōį* (= ar. *-āį*) kdysi také v indik. **bhárāi*, bylo tam však analogií dle kmenů athematických a podle přípon *-saį*, *-taį* nahrazeno rovněž krátkým ** aį*: stindické *bhárē*, av. *barę̄*.

§ 360. Potud Brugmann. Nám jest se tázati, zdali **-ōi* je v germanštině pratvar hláskoslovně *možný*, a jestliže ano, zdaž je *oprávněný*. Možný zajisté jest (srv. i Jellinek Beitr. z. germ. Flex. 72): také **-ōi* dalo by v severštině **-ai*, pak *-ē*, *-e*. Než ozývají se jiné

pochybnosti proti tomu. Předně není ani *ievropský* pratvar, odpovídající arskému konjunktivu, dosti zřetelný; dle Jellinka l. c. 71 p. 1 mohl by zníti také *-ai̯* neb ještě jinak. Za druhé, myslím, mohla v germanštině nastati *táž* analogie podle kmenů athematických jako v jazycích arských: místo **bherōi̯*, **-ai̯* mohlo nastoupiti v dobách již dávných **bher-ai̯*.

Ba *gotský* tvar 1. osoby sg. *haitada* nutí dle všeho k tomuto předpokladu. Běží totiž o to pravděpodobně vysvětliti, *proč* asi v tomto jazyce náležitý tvar byl nahrazen osobou *třetí*. A tu pokus J. Schmidtův KZ XXVI, 43 sl., jímž hodlá zjev onen vyložiti, nad jiné zasluhuje povšimnutí. Schmidt vychází z pragermanského **haitai*, které v gotštině dalo **haita* (**baira*), což však spadlo v jedno s 1. osobou sg. rodu činného *haita*. Aby se této dvojsmyslnosti zabránilo, bylo medialní **haita* nahrazeno dle 3. osoby sg. tvarem analogickým, širším, jímž upadající kategorie media nejvýznačněji zdála se být vyjádřena — tvarem *haita-da*. Podnět k novotvaru tomu zavdal tedy gotský tvar náležitý **haita*, ten však nelze vyvoditi z **-ōi̯*, nebo **-ai̯*,[428]) nýbrž *jediné z 2dobého *-ai̯*.

Záměna podobná nastala i v *agsaštině*; mámeť místo náležitého **háte* v 1. osobě jako v 3. sg. *hátte*. Zde rozdíl mezi oběma osobami nebyl ani tak valný a proto mohlo se tím spíše dostaviti takové připodobnění. Proč zrovna koncovka *3.* osoby nastoupila na místo *1.*, lze si ostatně po příkladu Schererově ZGDS², 307[429]) vyložiti tím, že stalo se tak částečně podle vzoru *slabého praeterita*, s nímž zbytky media v 3. sg. byly sdružovány (srv. níže); v praeteritu však v *gotštině* vývojem zákonitým, v *agsaštině* vývojem analogickým i zákonitým (srv. § 157 sl.) stejné vyplývalo zakončení pro osobu *první* jednotnou i *třetí*: gotské *-da*, agsaské *-de*, *-te* (∾ gotskému *haitada* atd.). To bylo by konečně také měřítkem jakýms chronologickým, kdy vlastně v řečených nářečích ony novotvary vznikaly.

§ **361.** *b) 2. os. sing.* Zřetelnější než první jest osoba druhá, která jen v *gotštině* je zachována: *bairaza, salbōza*. Odpovídá staroindickému *bhára-sē*, řeckému *ἤ(σ)-σαι* a *φέρε-(σ)αι*. *Střídnice 2dobého -ai v gotštině je tu nade vši pochybnost jasná* a výkladu žádá sobě toliko hláska thematická *-a-* (původně *-o-*), jež patrně se odlišuje od ře-

[428]) Obé by dalo gotské *-ai*.

[429]) Srv. Jellinek Beitr. z. germ. Flex. 103 sl.

ckého *-ε-* v nestaženém *φέρε-αι*. Zjev ten opakuje se ještě v 3. sg. i bude tam o něm promluveno šíře.[430])

§ 362. *c) 3. os. sing.* Zní *gotsky baira-da* (*salbō-da*) a *agsasky hátte*, jednou *hǽtte*.[431]) Odpovídá staindickému *bhára-te*, řeckému *φέρε-ται*. Zastoupení je pravidelné. Odchylka v germanštině záleží opět — jako v 2. sg. — jen v tom, že thematická hláska v obou *bezpečných* tvarech *baira-da* a *hátte* z **hát(a)te* jest stupně silnějšího **-o-* než v řečtině, kde je *-e-*. Jediné v *hǽtte* (a to není příliš pravděpodobno) byla by zachována původní thematická hláska (**e* = germanskému **i*). UG. 322 a Bülbring Altengl. El. I 167.

Odkud pochází *-o-*? Zodpověděti to bezpečně není věc lehká, i proneseno několik o tom domněnek. Schmidt KZ XXVI, 43 kladl pro fasi, kdy již 1. osoba sg. byla přetvořena v (*hait*)*ada*, vedle ní ještě *-iza, -ida*; a teprve v následujícím období jazykovém vniklo dle něho *-a-* z 1. osoby do celého singularu, tedy do 2. os. *-aza*, 3. *-ada*. Proti tomu ozval se Jellinek Beitr. 103 sl., jemuž zdálo se býti nepochopitelno, proč právě 1. osoba měla zvítěziti nad *dvěma* ostatními, jež měly převahu. Sám došel výsledku, že 3. osoba nutně musila zníti již *-ada*, než ještě úplně se srovnala s osobou prvou. A příčinu tohoto *-ada* Jellinek shledával v *konjunktivu medialním*, který prý už od prvopočátku v 1. sg. a 3. pl.[432]) byl totožný s tvary indikativními: podle vzoru těchto dvou osob vyrovnaly se potom i osoby *ostatní*.

Avšak Jellinkova dedukce trpí velkým nedostatkem: konjunktivní tvary *jím* předpokládané jsou více méně problematické, z nejistých předpokladů vybudované (srv. l. c. 101 sl.). Jest se tudíž ohlédnouti po výkladě přirozenějším, méně strojeném, byť bychom ani tomu nemohli přiřknouti jistoty absolutní. Výklad takový podal Sievers PBB VI, 563 i drží se ho Brugmann Grdr. II, 1379 a 1381, Kluge P. Grdr. I², 451, Bethge u D. 384 sl. a j. Dle něho *thema -a- vniklo pravděpodobně z 3. osoby pl.*, kteráž je měla po právu a časem

[430]) O 2. a 3. osobě sg. viz ještě Hirt JF I, 217, UG. 188 a 322, Jellinek l. c. 103 sl.

[431]) *Agsaské* tvary rozpoznány byly — jak známo — od Ettmüllera a Greina, tvar *hǽtte* je však dosti záhadný. Streitberg UG. 322 čte *hǣtte*, jiní jako na př. Bülbring Altengl. El. I, 157 a 167 *hǽtte*, což se zřetelem k *hátte* je pravděpodobnější. Než i tak lze tvaru toho, který může býti přepsán, užívati jen s reservou (viz v textu níže), ano Sievers PBB VI, 563 a J. Schmidt KZ XXVI, 43 sl. netroufají si z něho vůbec ničeho usuzovati.

[432]) 1. sg. zněla prý **haitō*, **haitōi* a 3. pl. **haitandai*.

opanovala v celém pluralu. Thema to přeneslo se na 2. a 3. osobu sg. patrně dříve, než podle 3. sg. přetvořena byla i *1. osoba* jednotná z **haita* v *haitada* a z **háte* v *hátte*; souhlas pak germanských nářečí *dvou* (severština v té příčině nepraví nám ničeho) může zajisté nasvědčovati tomu, že se tak stalo již v době *pragermanské*.[433])

§ 363. Z toho všeho vidno, že germanské medium čím dál více se uchylovalo od původní podoby prajazykové, až nadešel v některých jazycích úplný *rozklad* jeho. Tak i *agsaské hátte*, jež bezpochyby již dříve se přiklánělo k slabému praeteritu (viz při 1. os. sg.), časem jakožto tvar ojedinělý stává se mluvícím takměř nesrozumitelným a je vskutku i považováno za praeteritum, ano vytvořen k němu praeteritalní plural: *hátton*. Singular *hátte* a plural *hátton* mají potom význam praesentní i praeteritní. Srv. Sievers Gr. 186 a 200.[434]) Praeteritem jest a *mediem* asi bylo též stř.-nizozemské a nizoněmecké (vestfalské) *hette* „jmenoval se" — jen že nám o starších tvarech nic neprozrazuje. Srv. Germania XVIII, 307.

§ 364. *d*) *3. os. plur.* Zbývají pluralové tvary *gotské: bairanda*, patrně z 3. pl. i do ostatních osob přenesené. Parallely jinojazyčné: stindické *bhárantē* a řecké *φέρονται*; zastoupení v gotštině opět pravidelné. Vzniká však otázka, proč a jak dostala se 3. osoba pl. do první a druhé? Odpověď dal jednak Schmidt (l. c.), když o singularu pojednal, jednak Baunack (srv. UG. 322). Dle Schmidta nastal v plurale týž pochod jako v singularu: 3. osoba vytlačila *první* a obě ty souhlasné pak osoby i *druhou* — což není pravdě nepodobno. Baunack zas dokazoval, že hláskoslovně vzniklo v gotštině (germanštině) *-nda* také v 1. osobě pl.; prý z původního **-medhai* (= stindickému *-mahē*) *synkopou* povstalo nejdříve **-mðai*, potom gotské *-nda*.

Než kombinace Baunackova, ač sama sebou vábná, přece není nepochybná, ježto předpokládaná tu synkopa ničím není dotvrzena (UG. l. c.). Pročež setrvávám při výkladu Schmidtově dodávaje jen, ..áměna osob, jaká se jeví v plurale, *opět* byla přivoděna vzmáha- úpadkem germanského media. Za takých poměrů zajisté pochopíme uniformaci, jež vyšla od osoby singularu nejpodob-

---

..) Proti pojetí Sieversovu vyslovil se Schmidt l. c., uváděje námitkou , v němž se analogie v 2. a 3. sg. podle 3. pl. nevyvinula — *neprávem*, jak ..B XVII, 9 p. 1.

.. hořejší *hætte* nepovstalo také pomíšením s podobnými jemu ..h neb u píšícího?

ější i odstranila tvary s koncovkami zvláštními a značně odchylnými.

---

2. Nom. pl. mask. „silných“ adjektiv.

§ 365. Koncovka v *nom. pl. mask. silného skloňění adjektivního* měla v pragermanštině *-ai* (= ievropskému *-oi*) a byla původu zámenného. V mnohých ievropských jazycích přešla na jména vůbec, v germanštině jen na adjektiva (**blindai* jako **þai*). Srv. Sievers PBB II, 111 a Brugm. Grdr. II, 662.

Stran intonace platí totéž, co uvedeno svrchu při pragermanském **þai*; poučný příklad je *řecký* nom. pl. *οἶκοι, θεοί* proti lokalu sg. *οἴκοι, 'Ισθμοῖ* (Hirt Akz. 37 a 114). Odchylka jeví se v *litevském* subst. *vilkaĩ* proti adj. *gerì, gerė-ji,* ovšem vedle pron. *tẽ*. Výklad je nejistý. Hirt JF I, 219 podává ten, že pův. jmenná koncovka *-ōs*, jež byla vytištěna zájmenným *-oi*, přenesla aspoň intonaci svou na *-oĩ* = litevskému *-aĩ*; naproti tomu Streitberg UG. 185 má za pravděpodobnější vliv tvarů jednoslabičných (*tẽ* a p.). *Tažená* intonace litevská není dle všeho toho prvotná, nýbrž sekundarní.

§ 366. Pročež ani v *germanštině* nebudeme vycházeti z **-oĩ*, jak činí Streitberg l. c., ale z 2dobého ievropského **-oi*, jak tomu bylo již při **þai*. Srov. Wilmanns Deut. Gr. I², 325. Střídnice náležité jsou pak tyto: *stseverské blindi-r, agsaské blinde, stfriské riuchte* (Siebs P. Grdr. I², 1242), *stsaské blinde* a *sthněmecké blinte*; výjimkou očividnou, zvláště se zřetelem k mediu právě odbytému, je *gotské blindai.* Přihlédněme k jednotlivým nářečím blíže.

V *severštině* již v runách je doklad s koncovým *-e*, které zde opět budeme čísti **-ē*, spolu s přivěšeným znakem nominativním *-ʀ*: *sijosteʀ* „nejblíže příbuzní“ (Tune). Slovo to je v mnohém ohledu záhadné, toliko zakončením jako nom. pl. superlativu vyznačené.[435]) Tvary bez analogického *-ʀ* uchovaly se jen v několika dokladech *stšvédských* (v nejstarších listinách) a ve složeninách *stislandských* jako: *eine-ger* „žádní“, *huere-ger* a *huáre-ger* „kteříkoli“. Srv. Noreen

---

[435]) Srov. Noreen Altisl. Gr. 265 a P. Grdr. I² 623, Walde Ausl. 109 a Michels ZfdPh XXXIV, 128 (čte spíše *siuosteʀ*) Čtení *sijosteʀ* má za pravé Läffler ještě v Ark. f. n. fil. XII, 98 sl. a 214 sl. proti Kauffmannovi, který mu opět odpovídá tamže 101. Bugge Norges Indskr. 34 interpretuje **sihjosteʀ*, proti tomu Kock PBB XXVII, 167 a 187 taktéž přijímá *sijosteʀ*.

P. Grdr. I², 628. Všudo jinde je v *st. severštině -i-r*; o nějaké analogii podle jednoslabičného *pei-r* nemůže zde býti řeči, vyvinulot se *-i(r)* zcela zákonitě.

Totéž lze tvrditi o *záp. germanštině*. *Agsaské blind-e*[436]) úplně se shoduje s medialním *hátte* (obé je z 2dobého *-ai*); tvar přízvučný má *-ai*, kteréž povstalo u vývoji teprv agfriském. Srv. nahoře § 323. V *st. fríštině* vedle pravidelného *-e* bývá zřídka *-a*: *fría Frisa* atp., buď odchylným jen způsobem psaní místo nepřízvučného otevřeného *-e* anebo analogií dle nom. pl. fem. *-a* (*fría*). Srv. Helten Gr. 168 a 30 al.

§ 367. Ani v *německých* nářečích netřeba pomýšleti na analogii, naopak po mém soudě i *stsaské blinde* i *sthněmecké blinte* představují nám právě zákonité střídnice původního 2- (= 3-) dobého *-ai*. Kdyby toho nebylo, musili bychom arciť podle Collitzovy theorie uznati za náležitou střídnici koncovku *-a*, která v témže pádě, ač řidčeji, se vyskytá. [illegible]) A přece lze toto podružné *-a* velice přirozeně vysvětliti [illegible]: buď to bylo jen dialektické označení otevřené výslovnosti [illegible] *-e*, jak tomu většinou zajisté bylo v dokladech *sthněmeckých* [illegible]) anebo se tu [illegible] na úkor nominativu stará koncovka [illegible] *-a* [illegible], což zejména vhodno uznati v [illegible] [illegible].

[illegible] mají pravdu, že [illegible] *-a* [illegible] *-ai*; jak [illegible] jednoslabičných *the* a [illegible] pomyslitelna, ta [illegible] koncového *-e*, na [illegible] *dic*: [illegible] § [illegible] analogické [illegible] je [illegible] se [illegible] se ne-

[illegible]

askytá,[440]) předpokládati vývoj staženého *-ō *jednou* (při 3dobém -*ai*) směrem i jinde zřetelným k -*e*, *podruhé* však (při 2dobém *-*ai*) měrem neobvyklým v -*a*. Srv. Walde Ausl. 197.

Z těch ze všech důvodů mám i při 2dobém -*ai* v nom. pl. za náležitou *střídnici staroněmeckou otevřené* -*e*, které v zápase s akkuativní koncovkou -*a* v Mon. podrželo převahu a nadobro zvítězilo ve st. *horní* němčině, nepodlehši tu žádné analogii, leč bychom s Braunem PBB II, 139 a J. Schmidtem KZ XXVI, 42 sl. dvakráte (v Ben. Řeh.) doložené *andree* m. *andre* četli opravdu dlouze a považovali za obdobu podle *dē*.[441])

§ 368. Zcela jinak je posuzovati *gotský nom. blindai.* Ten podle svědectví media nemůže míti zákonitou střídnici 2dobého -*ai*; a po něvadž také není možno vycházeti z 3dobého pragermanského -*ai*, nezbývá než uznati analogii podle **þai*.[442]) Srv. Schmidt l. c., Hirt JF I, 219, PBB XVIII, 278 a j. Schmidt, který se jinak drží Westphalovy eště soustavy, odhaluje nám i příčinu a podnět oné analogie pravděpodobně takto: Kdyby místo -*ai* byla nastoupila náležitá střídnice got. -*a*, bylo by mask. **blinda* v jedno spadlo s neutrem pl. *blinda* (z *-ō). Tomu vyhnul se jazyk řečenou analogií. Tohoto prostředku nebylo ovšem, jak jsme poznali, užito v sev. a záp. germanštině i nebylo ho tam ani třeba; správně podotýká Schmidt, že ani *severské* mask. *blindi-r* a ntr. *blind*, ani *agsaské* (záp.-germanské) mask. *blinde* a ntr. *blind* atd. co do koncovek se nesrovnávala

Gotské *blindai* řídilo se tedy dle *þai*. Jak bylo vyslovováno? Nevíme toho určitě, jen tolik je jisto, že oboje -*ai* musilo zníti *stejně*. Ježto pak v jednoslabičném přízv. *þai* především musíme vyhledávati *dvojhlásky -ai*, platí totéž o *blindai*: máme tudíž nepřímý zde důkaz, že také v *nepřízvučných* slabikách koncových čísti bylo — snad ještě za Wulfily — diftongické -*ái* a nikoli, jak Scherer ZGDS², 202 a Hirt JF VI, 60 se domnívali, -*aí* = -*ē*.

---

[440]) Srov. Bülbring A.tengl. El. I, 40 sl.

[441]) Jiné pojetí ne bez vší podstaty jest, že dvojité *e* značí tu *krátkou hlásku zúženější a poněkud nadmírnou*, jaká dle theorie mnou přednesené vlastně má resultovati z pův. dvojhlásky prostřední kvantity; hláska taková, stavši se časem prosté 1dobou, další redukci nepropadá. Srv. můj výklad dokladu *fridoo* (rovněž v Ben. Řeh.) níže v § 610.

[442]) Collitz BB XVII, 4 a 5 má na mysli též analogii podle gen. pl. *blindaizē* a dativu *blindaim*.

3. *Otázka některých germanských adverbií.*

a) Gotské faura atd.

§ 369. Collitz BB XVII, 17 sl., jenž v 1. i 3. osobě sg. slabého praeterita spatřoval koncovku medialní *-*ai*, původně prý identickou s koncovkami germanského mediopassiva vůbec, budoval na tomto nepevném základě známou nám již *theorii svou o zastoupení původního -ai v germanštině a zejména stněmčině.* Posilu své nauky Collitz shledával také v *gotském* adverbiu *faura* „napřed, před tím", s nímž korrespondují: *sthněm., stsaské fora, agsaské fore.*[443]) Nutno průkaznost slova toho prozkoumati.

Kdyby Collitzova these o praeteritu byla pravděpodobna, bylo by i jeho učení o koncovém *-ai* tím zdůvodněno; pak by ovšem náš předpoklad, že 2dobé *-ai* = stněmeckému *-e*, byl mylný. Než hypothesa o vzniku praeterita je v hláskoslovném i jiném ohledu zřejmě pochybena a tvary slabého praeterita vykládáme si zcela jinak (§ 156 a j.); zbývá tedy hlavně adverbium *faura*, jež má správnost Collitzova názoru o střídnicích za *-ai* dokázati. Podaří-li se nám tudíž zviklati svědectví toto, *získáme tím nepochybné ospravedlnění předpokladů vlastních.*

§ 370. Collitz l. c. podpíral svou nauku takto: Tvary germanské (pragermanské **furai*) dají se přirovnati k homer. *παραί-* (v *παραιβάτης*), latinskému *prae*, stslov. *pri*, litev. *prē* atp.;[444]) v těch ve všech jest dle něho ustrnulý *dativ sklonění souhláskového,* jenž vycházel v *-*ai* (dle našich předpokladů v 2dobé *-ai*). Gotskému *faura* a záp.-germanským jeho střídnicím C. staví dále po bok gotská a západogermanská adverbia jako *innana, ūtana* (*ūzzana*) a pod., která po obecném názoru k takovým parallelám ani se nehodí.[445])

Zůstaňme proto při parallele první. Etymologie Collitzova je hláskoslovně správná a i pravděpodobná, pokud nepřekročíme mezí jazyka gotského; avšak není ani dost málo podepřena důvody, chceme-li ji rozšířiti i na oblast německou. Tam totiž není parallely, na niž by

---

[443]) Stsaský a agsaský tvar pouze jako předložky užívány. V *stfriština* odpovídá nejspíše *fore*. Srv. Helten Gr. 50.

[444]) Srv. vedle Collitze Kurschatovu Gr. 128.

[445]) Srv. nahoře § 165.

se mohlo poukázati. Neboť co STREITBERG UG. 189[446]) ve prospěch COLLITZOVA předpokladu uvádí, totiž parallelu slabého praeterita (gotské *nasida*, agsaské *nerede*: stsaské *nerida* a sthněmecké *nerita*), vida ve všech těchto tvarech 3. osoby sg. původně zakončené -ē, jest po patřičných výkladech našich a názorech nejnovějších vůbec *nemístno a pochybeno*. Srv. § 156 sl.

Má tedy rovnice: gotské faura = stněmeckému fora obhájiti sama sebe. Toho však dokáže stěží: tkvít v ní, jak WALDE, badatel jí jinak nakloněný, dodatečně Ausl. 197 doznává, *vnitřní jakýsi rozpor.* WALDE dovozuje, že gotské *faura* předpokládá intonaci raženou (*ai*), sthněmecké *fora* však taženou (-*aĩ*). Tentýž rozpor vyskytá se, pravda, i u dvojhlásek -*ai* v severní a záp. germanštině, jsou-li po *našem* návrhu pojaty: ale právě tím, že přisuzuje se jak 2- tak 3dobému -*ai* stejná střídnice -*e*, lze oběma kategoriím v oněch jazycích dáti splynouti a citelný rozpor tak překlenouti. To při COLLITZOVĚ thesi možno není, leda — jak právě WALDE l. c. dobře ukazuje — novými hypothesami jinými, ovšem nedokázanými. Sám uvedu jen tyto námitky nejzávažnější: Ten, kdo souhlasí s COLLITZEM, přehlíží neklamnou zrvám parallelu střídnic *severských za -ai*, dále to, nač při nom. pl. *blinte* již poukázáno, že monoftongování dvojhlásky *ai* v němčině a prvotné západní germanštině (zde při 3dobém -*ai* a dlouhých dvojhláskách) *zpravidla se děje směrem k ē a nikoliv ā*, konečně i kvalitativní stránku domnělé střídnice -*a*, která v tom ohledu je na roveň postavena *3dobému -ē*, ačkoliv sama odpovídati má dvojhlásce *2dobé* a vlastní diftong *3dobý -ai* (původní a v dlouhých dvojhláskách) jeví zřetelnou střídnici -*e*: opt. *binte*, dat. *tage*. *Resultovalo by tudíž konec konců dvoje 3dobé -ai, důsledek to zajisté nepřijatelný.*

§ **371.** Tím vším otřásli jsme, tuším, pilířem COLLITZOVY nauky, stavějíce svou vlastní theorii na nominativu pl. shora vyloženém; jeť to tvar *co do původu* přec mnohem jasnější než „*faura*". Jak by tento sám *bezpečně* se dal vyložiti, arciť nesnadno je říci; mohu jen připomenouti, že existují i *jiná* ještě pojetí jeho, s nimiž rovněž nelze souhlasiti,[447]) a konečně *jedno*, které dobře se dá uvésti v soulad

---

[446]) STREITBERG Zur germ. Spr. 9 byl ještě na rozpacích, ale v JF. Anz. II, 53 klonil se již ke COLLITZOVI a v UG. 189 předpoklad jeho se svého stanoviska nadobro přijímá. Také WALDE Ausl. 55 jen nerad by se vzdal té rovnice (srv však v textu níže). Nerozhodný je HIRT Ark. f. n. fil. XVIII, 372.

[447]) Srv. na př. KOCK Om nůgra atona 19 sl., kde *faura* spolu s gotským *faur* atp. na roveň se klade stindickému *pra* i řeckému *πρό* a nápadné zachování

s přítomnou soustavou. Je to názor MÖLLERův PBB VII, 486, jenž gotské *faura* spojuje s vedským *purā* (av. *para*) „dříve“ a spatřuje v obojích tvarech ustrnulý *instrumental sg.*[448])

Podrobně jest si věc představiti takto: Z původního kmene souhláskového **per-* bylo několik pádů v adverbialním užívání, které později v jazycích ustrnuly: tak nahoře vzpomenutý dativ v řeckém *παραι-* atd., nebo gen.-ablativ v řeckém *πάρος*, vedském *purás*, nebo zas *instrumental* kmenům souhláskovým příslušející v řeckém *παρά* a přenesený od kmenů *-o* ve vedském adv. *purā*. Pratvar posledního pádu byl zakončen buď **-ō* anebo v širší podobě **-ōm*, jak dle novějších theorií pravděpodobně uznáváme (viz § 79). Ve skutečné flexi ievropských jazyků a také *germanštiny* dochoval se toliko onen pratvar **-ō*, kdežto druhý v **-ōm* u živoucích kmenů *-o* sic zahynul, ale udržel se v *adverbiích*, k nimž můžeme právě počítati též *gotské faura* a *stšhornoněm. fora* i *další stejné tvary*. Význam by tomu také nasvědčoval — byl by to instr. jednak místa, jednak času —, ale zvláště by s tím souhlasily jednotlivé germanské střídnice, gotská a agfriská bez výhrady, sasská pak a sthorněmecká [illegible], pokud právě koncovku *-a* [illegible] [illegible] pokládáme za [illegible][449]. Podružnou koncovku *-e* lze si [illegible] vysvětlovati všelijak, v sasštině na př. jako zvláštnost dialektů [illegible] [illegible]; [illegible] však, že se tu všude [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] zakončených v *-e*, k nimž se [illegible] [illegible].

[illegible]

§ [illegible] [illegible] adverbia, která vy[illegible] [illegible] jednohlasky v *-e*, *-i* [illegible], [illegible] a taktéž [illegible] až pozor[illegible] a jiní, [illegible] pak zase

[illegible] a několik jazyk[illegible]

[illegible] latinské [illegible]

Schmidt KZ XXVI, 42 sl., Collitz BB XVII, 15 sl., Hirt JF I, 218, Wilmanns Deut. Gr. I², 324 a II, 651 atd. Vzhledem k naší soustavě znacují přímo myšlenku, že chovají v sobě 2dobé *-ai* (srv. též Schmidt l. c.), na druhé straně však jsou vespolek, co se dotýče střídnic v jednotlivých nářečích, v témž „nápadném" poměru jako gotský dat. sg. *daga* a sthněmecký dativ *tage* atd.

§ 373. *Která jsou to adverbia a jak se obyčejně pojímají?* Schmidt l. c. uvádí patero dokladů: *gotské ūta, inna, iupa, stseverské niðri* (v gotštině ho není) a *gotské wiþra* (není v stseverštině a stsaštině). Střídnice v nářečích jsou zpravidla ty, jež byly při *ūta* zaznamenány, pouze v *stsaštině* slovce všecka, v *sthněmčině inne* a *ūfe* mají vzácné druhotvary v *-a*.[450]) V *stfrištině* tvar *inne* a pod. může býti = gotskému *inna*, avšak také = gotskému *innana*, tedy tvar, který po apokopě koncového *-n* musil povstati ze staršího a vůbec záp.-germanského **innan* (srv. Helten Gr. 49 a nahoře § 165).

Badatelé mají většinou *všecky* střídné tvary za sounáležité i spatřují v nich ustrnulé pády a to hlavně lokativy sg. Výklady hláskoslovně dnes *nemožné* jsou: někdejší Sieversův PBB V, 121 z původní akcentuace ievropské, na př. *ūtá*[451]) a Bremerův PBB XI, 38 z lokalu sg. kmenů *-i*, totiž z **-ēi* (srv. i Jellinek Beitr. z. germ. Fl. 69). Proti Bremerovi a j. vyslovil se Johansson BB XVI, 147, jenž ve většině gotských adverbií spatřuje *-ē*, které však dle dnešních názorů mohlo by býti pouze dvoudobé a mimo gotštinu by mělo odpadati.

Ostatní badatelé počítají všichni s možností *vyložiti dotyčné koncovky z -ai*. Tak již Paul PBB IV, 471 uznával pratvary **ūtai*, **innai* atd., jež se prý ke gotským tvarům mají jako gotské *ibai* k *iba*; dále Schmidt l. c. pokládá adverbia ta za lokativy **-ai* jako řecké *οἴκοι*, stindické *vṛ̥kē*, i vidí parallelu jejich také v dativě sg.: v gotském *wulfa*, stseverském *ulfi*, agsaském *wulfe* atd. K Paulovi opět se přiblížil Collitz BB XVII, 15 sl.: jemu jsou místní adverbia opravdovými lativy, které z pragermanské dvojice tvarů **-ō* a **-ōi* zachovaly vždy prý jen jediný tvar a to týž jako substantiva (tedy **-ō* v gotštině, *-ōi* a z toho *-ai* v ostatních nářečích). Oba tvary v jednom nářečí representuje dle toho gotské *ibai* a *iba*.

Na Schmidta konečně navazuje Hirt JF I, 218 i vidí v místních adverbiích opět *lokativy sg.*, jsa veden hlavně významem jejich.

---

450) Srv. Schlüter Unters. 223 sl. a Schmidt l. c.

451) Srv. výše výklad Kockův § 371 (pozn. 447).

Hledí předpoklad tento srovnati s theorií intonační, t. j. klade koncovku pro germanštinu vůbec **-oĩ*, pouze v gotštině buď **-ē* neb **-ō*. V gotských tvarech pak shledává lokaly staré jako řecké *ἄνω, κάτω* atp., anebo i analogii podle dat. *wulfa*, jejž sám má za lokativ sg. kmene *-o*. Hirt tedy roztrhl spojitost tvarů všech a výjimečné vykázal místo *gotštině* — učinilť slovem to, co také my jsme nuceni učiniti při dativu sg. substantiv kmene *-o*.

§ 374. Jest však otázka, je-li takového rozlišení třeba též při *adverbiích*, která dle všeho nebyla odvozena z kmenů *-o*, ale nejspíše ze základních kmenů souhláskových a jež nad to vykazovala ve všech nářečích tak *pravidelně* se střídající tvary, že dle Schmidta i všeliká analogie zdá se tu býti vyloučena. Pročež bych *bez potřeby* gotských tvarů neodděloval od ostatních; vždyť jsme se toho neodvážili ani při adv. *faura*, kteréž je nám zatím jen ojedinělým dokladem svého druhu. A výklad oněch adverbií, jenž by odpovídal hořejším předpokladům z nom. pl. **blindai* vyváženým? *Mohl by býti týž, který právě* Collitz *a přívrženci theorie jeho hlásají pro faura.* Adverbia řečená odpovídala by v koncovce 2dobému *-ai*, *a toto by se v nich ještě pravidelněji a úplněji obráželo než v střídných tvarech nominativu *blindai.* Původní útvar nebyl by lokal, nýbrž *dativ kmenů souhláskových *in(n)-*, **ūt- atd.*, končící se v **-ai* a časem měnící svůj význam cílový u význam místní na otázku „kde“. Obměna taková je vůbec běžná a pravděpodobná, i zastává se jí zvláště horlivě sám Collitz BB XVII, 16.[452])

Tím vyloženy jsou všecky střídné tvary až na *stněmecké druhotvary -a*. Ty rozhodně jsou tvary jen vedlejší, buď že pronikala v nich otevřenější výslovnost koncovky *-e* (srv. Schlüter Unters. 249) anebo že působila tu analogie adverbia *fora*, jež samo zas — jak víme — podléhalo asi vlivu náležitých tvarů *-e* (srv. výše).

---

c) Třídobé *-aĩ* v slovích víceslabičných.

§ 375. Vývoj pragermanského *-aĩ* v slabikách nepřízvučných (hlavně v slovích víceslabičných) je nám již s dostatek znám. Opakuji jen pro přehled jeho střídnice: *gotské* původně diftongické *-ai*, *stseverské -e(-i)* a *záp.-germanské* otevřené *-e*, které v nejstarší *agsaštině* psáno jest

452) Zajímavo, že **-oi*, **-ai* ne cirkumflektované spatřoval ve všech tvarech našich adverbií Sievers P. Grdr. I[1], 413, jen že tato neprávem spojoval s lokativem řeckým *οἴκοι*, v koncovce přec 3dobým.

x a v *stněmčině* vedle sebe mívá druhdy -*a*. Jediný bezpečný případ est pod čís. 1. uveden (srv. Hirt JF I, 217).

Případy jednotlivé.

1. *Třetí osoba sg. optativu praes.: gotské bairai atd.*

§ 376. Míní se tu *optativ praes. sloves t. zv. thematických a jiných analogických*, který v 3. os. sg. zní: *gotsky bairai, bindai; stseversky binde(-i), skjóte(-i); agsasky binde*, starší *bindæ*; *stsasky binde(-a)* a *sthněmecky binte(-a)*.[453]) Pratvar **bheroīt* = pragermanskému **be-aīt þ*).

Tvaru tomu odpovídají: stindické *bhárēt*, řecké *φέροι, εἴποι* (-*οι* dlouhé a proto tažené), litevské *te-sukē* (t. ř. permissiv II.), stslovenské *beri* (imper.). Intonace *tažená* vykládá se kontrakcí thematické hlásky *o* se znakem optativním stupně slabšího -*ī*-, který z pluralu vnikl do singularu a vytiskl původní -*i̯ē*-.[454]) Srv. Hirt JF I, 217, UG. 85, Johansson BB XX, 98 atd., mimo to nahoře § 188 sl.

§ 377. *Identita* tvarů v jednotlivých germanských nářečích zdá se nepochybná. V *gotštině* sic Brugmann (srv. Hirt l. c.) upozorňoval kdys na možnou analogii v 3. os. sg. podle 2. osoby *nimais* a 1. pl. *nimaima*; náležité bylo prý **nima* a za ně nastoupilo *nimai*, aby se 3. *osoba opt.* odlišovala od *1. osoby indikativní*. Avšak hořejšímu výkladu *hláskoslovnému* sluší dáti přednost, především proto, že úplně odpovídá *povaze jazyka* a podporován jest vývojem dlouhých dvojhlásek obsahujících -*ō*-; za druhé — a to již Hirt správně podotkl — nevadilo by gotštině, kdyby 3. opt. s 1. ind. se srovnávala; konečně vliv 2. osoby sg. a 1. plur. nemohl v optativu vůbec býti tak mocný, když v *praeteritu* nerušeně obstálo *nēmi* vedle *nēmeis* a *nēmeima*. Přestaneme tedy na tom, že gotské -*ai* jest náležité.

V *severštině* nejstarším dokladem je *uiki* Glavendrup (= stislandskému *víge*) s koncovkou již zkrácenou, která platí pak v stseverštině vůbec, ano přenesla se tam i na slabá slovesa třídy -*ō*: *kalle* proti gotskému *salbō*. Srv. Noreen P. Grdr. I², 639.

[453]) *V sthněmčině* jest -*a* zejména v bavorském nářečí: Braune Ahd. Gr. 16 a 227; v *stsaštině* v Mon. a některých menších památkách: Schlüter Unters. 210 sl. I přechodní hláska -*æ* jest několikrát v stsaštině písmem vystižena; Schlüter l. c. a 247.

[454]) Jiný výklad jest, že samo -*ī*- povstalo redukcí z původního -*i̯ē*-, jež způsobena přízvukem na předchozí slabice spočívajícím.

V záp. germanštině a zejména v *sthněmčině* rovněž netřeba pochybovati o původnosti svrchu udaných tvarů; naopak zárukou *totožnosti* gotské a sthněmecké střídnice může nám býti parallelní vývoj optativu praeter. v obou jazycích. Srv. Bojunga JF II, 186. —

K thematickým optativům přimkl se také v některých nářečích optativ původně athematický slovesa „*býti*": v pragermanštině (ievropštině) zněl tvar se silným znakem optativním *s-(i)*įē-þ*, potom **sįē(-þ)*, ale obdobou — tak jako v 1. a 2. osobě sg. — přetvořil se v *gotštině* dle *bairai* v *sijai*, v *stseverštině* v *sée* (Noreen Altisl. Gr. 247) atp.

---

2. Jiné případy pochybné.

(*Lok. sg. mask. ntr.* *-*oĩ*.)

§ 378. Ostatní případy, které by se sem mohly zařaditi, jsou naprosto nejisty. To týká se zejména *lokativu sing. kmene -o, končícího se původně v -oĩ*, jejž Behtoe u D. 538 a 576 shledává v *gotském dativu sg. haimai od fem. haims „ves"*. Činí tak domýšleje se, že *haims* prvotně bylo maskulinum kmene *-o* jako stseverské *heim-r*, agsaské *hām* a stsaské *hēm* (toto mask. i ntr.) — a že teprve *isolovaný* lokal sg. *haimai* vedle nom. *haims* a akk. *haim* stal se podnětem, by slovo to bylo v *sing.* převedeno do ženské deklinace *i*-ové. V *plurale* nominativ *haimōs* v častém spojení s fem. *baurgs* stal se prý rovněž femininem i měl v zápětí přestoupení celého pluralu v deklinaci ženských kmenů *-ā*.

Behtoe přidržuje se tu celkem názoru Hirtova, vyloženého v PBB XXII, 236 sl., s tím však rozdílem, že Hirt hned předem vedle singularového kmene *-o* **haima-* (litevsky *kēmas*) uznává kollektivní ženský kmen **haimā-* (řecky *κώμη*), jehož se užívalo jen v plurale.[455] Krom toho Hirt záhadný tvar *haimai* přímo klade na roveň *sthněmeckému dativu tage*, v němž — jak uslyšíme (§ 397) — mnohem pravděpodobněji než lokal sg. *-oĩ* předpokládáme skutečný *dativ původně zakončený v *-ōĩ*, tak že by dle Hirta i tento tvar, v gotštině jinak nedochovaný, jako archaismus byl se udržel právě v řečeném *haimai*.

Než ani to není bezpečnými fakty podepřeno i možno proto vznésti otázku, nemá-li se při *haims* na *kolísavý rod* v gotštině (a v germanštině vůbec) pomýšleti hned zprvu? Slovo to v gotském plu-

---

[455]) Srv. však Uhlenbeck Et. Wb. 70a.

rale jistě bylo femininum, přiklonivši se úplně k deklinaci kmenů -*ā*, a když pak i singular počal se kolísati, nemohl se podle podoby nominativu *haims* a akkusativu *haim* přidati jinam než k *ženským kmenům -i*. Rozhodně však dativ *haimai* nemusí býti prvotným lokalem sg. *-*oĩ*, nýbrž může zcela dobře představovati analogický teprve novotvar dle *anstai*. Vždyť lokal *-*oĩ* = pragermanskému *-*aĩ* není ani jinde v germanštině spolehlivě dosvědčen — to lze tvrditi jediné o druhém jeho stupni *-*eĩ* — a zejména v *gotštině* nedá se nic parallelního uvésti k řeckému *οἴκοι*, *'Ισθμοῖ* a stindickému *vṛ́kē*. Srv. Brugm. Grdr. II, 616 sl. a Hirt Akz. 37, pak níže § 397.

§ 379. Hirt na dříve uvedeném místě spojuje s domnělým dativem-lokalem *haimai* též *sthněmecké* adverbium *heimi*, *heime* a *stsaské hēme* „doma“. K tomu lze připojiti i listinné doklady Kogelovy „*in Lalenhaimi*“ atp. (srv. PBB XIV, 121 a Brugm. Grdr. II, 617), avšak na žádný způsob nesmějí se ani tyto záp.-germanské tvary vyvozovati z domnělého lokalu *-*oĩ*, jehož střídnou koncovkou v stněmčině nebylo by -*i*(-*e*), nýbrž toliko -*e*(-*a*) výslovnosti otevřené. Dotčené tvary, zvláště adv. *heimi*(-*e*) spíše vyvodíme z druhého tvaru lokalového *-*eĩ*, utvořeného z kmene -*o* (srv. doleji), ač nemá-li dokonce pravdu Kogel l. c. tvrzením, že *heim* jest v nejstarší horní němčině také femininum kmene -*i* jako v gotštině. Pak by tvar -*haimi* mohl býti i dativ-lokativ prvotně zakončený v *-*ēi* (§ 436) a předpoklad kolísavého rodu teprve by se osvědčil: slovo naše by jednak sdružovalo se s *femininy* sounáležitými jako na př. s gotským *baurgs* (a stněmeckým *burg*), jednak a to v stsaštině částečně, v pozdější horní němčině výhradně s *neutry* jako *hūs*, **wīk* atp.

II. Pragermanské -*au* (= ievr. -*ou̯*).

Otázka zdobého -au v got. vokativech jako sunau atp.

§ 380. Pragermanské -*aũ*, t. j. ievr. -*ou̯* možno analogií podle -*aĩ* spatřovati v *gotských vokativech kmenů -u*, pokud se končí v -*au*. jako *sunau* a *magau*. Koncovka ta vyskytá se u domácích slov gotských celkem v 8 případech proti 2 toliko případům s -*u* (*sunu*, *dauþu*) a 7 případům u slov cizích *Xristu* atd. (Streitberg Got. El. 32). Proto také Streitberg (l. c. 71) klade v paradigmatu tvar *sunau* proti obvyklému dotud *sunu*, jež čteme na př. u Brauna Got. Gr. 45 sl.

Výklad zvláštního zjevu *gotského*[456]), že totiž v řečeném pádě *delší* koncovka -*au*, bezpochyby ne pouze písmem vyznačená, v užívání byla vedle krátkého -*u*, není dosud ustálen. Otázka ta posuzuje se dle rozdílných názorů o gotském -*ai* a -*au* od badatelů nestejně a hlavně *dvojako*.

§ 381. Mluvčími jedněch vykladatelů mohou nám býti sám Braune l. c. a potom Kock PBB XVIII 461, p. a XXI, 432. Braune vidí v gotském vokativu *sunau* jakož i v jiných pádech, psaných s -*au*, jenom odchylky písařské, rozumí se chybně analogické, jež vyskytují se v jistých pozdějších rkpisích místo -*u* (Gr. 46). Proto variantu -*au* vůbec nepřikládá váhy a nanejvýš by připustil to, že -*au* v takových případech rovná se vlastně -*aú*, t. j. -*á* (tamže 13, p. 4). V tom pak byl by za jedno s Kockem l. c.[457]), který však střídání tomu mezi -*u* a -*au* již větší přikládá důležitost a po hlubší se pídí příčině.

Kock shledává analogon ke gotským poměrům v stšvédské „balanci samohlásek", kterou se s jedné strany připouští *gătu* s -*u*, protože ultima měla tu poměrně silný přízvuk vedlejší, s druhé pak strany *gāto*, *talaþo* s -*o*, poněvadž poslední slabika byla téměř nepřízvučná. A totéž se prý zračí v *gotštině*. Vokativ starších ievr. jazykův — jako ještě podnes často — býval zhusta poměrně slabě nebo vůbec ne akcentuován, a v takovém postavení měnilo se náležité jeho -*u* (kmen to stupně nejslabšího, srv. Brugm. Grdr. II 542 sl.) v -*ú*, psané -*aú*.

§ 382. Toť tedy *jedno* stanovisko, které lze zastávati. Naproti tomu jest *druhé*, opírající se o analogii vokativů v jiných jazycích ievropských. V těch totiž u kmenů -*i* a -*u* nalézáme ve vok. vedle slabých stupňů (av. *aši*, got. *anst*[*i*]; av. *bazu*, řec. *πῆχυ* atd.) také silný stupeň -*oi* (-*ei*), po případě -*ou* (-*eu*), jak dosvědčují příklady: stindické *ávē*, litevské *avë*, stslovenské *nošti* — po příp. stindické *sūnō*, litevské *sūnaũ*, stslovenské *synu*. Srv. Brugm. Grdr. II l. c. a I² 298, pak Reichelt BB XXV, 247 a p.[458]). I *jiné* vokativy lze ke gotským přirovnati: řec. *Ζεῦ*, *βασιλεῦ*, *Λητοῖ*; srv. Hanssen KZ XXVII, 162, Kretschmer KZ XXXI, 356 sl., Hirt Akz. 116.

[456]) V ostatní germanštině vokativ kmenů -*u* nemá tvaru zvláštního.
[457]) Viz též Brugm. Grdr. II 543.
[458]) Reichelt označuje obojí stupně: *axi*, *axu*.

Intonace původní byla dle svědectví tvarů litevských i řeckých rozhodně *tažená*. Jak jí porozuměti? KRETSCHMER, HIRT a jiní, zvláště také BEHTGE u D. 542 domnívají se bezpochyby právem, že *příčina* tonu taženého, jenž znamená prodloužení dvojhlásky (druhého komponentu jejího) o jednu dobu, netkví tuto v nějakých hláskoslovných změnách a zvláštních podmínkách, nýbrž jediné v *povaze vokativu samého*, který, jsa více méně interjekcí a zvoláním, právě takového prodloužení a zdůraznění byl schopen. V stindickém jazyce zejména v odpovědi na pozdrav a potom při volání do dálky vokativ mohl podobný ráz na se vzíti (srv. KRETSCHMER l. c.).

Tatáž zvláštnost mohla se však při často užívaných tvarech (srv. i latinské *Jū-piter*, HIRT PBB XVIII, 280) též v *germanštině* udržeti, pokud ovšem vokativ podstatně se lišil od nom. sg.; a *výsledky tohoto stavu spatřujeme pravděpodobně v gotštině*. Vokativ měl sice i své krátké tvary *-u*[459]), avšak důtklivější volání dělo se již v prajazyce cirkumflektovaným **-oũ̯*, t. j. 3dobým pragermanským **-aũ*, kteréž mělo v gotštině podobný osud jako **-aĩ*. Nepodlehlo sice kontrakci, té bránila 2dobá hodnota druhé složky dvojhláskové; ale účinkem nepřízvučnosti proměnilo se v 2*dobé*, *původně jistě diftongické -au*, jež dalším teprve postupem bylo monoftongováno. Za doby WULFILOVY čísti jest tedy buď plné ještě *-au* nebo po příp. stažené *-å*. Že sotva lze shledávati tuto krátké *-å*, jak BRAUNE, KOCK a jiní předpokládají, soudím hlavně z toho, že i v jiných pádech kmenů *u*-ových (gen. sg. *sunaus*, dat. *sunau*) podobný vývoj náležitého *au* jest uznati. Také musí zde rozhodovati množství dokladů. Že pak zrovna ve vok. bývalo vedle sebe *-u* i *-au*, způsobilo u pozdějších ostrogotských opisovačů, kteří jistě dvojhlásky vyslovovaly již po svém způsobu monoftongicky, že i jinde, na př. v nom. a akk. sg., psali na nepravém místě *-au-*, v gen. a dativě sg. *-u-*. Srv. BRAUNE Got. Gr. 45 sl., WREDE Ulf. 394, STREITBERG Got. El. 30 a 32, nyní i HELTEN JF XIV, 78.

Příkladů na pragerm. *-aũ* v *ostatních* nářečích není.

III. Pragermanské **-ei* = *-ī* (ievr. *-ei̯*).

*a) Dvou- i třídobé *-ei v slovích jednoslabičných.*

§ 383. Původní *-ei̯* mění se již v *pragermanštině* (cestou přes *-ii̯*) v *-ī*, kteréž v *jednoslabičných slovích přízvučných* trvá v nářečích

[459]) U kmenů *-i* jsou jen *krátké* tvary zachovány, které v gotštině pozbyly ovšem svého *-i*: *gast, anst*. BEHTGE u D. 542.

beze změny jako *délka prostá.* Intonace při tom rozdílu nečiní. V jednosl. slovích nepřízvučných nastává redukce jako v slovích víceslabičných (viz níže). Ne zcela bezpečných dokladů našlo by se snad více; dlužno však především míti zření k případům nejzřetelnějším — k *lokativům sg. zájmenných kmenů -o.*

§ 384. Zbytky pádu tohoto v germanštině rozpoznal BECHTEL ZfdA XXIX, 366 i jsou tím míněny tvary, které se v prajazyce končily v *-ei̯*. O tom, že byl také ievropský lokal *-oi̯*, srv. výše § 378. U *lok. sg. vůbec* zajímá nás v první řadě otázka *intonace* jeho koncovky.

V řečtině bývá cirkumflex: *πεῖ, τεῖ-δε*, podobně *ἐκεῖ, ἐκει* (i zde jest *-ει* tažené); v litevštině též tak: *namë̃* „doma"[460]. Latinské doklady *bellī, domī* atp. o intonaci nic nám nepraví. Srv. BRUGM. Grdr. II, 616 sl. Za to v *řečtině* čteme také hom. *ἀϑεεί, πανδημεί, ἀμαχεί* — s tonem patrně raženým. Kterak to vše srovnati?

Dle obecně rozšířeného názoru vzniká lokal sg. *kontrakcí* z kmenotvorného *-e* a lokat. znaku *-i*, tak že nastává ztráta slabiky a náhradou za ni — podle HIRTA — musí nastoupiti intonace *tažená.*[461]) Téhož výsledku dochází ostatně i JOHANSSON BB XX, 98 sl., který vyšed z pratvaru lokativního *o-i̯o, e-i̯o* spatřuje v lokativě jen jiný stupeň „ablautový" nežli v *dativě* s koncovkou jistě taženou: proti dat. *ōĩ, ēĩ* jest prý lok. *-ĕĩ, -ŏĩ*.

Naproti tomu KRETSCHMER KZ XXXI, 468 popírá, že by kontrakcí *nutně* musila povstati intonace tažená, a za svědky vede jmenované již tvary *πανοικεί* atp. Podobně PRELLWITZ BB XXII, 123 p.[462]) míní, že z **po + i* vzniknouti mohlo jen *ποί*, jako jest skutečně *ἐνί* vedle *ἐν* a *παραί* vedle *παρά*. Tvar *ποῖ* je mu **po + id* = lot. *pi̊* m. **pĭd.* Srv. však HIRT JF I, 31.

Jak viděti, jest tu velká různost v míněních. DELBRÜCK Grdr. III, 571 nedbal rozdílu v intonaci a STREITBERG, který mu v JF. Anz. III, 180 ještě vytýká, že také adverbia *-εί* má za lokativy, později sám tak činí, podávaje v JF VI, 339 sl. výklad tento: Lokativ jest původně *tažený*; *ἀϑεεί* a jiné oxytonované tvary vysvětlují se enklisí, zrovna tak jako *ἐκποδών* atd. Ražený ton byl by tudíž dle toho teprve sekundarní.

---

460) Toto buď z *-eĩ* nebo *-oĩ*.

461) UG. 185 a 229.

462) Dovolává se tam MAHLOWA AEO 87.

§ 385. *Germanština* není rozporem tímto hrubě dotčena. V ní vystačíme úplně pratvarem pravidelným, řečtinou i litevštinou co do intonace dosvědčeným: *-*eĩ*. Ten pak obráží se v několika *zájmenných* tvarech, které převzaly v severštině a záp. germanštině funkce dativu a instrumentalu. Uvádím tyto: *tázací stseverský* dativ *hwī* (ntr.), *agsaský* instr. *hwí* (m. ntr.) a *stsaské hwi* (comm.); *ukazovací záp.-severský a stšvédský* vzácný dativ (ntr.) *þī*, vedle toho *záp.-severské þuí* bezpochyby vlivem tázacího *huí* a *hué*; konečně od kmene *hi-*: *stnorvéšský* dativ (ntr.) *hī* a *stšvédské hīt* „až sem" z *hī-at*. Srv. Noreen P. Grdr. I², 621 (liter.), 625 a 626; Sievers Gr. 183 a Schlüter u D. 714.

V *gotštině* uznával se dosud alespoň jeden střídný tvar: spojka *þei* „že, aby", která na roveň se kladla řeckému τεῖ(δε). Tak činil Bechtel l. c., Streitberg UG. 273 a jiní, též Brugmann v Grdr. I², 178 (v textu). Než v opravách a doplňcích na str. 1091 Brugmann odvolává výklad svůj, patrně proto, že přiklonil se mezi tím k názoru jinému i v UG. 146 vyslovenému, že *þei* = **þa* (nepřízvučné, apokopované **þat*) + *ei*. A vzhledem k *významu* spojky opravdu má tato interpretace, hláskoslovně nezávadná, větší jakous oprávněnost do sebe. Proti *þei* představuje pak ovšem *þatei* spojení *přízvučného *þat* neb i pozdějšího *þata* s týmž relativním *ei*. Apodiktické rozhodnutí je však i v tomto případě (strany *þei* a *þatei*) téměř nemožno.

Ostatní germanské tvary jsou jasné; jsou až na *hī* identické s řeckým πεῖ = **qeĩ* a τεῖ(δε).[463] Jsou vesměs přízvučné a proto dlouhé; pouze stsaské *hwi*, má-li se čísti opravdu krátce, vzalo původ v postavení nepřízvučném. — Vyvinuvší se takto agsaský lok.-instr. *hwí* liší se tedy původem od pravého instrumentalu *hwý* z **hwiu*,[464] s kterýmž arciť v platnosti syntaktické úplně se shodoval. Že by však *hwý* vůbec se vyvinulo z *hwí působením w* v *í* (*ðý* by pak bylo analogické dle *hwí*), není dost pravděpodobno: jeť takový účinek předchozího *w* v *í* — jak již Helten PBB XVI, 287 správně poznamenal — zjevem příliš sporadickým a tudíž neprokázaným, a také bychom po mém zdání musili aspoň stopy nalézti náležitého **ðí* (∾ *hwí*) vedle *ðý* (∾ *hwý*), čehož není.

---

[463]) Latinské *qui* má Stolz Lat. Gr. 348² rovněž za lokal, avšak jiní za instr. a ablativ. Srv. Hujer Lfil. XXIX, 391.

[464]) Viz nahoře § 87.

b. Třídobé *-ei = -ī v slovích víceslabičných.

Lok. sg. kmenů -o : ievr. *-eĩ.

§ 386. Ievropské *-eĩ v slovích víceslabičných, změnivši se v pragermanské *-ĩ, přešlo jakožto takové do jednotlivých jazyků, z nichž jediné je můžeme stopovati v *západní* a částečně i *sev. germanštině*. V těchto jazycích je 3dobé *-ĩ dále změněno, t. j. redukováno v -*i*(-*e*), kteréž potom trvá a alespoň v starších stadiích vývoje neodpadá. Jak vlastně se vyvinulo řečené -*i*, určitě nevíme; bezpochyby že pomísilo se s monoftongy, vůbec z původních dvojhlásek vzniklými, které dle našich předpokladů *prostřední* byly kvantity a po redukci se jevily jako krátké a konstantní hlásky. Srv. zvláště při -*ēi* § 435.

Bezpečným dokladem jsou opět *lokaly sg.* *-*eĩ*, tenkráte u slov víceslabičných, totiž *substantiv a adjektiv kmene -o*. Zásluha, že *tyto* tvary byly v germanštině rozpoznány, náleží Sieversovi (PBB VIII, 324 sl.). Nejzřetelněji obrážejí se v anglofrištině, méně jasně v stněmčině a severštině. Vůbec se nereflektují v gotštině.[465]

§ 387. V *agsaštině* patří sem t. ř. *instrumentaly* -*e* (v nejstarších památkách -*i*) jako *dóme* (*dómi*), adj. *hwate* atp. Tvary ty nazvány jsou tak podle významu, ale zprvu i původem i významem byly *lokativy*. Sievers l. c. 330 uvádí z nejstarších textů zřejmé toho doklady: *on ródi, in romæcæstri*[466] atd. Později lokalní význam mění se v instrumentalní, který i v několika adverbiích proniká: *æne* (od číslovky *án*), *hwēne* „paulo" (od ntr. *hwōn* „maličkost") a p. Přehláska *i*-ová byla prvotně as v tvaru tom pravidlem; Sievers Gr. 122 a 171, Dieter Altgerm. Dial. 666 a j.

V agsaštině (a i jinde) zřejmý byl kdysi *rozdíl* mezi t. ř. instrumentaly -*i* (-*e*), t. zv. lokaly-dativy *tó dæʒe* (Vesp. Žalt.) vedle mladšího *tó dæʒ* atp.[467] a konečně pravými dativy -*æ* (-*e*) jako *dómæ*(*e*).[468] V nejstarší době jsou trojí tvary tyto přesně od sebe od-

---

[465]) Srv. i Jellinek ZfdA XXXIX, 130. Jiné výklady jsou nepřijatelné, tak Delbrückův Grdr. III, 195 p. z instr. *-ē, jemuž především odporuje prvotní střídnice -*i*, dále z téhož důvodu Hirtův výklad z instr. *-ēn, který ostatek on sám odvolal v PBB XVIII, 276.

[466]) Uvedené lokaly pocházejí vlastně od *feminin*, která se však i v jiných pádech (gen. sg.) přikláněla ke kmenům -*o*. Srv. Siev. Gr. 131.

[467]) Srv. § 141.

[468]) Srv. níže § 399.

lišeny. Od polovice 8. století první a poslední útvar, když koncovky obou přešly v *-e* (Bolbring Altengl. El. I 146), *zevní* podobou se již nerozeznávají; a jen tvary na *druhém* místě uvedené vyznačují se pak nedostatkem všeliké koncovky. I mínil Sievers PBB IX, 229, že vznikly tyto teprve mladší, sekundarní apokopou z plných tvarů ostatních, užitých v adverbialních, takřka v jeden celek srostlých výrazech jako *tó dæʒ*, *tó morʒen* a p. Že však vzhledem k staršímu druhotvaru *tó dæʒe* a parallelním tvarům severským a sthněmeckým předpokládati jest zvláštní útvar *-ē, to dovozeno již výše (§ 138 sl.); zde jen dodávám, že koncové *-e*, které povstalo z pův. *dvojhlásky* nějaké, bylo povahou jaksi těžší a v tom údobí staré angličiny právě proto trvalejší, tak že by stěží bylo již tehdy odpadlo (Bolbring l. c. 154 a 157).

§ 388. Anglosaštině podobá se co do zachovalosti původních lokalů *-eī nejvíce *st. fríština*. Jsou to zejména ony *dativy* r. muž. i středního, které tento původ svůj prozrazují přehláskou *i*-ovou neb aspoň změnou souhlásky koncové: na př. *betse* (z *bakī) od nom. *bek*, *kuninze* (z *-ingī) od *kuning*, *dele* (z *dalī) od *dal* (toto novofriské). Jiné tvary jako *godi*, *hovi* a p. jsou více méně nejasné a připouštějí i výklad ze skutečného dativu *-ōī. Časem stfriské *-i* vůbec pozbývá své kvality a stává se samohláskou irrationalní *-e*; spadši pak úplně v jedno s dativní koncovkou *-e* z pův. *-ōī, dalším průběhem — ve vývojovém stadiu zajisté i *absolutně* dosti pozdním — nadobro odpadá: *bern*, *dóm*, *erm*, adj. *smel* atd. Jediná přehláska jest tu kriteriem bývalého *-i. Tak vysvětlíme si též adv. *hiude* = *hiu-degī. Srv. Helten PBB XIV, 280 a Gr. 137, 127 a 166, pak Siebs P. Grdr. I² 1339.

§ 389. V *st. saštině* náležely by dle Sieversa PBB VIII, 332 sl.[469]) k starým lokativům *-eī četné dativy krátkokmenných maskulin a neuter deklinace *i*-ové: *hugi*, *-skepi*, *wihti* (skorem výhradně v Mon.); kmeny *-i* byly by tu následovaly kmenů *-o* a zachovaly to, co v původní soustavě se ztratilo. Jsou však i jiná pojetí možná, jak vysvitne při *-ēi* (§ 440). — V *st. němčině* pak hleděly by sem listinné doklady Kögelovy PBB XIV, 121, které vesměs se týkají vlastních jmen významu *místního* a parallelu mají i v st. fríštině (Siebs P. Grdr. I² 1339); jsou

[469]) Viz UG 242 a Schlüter u D. 704.

to na př. *in Chuzinc-husi*, *Lupfinstugni* (= *staini*) a bezpochyby též „*in Lalenhaimi*" a adv. *heimi(-e)*, o čemž srv. nahoře též § 379.

§ 390. V *st. severštině* jsou zbytky starého lokalu nejskrovnější, aspoň jest je nejtíže poznati. Jako jediný pravděpodobný doklad, prozrazující se přehláskou, uvádí SIEVERS PBB VIII, 331 p. stislandské *dege* (stnorvéžské *dœgi*), stšvédské *dœghi*. Srv. i NOREEN P. Grdr. I[2] 609 a BEHTGE u D. 538. Vedle toho zřídka bývá *dag* (ve spojení *í dag* a vždy *Dag*), což však nelze vyvoditi z lokalu *-*eī*, nýbrž jedině z pratvaru *-*ē* (srv. nahoře § 141). Střídnice za pův. dvojhlásku nemohla by ani v severštině za pravidelných poměrů odpadnouti. Co se pak samého *dege* dotýče, STREITBERG UG. 229 klade je sice = **dazī*, ale přirovnává toto ke gotskému *nasei*, jež dává stseverské *ner* — a dle této parallely čekal by také jen **dez*. Vyskytá-li se *dege*, jest prý dativní *-e* (z *-*ōī*) znovu tu přidáno. Než STREITBERG zaměňuje tuto *neprávem* 3dobé, po příp. prostřední *-*ī* v *deze* s 2dobým *-*i* imperativu sloves slabých: kdyby tak nečinil, uznal by obé za *pravidelné*.

Dlouhé dvojhlásky.

IV. Pragermanské *-ōi* (= ievr. *-āi̯*, *-ōi̯*).

§ 391. Co do původu jest dvojí: *-āi* a *-ōi*; na konci slov však, kde krácení dlouhých dvojhlásek dělo se teprve na přechodu do jednotlivých nářečí, bylo oboje již v *pragermanštině* jistě splynulo v jedno. Také střídnice jsou v obou případech naprosto stejné.

Výsledkem krácení je — jak všeobecně bylo shora dovozeno — především jednoduché *-ai*, které ve všech nářečích stejné sdílí osudy s pův. 3dobým *-ai*, t. j. v *gotštině* dává na konci slov *víceslabičných* 2dobé, bezpochyby ještě diftongické *-ai*, v *severštině* *-e(-i)* a v *záp. germanštině* *-e* (starší *-æ* a dial. *-a*). V přízvučných slovích *jednoslabičných*, pokud vůbec lze uvésti doklady, rovněž jest evidentní totožnost s pův. *-ai*. Prvotná intonace dlouhé dvojhlásky v ničem se již neprozrazuje v nářečích.

Případy jednotlivé.

1. *Dativ sg. kmenů -ā: got. gibai atp.*

§ 392. V tvaru tomto, původně zakončeném v *-āĩ, setkaly se ıž v prajazyce dle všeho 2 pády, *dativ a lokal sg.*, které oba vznikly ontrakcí: onen z -ā + *ai*, tento z -ā + *i*. Zprvu byla kvantita stažených tvarů asi rozdílná, záhy však rozdíl ten, jistě jen jemnější to odstín, se setřel. Srv. Brugm. Grdr. II, 597 a 618, Streitberg JF. Anz. II, 170,[470]) Bechtel u D. 537.

Intonace za takových okolností nemohla býti než *tažená*, jak dokazují význačné tvary jinojazyčné: řecké *χώρᾳ* a litevské *mer̃gai*, *rañkai*; ostatní střídnice jsou indifferentní jako stindické *kasj-āi*, latinské *mensae*, osk. *deívaí* (= *divae*), staroirské *mnái*, stslovenské *racě*. Brugm. Grdr. I², 208.

J. Schmidt KZ XXVII, 305 a 369, potom Festgr. an Boethlingk 102[471]) chtěl vedle dativu *-āi připustiti za jistých podmínek ještě větový dvojtvar *-ā (zřejmý prý v latinském *matre Matuta* proti osk. *aasaí*) a to za tím účelem, by z jediného pratvaru vyvoditi mohl jednak gotské *gibai* a agsaské *ȝiefe* (z * *āi*), jednak stněmecké *gëbu* a stseverské *giǫf*, *vǫku* (z *-ā = pragermanskému *-ō). Avšak dle Hirta JF I, 223 (srov. dále Č. všeob. § 50) podobný sandhi u dlouhých dvojhlásek *tažených* ničím není zabezpečen; *a kdyby byl*, resultovalo by z *-āĩ opět tažené -ã = pragermanskému ō̃, kteréž by v *němčině* dalo -*o* a v *severštině* -*a*. Dlužno tudíž, jak také z naší soustavy s dostatek vychází na jevo, *oboje ty tvary přesně rozlišovati*: neb tvary německé a stseverské nejsou vlastně dativy, ale instrumentaly sg. Viz § 78 sl.

§ 393. Za to *dativ sg.* *-āĩ v plném rozsahu se zachoval v *gotštině* a *agfrištině*. V *gotštině* koncovka ta mimo vzor *giba* (dativ *gibai*) vládne i ve sklonění zájmenném (*þizai*), u adjektiv (*blindai*) a také možno ji po případě shledávati ve vzoru *bandi* (*bandjai* § 443).

V *agsaštině* v nejstarších památkách (do polovice 8. stol.) čteme ještě -*æ*: *áræ*, *setunȝæ* (Epin. gl.). Srv. Dieter Altgerm. Dial. 669. —

---

[470]) Tak je tedy rozuměti jednak Hirtovi, který v JF VI, 75 a Akz. 115 klade -āi = ā + *i*, jednak UG. 72, kde čteme prvotvar -ā + *ái*.

[471]) Srv. Collitz BB XVII, 10 sl.

. ..ou jasnější -e (ʒiefe), pouze abstrakta -unʒ mívají v záp. ..ne a kentštině často v dativě, ale i v gen. a akk. sg. koncovku ʒa: leornunʒa SIEV. Gr. 132. Tuším, že je to podobný rozdíl dia..ický, jaký znamenáme při stněm. střídnici za někdejší -ai.[472])

V deklinaci zájmenné je záp.-saské ðǣre, starší i ðáre, v ostat. nářečích též ðere, ðare. SIEV. SIEVERS Gr. 180 sl. Podoba kmene jen v ðere táž jako v gotském þizai, jinde je přejata z pádů ji..h, tak v prvních dokladech z gen. pl. ðára (ðǣra) atp. Adjektiva ..jí podle zájmen blindre, hwatre.

Podobny jsou poměry stfriské. Máme zde obyčejně zjasněné -e ..., sēle), kteréž dokonce — jako v severštině pravidelně — vy..uje až v -i: klagi (dativ, ale i gen. a akk.) a pod. Vedle toho ..u však také tvary s -a: mūra, eerda (vedle eerde, erde); v těch .. sic spatřovati analogii podle kmenů -n (dat. sunna), ale též otevřenější hlásku nepřízvučnou, napsanou -a. Srov. totéž v agsaštině, dále v příčině dativu vůbec HELTEN Gr. 51 a SIEBS P. Grdr. I², 1341 sl. — Gotskému þizai odpovídá úplně stfriské there.

§ 394. V němčině koncovky *-āi není a v **severštině** zachovala se pouze u zájmen a adjektiv. Máme tu *záp-severské* tvary pravidelné: *þeir(r)e* a *blindre(-i)* atp. Onen odpovídá až na kmenovou dvojhlásku, analogií přejatou (srov. agsaské *ðáre*), gotskému *þizai*, tento v gotštině neexistujícímu **blindizai*. Vlastnímu tvaru gotskému *blindai* rovná se tvorbou *vých.-severské rætte* „pravé“, *halve*, *mykle* atd. Srov. zde a níže NOREEN P. Grdr. I², 620 a 623.

Ve vých. severštině je dále *jediný tvar přízvučný, jednoslabičný*: *þē* z **þai* = řeckému τῇ, utvořený co do kmene zcela jako **blind-ai*.

Vedle pravidelného *stšvédského þēr(r)e* [= záp.-severskému *þeir(r)e*] vyskytá se i druhotvar *þēr(r)æ* a zřídka *pæri*. Toto NOREEN l. c. 620 správně přirovnává přímo ke gotskému *þizai* = agsaskému *ðere*, ono však nesprávně ke *sthněm*. gen. sg. *dēra* (z *-ōz). Neodpovídá mu ani podobou kmene ani koncovkou (*-ōz by musilo dáti -ar). Výkladu pravého arciť nelze se tak snadno dopátrati; snad nejsme ho příliš daleko, když máme -æ za výchylku dialektickou.

[472]) Zejména lze zde také poukázati k tomu, že v agsaštině vyskytá se -a tolikо po gutturalním nʒ, což zajisté upomíná na zvláštnost blíže vyšetřenou SCHLÜTEREM (Unters. 213 sl.) v starosaském Mon., kde v pádě zcela obdobném (dat. sg. kmenů -o) po gutturalech zhusta bývá -a m. -e. Zjev dotčený není jistě nahodilý, ale fysiologicky podmíněný a tak i pochopitelný.

Stgutnické pairu konečně není dativ, nýbrž instrum. sg. a illustruje nám dobře vítězný postup tohoto útvaru v severštině.

---

2. *Dativ sg. kmenů -o: stseverské arme atd.*

§ 395. Týž osud se stránky hláskoslovné jako ženský dativ *-āī měl v germanštině *dativ mužských a středních kmenů -o, končící se původně v *-ōī.* Jenom pratvar byl jiný.

Běžná theorie jest jasně vyslovena OSTHOFFEM MU II, 113, že koncovka *-ōi vznikla stažením samohlásky thematické *-o-* s příponou pádovou *-ai.* Jak BRUGMANN Grdr. II, 515 (srov. 597) právem podotýká, nebrání předpokladu tomu nic; pročež je napořád schvalován od zastánců akcentové theorie HIRTA (PBB XVIII, 275 a Akz. 117), STREITBERGA (UG. 227) a j., a to tím spíše, čím přirozeněji se pak *kontrakcí* osvětlí i původ intonace *tažené,* dle svědectví řeckého *λύκῳ* a litevského *vil̃kui*[473]) nepochybné. Další parallely, jež pro intonaci ovšem nic nedokazují, jsou: stbaktr. *vehrkāi* a stindické *tásmāi* (obyčejně však *vṛ́kāja*; BRUGM. l. c. 598 a JOHANSSON BB XX, 81 sl.).

O jiný výklad tažené intonace pokusil se JOHANSSON l. c., jenž všecky tvary *dativní* (i lokativní — srv. výše § 384) chce vyvoditi z *pratvarů o-i̯o, é-i̯o.* Dle něho dativ *-ōĩ je spíše tak zvanou „dehnstufe“, zakládající se na prvotvaru *o-i̯o*; a ježto z útvaru 2slabičného vzniká takto tvar jednoslabičný, stává se tento náhradou dvojvrcholovým, taženým.

K tomu poznamenávám: Výklady glottogonické jsou vůbec nejisté a těžké, a nejistý proti předpokladu hořejšímu zdá se mi zvláště výklad JOHANSSONŮV; přes to s uspokojením vytýkám, že též on dospívá po svém způsobu intonace *tažené.*

§ 396. Z *-ōĩ je tedy vycházeti. SCHMIDT KZ XXVII, 305 atd.[474]) a neodvisle od něho MERINGER ZföG 1888, 134 a 770[475]) připouštějí arciť ještě vedle *-ōi* větový dvojtvar *-ō*, po příp. jiný jeho stupeň *-ē*. To činí opět — jako při dativě *-āi* — jen proto, aby z *jednoho* pratvaru mohli vyložiti nejen severské a záp.-germanské dativy (z *-ōi*), ale i gotský dativ *wulfa* (z *-ē*).

---

[473]) Adverbium ještě *paskuĩ* (STREITBERG JF I, 262). Litevskou střídnici rozpoznal první SCHMIDT; srv. o tom KZ XXXVIII, 3.

[474]) Literatura táž jako při *-āĩ*. Dále srv. i Pluralb. 284 sl.

[475]) Srv. i BB XVI, 230 a BECHTEL Hauptprobl. 281.

Opírají se při tom o různé zjevy jinojazyčné, obzvláště o latinské *populō*, umbrické *pople*, *pusme*, dále o stindický druhotvar *sakhjā* a av. *aša*. Srv. i Brugm. Grdr. II, 598; se Schmidtem souhlasí v té příčině Bartholomae „Arisches u. Linguistisches“ 80 a 105 (totéž BB XV, 221 sl. a j.).

Než předpoklady ty nejsou náležitě opodstatněny. Sandhi takový nedá se pro prajazyk vzhledem ku povaze dlouhých dvojhlásek *tažených* (srv. Č. všeob. § 50) pravděpodobně stanoviti a ze zkoumání *jednotlivých* jazyků vychází na jevo, že tvary ve prospěch jeho uváděné jsou výsledkem vývoje pozdějšího. To dokázal o stitalštině Hirt JF I, 220 sl. a jiní, o avestském a stind. jazyce hlavně Johansson BB XX, 81 sl.[476])

Na tom třeba tedy přestati. Ani v germanštině není místa pro větové dvojtvary *-ō(-ē) i nelze proto gotské *wulfa* považovati za skutečný toho druhu dativ, nýbrž za *instrumental* zakončený bezpochyby v *-ē* (§ 136 sl.). *Dativní -ē* jest s Michelsem JF. Anz. I 31 odmítnouti ze tří závažných důvodů, z nichž nejpádnější je ten, že by vedle dativu *-ēi mohl býti jen druhotvar *-ĕ (po příp. *-ŏ), z něhož však nikdy nemůže vzejíti gotské *-a*.

§ 397. *Dativy *-ōi budeme proto hledati pouze v severštině a záp. germanštině.* Jsou to vesměs tvary vycházející v *-e*, jak toho žádá vývoj koncovky řečené: *stseverské arme*, *barne*; *agsaské dóme, worde*; *stfriské thinge, keninge*; *stsaské dage, worde*; *sthněmecké tage, worte*. Pravda, tvary ty mohly by odpovídati i lokativům původním *-oi (Streitberg Zur germ. Sprachg. 109 a Behtoe u D. 538) i nelze věc tu zcela najisto rozsouditi; přes to však vzhledem k druhé lokativní koncovce *-ei, jež opravdu v *týchže* germanských nářečích v platnosti *podobně* obměněné se zachovala (viz § 386 sl.), nechtěl bych se pro onu prvou koncovku z důvodů jaksi ekonomických příliš zasazovati. Srv. též Hirt PBB XVIII, 275 proti Brugm. Grdr. II, 617.

Rozhodně však jest odmítnouti *třetí* ještě možnost Behtoem l. c. proponovanou, že by jmenované tvary mohly býti původními instrumentaly *-ē, tak že by naprosto se rovnaly gotskému „dativu“ *wulfa*. Behtoe pomáhá si sice výkladem z analogie: než stačí uvésti proti němu, že v severštině ani po krátké kmenové slabice střídné *-e zpravidla se netrpí, nýbrž že všeobecná nastává apokopa, jakou právě

[476]) Srv. vůbec Bezzenberger BB XII, 79 p., Michels JF. Anz. I, 31, Streitberg Zur germ. Sprachg. 48 a UG. 227 sl., Hirt Akz. 117. Meringer JF. Anz. VIII, 8 ovšem stále ještě myslí, že otázka ta není „spruchreif“.

shledáváme v dativních tvarech t. ř. *krátkých* jako v stseverském *veg*, *arm*, agsaském *hám* atp. Srv. výše § 141.

§ 398. Stopujme nyní *germanské dativy o sobě.* V *praseverštině* nacházíme *-e*, jež pravděpodobně čteme do r. 600 ještě *dlouze*: *Hite* Järsbärg, *wllhakurne* Tjurkö, *Wave* Thorsbjärg, *Waze* Opedal. Noreen Altisl. Gr. 156 a P. Grdr. I², 609, pak UG. 227.[477])

Z tohoto *-ē*, nepochybně jasnějšího, vyvíjí se dalším průběhem *-e(-i)*, jak svědčí pozdější runové *hulmi* „malému ostrovu" v nápise Högby (Noreen l. c.) a obecně *stseverské arme*, *úlfi*.

§ 399. V *agsaštině* nejstarší doklady vykazují opět *-æ*: *dómæ* atp. proti t. zv. instrumentalu (lok.) *dómi*, o čemž srv. výše při *-eī*. V *stfrištině* pravidlem jest *-e*, vzácné jenom *-a* a zcela ojedinělé *-i* v případech, kde netřeba ho považovati za střídnici bývalého *-eī*, koncovky to lokativu, na př. v *godi, hovi* a pod. Srv. Siebs P. Grdr. I², 1339 a Helten Gr. 126 sl. Oba jmenovaní autoři pokoušejí se odchylky ty vyložiti i nehodlám vývodů jejich zopáčiti; vyjímám z nich jen tolik, že oba připouštějí i *čistě dialektický vývoj*, založený na otevřenější nebo zavřenější výslovnosti náležité střídnice *-e*.

Hojnější bývá *-a* ve sklonění silných *adjektiv a zájmen* a to tak, že v některém nářečí nabylo dokonce převahy nad *-e*. Helten PBB XIV, 280 sl. a Gr. 164 sl. vidí v tom analogii podle ukazovacího dat. sg. *thā*, který zase (l. c. a Gr. 192) vysvětluje si přenesením z dativu pl., kde vedle sebe obvyklé bylo *thām* a *thā*. Souhlasím s Heltenem v tom, že blízký zájmenný tvar *thā* zajisté přispíval k upevnění posice odchylného *-a*, ale zároveň dávám na uváženou, nevzniklo-li samo *thā* jakožto *přízvučný tvar jednoslabičný přímo z *þōī*, *zkráceně *þai*. Vede mě k tomu zřetel k vých.-severskému ženskému dativu *þē* a potom náležitý způsob monoftongování.

§ 400. V obou nářečích *německých* uvádí se souhlasně občasné střídání hlásky *a* s *e* nejen v dativě, ale i v genitivě sg. (*-as* m. *-es*). Srovn. Braune Gr. 154 a Schlüter Unters. 211 a 240, u D. 695. V *sthněmčině*, kde v starší době děje se střídání jen ojediněle, je to zajisté táž výchylka pouze dialektická, která se nám tak často již na-

[477]) O dokladu *Woðuriðe*, jenž nepochybně taktéž sem náleží, srv. ještě při *-ēi* § 442.

skytovala; ta měla místo v dat. sg. a ujala se i v gen. sg. Jest otázka, bylo-li tomu zrovna tak v *stsaštině*.

Tam totiž jest genitivní *-as* (*dagas*) přec jen více rozšířeno než v sthněmčině, tak že STREITBERG UG. 227 (srv. již dříve HELTEN PBB XVI, 290 p.) za reflex je považuje silnějšího stupně **-os* proti **-es* — a pak ovšem možno také v dativním *-a* shledávati analogii podle genitivu. *Pro* STREITBERGOVU thesi svědčí mimo doklady praseverské i *agsaský genitiv dómes*, jenž v nejstarších památkách pravidelně se vyskytá (SIEV. Gr. 122), tak že by již v prvotné západní germanštině vedle sebe bývalo **-as* i **-es* a obě ty koncovky v jednotlivých nářečích byly zápas vedly o existenci; na druhé straně však *proti* STREITBERGOVI nabízí se možnost, ve všech záp.-germanských nářečích a zejména i v *stsaštině* (kde na př. v Hel. koncovka *-as* je vzácnější než dativní *-a*, číníc jen 22tý díl veškerých genitivů kmene *-o*) *pokládati genitiv za analogický podle dativu*, který povahou svou přirozeně vedl k výchylce v *-a*. Jádro věci vězí tudíž v nerozluštěné dosud otázce o původním znění genitivu; se stanoviska dativu sg., jenž u většině případů se končil v náležité *-e*, možno však přede vším jiným uznávati *pronikání otevřenější výslovnosti v -a*,[178]) které po případě ještě analogií dle gen. *-as* bylo podporováno a utuženo. Naprosté jistoty zde není. Srv. též SCHLÜTER Unters. 248 sl.

§ 401. Úhrnem můžeme tedy opakovati, co hned předem bylo tvrzeno, že koncovka dativu **-ōi* udržela se ve všech germanských dialektech mimo *gotštinu*. Tam zanikla beze stopy, leda že by pravdu měl MARLOW AEO 100, který v *seinai-gairns* „sobecký",[179]) nebo HIRT (srv. § 378), který v *haimai* rozpoznává stopu i skutečně starého dativu **-ōi*. Mnoho víry bych ovšem ani jednomu z těch dokladů nepřikládal.

V. Pragermanské *-ōw*.

a) *Koncové* (*dvoudobé*) *-ōw v slovích jednoslabičných*.

§ 402. V přízvučných slovech jednoslabičných nastává sice přes jednotlivých germanských nářečí kráceni dlouhé dvoj-

[178]) I k agsaštině nacházíme v Hel. často také *-a*: koncovka *-a* po gutturalech, srv. výše § 395.

[179]) A to je doloženo jen jednou a to v glosse k II. listu Tim. 3, 2, odpovídá [illegible] [illegible] *[illegible]* [illegible] [illegible]. Srv. STREITB. [illegible]. 100.

hlásky náležité, t. j. z pragermanského *-ōu vzniká *-au, vlastně 3dobé, které však za uvedených okolností dalšího úbytku *kvantity* již nedoznává a tak jako přízvučné *-ai (bez ohledu k intonaci) *trvá jako prostá délka*. Po stránce *kvalitativní* vzniklé takto *-au* zůstává beze změny v gotštině a záp. severštině; v záp. germanštině bezpochyby že by se aspoň v němčině (st. saštině) cestou přes *-ao bylo proměnilo v *-ō,[480]) avšak není na to bezpečného dokladu. Srv. níže.

Stran *severštiny* učil sice Osthoff MU IV, 316, že přízvučné *praseverské -au* mění se dále v *-ō*, avšak s tím nelze vzhledem k následujícím dokladům ze *záp. severštiny* (na př. *tuau* atp.) souhlasiti. Jest arciť rozdíl mezi stislandským *tuau* = **du̯ōu̯* a Osthoffem připomenutým praeteritem *dó* k infin. *deyja* „umříti"; neboť *dó* vykládati si musíme z pův. **dhōu̯e*, které po apokopě koncového *e* v praseverštině dává **dōu̯* (**dōw*) a později *dó*. Srv. Noreen Altisl. Gr. 136 a 224, dále Streitberg Zur germ. Spr. 102, Walde Ausl. 125, Kock Ark. f. n. fil. XVIII, 245 p. 1.

Přízvučné *-ōu* se tedy v *záp. severštině* nestahuje. Tomu neodporuje, když Noreen P. Grdr. I², 558 i záp.-severské *þó* „avšak" na roveň klade gotskému *þauh*, neboť monoftongování dvojhlásky děje se tuto za zvláštních okolností, totiž před *-h*. Srv. záp.-severské *fló* „utekl" = gotskému *þlauh*. Ovšem ve *vých. severštině* pravidelně místo *-ōu bývá vůbec otevřené *ǭ*: na př. stšvédské *þǭ* = praseverskému i stislandskému *þau*. Srv. Noreen l. c. 594.

Jednoslabičná slova *nepřízvučná* podléhají další redukci jako koncové slabiky *-ōu* slov víceslabičných.

Případy jednotlivé.

§ 403. Týkají se hlavně *tvarů dualových* *-ṓu̯. O podstatě dualu mužských kmenů *-o* viz shora § 73, dále Brugm. Grdr. II, 641 a Hirta JF XII, 238. Původní koncovka nominativu (akk.) dualu je tedy *-ṓu̯, zachovaná zřetelně ve *vedském dvāú* vedle větového dvojtvaru *dvā́*, který se vyvinul před souhláskami. V evropských jazycích opanovala koncovka *-ṓ; jedinou stopou plné koncovky *-ṓu̯ jsou tu kromě *staroirského dāu*, *dau* a *dō* právě následující tvary *germanské*.

---

[480]) Soudíme-li totiž podle osudu *přízvučného *-au v němčině vůbec*. Byl by to úkaz teprve lokalní a ne obecně záp.-germanský (srv. při *-ai* § 323), a dobře by se s tím srovnávalo, jestliže v *ags.* v témž postavení předpokládáme diftongické *-éa* (jako v ostatních přízv. slabikách). Srov. Sirv. Gr. 29.

1. Stseverský nom. (akk.) pl. ntr. tuau a pod.

§ 404. Za pův. tvar dualový, jak vším právem obecně se soudí, můžeme bezpečně míti *záp.-severský nominativ a akk. pl. ntr. číslovky „2“*: *tuau*. Tvary korrespondující byly před tím uvedeny; pratvar všech zněl **duōu*.

Tvar *tuau* současně rozpoznali NOREEN P. Grdr. I¹, 506 (I², 627) a STREITBERG Zur germ. Spr. 98 sl. (UG. 216). Přechod z rodu mužského ve střední oba vykládají takto: Za mask. vzal se tvar dualový **tuai* (srv. výše § 339), poněvadž úplně se shodoval zakončením se zájmenným *mask. pl.* **þai*. Když však v platnosti maskulina ustálilo se praseverské **tuai*(-R), záp.-severské *tuei-r* (= gotskému *twai*), bývalý dual mužský **tuau* pozbyl pevného v jazyce místa a jsa isolován byl pojat pro své zakončení (∼ *þriú*, **bǫrnu*) jako *plural rodu středního.*

STREITBERG (l. c. 100) chtěl pravděpodobný svůj výklad utvrditi ještě více odkazem k novofriským formám *tau* a *tav*, dle údajů BREMEROVÝCH dosud na ostrovech užívaným, v nichž by tedy původní **duōu* bylo rovněž uchováno a podobným změtením na všecky tři rody přeneseno. Avšak i kdybychom k těmto novodobým tvarům nepřihlíželi, majíce je s MÖLLEREM AfdA XX, 138 p. za útvary původem svým rozdílné, přece můžeme klidně setrvati při hořejším výkladu *dvěma* učenci *zároveň* podaném. Odmítneme tudíž názor BECHTELŮV (Hauptprobl. 280), jakoby *tuau* bylo pouze analogické podle zájmenného neutra *þau*, o němž naopak STREITBERG (Zur germ. Sprachg. 98) i to dosti přesvědčivě dokazuje, že nejspíše ono samo děkuje za svůj vznik analogii podle — starého *tuau*.

Rovněž tak se nespřátelíme s novým návrhem WALDOVÝM Ausl. 49,[481]) dle všeho jen mimochodem učiněným: že totiž *tuau* je sraženo z původního krátkého tvaru **twa* (= δύο), prý i v agsaském *twá* zřejmého a tuto ovšem sekundarně prodlouženého, a pluralové koncovky neutralní *-u*. Než hláskoslovný základ jest tu chabý: řecké δύο pravděpodobně je tvar mladší, buď z δύω nebo **duuoí* vzniklý (srov. HIRT JF XII, 238 sl.) — a agsaské neutrum *twá* WALDE sám, jak víme, mnohem spolehlivěji vysvětluje v Ausl. 33. Viz ostatně výše § 335.

Obstál tedy pro *tuau* jediné výklad z **duōu*.

---

[481]) Srv. však tamtéž 80.

§ 405. V *ostatní* germanštině plný dualový tvar ten zachován ní. STREITBERG l. c. 100 (JF III, 375 a UG. 216) domnívá se sice, ano, kláda sthněmecký (alemanský) nominativ pl. fem. *zwō*[482]) = *u̯ōu̯*. Důvodem jest mu, že toto *zwō* není možná vysvětliti si půbením předchozího *w* v následující samohlásku tvaru **zwā*, STREITBERGEM přímo z přízv. **twō(z)* odvozovaného.

Ale argumentace STREITBERGOVA je mylná, poněvadž z *přízv.* aru ženského **twō(z)* = gotskému *twōs* nemohlo ani povstati **zwā*, brž jen *zwō*, kteréž v přízvučném svém postavení změnilo se dále sthněmecké (alemanské) *zwuo*; v tvaru *nepřízvučném* musilo sice niknouti *zwā*, bylo však v alemanštině zatlačeno tím, že i do nepřízvučného tvaru znovu byla přejata samohláska *-ō*, čímž sekundarně vstalo *zwō*. Srv. při *-ōz* § 512. STREITBERGŮV předpoklad hořejší je díž *zbytečný*, *ano nemožný*. Neboť jak JELLINEK ZfdPh XXIX, 382 rávně připomíná, nelze pro výklad feminina pratvaru **du̯ōu̯* a vyzeného z něho *zwō* ani užiti, ježto by v st. h. němčině *-ō* z **-au* mohlo býti tak jako původní *-ō* diftongováno (BRAUNE Gr. 25 a 34) tedy *také ne alemanský druhotvar zwuo z domnělé prvotného zwō ložen.*

2. *Nom.* (*akk.*) *pl. ntr.*: *záp.-severské þau atp.*

§ 406. Méně jistý doklad pro **-ōu̯*, nežli bylo *tuau*, je *tentýž ar zájmena ukazovacího*: *runové a západoseverské þau, stšvédské þō.*

O názoru STREITBERGOVĚ, že *þau* jest nejspíše pouhou obdobou e *tuau*, byla již nahoře zmínka. Dedukce STREITBERGOVA obrací sice é ostří proti BECHTELOVI, ale nebrání nám, abychom sami nepovažovali také *þau* za hláskoslovně náležité a staré, ač absolutní jistoty ojdeme i tuto stěží. Výklad hláskoslovný zastávají hlavně NOREEN . Grdr. I², 621 a WALDE Ausl. 49.[483])

Je-li *þau* opravdu zákonité, odpovídá stindickému dualu *tāú* lruhotvar je *tā*) a mohlo vzniknouti jenom pod důrazem; jelikož pak áleželo nejdříve rodu mužskému, musilo do středního rodu přejíti tejnou associací jako *tuau*. — Jiné výklady jsou nemožné, zejména aké KOCKŮV PBB XV, 250 sl. z runového *þa* a přivěšené přípony luralové *-u*. Neboť jak by se pravděpodobně objasnilo samo *þa*? rv. podrobnější ještě námitky u STREITBERGA Zur germ. Spr. 98 sl. pak WALDA l. c.

[482]) V st. saštině čte se jen *jednou twō* (Mon.); SCHLÜTER u D. 726.

[483]) Tento z ohledu na runový tvar *þa*, o němž doleji je řeč.

Dotčenému *þau* odpovídá po právu monoftongované *stšvédské þō* a s členem *-en* složené *þōn*. V *stgutn.* nářečí, v němž kontrakce nenastupuje, jest místo toho *þaun*. Ještě 2 neutralní tvary uvádí NOREEN P. Grdr. I², 622, o nichž již dříve byla řeč při *-ai* (§ 333): opět připomenuté runové *þa* a stšvédské *þǣ*. Oba tvary jsou záhadné, dají se však po mém zdání tehdy vyložiti *nenuceně*, když předpokládáme, že i *þau skutečně je staré přízvučné *tǭu*. Pak jest runové (pozdější) *þa* tvarem nepřízvučným, který z původního **tōu* podobně se vyvinul jako stseverské *átta* z **ahtōu*, jak vyloženo bude níže. A stšvédské *þǣ* může býti týmž původně nepřízvučným tvarem, avšak dle povahy východní severštiny (NOREEN P. Grdr. I², 588) zabarveným a sekundarně prodlouženým. Naprosto bezpečiti se tím ovšem nelze.

V ostatních germanských nářečích nenacházíme nic analogického k severskému *þau* neb *þa*. Strany agsaského *ðá* viz opět § 333.

(*3. O částicích gotských þau[h] a jau* viz níže při víceslabičných *-ōu*.)

---

b) Koncové (2dobé) -ōu v slovích víceslabičných.

§ 407. Také v slovích *víceslabičných* je docela bezpečných případů po skrovnu. Dvoudobé *-ōu* (totéž by musilo platiti o třídobém) na přechodu z pragermanštiny krátí se nejdříve v **-au*, které se úplně rovná jednoduché dvojhlásce *3dobé*. Ta potom redukuje se způsobem v jednotlivých jazycích obvyklým dále: v *gotštině* trvá jako dvoudobé, zprvu jistě diftongické *-au*, v *severní a záp. germanštině* jakožto dvojhláska prostřední kvantity (srv. výše § 317) stahuje se napřed v otevřené **-ǭ*, z něhož krácením vznikají střídnice: *stseverské -a* (praseverského dokladu před r. 600 není) a záp.-germanské *-o*, t. j. *stněmecké -o*, *agfriské -a*. Jak vidno, v příčině kvality (a bezpochyby také kvantity) shodlo se v pozdějším vývoji svém naprosto s původním **-ō*. (Příklady pod čís. 1.)

Případy jednotlivé.

1. Číslovka „8": gotské ahtau atd.

§ 408. Jest starým *dualovým* tvarem téže zachovalé podoby jako nahoře uvedené *twau*. Střídné tvary jeho jsou: *gotské ahtau*, *stseverské átta*, *agsaské eahta*, *stfriské achta* (*achte*, *acht*: SIEBS P. Grdr. I²,

1361), *stsaské i sthněmecké ahto*. Pratvar jest **oktōu̯*, věrně se obrážející v stindickém *aṣṭāú*. Všude jinde jest větový dvojtvar **-ō*: řecké *ὀκτώ*, lat. *octō* atp. Původní kmen dualový *-ou* je ještě zřetelný také v sthněmeckém dativě *ahtowen* (Braune Gr. 198) a v gotském *ahtautehund* (UG. 220 sl.).

Číslovka sama nepociťuje se v germanštině již jako dual, nýbrž jako *plural* a tvarům jejím se vůbec už nerozumí. Vypadla zajisté z kategorie forem sounáležitých, až na praskrovné zbytky vyhynulých, i podléhá proto rozmanitým změnám a analogiím. Není ani možná v *každém* odchylném případě podati hned výkladu přesného, která associace tu právě působila, i *nutno především konstatovati jazykový zjev tento povšechně*. Teprve v druhé řadě lze též pátrati po původních associacích, ač jsou-li ještě dnes nám blízky a přístupny. S tohoto hlediska tedy jest mi probrati důležitější tvary *vedlejší*.

§ 409. *V agsaštině* (*northumbr.*) čteme vedle *æhta* i *æhto, -u, æhtuu, æhtou, æhtowe* (Siev. Gr. 172). Z tvarů těch dobře se dá objasniti *æhtu, -o* přikláněním k neutru pl. adjektiv jako *hwatu, -o*; tvar *æhtowe*[484]) a snad i *æhtou* vznikly z forem skloňovaných.

V *stsaštině* bývá vedle pravidelného *ahto*[485]) v jistých drobných památkách i *ahte*. Schlüter Unters. 193 pokládá *-e* za oslabené *-o* a důvodem jest mu poměrně pozdní původ týchže drobných památek. Tomu však opírá se Walde Ausl. 56 dokládaje, že seslabování takové je v stsaštině teprve v začátcích, kdežto tvar *ahte* převládá. Waldovi zdá se *ahto* : *ahte* spíše býti napodobením dvojice jiné, totiž *twō* : *twē*. Než výklad ten neuspokojuje; neboť ve skutečnosti *neexistovala* tato za vzor vydávaná dvojice vůbec: tvar *twō* — jak víme — jest v stsaštině jen *jednou* doložen a pravidelným femininem je *twā* vedle neutra *twē* a mask. *twēne* (*twēna*). Srv. Schlüter u D. 725. Bezpochyby že dal se Walde omýliti nepřesnými údaji Galléeovými Alts. Gr. 80.

Jak tedy vysvětlíme *ahte*, které se ostatně i v *stfrištině* vyskytá, jak shora udáno? Myslím, že postačí tu poukázati na *isolovanost* číslovky samé, jež snadno mohla míti v zápětí hojnější seslabování koncového *-o* ničím nepodpíraného — a to tím spíše, jestliže stejně zakončené tvary jako adj. *gōde* aneb i *thrie* onomu odchylnému *-e* aspoň nějakou skytaly oporu.

---

[484]) Srv. výše sthněmecké *ahtowen*.

[485]) Jen *jednou* také *ahta*, což může býti přepsáno. Strany dokladů srv. Schlüter u D. 723.

V *stfríštině* koncovka, jež všude jinde trvá, před následujícím *and* dokonce jest apokopována: *acht*[*a*]. Srv. Heltten Gr. 185.

V *sthněmčině* posléze nalézáme druhotvar *ahtu*. Tu opět Walde Ausl. 79 nechápe se analogie nejbližší podle nom. akk. pl. str. a to vzhledem k northumbr. tvarům *æhto*, -*u*, ačkoliv nepochopuji, kterak by tyto doklady mohly tomu vaditi. Ovšem je třeba při sthněmeckém *ahtu* míti na zřeteli zase adjektiva jako neutr. pl. *blintiu*, -*u* a pak číslovky a zájmena: *driu*, *diu*, *siu* atd. Zbytečno je potom, jak Walde činí, bráti útočiště k ordinali **ahtūða*, pratvaru to nám z dřívějších vývodů již povědomému (§ 81 a j). *Jednak jest tento pratvar velice pochybný, jednak ani řadová číslovka v sthněmčině, kde jediné mohla analogie ta nastati, dle* Braune *Gr.* 200 *ahtodo a nikoliv ahtudo.*

---

9. *Některé germanské částice*: *gotské aiþþau atp.*

§ 410. Dvoudobé (po příp. třídobé) -*ōu* zdají se pravděpodobně obsahovati jisté *částice germanské*, jež vyskytují se ve všech nářečích a nejvýznačněji jsou zastoupeny v *gotštině* takto: *aiþþau* „nebo“, „sice“; *þau* a *þau-h* „přece“, „čili“ a *jau* „zdali“. Etymologie těchto slov je sice celkem nejista, přes to soudíme ze stejného zakončení jejich, že byly utvořeny týmž asi způsobem. *Jak vyložiti si však společnou jich koncovku?*

Hirt JF I 206 sl., když vyslovil rovnici, že pův. -*ōn* = gotskému -*au*[486]), hodlal ač váhavě též uvedená slovce pojmouti v dosah její; měly to býti instrumentaly **-om*, které spatřoval tehdy i v latinských částicích *tum*, *cum*, *dum*.[487]) Než záhy bylo mu upustiti od toho a vzdáti se vítané jinak posily pro hořejší rovnici. Stalo se tak nátlakem theorie Jellinkovy, proti Hirtovi v ZfdA XXXIX, 128 sl. pronesené, jejíž správnost sám Hirt (JF VI, 63) uznal. *Jí* můžeme se přidržeti tím spíše my, když jsme na pochybnou onu rovnici ani dříve nepřistoupili.

Jellinek tedy učí, že koncovka dotčených částic povstala složením nebo lépe řečeno spřežením hotového již tvaru a *tázací částice* -*u*, která i dle Hirta (l. c.) v germanštině a zejména v gotštině ještě

---

[486]) Srv. výše § 227.

[487]) Výklad Hirtův nebyl ostatně novum; po svém způsobu vysvětloval si [illegible] slovce *ban* a **tam*, feminina to prý k mask. a neutru [illegible] Starší výklady slovcí našich vůbec kritisuje a Paulův odmítá [illegible] XIII, 120 sl.

plně a zřetelně žije (srv. gotské *skuld-u ist* a pod.) a taktéž *významem* za druhou součástku slovcí oněch velmi dobře se hodí. HIRT výslovně ji rozeznává od jiné částice *-u*, o které později bude řeč a jíž tak často bylo takořka z nouze užito k výkladu tvarů *slovesných*.

Na všechen způsob je však předpokládaná nahoře koncovka **-ōu* původem *mladší*, t. j. ze dvou zprvu samostatných slov srostlá a nikoliv z ievropského prajazyka zděděna; ona nemůže sice býti kriteriem pro poměry nějaké ievropské (WALDE Ausl. 80), avšak *musí býti považována alespoň za pragermanskou*, mají-li se střídnice veškerých dialektů z ní vyvoditi. Je potřebí probrati dotyčná slovce jednotlivě.

a) *Gotské aiþþau atd.*

§ **411**. V ostatní germanštině jeví se veliká pestrost forem, jež jsou sestaveny u MAHLOWA AEO 159, JOHANSSONA BB XIII, 120 sl. (zde *nejúplněji*), JELLINKA l. c., WALDA l. c. a jinde. Uvedu z nich aspoň charakteristické ať koncovkou ať kmenem. *Stseverské* jest *eða* (*eðr*); *agsaské* obyčejně *oððe*, ale northumbr. *eððа*, *oð(ð)a*; *stfriské ieft(h)a, ioft(h)a, iefte* — HELTEN Gr. 52; *stsaské eftho* (Cott. má skorem výhradně *eftha*, Mon. má oboje, ale *eftha* častěji), dále *ettho* a *ettha* (obé v Mon.), konečně ojedinělé *ohtho* (Mon.) a *ofthe* (2krát v Prud. Gloss.) — SCHLÜTER Unters. 96; *sthněmecké ëd(d)o*, později zejména v nářečích franckých *odo* (ojediněle *oda* u Otfr.), mimo to *ërdo, order* — BRAUNE Ahd. Gr. 18 a 140. I *mladší* tvary jsou poučné: *stř.-nizoněmecké edder*, *odder* a *stř.-hornoněmecké ode, od, oder*.

Tré věcí vyžadovalo by výkladu, kdybych těmto slovcím mohl věnovati zvláštní rozpravu, totiž *samohlásky*, pak *souhlásky kmenové* a *koncovka*. Přiměřeně ku povaze své práce mohu se však prvých dvou otázek jen zběžně dotknouti.

§ **412**. Co se kmene nebo správněji pověděno *první součásti* uvedených tvarů dotýče, poznamenal již MAHLOW l. c., že střídají se tu samohlásky (*j*)*e*- a (*j*)*o*-ové. V tom spatřoval pak PAUL PBB VI, 247 kmenostup a ten jest hotov uznati i JOHANSSON l. c. Předpoklad to ne pravdě nepodobný, ale ovšem také ničím nezaručený.

V příčině souhlásek PAUL PBB IV, 384 p. pokládal ty útvary za původní, v nichž obě souhlásky místem artikulace se lišily, tedy stfriské *ieft(h)a* atp., kdežto gotské *aiþþau*, sthněmecké *ëddo* vysvětloval si assimilací. *Zjednodušená* souhláska pak v sthněmeckém *odo*

kém *eða* vznikla dle Paula proklitickým užíváním slov
(srv. Braune Ahd. Gr. 140). Jiní touž věc pojímali
ak uznával assimilaci, ten nemusil přestati na skupině
-, nýbrž mohl toto míti za střídnici prvotného *-hþ- a
aıppau vysvětlovati si ze spojení původního *aih (= latinskému
ba činil zejména Singer PBB XII, 211.
tomu Johansson (l. c.), chtěje uniknouti všelikých ne-
ned předem stanovil pratvary *dva*: jeden ze zájmenného
ie *ei = germanskému *ēþ, jenž obráží se prý v *aiþþau*, *ëddo*
ze zájm. kmene *bho-, *bhe-, jenž souvisí s gotskými
jau *ai* a p. a zřetelně vyniká v stfriském *ieftha*, stsaském
o . . . Než i Johanssonova nauka není prosta předpokladů pochyb-
h: že z prvního pratvaru vyvíjí se gotské *aiþ-* (t. j. *aiþ-*), Joh.
uže vyložiti jediné z posice *nepřízvučné* a to ještě na základě pro-
blematické své rovnice: gotské *sijais* = ievropskému *siēs. Není tedy
pokus Johanssonův, jak také Uhlenbeck Et. Wb. 8ª soudí, o nic zda-
řilejší než návrhy jej předcházející; ano hořejší výklad z *assimilace souhlásky hrdelné k zubnici* zdá se mně aspoň větší míti pravděpodobnost do sebe. Rozrůznění tvarů v jednotlivých nářečích bylo by dle toho nastalo teprve *později* i bylo by účinkem jednak zmíněné *assimilace* (*aiþþau* z *aih-þau*, podobně i *ëddo* a z toho dále tvary zjednodušené), jednak i zvláštní *substituce spirantů*: stsaské *eftho* vedle pův. *ettho* atp.[488])

§ 413. *Celkem* však podstata té části slova, která se nám v *aiþþau* atd. jeví býti kmenem, spolehlivě objasněna dosud není i zůstaveno jest dáti odpověď na otázku tuto bádání příštímu. Arciť jedna věc jest i dnes jista: složení uvedených částic se čím dál méně rozumí i propadají změnám novým a novým. To se jeví také ve kmeni; stlněmecké *erdo* v glossách Ker. a Lex Sal. má již *-r-*, které není než hodně vzadu článkované *d*, vzniklé asi dissimilací z *-dd-*.[489]) Srv. Singer l. c., Johansson l. c., Braune Gr. 140 a 91, konečně Horn PBB XXIV, 403 sl. a 544. —

[488]) Toto zastoupení spirantů vyskytovalo by se jen v *stsaštině* a *stfrištině*. V stsaštině podobným způsobem změněno je *ht* v *ft* v ojedinělém dokladě *genuftsamida* (Schlüter u D. 282), kdežto opačná substituce je v jistých památkách stsaských a vůbec v *nizoněmčině*, částečně také ve frištině obvyklá a známá: na př. *ahter* m. *after*. Srv. Schlüter l. c. 276 a Siebs P. Grdr. I² 1271.

[489]) Pozdější vývoj jazykový ruší tedy opět to, čeho se před tím docílilo assimilací.

§ 414. Obracím se k výkladu *koncovky* a druhé části slova. Koncovka, jak svrchu naznačeno, dá se vhodně pojmouti jako sekundarní, ale již pragermanské *-*ōu*. Alespoň střídnice v jednotlivých nářečích možno (nehledíme-li ku podobě kmene) vybrati tak, že úplně se kryjí s gotským *ahtau* atd.: gotské *aiþþau*, stseverské *eđa*, sthněmecké *ëddo*, stsaské *ettho*, *eftho* atp., agsaské (north.) *eđđa*, stfriské *ieft(h)a*.

Tím bylo by tedy *všude* prokázáno *-*ōu* a zároveň *-*þōu*. Odepneme-li pak částici *-u*, co nám vybývá? Zajisté že *tvar nějaký ukazovací*, v němž podle běžné methody jazykovědecké[490]) jsme vedeni vyhledávati dokonce určitý pád — a tím by pak ovšem mohl nejspíše býti instr. sg. ntr. ukazovacího zájmena **þō* (srv. při *-ō* § 61). Avšak spoléhati na to nelze, jenom toho můžeme se s jakousi jistotou domýšleti, že *tentýž* ukazovací tvar a v témže složení s částicí *-u samostatně* je zachován v gotském *þau* atp., o němž řeč bude doleji. Srv. i Paul PBB IV, 383 sl. a pratvar Johanssonem (l. c.) stanovený **tă*$_x$ + *u*.

§ 415. Zbývají však některé *germanské tvary další*, z mezí pravidelných střídnic vybočující. Jsou skorem vesměs záp.-germanské a jeví se i v nich jistá pravidelnost, přihlížíme-li pouze ke koncovce: řídkému *sthněmeckému oda* a často užívanému *stsaskému ettha*, *eftha* odpovídá s té stránky docela *stfriské iefte* a *agsaské* obyčejné *ođđe*. Zde je *dvojí* možnost: buď jsou to tvary od hořejších z *-*ōu* odvozovaných naprosto rozdílné, jak tomu chce Jellinek ZfdA XXXIX, 128[491]) a Walde Ausl. 37 — anebo *vysvětlují se všecky tyto úchylky povahou slova isolovaného*, různým změnám a analogiím na pospas vydaného. Srov. výše při *ahtau* § 408. Byť těžko bylo se tu rozhodnouti, přece *druhému* pojetí bych dal přednost i viděl bych v úchylkách oněch *dílem* vliv četných částic a adverbií zakončených v *-a* (agfriské *-e*) jako na př. sthněmeckého *sama*, *wola* atp., *dílem* i hláskoslovné oslabení původního *-o* (*-a*), kteréž nejdříve zachvacuje právě taková slovce osamocená. St. saština i v této příčině zaujímá prostředkující místo mezi st. h. němčinou a agfrištinou. Srov. Schlüter Unters. 96 a Holthausen Altisl. El. 55. Stsaské a sthněmecké

---

490) O této methodě pronáší kritické slovo v čas prof. Zubatý Věst. České Ak. X, 521 a nejnověji v Lfil. XXX, 10.

491) Jellinek je tu nápadně skeptický, a ačkoliv sám navrhuje výklad z částice *-u*, není rozhodnut, co klásti na roveň gotskému *aiþþau*, zdali sthněm. *oda* čili *odo*.

tvary *-e* (*ofthe*, *ode* a pak *od*) vyplývají jen z dalšího ještě oslabení koncovky a poklesnutí slova.

Že ostatně částice naše *opravdu* k různým analogiím byla náchylna, vidno nejlépe ze sthněmeckého *order* (Moh. zpověď), střhněm. *oder*, stř.-nizoněm. *edder* a *odder*, kteréžto tvary Hoby PBB XXIV l. c. objasňuje analogií podle *aver*, *aber*, s nímž ony v různých německých nářečích vyměnily si i význam. — Ještě jiné adverbium udává se jako vzor, jímž řídily se prý jisté novotvary částice rovněž *analogické*, totiž sthněmecké *widar* (*wirdar*) a stseverské *viðr*. Ono by bylo spolupůsobilo při vývoji tvaru *order* (srv. Johansson l. c.), toto zase při vzniku stseverského druhotvaru *eðr* (srv. Bezzenberger Got. Adv. 93 p. 6.), což sice není nemožno, ale s významové stránky ne tak dobře podepřeno jako analogie dříve připomenutá dle *aver* atd.

b) *Gotské þau(h) a jau.*

§ 416. Jak výše řečeno, *gotské þau-h* může nám vhodně představovati útvar onen ukazovací **þō*, kterýž jsme předpokládali pro *aiþþau*, v platnosti samostatné ve spojení opět s *-u*, po případě ještě se spojkou *[u]h*. Toto pojetí zasluhuje po mém soudě přednosti před jinými, která významově nejsou o nic lépe opodstatněna a nad to nepřipouštějí *nenuceného* výkladu blízkých tvarů jako *aiþþau* atp.[192]) Pouze v gotštině máme přízv. tvar *þau* beze spojky *-h*, všude jinde spojka ta se objevuje jako v *agsaském þéah* a *stsaském thōh*[193]) — anebo jest ji předpokládati jako v stažených tvarech *severských* (srv. nahoře § 402): v záp.-severském (*enn*)*þó* a vých.-severském (*æn*)*þō*. Tvar *nepřízvučný* beze spojky *-h* lze konečně spatřovati v stejnoznačném záp.-severském *enda* „a přece", jež patrně je spřeženo z *enn* a **þōu* a co do koncovky shoduje se s *átta*. Srv. Noreen P. Grdr. I², 558

[192]) Mám hlavně na zřeteli pojetí Uhlenbeckovo (Et. Wb. d. got. Spr. 8 a 149), který v *aiþþau* tuší *þau*, toto však nemá za dostatečně jasné i odkazuje [illegible] k [illegible], jež samo se vyvozuje také z ievropského **tou qe*, **tu qe* se zřetelem k av. a stind. [illegible] „přece, však". Než má-li se zachovati identita tvarů *þau* a [illegible] za pratvar jenom **tou*, které jsouc silnějším pouze [illegible] z ždobé dvojhlasky však sotva bude možno způsobem [illegible] prv. diftongické *-au* v slabice nepřízvučné tvaru *aiþþau*.

[193]) [illegible] vznikla as v enklisi způsobem [illegible] teprve v tomto nářečí. Srov. Sievers PBB XVI, 247.

Souběžné s gotským *þau* zdá se býti nezřetelné jinak *gotské jau*.

---

3. Optativní a jiné gotské tvary -au: bairaú atp.

§ 417. K předchozím příkladům na **-ōu* řadím jakožto podobně nejisté *některé gotské slovesné tvary -au,* v jejichž koncovce (jak víme) již dříve badatelé někteří a v novější době zejména Hirt i následovníci jeho viděli střídnici za pragermanské **-ōⁿ*. Hirt dokonce, jak svrchu (§ 227) podotčeno, pokládá právě gotské *-aú*, v dotyčných tvarech za krátký monoftong (*ă*) vydávané, za *náležité* zastoupení původně raženého a tudíž 2dobého **-ōn* a v případech odchylných uznává analogii neb i pratvary jiné. Jest proto nutno osvětliti *všecky* ony záhadné tvary pořadem a objasniti i stanovisko naše. Tvary ty jsou: *a) 1. os. sing. optativu praes. bairau*; *b) 1. os. sg. optativu praet. bērjau*; *c) optativ medialní*: *nimaidau atd.*; *d) imperativ*: *atsteigadau atd.*

§ 418. Než k vlastnímu rozboru přikročím, učiním napřed několik poznámek *všeobecných*. Původ tvarů vypočtených je vesměs temný nebo pochybný. Uvádějí se sice i jinojazyčné parallely pro předpokládané v germanském *opt. praes. *berōn* jako: stindické *bhárāṇ-i,* latinské *feram* a zvláště stslovenské *berą* (srv. Bezzenberger BB XXI, 301); avšak ani tyto nejsou ve všem jasně a nepochybně vyloženy, což platí obzvláště o stindickém a stslovenském tvaru. Viz Brugm. Grdr. II, 1336 a Streitberg JF I, 292.

Jiná záhada vězí v tom, *zač* máme považovati samo gotské *-au*. Může býti diftongem ještě v gotštině vyslovovaným, nebo dlouhým již monoftongem *ā* anebo — jak Hirt chce — krátkým monoftongem *ă* (Streitberg Got. El. 45 a 39). Než vzhledem k tomu, že i v ostatních osobách *optativních* uznáváme v souhlase s přítomnou soustavou plné dvojhlásky, po příp. vzniklé z nich dlouhé samohlásky za koncovky a dále že krátké *aí* i *aú* pravděpodobně vyskytovalo se především v slabikách přízvukovaných:[194]) rozhodneme se i tuto pro *dvojhlásku,* která za Wulfily buď ještě i u výslovnosti trvá anebo přešla v *dlouhou samohlásku.*

Běží dále o to, zdali se musíme domáhati *jednotného* výkladu pro všecky uvedené tvary obsahující *-au*; toho totiž výslovně žádají

---

[194]) Srv. Wrede Ulf. 344 a 346.

Jellinek Beitr. z. germ. Fl. 94 a Hirt JF VI, 59. Proti jejich požadavku však ničím prý neodůvodněnému vyslovuje se Bezzenberger BB XXVI, 152 sl., s nímž dlužno v zásadě souhlasiti.

Co se konečně dotýče sporné otázky *gotské střídnice za *-ō*ⁿ, byl tuším předpoklad náš, že původní *-ōn* = gotskému *-a*, na svém místě (§ 227) již s dostatek obhájen. Tam bylo také k tomu poukázáno, že všecky *ostatní* gotské (a vůbec germanské) tvary, připouštějící výklad z **-ō*ⁿ, v mnohém ohledu jsou jasnější, přístupnější a tudíž i průkaznější nežli slovesné tvary *-au*. Nelze se proto ubrániti domněnce, že Hirt též v příčině slovesných tvarů mohl se *podobně* dát svésti předpojatým způsobem čtení *-aú*, t. j. *-á*, jako se mu to přihodilo při *aiþþau*, *þau* a *jau*, v jejichž koncovce dnes především shledáváme původní dvojhlásku a ne **-ōn*, jak Hirt zprvu myslil. (Srv. výše.) Následují nyní kategorie jednotlivé.

a) Gotské *bairau* atp.

§ 419. Již starší výklady [495]) jsou několikery. Tak Schleicher a dle něho Scherer (srv. ZGDS² 194) tuší v tvaru tom částici „*ἄν*" i klade *-aú* na roveň **-ōm*, kdežto jiní přidržují se pratvaru **bheroį̯m* (nebo **bheroį̯m*, obé u Osthoffa MU IV, 202) a koncové *-áu* pojímají jako dvojhlásku. Zejména Paul PBB IV, 378 se domnívá, že vypadnutím *-į̯-* a vokalisací *-m̥* dospěje k *bairau*, čehož ovšem nelze hláskoslovně ospravedlniti. Přes to Brugmann Grdr. II, 1294 nemá takový vývoj za nemožný, ano Kluge P. Grdr. I², 448 má jej dosud za *jediné* přípustný. Jisto však jest, že z oněch pratvarů nedostaneme se dále než k **bairai*. Srv. Bojunga JF II, 184 sl.

Jiný zase pokus učinil Kögel Zeitschr. f. d. Gymn. XXXIV, 406 (viz též PBB VIII, 106). Chce vyvoditi *bairau* z *konjunktivu* téže podoby, jako jest řecké *φέρω*, předpokládaje, že konjunktiv v 1. os. sg. byl přijat do soustavy optativní. Svůj názor Kögel arciť opírá o parallelní příklady vesměs nejisté nebo přesněji řečeno, v navržené způsobě nemožné jako na př. *þau* = *οὔ-τω* nebo gotské *ahtau* = řeckému *ὀκτώ*, i jest v té formě theorie jeho nepřijatelná.

§ 420. Nikoliv pouhý konjunktiv, ale *konjunktiv neb i indikativ rozšířený o částici -u*, která jest prokázána jak v stindičtině tak stslo-

[495]) Přehled jejich až do r. 1891 viz u Jellinka l. c. 94 sl.; sám si všímá jen principů základních.

ıštině,[496]) vyhledávají mnozí jiní v *bairau*. Činí tak již WINDISCH 3RUGMANN v Liter. Centralbl. 1880, sl. 493 (*b.* = indikativ), dále EDEMANN D. lit. Praeter. 159 sl. (*b.* = konjunktiv **berō*ⁿ + *u*), pak .LINEK, jenž l. c. 96 souhlasí s WIEDEMANNEM, a i BEHTOE u D. 372 = indikativ, jehož se užívalo v konjunktivu a později i optativu). ›ti těmto pokusům lze však namítnouti to, že přistoupení řečené tice -*u* musí se položiti do takových dob,[497]) o nichž není doká- ıo, že by ona bývala opravdu ještě k sesílení užívána; krom toho a tatáž *slovesná* částice od starších jazykozpytců tak často při vý- dech i zbytečně citována, že se jí dnes spíše vyhýbáme, nechtíce r nevědomosti své opět míti za ultimum refugium.

Toho jsa si vědom, obnovuje a prohlubuje tedy HIRT JF I, 195 !06 [498]) starší názor SCHEREROV i HANSSENŮV,[499]) že -*aú* jest krátký noftong a pochází z *-*ōn*, *původního to* *-*ām*, kteréž HIRT měl za ıcovku 1. osoby *konjunktivu* vzatého do funkce optativní. Jino- yčné parallely uváděl ty, jež udány jsou shora. Při tom jen *nerad* spouštěl střídnice -*a* za původní *-*ōn* a v JF VI, 63 uvažoval do- ıce o tom, zda by se věc nedala sprostředkovati tak, že by gotské bylo = *-*ām* a gotské -*aú* = *-*ōm*. Proposici tuto však zamítá do- 'aje, že by se tím porušila historická spojitost s jinými uznanými ty, i vzdává se raději nadobro střídnice prvé. O HIRTOVI srv. též :. 190 a 347, WILMANNS Deut. Gr. I², 321, BOJUNGA l. c., WALDE sl. 99 a j.

§ 421. K tomu ke všemu jest *pevné* nyní zaujmouti stanovisko. ;umí se, že se zřetelem k předpokladům dříve již učiněným s HIRTEM lnotiti se ani nemůžeme, i zbýval by jediné odiosní dosti výklad ıstice -*u*. Ten — k tomu se přiznávám — jest našemu pojetí blízký ud, pokud -*au* v něm platí za dvojhlásku aneb aspoň z původní ıjhlásky (-*ōu*) se vyvozuje. Netřeba však uznávati teprve pozdějšího ového složení ve dvojhlásku — *dnes dána i možnost vysvětliti covku optativu z celistvého prajazykového tvaru* *-*ōu*.

V BB XXVI, 152 sl. vrací se totiž nejnověji BEZZENBERGER k starší :ce KÖGELOVĚ, již jsme nahoře seznali, a staví ji na bezpečnější

[496]) Srv. BRUGM. Grdr. II, 1346 a j.
[497]) Při indik. do pragermanštiny, při konj. do samé gotštiny.
[498]) Viz též PBB XVIII, 287, JF VI, 59 a j.
[499]) HANSSEN KZ XXVII, 615 a 617 p. kladl vlastně *dvojí* střídnici za *-*ōn*, ; -*a* i -*aú*.

základ. Dle něho dá se 1. osoba sg. *indikativu praes.*, jak při rozboru této formy (§ 90) podotčeno, nejlépe odvoditi z pratvaru **bherṓ[u]*,[500]) z něhož by tedy pocházely: av. gāth. *ufjā*, řecké *ἔχω*, latinské *legō*, litevské *vežù* a gotské *baira*. Z téhož pratvaru **bherōu* vzešel však také ievropský *konjunktiv*, který se nám právě obráží v gotském *bairau*. Proč jednou reflexem gotským jest *-a*, podruhé *-au*, vykládal by Bezz. nejraději účinkem ievropského přízvuku větného. Při ztrátě koncového *-u* v **bherōu* nenastala dle něho vůbec žádná změna intonace.

§ 422. Bezzenbergerův názor je pozoruhodný i hodlám jej interpretovati asi takto: Pratvarem 1. osoby *indikativu* je **bhèrōu*, jež mohlo pozbýti svého *-u*; stalo-li se tak, nemusila se nutně změniti intonace ražená v taženou, protože koncová slabika bezpochyby *nebyla* přízvučná. Srv. opět § 90. Druhotvar **bherṓu* taktéž se uchoval a to nejspíše ve funkci *konjunktivu*, který dle svědectví řečtiny [501]) jevil proti indikativu koncovky těžší a plnější. Do *germanštiny* přešly tvary oboje: indikativ **-ō* jest obecně germanský a vedle něho aspoň v *gotštině* a *severštině* rozpoznáváme střídné tvary i za **-ōu*. Jak se to as přihodilo?

Optativ praes. dospěl v 1. osobě sg. pravidelným vývojem bezpochyby tvaru **berai*(n), který — nehledě k mizející nosovosti — platil též pro 3. osobu sg. Z příčin neznámých, snad pro žádoucí zřetelnost,[502]) byla 1. osoba nahrazena modem jiným co do významu blízkým a formou odlišným od indikativu — oním druhotvarem platnosti konjunktivní (pragermanským) **berōu*. Ten potom v některých germanských jazycích úplně splynul s paradigmatem optativním, kdežto v jiných nepronikl. Kde se však tak *stalo*, vzal na se i skutečný význam optativu, ano zdál se dokonce — pro svoje výminečné postavení mezi ostatními tvary — býti takořka *nositelem toho nebo příbuzného významu*. Pročež není se diviti, že i mimo hranice optativní funkce koncovka jeho v jiných blízkých tvarech se ujala. Nejmarkantněji zračí se to v gotštině, jak níže bude ukázáno.

---

[500]) Co by koncové *-u* bylo, o tom Bezz. pronáší jen domněnky, ale nezdá se mu býti příponou flexivní.

[501]) Jestliže totiž řecký konjunktiv *φέρω*, *φέρωμεν* je stár. Srv. Brugm. Grdr. II, 1285 a Hirt JF XII, 212 sl.

[502]) Bojunga JF II, 184 sl. vykládá tak se svého hlediska vniknutí do optativu při tvaru **-ōm*. Srv. i UG. 343.

§ 423. Střídné tvary za **bherōu* musí tedy býti zrovna tak zakončeny jako tvary za **oktōu.* To děje se v *gotštině* a *severštině.* Gotskému *bairau* (*-au* jest alespoň po jistou dobu gotského vývoje považovati za diftong) odpovídá zřejmě stseverské *bera, binda* atd. Starší (praseverskou) střídnici **-ō* vidíme dochovánu toliko ještě před passivním *-mk,* kteréž v oněch dobách k jednoduchému tvaru přistupovalo: **berō-mk* a z toho *bero-mk* (Noreen P. Grdr. I², 639).

Naproti tomu záhadny jsou poměry záp.-germanské. Tam totiž 1. osoba opt. nikterak se neliší od 3. osoby. I mohlo by se souditi, že v záp.-germanské oblasti tvar **bherōu* neustálil se vůbec náhradou za náležité **bheroįm* = pragermanskému **berai*[(m)], nýbrž že sthněmecké *bëre,* stsaské *bere* a agfriské *bere* (starší ags. *-æ*) představují nám opravdu prvotné **-ai.* V *agsaštině* pak týž tvar optativní byl by přešel i do 1. osoby indikativu, jak na svém místě (§ 92) jsme předpokládali.[503])

§ 424. Avšak tu může býti i *sekundarní* vývoj. Také v západní germanštině 1. osoba (**-o*) lišila se snad původně od 3. osoby sg., byla však na konec touto zatlačena. Působiti mohl při této záměně příklad optativu *praeteriti,* kde obě osoby hláskoslovně spadly v jedno (**bāri*). *Že skutečné* tvary *1.* osoby, jak výše byly vyjmenovány, nejsou než analogiemi dle *3.* osoby, toho ujímá se zvláště horlivě Jellinek ZfdA XXXIX, 128. Vidí v tom pouhou libovůli, když Hirt v stněmčině aspoň po *j,* t. j. zejména u sloves *slabých* (sthněmeckého *suoche, selle* a pod.) uznává opravdovou střídnici za své **-ōn,* totiž záp.-germanské **-a.* Toto prý — dle Hirta — po *j* přešlo v *-e* a tím teprve se srovnalo s koncovkou osoby třetí: a analogií podle sloves *įo*-ových bylo potom i náležité **bëra* vytištěno a tvar 3. osoby *bëre* vstoupil na jeho místo.[504])

Jak vidno, nevyhnul se konec konců ani Hirt předpokladu *analogie podle 3. osoby sg.,* jen že chtěl svou theorii uplatniti a na základě jejím přesněji vyšetřiti východiště analogie oné. Než západogermanské (sthněmecké) poměry jsou příliš málo průzračny, aby nedopouštěly výkladův i jiných a obzvláště našeho z **-ai,* ať již toto cestou hláskoslovnou vzešlo z **-ai(m)* anebo představovalo koncovku

503) Hirt JF VI, 60 navrhuje i pro 1. os. *indikativu* pratvar **-ām,* z něhož také v naší soustavě by zákonitě resultovalo agsaské *berœ,* pozd. *bere.* Jest však pochybno, zdali je toho třeba; hořejší výklad specielně *agsaského* zjevu tohoto zdá se mi býti nejpřirozenější. Srv. UG. 190.

504) Srv. Hirt JF I, 206 a VI, 60, UG. 343 a j.

3. osoby pragermanské **-ai*. Ano pro **-ai* rozhodneme se tím spíše, ježto i v 1. osobě sg. tytéž druhotvary v *-a* (*gēba* atp.) vedle tvarů *-e* se místy už v starých památkách naskytají jako v 3. osobě a při koncovém *-ai* vůbec. Srv. Braune Ahd. Gr. 227. Ovšem Hirt JF VI, 61 p. reklamuje i toto *-a* pro svou nauku, vyvozuje je z **-ām*, které potom analogií vniklo prý též do 3. osoby — zajisté *neprávem*: neboť v 3. osobě, jejíž původ a povaha je přec daleko jasnější a spolehlivěji vyložena než 1. osoba, právě dotčené *-a* dosvědčuje nám jen dialektickou *otevřenější* výslovnost náležité střídnice *-e* za pragermanské **-ai*. Viz nahoře § 375 sl.

---

b) Got. berjau, sijau, wiljau.

§ 425. *Optativní tvary praeterita jako gotské bērjau, stseverské skyta* právem se dnes od většiny badatelů prohlašují za pouhé analogie podle tvarů praesentních. Srv. Hirt JF VI, 60 a j., Bezzenberger l. c., Bojunga JF II, 191. Náležitý tvar původní zněl pragermansky **ber-ie-m*, z něhož by v gotštině bylo resultovalo **bērja*, kdyby se po příkladu praesentu nebyl zde již dříve ujal význačný tvar *konjunktivní berjau* (pragermansky **bēriōu*). Podobně v severštině. V záp.-germanštině, kde tvar konjunktivní nepronikl (srov. výše), ovládl i v 1. osobě sg. jednotný znak optativní *-ī-* a tudíž analogický tvar **-ī-m*: stněmecké *bāri*, agsaské *bǣre*. Viz § 308.

§ 426. I do ostatních athematických optativů vniká konjunktivní koncovka **-ōu*. Tím způsobem místo pův. **s-(i)ié-m* vyvíjí se gotské *sijau* a staroseverské *séa*, *sia* (Noreen Altisl. Gr. 247). ano tento novotvar hojně užívaný byl snad vedle praesentních tvarů sloves *io*-ových také vzorem gotskému *bērjau* atp.

§ 427. Podobný vývoj lze předpokládati také při optativu [illegible] něhož analogickým přetvořením vznikají gotské *wiljau* a. Ono — jak známo — zastupuje vždycky, toto [illegible] ické *indikativ praes*. Noreen Altisl. Gr. 244 a [illegible] tvarech domýšlí se Hirt JF VI, 60 sl., že právě ony [illegible] a [illegible] pro gotské *berjau* atd., když toto přijímalo [illegible] praes. Avšak Hirt nemá gotské *wiljau* ani v prvotné

[illegible]

podobě za optativ, nýbrž přímo za *indikativ*, opatřený koncovkou vlastně konjunktivní *-*ām* a souhlasící úplně se stslovenským ind. *velją*, jak učil tomu Brugmann v JF I, 81 a j.[506])

Výklad zmíněný má tu přednost, že se jím bezprostředně vysvětluje silný stupeň kmene, optativu původně nepříslušející (srv. i medialní vedské *vur-ī-ta*); za to však dá se uvésti proti němu, že takové sloveso třídy *ē*-ové nikde jinde v indoevropštině se nevyskytuje, že tedy mohlo v *slovanštině* vzniknouti teprve z prvků optativních. Neboť optativ zajisté velmi vhodně mohl tu zastupovati indikativ a s ním se po příp. pomísiti („chtěl bych" = „chci"). Srv. Solmsen Studien zur lat. Lautgesch. 7 sl. a UG. 345.

Můžeme tudíž setrvati při svém hořejším výkladě z optativu; jako v latinském *vel-i-m*, musí pak též v germanském **u̯il-i̯ēm* silný tvar kmene býti analogický. Ve prospěch optativu svědčí ostatek to, že i 2. a 3. osobu sg. možno v germanštině pochopiti pouze z optativu **u̯il īs*, **u̯il-ī(þ)*, a dále, že za konjunktivní koncovku 1. osoby. sg. v germanštině uznali jsme také dříve už *-*ōu* místo Hirtova *-*ōn* Ale ani kdyby Brugmann a Hirt měli pravdu a pratvarem byl opravdu konj. **u̯il-i̯ām, neobešli bychom se my alespoň v gotštině bez analogie podle optativu*: z pragermanského **u̯il i̯ōⁿ* povstalo by sice *stseverské vilia*, ale *gotské *wilja* a obdobou teprve žádané *wiljau*.

§ 428. Jiného rázu jsou tvary *záp.-germanské.*[507]) Nevykazují, jak se dalo očekávati, vůbec koncovky *-*ōu*. Za to zachován tu prvotvar **u̯ili̯ēm*[508]) v *agsaském* pravidelném (opt. a ind.) *wille* a *sthněm*. hlavně u Otfrida se nacházejícím (ind.) *wille*. Zajisté že tento tvar, dokud se pociťoval jako optativ, sdružován byl i s ostatními optativy jako *bēre* atd. a také jevil touž dialektickou výchylku v -*a* jako tyto, totiž u Tatiana *willa.*[509]) *Stsaské wellia* ovšem má Schlüter u D. 480 za přepsání. (O agsaském *willa* doleji.)

Další druhotvary lze prohlásiti všeobecně za *analogické*. Vznikají tím, že původní podobě optativní se již nerozumělo a bývalý optativ, vypadlý ze své kategorie, podléhal různým analogiím a změnám, zejména nátlakem nového svého významu. Nejčastěji přimykal se tedy

---

[506]) Srv. Brugm. Grdr. II, 903 a 1294 sl., Hirt PBB XVIII, 282, UG. 302 345.

[507]) Stran dokladů srv. Braune Ahd. Gr. 268, Schlüter u D. 480 a Siev. Gr. 266.

[508]) O záp.-germanských střídnicích za *-*ēn* viz nahoře § 288.

[509]) Srv. Braune Gr. 46.

k indikativu praes. sloves ostatních jako v *stsaském williu(-eo)* a *sthněmeckém willu*. Rovněž tak *north. willo* (*wyllo*) jest analogií podle náležité a starší koncovky indikativní (*bind*)*u*, *-o*; vedle toho pak čte se v „Listinách" i *willa*, zrovna tak asi jako příležitostně v skutečném indikativu *forléta*, *dœma* a p. (Sievers Gr. 188 a 189.) — Zřetelnou analogií konečně podle 2. a 3. osoby jest *sthněmecké wili* (u Tat.), z toho později *wile* a *wil* (u Notk. a Will.), dále *stsaské willi ik* (v Gen.; *ll* je přeneseno) a agsaské *wile* (v opt.).

c) Gotské bairaidau atd.

§ 429. Jako v *aktivu* šířilo se charakteristické **-ōu* z optativu praes. do optativu praeter., tak přenesením zcela podobným, jen že pozdějším dostalo se význačné *-au* i do *gotského optativu medialního*. Jednotlivé tvary tu jsou: *1. 3. sg. bairaidau*, *2. sg. bairaizau*, *1. 2. 3. pl. bairaindau.* [510])

Bezpochyby že další tato analogie ustálila se dle proporce:

ind. baira: *opt. bairau* = *ind. bairada*: *opt. bairaidau.* [511])

Tak vniklo *-au* do 1. (= 3.) osoby a odtud se rozhostilo dále. To se mně aspoň zdá býti výklad na snadě jsoucí, jenž srovnává se v zásadě s tím, co Hirt se svého hlediska usuzuje, že *-au* tu bylo oprávněno nebo řekněme ustáleno zprvu toliko v *jediném* tvaru a mimo to, že nelze počítati na analogii dle málo užívaného imperativu. [512]) Nejbližší je tedy obdoba dle optativu činného. Obdoba ta mohla nastoupiti teprve v samé gotštině, když koncové změny samohlásek byly již provedeny. Také musila 1. osoba *indikativu* medialního **haita* býti nahrazena již 3. osobou *haitada* [513]) a dle této musilo i náležité optativní **bairaima* (= dorskému φερoίμᾱν), ač máme-li vůbec z takového pratvaru vycházeti, analogicky býti přetvořeno v **bairaida* — *bairaidau*.

§ 430. Tyto předpoklady jsou nutné, má-li obstáti výklad z obdoby právě přednesený. Jiní utíkají se opět k pověstné částici *-u*. Tak činí nejnověji zase ještě Brhtoe u D. 372. A protože z původního **φέροισο*, **φέροιτο* = stind. *bhárēta* a **φέροιντο* nemožno dojíti dále než ke gotskému **beraiz*, **beraiđ* a **beraind* (srv. též Kluge

[510]) O starších theoriích do r. 1891 srv. Jellinek Beitr. z. germ. Flex. 94 d.

[511]) Srv. Bojunga JF II, 191.

[512]) Hirtovi JF VI, 62 pratvar dle vzoru dorského φερoίμᾱν ovšem přímo dává **bairaimaú*, z něhož dle *haitada* vzniká prý *bairaidaú*. (?)

[513]) Srov. výše § 360.

P. Grdr. I^2, 451): všichni tito badatelé předpokládají, že nežli ještě se udály změny ony koncové, přistoupila právě enklitická částice *-u*, tak že vznikly v jisté fasi předgotské tvary: **bairaiza-u*, **bairaida-u*, **bairainda-u*. Koncovka *-au* potrvala pak prý v gotštině beze změny. Jak se tomu má však se stanoviska akcentové theorie rozuměti, ani přívrženec její BEHTGE výslovně nám nepověděl. Patrno jen, že by tímto způsobem byla nutně *kontrakcí* povstala dvojhláska 3dobá **-aŭ* která by se v gotštině v podobě plné dvojhlásky byla zachovala[514]) — tak že by hláskoslovná stránka zde ani tak nevadila jako *neprokázanost* oné částice *-u*.

Také BEZZENBERGER BB XXVI, 152 sl. pronesl v téže věci svůj zvláštní výklad, jehož zatím rovněž nemohu akceptovati. Vidí s WESTPHALEM (Phil.-hist. Gramm. 175 sl.) v koncovkách optativu (a imperativu) *-dau*, *-ndau*[515]) vlastní koncovky *medialní*, které se mají k příponám aktivním stind. *-tu*, *-ntu* jako medialní *-tai*, *-ntai* k aktivním *-ti*, *-nti*. Proporce tato by byla správná, kdybychom napřed mohli dokázati, že předpokládané tu **-dau*, **-ndau* *musilo* se v gotštině udržeti, nebo jinými slovy, že bylo intonace tažené a platnosti 3dobé. Avšak parallelní **-tai*, **-ntai*, jak víme, bylo platnosti rozhodně 2dobé, ježto v gotštině je redukováno v *-a*; i soudím z toho, že také ono **-dau*, **-ndau* bylo téhož rázu a že by se *nebylo* do gotštiny asi udrželo.

d) *Gotské atsteigadau atd.*

§ 431. *Gotské tvary 3. osoby imperativní* jsou: v sing. *atsteigadau* = *καταβάτω* (2krát), *lausjadau* = *ῥυσάσθω* a v plur. *liugandau* = *γαμησάτωσαν* (BRUGM. Grdr. II, 1329 a j.).

O nich hned předem podotýkám, že zdá se mi nejspíše odpovídati povaze jejich, kterou jsou optativům dosti blízky,[516]) abychom i u nich vyhledávali vliv analogický. I myslím, že se uplatnil takto: Jak již BOPP, pak SCHERER ZGDS^1, 199[517]) učil a HIRT JF VI, 61 znovu ukazuje, shodují se gotské imperativy zejména se stindickou 3. osobou sg. *bháratām* a 3. pl. *bhárantām*. Hirt na u. m. zastává se i totožnosti s řeckým *φερόντων*, v jehož původnost spoléhal již

[514]) Viz § 380 sl.
[515]) *-zau* má i BEZZ. za analogii dle těchto osob obou.
[516]) Dle BRAUNA Got. Gr. 68 vyjadřuje se 3. osoba imperativu obyčejně 3. osobou optativní.
[517]) Stran starších názorů viz opět JELLINKA Beitr. 94 sl.

v JF I, 206; avšak Brugmann (MU I, 163 sl. a Grdr. II, 1325) a podle něho Jellinek (ZfdA XXXIX, 136 sl.) tvrdili opak. Ale v JF VII, 179 sl. Hirt opravdu *dokazuje* prvotnost aneb aspoň stejné stáří pro φερόντων, jako se přikládá druhotvaru φερόντω. Můžeme je tedy bez rozpaků do hořejší rovnice přibrati. Jest to — jak Hirt l. c. souhlasně s Hillebrandem BB XVIII, 280 dovozuje — přípona vlastně medialní, užitá v rodě činném. Viz i UG. 348.

§ 432. Zůstaňme při *3. os. pl.* Ať vycházíme ze staroindického *-ām*, ať připojíme ještě řecké *-ων*, Hirtovi beze všeho se podává výslednice jím požadovaná: gotské *-aú*. Než i naše kombinace nemine se s cílem. Původní **-ōn* dalo dle našich předpokladů gotské *-a*, tedy **bairanda*, což spadlo v jedno s 3. osobou pl. *indikativu*, tak že nebylo mezi nimi rozdílu. Pro důraznější pak vytčení významu imperativního, který i samým optativem mohl býti vyjádřen, přijata byla domněle charakteristická pro opt. koncovka *-au* i zde: *bairandau*. Při tom zajisté spolupůsobila též *zevnější* podoba s optativem medialním *bairaindau*, *nimaindau*. A podobně bylo tomu při 3. osobě sg. *bairadau*, přetvořené z **bairada* = stindickému *bháratām*, dorskému φερέτᾱν.[518]) V tomto tvaru je nápadná toliko thematická hláska *-a-* místo *-i-* (vl. **-e-*), zjev to, který byl znamenán i v singularu indikativu medii (§ 362); vysvětlíme si jej opět analogií podle 3. osoby plur., v které *-a-* bylo po právu. Arciť *kdy* analogie tato nastala, nelze dnes již říci; zůstává jen nepochybným svědectvím, že i v *imperativě* singular a plural hojně byly sdružovány.

§ 433. Jiné výklady dotčených tvarů je s našeho hlediska zamítnouti. Nejoblíbenější pro *3. os. sg.* jest z pratvaru, odpovídajícího stindickému *bháratāt*, řeckému φερέτω, osk. *líkítúd*, latinskému *fertōd*. Mimo badatele již u Jellinka Beitr. z. germ. Flex. 99 jmenované drží se toho nejnověji též Behtoe u D. 372 a 375. Představuje si, že záhy odpadlo koncové *d*, tak že zbylo na konci pouze *-ō*, k němuž přidána částice *-u*: z toho resultovalo pak pragermanské **-ōu* a zkrácením dl. dvojhlásky gotské *-au*.

Výklad Behtoův je s hláskoslovné stránky sice možný, neboť jak 2-, tak i 3dobé **-ōu*[519]) podléhá v gotštině pravidelnému krá-

[518]) Srov. Hirt JF VI, 61 sl.

[519]) Třídobé **-ōu* by bylo třeba uznati zejména tehdy, jestliže imperativní koncovka *-tod* opravdu dle Scherrerova učení je pádem ukazovacího zájmena a to ablativem **tōd* „odsud, potom". Srov. Brugm. Grdr. II, 1323 a Hirt Akz. 115, hlavně však Thurneysen KZ XXVII, 179 sl. a Bechtel BB XIII, 171.

ení v *-au*; ale na závadu jest tu zase naprosto pochybná existence ovesné částice *-u* v pragermanštině. Totéž platí o Behtgově výkladu . osoby pluralis.

§ 434. Končíce tímto rozbor veškerých gotských tvarů *-au*, můeme zároveň konstatovati, že vystačili jsme při něm, ač stojíme imo theorii Hirtovu, úplně *bez* povědomé částice *-u*; soustava naše e při tom taktéž osvědčila, neboť minuli jsme, tuším, šťastně nebezečné úskalí, kteréž jí hrozilo. Proto ovšem si nedomýšlím, že ve ěci tak záhadné a temné, jakou právě gotské tvary *-au* jsou, proluveno tu poslední již slovo.

VI. Pragermanské *-ēi*.

§ 435. Vyskytá se jenom *na konci slov víceslabičných*. V potavení tomto podléhá na přechodu do jednotlivých germanských jayků obecnému u dl. dvojhlásek *krácení*, při čemž bývalá intonace ečiní rozdílu. Pův. kvalita *prvé* součásti diftongické pravděpodobně yla *-æ-*. Krácením pak vzniká v *got.* ještě otevřenější jednoduchá lvojhláska **-aĩ*, která spolu s ostatními 3dobými dvojhláskami dále e redukuje v 2dobé, původně jistě diftongické *-ai* (dat. sg. f. *anstai* **-ēi*). V *sev.* a *záp. germ.* naproti tomu nastává úžení v **-eĩ*, kteéž přehláskou v germanštině obvyklou a dále kontrakcí mění se **-ī*, hlásku to kvantity as prostřední, jež redukuje se zároveň ostatními monoftongy v *-i(-e)*; toto pak již neodpadá: stněmecké *nsti* atp. Srov. totéž při **-eĩ* (§ 386).

Případy jednotlivé.

1. *Germanský dativ (lokativ) sg. kmenů -i: got. anstai atd.*

§ 436. Dvoudobé pův. *-ēi* velice pravděpodobně se spatřuje podle Streitberga Zur germ. Spr. 87 a j. v *germanských dativech ženských (a i mužských) kmenů -i*, které jsou dle toho předpokladu vlastně *lokativy sg.*, přijaté do funkce dativní: *gotské anstai*; *stsev.* fem. *brúþi(-e)*; *agsaské éste*; *stfriské tīde, hēde* a p. (Siebs P. Grdr. I[2], 1343); *stněm. ensti*. Znak kmenový **-ei* je tu zrovna tak zdloužen jako v dativě (lok.) **sunēu* (srov. níže) a jsou si obě tyto kategorie

navzájem oporou i posilou; *dativ kmenů -i pak je nejbezpečnějším dokladem pro vývoj bývalého *-ēi vůbec.*

§ 437. Vývoj ten byl nahoře načrtnut, ale není ani dnes ode všech badatelů svorně uznáván. Víme již, že HIRT PBB XVIII, 275 sl. a j. kloní se spíše k názoru tomu, že pův. *-ēi již v pragermanštině se zkrátilo v *-ei, které potom teprve v *gotštině* by bylo přešlo v *-ai*; a proti tomuto pojetí HIRTOVU namířeny byly hlavně námitky JELLINKOVY (ZfdA XXXIX, 142), jenž nechtěl přechodu *-ei v *-ai* ani v jediném germanském nářečí uvěřiti.[520]) BRUGMANN zase v Grdr. II, 613 připouštěl ještě možnost tu, že gotské *anstai* původ vzalo z *-ēi, a jen o sthněmeckém *ensti* pochyboval, zdali vzešlo z téhož pratvaru. Avšak v Grdr. I², 206 pohřešujeme již zmínky i o koncovém *-ēi, že dalo gotské *-ai*, ačkoliv rovnice docela souběžná: pův. *-ēu = gotskému *-au* tamže 210 se uznává. Co jest toho příčinou? *Zajisté ne pravděnepodobnost onoho přechodu samého*, jejž v „ražených (2dobých) koncovkách" také WALDE Ausl. 80 schvaluje,[521]) nýbrž jen nejistota, zdali vůbec *-ēi přešlo jako koncovka lokalu sg. kmenů *-i* ještě do jednotlivých ievropských jazyků (Grdr. I², 206). Přes to míním se právě STREITBERGOVA předpokladu přidržeti, poněvadž je podepřen vývojem i ostatních dlouhých dvojhlásek a přirozeně vede k pojetí germanských tvarů celkem jednotnému, k němuž především musíme směřovati.

Ostatek má germanský pratvar *-ēi i v příbuzných *evropských* jazycích některé více méně bezpečné parallely. V tomto smyslu lze uvésti: hom. πόλῃι (SCHMIDT KZ XXVII, 303); latinské *turrī*, *orī*, *peregrī* (STREITBERG JF III, 355, BRUGM. Grdr. II, 612 atd.); litevský infinitiv *sùkti* a zvláště starší a dosud dial. *sùktë*, stslovenské *dati* (UG. 242) a j. Také o *provenienci* pratvaru onoho byly proneseny některé domněnky. Intonace jeho byla patrně ražená (srv. o druhotvaru *-ẽ nahoře § 142), a to by se shodovalo s dedukcí STREITBERGOVOU l. c., že *-ḗi jest stupeň zdloužený (Dehnstufe), snad z *-ei̯-i vzniklý.[522])

[520]) Srov. úvod k dl. dvojhláskám § 322.

[521]) Pro taž. *-ēĩ by WALDE v germanštině proponoval *-ę̄, tedy tonž střídnici, kterou v *kmenových* slabikách i BRUGMANN l. c. ještě před redukcí dlouhých dvojhlásek dovozuje pro *ēi*. Než WALDOVA these jest při *-ēĩ zrovna tak málo opodstatněna jako při *-ōũ, z něhož prý resultuje *-ū (srv. výše § 81 sl.) — a nevím tedy proč bychom zvláštní rozdíl činili *mezi raženým a taženým -ēi*.

[522]) V tom stýká se tedy STR. s obvyklým také výkladem záp.-germanských tvarů z *-ei̯-i, -ii̯i (HIRT I, 225 a níže), jen že u STR. představuje *-ei̯-i útvar starší prvotnější. Totéž bude se nám opakovati při *-ēu*.

Hirt v JF I, 222 taktéž chtěl vycházeti buď přímo z lokativu *-ēi, anebo z pádu prvotného *-ē s přidanou lokativní částicí -i, což ovšem by nesmělo býti na újmu původní intonaci ražené. Přirozenější zdá se mi však výklad Streitbergův.

§ 438. Vizme nyní střídnice *skutečné*. V *gotštině* hledí sem dativ sg. f. *anstai* s koncovkou původně diftongickou, jejíž odvození z *-ēi schvaloval již J. Schmidt KZ XXVII, 304. Jiné výklady jsou po mém soudu zbytečny a ne dost zdůvodněny. Tak výklad z *-oi̯i (Hirt JF I, 225), jejž uznávají pro gotštinu hlavně ti, kdož pro záp.-germanské tvary kladou *-ei̯i; dále výklad z analogie podle gen. *anstais*, s nímž počítá i Brugmann Grdr. II, 613, potom Wiedemann KZ XXXII, 151 a jiní, nejnověji také Helten JF XIV, 78, jakkoliv jest těžko nalézti tu *úplně* přiléhající vzor v ženské deklinaci jiné (srv. níže totéž při *sunau*, *handau*).

§ 439. V *stseverštině* sám Streitberg UG. 242 nechtěl pro nejasnost počítati sem tvarů, které s hláskoslovné stránky přece jen tuto se mohou zařaditi. Jsou to řídké *stislandské* dativy (fem.) *brúðe* „nevěstě", *vætte*(-*i*) „bytosti" a (mask.) *funde* „schůzi", dále *stšvédské* (mask.) *rætti*, *gæsti* atp.[523]) Streitbergovi vadil při výkladu z *-ēi = *-ī nedostatek přehlásky, ostatním badatelům však nikoli; a vskutku možno tu pomýšleti na působení analogie, u stseverských kmenů -*i* tak hojné. Srv. Walde Ausl. 197, Noreen Altisl. Gr. 173 a j.

Výklad z lokalu *-ēi není však v severštině jediný. Podal zejména H. Reichelt BB XXV, 235 (srv. i XXVI, 266 sl.) výklad jiný z *instrumentalu sg. kmenů i-ových* *-i̯-ēm (dat. *brúðe* tedy hláskoslovně by se rovnal našemu akk. sg. *heiðe* = *-i̯ēm). Týž pád shledává R. také v litevském (dial.) *szirde*[524]) a v latinském ablativě *faciē*; nedostatek přehlásky v severštině vysvětluje si rovněž analogií. Než výklad Reicheltův, sám o sobě ne nemožný, mohl by platiti jen s jednou *výhradou*, že totiž koncové -*e* v *brúðe* nutně bylo původnější než -*i* v druhotvaru *brúði*, což zaručeno nikterak není; krom toho vysvitne z dalšího rozboru, že předpokladu toho v ostatní germanštině není potřebí, ano že v samé severštině je zbytečný.

---

[523]) Srv. Noreen P. Grdr. I², 611, Altisl. Gr. 170 a 172, Altschw. Gr. 305, pak Bethge u D. 538.

[524]) Kurschat Gr. 194 zaznamenává ovšem dial. tvar *szirdė̃* „v srdci".

V *záp. germanštině* za lokaly *-ēi v první řadě můžeme tivy dlouhokmenných *feminin: agsaské éste, béne, brýde*; ; *stsaské ensti, brūdi, dādi*; *sthněmecké brūti, tāti* a pod. vsude zkrácené *-i* zcela pravidelně i po dlouhé slabice kmenové drží. Totéž by ovšem bylo i v ženských a mužských (stř.) tvarech okmenných: na př. v *stsaském stedi, sthněmeckém steti* (f.) a *agsawine* (starším *wini*), *stsaském heti, hugi, -quidi* a *sthněmeckém* (vesměs m.), *stsaském -skepi* (ntr.) — avšak právě tu není věc postavena zcela na jisto. Neboť pro tyto tvary a pro dlouhokmenné vv *bez koncovky stsaské craft, giwald* (a častěji) a vzácné *dīnera) anst, giwalt*[525]) nabízí se, jak víme, ještě druhý ad z ... sg. *-ī, jenž na svém místě (§ 187) již byl rozebrán.[526]) . instrum. pratvaru *musí* se tedy vyvoditi dativ *anst*, který rozhodně nůže pocházeti z *-ēi, a ovšem *může* mu také odpovídati ono krátkokmenné *stedi* atp. Rozpoznati lokal i instrumental tam, kde oba jsou možné, na jisto a přesně ještě dnes nepodaří se již nikomu; neboť změtením tvarů krátkokmenných spadly oba pády v *jediné* funkci dativní v jedno. Mimo to analogie dojista porušila bývalé poměry. Ježto pak dlouhokmenná feminina rozhodnou mají převahu, tvary bez *-i* v *staré* němčině aspoň[527]) jsou v menšině, lze se plným právem domýšleti, že přece jen *hlavním zřídlem záp.-germanských dativů -i(-e) byly lokativy* *-ēi. Srv. i WALDE Ausl. 12 a 196.

Úhrnem uznáváme tedy vedle *lokativu* *-ēi (pratvar *-ei̯-i z pochopitelných příčin odmítám) ještě zbytky *instrumentalu* *-ī. Těmito **pratvary vystačili jsme pro veškeru germanštinu.** Nyní vychází na jevo, **proč jest v *severštině* zamítnouti ještě druhý** navrhovaný instrumental *-i̯ēm. **Neboť dvou pratvarů pro jediný prvotný pád** nelze tak zlehka **připustiti, i musí padnouti ten, jehož můžeme** pohřešovati. A tím jest **bez odporu** *-i̯ēm, **jejž úplně nahradí lokal** *-ēi. Tak jest naše stanovisko i ekonomicky ospravedlněno.

---

2. *Dativ sg. f.: gotské bandjai, stseverské heiðe(-i).*

§ 441. *Trídobé ievropské (pragermanské)* -(i̯)ēi **shledává se často** v *datívě sg. dlouhokmenných* ***feminin deklinace nazvané i̯ē-ové,*** **tedy ve**

[525]) Stran dokladů srv. SIEV. Gr. 137, SCHLÜTER u D. 704, BRAUNE Gr. 171.

[526]) Pro mužské a střední tvary uvedené **zbývá dokonce ještě *třetí* výklad** (SIEVERSŮV) z lok. -ēi (§ 386 sl.), **tak že zůstávají stále záhadny.**

[527]) Ve *střední h. němčině* **přibylo arciť „krátkých" tvarů bez *-i*: *anst* atd.,** tuším, že hlavně analogickým vlivem **akkusativu sg., který u jiných žen. kmenů** se rovnal dativu.

tvarech: *gotském bandjai, haiþjai*, dle Hirta PBB XVIII, 298 též v zájm. *izai* (k nom. sg. *si*), dále v *stseverském heiði(-e), byrði(-e)* atp. Nám odpověděti jest na dvě otázky: *1.* Je předpoklad takový hláskoslovně vůbec *možný*? a 2. Je-li zároveň též *nutný* tak, by germanské tvary vyžadovaly přímo odvození z kmenů *-iē*, o jejichž oprávněnosti (jak známo) s více stran se nyní pochybuje?

§ 442. K otázce první bez rozpaků přisvědčíme. V tvarech udaných lze opravdu viděti střídnice pratvaru (lokalu n. dativu) **-iēi*, který povstal *kontrakcí* kmene *-iē* a přípony lokalní *-i* nebo dativní *-əi*. Oboje dalo již v prajazyce *jednu* výslednici **-iēī* a tím se oba pády srovnaly.[528]) Kontrakce podmínila tu intonaci *taženou*, již ostatek dosvědčuje i *litevská* střídnice *žěmei* (stslovenská *zemlji?*). Srv. Brugm. Grdr. II, 601 sl., Hirt l. c. 276 a Akz. 115, Streitberg UG. 239.

Germanské střídnice však musí se krýti bez ohledu na intonaci se střídnicemi koncového **-ēi* vůbec. Gotské *-ai* (zprvu diftong, později a to snad již za Wulfily stažené *-ǣ*) je tudíž náležité, nejinak stseverské *heiði*, střídající se dle povahy severštiny s *heiðe*, ovšem považujeme-li onen tvar za prvotnější.[529]) Při tom v dativě jako v jiných pádech (akk. sg. *heiðe* a pod.) zmizelo kmenové *i̯* a to, co zbývá, jest reflex koncovky. Srv. Hirt JF VI, 65.

§ 443. Tolik se stanoviska těch, kdo bezpodmínečně uznávají existenci kmenů *-iē*. Jest však druhá otázka, zda předpoklad zvláštní deklinace *-iē* i v germanštině je nutný či možno-li tvary v prospěch její uváděné objasniti ještě jinak. A tu je především zřejmo, že *gotský* dativ *bandjai* nijak se neliší od dativu skutečných kmenů *-ā* z původního **-āī*, pragermanského **-ōī*: *gibai* atp. Možno sic právě tuto koincidenci — jako v akk. sg. *bandja* — též v dativě prohlásiti za vlastní příčinu úplného pozdějšího splynutí kmenů *-iē* a *-iā* v pádech šikmých, avšak na druhé straně *třeba zas s hlediska gotštiny samé o sobě říci, že tato zvláštního sklonění kmenů -iē nevyžaduje.*

---

[528]) Srv. totéž při *-ōī* (v gotském *gibai*) § 392.

[529]) Rozhodnutí apodiktické není v té věci tak snadné, protože *praseverský tvar zachován není*. Bugg Run. 127 (srv. Brate BB XI, 201) byl sice hotov za ženský dativ uznati tvar *Woðuriðe* v nápise *Tune* (prý = *heiðe*), opíraje se o vzácné užívání maskulina téhož znění. Než doklad ten, který se musí čísti s dlouhým ještě *-e*, z ohledů významových a se zřetelem ke kontextu jistě je považovati za *mužský* dativ sg., odpovídající tedy pratvaru **-ōī*, jak ukázal Bugge Norges Indskr. 13 sl. (srv. též Noreen Altisl. Gr. 156 a 265, pak UG. 227).

Přihlédněme k *severštině*. V ní může se obrážeti dativ *-*(i)ēi*, ale také se připouští *analogie podle kmenů -ā* vyvinuvší se v dobách, kdy dativ jejich v substantivní flexi *nebyl* ještě nahrazen instrumentalem *-*ō* (*giof*), nýbrž prvotnou jevil koncovku *-*āi*, jak se i později zachovala v zájmenném *þeire* a *spakre* (srv. § 394). Při tom arci dlužno předpokládati, že koncové -*e* v stseverském dativě *heiðe* z **haiþ(i)āi* je původnější než -*i* v druhotvaru *heiði*, dále že v době, kdy u substantiv kmene -*ā* původní dativ zatlačen byl instrumentalem, v kategorii našich substantiv podobná substituce z příčin nám neznámých se neprovedla. Srv. BEHTOE u D. 538.

§ 444. Dnes však ještě prudčeji se doráží na posici ženských kmenů -*i̯e* v ievropských jazycích i jest to zejména jmenovaný již REICHELT, který v nich tuší staré sklonění *ženských kmenů -i*: dle jeho vývodů (BB XV, 234 sl.) jest i dativ *heiðe* prý instrumentalem sg. *-*i̯ēm* (podobně jako dat. *brúðe* a latinský abl. *faciē[m]*). Pratvar ten dal v severštině především -*e*, které je v *dativě* dle R. prvotnější než souběžné -*i*, a teprve později spadl v jedno s *akkusativem*, jenž dle téhož autora původně se končil v -*i* (*heiði*), jak o tom dříve pojednáno.

Kterak se rozhodneme? Trvám, když instrumental *-*i̯ēm* odmítli jsme při vlastních *i*-kmenech už dříve,[330]) že nutno tak učiniti i zde; jestliže však v stseverštině skutečně splývají ve flexi některá substantiva kmene -*i* (*gunðr* a pod.) se substantivy vzoru *heiðr*, je to vývoj zajisté podružný a pozdní, právě tak jako když k témuž vzoru přestoupila některá substantiva kmene -*ā* (srv. NOREEN Altisl. Gr. 169). Zbývají tudiž v dativě *heiðe* možnosti jen dvě: někdejší analogie podle kmenů -*ā*, nebo původní dativ z kmene -*i̯ē*. Dativ sám o sobě sotva může spornou otázku tu rozhodnouti; protože však *akkusativ heiðe* dle dřívějších úvah (§ 298) s velkou pravděpodobností vyžadoval v severštině odvození z kmene -*i̯ē*, *jest dojista jen důsledno také v dativě heiði, -e (s prvotným -i) vykládati skutečný dativ* *-*(i)ēi*, který arci zvukovou svou podobou totožným se stal jednak s pravým dativem kmenů -*ā* (od něhož přejat je pak nadobro gen. sg. -*ar*), jednak s dativem (lok.) kmenů -*i* jako *brúðe* a pod. *Slovem, předpoklad zvláštních kmenů* -[illegible] *na tu dobu v severštině býti nutný a při výkladu dlouhokmenných feminin* [illegible] *bandi atp. v germanštině vůbec prospěšný.*

VII. Pragermanské *-ēu.*

§ 445. Souběžně s *-ēi* vyvíjí se *pragermanské -ēu.* Původní kvalita první součásti jeho byla rovněž otevřenější, totiž *-ǣ-*, a krácením v jednotlivých jazycích ustaluje se jako střídnice prvotná jednak v *gotštině* široké **-aŭ*, jednak v *severní a záp.-germanštině* zúžené **-eu*, které dále se mění v *-iu.* V *gotštině -au*, byvši o jednu dobu zkráceno, jako skutečný diftong a později jako dlouhý monoftong *trvá* (dat. sg. *sunau*), a totéž se děje s druhou dvojhláskou prostřední as kvantity *-iu* (*praseverské *suniu*, *sthněmecké suniu*), jen že u ní proti ostatním dvojhláskám *i-* a *u*-ovým monoftongování tak hned se nevykonává, nejspíše proto, že sama povaha dvojhlásky to znesnadňuje.[531]) Konečně však nastává monoftongování a i redukce v severní a západní germanštině obvyklá, i resultuje z toho střídnice *-i*, která dále se oslabuje v *-e*: *stseverské syni, sthněmecké suni*(*-e*) atp.

§ 446. Přechod staršího **iu* v pozdější *i* udál se ještě v jednom případě podobném, v *nominativě plur. kmenů -u* : v *stseverském synir* (v době Vikingů *sunir* Rok) a bezpochyby i *sthněmeckém a stsaském siti*, tak že všecky tyto tvary pak v jedno spadají s nominativy pl. kmenů *i*-ových.[532]) Avšak podstata přechodu toho ani zde ani onde při dativu není dosud uspokojivě objasněna.

Jellinek Beitr. z. germ. Fl. 20 shledával v *syni*, *synir* útvary analogické podle *ben* < **beni* < **banįu*, vyskytujících se u ženských kmenů *-įō* (v nom. akk. dat. sg. z původního **-įō*), ale Walde Ausl. 109 dobře ukazuje, že tyto dva zjevy nedají se ani k sobě přirovnati, ježto podstatný je rozdíl mezi slabikotvorným *-u* v *-įu* (**banįu*) a dvojhláskovým *-u* v *-iu̯* (*suniu̯, suniu̯z*). To Walde dále rozvádí. Sám

---

[531]) Srv. Sievers Phon. 165.

[532]) Pratvar jest tu **suneu̯-es* (srv. stindické *sūnáv-as*, stslovenské *synove* atd.) = pragermanskému **suniu̯-iz* = **suniu̯z.* Tomu odpovídá gotské *sunjus*, stseverské *synir*(*-er*) a pod. Že smíme stanoviti pratvar **suniwiz* pro veškeru germanštinu, dokazuje se zřetelem na jisté stfriské a agsaské tvary Helten PBB XX, 515. Arciť pro agsaské *suldru* i *duru* přijmouti jest spíše výklad z dualu (viz nahoře § 75); nom. pl. *sunu* pak není as pádem zákonitým, nýbrž akkusativem **sununz*, do funkce nominativu přejatým. Agfriský nom. *suna* konečně, který dle UG. 246 jest nejasný a v němž Behtge u D. 543 tuší hláskoslovný vývoj z **-ou̯-es* a Helten sám novotvar z **-awiz*, jiní zase mají za analogický novotvar podle kmenů *-o*, t. j. podle nom.-akk. pl. jejich **-a*, jenž ovšem v záp. saštině se neudržel, ale v stfrištině vedle nominativu *-ar* (dle toho zase *sunar*) opravdu je prý zachován. Srv. Hirt PBB XXII, 227 sl. a Siebs P. Grdr. I², 1344. Vzhledem k pozdějším výpodům našim o nom. pl. (viz při *-ōs* § 548) přidáme se nejspíše k názoru Behtgovu nebo lépe Heltenovu.

ratilo se účinkem hláskoslovného zákona jako v jiných bikách. Že by v pozdějším vývoji jazykovém bylo mohlo dvojhlásky -iu v -i nebo -y, nezdá se mu míti „vnitřní“ osti do sebe. *Přes to neodmítal bych tento způsob výkladu* jednak postup WALDEM předpokládaný příliš mě upoitivní zákony WESTPHALOVY, dle nichž podobně z dvojdruhý její komponent (z *-ai na př. -i, když redukováno dnak dají se opravdu uvésti parallelní případy též jiné, chozími navzájem se osvětlují.

§ 447. Tanou mi na mysli *jednoslabičná slova přízvučná*, obsaící dvojhlásku *-iu*, která za jistých okolností přechází v *-ȳ*. Jsou probrané již kategorie tyto: nom. sg. f. (northumbr.) *ðȳ*, (stšvédsky) nom. pl. ntr. (vých.-seversky) *þȳ* a *þrȳ* atp.[533]) Všude jsem dosud dpokládal, že v těsném spojení diftongickém nastalo tu spodobení obou složek a konečně *splynutí v jedinou dlouhou hlásku -ȳ*. Uznávati však již v těchto případech vývoj ten, že v *nepřízvučném* postavení se vyvinulo *-y a toto teprve sekundarně zdlouženo bylo v -ȳ, jak tomu chce HELTEN PBB XVI, 287, opíraje se o nedoložené vlastně u SIEVERSA Gr. 180 sl. krátké *ðy̆* — nepokládám za nutné; spatřuji tuto *monoftongování jako v jiných slabikách přízvučných, které ovšem zde pro výminečnou povahu dvojhlásky -iu nedostavovalo se tak snadno a pravidelně*. Stažení dvojhlásky dělo se tedy zde v postavení *přízvučném*, anebo, jestliže přec jen rozhodovala akcentová povaha slova, v postavení *ne zcela plnopřízvučném*.[534]) Tak tuším lze pochopiti všecky případy předchozí.

§ 448. V postavení pak skutečně *nepřízvučném* dvojhláska, jak víme, také se nejdříve udržuje i jest to nový a tuším bezpečný argument proti HELTENOVU pojetí; ale pozvolnu připravuje se i tu monoftongování v *-ȳ (psané po příp. stále ještě *-iu*), které svou nepřízvučností zároveň víc a více ztrácí na kvantitě, až konečně se zkrátí v *-y; současně nedokonalou artikulací (pominutím t. zv. *zaokrouhlení*, SIEV. Phon. 17 a 100 sl.) vzniká zneenáhla zjasněné *-i*. To potom trvá, střídajíc se s *-e* a působíc pravidelnou přehlásku, i v nom. pl. i v dativě sg. kmenů *-u*. Příklady další pro dativ následují.

---

[533]) Srv. § 68 a 70; dále instr. sg. v § 87 a subst. *þý* v § 181. K tomu všemu přirovnej ještě názor NOREENŮV Altschw. Gr. 113 sl. a 63 (86).
[534]) Srv. § 314.

Germanský dativ (lok.) sg. kmenů -u: gotské sunau atd.

§ 449. Jediný případ pragermanského (ievr.) *-ēu*, jejž většina badatelů uznává, máme v *lokale sg. kmenů u-ových*, který v germanštině zastává funkci *dativu*. Skutečné tvary jeho jsou: *gotské sunau, handau*; *praseverské Kunimu(n)ðiu* Tjurkö, *stseverské syni(-e), vende* (srv. výše § 212); *sthněmecké* v nejstarších památkách *suniu, sitiu, fridiu, sigiu, hugiu* a vedle toho u Isid. *suni*, později jenom *sune, site* atp. (Braune Gr. 177); *stsaské suni* Mon. a *sune* Cott. (Schlüter u D. 705); *novofriské sœn* a *sin* nejspíše ze staršího **suni* (srv. Siebs P. Grdr. I², 1344). Nepatří sem *agfriské suna*, o němž řeč bude níže.

§ 450. *Pratvar *-ēu* uznává se v germanštině na základě tvarů severských a německých (gotské *-au* mohlo by býti i z **-ōu*) a podpírán jest některými tvary také jinojazyčnými: stindickým *sūnāú*, av. *vaŋhāu*, stperským *Bābirauv*, latinským *fructu* a po případě stslovenským *synu*. Vedle toho však dílem již z těchto tvarů, dílem z jiných význačnějších dovozuje se *druhý pratvar *-ōu*. Ten největší má oporu v litevských lokativech *-ů* (dial. *dangůje, Vilnů*), pokud se pojímají v tom smyslu, jak Bezzenberger činí,[535] a v agsaském dativě *suna*. Dlužno si obojího povšimnouti.

§ 451. Bezzenberger l. c. udává tedy pro litevštinu pratvar **-ōu*, avšak s intonací *taženou*, projevuje při tom vůbec odchylné od našich názory o poměru obou intonací v ievropštině. Naráží dále též na řecké *Ἀπόλλωνι* atp. a agsaské *suna* — přes to však připouští pro *ostatní germanské tvary svrchu uvedené* pratvar **-ēu*, tak jak nejdříve Streitberg Germ. Kompar. 25 [536]) jej stanovil.

Na druhé straně odpůrci pratvaru **-ōu* poukazují k několika momentům. Intonace by musila především býti *ražená*. Neboť jak Streitberg JF III, 355 činí pravděpodobným, povstaly lokativy kmenů *-i* a *-u* zdloužením, t. j. **-ēu* vzniklo asi z **-eu̯i* a náhradou za ztracenou slabiku poslední povstala tu *délka 2dobá* (srv. nahoře § 51) — *a totéž by platilo o lokale *-ōu*. Hirt JF I, 225 zas upozornil, že v stindickém lokale sg. nevyskytá se nikdy vedle *-āu* větový dvojtvar **-ā*, jak tomu jest v nom. akk. dualu, kde *-āu* (před samohláskou) a

[535]) Srv. Gött. Nachr. 1885, 160 sl. a BB XXI, 302 sl. Naproti tomu však Brugm. Grdr. II, 621.

[536]) Srv. též Zur germ. Sprachg. 87.

střídají. Tento rozdíl mezi oběma pády musí se prý na
lismu zakládati, který v duale snadno připouštěl, v lo-
ezoval sandhi, nebo jinými slovy: v duale máme vedle
mo, *-ōu i *-ō, avšak v lokale toliko *-ēu.

to důkaz fysiologický nelze však, přihlížíme-li k ievrop-
pratvaru s 2dobým *-ōu jen tak zhola zamítnouti; vždyť
G JF I, 289 pro stslovenské *synu* klade vedle *-ēu ne-
*-ōu a BEZZENBERGER BB XXI, 302 sl. dovolává se celé
pytců, kteří *oba* pratvary připouštějí, jako J. SCHMIDTA,
SCHMERA, ZUBATÉHO ... (liter. tamže). *Pouze v oboru
nanštiny dá se s* ... *jediný pratvar *-ēu.*

§ 452. Arciť není ani *tuto* žádoucí jednomyslnosti a zejména
DEMANN KZ XXXI, 479 sl.[537]) naprosto zavrhuje *-ēu i vyvozuje
ký a *agsaský* tvar z *-ōu. Pro zbývající germanské tvary stanoví
pratvar *-*eụi*, který též BRUGMANN v Grdr. II, 621 pokládal za možný.
V Grdr. I², 210 přiklonil se však BRUGMANN cele k STREITBERGOVI a
HIRTOVI. Patrně pozbyly důvody WIEDEMANNOVY platnosti a zvítězil
jednotný a spolu jednoduchý výklad STREITBERGŮV z *-ēu, který zdů-
vodněn je parallelními zjevy u jiných dlouhých dvojhlásek koncových
a obzvláště u *-ēi. Krom toho gotské *sunau*, jak nahoře už podotčeno,
jest obojetné [538]) a nemůže tu vůbec rozhodovati; netřeba ovšem také
vydávati je za analogické podle genit. *sunaus*, jak BRUGMANN Grdr. II,
613 a nejnověji i HELTEN JF XIV, 78 činí. Za to agfriské *suna*,
které rozhodně se nesrovnává s *-ēu, není as tvar náležitý, zá-
konitý, ale analogický podle gen. sg. *suna*.[539]) Proti gotštině jest
totiž tato analogie v *záp.-germanštině* skutečně na snadě, jak hned
uvidíme, ano v agfrištině týž tvar *suna* šíří se časem i do ji-
ných ještě pádů jako nom. a akk. sg. (SIEVERS Gr. 142 a SIEBS
P. Grdr. I², 1343). Jeť deklinace *u*-ová v záp. germanštině téměř roz-
rušena a není tedy divu, že přimyká se snadno ke vzorům jiným.
V našem případě řídila se dle substantiv, jejichž genitiv sg. rovněž
není zakončen *-s* (tedy dle kmenů *-r*, *-n*, *-ā*): a ježto u těch genitiv
a dativ sg. bývá stejný, je tentýž poměr přenesen i do deklinace
kmenů *-u* Srv. UG. 246.

[537]) Srv. i KZ XXXII, 150.

[538]) BETHGE u D. 539 klade je dle toho = *-ēu n. *-ōu, ale mimo to se-
verské a sthněmecké tvary = *-*eụi!*

[539]) O tomto viz při *-anz* § 611.

Stopy téže analogie vedle náležitých tvarů -*i*(-*e*) pozorujeme ostatně i v *stsaštině*, kde SCHLÜTER u D. 705 zaznamenává z Cott. doklad pro gen. sg. *suno* (tvar to náležitý, srv. § 611) a tamže pro dativ taktéž *suno* (tvar zajisté analogický). Koncové -*o* střídá se pak (jako v nom. akk. sg.) s -*u*: v Mon. *feho* vedle *sunu* a v Ps. *friethu*; netřeba tudíž v těchto tvarech *nutně* shledávati zbytky původního instrumentalu *-*ū*, v západní germanštině jen nejasně dosvědčeného (§ 212), a *tím méně* ovšem střídnice druhého pratvaru lokalového * *ōu* a klásti je na roveň gotskému *sunau* i agsaskému *suna*, jak BURGHAUSER Germ. Endsilbenvocale 17 a HOLTHAUSEN Alts. El. 109 učí.

§ 453. *Lze se tedy opravdu přidržeti jednotného výkladu všech germanských tvarů, pokud se vyvinuly hláskoslovně, výkladu totiž s* *-*ēu*, a zbytečnými se nadále stávají všecky pokusy určovati pro *jednu* část germanštiny ještě zvláštní základní tvary *-*eu̯-i*,[540]) a to tím spíše, čím větší je pravděpodobnost, že i pratvar námi předpokládaný *-*ēu* není než dalším článkem u vývoji prvotného *-*ēu̯i*.

D. Dlouhé dvojhlásky *r*-ové.

§ 454. Za dlouhou dvojhlásku považovati je také *spojení dlouhé samohlásky některé s polosamohláskovým koncovým r*, neboť jest v podstatě totéž co ostatní dlouhé dvojhlásky dosud probrané. Arciť ze zvláštní povahy *druhé* složky dvojhláskové, jíž jest tu hláska mnohem bližší *souhláskám* než -*i̯* a -*u̯*, plyne zas na druhé straně také leckterá zvláštnost v dalších osudech právě toho druhu „dvojhlásek" koncových.

Stopujme tedy vývoj jejich v germanských jazycích. I tu musíme především činiti *rozdíl* mezi dlouhými dvojhláskami raženými a taženými (2- i 3dobými), které se lišily od sebe bezpochyby kvantitativní hodnotou druhé součástky -*r*, jež sama celku na kvantitě buď nepřidala (diftong zůstal 2dobý), anebo rovnajíc se samohlásce *plně* 1dobé, i celý diftong činila 3dobým. Než v *germanštině* bezpečných příkladů na 3dobé dvojhlásky *r*-ové ani nemáme i budeme proto přihlížeti jen k 2dobým; není však pochyby, že v dalším vývoji jazyků

[540]) Uváděné parallely, řecké πήχεϝι a vedské méně hojné lokativy jako *sūnávi*, nejlépe pojímáme jako novotvary. Srv. SCHMIDT KZ XXVII, 305.

jednotlivých byl by se tento rozdíl zrovna tak úplně setřel jako u dlouhých dvojhlásek *i*- a *u*-ových (srv. výše § 320).

Kterým změnám podléhají však dvojhlásky naše dvoudobé? V té příčině dlužno vytknouti, že 2. *součástka -r* vůbec ve všech germanských nářečích trvá a že tato okolnost sbližuje koncové dvojhlásky -*r* se slabikami krytými -*s*, pokud toto i v nářečích trvá a chránící svůj vliv po případě uplatňuje. Srv. níže úvod k hlavě *E*. — Co se *1. součástky* dotýče, padá tu — jako dosud všude — na váhu rozdíl mezi slabikami přízvučnými (v slovích jednoslabičných) a slabikami nepřízvučnými (v slovích víceslabičných neb v nepřízvučných slovích jednoslabičných).

§ 455. V slabikách *přízvučných* neznamenáme v germanských jazycích *vůbec žádných změn co do kvantity*; jen *kvalita* dlouhé samohlásky přiměřeně ku povaze její (buď jest $\bar{e}^1$ neb $\bar{e}^2$ atp.) v jednotlivých nářečích se mění. Tuto resistenci dlouhých dvojhlásek *r*-ových vysvětlujeme si tím, že proti dlouhým dvojhláskám dřívějším, které i v přízvučné slabice podrobovány redukci (§ 321), přece jen celek jejich nevyniká takovým nadbytkem zvukovým, takovou plnozvučností — a příčinou toho jest vytčená již povaha 2. součástky *r*. Co tedy při přechodu z pragermanštiny nutkalo k odstranění nebo vlastně zjednodušení dlouhých dvojhlásek jinorodých, toho zde v té míře ani nebylo, a *pokud* bylo, jest to silným přízvukem exspiratorním vyváženo. Srv. Sievers Phon. 204, Streitberg Zur germ. Sprachg. 87, Walde Ausl. 65.

§ 456. Jinak bylo tomu v slabikách *nepřízvučných*. Zde rozhodně ve *všech* třech hlavních větvích germanských objevují se střídnice s *krátkým komponentem prvým*, který v jednotlivých jazycích i nestejně bývá zabarven: na př. z původního *-*ēr* (vl. *-*ǣr*) vyvozujeme *gotské -ar (fadar), stseverské -er (faðer), záp.-germanské *-er* (sthněmecké *fater* atd.). Jde o náležité porozumění zjevu tomuto.

Jisto jest, že krácení diftongů -*r* nastává opět teprve v germanských jazycích od sebe již oddělených a nikoli v pragermanštině. O tom promluvím obšírněji ještě níže. Z rozboru praseverského tvaru *swestar* (= *ær*), který rovněž bude následovati, vysvítá jako velice pravděpodobné faktum dále, že aspoň v *severštině* redukce dlouhých dvojhlásek *r*-ových vykonává se později nežli u dlouhých dvojhlásek *i*- a *u*-ových, které již v praseverském údobí dávno jsou v jednoduché dvojhlásky zkráceny a v prosté délky monoftongovány. Srv. nahoře

§ 398. Vyložiti jest to opět tak, že skrovnější obsah zvukový diftongů -r nenutkal k redukci tak dlouho, dokud i jiné délky koncové nebyly vlivem vzmáhající se *nepřízvučnosti* zkracovány. Teprve potom je praseverské *swestǣr* redukováno v pozdní (stseverské) *syster* — i spadá *specielně v severštině* tato redukce v jedno s koncovými redukcemi vůbec, poněvadž v řečené větvi germanštiny také délky kryté skutečnými *souhláskami* dozuávají redukce, jak uvidíme doleji při -*s*: pragermanské **rūnōz* = praseverskému *runōʀ*, později *runaʀ* (srv. Walde Ausl. 107 sl.).

Přes to netřeba se uchylovati od názoru, že máme i v severštině redukci podmíněnou sice nepřízvučností, ale vyplývající ze samé povahy původního spojení diftongického, redukci arciť proti ostatním u dlouhých dvojhlásek uznávaným *opozděnou*. K tomuto pojetí vede *gotština* a zejména *záp. germanština* (*sthněmčina*). V uvedených nářečích nenalézáme sic takových svědků vývoje podrobného jako v severštině, nýbrž vidíme před sebou jen hotovou událost: že totiž v gotštině (doby Wulfilovy) a v sthněmčině spolu s *ostatními* délkami koncovými i dlouhé dvojhlásky -*r* jsou již redukovány. Možno se však domnívati, že jejich redukce podobně jako v *severštině* též v dotčených nářečích nastala *později* než u dlouhých dvojhlásek -*i* a -*u* Něco jiného však dá se ještě usouditi právě z toho, že v týchže jazycích redukce koncových slabik zavřených -*r vůbec* nastoupila. V gotštině a sthněmčině totiž *zavřené* slabiky koncové a v první řadě ty, jež kryty jsou chránící souhláskou -*s*, *nikdy* se neredukují,[541]) a jestliže je tomu jinak při slabikách zavřených -*r*, není jejich redukce podmíněna toliko délkou koncové samohlásky, ale *povahou koncovky jakožto dlouhé dvojhlásky*, jež nátlakem nepřízvučnosti zhošťuje se přebytečné své bohatosti zvukové. *Je tudíž krácení toto něco sui generis i můžeme je u veškeré germanštině řaditi ke zjevům obdobným, které jsme seznali při dlouhých dvojhláskách předchozích.*

§ 457. To zračí se především ve způsobu, *jak zmíněná redukce skutečně byla provedena*. Ve všech germanských nářečích 1. komponent je zkrácen *jen jednou* a ne — jak kdysi i Hirt JF I, 211 se do-

---

[541]) Totéž vidíme v sthněmčině i tam, kde -*s* se sice změnilo v -*z*, toto však neodpadlo, nýbrž analogií dle jiných tvarů nahrazeno bylo -*r*: adverbialní kompar. *nāhōr* (délka chráněná -*r* zde trvá, ač krácení koncové bylo tehdy ještě v proudu). Srv. při sekundarním -*ōz* § 544.

y se tak dělo v severštině a záp. germanštině *dvakrát*. přesné podle obdoby prostých délek koncových. Avšak h mimo prvotné krácení nemůže o nějaké další *synkopě* To bylo, jak brzy poznáme, v konkretních případech ivě dokázáno. Srv. níže při *-ēr* § *491.

dčí pro náš způsob pojetí i vzácný souhlas s redukcemi ných dvojhlásek *v ohledu kvalitativním*. Jako tam i zde (stínu *ē*-ového původně byl povahy otevřené (**-ǣr*) i pro- ..o kvalita ještě znatelněji v gotském *-ar*, kdežto v severštině manštině znamenáme úžení v *-er*, které v severštině vede ,. za to při **-ōr*, přesněji ** år*, pokud ovšem vůbec nacházíme ly, i v *západní germanštině* naskytá se nám *-ar* a nikoliv, jak n se vzhledem k prostým délkám mohli domýšleti, **-or* n. **-ur*: ěmecké *wazzar*, agsaské *wæter*.[542])

§ **458**. Vracím se k otázce *chronologie*. Dle toho, co bylo dosud uvedeno a co z dalšího rozboru ještě jasněji vysvitne, nelze jinak než redukci dlouhých dvojhlásek *-r* klásti do *germanských jazyků jednotlivých*, do vývoje jejich již samostatného, ač relativně ne nejstaršího. Odmítnouti jest už zde názory a námitky Hirtovy PBB XVIII, 274 sl. a Ark. f. n. fil. XVIII, 372 sl. Hirt má i krácení dlouhých dvojhlásek *-r* za *pragermanské* i klade na př. na místo ievropského **-ēr* již pragermanské **-ĕr*, odvozuje z něho střídnice historické a vykládaje si i *praseverské swestar* podle toho, totiž jako *-ær*. (Srv. níže.) Než proti tomu závažným je důvodem nejvýše pravdě nepodobný vývoj zcela parallelního, Hirtem postulovaného pragermanského **-ĕi* v gotské *-ai*, což dříve na patřičném místě bylo podotčeno, a potom *podstata dlouhých dvojhlásek r-ových*, fysiologicky očividně rozdílná od podstaty dlouhých dvojhlásek ostatních a právě proto tak časnou redukci již předem vylučující.

I. Pragermanské *-ōr*.

§ 459. V slovích *jednoslabičných* 2dobého **-ōr* vůbec není. Reflex 3dobého **-ô̄r* spatřoval Streitberg JF III, 328 v *sthněmeckém snuor* z pratvaru **snô̄r*, který sám prý vznikl ze staršího **snó(u)r* a tento z prvotného **snóuor*. Avšak jiní badatelé jako Schmidt a sám Streit-

[542]) Táž střídnice *-ar* by jistě platila i v severštině (srv. dol[illegible] 60).

BERG Zur germ. Sprachg. 45 sl. vycházejí hned předem z kmene -*i* (**snōri-*), který opravdu mnohem lépe ke skutečným poměrům sthněmeckým přiléhá než prvotný kmen -*r*, tak že hořejší doklad pro *-*ōr* při nejmenším je nezaručený a nejistý. Srv. i BEHTGE u D. 13.

§ 460. Ani v slovích *víceslabičných* neprýští se pramen našeho poznání o mnoho hojněji. Přece však aspoň *jeden* bezpečný doklad poučuje nás o *záp.-germanských* střídnicích ·2dobého *-*ōr*, na něž již v úvodě jsme narazili: jest to *sthněmecké wazzar*, *stsaské watar* a korrespondující s tím *agsaské wæter a stfriské water* (ze staršího *-*ær*).

Pratvar zakončen byl v *-*ōr*, což ztrátou -*r* a změnou intonace dává *-*ō*, obrážející se v gotském *watō*, jak nahoře (§ 116) bylo objasněno. Plný tvar *-*ōr* musil nutně míti intonaci raženou, jsa nominativem utvořeným toliko stupňováním; nesprávně proto HIRT JF I, 212 kladl *-*ōr*. Ani řecké *ὕδωρ* nesvědčí ve prospěch původního *-*ōr*; neboť není vedle něho pouze *attické σκῶρ*, které za svou intonaci děkuje bezpochyby své jednoslabičnosti, nýbrž i *dorské σκώρ*, jež podle všeho nám zobrazuje původní stav. A litevské *vandũ* uvedli jsme již dříve jako parallelu gotského *watō*. Srv. i SCHMIDT KZ XXV, 14 a STREITBERG JF III, 323 p.

NOREEN P. Grdr. I², 561 chtěl by po případě i vlastní jméno *stšvédské Vætur* vyvoditi z původního **u̯etōr*; není to však nikterak pravděpodobno, poněvadž také v *severštině* střídnicí za *-*ōr* podle záp.-germanské a jiných parallel (*stseverského* nom. pl. *runar* z *-*ōz* atp.) najisto by bylo -*ar* a nikoliv -*ur*. Srv. výše § 457.

Taktéž *gotská číslovka fidwōr* sem nenáleží; neboť správný pratvar její zní **qetu̯órə* (= stindickému *čatvári*), jak BRUGMANN MU V, 53 p. a STREITBERG JF III, 377 jej stanoví. Ovšem v Grdr. II, 686 kladl by BRUGMANN i **qetu̯ōr*, což však připustiti nelze: vždyť *gotská* střídnice by najisto byla -*ar* a pravdu má STREITBERG l. c., jestliže to vytýká a druhý pratvar odmítá.

II. Pragermanské -ēr.

a) Dvoudobé -ēr v slovích jednoslabičných.

§ 461. V *přízvučných* slovích jednoslabičných zůstává pragermanské -*ēr* co do kvantity nezměněno a pozměňuje jen svou *kvalitu*. Změny tyto jsou rozdílné podle nářečí a dále podle toho, kte ého

druhu -a- slovo takové chová v sobě: zdali ievropské -ē-, t. j. pragermanské -a-(-e¹-) čili pragermanské -ē²-.

V případě *prvém* podstupuje ē¹ tytéž změny jako v kmenových slabikách vůbec, měníc se v severštině a západní germanštině v ā (v anglštině v æ, dial. a v stfrištině v ē). O otázce tohoto vývoje zejména v záp. germanštině srv. mimo jiné SIEBS P. Grdr. I², 1210 sl. Příkladem bude nám *sthněmecké dār* atd. i poučí nás nejen o tom, že kvalita původního -ē¹r opravdu musila býti otevřena, ale také o tom, že ani po přechodu v -ār v severštině a záp. germanštině redukce nijaké nezakouší.

V *druhém* případě, když záhadné dosud ē² jest obsaženo v dvojhlásce r-ové (srv. níže adv. *he²r*), změny kvalitativní právě uvedené se *nedějí*, avšak krácení rovněž *nenastává*; a teprve časem nastupují charakteristické pro e² změny jiné, zejména rozvedení v diftongy v *sthněmčině*, kteréž předpokládá výslovnost rozhodně dvouvrcholovou [viz v Č. všeob. § 51 e)].

To, co dosavad uvedeno, platí pro posici přízvučnou a pro *-ēr vzhledem ke germanštině (ievr.) *primarní*; v germanských nářečích samých povstává však někdy i *podružným* a hlavně analogickým způsobem -er (na př. v *sthněmčině*), kteréž dalším změnám v jazykovém vývoji skutečně starém vůbec není vydáno. Ježto pak jest potřebí pro úplnost pojednati na příhodném místě též o tomto sekundarním -ēr, položil jsem z methodických ohledů dotyčné případy hned v čelo specialních statí následujících.

Případy jednotlivé.

1. Otázka sthněmeckých tvarů dēr, hinter atp.

§ [illegible] [illegible] nápadnou délku [illegible] již SIEVERSA [illegible] demonstrativa [illegible] tvar členu *dēr* vy- [illegible] a j.

[illegible] i lze ji [illegible] *sai* [illegible] Místo ná- [illegible] šikmých [illegible] I do-

mníváme se, že druhotvarem k tomu bylo sthněmecké **thēr*, jež přijalo znak nominativní *-r* (= **-z*) od tvarů jej po právu majících jako sthněmeckého *ēr* (= **iz*), *hwēr* (= **hwēz*) atp., a byla tudíž povstalá tu dvojhláska **-ēr* původu teprv sekundarního a právě proto *v přízvučné slabice beze změny zachována.*

§ 463. Přízvučné toto **thēr* samo se sic neudrželo, nýbrž jsouc užíváno v platnosti členu pozbylo přízvuku a tím i délky (*dër*); nežli však vymizelo, přispělo vzorem svým k analogickému připodobnění nominativu sg. mask. silného adjektiva *blintēr*, jež uchovalo si nápadnou a hláskoslovně nevysvětlitelnou svou délku i tehdy, když vzor a příklad jeho z povědomí jazykového dávno se vytratil. Srv. Streitberg Zur germ. Spr. 86 (liter.), UG. 268 a j.

Na všechen způsob *blintēr* není tvarem původním, ale *analogickým.*[543]) Může se ovšem namítnouti, že vzorné **thēr* není vlastně dokázáno, krom toho že jest jakási nesrovnalost v tom, když v koncové slabice slov víceslabičných dlouhé *-ē-* je zachováno, v slově jednoslabičném samém však nikoliv.[544]) Než námitka tato dá se oslabiti, ano vyvrátiti tím, že padají tu na váhu dosti značné rozdíly časové, dále že analogický vývoj adjektiv již v *gotštině* se jevící pokračoval v *sthněmčině* (nom. sg. f. a neutr. pl. *blintiu* podle *diu*) a že pravděpodobně zasáhl i *nominativ sg. mask.* Srv. Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 371 sl. a i Behtge u D. 558. Přes to vše nesnáze vytčené přiměly badatele k výkladům vždy novým a novým, z nichž všimneme si jen nejhlavnějších, dosud zastávaných.[545])

§ 464. K těm počítám především návrh Kogelův PBB VIII, 127, bychom hleděli dojíti k *-ēr* z tvaru jmenného **blindaz* a připojené deiktické částice *-ī* (jako v *οὑτοσί*) touto asi řadou: **blindazī* — **blindaiz* — *blintēr*. Avšak epenthesa toho druhu není v germanštině nikde jinde bezpečně doložena a germanština sama spíše by žádala v tomto a podobných případech *přehlásky.*[546])

Proti Kogelovi obrátil se zejména Johansson BB XVI, 122 sl., který ve svém výkladu se dosti blíží Sieversovi. Má za hláskoslovně

---

[543]) A co do koncovky velmi pevným. Braune Gr. 184 připomíná jen pozdější a ojedinělé dialektické oslabení v *-ar*.

[544]) Srv. Franck ZfdA XL, 19 sl.

[545]) Starší výklady do r. 1887 vůbec sestavil Johansson v BB XVI, 121.

[546]) Toho nedbá E. Hoffmann-Krayer KZ XXXIV, 149 sl., který nom. vysvětluje proměnou touž. Viz doleji.

obzvláště případný. Ovšem ti, kdož jej zamítají, nezbytně musí hledati cestičky jiné, a tu BRUGMANN Grdr. II, 775 hned dvojí možnost dává na vybranou: Sthněmecké *dër*, *hër*[548]) není zkráceno z **dēr*, **hēr*, nýbrž k původnímu nepřízvučnému, avšak i v *přízvučné* posici užívanému *de, he,* jež analogicky vzniklo podle nom. **se* z pragermanského **saĩ* (§ 352), přistoupil nomin. znak *-r*; *anebo* tvar *dër* nastoupil místo **dar* = litevskému *tà-s* analogií podle genit. *dës* atp. V druhém případě bylo by *dër* zcela parallelní s nom. *hwër* vedle gotského *hva-s*.

Možná, že kromě pochodu námi uznaného (*dër* přímo z **dēr*) měla místo také jedna (snad první?) z právě uvedených eventualit (jeť při vývoji zájmenných tvarů a priori počítati s větší rozmanitostí přízvukových odstínů a novotvarů; srv. FRANCK l. c. 8 a 16): *avšak hypothesy* SIEVERSOVY *vzhledem k blintēr a dalším ještě tvarům -ēr se proto nespustíme.*

§ 467. Na konec buďtež také zde uvedeny *záhadné diftongické tvary -ie*, o nichž již jednou (§ 352) byla řeč: TATIANOVO *thie* vedle vzácnějšího *thē*, dále *stsaské* (Cott., Prag. a j.) *thie, hie, hwie* vedle *thē, hē, hwē.*[549]) Tážeme se dojista s údivem: Odkud toto nápadné *-ie?*

Odpovědi se dávají několikeré. Hláskoslovný vývoj shledává tu HOLTHAUSEN Alts. El. 34 a 40, který z pratvaru **hiz* vyvozuje nejen nom. *hī*, ale i *hē* (podobně *hwē* a *thē*) a učí, že vzniklé takto dlouhé „zavřené" *ē* může přejíti organicky v *-ie*. Arciť důkazu, že **hi(z)* zdloužením dává také *hē*, při tom nepodal.

Ostatní výklady jsou z *analogie.* Tak HELTEN PBB XVI, 289 myslí na zcela zevní obdobu dle feminina *thiu*, avšak pak bychom touž obdobu mohli čekati po případě i v neutru (srv. i FRANCK ZfdA XL, 16). Podstatnější jest naproti tomu FRANCKŮV návrh (l. c. 19 sl.), který směřuje k analogii mladší podle diftongických pádů již stávajících, na př. dle *nom. pl. mask.*: sthněmeckého *dea, dia, die* a stsaského *thea, thia* (*thie*). FRANCK soudí, že analogie záležela v tom, že ke krátkému nepřízvučnému tvaru *thĕ* (= *thə*) atp. nově a obdobně vytvořil se přízvučný druhotvar ne již dlouhý, ale *diftongický thie* (místo

---

[548]) Sthněmecké *hër* odpovídá dle BRAUNE Gr. 204 ve franckých pramenech stsaským tvarům *hē, hie* (srv. níže) i možno si je vysvětliti buď tak, jak BRUGMANN l. c. učí, nebo prostou *analogií* podle proporce: *thē* : *thër* = (starosaské) *hē* : *hër*.

[549]) Srv. BRAUNE Gr. 208 a SCHLÜTER u D. passim a 98. Dle HOLTHAUSENA Alts. El. 121 vyskytá se v MON. a COTT. také několikrát *thea, thia.*

thē). Při tom podoba 2. komponentu v dvojhlásce určovala se prý podobou tvarů nepřízvučných (*the*) anebo jiných směrodárných zájmen jako *dë-se* a pod.

§ 468. S analogií Franckem předpokládanou (podle *nom. pl.*) souhlasím úplně i sám, ano považuji tuto obdobu v mezích sklonění zájmenného za jediné možnou. Nevidím však jako Franck blízkého vztahu jenom mezi tvarem *krátkým the* a tvary *dvojhláskovými*, nýbrž bližší ještě sdružení, které především existovalo v povědomí mluvících, *mezi dlouhým tvarem nediftongickým the*, *dē a týmiž tvary diftongickými*. S dlouhým pluralovým *thē*, *dē* (srv. o nom. pl. vůbec § 328 sl.) shodovalo se totiž zdánlivě naprosto jednotné *thē* a proto se i v jeho platnosti jakožto nom. sg. ujaly tvary *dvojhláskové*, které ovšem se pak podobají jiným význačným dvojhláskovým tvarům, obsahujícím skutečné původní $\bar{e}^2$, a s nimi se as také analogicky potom spojují.[550]) V *sthněmčině* vyskytá se nom. sg. *thie*, jak známo, toliko u Tat. vedle mizejícího *thē*, v památce tedy, v níž také v plur. jediné již platí tvar diftongický *thie*. *V stsaštině* místo množného *thē* arciť jsou nejobvyklejší širší tvary akkusativní *thea*, *thia*, ale také *thie* — a dle toho i v sing. vznikaly obdobné tvary *thea, thia*, které jsou několikrát doloženy (srv. pozn. 551 k § 467), avšak zvláště se ustálilo *thie*, poněvadž mělo pevnou oporu v druhotvarech nediftongických *thē* a *thē*. Proporce *thē* : *thie* byla pak vzorem proporcím dalším *hē* : *hie* a *hwē* : *hwie*.

2. O koncovce sthněmeckého tvaru *jenēr*.

§ 469. S dobrým rozmyslem kladu mezi slova jednoslabičná též sthněmecké *jenēr* (alem. *enēr*),[551]) ježto v nápadné délce jeho nemá·

---

[550]) Srv. Schlüter u D. 98 a Braune Gr. 24 a 30, kteří však v každém s tuší vývoj hláskoslovný z $\bar{e}^2$.

[551]) První, kdož proti obvyklému *jënēr*, stanovenému vzhledem ke gotskému *jains* a stseverskému *enn, inn,* uznával na základě agsaského *ʒeon*, adv. *ʒeond* kmen **jana*, **jani* a transskriboval tudíž *jenēr*, byl Sievers PBB IX, 567. S ním souhlasí Braune Gr. 212, pak Hoffmann-Krayer KZ XXXIV, 144 sl. a j. Zavřenou kvalitu v *jenēr* (srv. Braune Gr. 18) uznává, ale vlivem začátečního *j-* z otevřeného *jënēr* vykládá Jellinek PBB XIV, 160 sl., po něm jiní a sám Sievers PBB XVIII, 407. — Jen v hornoněmeckých pramenech vyskytá se *enēr*. Patří si k *jenēr* tak jako alem. *āmar* k franckému *jāmar*; srv. Solmsen KZ XXXI, 478 a dříve již Brugmann MU III, 111, kde ovšem se také pomýšlí na spojení s stindickým *ana* a tedy kmenem **eno-*. Tento výklad viz u Hoffm.-Krayera l. c.

žeme viděti než analogii podle *přízvučného*, námi s velkou pravděpodobností přijatého **thēr, *dēr*. Vždyť táž analogie jeví se mimo adjektiva (*blintēr*) především v zájmenných tvarech *dësēr* vedle *dëse*,[552]) dále v *sëlbēr* a j. S tohoto hlediska tedy hodlám zde o koncovce záhadného jinak zájmena *jenēr* v stručnosti pojednati.

O Brugmannově výkladě stala se zmínka již dříve (§ 465) i proneseny tam pochybnosti a námitky proti němu. Výklady ostatní (starší viz u Johanssona BB XVI, 154 sl. a novější u Hoffmanna-Krayera KZ XXXIV, 134 sl.) *většinou* se zabývají určováním potřebných pro veškeru germanštinu kmenů a po příkladu Sieversovu předpokládají pro sthněmeckou koncovku mlčky asi touž analogii jako my. O zvláštní *hláskoslovný* výklad v té příčině usiluje mimo Brugmanna zejména ještě Johansson l. c. 131 a 154 sl. a pak E. Hoffmann-Krayer l. c. 148 sl., jejichž vývodů třeba si blíže povšimnouti.

§ 470. Johansson, jenž napřed (str. 122 sl.) odmítl Kögelův výklad z epenthese v tvarech *unsēr*, *iuwēr* a *blintēr* (srv. PBB VIII, 127 a výše § 464), vrací se při *jenēr* vlastně k názoru Lidénovu, který v Ark. f. n. fil. III, 342 gotský kmen **jaina-* vyvozoval z **i̯oi̯* + *no*, t. j. z pratvaru lokalového rozšířeného podobným suffixem jako řecké *ἐκεῖ-νο-ς*.[553]) Též Johansson vychází z prvotného pádu **i̯oi̯*, sesíleného suffixem *-nā*, tak že vzniká ievropské **i̯oi̯-nā*ₓ = stindickému *jḗnā*. Tento útvar možno považovati za adverbium nebo za tvar pádový významu *instrum.-lokalního*, kterýžto význam ještě byl sesílen *nově přistoupivším suffixem lokalovým -r*. A tento určitě vyhraněný pád lokalní stal se potom podobně jako dle Joh. v **dēr* a jinde [554]) také zde pádem podmětovým *jenēr*.

Jak při **dēr* už bylo vzpomenuto, není taková hypostase původního adverbia lokalového ve vývoji jazykovém zcela bez podstaty, avšak *ve formě* Johanssonem *navržené nemohu se s ní bez výhrady spřáteliti*. Vždyť padá tu na váhu v první řadě také *doba*, kdy se mělo vykonati sloučení suffixu *-r* s pádem hotovým **-nē*, a tou se zřetelem k nezkrácenému dotud -(*n*)ē nemohla býti než doba předhistorická, nejpozději *prvotně záp.-germanská, než totiž došlo k redukci prostých délek koncových*. Tehdy, ne-li dříve, musilo se ustáliti před-

[552]) Srv. výše § 351.

[553]) S Lidénem souhlasí Holthausen PBB XIII, 372 a částečně i Solmsen KZ XXXI, 478, jenž však dává přednost kontaminaci z lok. **jei*, **jai* a **ena-*, **ana-*.

[554]) Viz nahoře § 464.

[illegible]HANSSONEM *-(*n*)*ē-r*, bylo by však v téže právě době nebo později bývalo zasaženo jakožto dlouhá dvojhláska *r*-ová nále-[illegible]icením (srv. § 456 sl.) a veta bylo pak po délce -*ē*-. Z toho dů-[illegible] na JOHANSSONOVY proposice přistoupiti jen částečně: bylo-li [illegible] jím **joi-nā₂* samo již významu lokalního, mohlo po mém [illegible]hovati v patřičné podobě **jene* i do vývoje dialektického, [illegible]lně se přichýliti ke vzoru zájmennému i adjektivnímu po příkladu **thēr*, **dēr* přetvořiti se v *jenēr*.

§ 471. Tím způsobem dala by se obecná theorie s JOHANSSO-[illegible]vou příhodně kombinovati, což nelze tvrditi o hypothesi HOFFMANNA-[illegible]AYERA (viz shora), která vší svou podstatou odporuje nauce naší. [illegible]utor její výslovně se zastává KOGELOVY epenthesy; sám pak spojuje [illegible]tské *jains* se stindickým *anjá* „druhý" a se střhněmeckým zájmenem [illegible]*n* „onen" a švýcarským *ein*, *einer*. Sthněmecké *jenēr* je dle něho složeno z ukazovacího *i* + *anjaz* + *i* (toto prý opět ta částice jako v **το* + *ί*), z čehož epenthesí posledního *i* vzniká ve fasi předsthněmecké **janjais* a přehláskou i stažením *jenēr*. Ve tvaru tom jest -*ēr* prý oprávněno,[555]) ve tvaru „*ein*" z příčin akcentových neoprávněno; za to epenthesa prostředního *i̯* (jako v gotském *jains*) snadno je tu prý pochopitelná.

Cena hypothesy této jest ovšem velice pochybná; H. sám jest si obtížné své situace, zejména také v příčině stalemanského *enēr*, vědom: jeť nucen *enēr* od *jenēr* nadobro odloučiti a spojiti se stseverským *enn*, *inn* (od kmene **eno*-). Abych kromě častěji už vytýkané pravděnepodobnosti epenthesy takové v germanštině vůbec připomenul ještě *jednu* podstatnou závadu, uvádím dvakrát upotřebenou částici *i*: jinak úhrnem vyznávám, že hypothesi HOFFMANNA-KRAYERA ze všech tří nauk odchylných, ač k *žádné* z nich se nepřidávám, přece *nejméně* důvěry přináším vstříc.

---

3. *Stseverské vár*, *sthněmecké unsēr atp.*

§ 472. Dosavadní příklady obsahovaly -*ēr* dle našich předpokladů ne prvotné, ale buď sekundarně (v *thēr*) nebo pouhou analogií (v *blintēr* atp.) povstalé. Prvotné neb aspoň pragermanské přízvučné -*ēr* (= -*ē'r*) pravděpodobně uznáváme v *stseverském genitivě pl. zájmena*

---

[555]) Dle H. nastává epenthesa jen bezprostředně před příz[illegible]vním.

1. osoby vár, který jest suffixem *r*-ovým odvozen ze zájm. kmene **ṷē-*; pratvar tedy **ṷēr*.

Brugmann Grdr. II, 828 (srv. Pedersen KZ XXXVIII, 227) přirovnává stseverské *vár* a i sthněmecké *unsēr* atd. (viz níže) k *armenským* genitivům zájmen osobních: *mer* „nostri“, *jer* „vestri“ a j. Význam suffixu *-r* byl nejspíše lokativní a samo *-r* identické se suffixem v adverbiích gotských *hē-r*, *þa-r*: **ṷēr* tudíž původně = „u nás“ a potom „nás“. Srv. nahoře § 154 a zejména Johansson BB XVI, 134 a 141, Walde Ausl. 66, též UG. 263 a Kluge P. Grdr. I², 466 a 467.

Na každý způsob je tedy **ṷēr* tvarem již *pragermanským*, ne-li starším. Můžeme proto sledovati při něm vývoj přízvučného **-ēr* v jednom alespoň germanském nářečí a ten jest týž jako při kmenovém *-ēr-* vůbec, že totiž přechází v severské *-ār*. Kvantitativní nějaké změny původní přízvučné **-ēr* dle toho nedoznalo. Srv. v úvodě k dvojhláskám *r*-ovým § 455.

§ 473. V ostatních germanských jazycích **ṷēr* nenacházíme, tam zastoupeno je tvary z kmene **n̥sē-* a pod., jež opět vykazují lokalní suffix *-r*. *Pratvary tudíž: 1. os. *n̥sēr, 2. os. pl. eṷēr atd.* Z nich jest vyložiti tyto tvary skutečné: *sthněmecké unsēr*, *stsaské* a *agfriské ūser*; *sthněmecké iuwēr*, *stsaské iuwer*, *agsaské éower*; *sthněmecké unker* a *agsaské uncer*. Třeba se o to pokusiti.

§ 474. Kluge P. Grdr. I², 467 předpokládá i pro tato nářečí obecně germanský gen. pl. **wēr* „nás“, dle něhož analogií prý vytvořeno také sthněmecké *unsēr*, agsaské *úser* a pod. Délka v sthněmčině se drží, jsouc obsažena v slabice *nepřízvučné*; neboť v tomto postavení záp.-germanské *-ēr* se prý nekrátí (tamže 466).

Proti Klugovi ozval se vším právem Walde Ausl. 66 p. i zavrhl jeho nový, avšak ničím nedokázaný zákon hláskoslovný o záp.-germanském **-ēr*; sám netoliko že s Waldem souhlasím, ale také *analogii* Klugem předpokládanou považuji za zbytečnou a ne pravdě podobnou.[556]) I zdá se mi možným toliko předpoklad, že právě tak jako **ṷēr* bylo v pragermanštině utvořeno též **unsēr*, **iuwēr* atd., tedy opět pády *r*-ové významu lokalního (srv. Johansson BB XVI, 133 sl.).

[556]) Význam by měla jen tehdy, kdyby právě *sthněmecká délka* přirozeně se jí dala vysvětliti, což možno není; neboť **wēr* by i v záp. germanštině znělo dojista **wār*, kdyby se bylo zachovalo.

však, stojíc zde v slabice nepřízvučné, nutně podlehlo svědčí o tom agfriské a stsaské tvary *-er*.[557]) *V sthněmmu zachovaná délka jest najisto analogická, nikoliv hláskoěná*, a výklad její pravděpodobný podává nám Brugmann

\. sn vychází z toho, že tvary **unsēr* atd., podobně jako vy pl. *ūsa*, *iwa* (srv. § 155), byly užívány ve funkci sg. *possessiva*, jež povahy bylo adjektivní;[558]) v této platsnauno mohly se ony tvary přikloniti k *jenēr*, *blintēr* a obdobou nich zase obnoviti prvotnou svoji koncovku *-ēr*.

Brugmannův výklad jediný šetří hláskoslovného zákona pro víceá slova *-ēr* (viz níže) vypozorovaného; nečiní tak ovšem Jossox, když v rozpravě své v BB XVI, 121 sl. toliko v gen. plur. r a pod. uznává tvary nejpůvodnější, jež žádné analogii nepody, naopak vzorem byly ostatním adjektivním tvarům jako *blintēr*. tudíž Joh. pravdu jen potud, pokud se šíří o *kmeni a prvotné powoě tvarů oněch*: co se však dotýče sthněmecké koncovky *-ēr*, nedovedl ani zde ani při *jenēr* (srv. výše) vyhověti požadavkům zákonů hláskoslovných.

§ 475. Shrneme-li výsledky dosavadních 3 statí o *-ēr* v jedno, vyplývá nám tato *genealogie* tvarů, rozumí se dle předpokladů námi učiněných. Nejpůvodnější je stseverské *vár* a obecně záp.-germanské **n̥sēr*, které však v této prvotné podobě do sthněmčiny zachovati se nemohlo; teprve v *sthněmčině* vzniklo sekundarní **thēr* (**dēr*), jež podmínilo, dříve než se z jazyka vytratilo, analogické *dēsēr*, *jenēr*, *blintēr* — a po příkladu těchto tvarů obměnilo se i náležité **unser*, **iuwer*, **unker* v „nápadně“ zakončené *-ēr*.

---

4. *Germanská adverbia z pův. *þēr, *hwēr atp.*

§ 476. Staré tvary **-ēr* rozpoznáváme také v *germanských adverbiích místa*: v *agsaském* (záp.-saském) *ðǽr* „tam“, *hwǽr* „kde“, dial.

---

[557]) Stsaské *euwar* jest ovšem rázu jiného: buď druhotvar dialektický, po případě analogický místo *-er* (to aspoň platí o sthněmeckém *-ar*; Braune Gr. 203 a 46), anebo jest je na roveň klásti širším gotským (instr.?) tvarům *unsára*, *izwara* a stseverskému *okkar*, *ykkar*, *yðvar*. O tom a ještě jiných druhotvarech viz nahoře § 155, pak Johansson l. c. 135 a 141, UG. 263.

[558]) Totéž se ostatně děje v sthněmčině při *mīn*, *dīn* atp. i vzniká takto též zevně označené mask. *mīnēr* atd., vedle *unsēr* podobným pak postupem *unserēr* (Braune Gr. 207).

ðér, hwér; *stfriském thēr, hwēr* (srv. SIEBS P. Grdr. I², 1213); *stněmeckém thār (sthn. i dār), hwār.*[559]) Obsažené v nich *-ē-* jest na rozdíl od **hē²r* označováno jako *ē*¹, t. j. původní ievropské *ē*; tvary samy jsou *přízvučné* a proto tak jako stseverské *vár* nepodlehly kráceuí, nýbrž před tím již podstoupily změnu kvalitativní v *-ā-*, agsaské *-ǣ-* atd.

§ 477. Co se tkne *etymologické* stránky slovcí těch, jsou patrně složena s týmž suffixem *-r* významu *lokalního*, jak jsme jej v předchozích kapitolách častěji poznali. Snad byla to původně *dvě* samostatná, na způsob řeckého *τῇ ῥα, τῶ ῥα* a pod. oddělená slova, jež bližším spojením ve větě teprve časem v jedno jsou spřežena. Srv. JOHANSSON BB XIV, 163 sl. a XVI, 130 sl.; PERSSON Stud. etym. 84 sl.

Co by *první část* kmeni se podobající byla, není nám dnes již jasno. JOHANSSON l. c. myslí na příslovečný pád nějaký místní (snad instr.), BEHTGE u D. 565 přímo na instrumentaly gotské *þē* a *hē* (dle jeho předpokladu ovšem s 3dobým *-ē*; viz při *-ē*), HIRT JF I, 27 sl. a jiní na lokativ z kmene *-o*, vycházející v pouhé *-ē* jako litevské *tè, szè* atp. Po mém zdání nebyl to asi pád nějaký paradigmatický, ale *adverbialní útvar prvotný*, nad nějž těžko jest v rozboru ještě dále pokročiti.

V jazycích *příbuzných* střídnice téhož stupně (**-ér*) se nevyskytují až na pochybné řecké *τῇ* (snad z **tēr*; § 43, p. 17); za to však zastoupeny jsou stupně slabší, které později uvedeme, a i stupeň **-ōr*: řecké *νύκτωρ* „v noci“ a možná i litevské *kur̃* „kde“, *někur* „nikde“, jestliže pravdu má MAHLOW AEO 115, jenž vyvozuje tato a podobná slova z původního **qōr.*[560])

§ 478. Tvary *germanské* svrchu jmenované jsou vesměs západogermanské. V *severštině* střídných tvarů totožných není, leč že bychom

[559]) JOHANSSON BB XVI, 131 přidává ještě *sthněmecké sār* „ihned“ z ievropského **sē-r*.

[560]) S MAHLOWEM souhlasí STREITBERG JF I, 271 a II, 415 sl., HIRT Akz. 67 (připojuje opět lot. *kúr*), BRUGMANN Grdr. I², 152, též MIKKOLA BB XXII, 248 p. (dle něho bylo vlastně dvoje slovo: *kur̃* a *kur̃*, ono = *kur̃* jest obyčejné). Naproti tomu z **ku-r* vykládal je SCHMIDT KZ XXXII, 400 sl. Zcela jiný výklad, totiž z neutra k zájmenu **kur̃is, kur̃s*, pronáší ve způsobě domněnky prof. ZUBATÝ JF VI, 305 p., opíraje se o faktum, že téhož *kur̃* užívá se v litevských nářečích jako *relativa obecného.* Rozhodnutí jest tu nesnadné a pravdu má najisto HIRT (l. c. a jinde) tvrzením, že litevské *kur̃* pro účely srovnavacího jazykozpytu nedá se upotřebiti; vadí tu zejména i podoba jeho jednoslabičná. Viz Č. všeob. § 47.

20

vali v praseverském þar (Einang) a toto stejně posuzo-
erské vár, tedy jako þár.[561]) Než tento doklad nikterak
a mnohem více se podobá pravdě, že je tu míněn akk.
na ukazovacího (viz při -ōz § 509).

Z pratvarů *hvēr a þēr, jen že jako střídnice nepřízvučné
působu slov víceslabičných redukované, dlužno vyvoditi
sthněmecké hwer, ther a der (s užší výslovností dir) a
„ z toho střhněmecké dr, konečně i vzácnější stseverské
e to pravidelné a jinak nevysvětlitelné. Srv. Bremer

způsobem vykládá a sthněmeckému tvaru der na roveň
le Br. ann Grdr. II, 529 p. také 2 gotská adverbia þar a hvar,
le nichž dále ustrojena jsou i víceslabičná jainar a aljar. Slovce
noslabičná vznikla dle toho názoru mimo důraz i bylo jich potom
áno též pod důrazem. Srv. totéž pojetí u Hirta JF I, 27 sl.,
ga u D. 565 a j. Naproti tomu však již Bremer l. c. 31 p. 2 po-
ukazoval k tomu, že povaha slovcí těch a zvláště tázacího hvar nijak
se nesrovnává s postavením nepřízvučným, jež se při nich většim dílem
předpokládá, které však nanejvýš by slušelo neurčitému hvar „někde"
— a proto pomýšlel již on na výklad z pratvarů stupně slabšího *tō(r)
a *qō(r).

Na obranu prvého názoru dalo by se sic uvésti, že jednoslabičná
slůvka taková často, ano většinou nemají přízvuku vlastního, jak svědčí
tomu samo gotské zájmeno hva proti přízvučnému záp.-germanskému
*hwat atp. (srv. nahoře § 244 a také u Mikkoly BB XXII, 248 p.);
avšak otázku tuto jinak nerozhodnou osvětlují jasným svitem a při-
spívají k jejímu rozřešení krátké tvary další, stseverské a záp.-ger-
manské, které jsou: stseverské þar, huar, složené huar-ge „ubique"
a s přehláskou huerge(-i); agsaské ðar, hwar a hwerzen; stfriské dār
(Siebs l. c. 1216); stsaské pouze složené hwargin (Mon.), přehláš.
hwergin a tolikéž sthněmecké (h)wergin. Slova tato všechna výkladu
z *-ēr nedopouštějí a mohou pocházeti jenom z *-ōr nebo *-ŏr. Při
pratvaru *-ōr bylo by však nápadno, proč opět — jako v gotských
tvarech — zvítězila formace nepřízvučná, což právem podotkl již
Walde Ausl. 65; pročež jediné se rozhodneme pro pratvary ievropské

[561]) Walde Ausl. 66 chtěl by tu po případě podle vzoru praseverského
swestar (= -ar) čísti taktéž þār, s čímž bych vzhledem k přízvučné povaze slova
nesouhlasil; zajisté že v nedokonalém runovém písmě a značiti mohlo dílem a,
dílem ā. Srv. se stránky chronologické i Noreen Altisl. Gr. 85 a j.

**tŏr* a **qŏr*, které se obrážejí i v jazycích příbuzných, zejména v stindickém *tár-hi* „tehdy“, *kár-hi* „proč“, *jár-hi* a latinském *cor-go*. Srv. STREITBERG Zur germ. Spr. 85 (liter.), PERSSON Stud. etym. 87, JOHANSSON BB XVI, 130 sl., WALDE l. c.

§ 480. Zvláštní pozornosti zasluhují tvary *anglosaské* (*ðar* a *hwar*), v nichž *-a-* mělo přejíti pravidelným vývojem v *-æ-*; avšak tu předcházející *w* zamezilo asi náležitou změnu v slovci *hwar* a obdobou i v *ðar*. Srv. WALDE 66. Při záp.-saských tvarech dlouhokmenných *ðǽr* a *hwǽr* nastalo zas *opačné* vyrovnání, aniž ovšem lze uspokojivě vyložiti, proč jednou ta, podruhé ona analogie pronikla. WALDE sám se domnívá, že snad v západní germanštině *-(*w*)*ē*- neproměnilo se v plné -(*w*)*ā*-, ale dospělo jen k jasnější hlásce *ǣ*-ové (*æ*), tak že *w* pak nemohlo vlivu svého uplatniti; a tomu by po mém zdání mohly nasvědčovati stfriské a agsaské dialektické tvary s *-ē-*, jež zjasněním vznikly právě z takového *-ǣ-* (srv. SIEBS P. Grdr. I², 1210 sl. a BOLBRING Altengl. El. I 38). WALDE l. c. má sic při *ðǽr* na zřeteli ještě jinou možnost, totiž analogii dle nepřízvučného **þĕr*, v agsaštině nedoloženého: mám však za to, že obdoba ta sama příliš se nedoporučuje. Spíše, myslím, mohla analogie dle agsaského příslovce *hēr* (viz níže), zcela parallelního tvarům projednávaným a jen kvalitou svého *-ē-* se odchylujícího, přispěti k ustálení jasnější délky i v slovcích našich.

Arciť SIEVERS PBB IX, 263 a Gr. 170 uvádí též záp.-saské *þár* (stř.-anglické *þor*) a *hwár*, ale výslovně jako tvary pozdní, tak že jistě nepovstaly přímo z **tēr* a **qēr*. Na prvním uvedeném místě SIEVERS soudí, že tvary ty především se vyvinuly v enklisi, což s našeho stanoviska možno tlumočiti jediné tak, že obyčejně užívané *þar* a *hwar* bylo emfasí tu zdlouženo.

§ 481. Co se konečně dotýče shora citovaných dávných složenin s *-*ȝin* (= **qene*, stindickému *čana*, příbuzno i gotskému *hun*; viz KLUGE P. Grdr. I², 418), podává se objasnění jejich z pratvarů **tor*, **qor* samo sebou. Třeba jen uznati všude přehlásku *i*-ovou. Nemístno je tudíž odvozovati je, jak BRUGMANN Grdr. II, 529 p. činí, z nepřízvučného *-*ĕr*, jež v takové složenině ani oprávněno *není*, a zbytečno — což STREITBERG UG. 275 přednáší — vycházeti z přízvučné délky *-ǣ*(*r*), jež zkrácena byla před skupinou souhláskovou v *-ĕ*(*r*): *jeť výklad z krátkých tvarů *-ŏr bez odmluvy nejpřirozenější.*

Germanská adverbia z pův. *$h\bar{e}^2r$ atp.

Stejné struktury jako adverbia předchozí, jen kvalitou y ($\bar{e}^2$) od nich rozdílné je *pragermanské adverbium* *$h\bar{e}^2r$, jehož střídnice jsou: *gotské* $h\bar{e}r$; *stseverské* a *agsaské* $h\bar{e}r$; é nu předpokládané *$h\bar{e}r$ (Siebs P. Grdr. I[2] 1218); *stsaské* ých památkách (Cott., Vat. a Prag.) *hier*; *sthněmecké* ě) $h\bar{e}r$ a vedle toho *hear*, jež v 9. stol. přechází v *hiar*, Schlüter u D. 93 a Braune Gr. 23.

), že i střídnice v jednotlivých nářečích jsou tu jiné a že ména nenastává kvalitativní změna (v sev. a záp. germanštině) a-, za to diftongování (v st. němčině) v -*ea*- a pod., což vše se větluje zvláštní povahou pragermanského $\bar{e}^2$. Původ jeho je vůbec zá-; v tomto případě zdá se býti jisto jen to, že hlásí se k „ablautové" e *i*-(*ei*-)ové,[562]) kdež vzniká v dobách nejspíše již předgermanských ei- před násled. souhláskou, zda-li se změnou ražené intonace v tau, nedá se s určitostí tvrditi, ač na pohled to pravděpodobno.[563]) Streitberg Zur germ. Spr. 42 a 72 (srv. Franck ZfdA XL, 52) právě proto vytýká parallelismus mezi $h\bar{e}^2r$ a $f\bar{e}^2ng$, ježto oboje tvary vznikají *újmou kvantitativní* se změnou kvality a možná také intonace své délky.

Zda-li byla i v *gotštině* povaha tohoto $\bar{e}^2$, obyčejně v pragermanštině za zavřené pokládaného (UG. 65 sl.), něčím — třeba intonací, t. j. kvantitou — odchylná od obecného $\bar{e}^1$, nemožno říci; soudíme-li dle písma ($h\bar{e}r$ a $j\bar{e}r$), nebylo vlastně rozdílu žádného. V *ostatních* nářečích, v nichž diftongování nenastává, kvalita zůstává zavřena; v *st. fríštině* a dialekticky v *agsaštině*, kde i $\bar{e}^1$ se reflektuje jako $\bar{e}$, obě hlásky tedy splývají a *proto* mají pak stejné další osudy.[564]) V *st. němčině* konečně, kde nastupuje rozvedení v dvojhlásky se živlem *a*-ovým, pozměnila se dle všeho kvalita zavřená v otevřenější a mimo to — nepamatovala-li se od dřívějška — *pronikla úplně ve vývoji hornoněmeckém a částečně i nizoněmeckém* (*a friském*, srv. Siebs l. c.

---

[562]) Srv. Jellinek PBB XV, 297 sl., Sievers l. c. XVI, 246 a vůbec 238 sl. (tamže kritika Holzova spisu „Urgerm. geschl. $\bar{e}$ u. verwandtes" 1890), potom l. c. XVIII, 409 sl., Brugmann JF VI, 89 sl. a j. Odmítnouti je rozhodně názor Mahlowův v AEO 163 a pak Schraderův BB XV 131 sl., již vykládají $h\bar{e}^2r$ pragermanskou kontrakcí (S. z *hi-ja-r); viz u Johanssona BB XVIII 2 p.

[563]) Srv. zde a níže dřívější vývody o got. $h\bar{e}$ a $þ\bar{e}$ (§ 129 sl.).

[564]) To poznamenávám úmyslně jako vysvětlivku k 1. poznámce Siebsově (l. c. 1218). Siebs jakož i Helten užívají indexů při $\bar{e}$ ovšem opačně než my.

1217 sl.) *výslovnost dvouvrcholová, tažená,* za jakých bližších podmínek a okolností, opět jest nám nepovědomo. Viz Část všeobecnou § 51 *e*).

§ 483. Dle toho, co o původu $ē^2$ řečeno, lze nyní také *etymologii* adverbia *hē²r* stanoviti blíže. Mimo lokalový suffix *-r* je v něm bezpochyby zachován *starý lokal germ. kmene *hi-* (ievropsky **ki-*), který zněl původně **kei̯* a v době předgermanské již pozbyl svého *-i̯*, asi tak jako Streitberg a Brugmann řecké τῇ vyvozují z **tēi̯* (Č. všeob. § 43 p.) neb jako vůbec lokal i víceslabičných *i*-kmenů v *-ē* (stindické *agnā* atd., § 142) odvozován jest z *-ēi*. *Podstatou* je tedy pragermanské **hē²r* zrovna tak utvořeno jako ostatní adverbia klidu **þēr* a **hvēr*. Srv. Hirt JF I, 27 sl. a Behtge u D. 565.

§ 484. V germanštině vyskytují se však vedle **hēr* též tvary *hīr*, které znamenáme zvláště v *stfrištině*, kdež výhradně jsou doloženy (Siebs l. c.), ale také v *stsaštině* (dosti často; Holthausen Alts. El. 35) a v *sthněmčině* (u Tat.; srv. Sievers PBB XVI 246). V posléze jmenovaných dvou nářečích čítají někteří i krátké *hir* (srv. *gotské hir-i*). Jak to vše vysvětliti?

Helten Gr. 18 chtěl friský útvar vykládati z **hē²r* a to působením následujícího *r*, což právem odmítá Siebs l. c. 1218, p. 2. Zbývá pak ještě druhá možnost *vyložiti hīr rovněž z náležitého *hēr*, ale spontanním zúžením zavřeného *ē* v *ī*. Dle toho by *hīr* bylo sekundarním druhotvarem staršího **hēr*, a krátké *hir*, které také v novofriských nářečích v podobě *hir* i *hěr* se vyskytá, teprve v enklisi zkráceným tvarem z novějšího toho *hīr*. Tento výklad mohl by se však přes všecku nejistotu v přítomné otázce připustiti nanejvýš pro *stfrištinu, kde totiž tvary diftongické,* pokud vůbec v starém jazyce vedle $ē^2$ se naskytují (záp.-friské *brief* vedle *brēf*), *zřejmě neodporují zavřené kvalitě prvotného* $ē^2$. Ale jinak je tomu v *sthněmčině*, kde otevřenější kvalita původního $ē^2$ již výše byla uznána, a dále i v *stsaštině*, v níž sice obyčejné rozvedení se děje v diftong *ie*, ale také se najde v jiných slovích *ia (kian, spiagal*; Schlüter u D. 98).

Potřebí tudíž — především pro stněmecké tvary a gotské *hir-i* (o tomto srv. Wrede Ulf. 344) — objasnění jiného. Takové podává sám Helten PBB XXI, 441 p. (srv. Sievers l. c.) tím, že i stfriský útvar spojuje s něm. tvary a všem připisuje původní **-i-* (**hi-r*) Pak by byly krátké tvary vůbec nejprvotnější a obyčejné *hīr* teprve pod přízvukem prodlouženo. Avšak ještě více musí se po mém zdání zamlouvati výklad Franckův ZfdA XL, 53 p. a to proto, že vychází

z *dlouhých tvarů hīr*, které v záp. germanštině všeobecně se uznávají, což o krátkém (stněm.) *hir* tvrditi nelze.[565]) FRANCKŮV výklad zní: Jestliže **hē²r* je výslednicí z **-ēį-*, *možno v hīr shledávati jiný silný stupeň řady i-ové, totiž *-ei-*,[566]) *který v germanštině ve spojení s lok. suffixem -r dává -īr* a v slovích jednoslabičných, jsou-li přízvučná, se nemění (*hīr*), jsou-li však nepřízvučná, přirozeně se krátí (*hir* a gotské *hir-i*). A tento výklad může platiti *pro veškeru germanštinu a tudíž i stfrištinu* s tou arci výhradou, že v tomto nářečí snad i hláskoslovný vývoj původního *ē²* vésti mohl rovněž k *ī*. Rozsouditi věc nejsme na ten čas s to.

---

b) Dvoudobé -ēr v slovích víceslabičných.

Nom. sg. got. fadar atd.

§ 485. Bezpečnými doklady nepřízvučného *-ēr* v slovích víceslabičných jsou zajisté *jména příbuzenská kmene -r*, z prajazyka zděděná, jichž zástupcem může zatím býti **pətér* (pragerm. **faðǣr*). Pravidelné germanské střídnice jsou nám již ze všeobecné úvahy povědomy, totiž: *gotské fadar*; *praseverské* [*swestar* Opedal před r. 600]. *faþiR* Rök kol r. 900[567]) a *stseverské faðer(-ir)*; *sthněmecké fater, st.-saské fader*; *stfriské fader(-ir)* a s kmen. hláskou přejatou *feder* a pod. (SIEBS P. Grdr. I² 1346), *agsaské fæder*. Mladší koncovka *-ir* přehlásky tu nepůsobí.[568])

---

[565]) FRANCK l. c. pronáší svůj výklad ovšem zcela hypotheticky a naráží na eventualitu ještě druhou, kterou jsme shora zamítli, že totiž *hīr* i v němčině je z **hēr*.

[566]) Tvar **k̑eį* = germ. **hī* jest arciť při tom považovati za *lokal sg.*, *utvořený podle kmenů -o* (srv. při *-eī* stsev. dativ *hī*; § 385). FRANCK ZfdA XL, 52 sl. nečiní však přesného rozdílu mezi *ēi + r* a *ei + r*, domnívaje se, že i první spojení diftongické může dáti po ztrátě druhé součástky *ē²-*. Než v tom Fr. nemá pravdu: neboť dle obecně přijatých předpokladů vlastní lokal kmenů *-i* původně vycházel v *-ēi* (§ 436 sl.) a mimo to druhého komponentu pozbýti mohou jen *dlouhé* dvojhlásky a nikoli též krátké.

[567]) Koncové R je zde analogické dle jiných nominativů -R = **-z*. NOREEN P. Grdr. I² 615 sl.

[568]) Rozumí se, že vycházím všude z ievr. (pragerm.) *nominativu sg. -ēr*; výklad z vokativu, jak jej dosud na mysli má BEHTGE u D. 542, anebo z akk. sg., který dle PAULA drží dosud KLUGE P. Grdr. I² 453, je zbytečný, ba nesprávný. Srv. STREITBERG Zur germ. Spr. 85 sl.

§ 486. V prajazyce bylo u kmenů *-r* ovšem *dvoje zakončení nominativu sg.*, bezpochyby přízvukem slovným od sebe se lišící: přízvučné *-ḗr* (**pətḗr*) a nepřízv. *-ōr* (**bhrā̀tōr*; tento pratvar dle Mahlowa a i Hirta JF II 351, srv. však Kretschmer KZ XXXI 368 p.) — nebo jak řečtina to věrně zobrazuje: *δοτήρ*, ale *δώτωρ*. Obé jest považovati za nominativní útvar prostý znaku *-s*, v němž proti jiným pádům býval silnější stupeň přípony kmenotvorné podobně jako u kmenů *-n* a *-s*. Jest ostatně pochybno, zdali pratvary *-ēr* a *-ōr* jsou vskutku také nejprvotnější: Streitberg (JF III 348 p.) alespoň jiného je názoru i pokouší se dokonce dle svého zákona o „dehnstufe“ o výklad z delší formace nějaké, dle jeho domnění ještě starobylejší.

Dvoje onu zakončení obráží se mimo řečt. zřetelně též v latině (*pater*, *dator*) a st. irštině (*māthir*, *siur*)[569]; zbývá toliko otázka, *je-li také v germanštině obojí způsob zastoupen a kde jaké stopy druhé koncovky -ōr se skrývají*. Probeřme za tou příčinou jednotlivé jazyky.

§ 487. V *gotštině* koncovka *-ar* mohla by arciť u všech kmenů *-r* obsahovati vedle **-ēr* i druhou bývalou koncovku **-ōr* (srv. UG. 72 a 250, Hirt PBB XVIII 275 a j.); avšak nebude-li nutno jinde v germanštině stanoviti koncovky dvě, *v poměrech gotských potřeba jejich není prokázána.*

§ 488. V *severštině* mohl by býti doklad jediný: podle výkladu Streitbergova (Zur germ. Spr. 108 a j.) měl by zachovaný v nápise Opedal nom. sg. *swestar*, o němž častěji již byla řeč, svědčiti pro **-ōr*, obsažené v latinském *soror*, st.-ir. *siur* (pratvar *sṷèsōr*). Streitberg proti tomu kladl pozdější praseverské *faþiʀ* v nápise Rök a *sustiʀ* v náp. Tryggevaelde (10. stol.), dále obecně stseverské *syster*.

Než mínění Streitbergova (srv. i Behtge u D. 628) nemožno dnes se zastávati a to z několika důvodů, které většinou velmi trefně uvedl do pole Walde Ausl. 62 sl., k jehož výkladům výslovně odkazuji. Po mém zdání padá nejvíce na váhu *osamocenost* tvaru toho v severštině samé a *inkongruence* jeho s pozdějším stsev. tvarem *-er*, jenž přece ze zkráceného již *-ar* (z**-ōr*) vedle prokázané rovnice „prasev. *wolfaʀ* = stsev. *úlfr*“ nedal by se přirozenou cestou ani vyvoditi. Je zde jenom dvojí možnost: buď předpokládati dva rozličné pratvary (**-ōr* pro *swestar* a **-ēr* pro *syster*) a nad to ještě pro koncovku

569) V lit. máme totéž bez *-r*: *motė̃* a *sesũ*. Srv. však o tomto Brugm. Grdr. I² 451 p. 2.

v slově *swestar* platnost plné hlásky, pro koncovku slova *wolfaR* však již tehdy platnost hlásky pouze poloviční, redukované[570]) — anebo raději neviděti ani v tvaru *swestar* pravé koncovky *-ar*, nýbrž pouze nedokonale v písmě naznačené *-ær* neb spíše *- r*. Jak se rozhodneme?

Myslím, že v době, kdy v jiných, pův. nosovkových koncovkách čteme v prasev. bez rozpaků plné krátké *-a* (srv. *hlaiwa* Bø, *staina* Tune a pod.; viz Walde l. c. 99), sotva budeme pro jediný záhadný tvar *swestar* uznávati v četných dokladech jako *wolfaR* a *gastiR* výjimku nějakou; proto odmítneme zcela důsledně i čtení *swestar* se skutečným *-ar* i přijmeme možnost druhou: čísti buď *-ǣr* neb *-ær*. *Které z těchto koncovek však dáme přednost?*

§ 489. Walde l. c. 64 správně podotýká, že důsledky, které z hořejší rovnice „*wolfaR* = *úlfr*“ plynou pro *swestar* s krátkým *-a-*, musí platnost míti též pro *swestar* s jasnějším krátkým *-æ-*, t. j. ani z prasev. *swestǣr* nesmělo by se cestou hláskoslovnou (bez synkopy) odvozovati stseverské *syster*. A to nás především musí vésti k druhému čtení *swestǣr*. Arciť Bugge Ark. f. n. fil. VIII 17 sl. a Norges Indskr. 304 sl., Kock PBB XXIII 489 a v nejnovější době zas Hirt Ark. f. n. fil. XVIII 372 sl. [571]) zasazují se o interpretaci *-ǣr* i nelze aspoň Hirtových dedukcí pominouti mlčením.

Hirtovi jest hlavním důvodem these jeho v tomto rozsahu nedokázaná, že krácení dlouhých dvojhlásek *vůbec* provedlo se dříve než krácení koncových délek 2- i 3dobých; kdyby však tomu ani tak nebylo, 2dobé **-ēr* musilo by prý v praseverštině zkráceno býti tonem raženým. *Ale proti tomu možno podotknouti*: Účinek tonu raženého v slabikách zavřených nelze v praseverštině tak a priori předpokládati, neboť v slabikách chráněných souhláskou **-z* = praseverskému *-R* krácení nastává rovněž teprve *časem*, a když konečně nastane (srv. § 501), *nezasahuje jen slabik ražených* (*2dobých*), *nýbrž stejným způsobem i slabiky tažené* (*3dobé*). Co se pak chronologie dotýká, najisto postaveno jest jen při dlouhých dvojhláskách *i-* a *u*-ových, že podlehly redukci v praseverštině dříve než ostatní délky koncové: *o dlouhých dvojhláskách -r podobá se však více pravdě*, jeť jedno-

---

[570]) Tak doporučuje pojímati praseverské *wolfaR* Bugge, s nímž souhlasí Hirt Ark. f. n. fil. XVIII 372 sl., odkazuje sám ještě k litevským „murmelvokale“ Michels Zfd Ph XXXIV, 194 cestičku tuto sic připouští, nechtěl by jí však obhajovati a proti **-ōr* v germ. ozývá se rozhodně.

[571]) V posudku spisu Waldova.

slabičné stsev. *hér* proti prasev. *þau*[572]) nepřímým toho důkazem), *že zkráceny byly i v slovích víceslabičných teprve později* (srv. WALDE l. c. 67). Není tudíž nikterak potřebí pojímati *swestar* jako **swest͡r* a lépe se hodí do rámce a přehledu stseverských redukcí vůbec tvar, v němž dvojhláska *r*-ová ještě je neporušena (*swest͞r*) a z něhož redukcí a zjasněním nenuceně vyplývá i pozdní runový tvar *sustiʀ* (Rök) a stseverské *syster*. Tentýž výklad možno potom velice příhodně rozšířiti i na jiné slabiky koncové, označené v praseverštině týmž záhadným *-a*: jest to praeter. *wrta* (§ 157) a nom. sg. *Wiwila* a pod. (§ 291). Souhlasným pojetím pak *všech* těchto kategorií utvrzena je tím více posice pratvaru *-ēr, kdežto *druhý pratvar *-ōr vyhoštěn z praseverštiny úplně.*

§ 490. Ale i v *záp. germanštině* hádaly a hledaly se tvary *-ōr. Jest to *stsaský* nominativ *-ar*, který nezřídka se čte v Mon. a Gen.[573]), dále zcela výjimečný *sthněmecký* tvar *bruodar*. Pravda, že by tyto tvary *-ar* mohly původ míti v *-ōr; avšak mnohem přesvědčivější jsou výklady jejich jiné, které se také podávají. Tak SCHLÜTER u D. 119 učí (srv. též HOLTHAUSENA Alts. El. 45), že právě ve jménech příbuzenských a některých jiných (*other, after* a p.) *-e-* před *r* vzalo na se zabarvení gutturalné a bylo proto v rkpisích namnoze označováno písmenem *-a-*.

Podobný výklad hodil by se po mém soudu jistě také pro sth.-německý tvar ojedinělý, kdyby více ještě nevyhovoval výklad jiný, WALDEM Ausl. 72 (srv. i 64) hlásaný. WALDE předpokládá tu vliv analogický, který, jak on a jiní před ním dobře vypozorovali (srv. COSIJN Altwests. gr. I § 115, HELTEN PBB XV 455 a j.), obzvláště u jmen příbuzenských hojný jest a vzájemný mezi pády přímými a šikmými. V pádech šikmých pak, jež mohou jeviti kmenotvornou příponu na nejslabším stupni (*-r-*), snadno se proto na témž místě vyvíjí svarabhakti: a tak prý i sthněmecké *bruodar* převzalo své *-ar* z *dativu pl*, který zněl *pruadrum* a vedle toho *bruadaron*.

Než buď jak buď, nám postačiti může faktum to, že sthn. stsas. *-ar* není nijak prvotné, z pův. *-ōr povstalé, ale sekundarními vlivy

---

[572]) Viz nahoře § 406.

[573]) Srv. SCHLÜTER u D. 707. V Cott. zase čte se několikrát *-or*, kteréž HOLTHAUSEN Alts. El. 45 považovati chce za anglosaxonismy. V agsaštině samé také bývá zřídka *-ar* m. *-or* (srv. níže); *-ar* vysvětluje se tu rovněž náklonností k artikulaci široké (BÜLBRING Altengl. El. I 147 sl.)

způsobené. *Tím pratvar -ōr, který v jediné gotštině byl bez obtíží možný, padá zároveň pro veškeru germanštinu.*

§ 491. Všecky tvary tedy je *lze* a také *potřebí* vyvoditi z pův. *-ēr. To s nesnázemi poněkud většími spojeno je při některých *ag-saských* tvarech (hlavně záp.-saských i kentických) a jiných *vých.-severských*. Jsou to v ags.: *brôðor*, *módor*, *sweostor* atp. (Siev. Gr. 151 sl.) a v sev.: *faþur*, *-or* (Noreen P. Grdr. I² 557). Nesnáze ony dnešního dne jsou ovšem překonány; podnět k tomu a pokyny prospěšné dal Jellinek,[574]) když kritisoval nesprávné kombinace Hirtovy v JF I, 211 a VI, 77 p. obsažené (srv. i UG. 250), a rozbor věci zevrubný a důkladný provedl nedávno Walde l. c. 67 sl. v jedné z nejcennějších kapitol své knihy.

Jest to opět výklad z *analogie* mezi jednotlivými pády a i jmény působící, analogie to mnohotvárné a spletité, která, byť ne zrovna tak, ale na jisto podobným způsobem zasáhla u vývoj, jak nám Walde vypisuje.[575]) A jako výtěžek z výwodů jeho plyne, že nominativní a vůbec koncové *-er*, pravidelně vzniklé z *-ēr, ani v záp. ani v sev. germanštině synkopy a redukce nějaké další a bezprostřední nedoznává. *Zákon o druhém krácení prostých délek 2dobých pro dlouhé dvojhlásky -r, jež speciálním svým zákonem jsou redukovány, prostě neplatí.*

E. Dlouhé hlásky kryté -*s*. -*z*.

§ 492. Dlouhé samohlásky a dvojhlásky koncové, které v ievropském prajazyce nebo v pragermanštině kryty byly jednoduchým spirantem zubním -s, po případě -z, řadí se k předchozím skupinám zvlášť podobnými změnami hláskovými, jimž v *jednotlivých germanských jazycích* podléhaly; podmíněny bývaly pak tyto změny — mimo společnou příčinu veškerých změn koncových, kterou jest nepřízvučnost poslední slabiky — zpravidla také zvláštním osudem, jenž v týchže jazycích stihal souhlásku -s (-z). I jest nám o tomto činiteli promluviti

[574]) Srv. [illegible] XXXIX 133 sl. a ZfdPh XXIX 383; před Jellinekem též Bre[illegible] [illegible]

[575]) [illegible] všecky výklady hláskoslovné jako Noreen[illegible], který [illegible] původních [illegible] a přirovnává je v témže [illegible] Kluge, který v P. Grdr. I² 400 agsaské [illegible] Naproti tomu již Hirt. až brôðor nedobře [illegible] XVIII 273 — bezpochyby že vzhledem [illegible]

dříve, než ještě přistoupíme ke změnám samohlásek a dvojhlásek oněch samých.

a) O koncovém -s (-z).

§ 493. V ievropském prajazyce bývala na konci slov, jež v poslední slabice obsahovala *dlouhou* nějakou hlásku, zpravidla sykavka neznělá *-s*. Teprve v pragermanštině mění se původní *-s* ve většině případů v *-z*, za jakých podmínek, není nám posud úplně jasno. Obyčejně se to uvádí ve spojení se známým *zákonem* VERNEROVÝM (UG. 226 a j.), který působil prý i v slabikách *koncových* a podle sídla prvotného ievropského přízvuku rozhodoval i o osudu koncového *-s*: v *přízvučné* slabice setrvalo *-s*, v *nepřízvučné* nastoupilo *-z*. Příklady udávají se hlavně z oboru koncových slabik *krátkých*: 2. sg. aor. **tuzès* vedle nom. sg. **ṷòlfaz* atp.; srv. PAUL PBB VI, 547 sl. a BRUGM. Grdr. I² 780 a 933.

Avšak věc tato na jisto postavena není, ano předpoklad řečený vede k různým nesrovnalostem,[576]) tak že někteří badatelé přímo *popírají* platnost zákona VERNEROVA v slabikách též koncových. Činí tak zejména THURNEYSEN JF VIII, 208 sl. a pak HIRT, který v Akz. X jen pochyboval, ale v PBB XXIII, 323 sl. souhlasí již s THURNEYSENEM, pro určitý názor ovšem se nerozhodnuv. Po mém mínění lze se ustanoviti jen na tom, že ještě po působení zákona VERNEROVA, ač platil-li v koncových slabikách vůbec, nastalo utváření a ustálení sykavek *další*, a to v době, kdy *přízvuk germanský* spočinul na první slabice slov. Tehdy vešel bezpochyby v platnost i nový *zákon hláskoslovný*, který však porušován byl *analogií*; právě proto jest jej dnes tak ztěžka poznati. Má-li se však přece vyšetřiti, může se to státi jen *srovnáním všech jazyků germanských* a hlavně těch, které v té příčině rozhodují, jevíce samy zřetelný rozdíl mezi *-s* a *-z*.

§ 494. K těm nenáleží arciť *gotština*, v níž každá pragermanská sykavka *na konci slov* je sice zachována,[577]) ale v postavení t. zv. absolutním jednostejně pozměněna v neznělé *-s* (srov. nom. pl. *gibōs*

---

[576]) V *gotštině* je v *přízvučném kaz-uh* (vedle nezřetelného *kas*) sykavka jasná, taktéž v záp.-germanské 2. osobě praet. **tuziz* (= sthn. *zugi* atd.) z původního prý **tuzès*. Srv. HIRT PBB XVIII, 527 sl. a STREITBERG UG. 325, pak níže § 495 a 579.

[577]) Teprve v pozdější gotštině dějí se také s koncovým *-s* pronikavější změny; viz WREDE Ulf. 358 a 365.

ōz-ei z původního *-ōz) — aniž k nim patří *stseverština*, ...ak po dlouhých hláskách každé pragermanské -*s* (-*z*) přecestou přes -*z* v palatalní *praseverské* -ʀ, jež v době ještě před-...arní pomísí se s původním -*r* (srv. *praseverské runoʀ*, z toho ...verské *runar* = *-ōz a vedle toho *stseverské* praeteritum *safnaðer* ...). Avšak rozhodně sem hledí *západní germanština se všemi svými* ... V ní koncové sykavky, povšechně vzaty, dílem *odpadají*, ...a a to v menšině případů jako -*s* trvají. Jednotné uspokojivé ...orie o tom není, ač vystřídaly se tu již názory různé, z nichž ...du alespoň nejdůležitější.

Scherer ZGDS[1] 103 vyslovil mínění, že v záp. germanštině temné ...ncové -*s* odpadlo a jasné -*z* bylo zachováno.[578]) I v 2. vydání svého ... (179) Scherer stanoví zákon, že záp. germanština zpravidla *ne*-...*pí* na konci slova -*s*, k čemuž dodává vysvětlení (tamže 186 a j.), ohroženo je zákonem tímto pouze temné -*s*, kdežto jasné -*z* se ...hránilo a přešlo v -*r*: *wir, ir* atp. Ale mezitím Vernerův *zákon*, ...ámý od r. 1877, pozměnil nazírání na koncové sykavky a Paul PBB VI, 550 pronáší zrovna *opačné* pravidlo: jasné -*z* odpadá a temné -*s* trvá — což se potom ustaluje jako běžný názor obecný (srv. Brugm. Grdr. I[1] 521 a Kluge P. Grdr. I[1] 365). Při tom stále se uznává působení Vernerova zákona, jak nahoře bylo poznamenáno.

§ 495. Proti běžnému názoru tomu ozval se důrazně Hirt PBB XVIII, 527 sl. Poznal totiž, že také tam, kde mělo dle Vernera a Paula zachovati se i do záp. germanštiny neznělé -*s*, toto odpadalo: na příklad v nom. pl. *zwō* (= **twōs*) a zejména v uvedeném *zugi* (= **tuʒés*). I domnívá se Hirt, že *zákon* Vernerův, ač měl-li vůbec platnost v pragermanštině, *v staré němčině najisto byl už porušen*, asi tak, jako v gotštině i náležitá -*z* všecka se změnila poznovu v -*s*. V *sthněmčině* pak všechna tato -*s* dle Hirta odpadla; je-li kde koncové -*s* zachováno, udrželo se tam obdobou. Tedy -*s* odpadlo v *hirti* (got. *hairdeis*), *wili* (*wileis*), *zugi* (= *-*es*), ale drží se v *neritōs* a j.[579])

Výklady Hirtovy právě v těch případech, kde zachováno -*s*, sice neuspokojovaly, ale jedna věc čím dál více se bořila — nauka, že

[578]) *Právem* korriguje v tom smyslu Jellinek ZfdPh XXIX, 282 udání Streitbergovo v UG. 325, že Scherer byl téhož mínění jako později Hirt (viz doleji). Se Schererem ovšem souhlasil kdys Braune PBB II, 156 p.

[579]) Názor Hirtův přijal a foneticky správněji proslovil Streitberg UG. 325 takto: Každé pragermanské -*s* změní se v záp. germanštině v -*z* a musí odpadnouti. Za dokázánu Str. tuto theorii ovšem nemá.

by rozdíly v sykavkách podle zákona VERNEROVA byly ještě dochovány do západní germanštiny. K tomu přispěl též HELTEN PBB XX, 513 sl. výklady svými o domnělých starých genitivech *-es* (stsaském *nahtes* prý z *-*és*), čímž PAULOVA theorie opět pozbyla jedné ze svých opor. Ký div, že badatelé i nad HIRTA pokračují zcela jiným směrem!

§ 496. Takový pokus, postřehnouti v povědomých změnách i hlubší zákon hláskoslovný a uvésti jej v soulad s novou intonační theorií, podnikl WALDE Ausl. 129 sl.[580]) Odmítá rozhodně pravidlo HIRTOVO a míní přihlížeti ku případům všem; a když ukázal neshody plynoucí z theorie HIRTOVY, zvláště proč *neritōs* a *zugi*, oboje s koncovým *-s*, nemají stejného osudu, ale mají jej *neritōs* a *tages(o)*, *biris(i)* — tehdy vyslovuje svůj zákon, jenž rovněž zákona VERNEROVA *nepředpokládá.* Dle WALDA odpadá totiž *-s* po krátké nebo *dlouhé tažené samohlásce* v poslední slabice slova, za to trvá po *dlouhé ražené samohlásce* a po takové hlásce krátké, která nestála původně v poslední slabice. Tak *-s* odpadá na př. v **zebōs* = *gëbā*, za to zůstává neporušeno v *neritōs* = **-dhā́s*, *tages* = **dageso* atp.

Učiněn tu zajisté pozoruhodný pokus, vymaniti se naprosto z působnosti zákona VERNEROVA, který snad vládl kdysi v dobách pragermanských, ale nehodí se do poměrů záp.-germanských; pokus tím pozoruhodnější, že intonací poslední slabiky má dojíti výkladu nejen *samohláska*, nýbrž i *souhláska* koncová. Přes to vše nemohu se s WALDEM sjednotiti, a to z několika důvodů. Nebudu mu sice vyčítati, že „sestavil vlastně jen zevním způsobem fakta" (srv. FRANCK AfdA XXVIII, 52), avšak vytknu mu především, *že odstranil z materialu sebraného několik nepohodlných a nesnadných případů.* Jest to zejména *stněmecké wili*, které násilně odloučil od gotského *wileis*, po případě i nejasné spojení *ni curi*; strojené jsou vůbec výklady druhých osob optativních.[581]) Krom toho nelze stotožňovati všech případů, které WALDE řadil k sobě: sykavka v *neritōs* a v tvarech jako *tages(o)* nevyvíjela se za stejných podmínek. WALDE dále přisuzuje *raženým* délkám koncovým zvláštní „ostřejší" ton (131), kterého se prý nedostávalo délkám *taženým*: při tom jest však podivno, že břitký onen ton scházel naprosto koncovým slabikám *krátkým* (*zugi*), které WALDE v příčině sykavky na roveň klade slabikám taženým (*gëbā*). Srov.

[580]) O zajímavém, ač ojedinělém a nesoustavném pokuse MÖLLEROVĚ viz při *-ōz* § 513. Proti MÖLLEROVI obracel se potom STREITBERG JF V, 243.

[581]) O tom všem jednám šíře doleji (§ 566 sl.).

i MICHELS ZfdPh XXXIV, 119 sl. Vůbec třeba si uvědomiti, že v dostupných poměrech délek pragermanských *jediné* smíme vycházeti z *kvantitativního* rozdílu mezi slabikami 2- i 3dobými, které mezi sebou nanejvýš se lišily větším nebo menším vyčerpáním proudu dechového při pronášení dlouhé samohlásky.

§ 497. K tomu přihlížeje a všecky případy znovu zkoumaje, dospěl jsem sám *theorie poněkud jiné* i hodlám ji v následující soustavě délek krytých *-s* (*-z*) důsledně provésti. Theorie ta zní: Vyjma případy, v nichž pravděpodobně zavládla analogie, jest v dlouhých koncovkách záp.-germanských po většině předpokládati znělé **-z*. Ježto *není* znamenati, že by při tom zpravidla činila rozdíl intonace či lépe řečeno *kvantita* slabiky, soudím z toho, že *v záp. germanštině a dle toho vůbec v pragermanštině původní -s proměnilo se ve všech koncovkách nepřízvučných v -z, jež v záp. germanštině odpadlo*: v nom. pl. *gëbā* z **-ōz* zrovna tak jako v 2. sg. opt. *wili* z **-īz*. Naproti tomu *prvotné ievropské -s zůstalo v záp. germanštině nezměněno bezpochyby jen v dlouhých koncovkách 2dobých a to buď plně přízvučných* (2. sg. opt. *sīs*) *anebo vyznačených skutečným přízvukem vedlejším*, který zvláště v starších dobách byl s dostatek závažný (2. sg. praet. *neritōs*, 1. pl. *bërumēs*). Podrobnější výklady viz doleji. *V přízvučných koncovkách 3dobých původní -s opět přešlo v -z a odpadlo*: nom. pl. *ziwuo* = **tiwôz* atp. (O nom. sg. *sū* a *brū* srv. taktéž níže § 595).

Foneticky odůvodňuji theorii svou takto: Kdežto WALDE uznával při výkladu sykavek princip jediný (intonaci), je po mém názoru k vysvětlení tak subtilních a plynulých odstínů vedle *analogie*, jíž se dosud nikdo nezhostil, ještě *dvou principů fysiologických* třeba: *kvantity slabik spolu s přízvukem*. Dle KOCKA PBB XV, 246 artikulace koncových souhlásek děje se po *dlouhé* samohlásce vůbec mírněji a chaběji, tak že souhlásky takové snadno zanikají: to však tím větší měrou musí platnost míti *po délkách 3dobých*, vlastně předloužených. Tu ani *slovný přízvuk* (v slovích jednoslabičných jako **tiwôz*, na způsobu onoho článkování nic neměnil, ale měnil ovšem v slabikách *2dobých* po délce jen jednoduché (stněmecké *sīs*). Arciť důkazu přesného pro správnost theorie své nemám, aniž myslím, že přetěžká otázka ta jest docela tím vyřízena; vím naopak, že výklad můj teprve dalším zkoumáním může dojíti ověření nebo opravení. Vedle pojetí WALDOVA (i HIRTOVA) obstojí, tušim, dojista.

§ 498. V *záp. germanštině* bylo tedy proti gotštině a severštině ještě rozlišeno *-s* a **-z*: ono v nářečích jednotlivých setrvalo, toto

v jisté předhistorické době (srv. níže) odpadlo. V případech *výjimečných* udrželo se i v záp. germanštině *-*z*, buď analogií neb hláskovým vývojem podružným: tu však nezůstává nezměněno v podobě *-*z*, *nýbrž přechází* — podobně jako v severštině — *nejspíše přes* *-R v -*r* (srv. stfriský nom. pl. *fiskar* a vůbec § 543 sl.). —

b) *O osudu délek krytých -s* (-*z*).

§ 499. Názor na vývoj dlouhých slabik -*s* (-*z*) nebyl hned od počátku ustálen i není bez zajímavosti přehlédnouti v stručnosti historii této nauky.

Sám Hirt to byl, který dlouho hájil mínění, že ani v *gotštině* koncové -*s* neuchránilo předchozí délky od redukce, t. j. že bez ohledu na následující sykavku ražené délky 2dobé byly o 1 dobu zkracovány. Hirt řídil se při tom příkladem *litevštiny* a snažil se i v germanštině provésti *jediný základní princip* (rozdílnou intonaci) naveskrz důsledně a stejně. Srv. zvláště PBB XVIII, 274 a 529, dále Akz. 54. Avšak B. Lorentz, horlivý zastánce Hirtovy theorie, ukázal velmi případně (JF V, 380 sl. a již dříve Praet. 10 sl.), že koncové -*s*, jež v germanštině ze všech souhlásek nejdéle se drží, opravdu také chránilo předchozí dlouhé hlásky — pokud ovšem samo neodpadlo, což se stalo jen v záp. germanštině. Proto trvá v *gotštině* nom. pl. *gibōs* (= *-*ōz*), ale také 2. sg. opt. *nēmeis* (= *-*īz*). Nauku tuto ještě podrobněji vybudoval Streitberg UG. 180 a 186, dále JF VI, 142 sl. — a Hirt, jenž dříve gotské zachované délky před -*s* objasňoval analogií, přiznává v JF VI, 74 sl. a také v Akz. 355 sám, že -*s* přece asi zdrželo zkracování. Mimo Lorentze též Jellinek ZfdA XXXIX, 131 sl. a Helten PBB XXI, 480 sl. dokazovali svým časem proti Hirtovi neporušenost délek, chráněných koncovým -*s* (-*z*), a tato základní věta podržela platnost podnes.

§ 500. Popatřme nyní na *jednotlivá germanská nářečí,* jak se v nich jednak 2- i 3dobé samohlásky, jednak dvojhlásky obrážejí. Střídnice, které uvedu, týkají se stejně primarních jako sekundarních délek. V *gotštině* tedy redukce v písmě znatelná vůbec nenastává: jeť 2. osoba *wileis*, *nēmeis* (z *-*īz*) a pl. *gibōs* (z *-*ōz*), taktéž gen. *sunaus* (z *-*aŭz*). Pročež Streitberg UG. 186 a jiní soudí, že v chráněných takto koncovkách byl i v mluvené řeči gotské zachován *prvotný rozdíl mezi 2- i 3dobými délkami* zcela zřetelně a přesně. Zdali tomu v pravdě tak bylo, těžko říci; ale poněvadž účinek nepřízvučnosti v slabikách koncových vždy víc a více se uplatňoval,

není vyloučeno, že i tuto 3dobé délky, které ve všech koncovkách gotských vymizely redukcí, srovnaly se v mluvě s délkami obyčejnými. Přirozený následek toho by pak byl, že také gotské dvojhlásky (v *sunaus* a pod.) nebyly by 3-, nýbrž pouze 2dobé a že za Wulfily *buď trvaly jako plné dvojhlásky, anebo byly* — zcela jako v postavení t. zv. absolutním — *po případě monoftongovány v délky prosté* (tedy *sunōs*). Ve východní gotštině najisto došlo až ku proměně této; dokazuje to známý doklad langobardský „*frōja, armēs*“ (= gotskému *armais*).

§ 301. V *severštině* možno vývoj krytých délek stopovati až do doby *praseverské*. Tehdy, jak víme, vyvinulo se palatalní -R, a jako v postavení absolutním, tak i zde *dlouhé samohlásky* zůstávaly pravděpodobně nezměněny asi do roku 600 po Kr.; *dvojhlásky* však (rovněž jako v záp. germanštině) také v této posici nebyly kvantity ani přesně 2- ani 3dobé, nýbrž *prostřední* a byly záhy *monoftongovány*.

Vlivem nepřízvučnosti [illegible] koncového -z byla oslabena a slabiky [illegible] jsou v stejnou asi dobu redukovány jako koncové délky [illegible]. To právě můžeme postřehnouti aspoň v jediném případě praseverském [illegible] jeví se [illegible]

[illegible]

luchá, jako jsme ji dříve uznávali pro koncové postavení „absoutní“.[581])

§ **502.** Nejtíže jest zase vniknouti v poměry *záp.-germanské.* V nich lze konstatovati především jistý *dualismus* dle toho, jaká se ustálila na konci *sykavka*. *Tam, kde zůstalo -s*,[585]) *alespoň v st. h. němčině*, která nám zde jako jinde může zastupovati západní germanštinu vůbec, *neudála se žádná redukce kvantitativní* (2. sg. *neritōs*, 1. pl. *bëramēs* atp.). Arci v *st. saštině a agfrištině* vzmáhající se nepřízvučnost koncové slabiky způsobila, že i tyto původně chráněné délky podobně jako v *st. severštině* se zkrátily: na př. v *stsaském neride*s (*-os*) a *agsaském neredes.*

§ **503.** Přirozeně jiným směrem bral se vývoj týchže délek tehdy, kdy v záp. germanštině uznáváme na konci slova *-z*, jež potom odpadlo. V tom případě jest si zvláště všimnouti *doby, kdy asi vymizelo to -z.* Ze srovnání s délkami *prostými* vychází na jevo, že *-z nemizelo tu před všelikou redukcí* — jinak by střídnice krytých a nekrytých délek musily býti totožny, — nýbrž že původně opravdu chránilo předcházející délky, na př. v nom. pl. **ʒebōz*, ačkoliv tenkráte jistě již koncové délky prosté podléhaly redukci (z původního **-ō* postalo v té době již 2dobé **-ō*: adv. **ʒe-līkō*). Potom teprve odpadlo *z* a zbylé na konci délky zasáhlo alespoň t. zv. *druhé krácení* — neb jinak řečeno: když původně 3dobé *-ō* ještě dále se zkrátilo v *-o* adv. *gilīcho*), *tehdáž teprv původní *-ō(z) redukováno jest v *-ō*, které zvláštním zákonem hláskoslovným dále se proměnilo v *jasnější 2dobé ā*: sthněmecké *gëbā.*[586]) A tuto délku vidíme dosvědčenu v *jednom* alespoň nářečí sthněmeckém, totiž *svatohavelském* (alem.) u NOTKERA, jenž označil je hojně cirkumflexy svými.[587])

To se dálo při délkách *3dobých*. *Délky 2dobé* byly za týchž okolností a podmínek zkráceny v *hlásky plně 1dobé*, které další redukci již nepodléhaly: 2. sg. *wili* (= **-īz*), nom. sg. *hirti* (taktéž z 2dobého *-īz*) a pod. — *Dvojhlásky* posléze, jež *prostřední* byly kvantity (srv.

[581]) WALDE l. c. a jiní musí zde pomýšleti na redukci *dvojnásobnou* i vyplývají mu z toho neshody chronologické. Srv. poznámku předchozí.

[585]) Totéž platí o slabikách v *-r*, které vzniklo z podružného **-z*; srov. 514.

[586]) Srv. nejnovější vývojové řady u WALDA Ausl. 24 sl. a JELLINKA ZfőG 1901, 1079 sl.

[587]) Bližší výklady o tomto a jiných dokladech následují.

nahoře), jsou vlivem nepřízvučnosti záhy monoftongovány a potom, když -z odpadá, taktéž *jednou* redukovány v koncové hlásky plně, ano víc než 1dobé, jak to písař *Ben. Řehole* snad nám naznačil svým *fridoo*, kdežto jiní písaři v dokladech mnohem hojnějších píší jen -*o* (*wito* atp.).

§ 504. Notkerovo nářečí ukázalo se nám býti nejzachovalejší. V jiných památkách *sthněmeckých* čteme místo *gëbâ* pouze *gëba*,[588]) a srovnáme-li toto se *stsaským geba* a *agsaským ziefe* (*stfriským ieve*), nemůžeme než usouditi z toho, že *v dalším rozvoji záp.-germanských nářečí a také v sthněmčině* náležitá vlastně délka 2dobá (z původní 3dobé) ještě více ztrácí na kvantitě, až se úplně rovná *hláskám 1dobým*. A stálé ubývání kvantity, nebo jinak řečeno, *kolísání mezi hláskou 2- a 1-dobou* zobrazeno jest opět u Notkera, když i on nepíše vždy důsledně *gëbâ*, ale též *gëba*. V *ostatních* nářečích západogermanských není již toho kolísání.

Délky původně *2dobé* a *dvojhlásky* jsou v týchže nářečích stejně redukovány jako v sthněmčině: na př. *stsaské wili*, *hirdi*, *agsaské hierde* atd. a opět *stsaské suno* (dle obecného podání 1dobé). — —

§ 505. Dosud jsme měli na zřeteli slova vesměs *víceslabičná* či kryté slabiky nepřízvučné, po příp. málo přízvučné; *v slovích jednoslabičných*, tudíž *v slabikách plně přízvučných* zmíněné redukce se vůbec nedostavují a původní délky trvají po stránce kvantitativní celkem *bez újmy* i vykonávají se někdy jen jisté změny *kvalitativní*. Jednáme o tom v statích zvláštních.

I. Pragermanské -*ōs* (-*ōz*).

§ 506. Koncové *-*ōs* (*-*ōz*) jest v jazycích starogermanských především *primarní*, jež převzato bylo pravděpodobně z jazyka již ievropského a kvantitou je zpravidla třídobé; má jiné osudy v přízvučných slovích *jednoslabičných* a jiné v nepřízvučných slabikách slov *víceslabičných*. Pouze sykavka je v obou případech dle naší theorie stejná, totiž znělé -*z*. V některých více méně nejistých případech uznáváme také *podružné* -*ōs* (-*ōz*), které povstává synkopou poslední slabiky slov teprve v jisté fasi pragermanské, jehož kvantita však

---

[588]) Co v *Ben. Řeholi* vedle takto psaného *gëba* může vlastně značiti ojedinělé *fridoo*, šíře rozvádím v § 610.

není nám dnes již všude zjevná. Proberu aspoň jeden příklad význačný.

Jak samozřejmo, náležejí do rámce přítomné soustavy toliko koncové slabiky, v nichž po dlouhé hlásce následovalo kdys *jednoduché* -*s* (-*z*); ale právě v statích jednajících o *-*ōs* (*-*ōz*) bude se nám dotknouti, ač jen mimochodem, i osudu slabik (dlouhých i krátkých), zakončených *skupinou* -*ns* (-*nz*).

---

a) Primarní -ōz v slovích jednoslabičných.

§ 507. Pragermanské -*ōz* prvotné rovná se buď ievropskému *-*ās* neb *-*ōs*. V *přízvučných* slovích jednoslabičných sykavka -*z*, která je v slabikách 3dobých dle theorie naší náležitá, v gotštině se mění v postavení t. zv. absolutním v -*s* (*þōs* vedle *þōz-ei*), v severštině v -*r* (praseverské -ʀ) a v záp. germanštině odpadá v touž asi dobu, kdy na konci slov víceslabičných.

Střídnice za přízvučné -*ō*(*z*) nejsou všude s naprostou určitostí rozpoznány. V *gotštině* délka -*ō*(*s*) ovšem trvá, leda že časem pozbývá as po příkladu víceslabičných své nadměrnosti; co do *kvality*, byvši původně otevřena, stala se v gotštině — jako částečně i jinde — najisto zavřenou. V *severštině* čekáme jakožto náležitou střídnici *-*ōʀ*, pozdější *-*ǿr* (s přehláskou ʀ-ovou); konečně v nářečích *německých* máme -*ō* (v stněmčině diftongované v -*uo*) a tomu *snad* odpovídající *agfriské* -*ā*, což však zabezpečeno není.

V jednoslabičných slovích *nepřízvučných* jsou střídnice za *-*ōz* tytéž jako u víceslabičných (srv. doleji).

Některé nominativy (akk.) plur. fem. -ōz.

§ 508. Jednoslabičné tvary pragermanské v *-*ōz* = ievropskému -*ās* shledáváme v *nominativě* (*akk.*) *pl. fem. zájmena ukazovacího a číslovek „dvě, obě“*. Výklad prvotné podoby těchto a parallelních tvarů bude podán při víceslabičných; zde stůjte hned doklady skutečné.

α) Tvary demonstrativa.

§ 509. Pratvar **tās*, pragerm. **þōz* (srv. stindické *tās*, osk. *pas*, litevské *tōs*[580]) jeví se v *gotštině* jako *þōs* a *þōz-ei*; délka je tu pů-

[580]) Pratvar akkusativní je taktéž **tās* (z *tāns*) i splynul jako u substantiv

vodné jistě třídobá, později však nebylo jí dle všeho rozeznati od obyčejné délky dvoudobé.

V *severštině* přízvučný tvar praseverský měl zníti *þōʀ, nepřízvučný a spolu s víceslabičnými redukovaný *þaʀ. Palatalní -ʀ působí někdy přehlásku i máme *snad* přehlášený přízvučný útvar ve vzácném stšvédském *þœr* (srv. Noreen P. Grdr. I² 621 a Altschw. Gr. 60), formu nepřízvučnou pak v záhadném dost slově *þaʀ nápisu Einang*. Většina badatelů, jako Brate BB XI, 197 sl., Bugge Norges Indskr. 80 sl., Noreen P. Grdr. I² 621, též Walde Ausl. 66, interpretují slovo to jakožto akk. plur. fem., ačkoliv dle Walda l. c i adverbialní pojetí by bylo možno.[890]) Ostatek ani hláskoslovný výklad pravděpodobnějšího tu akkusativu plur. (*þaʀ runo faihiðo*) není nikterak jednomyslný. Sám se ovšem přidržím pratvaru *þōz, musím se však zmíniti alespoň o jednom pojetí Buggově, jež i Walde l. c. akceptuje a které tlumočí takto: *þaʀ* (nejspíše *þāʀ) jest nominativ pl. *þēz, pragerm. *þ(j)ēs od ženského kmene zájmenného *tįē- (arsky *tįa*-). Podotýkám však, že vzhledem k tomu, že předpokládá se tu sklonění z kmene -*įē* i v *plurale* provedené, navržený výklad nezdá se mi právě v germanštině býti dosti opodstatněn.

Jinde tvaru nepřízvučného v prvotné, *zkrácené* podobě nenalézáme. Za to jest pravděpodobno, že krátké *þar bylo opět *sekundarně prodlouženo* a to ve vých. severštině v *þār* (Noreen l. c. vidí tento tvar mimo to i v dokladě *þaʀ* nápisu *Rök*), v západní pak severštině s přehláskou ʀ-ovou v *þǽr*. Srv. i UG. 272. Brhtge u D. 555 představuje si zase, že *þǽr*, dříve *þaʀ* nevzniklo jen prostým zdloužením z *þaʀ*, ale že je jakýmsi tvarem smíšeným, kontaminovaným z přízvučného *þōʀ a nepřízvučného *þaʀ — pojetí to sic odchylné, avšak co do effektu totožné s našim. A naše, vlastně Noreenovo pojetí nazval bych přec jen přirozenějším.

V této souvislosti mohl by konečně dojíti objasnění další tvar [illegible], na pohled dvojslabičný: *akk. pl.* (*runaʀ*) *þaiaʀ* v *Istaby*, kdyby nápis ten sám původem i povahou nebyl naprosto záhadný. Tvaru [illegible] dotkli jsme se už dříve (§ 345), a není pochyby, že ráz celého

[illegible] instrumentalné řec. *τῇ* a lit. *tàs tàs* [illegible] Co však míní Streitberg UG. 272 [illegible] germanský nominativ: Srv. naproti tomu [illegible]

[illegible] § [illegible]

nápisu, jejž WIMMER nepovažuje za pravý a skutečně starý,[591]) jest také slovu tomu vtištěn: vězí v tom zajisté nějaká nedokonalost v písmě, kterého ryjec neovládal úplně. WIMMER tedy (dle BUGGA Run. 159) a souhlasně s ním WALDE Ausl. 67 mají za to, že *þaiaR* je pokusem ne příliš zdařilým vyjádřiti přehlásku R-ovou při *ā*, tedy v slově **þǣR*; naproti tomu BRATE BB XI, 197 sl. tuší tu spíše chybné vyrytí místo **þāR*, kteréž ryjec mínil vyznačiti spřežkou **þaaR*, ale omylem po prvním *a* vyryl *i*, jehož nedovedl již odstraniti. Rozuzliti věc tu je těžko a zajištěným faktem zůstává zatím jen tolik, že máme zde před sebou *syntaktický* (a po mém soudu i *tvaroslovný*) *akkusativ pl. fem.*

§ 510. V *záp. germanštině* dvé tvarů se sem zařazuje: *stsaské* dle SCHLÜTERA Unters. 201 sl. několikrát v Cott. se vyskytující *tha*[592]) a *agsaské ðá* (*stfriské thā*). Stsaské *tha*, čteme-li je krátce, přirozeně odpovídá nepřízvučnému **þōz*, rovnajíc se nadobro víceslabičnému nominativu (akk.) pl. *geba*; čteme-li je dlouze, mohlo by se po příp. na roveň klásti i zájmennému tvaru (nom. pl. f.) **þai* — tak jak děje se při maskulinu *thā* (§ 328). Vzhledem k transskripci SCHLÜTEROVĚ a ke kontrakci v druhém případě přec jen neobvyklé přestávám na výkladě *prvém*.

Větší nejistota pojí se k agfriskému *ðá*. Určitý výklad hláskoslovný ze *zájmenného* pratvaru **þai* podán sice již nahoře v § 345, kdež spolu podotčeno, že *ðá* jest všem rodům společno; jsou však i výklady jiné z pratvaru *jmenného* **þōz*, které právě zde je posouditi. Tak BURCHARDI Phil. Stud. 115 vykládal by *-ā* z povahy oxytona, čemuž jest u něho rozuměti tak, že tvary akcentované původně na koncovce jeví místo pragerm. **-ōz* v záp. germanštině *-ā*, jako na př. i sthněmecké *gëbā* (viz níže). Výklad samozřejmě bezpodstatný. — Tvar *nepřízvučný* **ða*, který by korrespondoval s víceslabičnými ags. *ʒóda*, *ʒiefá* a nad to byl by prodloužen sekundarně, shledávají tuto STREITBERG UG. 272 a BEHTGE u D. 555. Výklad to zajisté přípustný, při němž (jako tak často jinde) naskytá se jen otázka, zdali je zároveň nejpřirozenější. — Konečně i tvar *přízvučný* se v tom rozpoznává: činil tak již dříve HIRT JF I, 214 (srv. i 196) a nyní zejména WALDE Ausl. 33. WALDOVI, který názor HIRTŮV opravil, jest prvotvarem záp.-

---

[591]) Srv. i KOCK PBB XXIII, 522 p.

[592]) WALDE Ausl. 46 napočetl u SCHLÜTERA 5 dokladů, jeden v platnosti prý neutra. Ale vlastně uvádějí se 3 doklady pro nom. a 1 pro akk. pl. fem., kdežto v neutralní platnosti cituje se (v poznámce na str. 201) *maskulinum*, které SCHLÜTER u Dietera 712 sám v 6 případech transskribuje *thā* i vykládá z **þai*.

*þō(z), které by v německých nářečích pod důrazem se-
ðō atd., avšak v agfrištině účastno je i v tomto posta-
přechodu v ðā: je to prý jen specialní případ obecného
iského, že záp.-germanské -o mění se tu v -a.
mu ohradil se však FRANCK AfdA XXVIII, 45, pravě,
ěny koncové mimo slabiky nepřízvučné v dotyčných ná-
že WALDE jaksi ad hoc ji určuje. K tomu dokládám,
(t. j. zjasnění původně 3dobého a jako délka zachova-
ného *þō[z]) dokázána neb aspoň pravděpodobně vysvětlena
dosud není[593], že tedy nemohu než nechati otázku tu in
enso a to tím spíše, protože jse na uvedeném již místě pojal
tvar zcela nehledaně jinak. S druhé strany arciť neupírám, že
ve smyslu WALDOVĚ interpretované agsaské ðá (a rovněž tak fe-
inum pl. twá, bá) bylo vhodným pendantem k následujícím staro-
ým tvarům číslovky „2“.

β) Tvary číselné „dvě, obě“.

§ 511. Z pluralového pratvaru *twōz[594]) plynou především dva útvary historické, jež vyžadují stejného výkladu jako hořejší obdobné formy zájmenné: gotské twōs a stislandské twær (stšvédské twār, srv. NOREEN Altschw. Gr. 377). Dále sem patří hojnější tvary záp.-germanské, již podobou svou dost rozmanité: obecné sthněmecké zwā, alemanské (u NOTKERA, pak v Ben. Řeh. a v některých bav. glossách se vyskytující) zwuo, zwō, zō — srv. BRAUNE Gr. 197 a HARTMANN u D. 759; obyčejné stsaské twā a ojedinělé v Mon. 4108 tuo, t. j. twō[595]) — SCHLÜTER Unters. 201 a u DIETERA 725; konečně opět agfriské twá a dle toho i bá.

§ 512. Patrno, že jsou tu vedle sebe bez rozlišení položeny formace přízvučné a nepřízvučné. Tak lze obyčejné tvary stněmecké -ā zajisté bez námitky prohlásiti za nepřízvučné, které zakončením svým se druží k víceslabičným: (sthněmeckému) gëbā a (stsaskému)

---

[593]) Také zde není případů skutečně parallelních; neboť přízvučné prosté *-o, jak víme, mění se v agfrištině v -ū (§ 57) a přechod přízvučného 2dobého *-o(n) v -a v akkusativě sg. fem. ðá má podle našeho pojetí jiný fysiologický základ (viz § 224).

[594]) Jak KLUGE P. Grdr. I², 487 by odůvodnil svůj pratvar *twēz pro stseverské twær a sthněmecké zwā, nevím; snad analogií podle rovněž pochybného, BUGGEM a WALDEM (viz shora) uznávaného *þ(j)ēz?

[595]) Cott. má na témž místě psáno tua.

geba; při tom stsaské *twa*, ač není-li přece někdy čísti *twă*, jeví zas už sekundarní *sdloužení*, což při stálém střídání posice přízvučné a nepřízvučné (proklitické) právě u tohoto druhu slov nemůže býti s podivením. Srv. i WALDE Ausl. 35.

Čím však jsou alemanské druhotvary *zwuo* i *z(w)ō* a citované stsaské *twō*,[596]) ač má-li toto vedle dokladu „*tua*" v Cott. vůbec jakou váhu? I zde se podává výkladů více, na př. zase nemístný BURCHARDIHO Phil. Stud. 115, jímž *zwa* i *zwō* vysvětlují se z přízvukových poměrů prajazykových; krom toho eventualní výklad STREITBERGŮV UG. 216 (srv. však i 272), že alemanské *zwō* by mohlo býti i zbytkem mužského dualu **du̯ōu̯*, jenž přejat byl do rodu ženského — kteréžto pojetí rovněž odmítnuto již dříve (§ 405). Správného názoru nabudeme jen tenkrát, když úže spojíme stsaské *twō* a diftongické alem. *zwuo* (toto z bývalého, do r. 900 obvyklého **zwō*) a když obé budeme pokládati za útvary *přízvučné*, v nichž samohláska původně 3dobá zachovala délku a kvalitu svou i tehdy, kdy v době společně záp.-germanské odpadlo koncové *-s*. Tím způsobem vysvětlíme si tedy stněmecké *-ō* a povstalé z něho v st. h. němčině *-uo*, které tím snáze mohlo zde vzniknouti, jestliže se i v 9. století pamatovala ještě *původní trojdobost délky *-ō*. Přízvučná povaha tvarů těch je však přímo dosvědčena samým rozvedením v diftong *-uo*. Srv. BRAUNE Ahd. Gr. 25, § 38 p. 2.

Zbývá jenom objasniti i *později* (po r. 900) v alemanštině užívané *nediftongické zwō* (*zō*). Jeho podstatu velmi trefně po mém zdání vystihl JELLINEK ZföG 1893, 1095 (srv. též WALDE l. c. 35 p.) předpokladem svým, že *zwō* je původem tvar *nepřízvučný*, tedy vlastně **zwā*, v němž však obdobou dle důrazného, v starší době existujícího **zwō* nově dosazeno bylo *-ō*: *a to jsouc proklitické právě pro svou nepřízvučnost dále se již neměnilo*, kdežto orthotonované **zwō* musilo později přejíti ve *zwuo*.

Přízvučným tvarům stněmeckým mohly by posléze odpovídati i *anglofriské obojetné formy twá* a *bá*, ovšem s výhradou námi již výše (§ 510) učiněnou.

---

b) Primarní -ōz v slovích víceslabičných.

§ **513**. Prvotné nepřízvučné **-ōz* (= ievr. **-ās* i **-os*) nalézáma ve *třech* tvarech pragermanských: v gen. sg. kmenů *-ā*, v nom. (akk.)

[596]) Čísti „*two*" nebylo by dle poměrů stsaských ani oprávněno.

pl. týchže kmenů a v nom. pl. kmenů -*o*. Jen v posledním tvaru je předpokládati prajazykové *-*ōs*.

Střídnice v jazycích germanských pro všecky tři kategorie byly pravděpodobně *stejné*. Co se tkne *sykavky*, předpokládám tu po 3dobé délce pragermanské -*s*, kteréž v gotštině a severštině obvyklou cestou (onde v -*s*, tuto v -*r*) se pozměňuje a v záp. germanštině odpadá. K výkladu koncového *-*s* zákon Vernerův rozhodně nepostačoval: mělť genitiv sg. kmenů -*a* (lit. *mergôs*) původně přízvuk na *koncovce*. Proto se vyskytují zde pokusy o výklad jiný, Hirtův (srv. PBB XVIII, 527 a shora), dále Möllerův PBB VII, 507 a zejména Waldův Ausl. 130. Möller a Walde (onen ovšem jen nesoustavně a v gen. sg.) vykládali si znělou sykavku z tažené intonace slabiky koncové — a v přednesené theorii vlastní shoduji se v této příčině s nimi.

§ 514. Třídobá *samohláska* v slabice *-*ōs* sama byla kvality — jak pochopitelno — *otevřené*; po této stránce toliko v gotštině úží se jako všude jinde v zavřené -*ō*- (*gibōs*), kdežto v sev. a záp. germanštině otevřená povaha její ještě více proniká (viz níže). V záp. germanštině lze zvláště vytknouti, že ani kvalitou nespadá v jedno s *-*ōs*, které kontrakcí vzniká ze staršího *-*auz*; dosvědčují to obapolné výslednice, na jedné straně jasné v koncovce sthněmecké *gëbā*, na druhé temné *fridoo*. Srv. § 610 a pozn. Možno tudíž tím spíše uznati, že i pragermanské *-*ōz* bylo slabikou *otevřenou*. Viz i Walde l. c. 55.

Co do kvantity v *gotštině* trvá -*ōs* (*gibōs*), zprvu jistě 3dobé; v *praseverských* nápisích starších podobně čteme -*ōR*, buď ještě 3dobé nebo již redukované a 2dobé. V pozdějších nápisích runových (kol r. 700) nastala již další (druhá) redukce v -*āR*, které platí i v *staré severštině* (*sagar*).

V *záp. germanštině*, v níž koncové -*z* odpadlo teprve tehdy, když první redukce prostých délek byla vykonána, při *druhé* redukci týchže délek z původního *-*ō z* povstalo 2dobé *-*ō*, které v nepřízvučné slabice koncové přešlo v plně otevřené *-*ā* (**geba*).

Stav tento zachován je v *staré h. němčině*, kdež dlouhé -*a* alespoň [illegible] a [illegible] Notkerově je dosvědčeno. [illegible] mezi přízvučnými tvary *ercō*, *zerwo* a [illegible] *zu*. Jinde v st. h. němčině délka [illegible] předpokládati při nejmenším hlásku, [illegible] která pokračující redukcí koncových slabik

pozvolnu se krátí a obsahem hláskovým ochuzuje, až na konec zbude v střední němčině bezbarvé, irrationalní *-e*. Srv. HIRT PBB XVIII, 529 a STREITBERG UG. 186; HELTEN PBB XXI, 490.

Vývoj, který v st. h. němčině vidíme v proudu, v *ostatních* nářečích záp.-germanských za dob, kdy je známe, jest již dokonán i vybývají všude střídnice jen krátké: na př. *stsaské geƀa* a obdobně k tomu *stfriské ieve* a *agsaské ȝiefe* (starší *ȝiefæ*).

Případy jednotlivé.

1. Genitiv sg. kmenů *-ā*: *got. gibōs atd.*

§ 515. Pád ten podle svědectví jazyků příbuzných (řec. θεᾶς, lat. *familiās*, lit. *mergõs*) vycházel původně v **-ās* = pragermanskému **-ōz*. Intonace *tažená* objasňuje se tu různě; jisto je pouze tolik, že povstala *ztrátou slabiky*, jež obsahovala příponu pádovou, a spojeným s tím *náhradným dloužením* — podobně jako v lit. *naktẽs*, *sūnaũs*. HIRT JF I, 11 a VI, 55, pak Akz. 115 klonı́ se více k výkladu z kontrakce *ā* + *es*, po příp. i *ā* + *os* (srv. i BEHTOE u D. 535), ačkoliv připouští též výklad z *ā* + *so*, jehož STREITBERG JF III, 369 sl. jediné se zastává. Výhoda při druhém pojetí je ta, že získáme jednotnou příponu *-so* pro všecky genitivy jednotné kmenů samohláskových. Srv. i MÖLLER PBB VII, 500 p. a níže při *-aiz* a *-auz*.

Ale ať se rozhodneme jakkoli, výslednice zůstává vždy táž, totiž koncovka **-ās* (**-ōz*) jako v nom. (akk.) plur. To se také uznává všeobecně, toliko FORTUNATOV BB XXII, 183 sl. domnívá se na základě rozdílné akcentuace v *litevštině* (gen. sg. *mergõs*: nom. pl. *mer̃gos*), že původ obou pádů je rovněž rozdílný: genitiv jest prý *-aᵃjās* (srv. stind. *senājās*) a nominativ pl. *-aᵃs* s délkou kdysi „přerývanou", jak termin FORTUNATOVA pro taženou délku zní. Avšak rozdíly v akcentuaci litevské, které se ostatně kryjí s obdobnými nuancemi v ruštině a srbštině, nejsou dosud vůbec bezpečně vyloženy (srv. HIRT Akz. 252 sl.); a i kdyby FORTUNATOV *měl* pravdu, *v germanštině bychom pro oba pády musili dospěti pratvaru *-ās* (=**-ōz*), protože tu zavládl zcela nový princip akcentuace a také střídnice v obou pádech byly očividně totožné.

§ 516. Tak zejména v *gotštině* i genitiv sg. zní *gibōs*, *þizōs* s délkou prvotně 3dobou. Zájmenné *þizōs* BEHTOE u D. 534 přímo

stind. tásjas = *te-s(i̯)ās, kdežto Hirt JF II, 132 činí ominativem *(t)sa, k němuž jest genitiv prý *tesās = uhotvarem jeho *(t)sī s genitivem *tesi̯ēs = stind. tásjas. omu však, že i v jiných případech genitivní tvary z degermanštině nebyly prokázány, dávám i zde přednost sovu; vždyť genitiv k nominativu *(t)sī, ač vycházel-li v *-i̯ēs, mohl dávno analogií podle kmenů -ā býti přes, tak jak to zřejmě vidíme na gotském genitivu bandjōs nominativu sg. bandi atp. O ztrátě vnitřního -i̯- v gotském þizōs běžných tvarech jinogermanských učí, tuším, dosud platně Brugmann Grdr. II, 779 sl.

V severštině tvarů praseverských není, leda že bychom v nápise čtli þuiʀoʀ místo þrijoʀ, což nijak není zaručeno. To by pak byl tvar ještě dlouze zakončený s délkou nejspíše 3dobou. Konkou stseverskou je nadobro již zkrácené -ar: sagar i þeirar (toto podobou kmene pluralovou).

§ 517. V západní germanštině čekali bychom — jako v nom. pl. — především sthněmecké, t. j. alemanské -ā, avšak nacházíme jen gëba, dëra, blindera. Kolísavá délka, již pravděpodobně musíme i tu předpokládati,[597]) není doložena a to proto, že Notker, klassický náš svědek pro nom. pl. -ā, v genitivě sg. užívá tvaru nepochybně analogického gëbo, dëro atp., tvaru totiž dativního. Srv. Braune Gr. 163 a j.

Běží o poměr skutečných tvarů sthněmeckých: gëba a gëbo. Behtoe u D. 535 spokojuje se sice tím, že záp.-germanské -a(-e) v tomto případě je temné; ale přihlížíme-li blíže, možno přece dobrati se výkladu aspoň pravděpodobného. Zjištěno totiž jest, že historické gëba s napsanou koncovkou krátkou bylo převahou užíváno až do konce 9. století. Že by však totéž gëba ani původně nebylo jevilo dlouhé koncovky ..., jak Hartmann u D. 732 na základě genitivu sg. kmenů ... sunte prý ze *sunīþi usuzuje, nelze dobře uvěřiti; vždyť ... sunte nemusí býti výslednicí zrovna z -jō, nýbrž může ... také v -jā, jak známý zákon hláskoslovný o palatilisaci ... v nejstarší době sthněmecké výslovně připouští.[598])

[597]) ... 238. Brugmann Phil. Stud. 130 a j.
[598]) ... Braune Ahd. Gr. 45, § 58 p. 1 a uvedenou tam ... zákon projevují se zřetelně právě ještě ... podobné wyhoví dédabci Brugmannovo při nom. pl.

Bylo tedy nejdříve sthn. *gëbā*, avšak pochod oslabovací nezastavil se při délce *-ā*, i zaznívalo časem jen poloviční, kolísavé *-ā*, až ve většině nářečí ustálilo se posléze krátké *-a*. A i tam, kde snad nerozhodná délka ještě více méně zřetelně se držela, nebyla písaři označována důsledně tak, jak NOTKER v podobných případech činíval.[599]) BURCHARDI Phil. Stud. 120, který ostatně koncové *-ā* přisuzuje jen tvarům oxytonovaným,[600]) domnívá se, že krátká koncovka genitivní *-a* nastoupila místo dlouhé prý *analogií* podle nom. akk. sing., kteréžto pády jako singular vůbec vyznačovaly se koncovkami *krátkými*, kdežto pluralové pády (nom. akk. *-ā*, gen. *-ōno*, dat. *-ōm*) jevily vesměs význačné koncovky *dlouhé*. Dost možná sice, že i tyto vlivy spolupůsobily; než k pochopení tvaru *gëba* dostačí zajisté samo to, co bylo o hláskové stránce jeho koncovky řečeno.

§ 518. Avšak náležité *gëba* se neudrželo a ustupovalo čím dál více *dativnímu tvaru gëbu* (*-o*), jenž kladl se v platnosti genitivu. Jak to vysvětlíme? BURCHARDI l. c. 119 hlásá tu opět svoji theorii: vedle původně oxytonovaných tvarů, jež vycházely v st. h. němčině v *-ā*, byla prý též bývalá barytona v *-o;* ta pak byla stejně zakončena jako dativy sg. *-o* (z *-u*) i smísila se tedy s nimi, na př. dokonale v 11. století u NOTKERA. Výkladu tomu odporuje však historicky dosvědčené faktum to, že právě v nejstarších sthněm. památkách nevniká do genitivu koncovka dativní *-o*, nýbrž starší *-u*: *rëhtnissu* Isid., *lēru* Ben. Řeh., ačkoliv již v 9. století koncové *-u* sem tam se seslabuje v *-o* (BRAUNE Gr. 45 a 163, p. 4); a naopak na př. opět v Ben. Řeh. a jiných památkách 9. století vyskytá se *v dativě sg. ojediněle i genitivní -a* (BRAUNE l. c. 163, p. 5). Má tedy pravdu BRAUNE, že byla tehdy vůbec *tendence zaměňovati a vyrovnávati genitiv a dativ sg. ve sklonění ženském* a z této náklonnosti že vyplývají i novotvary jmenované. Na konec ovšem *zvítězila* dativní koncovka *-u*, *-o*. Odkud tendence ta vyšla a jak se šířila (srv. i genitiv sg. *ensti* § 602), není najisto známo; souhlasil bych však s HARTMANNEM u D. 732, že vzala počátek v slabém sklonování ženském, v němž oba řečené pády vyzněly záhy *hláskoslovně* stejně v *zungūn*.

599) I *Bened. Řehole*, v níž vyskytá se ojedinělý genitiv sg. *fridoo* (viz bližší výklad v § 610), vykazuje v tvarech zakončených původně v **-ōz* pouze koncové *-a* a nikoliv *-aa*. Srv. JELLINEK ZföG 1901, 1082 sl.

600) Viz v textu níže. — Z poměrů přízvukových a to z povahy *vedlejších tonů* vykládá genetivní *-a* a pluralové *-ā* HELTEN PBB XXI, 490, užívaje tedy téhož principu jako při interpretaci alemanských tvarů optativních v 1. a 3. sg. *-ī*, *-dī* (srv. § 190). A jako onde, tak jest i zde pojetí jeho z týchže *obecně platných* důvodů zavrhnouti.

§ 519. V *starosaštině* jest náležitě redukovanou koncovkou -*ā*, které u *substantiv* zpravidla se drží: *geba*, *hellia* (*hella*) atd.[601]) Celkem vzácné u substantiv -*u* (*bedu* Cott.) a -*o* (*harmscaro*) vyložíme si nejsnáze zase *analogií*: buď podle *dativu sg.* *gebu* neb *gebo* (Schlüter Unters. 172), anebo i podle *gen. plur.*, když totiž odchylka se jeví jako -*o*, ač nejsou-li to na dotyčných místech pravé množné genitivy samy (l. c. 165).[602])

U *zájmen* jsou tvary -*a* (*ira*, *thera*[603]) — obé v Mon.) dokonce v menšině i opanovaly koncovky -*o* a -*u*. Genitivy -*u* (*iru* a jednou *theru* v Cott.) můžeme pochopiti toliko jako analogie podle *dativu sg.*; naproti tomu lze tvary -*o* vykládati si a priori různě. Schlüter Unters. 108 míní apodikticky, že -*o* mohlo vzniknouti pouze z *genitivu pl.*, čemuž prý napomáhalo i kolísavé označování koncové hlásky po -*r*- (*ther-a* vedle *ther-o*; viz Unters. 108), kteréž oběma genitivům zájmenným jak jednotnému tak množnému bylo společno. Přes to vše vliv *dativu sg.* (l. c. 176 sl.) mohl po mém soudu taktéž přispěti ke konečnému vítězství forem -*o*, i jest pak výsledek ten, jak jej Schlüter u D. 711 označuje slovy: „Die Endungen des g., dat. sg. und g. pl. fem. haben sich gegenseitig beeinflusst." Ještě větší zmatek jest pozorovati u *adjektiv*, kde původní koncovka -*a* (*blindera*) skorem všude je zatlačena koncovkou -*o* (*blindero*); srv. Schlüter u D. 718.

Třetí koncovka -*e*, celkem *zřídka* (v Heliandu jen v Mon.) se naskytající, jest v tvaru *hellie* způsobena předchozím *i* = *j* (místo *hellia*), jinde jako v tvarech *hele*, [illegible], *ire*, *there* buď pozdějším oslabením prvotního -*a*, aneb i chybami písařskými. Srv. Schlüter u D. [illegible] a 718, pak Unters. 164 sl. a vůbec ještě Paul PBB IV, [illegible] a [illegible] Phil. Stud. [illegible]

§ 520. V [illegible] německé -*a* jako dosud vždy odpovídá [illegible] tato -*e* střetlo se s dativním [illegible] staršího [illegible] i bylo také někdy porušeno v -*i* [illegible] „peněz" zdá se, jako by -*e* bylo cestou

[601]) [illegible] srv. Schlüter u D. [illegible] a Unters. 164 sl.

[602]) [illegible]

[603]) [illegible]

[604]) [illegible]

hláskoslovnou odpadlo (SIEBS P. Grdr. I², 1341); jest to však spíše účinek analogie podle starého nesrozumitelného nominativu sg. *merc*, jenž ustrnul a jest objasněn v § 67. Další *vedlejší koncovkou genitivu* jest *-a*, kteréž SIEBS (l. c. a jinde) prohlašuje za jedinou zákonitou střídnici za **-ōz* (= ags. *-æ*), na př. v *thēra*; a přece je zde více na snadě obdoba i jinde ve frištině uznávaná podle genitivu slabého sklonění *-a*, při čemž ovšem předpokládáme, že ani v některých rukopisích koncové *-a* není odchylným jen označením téže zákonité hlásky *-e* (srv. SIEBS l. c. 1341 vedle HELTENA Gr. 51).

V *agsaštině* jest koncovkou v starší době *-æ*, později jako ve frištině *-e*:[605]) *ziefæ*, *-e*, *ðære* (kmen i koncovka jako v dativě sg.), *blindre*. Abstrakta *-unz* mají v záp.-saském a kent. nářečí často *-unza* místo *-unze*,[606]) jak bylo připomenuto již při *dativu sg.* (§ 393), v němž odchylka tato jest nejhojnější. Northumbrická přípona genitivní *-es* (*-as*): *ródes* jest patrně přejata ze sklonění kmenů *-o*. Srv. SIEVERS Gr. 132 a 131, pak PBB VIII, 326.

---

2. *Nom.* (*akk.*) *pl. f.*: *gotské gibōs*, *sthněmecké gëbā atd.*

§ 521. Druhým tvarem pragermanským **-ōz* (ievr. **-ās*) jest *nominativ a zároveň akkusativ plur. ženských kmenů -ā*: gotské *gibōs* a ostatní již jednou uvedené střídnice; *pratvar *ghebhās*. V pratvaru tom setkaly se pravděpodobně už v prajazyku formace *dvě*, obě intonace tažené, především *nominativ pl.*, který vznikl kontrakcí z **-ā + es* a obráží se v stindickém *áśvās*, litevském *rañkos* a povědomých germanských tvarech (UG. 237 a HIRT Akz. 115); a pak *akkusativ pl.*, jenž vyvinul se z prvotného prý **-āns* i zrací se opět v stindickém *áśvās* a germanských tvarech, souhlasných s nominativem.

Co se *akkusativu* dotýče, spatřuje se v jeho vzniku uplatnění zákona, J. SCHMIDTEM a MERINGEREM v dlouhých slabikách *-ns* rozpoznaného a nahoře (§ 44) v patřičné spojitosti s otázkou intonace osvětleného. I BRUGMANN, jenž v Grdr. II, 672 měl theorii jejich za dost nejistou, sám v Grdr. I², 346 sl. prohlašuje akk. plur. ještě ze všech případů za nejpodobnější. Intonace koncovky byla dle toho *tažená*, ačkoli přímo dosvědčena na př. v *litevštině* není; neboť tam na-

[605]) BURCHARDI Phil. Stud. 120 domnívá se *neprávem*, že agsaské *-e* odpovídá sthněmeckému *-o*.

[606]) V nejstarších glossách jest *-æ*: *setunzæ*.

stoupil ton ražený, jak HIRT JF I, 7 se domnívá, *analogií* podle akkusativů ostatních: *krasztùs*, *naktìs* atp. A dvojslabičnost vedské koncovky my zase za pravoplatné svědectví neuznáváme.

§ 522. V *germanštině* na každý způsob vycházíme z 3dobého *-ōz, jež v tomto pádě jeví zrovna nejlépe dochované střídnice. V *gotštině* je *gibōs*, u zájmen *ijōs* (= **ejās*, BEHTGE u D. 555), oboje s délkou původně třídobou. V *severštině* máme tenkrát několik dokladů, které nám umožňují jasně nahlédnouti do důležité, avšak obyčejně málo přístupné fase *praseverské*: nápisy *Järsbärg* (6. stol.) a *Tjurkö* (kol r. 600) vykazují v platnosti akkusativu pl. ještě *runoR* s koncovkou neredukovanou anebo v druhém nápise při nejmenším 2dobou, kdežto nápisy *Istaby* (kol 700) a *Björketorp* (po 700) zřejmě píší krátké *runaR*, jež platí nadále i v *stseverštině: rúnar*, *sagar*. Srv. NOREEN P. Grdr. I², 557, UG. 237, WALDE Ausl. 101. K prvním dokladům runovým řadí se možná také *þrijor* (*Tune*), je-li toto čtení správnější než druhé svrchu připomenuté (§ 516); pratvarem k tomu je **þrejōz*, vedle něho též **þrīōz*, což obráží se náležitě v stgutnickém *þriar* (stšvédském *þrēa*[*r*]) a také v pozdním runovém *þriaR* (?). V stislandštině povstalo z toho jednoslabičné *þriár*; srv. KOCK PBB XXVII, 168.

§ 523. V *záp. germanštině* jest závažným tvarem *sthněmecké gëbā*. Délka -*ā* je hojně doložena u NOTKERA, tak že ji s BRAUNEM Gr. 163, p. 6 aspoň v theorii přijmeme pro všechen jazyk hornoněmecký. V jiných (ani *alem.*) památkách označována arciť nebývá, ale to — jak víme — vysvětluje se snadno tím, že pokračující redukce slabik koncových ohrožovala i tuto délku zprvu obecně záp.-germanskou, tak že vznikla již záhy v sthněmčině *kolísavá jakás hláska prostřední kvantity*. Ta pak byla v jednom nářečí vyslovována i značena dlouze, v jiném krátce. Stav tento po mém soudu vystihuje správně HELTEN, když v PBB XXI, 490 podotýká, že koncovka byla tu „zwischen Länge und Kürze liegend", ačkoliv samo NOTKEROVO -*ā* má vlastně za výjimku a i výklad jeho osnuje na pochybném základě přízvuků *vedlejších* (srv. totéž při gen. sg. § 518 p.). A přece plyne z těch ze všech údajů jen tolik, že NOTKEROVO *nářečí svatohavelské* bylo ze všech alemanských a vůbec hornoněmeckých dialektů *nejkonservativnější*, t. j. že původně kryté délky lépe a houževnatěji uchovávalo, tak že i jemnější odstíny jejich mohly od bystrého pozorovatele býti *věrně* zaznamenány.

Všecky ostatní výklady nezdají se mi dosti činiti faktickým poměrům jazykovým, pokud jsou nám přístupny: tak prvotná nauka HIRTOVA JF I, 214 sl., že jediné oprávněným tvarem jest -*ā* (*gëba*),

kteréžto these Hirt sám později se vzdal; jiná v jádru totožná dedukce Hartmannova u D. 732 p. 4, že prý vzhledem k nom. plur. kmenů -*ia* (*sippe* ze **sipjā* — srv. výše § 517) dlouhé koncové -*a* vidí se býti pochybným; dále pozdější názor Hirtův, naposled v Akz. 115 a 116 pronesený, že *gëba* jest nominativ, *gëba* však akkusativ pl., při tom že obé se rovná *-*ōz*; i Burchardiho výklad ve Phil. Stud. 115, že -*a* v *gëbā* svědčí původnímu oxytonu, -*o* v *blinto* (viz níže) původnímu barytonu; Klugův zvláště skeptický náhled v P. Grdr. I², 425, že *gëba* není ani prvotné a náležité, nýbrž analogicky dle *gëbōno*, *gëbōm* zdloužené;[607]) konečně Brugmannův názor kdysi v Grdr. II, 663 zastávaný, že gotskému *gibōs* odpovídá alemanské *këbo* (agsaské *ʒiefa*), že však obecně sthněmecké *gëba*, -*a* podle vzoru *sippe* je přeneseno ze skloněni kmenů -*iē* — názor to, který dnes i v jiném ohledu je překonán, jejž však Brugmann tehdy k obhájení nasalové theorie propagoval i o gen. a akk. sg. týchže kmenů -*a*.

§ 524. Trvám tedy na pojetí hořejším a není mi obtížno posouditi nyní i *st. saštinu* a *agfrištinu*. Obé mají koncovky již dokonale redukovány v hlásky *krátké*, tak že nesprávné je domnění Burchardiho l. c., jakoby stsaské -*a* (*geba*) bylo dlouhé. Ve skutečnosti jest v *st. saštině* zpravidla i u adjektiv -*ă*, pouze ojediněle čte se (hlavně v Mon.) -*e*, zrovna tak jako v akk. (nom.) jednotném. Výklad tohoto -*e* nemůže po mém zdání ani zde býti jiný, než jaký byl podán tam (§ 230); ovšem Schlüter u D. 700 sl. kloní se v obou případech k tomu, že to byl vliv kmenů -*ia*, u nichž právě *i* (=*j*) zpalatisovalo následující -*a*, tak že vzniklo -(*i*)*e*. Doklad -*thracu* (v Cott.) Schlüter l. c. pokládá za chybu písařskou, tolikéž 2 doklady téhož rukopisu *thiodo*; tři další doklady totožné, jež citoval ještě v Unters. 188, má nyní patrně za pravé *genitivy pl.*, upustiv zároveň na dobro od výkladu, bez odmluvy nesprávného ano nemožného, že by stsaské -*o* rovnalo se sthněmeckému -*a*.

V *agfrištině* jest náležitou střídnicí *e* (stfriské *klage*, agsaské *ʒiefe*, starší *ʒefæ*) a nikoliv -*a*, jak Siebs P. Grdr. I², 1342 strany frištiny, Burchardi l. c. stran agsaštiny se domýšlí. Arciť v obou nářečích (v *st. frištině* skorem obecně, v *agsaštině* mimo území „anglické" a northumbrické; srv. Sievers Gr. 131) nabylo vrchu nenáležité -*a* (*ieva* a *ʒiefa*), jehož výklad bude nás zaměstnávati právě

[607]) Srv. s tím dříve připomenutý výklad Burchardiho o genitivu sg. *gëba* který je rozhodně přirozenější (§ 517).

v statích následujících. Skutečné stfriské tvary *-e* (*bōte* a z toho *bōt*) považuje Siebs l. c. se svého hlediska za oslabení z *-a*; není však vyloučeno, že to jsou právě poslední stopy zanikajícího tvaru starobylého.

---

3. Některé zvláštní útvary v nom. a akk. plur. ženských kmenů *-ā*.

§ 525. Zvláštního rozboru vyžadují v západní a severní germanštině některé odchylné a celkem dosud temné tvary *ženského nominativu a akkusativu plur.*, v nichž většinou se shledává původní neb analogická koncovka *-*ōz* nebo příbuzná koncovka jiná. Tvarů těch jsou *tři* kategorie: *a*) záp.-germanské tvary zájmenné jako sthněm. *sio* atp.; *b*) sthněmecký nom. (akk.) *blinto* atd.; *c*) tvary jako praseverské *runo* a p. Proberu je pořadem.

a) Sthněmecké sio atp.

§ 526. Zdánlivě nepravidelné jsou tyto tvary *pronominalní*, které se v záp.-germanských nářečích končí v dvojhlásku obsahující *-o* a tudíž se nesrovnávají se střídnicemi dříve poznanými: *Sthněmecké sio* (vedle toho *sie* a *sia*, u Notkera *sīe*, v pozdním jazyce jen *sie*); podobně *dio* (*thio*) a *deo* (*theo*) — toto je tvarem nejstarším. Notker má *dīe* pro mask. a fem., v jiných starých památkách je převahou *dea* nebo *thie*, od 11. století pak samotno *die*. Srv. Braune Gr. 205 a 209.

V *st. saštině* není takových tvarů; mask. i fem. zní tu *sia*, *sie* a podobně *thia*, *thea*, řidčeji *thie*. Schlüter u D. 712.

V *st. fríštině* mohlo by se sem počítati vzácné *hio* vedle obvyklého *hia* (Siebs P. Grdr. I[2], 1354), v *agsaštině* kentické a „anglické" *hío*, *héo* vedle obecného *híe* s množstvím druhotvarů dialektických (*hía* a pod.). Srv. Sievers Gr. 179. Důležito jest, že v *agfrištině* vůbec není rozdílu mezi rody.

...7 Při výkladu jde především o *sthněmeckou koncovku -o*. 14 (srov. též Streitberg UG. 272) vychází z předpokl... p. germanštinu (sthněmč.) nominativu plur. **dō*, který rovnal se gotskému *þōs* a agsaskému *ðá*[608]): a dle to-

...še § 507 sl.

›to vzoru aneb dle variantu jeho *dō, k nimž oběma co nejdříve se átíme, povstalo prý z jiného kmene i *dvojslabičné deo*, *dio*. Tvar ɔ dal by se potom pochopiti bezpochyby jen analogií podle *dio*, kož podobnou analogii někteří badatelé také pro všecka sthněmecká ljektiva uznávají.

Není nemožno, že i takový blízký vztah analogický (jestliže *lō* neb *dō* skutečně se ujalo) mohl se vyvinouti a tvar *deo* (*dio*) existenci jeho posilňovati; avšak kmenoslovně i fysiologicky lépe lůvodněna jest hypothesa jiná, na niž jsme svým časem upozornili :i podobném zjevu jazykovém (§ 229) — že totiž *diftongické tvary jsou hláskoslovně náležité*. Hypothesu tu v souhlase s intonační ıeorií vybudoval Walde Ausl. 42 sl., kamž výslovně odkazuji. Opaıji jen to, že v *přízvučném* tvaru **pīōz* nebo **pē›z* samohláskový vel kmene sloučil se s koncovým ‑ō‑ v diftong *dříve*, než udál se ·echod koncového ‑ō(*z*) v ‑ā v *gëbā*. Třídobost koncovky byla zneožněna samým sblížením sousedních samohlásek a i dvojdobost její ratila se záhy ve spojení diftongickém **pīō(z)*. Přibližnými parallemi jsou sthněmecké *friunt* a agsaské *frío*, *fréo* (o tomto viz i Sieıᴇʀs Gr. 160 a j.).

§ 528. Tak tedy mohla zajisté původ vzíti slova ona *sthněmecká* po případě i *agfriská* ‑*io* (Walde 43), ačkoliv při těchto vynořují ı také vážné otázky jiné. Zatím musí zůstati ovšem nerozhodnuto, la není agfriskou střídnicí původního diftongu ‑*io* spíše diftong ‑*ia* dotyčných stejnorodých tvarech (srv. nahoře § 229); na druhé straně ıse formace ‑*io* mohly by býti vlastně neutry, zakončenými původně *‑ō, která by byla opanovala ženský a tím i všecky tři rody (Walde c.). Na všechen způsob předpokládáme tu *hláskoslovný vývoj výjiečný*, za singularních podmínek nastalý, který bude třeba dále ještě ꞇoumati a podpírati. Že však celkový zjev ten správně je pojat, toho ›přímý důkaz vidím hlavně v tom, že všecky *odchylné* tvary zbýıjící dovedeme již snadno objasniti analogiemi dle blízkých tvarů ljmenných a jmenných, nám v podstatě své jasných.

Vizme jen v *sthněmčině*. Tam druhotvary ‑*e* (*sie*, *die*) jsou zřejmá ıaloga podle mužského rodu (Braune Gr. 205 a 209), jenž zřídka ívá *sia* a v jistých památkách i *dea* (*dia*). Dle toho lze s Braunem c. (srv. Walde 36) též femininum *dea*, *thia* a obdobně i *sia* poıžovati za obměny tvarů mužských, v týchže textech běžných. Vzdáná podoba jmenných forem ‑ā (*gëbā*) analogii tu ještě utvrzovala. ɒdobně jest si vésti v nářečích ostatních. —

b) Sthněmecké blinto atp.

§ 529. S náležitou koncovkou -*ā* nesouhlasí také -*o*, jež nacházíme v *nom. a akk. pl. fem. u sthněmeckých adjektiv* jako *blinto* a *v některých alemanských památkách též u substantiv* jako *kĕbo*, *firino*. Vedle toho bývá u adjektiv častěji také -*a* (*suma* atp., Braune Gr. 186 a Jellinek AfdA XIX, 36), u substantiv pak v jedněch rukopisech pouze -*o*, v jiných -*o* vedle hojnějšího -*a* (Braune Gr. 163). V *st. saštině* totožných tvarů není (srv. doklady *thiodo* výše v § 524), ale v *agfrištině* řadíme sem povědomou nám už koncovku -*a*, která vyskytá se stejně u substantiv jako adjektiv (ags. *ziefa* i *blinda*). Není, trvám, pochyby, že německé a agfriské tvary žádají sobě jednotného výkladu.

§ 530. Takový podal především Hirt JF I, 214, PBB XVIII, 529 a JF VI, 57 (srv. i Jellinek ZföG 1893, 1094) a v stejném smyslu skorem současně Helten PBB XVII, 275. Hirt vidí v koncovce -*o* analogickou obměnu adjektiva a v druhé řadě i substantiva *podle zájmenného tvaru záp.-germanského *do*, který v sthněmčině není sice dosvědčen, ale musil prý odpovídati gotskému *þōs*. Podobně i v agsaštině zájmenné *ðá* mělo v zápětí analogii u adjektiv (*blinda*) a dle toho i u substantiv (*ziefa*). Hlubší zdůvodnění obdoby takové znovu pronáší týž Hirt v Ark. f. n. fil. XVIII, 371 sl. as takto: není to než pokračováním processu, který v gotštině počal a k němuž germanština tíhne — *přetvořiti jmenné sklonění adjektiv dle vzoru zájmenného*. Západní germanština zašla i v jiných pádech prý dále než gotština, na př. v sthněmeckém fem. sg. = neutru pl. *blintiu* proti gotskému *blinda* atd.[609])

Než proti vábivé analogii této dá se též leckterá *námitka* uvésti; to učinil nedávno zevrubně Walde Ausl. 32 sl. a není třeba, bych opakoval po něm zase vše, nýbrž postačí zajisté, když vytknu určité stanovisko svoje k Hirtovi a pak k druhému možnému výkladu. Waldem a dříve již při jiné příležitosti Bratem (BB XI, 197 sl.) navrhovanému.[610])

---

[609]) Sthněmecký *akk. pl. blinte* není asi, jak Hirt l. c. míní, *přímým* účinkem analogie zájmenné, nýbrž *nominativem* (ovšem že zájmenným), vzatým do funkce akkusativu.

[610]) *Jiných* výkladů za pravděpodobny uznati *nelze*. Míním tím výklad Burchardiho Phil. Stud. 115, že -*o* přísluší tvarům kdysi barytonovaným; dále Sieversův PBB XVII, 274 p., jímž *gĕbo* : *gĕba* na roveň se klade litevské proporci *nom. mergos* : *akk. mergàs*, při čemž však nedošla vysvětlení délka v *gĕbā* (srv. Hirt

§ 531. Dvé otázek namane se každému, kdo o hypothesi Hirtově uvažuje: předně *který tvar zájmenný* dal podnět k analogii a za druhé *v které fasi vývojové?* Jedna otázka s druhou je úzce spjata.

Hirt sám — jak podotčeno — odpověděl tím, že analogii způsobilo krátké, v sthněmčině nedoložené **do*; jiní však, jako Streitberg UG. 272 (viz o tom i Walde l. c. 42), místo nerealního **do* označují jako vzorný tvar skutečné sthněmecké *deo*, *dio*. A přec má oboje — i když slevíme něco z rigorosity Waldovy (srv. Franck AfdA XXVIII, 47) — také závadné své stránky. Tak co se dotýká **dŏ*, má ovšem toto odpovídati gotskému *þōs*, které samo mohlo býti přízvučné i nepřízvučné, neměníc své podoby (srv. o tom výše § 507 sl.); v záp. germanštině (sthněmčině) však předpokládáme *pod důrazem *dō* a *mimo důraz *dā* (toto = stsaskému *tha*). Kterak tedy dojdeme Hirtova vzorného tvaru **dŏ?*

Autor theorie se o tom blíže nevyslovil, avšak Franck l. c. dovolává se různých *odstínů přízvukových* ve větě a mimo to všelikých *vzájemných analogií*, obzvláště mezi zájmeny možných, tak že by **dŏ* mohlo býti rovněž *nepřízvučným tvarem proklitickým*, který by vedle **dā* byl *sekundarní* cestou, silnější ještě redukcí nějakou vznikl z **dō* nebo přímo z **þō(z)*; srv. i Walde 34 sl. Při tom však zaráží, že přes akcentovanou právě vzájemnost mezi tvary pronominalními mohly vedle sebe obstáti beze změny *oba ty nepřízvučné tvary *dŏ a *dā*, což tím méně se podobá pravdě, ježto v historické době pouze druhotvar **dā* zanechal po sobě jakousi stopu, **dŏ* však vůbec nikde prokázati se nedá.[611])

§ 532. Jiného rázu jsou obtíže při druhém vzorném tvaru obsahujícím *-ŏ*, totiž při Streitbergově *deo*, *dio*. Analogie předpokládaná spadala by pak jistě do jednotlivých nářečí,[612]) i mohlo by se poukázati k tomu, že v *stsaštině* jsou zájmenné tvary pouze *tha*, *thea* (*thia*) a proto také že není tam jmenných forem **-o*; ale proti tomu

PBB XVIII, 529 sl. a Walde l. c. 51); konečně Behtoćv u D. 543, že *blinto* je zákonitou střídnicí za **-ōz* a *gëbā* že jest záhadné. Také co Franck AfdA XXVIII, 47 po případě by uznával, že jinak se obrážela koncovka u *substantiv*, jež měla ve větě přízvuk nejsilnější, jinak u *adjektiv*, jež takového přízvuku neměla, *nelze* schvalovati již z ohledu k *agfrištině*, kdež není rozdílu mezi oběma kategoriemi.

[611]) Že by sthněmecké **dŏ* dalo v *agsaštině* (st. frištině) **dă* a toto zdlouženo bylo sekundarně v *ðá* (UG. 272), jest přece *velice* pochybno proto, že totéž *ðá* můžeme odvoditi *přímo* z přízvučného **þai* nebo i **þōz* (§ 510).

[612]) V *agsaštině* bylo by opět (jako u Hirta) vzorným tvarem *ðá*, o čemž řeč bude ještě doleji.

lze namítnouti právem, že *stsaština vždycky*, ať výklad záhadného sthněmeckého -*o* dopadne jakkoliv, *bude mezi dialekty záp.-germanskými státi jaksi stranou,* ježto právě ona dala zevšeobecněti jediné koncovce -*a*. Krom toho dlužno stran st. h. němčiny souhlasiti s Waldem l. c. 46 a Michelsem ZfdPh XXXIV, 125, že bychom po příkladu tvarů *dio* (*deo*) očekávali vlastně obdobné **blint-io* (-*eo*) a nikoliv *blinto* — zrovna tak, jako ve fem. sg. a neutru plur. se dostavilo *blint-iu* podle *diu* atp.[613]) Vidno tudíž, že ani v této formě výklad z analogie se nedá uhájiti, leč bychom jej postavili na základ *podstatnější* a při vší nejistotě přec jen *pravděpodobnější.*

§ 533. To, myslím, může se zdařiti, když bez předsudku budeme bráti v úvahu doklady sthněmeckých rukopisů a všímati si zejména toho, nač Jellinek již v ZfdA XXXIX, 148 p. 1. a nově zas v ZföG 1901, 1082 sl. upozorňoval. Braune Ahd. Gr. 185 sl. a dle něho Hirt i jiní mají všichni koncové -*o* v *blinto* rozhodně za *krátké*; ale proposice tato není naprosto bezpečná. Hodnověrný svědek ve věcech sthněmeckých délek krytých -*s*(-*z*) Notker nezná totiž tvaru *blinto* vůbec; neb užívá místo feminina mužského tvaru *blinte.* Za to rukopisy, které jako Ben. Řehole k označení délky zpravidla zdvojují samohlásku, ale ve tvaru *gëbā* nikdy nevykazují -*aa*, *taktéž ve tvaru blinto nikdy nepíší zdvojeného -oo.* Má tedy pravdu Jellinek, když tvrdí, že není tu vlastně kriteria pro krátkou hlásku koncovou a že *dlouhá i krátká hláska -o jest v tvaru blinto stejně nejistá.* Jinými slovy: Je-li správné pro napsaný (v Ben. Řeh.) tvar *gëba* předpokládati vzhledem k Notkerovi prvotné sthněmecké a záp.-germanské *gëbā*, je jistě také přípustno v *stejně* napsaném tvaru *téhož* pádu *blinto* viděti reflex prvotného **blintō.*

Zajděme nyní do *doby obecně záp.-germanské,* kdy odpadlo -*z* a povědomým nám pochodem vyvinul se tvar **gebā.* Vedle něho však vyskytal se pravděpodobně v touž dobu *přízvučný tvar zájmenný *þō* (srv. sthněmecké *zuuo* atd.). Když pak nastalo další ještě připodobňování jmenné flexe adjektiv ku flexi zájmenné, což bylo tehdy přirozenější, než že také nom. plur. **blinda* přetvořil se podle **þō* v **blindō* a strhl po případě s sebou i **gebō*? Notker nám arciť žádaného **blintō* nedochoval a též v jiných sthněmeckých nářečích úpadek koncovek pokračoval tak rychle, že vyslovováno bylo již jen -*ă*

---

[613]) *Francká* nářečí mají ovšem v dalším vývoji (u Tatiana a Otfrida) převahou *blintu,* ale *horní němčina* nikoli. Braune Gr. 185, p. 6.

a i v přesných rkpisích psáno dokonce *-o* (*blinto*). — V *st. saštině*, jak víme, střídnice tohoto novotvaru **-o* se ovšem neudržely[614] — ale uchovaly se způsobem náležitým v *agfriské koncovce -a*, která dochází tímto nového osvětlení.

§ 534. Arciť *jeden* předpoklad je při tom nevyhnutelný: že totiž řečená analogie dle přízvučného **ðō* udála se v *obecné* záp. germanštině. Nebýti toho, dovedli bychom sice jakž takž sobě vysvětliti, jak povstalo sthněmecké *blinto*, avšak stěží bychom objasnili na př. *agsaské blinda*, i kdybychom za vzorný tvar zájmenný považovali *ðá* = **þō(z)*. Byloť by dojista s podivením, proč v agsaském femininu (**blinde*) nastala *skutečně* ona analogie podle *ðá*, v stejně vyznívajícím maskulinu (*blinde* — rovněž vedle mask. *ðá*) však *nikoliv*. Srov. i Walde l. c. 46.

Nelze, tuším, upříti, že takto je Hirtova theorie zachráněna a znovu učiněna pravděpodobnou; ale na druhé straně nemohu smlčeti, že ten, kdo koncovku tvaru *blinto* i v *nejstarší* st. h. němčině pokládá za *krátkou*, musí se nutně ohlížeti po východisku ještě jiném. To pak nalézá v *hláskoslovném výkladě* Bratově *a* Waldově, že totiž sthněmecké *blinto* a agfriské *blinda* jsou skutečné tvary *akkusativní*, jak o nich jednám v kapitolce hned následující.

c) *Praseverské runo atp.*

§ 535. Brate má zásluhu, že první (v BB XI, 197 sl.) snažil se přirozeně vysvětliti *záhadné tvary severské*: *praseverský* akk. pl. *runo* (v nápisích před r. 600 *Einang*, *Fyrunga*, *Torvik*) a mladší v *stšvédských* nápisích přicházející akkusativ *runą* i *runa*.[615]) Dle podobných zjevů v jiných ievropských jazycích (srv. Brugm. Grdr. II, 675) stanovil totiž Brate pro jmenované tvary germanské *akkusativní pratvar analogický *-āns* (= pragermanskému **-ōnz*) a důmyslnou kombinací spojil s ním již tehdy také *sthněmecký nom.* (*akk.*) *plur. u adjektiv -o* proti nominativnímu tvaru u substantiv *-a*. Walde Ausl. 51 sl., když hledal výkladu hláskoslovného, tuto kombinaci

---

[614]) Držím se v té věci přesně Schlötera (§ 524). Ježto však Walde l. c. 53 stsaské *thiodo* ve prospěch své níže uvedené theorie prohlašuje za doklad „*starobylý*", mohl bych týmž právem učiniti to zde, ovšem ve prospěch theorie „*analogické*": vždyť stsaské *-o* odpovídá docela sthněmeckému *-ō* v *blinto*, *këbo*.

[615]) Stran dokladů srv. Walde Ausl. 52 a 97 (liter.), pak Noreen P. Grdr. 510 a Altschw. Gr. 250 a 302 (liter.).

Bratovu přejal, ještě lépe zdůvodnil a rozšířil i na *agsaské -a*. Je potřebí k ní přihlédnouti blíže.

§ 536. Theoretický základ její zajisté jest pravděpodobný, byť jinými fakty nepodepřený. Dovedeme si dobře představiti, že vyvinul se v *pragermanštině* na celém neb omezeném jejím území *akkusativní novotvar* *-ōnz a to nejspíše dle Waldovy rovnice:

Akk. sg. **dagan*: akk. pl. **daganz* = **gebōn*: **gebōns*.

Co se *dalšího* vývoje dotýká, jest arci zjevem více méně singularním, který má jakési analogon právě jen v mužském akk. pl. *-*ans*. Přes to není nedostupný. Již Brate přirovnával jej k vývoji nosovkových délek vůbec a zvláště k sthněmeckému gen. plur. *-o* a nom. sg. mask. *-o* (u kmenů *-n*). To oboje předpokládá tedy splynutí se střídnicemi délek původně 3dobých **-ōm* a **-ō*, a v tom smyslu také Walde (51 a 97) interpretuje neobvyklý tento v germanských mluvnicích tvar[616]) přiměřeně k intonační theorii. Při tom správně usuzuje, že v *sev. a záp. germanštině*[617]) odpadlo v jisté době ze slabiky *-ōns* koncové *-z*, tak že především zůstalo 2dobé **-ōn*. Tím Walde trefně vystihl — alespoň pro severštinu — jedinou podmínku zdárného výkladu tu, aby *-n-* neproměnilo se v nosovost dříve, než by *-z* (po příp. -R) odpadlo.[618])

§ 537. Bližší vývody Waldovy obměňuji a doplňuji takto: Kdy v *praseverštině* odpadlo *-z*, vlastně nevíme. Ale starobylé doklady *runo*, vážené z doby před r. 600, poučují nás, že se tak stalo v údobí *před všelikou redukcí délek koncových*. Praseverský tvar *runo* sám lze bez odporu stotožniti co do koncovky s nom. sg. *Hariso*, po případě i s gen. plur. *runo*[619]) a čísti jej s 2dobým *-ōⁿ*. Vidno tudíž, že délka byla tenkrát ještě *neredukována* a že jen koncové *-n* proměnilo se v *nosovost*. Ta potom časem (po r. 700) se vytrácí a samohláska se zjasňuje i redukuje v *-a* (*runa*), napsané a možná i pronášené v první

[616]) Před Bratem kladl sice již Mahlow AEO, 35 a 61 pragermanské *-ōnz a Möller PBB VII, 488 pragermanské *-ānz, než oběma bylo střídnicí právě naopak *sthněm. gëbā*.

[617]) V *gotštině* vůbec nevíme, jakým směrem by se vývoj koncového *-ōns byl bral; *po krátké* samohlásce arciť skupina *-ns* držela se neporušeně. Srov. i Walde 51.

[618]) Proč není záhodno uznávati tu *assimilaci* koncového *-n-* a *-R*, ukazuje Walde 97 vzhledem ke gen. sg. **Iginon(ez)* = prasev. *Iginon*.

[619]) Srv. § 234 a 287 (pozn. 359).

době ještě *-ą* (*runą*). Srv. § 234. Sdílí tedy pragermanské **-ōns* tytéž osudy v severštině jako původní 2dobé *-ōⁿ*.

Jinak má se věc v *záp. germanštině.* Tam — jak známo (§ 503.) — sykavka v slabikách zakončených v *-z* odpadá teprve tehdy, když prosté a nosovkové délky doznaly již *první* redukce. Tak bylo tomu i v slabice **-ōnz*. Po apokopě *-z* (ne-li dříve?) vyvinulo se nosovkové **-ōⁿ* a časnou ztrátou prchavé tenkrát již nosovosti **-o*. To pak bylo kvality patrně *temnější*, protože se přidalo k 2dobému **-ō*, vzniklému první redukcí z 3dobého **-ō* (v nom. sg. *gomo*) a z 3dobého **-ȏⁿ* (v gen. pl. *gëbōno*), s nimiž i *„druhé" podstoupilo krácení.* A výsledek jeho byl: *stněmecké -o* a *agfriské -a.*

§ 538. Toť theoretický podklad nauky Bratovy-Waldovy, jak v mezích naší soustavy je možný. Rozumí se, že leccos je v tom ještě neprojasněného, avšak to při tak vzácných a výjimečných jazykových zjevech nesmí nás překvapiti. Nicméně bude povinností jazykozpytců také příště v tom směru bádati, aby se dala určitější odpověď i na otázku, *v kterých nářečích má se akkusativního pratvaru *-ōnz vlastně použiti.* Gotštinu vyloučili jsme už dříve, ale zbývá severština a záp. germanština. Sám ovšem soudím, že pratvar ten je dosud toliko v *severštině* nutný, poněvadž není tam jiného výkladu stejně pravděpodobného. To dokazuje historie tvarů runových sama. Před Bratem (srv. u něho) shledával v nich Wimmer akkusativ *jednotný,* kollektivně užitý, kdežto Burg (Run. 135) předpokládal sic akkusativ plur., ale rodu *mužského* z pratvaru **-ans.* Naproti tomu Bugge Norges Indskr. 81 tušil tu nepřesně napsaný nom. (akk.) pl. *runōR*. Noreen, jenž v 1. vydání P. Grundrissu 492 přisvědčil Bratovi, v 2. vydání (610) stal se skeptikem: *runo* jest mu sice nejasné, ale hojné stšvédské *runą*, *-a* zdá se mu s praseverským tvarem souhlasiti. A ve své Altschw. Grammatik 250 vysvětluje toto *runa* právě *dissimilací* z **runar*, t. j. tím, že koncové *-r* se vytrácí, obsahuje-li slovo ještě jedno *-r* (**-R*). Patrno z toho, že Noreenův názor se dosud neustálil nebo dokonce vytříbil; neboť nevede si ani v tom důsledně, že napsaného nosovkového *-ą* v posledním výkladě nijak nedbá, kdežto dříve i všude jinde (srv. § 234 a 267) velikou na ně kladl váhu, vida zrovna v něm *přechodní střídnici nosovkovou.* Za to udál se u Bugga přímo opačný obrat ve prospěch theorie Bratovy: v Norges Indskr. 288 uznává se alespoň praseverské *runo* za pravý *akkusativ.* A to jest také po mém soudu vzhledem k celé vývojové řadě: *runo* — *runą* (?) — *runa* výklad *jediné přesvědčivý.*

V *záp. germanštině* arci vše závisí na rozluštění otázky jiné – na konečném určení *kvantity* nesnadné koncovky v *blinto*. Zatím nelze se rozhodnouti najisto. Kdyby se však prokázalo, že *-o* jest opravdu *krátké*, neváhal bych sám podaným nahoře výkladem prohlásiti se pro Walda; neb kynula by z toho výhoda ta, že by se *způsobem jednotným a celkem pravděpodobným osvětlilo několik stejně obtížných formací starogermanských zároveň* a i poměry v jazycích jevily by se *přirozeným, dle místních podmínek rozdílným výsledkem bývalého zápasu mezi prastarým nominativem* (*akk.*) **-ōz a novějším akkusativem *-ōnz*. Doufejme, že nastane jednou žádoucí vyjasnění.

---

4. Nominativ pl. mužských kmenů -o: gotské dagōs atp.

§ 539. Pragermanská koncovka **-ōz* proponuje se obyčejně též v *nom. plur. mužských kmenů -o*, jen že v prajazyce na rozdíl od nominativu kmenů *-ā* zníti musila **-ōs*, vzniknuvši bezpochyby kontrakcí z **-o + es* (UG. 186 a 230, Hirt Akz. 115). Souběžné formace v jazycích příbuzných jsou stindické *vṛkās* a zvláště osk. *Núvlanús* (= lat. Nolani) atp. Srv. Brugm. Grdr. II, 660 sl.

V *germanštině*, pokud útvar tento vůbec se ujal, musí střídnice jeho v jednotlivých nářečích býti samozřejmě tytéž jako v nom. (akk.) plur. fem. **-ōz*. I smějí se proto zatím bez rozpaků za takové prohlásiti *gotské dagōs*, zprvu jistě trojdobé, a *stseverské dagar*, kteréž je pravidelně zkráceno z praseverského **-ōʀ* (toto nedoloženo).

V *západní germanštině* měl by nejstarší společný a spolu *sthněmecký* tvar vykazovati *-ā* rovněž tak jako *gëbā*, a skutečně zdá se tomu nasvědčovati 10krát as u Notkera doložený *nom.* (*akk.*) *pl.* *-ā* (*tagā*). Srv. Braune PBB II, 135 a 151, Ahd. Gr. 154; Burchardi Phil. Stud. 113 sl.[620]) Poněvadž však tenkráte Notkerova délka *-ā* dosvědčena je rozhodně *řidčeji* než parallelní délka v tvaru ženském, pochybuje se dokonce o její oprávněnosti i podávají se výklady její naprosto odlišné od prvého; třeba proto si jich všech povšimnouti blíže.

§ 540. Jedni badatelé (srv. Streitberg UG. 230 sl.) spatřují tedy v povědomém *tagā* skutečnou, ač již va'ně mizející střídnici za **-ōz*, která jen v skrovných zbytcích odolává přesile jiného vítězícího

---

620) Dle Burch. jeví se u Notkera poměr tento: 8 nominativů v *-ā* a 18 v *-a*, 2 akkusativy v *-ā* a 19 jich v *-a*.

pádu a to dle všeho *pravého akkusativu plur. tagă.*[621]) Ale střídnice ona má ještě další oporu: tíž badatelé uznávají, byť ne všichni stejně důvěřivě,[622]) že švýcarské nářečí *Alagna* (při Monte Rosa) zachovalo přímé pokračování její — totiž *nynější nominativy pl. toga*, *vatra* atp., vzniklé prý podružným krácením ze sthněmeckého -ā. Srv. E. HOFFMANN-KRAYER AfdA XXI, 26 sl. Na všechen způsob nepovažuje se však při tomto pojetí NOTKEROVO -ā za pouhou chybu písařskou (HIRT JF VI, 57), nýbrž za délku pro *alemanštinu* slabě dosvědčenou, jak již PAUL PBB IV, 338 případně ji charakterisoval.[623])

§ 541. Opačného stanoviska zastávají se hlavně KELLE SB. der phil.-hist. Cl. Vídeňské akademie CIX, 280, BURCHARDI l. c. a HELTEN PBB XXI, 490. Všichni srovnávají se v tom, že -ā jest nemístně položeno místo -a písařem, který byl sveden analogií dle feminina *gëbā*.

---

[621]) Otázky *akkusativu pl. mask.* mohu se tuto jen zběžně dotknouti. Pratvarem ievropským bylo nejspíše *-ōns (srv. BRUGM. Grdr. II, 672, MIKKOLA BB XXII, 249 a ZUBATÝ JF VI, 273 p.), které v dalším vývoji bylo v některých jazycích ievropských a též v germanštině zkráceno v *-ŏns (= pragerm. *-anz). Srv. i HANSSEN KZ XXVII, 615. Germanská sykavka byla nepochybně *jasná*. Nehledíc k slovům jednoslabičným, která by žádala zvláštního rozboru, nepřízvučné *-anz v *gotštině* trvá, proměnivši se ovšem na konci opět v -*ans* (*dagans* vedle *þanz-ei*); v *severštině* po apokopě -*z* a ztrátě nosovosti dává -*a* (*daga* — stran vývoje viz WALDE Ausl. 97 a NOREEN Altisl. Gr. 157); v *záp. germanštině* rovněž *-*a* (tedy u NOTKERA a vůbec stněm. *tagă*, agfrisky -*e*).

Akkusativ ten vládne v *sthněmčině* u substantiv, kdežto u adjektiv nabyl vrchu zájmenný nominativ *blinte*; v *stsaštině* však, v níž substantiva zpravidla mají zakončení -*os*, jen pronomen a adjektivum vykazuje vedle -*e* v jistých památkách výlučně -*a* (*alla* najisto asi = **allanz*). Ze *substantiv* stsaských patří sem jen velice vzácné doklady -*a* z památek skutečně starých, k nimž řadíme se SCHERER-EM i známé dva případy z písně HILDEBRANDOVY (*h*)*ringa* a *bouga* (proti nom. pl. *helidos*). O nich a jediném dokladě z HELIANDA (Cott.) *slutila* srv. JELLINEK AfdA XX, 23, COLLITZ BB XVII, 42 a nyní i SCHLÜTER u D. 696 proti Unters. 102 p. — V *anglofrištině* konečně u substantiv (na př. *ags. dómas*) zevšeobecněl tvar nominativní, kdežto u adjektiv (*ags. hwate*) oba pády hláskoslovně splynuly.

[622]) Viz UG. 231 a vedle toho HIRT JF VI, 57 p.

[623]) Tomu učí také BRAUNE (PBB II, 151 a Gr. 155, p. 4), s tím však rozdílem, že i v krátké koncovce spatřuje *jen nominativní* -*a*, které redukcí povstalo asi z původního -*ā*. A nominativ tento (*tagă*) vnikl prý také do akk. plur., podobně jako v zájmenné deklinaci *dē* a *blinte*. Srv. BRUGM. Grdr. II, 673. Proti zastaralému názoru SCHERERovu, že -*ā* jest koncovkou akkusativní, jež zatlačila náležité nominativní -*ōs*, BRAUNE ohrazuje se ovšem právem. Viz ostatek STREITBERG JF VI, 144 sl.

HELTEN a BURCHARDI pak nad to dokazují hláskoslovnou dedukcí, *že v mask. plur. nemohlo se prý ani vyvinouti -ā.*

HELTENOVO hledisko částečně již známe: opírá se také zde o působení *vedlejších tonů* (srv. § 517, p. 600). I vyplývá mu dlouhá koncovka nominativní jen pro substantiva kmene *-i̯o* a podoby **hírtià*, která však proti prostým kmenům *-o* (*tagā*) zůstávají rozhodně v menšině; pročež nemohlo se *-ā* ujmouti ani u mužských kmenů všech. Než proti těmto a podobným dedukcím HELTENOVÝM, jenž pozapomíná, že povaha vedlejších tonů *tehdejších* není s dostatek prozkoumána, obrátili jsme se již několikrát a nemůžeme jinak postupovati zde. — BURCHARDI zase mimo *historický* důkaz z poměru číselného (*-a* : *-ā* = *10* : *37*, srv. nahoře) přednáší ještě svůj zvláštní *jazykovědecký*: že bylo náležité *tagā*, dá se prý bezpečně dovoditi z *nom. pl. hirte*, který mohl vzniknouti pouze z **hírteā*, **hirtjā* (BRAUNE Gr. § 58, p. 1) a nikoliv z **hirtja*. Avšak v tomto případě platí totéž, co uvedeno svrchu při femininu *sunte* — *gëbā*;[624]) mimo to, *i kdyby nom.* (*akk.*) *hirte nemohl pocházeti než z *hirtjā, není přec nikde dokázáno, že tento pratvar jeho musil býti nominativem *-ōz a že nebyl snad akkusativem množným *-anz.*

§ 542. Co tedy plyne z toho všeho nám, míníme-li opravdu zaujmouti přísné stanovisko a skepticky jen pohlížeti na NOTKEROVO nedostatečně doložené *-ā*? Myslím, že především naučení, že *nemáme práva*, abychom *krátké -a*, u NOTKERA převahou dosvědčené, prohlašovali snad za pravidelnou koncovku *nominativní*, ježto by tato nikterak se neshodovala s parallelní koncovkou ženského rodu *-ā* = pragermanskému **-ōz*. Pročež *buď setrváme při interpretaci obecné, na předním místě podané*, že byl tu boj dvou forem původních, z nichž jedna (nom. pl. *-ā* = pragermanskému **-ōz*) ustupovala čím dál více — *anebo přijmeme v sthněmčině výhradně tvar akkusativní -a* (= pragermanskému **-anz*), který přejal též funkce nominativu a byl někdy ať v mluvě, ať v písmě analogií dle feminina obměňován v *-ā*.

Co jest výhodnější, ukáže rozbor nominativních tvarů *dalších*, v nichžto však jest spatřovati koncovku již sekundarní.

---

[624]) Srv. výše § 517 a 523.

c) *Sekundarní -ōs, -ōz v slovích víceslabičných.*

§ 543. Podružné -*ōs*, -*ōz* (§ 506) předpokládá se dnešního dne v několika útvarech germanských; většinou jsou to však případy dost nejisté a celým rázem svým nejasné.

Tak na př. v *1. osobě dualové gotského indikativu praes. bairōs* shledává se po příkladu Streitbergově (Zur germ. Spr. 108 a j.) koncovka *-*ōz*, která vznikla z pův. *-*ō-ues* (∾ stind. *bhárāvas*). Avšak výjimečné dloužení thematické hlásky připadá nám neobvyklé i čekali bychom spíše ten způsob tvoření, který Streitberg a s ním Brugmann Grdr. II 1371 podkládají téže osobě slabých sloves kmene -*ō* pratvarem **salbō-us* (= got. *salbōs*). Krom toho další vývoj onoho pratvaru (pragermanského **berō-uez*) není bez záhad; uznává se sice, že vypadla tu v poslední slabice samohláska -*e*- (-*i*-?),[625] ale výslednicí konečnou nebyla prý dvojhláska *-*ōu*-, nýbrž koncovka *-*ōwz*, kteráž pozbyla svého -*w*- a změnila se — nejpozději na prahu gotštiny — v žádané -*ōs*. O kvantitě slabiky této nejsme náležitě zpraveni, podobá se však, že byla spíše 2dobá neb 3dobá. Srv. ještě Walde Ausl. 125 sl.

§ 544. Toť jeden nesnadný případ. Na něj navazuje nejnověji Hirt JF XII, 206 sl., aby vyložil ze sekundarního *-*ōz* dávnověkou rouškou tajemnosti obestřené *germanské komparativy adverbialní jako gotské sniumundōs atp.* Hirt obrací se tu proti poslednímu pokusu Brugmannovu JF X, 84 sl.[626]), a jako Mahlow AEO 42 vyvozoval kdysi 2. osobu sg. *salbōs* z pův. **salbōjizi* (z toho **salbōjis* — **salbōjs* — *salbōs*), tak Hirt snaží se z prvotvaru **frōdōjiz* dospěti podobným způsobem pragerm. adverbia **frōdōz*. Než diskusse Hirtem znovu zahájená není tím zároveň uzavřena; po mém soudu jest stále ještě možno, že význačné *-*ōz*- vyvinulo se *hláskoslovně* v jednom neb i více tvarech *adjektivních* a v adverbiu že přece jen příčinou novotvaru byla *analogie*. Subjektivně zamlouvá se mi toto pojetí tím více, čím zřetelnější jsou vztahy skutečných tvarů adverbialních k blízkým komparativům adjektivním. Tak zejména v *záp. germanštině*, kdež předpokládáme rovněž *-*ōz*, koncové -*z* neodpadlo, ale udrželo se analogicky podle *adjektiva* s vnitroslabičným -*ōz*- a přešlo jako toto v -*r*; proto také z jednotlivých střídnic *ani původní kvantita slabiky*

[625]) Srv. Streitberg l. c. a Walde Ausl. 128.
[626]) Viz tamže dosavadní literaturu.

není zřejmá. Srv. jen v *sthněmčině* neredukované *nāhōr*, v *stsaštině* pravidelně redukované *nāhor*, v *agsaštině* opět *ȝeornor* atd.

Nad tyto případy bezpečnější jest nominativ pl. mask., zakončený sekundarně v *-ōz (-ōs), při němž poznáme teprve jednotlivé střídnice skutečné.

Jiný pratvar nominativu pl. mužských kmenů -o.

§ 545. Z tvarů dosud nevyřízených (§ 542) k novému pojetí nutká především *stfriský nom. (akk.) plur. fiskar*, jehož nelze pravděpodobně vyložiti ani z povědomé koncovky nominativní *-ōz, ani z akkusativního *-anz. Obé dalo by dle souběžných tvarů staroněmeckých a hláskoslovných zákonů stfriských -e.[627])

K tomu přistupuje, že také v *st. saštině* nom. (akk.) pl. *dagos* a v *agsaštině* týž tvar *dómas* nedají se naprosto vyvoditi z obecně předpokládaného *-ōz (srv. § 514), nýbrž vyžadují naopak *nezvučně* zakončeného *-ôs, které by se mimořádnou nějakou cestou bylo musilo vyvinouti. Srv. Walde Ausl. 128. Než rozumového důvodu pro odchylku takovou od náležité koncovky vůbec nenalézáme a také, kdybychom jej našli a uznali, že na př. podle zákona Vernerova (srv. Paul PBB VI, 550), přízvukem na koncovce spočívajícím *udrželo se zde -ôs*, vždy zůstaneme dlužni odpověď na otázku, proč tatáž akcentuace neplatí též v nom. pl. *feminina* a jak na druhé straně z *-ôs vysvětlíme si *stfriské -ar?* Viz Scherer ZGDS[1] 103 sl. (188[2]), Möller PBB VII, 505, Hirt PBB XVIII, 527 sl., UG. 230.

§ 546. Pro tyto nesnáze jest od Scherera a Mahlowa počínajíc (viz AEO 128 sl.) přibírán k výkladu nominativu *pratvar zcela jiný*, který má parallelu v *arských* tvarech rovněž tak zajímavých jako nesnadných: stindickém (ved.) *vṛ́kāsas* (vedle *vṛ́kās*, pāli má -āse), avestském *vehrkåŋhō* a stperském *bagāha*. Arským prvotvarem jest -āsas, pratvarem indoevropským *-ōses. Srv. Brugm. Grdr. II, 660 sl. Původ formace té vykládá se různě. Schulze KZ XXVIII, 275 sl., drže se celkem methody užívané Mahlowem, spatřuje v nom. *-ōsa°s

---

[627]) Jen Brugmann Grdr. II 661, p. 2 domnívá se, že stfriské -ar může také vyvoditi z *-ōz, a poukazuje při tom na sthněm. zájmeno ir, které v úzké spoji[illegible]tosti s následujícími slovy podrželo prý své -z a změnilo je v -r. Avšak substan[illegible] [illegible] -ar nebývají nikdy tak proklitická jako právě ir, jehož -r samo není n[illegible] [illegible] i kdyby bylo takto objasněno stfriské -ar, jak zhostíme se st[illegible] [illegible]sas. -os a ags. -as?

Kvantitu délky -ō-, po níž se slabika ztratila, nesmíme přes to prohlásiti určitě za 3dobou, poněvadž přímých svědectví tu není a při ztrátě následující slabiky v *pragermanštině* také jinde jsme uznávali předchozí délku jenom 2dobou. Srv. Část všeob. § 41 a v úvodě zde § 543. Ostatně nejistota tato nepadá při koncových slabikách krytých -*r* v germanštině na váhu — v *agfrištině* (jako v severštině) *sekundarní* *-*ōz kterékoliv musilo by se reflektovati jako -ar*. Je-li však tato střídnice správně pojata, vidím v ní o důvod víc, proč není radno přisvědčiti už nyní k hláskoslovným výkladům hořejších komparativů adverbialních -*or* (*agsaského ȝeornor*), které v příčině samohlásky nikterak nesouhlasí s obdobným tvarem *fiskar*.

§ 548. Druhý suffix *stfriský -a*[629]) vyvozuje již Möller l. c., po něm Helten Gr. 51 a 127 sl. i Siebs P. Grdr. I², 1241 a 1340 z prvotného *-ōz, což nemožno, když považujeme slabiku tu — jak jinak ani nelze — za 3dobou. Rovněž nepřípustný je druhý výklad Möllerův z domnělého *akkusativu* *-ōⁿ, jenž obrážel se prý jednak v stindickém akk. pl. *vŕkān* a stslovenském *vlъky*, jednak v *stseverském akk. pl. arma*. Než Möller brojil tenkráte *neprávem* proti učení Mahlowovu (AEO 127 sl.), že také v severštině odpadá někdy koncové -*z* a dotčený akkusativ *arma* že vyvinul se z původního *-*anz*; s druhé strany Möller posuzoval i *jinojazyčné* tvary nesprávně (viz Brugm. Grdr. II, 672 a I², 943). Po mém zdání je jediné správný výklad ten, který též Sievers Ags. Gr. 122 podává při *agsaských* a to *northumbrických* odchylných tvarech -*o* (-*a*, -*e*): že totiž *ȝásto* atp. vedle normalního tvaru *ȝástas* povstalo *analogií dle nom. pl. mužských kmenů -n*, které v northumbrickém nářečí i jinde pozbývají svého kmenového -*n*, ocitlo-li se na samém konci slova (Sievers l. c. 145).

Totéž platí ve *frištině*. Apokopa koncového -*n* vykonává se v slabikách slabě přízvukovaných také zde (Helten Gr. 84 a Siebs l. c. 1265) a zejména v nom. akk. pl. slabého sklonění bývá -*a* vedle analogického opět -*an* (Helten 152 sl. a Siebs 1345). Není tudíž závady, proč neuznati *touž analogii* zde jako v agsaštině. Že ostatně byla ve frištině rovněž čilá výměna mezi tvary silnými a slabými, dotvrzují další odchylné tvary -*an*, kteréž Helten a Siebs sami pokládají za zjevné analogie dle slabého sklonění. Tak Helten l. c.

[629]) Stran dokladů srv. vůbec Helten Gr. 127 sl. a Siebs P. Grdr. I², 1339 sl.

128 uvádí z nářečí Hunsigo vedle silné koncovky *-ar* rovnoprávně užívanou *-an* (*degan*); samo *-an* bývá mnohdy oslabeno v *-en* (*būren*), podobně jako náležité *-ar* v starých textech ojediněle v *-er*[630]); a v nářečí Firelgo dokonce opanovalo nenáležité *-an* (*-en*): *abbetan*, *būran* a p.

§ **549.** V *agsaštině* spadá sem obyčejná koncovka *-as* (*ʒástas* atp.), jež platnost má též v akkusativu pl. Ji vysvětlujeme arciť z **-ōses*, t. j. germanského **-ōsez*, z něhož v pragermanštině už povstalo **-ōss* a smíšením obou sykavek **-ōs*, které v *záp. germanštině* po právu se udrželo. O kvantitě tohoto *-ō-* pojednáno je nahoře; do agsaštiny musilo v každém případě dáti *-as*. To teprve v pozdních textech záp.-saských se oslabuje v *-es*. Strany *northumbrických* druhotvarů *-o* (*-a*, *-e*) viz výše.[631])

§ **550.** Tentýž vývoj jako v agsaštině předpokládáme též v *st. saštině*, jejíž pravidelnou koncovkou jest *-os* (*dagos*). Jest to náležitá střídnice záp.-germanského **-ōs*, ovšem *podružně* se vyvinuvšího; o nemožnosti považovati **-ōs* za primarní, promluveno předem (§ 545). V *st. h. němčině* tento útvar nominativní, jenž ve skutečnosti se *nedá* doložiti, musil by zníti **-ōs*, jehož reflex Scherer ZfdA XXVI, 380 opravdu rozpoznával v tvaru písně o Hildebrandovi „*helidōs*". Scherer posuzoval nářečí té písně ovšem se stanoviska hornoněmeckého, ačkoliv píseň sama celým svým pestrým a nejednotným rázem hlásí se stejně k dialektům *dolnoněmeckým*, tak že určité rozhodnutí je tu nad míru znesnadněno. Budeme tedy čísti buď *stsaské helidos s koncovkou po případě ještě ne plně zkrácenou*, anebo přímo dlouhé *helidōs s jedinou a poslední stopou koncovky sthněmecké.* Srv. i nahoře poznámku 621 k § 540.

Jak řečeno, jiných stop a zbytků bývalého **-ōs* v *st. h. němčině* není. Chtěl sice kdysi Förstemann KZ XIV, 166 interpretovati v tom smyslu některá *místní jména hornoněmecká -as* v starých listinách (*-as* mělo býti střídnicí za **-ōs*!), k nimž řadil též *dvě stsaská jména -as*, která spíše by byla připustila hláskoslovný výklad z **-ōs* (viz doleji).

---

[630]) Srv. Sievs 1340. Tam najdeš také pravděpodobný výklad dnešního *wangeroožského -er* (*-ṛ*).

[631]) Chybný a dnes odbyt jest někdejší názor Hirtův JF I, 215, že ags. *dómas* mohlo by se rovnati gotskému *dagōs* a sthněmeckému *taga*. — Odmítnouti jest dále zvláštní výklad Brhtův u D. 548, že agsaské *-as* pochází z pratvaru akkusativního **-óns*. Viz ještě doleji.

Avšak kombinace Forstemannovy ukázaly se dávno klamnými a jména místní -*as* nepovažují se již za nominativy pl. *německých* substantiv kmene -*o*, nýbrž dle Henninga KZ XXXI, 297 sl. (srov. Heltex PBB XVI, 316 a Schlüter Unters. 104) za tvary *latinisované*, vzniklé pod vlivem hláskosloví romanského neb vulgarně latinského. Tím znovu dotvrzena obecná these naše o nespolehlivosti germanských jmen nepřímo dosvědčených.

§ 551. Vraťme se k *staré saštině*, v níž normalní koncovkou jest -*os*. Místo toho zřídka bývá -*as* (Schlüter Unters. 102 a u D. 696, p. 7). V původním textu *Helianda* bylo pravděpodobně -*os* a i v ostatních památkách nejeví se nominativy -*as* býti zrovna formami nejstaršími. V některých památkách (Taufgel. a Indic.) vznikly bezpochyby přičiněním písařů Anglosasů, všude jinde jsou to *skutečné druhotvary stsaské*.

Výklad není na snadě. Paul PBB IV, 372 viděl v -*as* hláskovou výchylku náležitého -*os*, tedy -*os* jaksi otevřenější, totožné s agfriským -*as*; st. saština byla mu i v tomto ohledu prostřednicí mezi horní němčinou a fríštinou. Collitz BB XVII, 42 p. je taktéž hotov uznati vývoj hláskoslovný — anebo po případě kontaminaci *dvou* koncovek, nominativního -*os* a akkusativního -*a*. Proti této eventualitě obrátil se však Schlüter Unters. 105, jenž tehdy vůbec v st. saštině nepřipouštěl původních akkusativů -*a*. Za to souhlasil patrně s prvním pojetím Collitzovým, k němuž patřičný kommentář podává l. c. 93 asi v ten rozum, že projevila se tu náklonnost mluvicích, vždy slaběji článkovati plné samohlásky koncové. A se Schlüterem nebo ještě lépe s Paulem souhlasil bych vzhledem k celkovému rázu nářečí toho i sám.[32])

Schlüter u. D. 696 uvádí ještě čtvero dalších *odchylných* nominativů pl. -*o*: *grurio* (Cott.) atp. K tomu přičiňuje výklad, že jsou to buď chyby opisovačské nebo „kompromisní“ tvary mezi nom. -*os* a předpokladaným akk. -*a*. Domnívá se tudíž Schlüter, že vyrovnání mezi oběma tvary bralo se spíše tímto směrem než oním, který Collitz byl kdys naznačil. Obezřetný výklad Schlüterův jest schváliti, ale aby se stal i v druhé části úplně pochopitelným, třeba jej *praecisovati*

[32]) Srv. ještě Schlüter u. D. 127, p. 3 a Braune Bruchst. 67. — Naproti tomu nelze souhlasiti s Bremerem u. D. 548, že by stsaské -*as* místo -*os* vedle pravidelného -*os* [illegible] bylo *akkusativním* tvarem přirvnčným *-ō-ns, v němž musilo se [illegible] nejmenší příčiny, proč by původní ievropský přízvuk měl býti tuto zachován až do zap. germanštiny, když ve všech ostatních koncovkách [illegible] germanský přízvuk. Srv. totiž o agz. -*as*.

takto: Byly vedle sebe nominativní druhotvary *-os* a *-as*, které v platnosti akkusativní stávaly vedle pravého akk. pl. *-a*; a jako vedle koncovky *-as* bývalo *-a*, tak ke koncovce *-os* přitvořeno ojediněle též *-o*. —

§ 552. Probrali jsme dosud *tré nářečí starogermanských*, jimž pratvar **-ōses* velmi dobře svědčí, a *čtvrté*, v němž se patrně neubránil mocnějším útvarům jiným. I naskytá se otázka, zdali v nářečích zbývajících ještě, v *gotštině* a *stseverštině*, vůbec není stop po onom pratvaru, jenž pravděpodobně existoval už v pragermanštině? K tomu první dal odpověď SCHERER ZGDS[1] 427 a ZIMMER ZfdA XIX, 401 mu přisvědčil[633]): že i stseverské *dagar* i gotské *dagōs* možno způsobem zcela přirozeným odvoditi z **dagōzez*. Od té doby badatelé často k této kombinaci se vracejí, jako JELLINEK ZfdA XXXIX, 137 (z důvodů dost málo podstatných), dále HELTEN PBB XXI, 483 p. 2, konečně BEHTGE u D. 543.[634])

Který prvotvar je však pro obě ta nářečí předpokládati? Na pohled zajisté pro gotštinu *-ōs*, pro severštinu *-ōz*, ačkoliv jest nám povědomo, že *ono* nářečí všelikou sykavku na konci slov promění v *-s*, *toto* zase v **-z*. Netřeba proto činiti tu nějakých rozdílů jako BEHTGE l. c. (viz i u HELTENA), nýbrž stačí ustanoviti buď **ōsez* nebo **-ōzez*. Z toho plyne pragermanské **-ōsz*, t. j. *-ōs* aneb **-ōzz*, t. j. *-ōz*. V gotštině délka trvá, v severštině pravidelně se krátí.

A což sthněmecké doklady tagā? Nechal jsem tuto otázku tak říkajíc otevřenu (§ 542), ale nyní lze si poměry v nom. a akk. plur. germanských nářečí představiti jaksi jednotněji a tím, tuším, i přirozeněji takto: Byl nominativ **-ōses* a akkusativ **-ans*. Z nominativu vzešly normalní koncovky všech nářečí až na *sthněmčinu*, v níž se tento typus zřetelně nedochoval; za to ovládl tu pratvar *akkusativní*, který dal sthněmecké *-a*. Toto *-a* analogií dle blízkého mu nominativu (akk.) pl. *gëbā* počal se kolísati mezi *-ă* a *-ā*, jak tomu výrazu propůjčil NOTKER svým způsobem psaním *-â*; v jiných sthněmeckých dialektech možná, že novota tato ani se neujala. *Tím pak je docílen poněkud uspokojivý výklad všelikých tvarů sem spadajících i doplněna stať o nom. akk. tagā, jak jsem svrchu napověděl.*

---

[633]) Ne ovšem BRAUNE PBB II, 156 p

[634]) Jen HIRT JF VI, 52 uznává pro gotské mask. *-ōs* ještě analogii podle *feminina* — zcela zbytečně, ale nejspíše proto, že dle jeho tehdejší theorie *-s* nezabraňovalo krácení.

II. Pragermanské -ēs.

§ 553. Ievropské a pragermanské *-ēs zachovalo se co do *samohlásky* i *souhlásky* koncové v germanských nářečích celkem beze změny. Jednotlivé případy jsou takové, že se můžeme pravděpodobně domnívati, že temné -*s* drželo se v nich po *2dobé délce ne zhola nepřízvučné*, ale i v prvotných dialektických dobách *přirozeným přízvukem vedlejším opatřené*. Dle toho jsou pak střídnice skutečné: *gotské -ēs*, *stseverské -er*, *-ir* (praseverského dokladu není), *záp.-germanské *-ēs*, jež obráží se v *sthněmeckém -ēs, stsaském a agfriském -es*. Příkladů je poskrovnu.

Případy jednotlivé.

1. První osoba plur.: sthněmecké bĕramēs.

§ 554. Původní 2dobé -*ēs* předpokládáme především v *1. osobě plur. indikativu a imperativu přítomného*, která se jediné dochovala v *sthněmeckém tvaru bĕramēs* atp. Výklady koncovky řečené[635]) tou měrou jsou rozmanity a mezi sebou se rozcházejí, jako názory jich autorův o osudech záp.-germanského -*s* a -*z*. Také mně bylo zaujmouti v té věci určité a v jistém vztahu ovšem subjektivní stanovisko.

Souhlasím tedy úplně se Sieversem PBB IX, 561, jestliže v -*mēs* vidí kryté, již pragermanské -*ē*-, ano i s Brugmannem Grdr. I² 136, Waldem Ausl. 130 a specielně v podrobnostech s Lorentzem JF V, 386, kteřížto badatelé všichni vycházejí z ievropského *-*mēs*. I mám za to, že délka koncovky je sice prajazyková, ale že v dávných dobách vznikla *zdloužením* z *-*mes*; arciť jakým způsobem se tak stalo, zdali přímo stupňováním čili zdloužením ve smyslu Streitbergovy nauky o „Dehnstufe“, dejme tomu z **meso*,[636]) přetěžko je dnes určiti.

§ 555. Co by však přípona *-*mēs* původně znamenala, toho za tak kolísavých názorů o prvotné její podobě můžeme se jen více méně pravděpodobně dohadovati: v tom smyslu tedy schvaluji a uvádím ve spojitosti s theorií svou o záp.-germanském -*s*(-*z*) dříve přednesenou názor ten, že *-*mēs* bylo *hotovým útvarem zájmenným*, který v určitých případech zastupoval vybledlou již osobní příponu obyčejnou

[635]) Srv. literaturu do r. 1891 u Braune Ahd. Gr. 223, další po ruce v textu.

[636]) Srv. Streitberg JF III 305 sl. a Lorentz l. c.

*-*mes* a pod. Názor podobný vyslovil už dříve s určitostí starším badatelům v takových věcech vlastní KUHN KZ XVIII, 332 sl., a nově také LUDWIG v SB. der k. böhm. Ges. der Wiss. 1899, I 6 sl. se domnívá, že -*mēs* povstalo z *-*mais*, *dávného to prý druhotvaru zájmena weis*, s čímž v podstatě se srovnávám, ač hláskoslovného výkladu LUDWIGOVA následovati nemohu. Na všechen způsob však vyplývalo by z toho, že koncovka -*mēs* i později vyznačovala se *silnějším přízvukem vedlejším, který právě v záp. germanštině ochránil její -s*. Analogie, pokud můžeme souditi, byla zde vyloučena.

Jiná pojetí *odmítám*, nemaje jich za dosti zdůvodněna, jako na př. pojetí FRANCKOVO ZfdA XL, 19 p. 2, který zastupuje jaksi druhý extrem u výkladě, když táže se, není-li -*mēs* teprve v st. h. němčině *sekundarně* prodlouženo; proč a zač, arciť ani nenaznačuje.

§ 556. Uspokojivý výklad přípony -*mēs* musí vůbec přihlížeti také k ostatním ievropským *primarním* příponám 1. osoby množné, kterými zejména jsou: *-*mes*, *-*mos* a *-*mesi*, *-*mosi* (toto v stindickém *bhárā-masi* atd.). Srv. BRUGM. Grdr. II, 1352. Stindickou příponu bral již SCHERER ZGDS[1], 190 sl. v podobě *-*mansi* za ievropskou příponu primarní a pozdější badatelé stále se k ní uchylují. Sthněmecké -*mēs* vykládá se potom podle SCHMIDTA[637]) a KÖGELA[638]) epenthesí a kontrakcí (-*masi*, -*mais*, -*mēs*), postupem po mém zdání pro *germanštinu* ne dost bezpečně prokázaným. I v tomto případě jako nahoře při *blintēr* a *unsēr* (srv. § 464 sl.) příslušela by germanštině spíše *přehláska*.

Avšak ať přehlásku přijmeme, ať jí nepřijmeme a přímo vycházíme z ievropského *-*mesi*, vždy množí se jen obtíže další a z *-*mesi* zejména se nedá nijak přesvědčivě vyvoditi přípona *-*mes* (v gotském *bairam*, stseverském *bindom*; UG. 321). Proto již KOGEL l. c. přijímal druhou ještě příponu *prajazykovou* *-*mes*, v čemž dlužno s ním souhlasiti; neboť LORENTZŮV (l. c.) výklad z *-*meso* (a podobně pro *-*mos* z *-*moso*) vedlejším tonem nějakým nikterak není závazný a spíše by vedl k -*mēs*, jak shora toho vzpomenuto. Za to s LORENTZEM a i BRUGMANNEM Grdr. II, 1352[639]) měl bych stindické -*masi* a vůbec ievropské *-*mesi*, *-*mosi* za přípony podružným vývojem povstalé a to analogií podle ostatních přípon hlavních jako *-*mi*, *-*si*, *-*ti*.

637) Srv. Vocal. II, 279 a 481.
638) Srv. PBB VIII, 126 sl.
639) Viz též MU I, 153.

Co se konečně původu *temného -s* dotýká, soudí se z pravidla dle Vernerova zákona, že udrželo se v slabice za působení jeho ještě *přízvučné*, tedy v praesentech athematických jako *ga-mēs*, odkudž se teprve přeneslo jinam. Srv. Fierlinger KZ XXVII, 189 sl., Brugm. Grdr. II, 1355, UG. 321. Proti tomu ozval se však Hirt, jenž po této stránce zákona Vernerova neuznává, my pak, přihlížejíce k stanovisku hned svrchu vytčenému, nemusíme se omezovati ani slovesy athematickými, nýbrž můžeme rovněž tak v dokladech *thematických* jako v *bëra-mēs* atp. shledávati příponu a koncovku 2dobou, kdysi samostatnou a proto i později (v prvotné záp.-germanštině) dosti silným přízvukem vedlejším vyznačenou.

---

2. Druhá osoba sg. slabého praeterita germanského.

§ 557. Pragermanskou koncovku *-ðēs a vedle toho nejspíše analogií vzniklou *-ðōs předpokládáme pro 2. *osobu sg. slabého praeterita germanského*: *gotské nasidēs, stseverské suafðer, sthněmecké neritōs, stsaské nerides (-os), agsaské*[640] *neredes(t)*. Při tom rozumí se, že platnost mají veškery výklady dřívější, při 1. a 3. os. sg. učiněné, zejména ten, že v kategorii slabého praeterita v *jedno* schema splynuly pratvary původem sic rozdílné, ale podobou i významem sobě blízké.

§ 558. Jak dříve (§ 263) naznačeno, možno jmenovitě při 2. osobě sg. ukázati, *jací prvkové asi přispěli k vytvoření této nové formace germanské a které jsou tu parallely v jazycích příbuzných*. Známá rovnice Behaghelova KZ XXX, 307, s níž shodují se též osoby se týkající předpoklady Collitzovy,[641]) především uvádí v souvislost 2. osobu gotskou *wildēs*[642]) se stindickou 2. osobou medialního aoristu **vrthás*, doloženého v tvaru *á-vrthās*, k čemuž se dále připojiti může gotské *mundēs* = staroindickému *á-mathās* atp. Srov. Bartholomae JF III, 31.

---

[640]) V st. frištině není přímého dokladu: Helten Gr. 229 a 237.

[641]) Srv. zejména BB XVII, 7 sl., dále Johansson KZ XXX, 547 sl., též Brugmann JF I, 81 a Lorentz Praet. 48. Pouze stran 2. osoby sg. lze s Collitzovou theorií i s našeho stanoviska souhlasiti.

[642]) Jak již výše podotčeno, naprosto kongruentní tvar byl by **wldēs*, srv. sthněmecké *woltōs*.

Přípona *-*thēs*, obojím formám společná, jest na jedné straně funkce sice medialní a totožná s příponou 2. osoby řec. aoristu „passivního“ -θης, ale na druhé straně *co do koncovky* úplně se kryje s 2. osobou aktivního aoristu od kořene **dhē*-: **dhēs* = staindickému *á-dhās*. A v tomto prvotvaru, jak víme, lze spatřovati *další* zárodek, z něhož vzešla druhá část složeniny praeteritalní v germanštině; zejména 1. a 3. osoba sg. byly dle tohoto vzoru vytvořeny. I ojedinělé typy některé, jak rovněž jsme už poznali, sdružovaly se s útvary těmi novými, jsouce z daleka jim podobny, na př. gotské *iddjēs* z pův. **ijēs* atd. Viz i UG. 339.

§ 559. Z těchto prvků a začátků vykrystallovalo se konečně specifické *praeteritum germanské nazvané slabé*, jehož koncovky v sing. nejspíše hned z prvu se lišily rozličným stupněm své samohlásky a vlastně rozličnou akcentuací prvotnou (srv. nahoře § 264). V 2. osobě pak najisto bylo 2dobé -*ēs*, k němuž přibylo i -*ōs* (srv. *sthněmecké neritōs* a pod.); původ tohoto arciť není zcela jasný. Bartholomae JF III, 31 přirovnává poměr obou těch koncovek (v gotském *skuldēs* a sthněmeckém *skoltōs*) k poměru aoristů baltoslovanských: litevského *ėmė*, stslovenského *imě a* lotyšského *jēma*, stslovenského *ima*, tedy k poměru bezpochyby starobylému; není však ničím dokázáno, že by to nemohl býti poměr mladší, v germanštině teprv *analogií* přitvořený. Srv. Lorentz Praet. 9 sl. a Meringer AfdA XXIII, 148, pak Bechtge u D. 368.

Intonace původní jako v 1. a 3. osobě bývala i zde *ražená*; není při athematickém tvoření ani důvodu pro ton tažený. Přes to Streitberg Zur germ. Spr. 77 sl., aby zvláštní zákon svůj tehdy obhajovaný o zastoupení pův. *-*ēs* gotskou střídnicí -*ais* (**habēsi* = gotskému *habais*) zachránil, chtěl tu uznati *-*ēs* (gotské **nasidēs*) a vzdáti se dokonce Behaghelovy takřka evidentní rovnice; Hirt pak v PBB XVIII, 289 byl by zas z jiného ohledu — požadovalť tehdy v *gotštině* i při pův. -*ēs krácení* — Streitbergovi přisvědčil. Než předpoklady obou jmenovaných jazykozpytců a zejména Hirtův ukázaly se býti pochybenými a struktura koncovky *-*δēs* i *-*δōs* jest nám dnes jasnější než dříve. Máme tu najisto osobní příponu *sekundární* *-*s* a netřeba nám, ježto Hirtovy these nehájíme, pomýšleti na primarní *-*si*. (Srv. Lorentz Praet. l. c. a JF V, 385). A se zřetelem k záp. germanštině budeme vůbec vycházeti z koncovky s *pragermanským temným, neznělým -s*, které v severštině jako obyčejně šlo v -*z* (-R): *suafðer*, ale v gotštině, jež ostatně zde nerozhoduje,

a potom v záp. germanštině setrvalo jako -*s*: *neritōs* atd. *Čím vysvětlíme si zachování toho -s v záp. germanštině?*

§ **560.** Jako v kaleidoskopu vracejí se nám tu rozličné theorie o koncovém -*s*, každá ovšem s patřičným užitím. Dotknu se jen theorií nejnovějších. Tak Walde Ausl. 130 má -*s* za následek raženého tonu koncové slabiky, vida právě v praeteritním tvaru hlavní oporu své nové nauky; Behtge u D. 380 (srv. v jiné souvislosti Lorentz Praet. 9 sl.) vykládá -*s* buď analogií podle *biris* anebo assimilací k následujícímu příklonnému zájmenu **tu* — výklady to, které tentokrát[643]) nejsou alespoň v odporu se stránkou chronologickou; konečně stoupenci Scherera a Hirta nutně musí tu uznati *analogii*, když podle jejich nauky i -*s* v záp. germanštině odpadlo. A vskutku podává zas nejnověji Michels, který se hlásí k Hirtovi, v ZfdPh XXXIV, 121 ukázku výkladu takového, vycházeje při tom od slabých sloves II. a III. třídy.

Tresť jeho vývodů jest, že byly kdysi vedle sebe u řečených sloves v 2. osobě sg. tvary **habēdē(z)* a **salbōdō(z)*, v 3. osobě pak **habēdē* a **salbōdō*. Apokopou -*z* spadly obоje osoby v jedno i bylo třeba rozrůzniti je význačným pro 2. osobu -*s*, jež přejato bylo z indikativu *habēs* a *salbōs*. Vzájemnými pak analogiemi mezi II. a III. třídou vznikají Michelsovi všecky jednotlivé záp.-germanské tvary i v I. třídě sloves slabých.

Při tom však *nelze souhlasiti se základním předpokladem jeho v ohledu chronologickém*, když totiž vedle sebe klade apokopované **habēdē(z)* v 2. a nezkrácené ještě **habēdē* v 3. osobě sg. Byť i v 3. osobě -*e* v konečném tvaru výsledním (stsaském *habde* atp.) drželo se proti pravidlu — jak na svém místě (§ 158) dovozeno, buď analogií nebo také tonem vedlejším —, přece *prvnímu* krácení (*-*ē* v -*ĕ*) koncovka ta jistě podlehla a to dle pravděpodobných dedukcí všeobecných[644]) ještě dříve, než záp.-germanské -*z* odpadlo a krácení původně krytých délek nastalo. Toliko *druhému* krácení, t. j. úplné apokopě koncovky 3. osoby v severštině a záp. germanštině odolala.

§ **561.** Výklad Michelsův, ač důmyslný, neuspokojuje, a poněvadž proti předchozím interpretacím zase s jiných stran vážné se činí námitky,[645]) nepřijde snad nevhod povědomý pokus můj, který právě v *2. osobě praeteritní* má jednu z předních opor svých. Předpokládám

[643]) Srv. však o optativu praes. a praet. (§ 574).
[644]) Srv. výše § 503.
[645]) Srv. nahoře § 494 sl. a při jednotlivých kategoriích.

totiž, že *na 2dobé koncovce -ēs* (-*ōs*) *spočíval ještě v prvotném stadiu záp.-germanském, než koncové -z odpadalo, přirozený ton vedlejší, který chránil původní její -s*; ba možná také, že působila tu analogie tvaru jednoslabičného, samostatného a plně *přízvučného* **ðēs*, dokud tento byl v obyčeji. Zajisté však *váha koncovky praeteritní* byla tehdy značnější než jiných slabik koncových: a jestliže jsme v 3. osobě sg. výhradně jen jí nevysvětlovali zachování redukovaného -*e*, za činitele skutečného a snad i vlivuplného považovali jsme ji přece již tam (§ 158). Ostatek nesmí se zapomínati, že účinek, který se připisuje vedlejšímu přízvuku *zde*, rozdílný jest od toho, který by musil projeviti *tam* — *v 3. osobě* běží přec o to zameziti dokonalou redukci samohlásky jinak nechráněné, redukci, která toliko v opravdu přízvučných slabikách nestává se skutkem, kdežto *v 2. osobě* má vedlejší přízvuk a spojený s ním silnější výdech přispěti k jistému jen *odstínu v artikulaci souhlásky koncové*, t. j. *k zachování neznělosti její*. Tím způsobem ustálilo se tudíž v nejstarší záp. germanštině -*s* a není potřebí utíkati se i tuto k analogii nějaké, řekněme podle 2. osoby ind. praes., která po mém přesvědčení nanejvýš mohla působiti směrem pro zachování původního -*s* jenom příznivým.

§ 562. Co se dotýká *koncové samohlásky*, jest nezkrácena v *gotském -ēs* a po právu redukována v *stseverském -er*. V *záp. germanštině* délka je zachována v *sthněmeckém suohtōs*, *neritōs* atd. i jest bezpečně dosvědčena jednak zdvojením (*kesuahtoos* Ben. Řeh.), jednak cirkumflexem u Notkera. Později přistupuje jako v ind. praes. a jinde ke koncovce 2. osoby ještě -*t* (z enklitického *thu*, *du*). Srv. Braune Gr. 222 a 231.[646])

Samohláska je v sthněmčině zabarvení temného, jen v pařížském rkpise Isidora čte se vedle *minnodos* a *hazssedos* také *chiminnerodes* = minuisti. Toto lze pojímati dvojako, buď jako ojedinělou stopu druhé koncovky -*ēs*, což vzhledem k stsaštině se zvláště doporoučí (srv. Paul PBB IV, 420, Sievers PBB IX, 561, Braune Gr. 231, Kluge P. Grdr. I², 438) — buď jako nahodilou a nezávažnou odchylku (Behtge u D. 368). Dávám přednost pojetí prvnímu. — Jinak vládne tedy -*ōs*; doklady u Tat. jako *woltas* (Sievers Tat. 44 a PBB IX, 561 p. 1) a *giloubtus* (Siev. Tat. 46) jsou jistě analogie: dílem

---

[646]) Vyvozovati však z této enklise *neznělost* koncového -*s* (jak Behtge činí) *nelze*, protože příklonné -*t* v nejstarších památkách vůbec se nevyskytá, později však ne vždy také hned v indik. *praeteriti*, i když se již ujalo v indik. *praesentis*. Braune l. c.

podle 1. a 3. osoby sg., dílem podle pluralu. Srv. LORENTZ Praet. 10 a WALDE Ausl. 86.

V *stsaštině* pravidlem jsou tvary jako *frumides*, *habdes* atp. s koncovkou dle všeho zkrácenou jako v jiných slabikách chráněných -*s*. V Hel. vyznačuje se Mon. koncovkou -*des* proti Cott., který má -*dos* stejně jako Gen. v *gidedos* (viz níže). V *Cott.* třikrát přicházející -*as* jest analogické jako v sthněmčině, kdežto ojedinělé *mahtis* (tamtéž) jest buď optativ nebo místo -*es*. Srv. PAUL PBB IV, 420, SCHLÜTER Unters. 194 sl. a u D. 478, HELTEN PBB XXI, 492.

V *stfríštině* předpokládá se pravidelně zkrácené a o příklonné -*t* rozšířené -*dest*; a *agsaština* má skutečně -*es*(*t*): *neredes*(*t*), *lócodes*(*t*). Tyto dva dialekty vykazují tedy zabarvení samohlásky pouze jasné proti temnému v sthněmčině a obojakému v stsaštině. Ale právě proto jest nezbytno v [illegible] *germanštině* aspoň předpokládati koncovku -*ēs* i [illegible] —

Jako v 1. a 3. osobě, tak potom i zde přimykají se k tvarům praeteritálním [illegible] *vlastně jiné*, *totiž per*- [illegible], které tato přijímají koncovku aoristovou -*s*, jako [illegible] *sevir* atp. Srv. výše [illegible] § 272.

III. Pragermanské [illegible]

§ [illegible] [illegible] kryto [illegible], nebo [illegible] -*ii*-. [illegible] a jiné [illegible]

[illegible]

§ [illegible] *osobě sg.* [illegible]

pouze v *sthněmeckém a stsaském sīs*,[617]) *v němž pod přízvukem nejen původní 2dobá délka, nýbrž také následující po ní neznělá sykavka -s neporušeně je dochována.* Analogie nějaké (podle *bis[t], biris*) uznávati není tu potřebí, leč by se jí rozumělo v tom smyslu, že indikativní ono -*s* chránilo i sykavky v *sīs* od rušivých vlivů jiných. Z toho důvodu učinil jsem právě *tento* tvar základem a nejsilnější oporou hypothesy o záp.-germ. -*s*(-*z*), v úvodě k *E.* mnou vyslovené a v celém tomto oddíle hájené. O got. *sijais* atp. viz doleji při -*aiz* (§ 604).

---

b) Primarní -īz v slovích víceslabičných.

§ 565. Míní se tím 2dobé ievr. *-*īs*, kteréž v *germanštině* v slabikách nepřízvučných se jeví jako *-*īz*. V *got.* arciť se opět nahrazuje neznělým -*eis* (srv. *wileis, gabeis*, ale *wileiz-u*) s délkou nezkrácenou, 2dobou. To dnes, kdy Hirt sám vzdal se odchylné své theorie, obecně jest uznáváno. — V *st. sev.* obvyklou změnou sykavky a jednoduchou redukcí kryté samohlásky vyvíjí se -*ir* (-*er*): *bœrir* (-*er*). — V *záp. germ.* redukce zase nastává teprve tehdy, kdy -*z* odpadlo (srv. Úvod k *E.* § 503): potom z 2dobého *-*ī*(*z*) jednoduchou redukcí resultuje -*i* (stněm. *wili*, ags. *bére*), které dalšího krácení již nepodstupuje. Toť zajisté důkazem, že *toto krátké -i* nestřetlo se už s pův. krátkým *-*i* ani s pův. prostým *-*ī*, která obě v severštině vůbec, v záp. germanštině za známých podmínek nadobro odpadají. Srv. bližší při -*ī*, pak UG. 186 a j.

Případy jednotlivé.

1. Druhá osoba sg. slovesa „chtíti“: got. wileis atd.

§ 566. Za zbytek *athematického optativu praes.*, v němž i v sing. zevšeobecněl *slabý stupeň optativního znaku -ī-*, pokládáme s dostatečnou trvám pravděpodobností 2. *osobu sg. germanského optativu neb i indi-*

---

[617]) Nejisto jest, zdali pratvar **sīs* reflektuje se též v *stsev. sér*, jež obyčejně bez poznámky uvádím vedle *séer*. Kögel PBB VIII, 106 a Brugmann Grdr. II, 1309 *sér* opravdu tak pojímají i nevadilo by názoru tomu v příčině *sykavky* v sev. vždycky jednostejně jako -*r* se jevící nic, kdyby i hláskoslovný zákon, že -*ī*- před týmže -*r* (= *-ʀ z pův. *-*z*) pravidelně se mění v -*ē*-, rovněž byl dostatečně prokázán. Srv. však Beitge u D. 47. Dokud tedy tento zákon nebude najisto vyšetřen, nelze než s Noreenem Altisl. Gr. 247 a Kahlem Altisl. El. 118 *řečené sér míti za tvar thematický, ze starého séer stažený.*

kativu slovesa „chtíti“, pokud je vyjádřena těmito tvary: *got.* (ind.) *wileis*; *stsev.* (opt.) *vilir*; *ags.* (opt.) *wile* a hlavně *stněm.* (ind.) *wili*. Pratvar byl by dle toho ievr. **u̯(e)l ī-s* = prag. **u̯il-ī-z*; v příbuzných jazycích odpovídá lat. *vel-ī-s*, se silným stupněm optativního znaku stind. *vr-ījás*. Intonace bez odporu ražená.

§ 567. S tohoto hlediska dlužno tedy na řečené tvary pohlížeti, abychom dosáhli *jednotného* výkladu; při tom nelze zamlčeti, že leccos je tu sporného a záhadného. Tak především je nápadno (nač už nahoře bylo poukázáno), že kmenová samohláska optativu není jako v stind. tvarech na stupni *nejslabším*, který původně optativu příslušel. I vysvětluje zjev ten — jak známo — BRUGMANN JF I, 81 a Grdr. II, 903 sl. tím, že byly kdys i *původní tvary indikativní kmenové podoby silnější* (= lat. *vel-ī-mus*, stslov. *veljǫ*, *veliši* atp.), které se pomísily s tvary optativními a přenesly na ně i kmenovou svou samohlásku.

Nad BRUGMANNA pokročil pak HIRT PBB XVIII, 282 sl., přidav se k theorii jeho[648]). Pokládá totiž i tyto *germ.* tvary za indikativní: 1. osobu gotskou *wiljau* (= stsl. *veljǫ*) a 2. os. *wileis* (= stsl. *veliši*). HIRT musí tak učiniti, by obhájil dvou svých význačných thesí, od něho tehdáž hlásaných: 1. že pův. *-ōn* je gotské *-aú* a 2. že koncové *-s* redukci předchozí délky v got. *nezameзuje*. Proti první thesi pronesl jsem se na jiném místě (§ 227), za svůj přijav náhled ten, že gotské *wiljau* atd. přece jen jest *optativem* vzatým do funkce indikativu; nesprávnost pak druhé these, kterou HIRT dnes sám již připouští (viz výše § 499), dotvrzována jest rozborem jednotlivých případů pořád víc a více.

§ 568. Než i BRUGMANNOVY výv ody dají se dle WACKERNAGELA KZ XXXIII, 34 oslabiti tím, že silnější podoba kmene **u̯el-* aspoň v lat. *velim* mohla býti přenesena i odjinud než z konstruovaného ad hoc praesentu **u̯el(i)i̯ō* (lat. **velio*) — a to, co pro latinu platí, zajisté přípustno je také v *germanštině*.

Navržená theorie „indikativní“ není tudíž potřebna ani v 1. ani v 2. *osobě sg.* Co se této osoby týče, HIRT sám (l. c. a JF VI, 73) nelpěl zrovna na výkladu z indikativu: aby délku thesi jeho odporující vysvětlil, pomýšlel i na analogii podle 2. *osoby pl.*, což v got.

[648]) BRUGMANN o 2. osobě gotské — výslovně to buď konstatováno — na uv. m. nemluví.

samé nebylo by nemožno, kdyby nerozhodovaly tuto právě ohledy na veškeru germanštinu. Ostatně by v *gotštině* samotné i indikativní tvar **u̯elīsi* — ač byl-li vůbec kdy — nevadil nikterak našim předpokladům (bylť by v jedno spadl s opt. **u̯elīs* a tento tvar docela zatlačil) — avšak *německý tvar wili* opět takového výkladu nesnese. Srv. Lorentz JF V, 380 sl.

§ 569. Při dosavadních námitkách proti výkladu z indikativu vždy mi tanula takořka nedotknutelnost běžné rovnice: *gotské wileis* = *stněmeckému wili* na mysli, rovnice to, kteráž skorem ode všech badatelů, byť často jen mlčky, byla dosud přijímána. *Tuto rovnici však ze svých výkladů naprosto odstranil* Walde *Ausl. 132 sl.*, popřev ji proto, že neshodovala se s jeho novým hláskoslovným zákonem o záp. germanském *-s* (*-z*), jenž nahoře (§ 496) byl posouzen. Pročež také Walde jest nucen, tenkrát pro německé *wili* přednésti výklad z indikativu tento: *wili* není tvar původní, nýbrž analogický; nejpůvodnější jsou prý tvary *-t* (sthněmecké *wilt* a pod.), podobající se 2. osobám sloves *praeteritopraesentních*. Je tedy germanské **u̯ilt* samo slovesem takovým, a německý tvar *wili* zdá se Waldovi jen pokusem převésti sloveso to k *silným praeteritům* (*bāri* atd.), t. j. *wili samo je taktéž indikativem.*

Avšak proti této dedukci — nehledíc k záhadám v příčině vývoje záp.-germanského *-s*(*-z*) — mluví *předně* jazyková fakta, skutečné tvary samy, jichž rozbor bude níže následovati, a *za druhé* důvody rázu obecnějšího, z povahy slovesa samého čerpané. Krom toho není jistě nahodilý, ale naopak *významný* odpor proti učení Waldovu u všech čelných posuzovatelů spisu jeho: Jellinka (ZföG 1901, 1087), Francka (AfdA XXVIII, 52), Michelsa (ZfdPh XXXIV, 119) a Hirta (Ark. f. n. fil. XVIII, 374).

§ 570. Walde nemá *wili* za tvar nejprvotnější, nýbrž *wilt*. Proti tomu svědčí však faktum, že v *sthněmčině* pravidelným tvarem je *wili*, u Notk. *wile*, *wil*,[649]) kdežto *wilt* (patrně analogické) poprvé teprv u Willirama (11. st.) přichází a ovšem v střhněmčině čím dál hojněji se vyskytá. Srv. Braune Gr. 268. V *stsaštině* je podobně *wili* tvar obecný (zvláště v Hel.), *wilt* však jenom vedlejší, 3krát se vyskytující (Schlüter u D. 480, Holthausen Alts. El. 178 a i Hirt Ark. l. c.). Konečně i v *stseverštině* výslovně jako pozdější tvar uvádí se *vilt*

---

[649]) O tvaru *wil* u Notk. pochybuje Jellinek ZfdPh XXIX, 381.

(NOREEN Altisl. Gr. 244). Výhradně a to v indikativu (vedle agsaského *vile* v opt.) vládne *vilt* v *agsaštině* a *wilt* (*welt*) v *stfrištině*[650]) — což však na průkaz priority jeho nestačí.

Ale i pouhá úvaha, hledící k *povaze* tvaru a slovesa toho, nemůže vyzníti ve prospěch nauky WALDOVY. Jeť *wili* tvarem v soustavě germanských sloves patrně isolovaným, který záhy vypadl ze své kategorie, zvláště když syntakticky zastupoval *indikativ*: nerozumělo se mu tehdy již a snadno se sdružoval s tvary významem jemu blízkými. Zároveň různým propadal změnám. Krom toho *pojmový obsah slovesa „chtíti" lépe odpovídá optativu přítomnému*, jehož se v jazycích vůbec užívá jako indikativu, *nežli silnému praeteritu nějakému*: nemáť pojem chtění ničeho s minulostí společného. Srv. MICHELS l. c. Posléze také u *ostatních* praeteritopraesentií přechodu podobného k silným praeteritům neznamenáme, ježto v té fasi jazykové mezi oběma těmi kategoriemi není žádného již vztahu obsahového, ba ani formalního. *Pochopitelný zůstává tudíž jediné přechod 2. osoby wili k praeteritopraesentiím, avšak — jak dějiny jazyka ukazují — jakožto úkaz pozdější, analogický.* —

§ 571. V tom smyslu hodlám nyní sám přehlédnouti význačné tvary jednotlivých germanských nářečí. V *gotštině wileis* mohlo by arciť býti obojetné, optativní i indikativní, není však nutkavého důvodu, proč bychom netrvali na jediném *optativu*. S hláskoslovné stránky obráží se tu jasně *pragermanské *ụilīz*, jak dosvědčuje doklad *wileiz-u* (BEHTGE u D. 380); na konci slova nastupuje ovšem pravidelné *-s*, které trvá a chrání předchozí 2dobé délky od redukce (srv. JELLINEK ZfdA XXXIX, 132, UG. 186 a j.). Výklady HIRTOVY jsou dnes překonány.

V *sthněmčině* čekáme a nalézáme za **-īz* krátké *-i*: *wili* (u NOTK. *wile*, *-e* kriteriem pro *-ĭ*). Tvar ten drží se sic dlouho spolu s *3.* osobou sg. stejně znící, časem však se mu nerozumí i podléhá změnám z větší části analogickým. Tak mohlo zcela snadno po případě i u NOTKERA vzniknouti *wil*,[651]) kterážto změna také v 3. (a analogií i v 1.) osobě sg. se dostavuje. Srv. shora § 428. Ostatně vyskytá se v 2. osobě tentýž tvar ve spojení *wil thu* u TAT. a OTFRIDA. Tím vším stává se pak *indikativ* „1., 3. *wil* a 2. *wilth*(*u*)" nápadně podobným ostatním slovesům pomocným, t. zv. praeteritopraesentním: a následkem toho jest

---

[650]) Srv. SIEV. Gr. 266 a SIEBS P. Grdr. I², 1332 (stran dokladů vůbec).
[651]) Srv. o tom ještě BRAUNE Gr. 268 a UG. 186.

útvar *wilt*, jenž teprve v stř hněmčině šíří se víc a více. U Tatiana občasná forma *wilis* zřejmou jest obdobou dle ind. *gibis*.

V *stsaštině* nejsou poměry jiné. Vedle obyčejného *wili* je v Hel. jednou *wil thu* a 3krát *wilt* (jednou napsáno *willd*); v mladší Genesi však jen jednou *wili*, 4krát *wilthu* a jednou *wilis thu*. (Prameny tytéž jako nahoře.)

V *agfrištině* opanovaly v indik. nadobro tvary analogické: *agsaské wilt*, *stfriské* mimo to *welt*. Původní **wili* pamatuje se ještě v agsaském optativu *wile* (srv. Kluge P. Grdr. I², 448), vedle něhož ovšem vybujel podružný optativ *agsaský wille*, *stfriský* též *welle*. Že pak i **wil* jednou existovalo,[652] dokazuje tuším north. *wiltu* vedle *wilt* a stfriské *weltu* v. *welt* (o tomto srv. Helten Gr. 240); i není vyloučeno, že na př. *wiltu* je teprv pramenem tvaru *wilt* a pod.

§ 572. V *severštině* pravou střídnicí bývalého optativu **$\underset{̯}{u}$ilīz*, jehož -ī- v praseverštině časem bylo zkráceno, ale nikoliv apokopováno, jest prastarý *runový tvar wili*ʀ nápisu Vi ze 4. st. (Noreen Altisl. Gr. 246), v němž souhlasně s jinými praseverskými délkami z doby před r. 700 čísti budeme ještě nezkrácené -īʀ (srv. Walde Ausl. 107 sl.). Zákonitou střídnicí za **$\underset{̯}{u}$ilīz* je dále *stseverský optativ vilir*, jak také Behtoe u D. 380 uznává. Že i v severštině bylo optativu užíváno místo indikativu, poznali jsme výše při 1. osobě *vilia*;[653] v této platnosti však optativ *vilia*, *vilir* atd., jenž úplně se rovnal optativu praes. sloves *$\underset{̯}{i}$o*-ových (*suefia*, *suefir*), neopanoval, nýbrž utvořil se k němu docela podle vzoru řečených slabých sloves *úplný indikativ nový*. Tak povstala vedle 2. osoby opt. *vilir* ještě 2. osoba ind. *vilr* (∼ *suefr*), která nejčastěji zní assimilovaně *vill* a někdy zjednodušeně *vil*. Teprve pozdějším tvarem je *vilt*: vzniklo touž analogií podle praet.-praesentií jako jinde a prvním podnětem k němu bylo asi opět spojení **vil(l)* + *þu*. Z toho vyvíjí se totiž po právu *vil(l)du* (Nor. l. c. 104 a 203), jež sdružuje se již s praet.-praesentii jako *skal(l)du*, *skaltu* vedle jednoduchého *skalt* i *skal* (*skall*);[654] což přirozenějšího konečně, než že soudí se z toho i na jednoduché *vilt*? *Tím však bezpodstatnou se stává námitka* Waldova *Ausl. 132 a nepůvodnost veškerých germanských tvarů tohoto způsobu jasně je prokázána*. Srv. strany

---

[652]) V 3. a 1. osobě indikativu opravdu se vyskytuje v agfrištině *wil* atp.: Sievers Gr. 266 a Siebs l. c. 1332.

[653]) Viz § 427.

[654]) Srv. Noreen P. Grdr. I², 638.

vilt i NOREEN Altisl. Gr. 83 a 244, BEHTGE u D. 439 a JELLINEK ZföG 1901, 1087.

---

2. *Druhá osoba sg. optativu praet.*: *gotské bēreis atp.*

§ 573. Týmž znakem optativním -ī- jako pragermanské **s ī-s* a **u̯il-ī-z* jest utvořena i *2. os. sg. všech optativů praeter.*, jejímž pratvarem je **tuz-ī-z*, **bēr-ī-z* a p. Vznik pratvaru toho udál se podobně jako v 3. os. sg. (shora § 188 sl.): také v 2. osobě intonace byla ražená a prvotný přízvuk spočíval dle svědectví kmenových hlásek na koncovce *-īs* (UG. 346). Po ustálení *germanského* akcentu stala se však koncovka ta nepřízvučnou i podmíněna tím změna sykavky ve znělé -(ī)*z*. V rozboru skutečných tvarů germanských třeba nám promluviti: *a*) o vlastních optativech praeter.; *b*) o sthněmeckém *ni curi*; *c*) o 2. osobě sg. indikativu praet. v záp. germanštině **tuziz*.

a) *Optativy praeteriti.*

§ 574. Pratvaru **bērīz* přesně odpovídá *gotské bēreis* s 2dobou koncovkou nezkrácenou (JELLINEK ZfdA XXXIX, 132 proti HIRTOVI JF I, 215 a PBB XVIII, 277) a náležitou sykavkou -*s*.

V *st. severštině* jest *bǽrir* (-*er*), povstalé jednoduchou redukcí a pravidelnou změnou v -ʀ atd. Koncovka jest táž jako v *opt. praes.*, s tím však rozdílem, že tuto -*ir* je prvotné a působí přehlásku *i*-ovou.

Záp.-germanské tvary byly různě vykládány. Pomýšlelo se na př. na to, vyvoditi *sthněmecké barīs* (*buntīs*) a *stsaské bāris* (*bundis*) ze zákona VERNEROVA: pak by prvotný přízvuk, který byl na poslední slabice, již v pragermanštině byl zachoval původní sykavku -*s*. Avšak proti tomu svědčí zřejmě tvary *agfriské* jako *agsaské bunde*, *tuze*, *stfriské hulpe* atd., které předpokládají jasnou sykavku **-s* a přece rovněž stály pod přízvukem pův. koncovým (srv. UG. 346). Proto právě tyto tvary — čemuž nasvědčuje ostatně i stněmecké *wili* — považovati jest za náležité a v stněm. optativech po příkladu SCHERERA a HIRTA (srv. PBB XVIII, 529 a totéž níže při opt. praes -*aiz*) shledávati *analogii* dle 2. os. ind. *biris*(*i*), v níž -*s* bylo po právu. Za to rozhodně je odmítnouti pokus WALDŮV Ausl. 130 sl., jenž bral i sthněmecké -*īs* i stsaské -*is* za hláskoslovně zákonité proto, že je původně ražené; vždyť WALDE sám také se neobejde bez analogie.

ano musí ji přijmouti zrovna pro *agfriské bunde* (prý m. *bundes*), v němž přece dnes nejméně je nám pravděpodobná a vysvětlitelná. Analogii dle indikativu *biris* připouští ostatek též Behtge u D. 380, ačkoliv mu na mysli tane i jiná možnost, že se totiž v *barīs* atp. udrželo původní -*s* vlivem následujícího příklonéného **þu*[655]): předpoklad to *chronologicky* neuspokojivý, poněvadž se může odnášeti pouze k poměrům prvotně záp.-germanským a nikoli, jak by bylo potřebí, specielně stněmeckým.

§ 575. Je tedy dosti důvodů, abychom setrvali při výkladu z *analogie* podle *biris*. Obdoba ta mohla se uplatniti již před redukcí v pratvaru **barīz* na omezeném (*něm.*) území záp.-germanském a obrážeti se pravidelně v sthněmeckém *barīs*, stsaském *baris*; pak by bylo jen nápadno, proč nezachvátila také souhlasný a „indikativní" tvar **ųilīz* a po případě i 2. osobu sg. indikativu praet. **bundiz* nebo **tuziz* [viz doleji sub *c*) a Michels ZfdPh XXXIV, 120] — *anebo spíše se vyvinula teprve v st. němčině samé.*

I představuji si věc takto: Po apokopě -*z* a jednoduché redukci samohlásky v záp. germanštině přešla do st. němčiny 2. osoba opt. **bundi* a p.[656]), která však ničím se nerozeznávala od 1. a 3. osoby sg. *bundi* téhož optativu praet. a 2. osoby indikativu praet. *bundi* (z *-*iz*). Indikativní *bundi* bylo proti 1. a 3. osobě sg. *band* s dostatek pro svůj účel charakterisováno koncovým -*i*; proto nepodlehlo žádné analogii, což pochopitelno by bylo obzvláště tehdy, kdybychom v téže osobě předpokládati směli na určito splynutí pův. tvarů *optativních* -*i* s pravými *indikativy* (*aoristy*) -*i* tím způsobem, jak navrhuje Brugmann [srv. níže sub c)]. Jinak ovšem bylo tomu v *optativě praet.* Tam 2. osoba sg. postrádala svého charakteristika proti souhlasným osobám jiným i byla proto opatřena oním -*s*, jež vyznačovalo 2. osobu indikativu *biris* a obdobou dle ní i 2. *osobu opt. praes. bërēs* (*beres*). Povstalo tedy *stsaské bari-s, sthněmecké barī-s,* toto arciť s nenáhlou změnou kvantity samohlásky *-*i*- v -*ī*-, které po zákonu vládlo v celém optativním plurale a *vzor svůj mělo bezpochyby i v optativě praes.*, *kdež v téže osobě se ustálilo sthněmecké -ēs* (viz při -*aiz* § 606).

---

[655]) Totéž předpokládá B. i v 2. os. sg. *optativu praet. bërēs* a p.

[656]) Michels l. c, jenž jinak vylíčil postup analogie velmi trefně, klade ještě v st. němčině *-*ī*, s čímž souhlasiti nemohu. Proto jeho učení k svému stanovisku přizpůsobuji.

§ **576.** To, co hypothesou tu načrtnuto o koncovkách optativu sloves *silných*, platí nepřímo i o optativu sloves *slabých*; neboť tento ve všech germanských jazycích užívá týchž koncovek jako onen a zní na př. v západní germanštině: *sthněm. neritīs(t)*, *stsasky frumidis*, *agfrisky fremede*. Kdyby bylo jen přibližně jisto, že i optativ germanských sloves slabých vznikl skutečným složením nominalní části nějaké a původního *jednoslabičného* optativu kořene **dhē* (tedy pragermanského **ō-ī-s*; srv. LORENTZ Praet. 21), pak by mohla, ano musila by se také v tomto případě provésti theorie mnou nově přednesená o rozlišení záp.-germanských sykavek *-s* a *-z*, jak nahoře se stalo při *2. osobě indikativu praeteriti *-ōes*. Avšak věc není nikterak bezpečna a optativní tvary dotčené mohou samy býti původem perfektové a tudíž dvojslabičné, anebo — což nejvíce se pravdě podobá — prostě analogické dle vzoru sloves silných. Srv. BRUGM. Grdr. II, 1310 a LÖWE JF IV, 365.

b) Sthněmecké ni curi.

§ **577.** Sem náleží alespoň vzhledem svým a associací jím podmíněnou *2. osoba sg. záporného „imperativu" sthněmeckého*: *ni curi* = *noli*, vedle níž vyskytá se též 2. osoba pl. *ni curīt* = *nolite* (BRAUNE Gr. 233). Výklad tvarů těch není jednomyslný. Jedni badatelé jako SCHERER ZGDS[1] 194, BRAUNE PBB II, 157, HELTEN PBB XXI, 484 a jiní spatřují v nich opravdové *optativy praet.* od slovesa *kiosan*, které však zúplna byly pojímány jako imperativy; výklad to v syntaktickém ohledu zajisté možný a hlavně 2. osobou plur. *curit* podepřený. Druhotvar u Tatiana častěji přicházející *curet* snadno se pak pochopí jako analogie podle imperativu slabých sloves *io*-ových: 2. sg. *legi*, 2. pl. *leget*.

Jiní badatelé (BRUGMANN Grdr. II, 1278, BEHTGE u D. 373, HARTMANN u D. 508) považují *„ni curi"* za zbytek *injunktivu*, jehož se užívalo jako konjunktivu u významu voluntativním; dle BRUGMANNA l. c. 1277 sl. vznikaly v ievropských jazycích některé osoby imperativu (2. plur. a 2. 3. dualis) vůbec tímto způsobem a i v jiných osobách ustrnuly mnohdy tvary injunktivní ve funkci imperativu (na př. v 3. sg. *stind. jušata*, 3. pl. *jušanta*, v 1. plur. *got.* [*sthn.*] *fara-m*). Tak je tomu prý také v 2. osobě sg. *ni curi*, povstalé z pratvaru **kuz i-z*, ievr. **ĝus-e-s* a v 2. osobě pl. rovněž staré a původem injunktivní *ni cur-e-t*. Druhotvar *curīt* nemůže pak býti než analogický.

§ 578. Jak viděti, jest zde hluboký rozpor v míněních, jejž nadno překlenouti. Pravda jest, že tvary řečené jsou omezeny několika málo památkami nejstaršími, že na př. u Tatiana 33krát čte *ni curet* a pouze 7krát *ni curīt*, v Ben. Řeholi přece jen ještě ſší však *ni churiit* (Hartmann l. c.). Těžko tedy rozhodnouti, zdali *et* je tvarem náležitým a *curīt* analogií nesměle postupující, čili pak *curīt* prvotným tvarem mizejícím a *curet* novotvarem vítězně vzmáhajícím. *Je li však pravdiva eventualita druhá* — a sám bych k ní spíše klonil vzhledem k Ben. Řeholi a slovesným novotvarům Tatiana častěji přicházejícím (srv. výše § 428) — *pak jest curi roveň klásti tvaru wili* a prohlásiti je za doklad toho, že správná t hořejší dedukce naše o 2. osobě optativní *barīs* (místo **bāri*); oť isolované, v jiné funkci užité *curi* zachovalo nám pak zrovna o *wili* ještě původní, analogií neporušený tvar optativní *-i*, který ıtek již v starých glossách jeví náklonnost přizpůsobiti se k běžn optativům *-īs* ve tvaru *ni churīs* (srv. Braune Gr. 233).

Avšak i kdyby toto mínění nebylo správné a tvar *curi* opravdu starým injunktivem, *jak vysvětlíme si přechod jeho do paradigmatu ativního,* jenž se vyskytuje zrovna v nejstarších sthněmeckých pakách? Po mém soudu ne pouze příbuzností významovou, nýbrž é *shodou formalní:* že totiž již dříve, dokud 2. osoba jednotného ativu praeteriti zněla dle našich předpokladů *-i* (**bari*), imperativ unktiv) *curi* sdružován byl právě s těmito optativy *-i*, tak že nově vořil i 2. osobu množnou *curīt* a podle této i 2. osobu jednotnou *īs*. *Tím vším však je nová námitka pronesena proti* Waldově *theorii ip.-germanském -s a -z,* theorii to, v níž obtížný, ač ne bezvýznamný r *ni curi* pominut byl mlčením a jistě závažný tvar *wili* odstraněn ilím.

c) *Indikativ praeteriti* (*2. sg.*).

§ 579. Na konec je potřebí učiniti stručnou alespoň zmínku '. *osobě sing. západogermanského indikativu praeteriti -i a poměru m k téže osobě optativu praeter. * i.*

Starší badatelé jako Scherer ZGDS[1] 194 (srov. též Braune B II, 155 sl. a dosud Kluge P. Grdr. I[2], 449) byli ovšem pevně svědčeni, že druhé osoby indikativní: *sthněmecké zugi*, *stsaské tugi gsaské tuȝe* (starší * *-i*, Siev. Gr. 197) jsou vlastně pravidelně se inuvší tvary optativní, které cestou syntaktickou, podobně as jako i, dosazeny byly v indikativu místo nepohodlného tvaru původního

*-t, který v gotštině a severštině je zachován (*gotské gaft* a pod.). Avšak jak učí srovnávací jazykozpyt, nutno povědomé tvary interpretovati *jinak: jsou to stopy silného neaugmentovaného aoristu* (dle Brugmanna opět *injunktivu)*, který se jinde do germanštiny nedochoval, ale tvarem úplně se kryje se *stindickým (á-)diśas*, *řeckým (ἔ-)λιπες* atd. Tvar toho druhu (pragermanské **tuȝiz)* vyplnil tedy mezeru v západogermanském paradigmatu povstalou, sdruživ se těsněji s perfektovými osobami množnými (*sthněmeckým zugumēs* a p.), s nimiž sdílel odchylnou podobu kmene na stupni nejslabším. Srv. Fierlinger KZ XXVII, 430 (UG. 325), Brugmann Grdr. II, 1261, 1278 a 1344, Walde Ausl. 129 a 132, též nahoře § 493 sl.

§ 580. Koncové nepřízvučné **-iz* v západní germanštině dalo -*i*, kteréž po zákonu mohlo se jen udržeti po *krátké* slabice kmenové (na př. v *zugi* — *tugi* — *tuȝe*), ale po *dlouhé* slabice mělo odpadnouti. Potřebí tedy vysvětliti toto zevšeobecnění koncovky -*i*. Stačilo by sice uznati prostou analogii dle krátkokmenných tvarů (*wurti* ∼ *tugi* a p.), ale Brugmann Grdr. II, 1261, připomínaje skrovný počet *původních* takových forem vůbec, přednáší kombinaci ještě jinou a Streitberg UG. 325 i Michels ZfdPh XXXIV, 120 ve svých vývodech ji přejímají. Učíť Brugmann, že v prvotné záp. germanštině 2. osoba aoristu *tuȝi* z **tuȝiz* splynula se stejnozvučnou 2. osobou optativu praet. **tuȝi* z **tuȝīz*. Proto bylo potom veškerých tvarů optativních i v indikativě užíváno (tedy také dlouhých tvarů *bundi*, *nēmi*) — a teprve později a to *pouze v staré němčině*, nastalo opětné rozlišení: tvary -*i* zůstaly indikativními a v optativu pronikla koncovka sthněmecká *īs*, stsaská -*s*.[657])

Proti Brugmannovi *pozvedl však hlasu svého* Walde Ausl. 132 i popřel spolupůsobení tvarů optativních při pochodu, jímž ustálena 2. osoba indikativní -*i*: nepohodlná koncovka -*t* mohla prý jediné býti nahrazena tvary aoristovými, jež sdružily se s pluralem praeteritním, a nijaké další opory nebylo tu třeba. *Přes to vše nemusí se* Brugmannova *kombinace jen tak zhola odmítati.* Waldovi arci nehodí se záp.-germanská koncovka optativní -*i* do rámce zákona jeho „spirantového“, kdo však takových ohledů nemá, může si jen přáti, aby kombinace řečená dalším bádáním ukázala se býti správnou; neboť pak bychom i my — vedle *wili* a *curi* — zase nového důkazu nabyli

[657]) Brugmann l. c. pro toto -*is* (-*īs*) předpokládá arciť ještě pragermanské *-*iz*, kdežto Michels, jak víme, objasňuje je analogií.

o oprávněnosti hořejší dedukce, týkající se 2. osoby optativní v sth.-němčině a stsaštině. Zatím ovšem positivních svědectví pro Brugmanna není.

---

c) Sekundarní -īz v slovích jednoslabičných.

Gotský nom. pl. eis atp.

§ 581. Sem s dostatečnou jistotou klademe mužský (v některých nářečích i ženský) *nominativ pl. dvou kmenů -i*, a to: *gotského zájmena is* (nom. pl. *eis*) *a germanské číslovky „3"*. Pratvary: **ei̯-es* a **trei̯-es*; parallely jinojazyčné: stindické *tráj-as*, řecké (kretské) *τρέες* atd. Srv. Brugm. Grdr. II, 664 sl. a níže tvar *gasteis*.

Vývoj v germanštině byl tento: z původního **ii̯es*, **þrii̯es* vzniklo zajisté **ii̯iz*, **þrii̯iz* a konečně **īz*, **þrīz*. Jest tedy -ī- zde obsažené teprve sekundarní. Jak a kdy se vlastně vyvinulo a jaká byla v *příslušných* těchto slovích stažených (srv. § 41) intonace nebo vlastně *kvantita*, nelze blíže určiti. Walde, který Ausl. 101 uvádí 2dobé -ī-, vůbec má za nerozhodné, zdali kontrakce stala se již v pragermanštině jako u víceslabičných kmenů -*i* (**gastīz*), čili až v jednotlivých nářečích: avšak první možnost zdá se mu pravděpodobnější (l. c. 138).

Ať bylo tomu tak neb onak, *dvě* věci jsou jisty: *sykavka* v slabice původně nepřízvučné v germanštině byla a zůstala -*z* a *délka*, která povstala splynutím dvou prvních nebo všech tří hlásek *i*-ových, trvala ve všech nářečích jako *ī*, jak dokazují střídnice: *gotské* (mask.) *eis*, (mask. fem.) **þreis* dle Braune Got. Gr. 59; *stseverské* (m.) *þrír*; *sthněmecké* (m.) *drī*. O předpokládaném i v stfrištině **thrī* srv. Siebs P. Grdr. I[2] 1361 a o agsaském *ðrī*, jež v nářečí Alfredově staženo je asi z **ðríe*, tvaru to i jinde k adjektivům připodobněného, srv. Bülbring Altengl. El. I, 92 a 123 sl.

---

d) Sekundarní -īz v slovích víceslabičných.

§ 582. Tím míněno je podružné -*īz*, jež vzniká ze *dvou* slabik synkopou a kontrakcí v pragermanštině nastalou a přirozeně jeví tytéž další osudy jako prvotné -*īz*. Dlužno uvésti *dva* význačné příklady jednotlivé.

1. Nominativ pl. got. gasteis atd.

§ 583. Jest to týž pád jako hořejší gotské *eis* atp., jen že se týká *všech ostatních i-ových kmenů dvouslabičných* a odnáší se k pratvaru: ievr. **ghostei̯-es*, pragermansky **ʒastīz*. Obyčejná přípona pádová přistoupila tu ke kmeni na stupni *e*-ovém. V *příbuzných* jazycích odpovídají tvary: stind. *agnáj-as*, řec. *ὄφεις*, lat. *turrēs*, stslov. *pątьje.*[658]) Jak vidno, nastupuje i v jazycích mimogermanských druhdy kontrakce. Srv. Brugm. Grdr. II, 664 sl. a UG. 243.

Pragermanské **-īz*, které povstalo z **-i̯i̯iz*,[659]) jest sekundarní i běží o *kvantitu* (intonaci) jeho. Za tím účelem je potřebí seznati střídnice tvaru toho v jednotlivých nářečích, totiž: got. *gasteis*, *ansteis*; stsev. (nom. mask.) *gester* a *gæstir* (Noreen P. Grdr. I² 561), (nom. akk. fem.) *axler*; sthněm. (stsas.) *gesti*, *ensti*; stfriské zbytky *liode* (m.) a *dēde* (f.), ač není-li toto již oslabením z analogického *dēda*[660]); ags. *liode*, *béne*.

§ 584. Těmto tvarům podkládal se do nedávna obyčejně *tažený* pratvar *-īz*. Činil tak Hirt PBB XVIII, 524 sl., Brugmann Grdr. I² 126 a jiní, již všichni uznávali *-īz* za výsledek kontrakce z **-ijiz*. Pro feminina mohli se dovolávati i nejasného vzoru litevského *nàktys* (UG. 243), jehož intonace, byla-li prvotná, v germanštině samozřejmě musila platiti i pro maskulina.

Avšak pratvaru *-īz* vzpírají se některé střídnice germanské a to *sthněmecké*. Všude jinde v germanštině zastoupení dvou- i třídobých délek krytých *-z* je totožné, pouze *v starobylém a po té stránce citlivém nářečí sthněmeckém je rozdíl*: za 2dobé *-īz* čekati smíme *-i*, avšak za 3dobé *-īz* dle paralelního nominativu pl. *gëba* jen dlouhé a v jistých textech i v písmě vyznačené *-ī*. V nominativě pl. kmenů *-i* však máme *-i*, které rozhodně je krátké a za něž hodnověrný svědek Notker píše již bezbarvé *-e* (Braune Ahd. Gr. 169). Třídobému *-īz* tedy přítomný tvar, pokud můžeme souditi, najisto *ne odpovídá*.

[658]) Brugmann Grdr. II 665 připouští výklad z **ii̯-(e)s* též pro litevský ženský nominativ *nàktys* (i *trỹs*), kdežto Streitberg UG. 243 spojuje jej s vedským nom. akk. pl. *nákt ī* a abstrahuje z toho spíše prvotný tvar feminina **-īs*. Srv. Brugm. l. c. 677.

[659]) Že by v lat. jménech jako *Anglii* vedle *Angli* atp. obrážel se skutečný *vývoj starogermanský*, jak Bremer ZfdA XXXVII, 13 se domýšlí, jest velice pochybno: srv. UG. 243 a naše stanovisko v § 19. vytčené.

[660]) Srv. Siebs P. Grdr. I² 1342 sl. Starobylosti tohoto a podobných tvarů bez výhrady zastává se však Helten Gr. 146 (viz i 50 a 141).

Z toho důvodu hledaly a hledají se dosud interpretace jiné, jež by alespoň všem nářečím záp.-germanským dosti činily. Tak obnoveno bylo učení MAHLOWOVO *AEO* 127, že nepoddajné sthněmecké *gesti*, *ensti* není ani nom. pl. **-eįes*, nýbrž *akk. pl. *-ins*, *vzatý do nominativu.*[661]) V gotštině a severštině arci by hořejší výklad podržel pro patrnou různost obou pádů platnost, ale v záp. germanštině a zejména v sth.-němčině představovalo by *ensti* vlastně akkusativ **anstins*, zrovna tak jako OTFRIDOVO *situ* stotožňujeme s gotským akk. pl. *siduns* (srv. BRAUNE Ahd. Gr. 177, HIRT PBB XVIII, 524 i 529 a j.). Než proti tomu dá se namítati, že odlučují se tu od sebe tvary germanské *vůbec*, které právě v souběžném pádu *číslovky „tři“* bez nesnází byly vyloženy z jediného nominativu plur.; ano jest otázka, zdali by *akkusativní* sthněmecké *drī* mohlo tak bezpečně býti vyvozeno z pragermanského **þrins*. Tím navržený výklad povážlivě se viklá.

§ 585. Proto vítáno nám bude východiště nové, kterého jsme již dříve s prospěchem užili na př. při stejně obtížných tvarech imperativních **-ī* z pův. **-įįe*: *nasei*, *neri* atp.[662]) Zasloužil se o to hlavně WALDE Ausl. 133 sl., nově zdůvodniv SIEVERSOVU větu, že krátká samohláska, byť byla kryta *-z*, v poslední slabice již v *pragermanštině* odpadá. Nyní chápeme dle bližšího výkladu v Části všeobecné (§ 41.) předeslaného, *proč splynutím vzniklá délka může býti 2dobá*, proč z pratvaru **įįez* přes **įįz* docházíme skutečně žádaného **-īz.*[663]) Pojednou není bývalélo rozporu mezi germanskými jazyky, ale i *akkusativ pl. dobývá svého práva*: má rovněž svůj vývoj hláskoslovný a i záp.-germanské *gesti* jest původní **gastinz*, jen že v jedno spadlo s nominativem *gesti*. V jednoslabičném *drī* však možná, že *nominativ* zvítězil.

---

2. *Nominativ sg. got. hairdeis atd.*

§ 586. Pragermanské 2dobé *-īz* téhož celkem původu jako v *gasteis* atd. obsahuje pravděpodobně *nominativ sing. dlouhokmenných masku-*

[661]) Týž tvar jest v jazycích *příbuzných*: homer. *ὄϊς*, lat. *turris*, atd. BRUGM. Grdr. II 676 sl.

[662]) Viz nahoře § 195.

[663]) Něco jiného jest však v 2. *osobě sg. praesentu indik.* u sloves *io*-ových **naziįizi*, kdež jest *įį* vnitroslabičné Srv. WALDE Ausl. 149 sl. a MICHELS ZfdIh XXXIV 128.

lin ịo-ových, tedy *gotské hairdeis*, jehož střídnice ostatní jsou: stseverské *hirðer* (*-ir*); sthněmecké *hirti* (u Notkera *hirte*: Hirt PBB XVIII, 529); stsaské *hirdi*; stfriské *ēnde*, *rāvere* (Siebs P. Grdr. I[2], 1237 s výkladem tvarů pochybeným); agsaské *ende*, *hierde*. Tvary tyto skytaly badatelům do nedávné doby obtíže zdánlivě nepřekonatelné, což vysvitne z následujícího nástinu historie celé otázky.

§ 587. Zastavme se nejdříve při výkladech *starších*. Jest zajímavo, že Scherer ZGDS[1] 113 konstruoval již tentýž pratvar, k němuž dnes opět se navracíme, totiž **hairdịjas* (a ovšem též **harịjas*). Schererův názor, když se proti němu vyslovil Delbrück ZfdPh II, 394, arciť byl pak opuštěn a Osthoff (KZ XXIII, 89) i jiní navrhovali pratvary nové. Problemu s úspěchem dočasným se ujal Streitberg PBB XIV, 165 sl.[664]) a to tím, že vedle *hairdeis* postavil jinojazyčné tvary na pohled totožné jako osk. *Viínikiís*, *Puriís* atd. a zejména litevské *gaidỹs*, *ungurỹs* a pod. V jejich *-ī-* Streitberg rozpoznával první slabý stupeň[665]) suffixu *-(i)ịo-* právě tak, jako jím jest *-ī-* vzhledem k *-ịē-*. Dle toho nevyvinula se tedy koncová slabika gotského *hairdeis* kontrakcí snad z **-ịịas*, ale *přímo z ievropského *-īs*: a domnělým důvodem z gotštiny samé váženým jest Streitbergovi (l. c. 182) akkusativ sg. *hairdi* z **hairdịịam*, dle něhož by se prý i v nominativě bylo musilo vyvinouti **hairdis*, po případě **hairdịis*. Srv. však svrchu § 309.

Rovnice *hairdeis* = *gaidỹs* chopil se Hirt JF I, 13 a 215 (srov. i VI, 74) ve smyslu akcentové theorie, dovozuje z ní důsledně, že koncovka byla intonace *tažené*; Hirt ovšem tehdy nemínil jinak, než že z této příčiny byla gotská délka zachována a nikoliv pro následující chránící *-s* (*-z*). Hirt musil tenkrát tak souditi, ježto povaha slabik zakončených *-s* nebyla mu dosti jasná a zejména se mu nedostávalo příkladů na ražené *-īz*.

§ 588. Otázka, jak vznikla v tvarech jako *gaidỹs*, *hairdeis* dávná prý intonace *tažená*, byla tenkrát řešena všelijak. Hirt JF I, 13 pomýšlel po příkladu Streitbergovu na prvotvar **-ịịos*, z něhož

---

[664]) Srov. též PBB XV, 487 sl., kdež Streitberg odpovídá k námitkám Jellinkovým (tamže 287 sl.), které se však jádra výkladu o tvaru *hairdeis* nedotýkají. Viz i Brugm. Grdr. II, 116 p. 1.

[665]) Nazvaný dle Osthoffa „nebentonige Tiefstufe"; druhý slabý stupeň jest **-is* v got. *un-nuts*, *brūks* a pod., v příbuzných jazycích prý také v lit. *žōdis*, stslov. *kosь* a p. Srv. Brugm. Gr. II, 532, UG. 176, Walde Ausl. 139.

ne kontrakcí, ale ztrátou poslední slabiky a náhradou za ni vzniklo ievropské *-*īs*. Streitberg sám (JF I, 268 a III, 374 pozn.) mění záhy názor svůj: v souhlase s Kretschmerem (KZ XXXI, 339 a 344) nehodlá již litevské -*īs* parallelisovati s nominativem sg. f. kmenů nazvaných -*i̯ē*, na př. s *geresný-ji*,[666]) poněvadž *zde je ražená délka po právu*, ale spíše s řeckým ὀφρῦς, maje při tom -ī- za pravidelný „ablautový" stupeň krátké (jednoduché) dvojhlásky nějaké. A dle soustavy ievropské, kterou v BB XVII, 105 sl. zosnoval Bartholomae, přímo klade jako první slabý stupeň (Tiefstufe) přízvučné *-*íəs*, z něhož kontrakcí prý povstalo *-*īs*.

Tomuto náhledu opřel se Hirt JF II, 339 sl., uváděje jako protidůvod i Streitbergem citovaný nom. sg. f. -*í*, pro nějž dle Johanssona KZ XXX, 398 sl. (srov. o tom výše § 179) jest předpokládati pratvar *-*i̯ə*: plyne-li však z tohoto pratvaru intonace *zde* ražená, nemůže *onde* vyplývati zase tažená. Ostatně ať je pratvarem *-*i̯os* nebo *-*i̯əs*, Hirt neuznává tu kontrakce vůbec, ale — jak řečeno — *pouze ztrátu slabiky a náhradnou změnu intonace*. Toto stanovisko zastává i později, zvlášť ve spise Der idg. Akz. 116, kde pro *-*i̯os* (*hairdeis* a p.) a pro *-*u̯os* (ὗς, ὀφρῦς; srv. doleji § 595) předpokládá pochod týž. — Pochybnosti Hirtovy sdílí a proti Streitbergovi téže instance (nominativu sg. f. *-ī v litevském *vežantì*) se dovolává i Lorentz při dvou příležitostech (JF V, 382 s pozn. a VIII, 117 p. 3.), ač jinak proti základní rovnici: *hairdeis* = *gaidỹs* nenamítá ničeho.

§ 589. Avšak i tato zdánlivě tak evidentní parallela počala se brzo kolísati. *Nejdříve pochybováno o existenci ievropského -īs* a to Sieversem (PBB XVI, 567 a Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss. 1894, 129 sl., zvláště 135); ten opíraje se o finské tvary -*ias* (na př. *ankerias*), z litevštiny vypůjčené a V. Thomsenem[667]) prokázané, usoudil z nich, že také litevské -*ỹs* v *ungurỹs, gaidỹs* může býti pojato jako výslednice *stažení*, teprve v litevštině vykonaného ze staršího -*ias*. Srv. UG. 62 a 186.

Mimo to některé střídnice *západogermanské* (gotština a severština jsou v té příčině indifferentní) dávaly podnět k novým a novým pochybám. Byť gotské *hairdeis* na pohled se rovnalo *-*īz*, *přece sthněmecké hirti vzhledem k nom. pl. gëbā nemohlo odpovídati pratvaru*

[666]) O tvaru tomto srv. ostatek Kurschat Gr. 260.

[667]) Ve spise: Beröringer mellem de finske og de baltiske sprog, str. 115 sl.

3dobému. To postřehl i Hirt PBB XVIII, 529 sl. a navrhoval odpomoc dvojí: buď míti *hirti* za akkusativ vzatý do funkce nominativu (= gotskému *hairdi* z *-*i̯om*), aneb uznati *nominativní* pratvar **herdijas.* Proč právě *tento* pratvar, z něhož dle hořejších údajů vyvozován přec v gotštině ton *tažený* — Hirt nedopověděl.

§ 590. Za těchto poměrů co bylo přirozenější, než že se vyskytl badatel, který nejen že *popřel* ievropské *-*īs*, z něhož germanské tvary *všecky* nedaly se odvoditi, ale i přímo vycházel z pratvaru s *2dobým pragermanským -īz*, jež hleděl objasniti podružným vývojem? I podařilo se mu to skutečně: jako italské *-īs* dá se vysvětliti jinak, jako litevské *-ŷs* (*gaidŷs*) pravděpodobně teprve v baltštině, ne-li v litevštině vzniká stažením z *-*ías,*[668]) tak dle Walda Ausl. 134 sl. *i v pragermanštině nastává stažení v pratvaru *hirđii̯az,*[669]) které podmíněno je synkopou koncového *-a-* v „třetí" slabice a jehož výslednicí jest *pragermanské* *-*īz*, co do trvání *dvoudobé.* Uplatnil tudíž Walde tentýž princip *zde* jako stejně zdařile i při tvaru *gasteis* (§ 585), *nasei* (§ 195) a jinde. A s Waldovým rozluštěním hádanky celkem a v zásadě souhlasí též recensenti spisu jeho, jako Michels ZfdPh XXXIV, 117, Franck AfdA XXVIII, 53 a sám Hirt Ark. f. n. fil. XVIII, 374. Pouze Jellinek ZföG 1901, 1086 sl. pohřešoval hlubší nějaké zdůvodnění toho, že vylíčeným pochodem povstává právě *2dobé -īz*; myslím však, že doplnění Waldovy nauky v tom smyslu podal jsem již nahoře v častěji citovaném § 41.

Sám, jak patrno, rovněž se srovnávám s pratvarem Waldovým a k vývodům jeho výslovně ještě odkazuji — arciť s výhradou odchylného svého stanoviska v otázce *sykavky* koncové. Tou dle Walda bylo již v pragermanštině znělé *-z*, protože prý následovalo původně po *krátké* samohlásce v *-*ii̯az*, i nezměnilo se ani tehdy, když předchozí samohláskou stalo se po synkopě poslední slabiky 2dobé *-*ī*(*z*),

---

668) Z nepřízvučného *-*ias* vyvinulo se však *-is* (*žŏdis*). Srov. výše § 41. Walde Ausl. 135 sl. klade důraz na to, že v litevštině není znamenati změtení nominativů *gaidŷs* a *žŏdis* v příčině akcentu; to jest mu důkazem, že původ koncovek jejich hledati jest v dobách poměrně pozdních a že do baltštiny (litevštiny) přejato bylo vůbec *-*ias.* K tomu dodávám, že také v *slovanštině* úplně vystačíme nyní pratvarem *-*i̯os* (nom. sg. *konь* z *-*jь* a toto z *-*jo*[*s*]) — tedy týmž pratvarem, který se v slovanštině dříve ani neuznával. Srov. Brugm. Grdr. II, 532.

669) Prvotná koncovka byla asi *-*i̯os*, jež platí zároveň pro *krátkokmenná* substantiva *i̯o*-ová (**hari̯az*), avšak po *dlouhé* slabice kmenové bezpochyby již v prajazyce pozměnila se v *-*ii̯os* podle zákona Sievrsova PBB V, 129.

kteréž by jinde dle theorie WALDOVY jistě bylo způsobilo neznělé *-s* (Ausl. 130 sl.). Tak tedy WALDE dospívá žádané sykavky *-z*, k níž vede ovšem též theorie moje nahoře podaná a důsledně prováděná, jen že cestou rozhodně *jinou*: příčinou znělosti sykavky jest dle ní toliko *nepřízvučnost poslední slabiky*, která trvale působila od ustálení germanského akcentu, tudíž před synkopou koncové samohlásky *-a-* zrovna tak jako po ní, v tvaru **-i̯az* stejně jako v **-īz*.

§ **591**. Předpokladům zde učiněným odpovídají pak skutečné germanské *střídnice* svrchu položené, k nimž poznamenati jest toto: V *gotštině* nom. sg. *hairdeis* je totožný s genitivem sg. effektivně sice, ne však původem: jeť genitiv z **hirði̯i̯es(o)* přes **hirðies*, **hirðiis* nebo podobně, ale dojista *hláskoslovně* vyvinut. Identita nominativu a genitivu sg. u dlouhokmenných je potom nápodobena u substantiv *krátkokmenných*: pravidelný genitiv je tu *harjis* (z **hari̯es[o]*) a analogií dle něho přetvořen též prvotný nominativ **haris* (z **hari̯az*) v paradigmatický tvar *harjis*. Srv. WALDE Ausl. 153 sl. vedle BRUGM. Grdr. I², 253 sl. a UG. 62.

§ **592**. V *stseverštině* zvláště bije v oči bezvýjimečný rozdíl mezi dlouhokmennými tvary *-er*, *-ir* (z **-īz*) a krátkokmennými *-r* (z **-i̯az*): *hirðer* proti *herr* (WALDE 140 sl.). Pročež není as správné, když BRATE BB XI, 196 krátkokmenná jména mythická *Ymer*, *Hymer*, *Siner* atd. vysvětluje tak, jako by *analogicky* byla ustrojena podle dlouhokmenných; srv. i STREITBERGŮV v jádru věci podobný výklad (PBB XIV, 177 a 182), dle něhož jména jako *Ymer* rovnají se *hirðer* i vznikla prý v dobách, kdy kvantita kmenové slabiky nerozhodovala ještě o podobě koncovky.

Proti těmto a podobným pojetím svědčí však ve jménech jako *Glaser*, *Guser* a pod. nedostatek přehlásky jinak obecné, dále *praseverský* tvar *HRORER* (By), jejž v nápise ze 7. stol. dlužno dle parallelních tvarů jiných (WALDE l. c. 108) čísti pravděpodobně ještě **-ēR* a který by měl přece zníti **-īR*. Zde všude je nepochybně oprávněn výklad nějaký jiný, a ač záhada sama dnes nadobro rozluštěna není,[670]) [illegible] přec nejspíše výklad SIEVERSŮV, v Ber. d. sächs. Ges. d. [illegible]9 sl. hlásaný. SIEVERS *má zejména nepřehlášená jména* [illegible] **-aiz* (= praseverskému *-ēR*, stseverskému *-er*, *-ir*); toto

[illegible]ALDE Ausl. 141 sl., pak o praseverských tvarech BUGGE Norges

**-aiz* vyvozuje v podružném vývoji z pragermanského **aiaz*, jež vzniklo pravidelným krácením z **-ēios*, vlastně **-ēiios* (totéž v lat. *Pompēius* a j.). Jak vidno, mnoho je zde nevyjasněného a potřebí tudíž opatrnosti; tu pak osvědčíme, když ani v uvedeném již HROREB ani v mladším poněkud a jistě zkráceném *Hæruwulafin* [Istaby kol r. 700 [671])] – a tím méně ovšem v stseverských tvarech *Glaser*, *Ymer* atp. vyhledávati budeme střídnic za pragermanské **-īz*, jak činí na př. i NOREEN Altisl. Gr. 164 a P. Grdr. I², 608, byť stran praseverských tvarů ne rozhodně.

§ 593. V *záp. germanštině* již WALDE Ausl. 137 sl. právem odmítl pro sthněmecký nominativ *hirti* výklad z *akkusativu*, ukázav zároveň, že každý z těchto pádů vyvinul se *hláskoslovně*, nom. z **-ijaz*, akk. z **ijan*. Jest jen zde — jako nahoře při *gesti* — doložiti, že ve větvi záp.-germanské vůbec oba tyto pády zákonitým vývojem spadly v jedno.

Konečně je připomenouti, že redukcí z **-īz* povstalé *-i*(*-e*) v nářečích *starých* nikdy neodpadá. Jeví-li se tedy v dalším vývoji někde jako ve frištině,[672]) nebo střední nizozemštině [673]) *apokopa*, jest to právě úkaz pozdější, kdy *-e* již bylo nepevné a substantiva podléhajíce analogiím ztrácela je nadobro.

IV. Pragermanské *-ūs* (*-ūz*).

§ 594. Případy, které lze tu zařaditi, jeví *2dobé ievr.* (*pragermanské*) *-ūs v slovích jednoslabičných.*[674]) Jsou více méně nejisty a koncové jejich *-s* jest znakem *nominativu sing. nebo plur.* V gotštině střídnicí náležitou jest *-ūs*, v severštině *-ȳr*,[675]) v záp. germanštině čekali bychom dle naší theorie v úvodě přednesené **-ūs* se sykavkou svědčící slabice *přízvučné*; místo toho nalézáme však *-ū*, které předpokládá **-ūz*, bezpochyby již v pragermanštině analogicky přejaté. Více o tom doleji.

---

[671]) Srv. NOREEN Altisl. Gr. 4 a dále KOCK PBB XXIII, 522 pozn.

[672]) Na př. *ombecht*, *eynd*; zachované *-e* je tu kriteriem pro starobylost textů. SIEBS P. Grdr. I², 1237.

[673]) Na př. *weit* a *ent*; srv. FRANCK AfdA XXVIII, 53.

[674]) V slovích *víceslabičných* dalo by **-ūz* střídnici gotskou **-ūs*, stseverskou **-yr* a záp.-germanskou **-u*, není však na to dokladu. Srv. při *-ū* § 208.

[675]) Praseverské **-ȳR* s přehláskou u-ovou.

a) *Nominativ sg. sýr atp.*

§ 595. Původní *-ūs* možno ještě nejspíše shledávati v *nominativu sg. ženského kmene *sū-*, jak obráží se v latinském *sū-s* a řeckém *ῦ-ς*. Srv. Brugm. Grdr. II, 534 a Bechtel u D. 527. Intonace arci není zde zcela zřetelná, neboť žádáme přirozeně tonu *raženého*, a řečtina vykazuje tažený. Jen že v řeckém *ῦς* sama povaha jednoslabičného slova mohla odchylku tuto způsobiti.“[576])

V *germanštině*, v níž předpokládáme tedy koncovku 2dobou, jde především o její *sykavku*. Záp.-severská střídnice *sý-r* je v té příčině indifferentní, ale záp.-germanské tvary: sthněmecké a agsaské *sū* dle naší theorie nezbytně vedou k **sūz*, ačkoli bychom v přízvučném tom slově očekávali vlastně **sūs*. Zavládla tudíž zde (jak nahoře již naznačeno) analogie podle ostatních, zejména ženských nominativů sg. **-s*, které jsouce víceslabičné mají jasnou sykavku po právu. Tímto způsobem theorie naše zůstává v platnosti.

Netřeba však na tuto zdánlivou výjimku z našeho pravidla tak přílišnou klásti váhu; neboť jsou ještě jiné možné výklady záp.-germanského tvaru *sū*. Mohl by to býti i zvláštní *asigmatický* nom. sg., utvořený obdobou dle přečetných nominativů kmene *-ā* (= pův. **-ō* = **-ā*), nebo pravděpodobněji *vokativ sg. sū* vzatý do funkce nominativní (viz § 204), aneb i *akk. sg. *sūm*, jak rovněž o tom již pojednáno (§ 311). A tytéž eventuality, zejména pak první dvě, dlužno míti na mysli při posuzování vých.-severského tvaru *sō* (srv. Kock JF II, 336 sl. a UG. 75). Jistoty není lze se tu dobrati.

b) *Gotský nom. pl. jūs.*

§ 596. Gotské zájmeno 2. osoby pl. vyvozujeme ze zdlouženého kmene **i̯ū-* a přidaného znaku pluralového *-s*: **i̯ūs*. Kmen ten je zřejmý v stindickém *jū-jám* (*-jam* přeneseno z 1. osoby pl.), celý tvar pak av. *jūš*, lit. *jūs* (s intonací změněnou) a pod. proti krátkokmennému lesb. *ὔμμες* = **i̯us-sme-s*.

[576]) Pochybno však jest, zda máme též v nom. sg. stindickém *bhrū-š*, řeckém *ὀφρῦ-ς* uznávati pův. 2dobé **-ū-s* z kmene *bhrū-* (srv. Brugm. Grdr. a Bechtel ...) ... tažená intonace řecká nedá se tak snadno objasniti. Podobá se, ... ntrakce nějaká snad již prajazyková (srv. UG. 234 a Hirt Akz. ...) ... i pro pragermanštinu resultovalo 3dobé **brūz*, které dle naší ... záp. germanštině svého *-z*: agsaské *brū* „brva“. Stseverské *brú* ... akk. sg. neb nom. asigmatický. Viz ostatně následující výklad ... an etymologie též Bugge PBB XIII, 505.

V gotštině běží hlavně *o kvantitu samohlásky* (sykavka je tu indifferentní). Obyčejně píše se *jus,* ale BRUGMANN Grdr. I[2] 261, KLUGE P. Grdr. I[2] 467, BEHTGE u D. 550 a j. transskribují *jūs*. Kdo má pravdu? — Určitou odpověď na to lze dáti jen podmíněně, předpokládáme-li totiž, že základním kmenem je skutečně **i̯ū-* a ne snad krátké **i̯u-*, dále že znak *-s* přistoupil dříve, než nastaly gotské změny koncové, tedy pravděpodobně již v pragermanštině. ***Za těch praemiss můžeme vším právem psáti** jūs*, neboť délka samohlásky jest odůvodněna, ať zvítězil v gotštině tvar přízvučný, ať ustálil se tam tvar nepřízvučný, jenž rovněž nedoznává krácení. Srv. v úvodě k délkám *s*(*-z*) § 499 a 505.

V *ostatních* germanských nářečích zříme všude analogické jen tvary dle 1. osoby plur.: stseverské *ér*, agsaské *ʒí* atd. Viz UG. 265.

V. Pragermanské *-aiz*.

§ 597. Pragermanské *-aiz* je dvojí: primarní, odpovídající ievropskému *-oi̯s* atp., neb sekundarní, jež povstalo z dlouhé dvojhlásky nějaké + *s*, na př. z **-ōis* a p. Ježto pak *dlouhé dvojhlásky vnitroslabičné již v pragermanštině se redukují* (STREITBERG, Zur germ. Spr. 91 sl.), dlužno v tomto případě ve všech germanských jazycích přímo vycházeti z **-aiz*, kteréž co do intonace rovná se prvotnému 3dobému *-aĩz*. —

a) *Třídobé -aĩz v slovích jednoslabičných.*

§ 598. Jediný příklad dosti bezpečný sekundarního *-aĩz* (z **-ōis*) máme na adv. kompar. **mōis* „magis" = ievropskému **mə-i̯s*, po příp. **mō-i̯s* (STREITBERG l. c. 96 a BRUGM. Grdr. II, 404); jednotlivé střednice germanské jsou zcela přiměřeny k vývoji přízvučného *-ai-*: gotské *mais*, stseverské *meir*, sthněmecké *mēr* (adj. zní *mēro*, *-a*), stsaské *mēr*, stfriské *mā* i *mār*, agsaské *má* (analog. *mǽ*).

Při tom koncové *-s* v germanštině *po délce 3dobé, byť v slabice přízvučné, změnilo se v -z*, které v gotštině dává *-s*, v severštině *-r* a v záp. germanštině po právu mělo odpadnouti, jak skutečně se stalo v *agsaštině*; než však *-z* odpadlo, mohlo vlivem blízkých tvarů adjektivních přejíti i v *-r*, které jest pak beze změny zachováno. Jen tak vysvětlíme si zajisté tvary *stněmecké*, kdežto v *stfrištině* v našem případě velice poučné zříme zastoupeny útvary oboje.

---

b) Třídobé -aīz v slovích víceslabičných.

§ 599. Jako v přízvučných, tak i v nepřízvučných slabikách nastoupilo v pragermanštině po 3dobé dvojhlásce místo původního -*s* znělé -*z*, které v gotštině opět dává -*s*, v severštině -*r* a v záp. germanštině odpadá. Dvojhláska sama v *gotštině* zůstává nezměněna, leda že nátlakem nepřízvučnosti snad již za Wulfily z 3dobé dvojhlásky stala se 2dobou a po případě již tehdy byla pronášena monoftongicky (2. sg. opt. *bairais*). *V sev. a záp. germanštině* však třídobost dvojhlásky rozdílu as vůbec nečinila: jako v koncových slabikách prostých platily pravděpodobně — po mém aspoň přesvědčení — také zde *dvojhlásky kvantity jen prostřední*, které jsou pak staženy v *-*ǣ* a redukovány v severštině v úzké -*e* (-*i*) a v záp. germanštině v otevřené -*e* (oboje nejdřív poněkud nadměrné, ale potom opravdu 1dobé, jež bez další redukce trvá): stseverské *berer* (-*ir*), agfriské *bere* (starší *berœ*). O jiném pojetí tohoto vývoje srv. níže při případech jednotlivých, jichž není příliš mnoho.

1. Genitiv sg. ženských kmenů -i: gotské anstais atd.

§ 600. Pragermanské -*aīz* = ievropskému -*ōi̯s* s velkou pravděpodobností stanovíme jako pratvar *genitivu sg. germanských ženských kmenů -i*, kdežto týž pád mužských kmenů -*i* srovnává se v germanštině s gen. sg. kmenů -*a* (po případě kmenů -*u*): gotské *gastis*, stseverské *gests* (*staðar*) a pod.

Koncovka *-*ōi̯s* jest obecně ievropská a bývá jen v některých jazycích zaměněna koncovkou jiného stupně *-*ei̯s*, na př. v osk. *Herentateís*. Brugmann Grdr. II, 573 se domnívá, že dálo se tak vlivem přízvuku rozdílného, avšak Streitberg UG. 241 soudí, že -*ei̯s* bylo analogické podle jiných pádů téhož stupně. Dávám za pravdu Streitbergovi, poněvadž v gen. sg. souběžných kmenů -*u* obdobná koncovka -*eu̯s* vůbec bezpečně doložena není (srv. Brugm. Grdr. II, 576 a zde níže § 608). Arciť u kmenů -*i* lze obě koncovky dle pravidel hláskoslovných vyhledávati v jazycích arských (v stindickém *ávēṣ* atd.) a také baltoslovanských (v stslovenském *nošti* a litevském *naktě̃s*), ale právě analogie kmenů -*u* svědčí i v těchto případech pro -*ōi̯s*.

Intonace byla dle litevštiny *tažená*. Hirt JF I, 11, drže se obvyklého předpokladu přípony genitivní -*es* (srv. Kluge P. Grdr. I² 454), vykládá tažený ton ztrátou slabiky následující, tedy z **noktoi̯-es*. Proti tomu namítá však Streitberg JF III, 370 (srv. UG. 241), že **noktoi̯-es* dalo by prý jen **noktōis*, ale za to z **noktoi̯-so* jakožto pratvaru s nej-

starší genitivní příponou *-so* (srv. stslovenské *čь-so*) že resultuje teprv **noktoîs*. Vzhledem k *jednotnému* výkladu všech genitivů, jenž jest žádoucí, více víry sic zasluhuje STREITBERG, ačkoli ovšem přímého nějakého důkazu toho při pochodech tak vzdálených a záhadných vůbec není.

§ 601. Dosti obtížny jsou střídnice *germanské*. Nejzřetelnější z nich jsou ještě tvary *gotské* jako *anstais*, *waila-dēdais*. (O povaze dvojhlásky promluveno výše.) Méně zřetelny a jen v praskrovných zbytcích uchovány jsou střídnice *stseverské*: *vetter-ges* „nic" k nom. *vættr*, *véttr* „věc" a stnorvéžské *Alfer-* (nom. *elfr* „řeka") ve jménech místních. Srv. NOREEN P. Grdr. I² 611, UG. 242, WALDE Ausl. 57. Jakkoliv v *praseverštině* koncovka ta doložena není, lze v ní přece dle výsledku stseverského předpokládati vývoj týž jako při *-aî* prostém, t. j. nejdříve vzniká (dle přednesené mnou theorie) praseverská délka prostřední kvantity *-ēʀ, která po r. 600 asi krátí se a dává *-eʀ (*-iʀ), stseverské *-er*.

§ 602. Tvary *záp.-germanské* jsou tyto: *sthněmecké ensti* (u Notk. *enste*), *stsaské ansti*, *stfris. dēde* (SIEBS P. Grdr. I², 1343 zbytečně má i toto za analogii dle gen. sg. kmenů *-ā*), *agsaské éste*, *bēne* (v nejst. památkách *uyrdi* „osudu"). Kdyby tvary tyto skutečně obsahovaly **-aîz*, musily by ve *všech* nářečích vykazovati za střídnici otevřené (pův. nadměrné) *-e*. Avšak nacházíme všude jen *-i* (*-e*), tak že právem usuzujeme z toho, že zachované tvary nejsou ani tvary náležitými, nýbrž že tyto byly zatlačeny analogií dle blízkého *dativu sg. -i* (*-e*), o němž srv. výše § 436 sl. Kdy analogie řečená ovládla, není nám dnes už možno na určito vypátrati: buď stalo se tak teprve v jednotlivých již oddělených nářečích — anebo ve fasi nějaké předchozí, kdy na př. *vedle sebe* užívány byly v prvotném jazyce záp.-germanském gen. sg. *-ēz a dativ sg. *-ī. [677]) Sám bych se přimlouval za možnost prvou, nemaje při pochodu tak na snadě jsoucím souhlas *všech* záp.-germanských nářečí za příliš významný. Že by již v jedné (západní, po případě i sev.) části *pragermanštiny* vyvinulo analogické **-eîs* (vedle dat. sg. *-ēi), jak také někdo domnívají, [678]) nezdá se mi dokonce býti pravděpodobným.

[677]) Tato druhá eventualita mohla by místo míti také v severštině, kde z jednoho gen. sg. *-iʀ (m. *-eʀ) rovněž vyvoditi se dalo stseverské *-ir*, *-er*. To arcit není.

[678]) Srv. BRUTOR u D. 535 a BRUGM. Grdr. II, 574; BRUGMANN zbytečně místo stínu stanoví pratvar *-ii̯-es n. *-ei̯-es.

2. *Druhá osoba sg. optativu praes.: got. bairais atd.*

§ 603. Tažené (3dobé) *-*o͂i̯s* vzniklé z *-*o* + *īs* máme za koncovku *2. osoby sg. optativu praes.*, *utvořeného thematicky znakem optativním nejslabšího stupně -ī-*: pratvar tedy *ievropské *bhero͂i̯s* = *pragermanskému *berai̯z*. Bližší rozbor tvorby je týž jako při 3. osobě sg. (§ 376); intonace jako tam i zde jest patrně tažená. (UG. 343 sl.).

V *germanštině* působí značné potíže rozsouditi, jaké kvality byla v pragermanštině a zvláště v záp. germanštině *sykavka* koncová; souvisí rozhodnutí v tom neb onom smyslu s celou otázkou západogermanského -*s* (-*z*). I musím rovněž zůstati věren své theorii a posouditi případ tento s hlediska jejího.

§ 604. Východiskem budiž při tom pragermanské **berai̯z* (se -*s* v slabice nepřízvučné). Tomu úplně odpovídá *gotské bairais*. Změny v dvojhlásce tu není, leda že pův. 3dobé -*ai*- během času skleslo v 2dobé a bylo po příp. i monoftongováno; sykavka právem se jeví jako neznělá. Nesprávný je dle toho názor Schererův, jejž obnovuje Hirt PBB XVIII, 286 (srv. i Lorentz JF V, 384), že -*ai*- zde značí krátké, redukované -*ĕ*-.

Gotský modus praesentuje se nám takto přirozeně jako thematický ievropský *optativ* a jen v 1. osobě sg. nastoupil místo optativu tvar *konjunktivní* *-*o͂u̯* (*bairau*), jak aspoň nahoře v § 422 bylo předpokládáno. Že by také v jiných osobách a zvláště v 2. sg.[679]) byly do germanštiny se zachovaly tvary konjunktivní (na př. v 2. osobě *-*ēs*, vyslovované otevřeně jako *-*æs* a napsané proto v *got.* -*ais*), může učiti jen ten, kdo plně důvěřuje Johanssonově i Streitbergem[680]) schválené rovnici, že *gotské sijais přímo se rovná pův.* **s*(*i*)*i̯ēs* (*stlat. siēs*). Tato rovnice není však dokázána ani vývojem ostatních koncovek gotských (srv. hlavně 2. sg. praet. *nasidēs* s pův. *-*ēs*; § 558) nějak pravděpodobně podepřena; tvar *sijais* pak možno pojmouti nehledaně jinak — totiž jako útvar *thematický*[681]) a podnět k přechodu jeho k optativům způsobu *bairais* netřeba spatřovati právě

[679]) Dle Hirta PBB XVIII, 286 v 1. a 2. os. plur., dle Lorentze JF V 384 v 2. os. pl. a *také v 2. sg.*

[680]) Srv. UG. 344 (liter.).

[681]) Totéž platí o *stsev. séer* (vedle *sér*): Noreen Altisl. Gr. 247. Přechod k optativům thematickým pozorovati jest ostatně i v *ags.* 2. osobě *síe* (*sý* atd.; Siev. Gr. 56 a Bülbring Altengl. El. I 124), dále v stř. h. němčině *si*(*y*)*est* (Michels Mhd. El. 158) vedle *sist*.

v 2. osobě sg., nýbrž lze ho týmž právem, tuším, hledati na příklad v *1. osobě sg.*, tak že by *po redukci koncových délek* nejdříve náležité **sija* (z pův. **s[i]iēm*) bylo se změnilo v *sijau* ∽ *bairau* a jeho teprv ostatní osoby následovaly.[682]) Posléze je pevné stanovisko v přítomné soustavě dáno také tím, že i 1. osobu *bairau* nepojímám jako reflex konjunktivu **-ām* (= lat. *feram*), jak Hirt a jiní dosud činí; nemožno tudíž ani ostatních osob považovati za konjunktivní, tedy že by 2. osoba byla vlastně **-ēs* (= lat. *feres*) a pod., naopak dlužno dle všech dosavadních rozborů koncových délek gotských i optativní *-ai-* míti především a ve všech osobách za *dvojhláskové*.

§ 605. V *st. severštině* užitím theorie o praseverských dvojhláskách *prostřední kvantity* snadno dospějeme tvarů skutečných (*berer, -ir*), kdežto ti, kteří též praseverským (a prvotně záp.-germanským) dvojhláskám přisuzují třídobost,[683]) nuceni jsou pak v *severštině* uznávati dvojí jejich redukci, ničím vlastně nedosvědčenou. Srv. totéž při dvojhláskách prostých (v úvodě k *C.*).

§ 606. V *záp. germanštině* konečně za pravé střídnice původního **beraiz* mohou platiti jen *agsaské bere*, (starší *berœ*), *béode* atp. a *stfriské biade* atp. (srv. Siebs P. Grdr. I², 1336). Výklad podávám tento: Pragermanské *-z* odpadá v záp. germanštině v době, kdy prosté délky koncové zasaženy jsou už redukcí: tehdy teprv jest i předchozí dvojhláska *prostřední* kvantity[684]) redukována a ustálila se v dotčených nářečích jako skutečná hláska *krátká*. V nejzachovalejším záp.-germanském nářečí však, totiž v *st. h. němčině*, a dále v *st. saštině* přímých střídnic za pův. **beraiz* není; neboť onde zníti by musila **bëre* s nadměrným zprvu *e*, tuto rovněž **bere* s krátkým *-e*. Než nacházíme místo toho *sthněmecké bërēs* (od 9./10. stol. též *-t*: Braune Gr. 227) a *stsaské beres*. Kterak to vysvětlíme?

Myslím, že nemůže býti pochyby o tom, že jmenované tvary vznikly nějakou *analogií*. Vždyť opak toho, že by totiž právě stněmecké tvary (*-ēs* a *-es*) byly pravidelné a agfriské (*-e*) analogické snad podle 1. a 3. osoby sg., není lze si dobře představiti. *Jde však o to, která analogie tu působila a v které asi fasi.* Na snadě je za-

[682]) Srv. ostatně výše § 426 a 377.

[683]) Mimo jiné jest to zejména Walde Ausl. 133 a Michels ZfdPh XXXIV, 120 sl.

[684]) Jiní vycházejí i tuto z dvojhlásky přesně 3dobé. — Viz poznámku předchozí.

jisté názor, že vzorem byla 2. osoba sg. indikativu praes. *biris*(*i*), v které -*s* bylo hláskoslovně oprávněno. Tak soudil již SCHERER a souhlasně s ním HIRT PBB XVIII, 529, jehož druhý návrh, viděti v *bërēs* původní tvar **berēsi* s osobní příponou primarní, není přece přijatelný. Ovšem WALDE Ausl. 130 sl. uznává analogii jinou: *bërēs* podle optativu praet. *bārīs*, jehož -*s* on dle zvláštní theorie své má rovněž za hláskoslovně oprávněné. Avšak these WALDOVA není ani v *jiných* patrnějších případech prokázána a nedá se — jak ukázalo se shora (§ 574) — zejména 2. osobou *bārīs* vedle *wili* opodstatniti; bylo by dle MICHELSA ZfdPh XXXIV, 120 methodičtější, kdyby WALDE byl přiznal, že *na optativech samých o sobě vůbec žádná theorie o pragermanském -s* (*-z*) *zbudovati se nemůže.*

§ 607. Vracím se tedy k analogii dle *indikativu praes.*, abych odpověděl zároveň na otázku, kdy asi vstoupila v život. Jako v přečetných případech jiných, smíme i tuto jen hádati a míti na zřeteli hlavně možnosti *dvě*: buď již v záp. germanštině na omezeném (*německém*) území vyvinulo se místo **ƀerēs* obdobné **ƀerēs*, kteréž se pak v stněmčině náležitě obráží — anebo se udál tentýž pochod později v nářečích těch samých. Z **ƀerēs* mělo zbýti — jak víme — do sthněmčiny **berē*, do stsaštiny **bere*; tvary tyto zákonité nezdály se však mluvícím býti dosti výrazné a od ostatních, zejména *třetích* osob jasně odlišené. I přidáno -*s*, které připadalo příslušníkům jmenovaných nářečí jako význak 2. osoby jednotné. V *stsaštině* vzniklo *beres*, v *sthněmčině *berēs* s nadměrným (jak říkáme) -*e*, v němž tenkráte se ustálila analogií dle jiných (množných) osob skutečná délka: *bërēs*.

Obojí postup je zajisté možný a věci přiměřený, přece však bych sám dal přednost *druhému*,[685]) poněvadž již *v nejstarších sthněmeckých památkách bývají i druhotvary -as* (BRAUNE Gr. 226), které po mém mínění jsou důkazem toho, že *koncové otevřené -es opravdu nebylo hned tak rozhodně dlouhé.*[686]) Analogií dle *biris* vzniklo tedy *bërēs* a pod., touž analogií nebo spíše obdobou dle *bërēs* zase optativ praet. *bārīs*, jak na patřičném místě dovozeno (§ 575).

---

[685]) Ten po svém způsobu zastává i MICHELS l. c., jen že klade po apokopě -*z* ještě **bindē*, s čímž srovnati se nemohu.

[686]) Není vyloučena možnost, že i dvojitě napsané -*ees* v *Ben. Řeh.* znamená touž nerozhodnou délku a teprve cirkumflex u NOTKERA že značí délku pravou. Srv. BRAUNE Gr. 225 sl. a níže při -*auz* § 610.

VI. Pragermanské -*auz*.

Gen. sg. kmenů -u: gotské sunaus atd.

§ 608. Nepřízvučné pragermanské *-*au̯z* = ievropskému *-*ou̯s* souběžně s odbytým již *-*aus* (= *-*oi̯s*) předpokládáme v *gen. sg. germanských kmenů -u*, ať jsou rodu kteréhokoliv. Koncovka *-*ou̯s* jest obecně ievropská a byla dle všeho jediná; Brugmann Grdr. II, 576 dohaduje se aspoň koncovky *-*eu̯s* jen z parallely kmenů -*i*.

Střídnice v jazycích jsou: staindické *sūnṓš*, av. *pasuoš* „dobytka" atp., osk. *castrovs* (?), latinské *manūs*, stslovenské *synu* a litevské *sūnaũs* (srv. Reichelt BB XXV, 242). Intonace je dle litevštiny tažená. Výklad její u Hirta JF I, 11 z -*ou̯-es*, naproti tomu u Streitberga JF III, 370 (a UG. 241) z -*ou̯-so*. Srv. totéž při *-*ois*.

Germanské tvary jsou: *gotské sunaus, handaus,* **faihaus* dle adv. *filaus*; *praseverské* (po r. 800) *sunaʀ* Snoldelev a *fiaʀ* (**fēaʀ*) „dobytka" Gunderup; *stseverské vandar, handar,* záp.-severské *fiár* = stšvéd. *fēar* (Noreen P. Grdr. I², 558 a 612): *agfriské suna, honda, fela* (Kluge P. Grdr. I², 425); *stsaské* jednou *suno* Cott. (Schlüter u D. 765); *sthněmecké* v nejstarších textech *fridoo* Ben. Řeh., *frido* Is. a Murb. hym., *wito* Ker. gl. (Braune Gr. 177 a zde níže.)

§ 609. O těchto střídnicích je poznamenati: V *gotštině* zůstala dvojhláska v -*aus* na pohled beze změny: zdali však byla ještě 3dobá, je pochybno. Možná, že účinkem nepřízvučnosti již za Wulfily nebylo zde rozdílu mezi délkami 2- i 3dobými, tak že -*aus* zrovna tak jako koncové dvojhlásky nekryté již tehdy mohlo býti monoftongické. Srv. totéž při -*ais*.

V [illegible] a [illegible] *germanštině* vycházím z dvojhlásky kvantity [illegible] jest [illegible]. V *praseverštině*, ovšem ve [illegible] -*aʀ*, jež nutně předpokládá starší [illegible] původního *-*aus* nastati [illegible] koncových slabik [illegible] W[illegible] jenž uznává tu dvojhlásku [illegible] přechod taženého *ō*- [illegible] *ai*[illegible]: aby však pro ně [illegible] jež předcházela prasever- [illegible] všecky změny původního [illegible] — a s N[illegible] lze i s našeho [illegible] v slabikách krytých dálo [illegible] Srv. § 327.

§ **610.** Podobně posuzuji tvary *záp.-germanské.* Dvojhláska střední kvantity, záhy stažená, byla po apokopě *-z* redukována o *jednu* dobu, tak že vznikla *střídnice víc než 1dobá,* která také v jednotlivých záp.-germanských nářečích dle zvláštní povahy jejich se obráží. Nejryzejší je v té příčině *sthněmčina,* v níž nadměrnost „krátké" koncovky vystižena je způsobem psaní v hořejším dokladě *fridoo.*[687]) Dvoje toto *o* nemám tedy za plnou 2dobou a náležitou délku, jak obyčejně se činívá, když **-auz* i v záp. germanštině se uznává za 3dobé, které po odpadnutí *-z* stává se prý skutečně 2dobým (dle vzoru *samohlásek* dlouhých: srv. UG. 186 a 245, Walde l. c. 54 sl. atp.); neboť toto pojetí nedá se dosti závažnými důvody obhájiti. Doklad v Ben. Řeh. jest ojedinělý a ostatní nejstarší památky vůbec délek neoznačují i nejeví proto ani zde zdvojení v písmě.[688]) Hodnověrný svědek sthněmecké (alem.) kvantity však Notker užívá v tomto pádě již tvarů venkoncem analogických: *sites* a pod.

Za to *jedno* kriterion, jak se domnívám, s velkou pravděpodobností *svědčí ve prospěch krátké samohlásky koncové, totiž druhotvar téhož pádu zakončený v -u*: *witu* Ker. gl. (1 ×) a Paříž. gl. (1 ×), toto místo *wito* v Ker. gl.[689]) Koncové *-u* jest zde především krátké (délka *není* označena a také Braune Gr. 177 jí tu nepředpokládá) i mohlo by se považovati za hláskoslovné zastoupení koncovky *-o* z **-au(z)*, která najisto byla zabarvena temně. Srv. touž kvalitu při sthněmeckém *-o* (v *akto*) z **-ōu* § 407 sl.; tamže uvedený druhotvar *ahtu* mohl by pak rovněž býti tvarem vyvinutým hláskoslovně a nikoliv jen analogií.[690])

Avšak *bližší* ještě jest interpretace tato: Gen. sg. měl v sthněmčině koncovku více než 1dobou *-ŏ*, která však úpadkem posledních slabik záhy se pociťuje jako 1dobá hláska *-ŏ.* Protože pak v pádech zakončených *-u* (nom. akk. sg.) rovněž záhy vyskytuje se oslabení v *-o* (*suno*), staly se tyto dvě koncovky v povědomí mluvících rovnocennými i *dosazuje se také v gen. sg. za krátké -o analogické krátké -u:*

[687]) Srv. podobný doklad v Ben. Řeh. *andree* a výklad jeho v § 367 (p. 441).

[688]) *Indifferentní* doklady těchto památek nelze tudíž tak bezpečně klásti s koncovkou *dlouhou,* jak na př. Braune Gr. 177 a jiní činí; srv. Hartmann u D. 736. V té příčině, i co se průkaznosti délky ve *fridoo* týče, srovnávám se docela s Köglem Keron. Gl. 164, ovšem důvodů jeho nesdíleje.

[689]) Viz Kögel l. c.

[690]) Význačně *temné* zabarvení koncovky *-ō* ve *fridoo* vytýkají také zastánci druhého výkladu nahoře vzpomenutého: tedy gen. sg. *fridō* proti nom. pl. *gëbā* z **gebˇz.* V ohledu toliko kvalitativním uvádím totéž výše v § 514.

VI. Pragermanské -auz.

Gen. sg. kmenů -u: gotské sunaus atd.

§ 608. Nepřízvučné pragermanské *-aūz = ievropskému *-oūs souběžně s odbytým již *-aūz (= *-oīs) předpokládáme v *gen. sg. germanských kmenů -u*, ať jsou rodu kteréhokoliv. Koncovka *-oūs jest obecně ievropská a byla dle všeho jediná; Brugmann Grdr. II, 576 dohaduje se aspoň koncovky *-eūs jen z parallely kmenů -i.

Střídnice v jazycích jsou: stindické *sūnóš*, av. *pasuoš* „dobytka" atp., osk. *castrovs* (?), latinské *manūs*, stslovenské *synu* a litevské *sunaūs* (srv. Reichelt BB XXV, 242). Intonace je dle litevštiny tažená. Výklad její u Hirta JF I, 11 z *-ou-es*, naproti tomu u Streitberga JF III. 370 (a UG. 241) z *-ou-so*. Srv. totéž při *-oīs.

Germanské tvary jsou: *gotské sunaus*, *handaus*, **faihaus* dle adv. *filaus*; *praseverské* (po r. 800) *sunaR* Snoldelev a *fiaR* (*fsa[illegible] „dobytka" Gunderup; *stseverské vandar*, *handar*, záp.-severské *fiá* stšvéd. *fīar* (Noreen P. Grdr. I², 558 a 612); *agfriské suna*, *hond* (Kluge P. Grdr. I², 425); *stsaské* jednou *suno* Cott. (Schlüter 705); *sthněmecké* v nejstarších textech *fridoo* Ben. Řeh., Murb. hym., *wito* Ker. gl. (Braune Gr. 177 a zde níže.)

§ 609. O těchto střídnicích je poznamenati: V dvojhláska v *-aus* na pohled beze změny; zdali vš[illegible] je pochybno. Možná, že účinkem nepřízvučnosti bylo zde rozdílu mezi délkami 2- i 3dobými, t[illegible] jako koncové dvojhlásky nekryté již tehdy m[illegible] Srv. totéž při *-aīz*.

V *severštině a záp. germanštině* vyc[illegible] prostřední, která *jednou* jest redukován[illegible] fasi její pozdější, máme zkrácené -o[illegible] *-ōR (pro dobu před r. 600); arci[illegible] musilo ještě dříve a to tehdy, k[illegible] počala se uplatňovati. Walde [illegible] skutečně *3dobou* a monoftong[illegible] v krátké -a- vysvětlovati k[illegible] dosti získal času, klade[illegible] skou. Naproti tomu N[illegible] -auz přičítati chce d[illegible] hlediska úplné s[illegible] a asi v stejnou [illegible]

witu m. *wito*. (Také v sthněmeckém tvaru *ahtu* je odchylná koncovka spíše analogická, tak jak bylo v patřičné souvislosti dříve už vyloženo).

§ 611. *Tím naše stanovisko jest ospravedlněno*. V záp. germanštině úpadek koncovek pokračuje rychle a nářečí, která ani jinde stop po původní kvantitě nedochovala, také původní *-*auz* bez výjimky nahradila hláskou *krátkou*: *stsaština* krátkým -*o* (*suno*), *agfrština* střídným -*a* (*suna*). Ostatně staly se v stněmčině pravidelné genitivy kmenů -*u* brzy pravou vzácností a zastoupeny jsou pak tvary ze sklonění jiných: *stsaským sunies*, *sthněmeckým sites;* v agfrištině zase — jak poznali jsme při pragermanském -*ēu* — genitiv *suna* vnikl také do dativu a akkusativu (nom.) sg.

VII. Pragermanské -*ius*.

Prvotné koncovky toho druhu není, jen v *nom. pl. kmenů* -*u* předpokládáme již v jisté fasi pragermanštiny koncové *-*iuz*, které synkopou v poslední slabice vzniklo ze staršího *-*iu̯iz* = ievropskému *-*eu̯-es*. O vývoji této původně bezpochyby 2dobé slabiky *-*iu̯z* (v nom. pl. **suniu̯z*) jednáno příležitostně už dříve v pozn. 532 k § 446, kamž tedy odkazuji. Tím zároveň končím svůj přehled dlouhých slabik koncových v pragermanštině.

OBSAH.

scitu m. *scito*. (Také v sthněmeckém tvaru *ahtu* je odchylná koncovka spíše analogická, tak jak bylo v patřičné souvislosti dříve už vyloženo).

§ 611. *Tím naše stanovisko jest ospravedlněno*. V záp. germanštině úpadek koncovek pokračuje rychle a nářečí, která ani jinde stop po původní kvantitě nedochovala, také původní *-*aus* bez výjimky nahradila hláskou *krátkou*: *stsaština* krátkým *-o* (*suno*), *agfriština* střídným *-a* (*suna*). Ostatně staly se v stněmčině pravidelné genitivy kmenů *-u* brzy pravou vzácností a zastoupeny jsou pak tvary ze sklonění jiných: *stsaským sunies*, *sthněmeckým sites*; v agfrištině zase — jak poznali jsme při pragermanském *-ōu* — genitiv *suna* vnikl také do dativu a akkusativu (nom.) sg.

VII. Pragermanské *-iuz*.

Prvotné koncovky toho druhu není, jen v *nom. pl. kmenů -u* předpokládáme již v jisté fasi pragermanštiny koncové *-*iuz*, které synkopou v poslední slabice vzniklo ze staršího *-*iųiz* = ievropskému *-*eu-es*. O vývoji této původně bezpochyby 2dobé slabiky *-*iųz* (v nom. pl. **suniųz*) jednáno příležitostně už dříve v pozn. 532 k § 446, kamž tedy odkazuji. Tím zároveň končím svůj přehled dlouhých slabik koncových v pragermanštině.

Strana

Strana

Krátké dvojhlásky.

Dr. Ed. Grégr a syn v Praze.

	DATE DUE		

